STRABON

GEOGRAFIA

Vol. I

STUDIU INTRODUCTIV

Strabon, pentru noi astăzi, nu este un nume, ci o preţioasă sinteză a tuturor ştiinţelor antice despre „pămîntul populat". Cu toate acestea, antichitatea îl trece aproape complet sub tăcere[1], iar dicţionarul Suda îi consacră abia o notiţă impersonală de două rînduri[2]. Dar dacă contemporanii săi l-au ignorat, secolele următoare nu au pregetat să ostenească într-o anevoioasă trudă de copist, transmiţîndu-ne un mare număr de manuscrise ale vastei enciclopedii făurite de acesta. Istovitoarea migală cu care s-a transcris în repetate rînduri Geografia lui Strabon constituie o grăitoare mărturie a preţuirii de care s-a bucurat în timpurile străvechi. În prezent, aşijderea, această operă este socotită de specialişti „cea mai mare lucrare a vremii sale"[3].

În acelaşi timp, Strabon consemnează în opera sa suficiente date despre propria-i viaţă, astfel înrît şi această lacună, prin eruditele conjecturi ale savanţilor moderni, a fost într-o oarecare măsură înlăturată.

l. VIAŢA

1.1. *Limitele vieţii lui Strabon.* Astăzi se cunoaşte cu toată certitudinea că Strabon este un grec din Asia Mică, de obîrşie din oraşul Amaseia Pontului, care a trăit pe vremea împăraţilor Augustus şi Tiberius. Dar toate încercările de a încadra viaţa lui între limite precise duc la simple supoziţii fragile ce dau loc la discuţii, deoarece înseşi datele pe care se sprijină sînt aproximative. Îndeobşte, învăţaţii pornesc de la pasajele în care Strabon menţionează anumite evenimente istorice, cunoscute şi din alte izvoare şi datate azi, pe care le referă la propria sa viaţă. În felul acesta el precizează că unele fapte s-au întîmplat „cu puţin înaintea noastră" μικρδν πρδ ημών sau „în vremea noastră" κα&'ήμΛς ori έφ'ήμων sau, în sfîrşit. „acum, în prezent". Punctul mai şubred dar inevitabil al argumentării moderne este din nou o presupunere că menţiunile de mai sus au neapărat în vedere data naşterii autorului. Iată, deci, în continuare cele mai importante conjecturi moderne privitoare la naşterea lui Strabon: P. Meyer[4], sprijinindu-se pe pasajul (XIV, 5, 10) în care Strabon menţionează restabilirea castei sacerdotale în oraşul Olba din Cilicia, eveniment petrecut nu mult după distrugerea piraţilor cilicieni de către Pompeius (în anul 67 î.e.n.) şi înfăţişat de Strabon cu menţiunea έφήμων ήδη „deja pe vremea noastră", fixează naşterea geografului antic în anul 68 î.e.n. G. F. Unger îi apropie şi mai mult naşterea de evenimentul de mai sus, presupunînd că acesta s-a născut în iarna anilor 67/66 î.e.n. B. Niese, H. Tozer, E. Pais, E. Honigmann,

---

[1] Pînă la sfîrşitul secolului al IV-lea en Strabon este citat de cel mult cinci ori, vezi Studiul prezent, 2.8

[2] La articolul „Strabon din Amaseia, om de ştiinţă; a trăit pe timpul împăratului Tiberiu; a scris o geografie în 17 cărţi"

[3] A M. Croiset, *Histoire de la litterature grecque,* vol. V, Paris 1899, p. 384

[4] *Quaestiones Strabonianae,* Leipzieger Studieri, II, 1879, pp 49—72. [5] Philologus, LV, 1896, pp. 247—256.

H. Jones şi G. Aujac[1] sînt de părere că mai multe evenimente converg spre anii 64/63 î.e.n. ca dată a naşterii autorului nostru. Astfel Strabon înfăţişează drept întîmplări petrecute în timpul său domnia lui Ptolemeu Auletes pe tronul Egiptului (XVII, 1, 11), care se desfăşoară între anii 80 şi 51 î.e.n.; diviziunea Galatiei între trei dinaşti (XII, 5, 1) care a avut loc probabil la sfîrşitul anului 63 şi începutul lui 62 î.e.n.; Tarcondimotos, rege în Cilicia (XIV, 5, 18) cam în aceeaşi perioadă, şi un nou oraş în insula Kephallenia, creat în 59 î.e.n. de C. Antonius, unchiul lui Marc Antoniu (X, 2, 13).

De asemenea Strabon fixează cu puţin înaintea sa naşterea filozofului Antiochos (XVI, 2, 29) care a avut loc, se pare, cu puţin după 68/67 î.e.n.; colonizarea piraţilor cilicieni în oraşul Dyme din Achaia (VIII, 7, 5), făcută de Pompeius după nimicirea piraţilor Mediteranei (în 67 î.e.n.); şi, în sfîrşit, împărţirea Paflagoniei interioare între mai mulţi suverani (XII, 3,41) înfăptuită tot de Pompeius în anul 64 î.e.n. Apropiindu-se de această datare, dar punînd temei pe un alt argument, W. Aly[2] atribuie lui Strabon vîrsta de 37 ani în anul 25 î.e.n. cînd acesta a vizitat Egiptul călătorind pe Nil în sus, împreună cu prietenul său, Aelius Gallus, prefectul Egiptului (II, 5, 12); de aici, el înclină pentru anii 63—62 ca dată a naşterii lui Strabon. În sfîrşit Gercke[3] propune ca limite extreme ale naşterii acestuia anii 66—60 î.e.n.

Dintre toate evenimentele pe care se sprijină supoziţiile de mai sus, şi pe care Strabon le-a consemnat cu menţiunea μικρδν πρδ ήμων, cel mai recent şi mai cert datat pare să fie diviziunea Paflagoniei între mai mulţi cîrmuitori, fapt petrecut în anul 64 î.e.n. Prin urmare, acest an pare să conţină ultimele referiri ale lui Strabon la faptele premergătoare lui.

Dintre întîmplările pe care geograful nostru le socoteşte contemporane cu el, cel mai vechi ar părea să fie restabilirea castei sacerdotale în oraşul Olba al Ciliciei, înfăptuită după războiul cu piraţii, deci după 67 î.e.n. Pe acest fapt se sprijină argumentarea lui P. Meyer care, de aici, fixează în 68 naşterea autorului studiat. Credem însă că P. Meyer a interpretat greşit pasajul în discuţie, pe care pentru lămurire, îl redăm în rîndurile ce urmează: „După nimicirea acestora (a tîlharilor), deja pe vremea noastră, această regiune se chema împărăţia lui Teucros ca şi dominaţia sacerdotală" (XIV, 5, 10). P. Meyer asociază referirea personală a lui Strabon din acest pasaj cu nimicirea piraţilor din 67 î.e.n., or cuvintele „pe vremea noastră", ca orice complement circumstanţial, lămuresc predicatul propoziţiei, în situaţia de faţă *se chema* şi nu complementul precedent „după nimicirea piraţilor", ceea ce se adevereşte din însăşi topica lor: în mod regulat, determinantul precede în greacă determinatul. În afară de aceasta, adverbul *deja* depărtează în timp cele două complemente, arătînd că a trecut o vreme de la nimicirea piraţilor pînă pe vremea lui Strabon cînd s-a instaurat din nou aici dominaţia preoţilor. Rezultă deci că nimicirea piraţilor cilicieni din 67 î.e.n. nu a avut loc în cursul vieţii lui Strabon, ci înaintea lui, iar restabilirea castei sacerdotale întîmplate deja pe vremea sa a putut să aibă loc chiar cu cîţiva ani mai tîrziu (de 67) şi, ca atare, nici naşterea lui nu poate fi fixată în 68 î.e.n. Un alt fapt vechi pe care Strabon îl declară contemporan cu el, anume domnia lui Ptolemeu Auletes în Egipt, prin durata de aproape 30 de ani a acesteia (80—51 î.e.n.) nu poate servi la elucidarea chestiunii în discuţie. Rămîn, prin urmare, două evenimente pe care le putem socoti printre primele petrecute, după Strabon, în timpul vieţii sale: este vorba de împărţirea Galatiei între trei suverani (XII, 5, 1) şi de instaurarea lui Tarcondimotos rege în Cilicia (XIV, 5, 8), întîmplări care au avut loc în anii 63/62 î.e.n.

În concluzie, dacă ultimele fapte petrecute cu puţin înaintea naşterii lui Strabon nu depăşesc anul 64 î.e.n. şi dacă primele întîmplări din timpul vieţii lui nu urcă mai sus de anul 63 î.e.n., înseamnă că naşterea lui Strabon a avut loc în intervalul 64—63 î.e.n.

În privinţa morţii lui Strabon, părerile sînt la fel de împărţite; conjecturile sînt dificile, deoarece şi datele

---

[1]B. Niese, *Beiträge zur Biographie Strabos,* Hermes, 13, 1878, pp. 33—45; H. F. Tozer, *Selections from Strabo, with an introduction on Strabos life and works,* Oxford, 1893; E. Pais, *Intorno al tempo ed al luogo in cui Strabone compone la geografia storica, Italia antica,* 1922, I, pp. 267—316; E. Honigmann, R. E., vezi Strabon IV, A[1], 1931, pp. 76—155; H. L. Jones, *The Geography of Strabo,* Londia, 1917 (Introduction); G. Aujac — Fr. Lasserre, *Strabon, Geographie,* I, partea 1, Paris, 1969, pp. VII—IX (cărora le datorăm foarte mult în privinţa datelor biografice).

[2]*Strabon von Amaseia,* Bonn, 1957, pp. 165—170

[3]Gercke, *Rheinisches Museum,* N. F. LXII, 1907, p. 119.

referente sînt foarte sărace. Îndeobşte se admite azi că Strabon a apucat şi domnia împăratului Tiberius, deoarece menţionează cîrmuirea înţeleaptă a acestuia, care imită întru totul pe părintele său Augustus (VI, 4, 2). Pentru o riguroasă limitare, învăţaţii moderni, în general, fac apel la data morţii lui Iuba al II-lea, regele Numidiei, consemnată în repetate rînduri de Strabon în ultima carte a operei sale. În special trei pasaje aferente au suscitat discuţii printre învăţaţi: unul dintre ele se referă la Iuba I, regele Numidiei, care s-a luptat cu Caesar (XVII, 3, 7), şi care a murit în 46 î.e.n.; al doilea aminteşte de moartea lui Iuba al II-lea, fiul lui Iuba I, petrecută pe vremea lui Strabon (XVII, 3, 9); al treilea consemnează cu menţiunea „în prezent" pe fiul şi succesorul lui Iuba al II-lea (XVII, 3, 25). Dacă aceste trei pasaje sînt autentice[1] şi mai sigur ele aparţin autorului Geografiei, înseamnă că Strabon a apucat moartea regelui numid Iuba al II-lea, care a avut loc, după Tozer şi Jones[2], în anul 21 e.n., după alţii, printre care J. Carcopino[3], în 23 e.n. De aci, primii fixează moartea lui Strabon în 21, ultimii, în 23 e.n. Luînd în considerare anul 23 ca dată a morţii lui Iuba, G. Aujac[4] presupune că Strabon, chiar dacă a mai trăit, nu a mai avut o activitate fructuoasă după anul 24 sau 25 e.n. Încli-nînd şi noi să socotim anul 23 ca dată a morţii lui Iuba al II-lea, credem că, pentru a sprijini teza, merită să fie luate în considerare încă două amănunte: întîi, Strabon menţionează ca un fapt proaspăt nu numai moartea lui Iuba al II-lea, ci şi pe urmaşul acestuia, Ptolemeu, ceea ce înseamnă că, cel puţin la începutul domniei acestuia, geograful nostru mai era încă apt de muncă; în al doilea rînd, Strabon vorbeşte de oraşul Cyzik care „se menţine liber pînă în prezent" (XII, 8, 11). Iar astăzi se ştie că Cyzicul şi-a păstrat autonomia administrativă pînă în anul 25 e.n. Putem presupune deci ca Strabon a trăit pînă prin 25 sau chiar 26 e.n., apropiindu-se ca vîrstă de 90 de ani.

1.2. *Locul naşterii.* Patria de obîrşie a lui Strabon este regatul Pontului; acesta a fost creat prin 3C2 î.e.n. pe o fîşie îngustă de pămînt ce se întindea de-a lungul ţărmului sud-estic al Pontului Euxin, de către un urmaş al tiranilor din Kios, numit Mithridates. Despre acest fundator vorbeşte şi Diogenes Laertios (III, 20), care îl socoteşte prieten al perşilor şi, în acelaşi timp, adeptul filozofiei platonice. Pontul, aşadar, înainte de a deveni, pe vremea strămoşilor lui Strabon, o mare împărăţie, adăpostea o populaţie pestriţă, alcătuită din tibareni, chalybi, mosynici, greci, perşi, paflagoni, cappadocieni şi alţii. Oraşele lui, Amisos şi Trapezuntul, erau întemeiate de greci pe malul mării, altele ca Zela, Kerasont, Comana-Pontică, Themiskyra şi, cel mai important dintre toate pentru noi, oraşul Amaseia, locul de naştere al lui Strabon, aveau alte obîrşii.

Aşezat în inima munţilor, la poalele masivului Ophlimos, azi Djanik, pe fluviul Iris, astăzi Iekil-Ermak, Amaseia a fost, în vremurile ei de glorie, cetatea de scaun a suveranilor Pontului. Munţii cu păduri dese şi fluviul erau neclintite paveze naturale, ce ofereau în acelaşi timp încîntătoare privelişti, cum precizează Strabon însuşi: „Amaseia, oraşul nostru, se găseşte într-un defileu larg şi adînc, prin care curge la vale fluviul Iris: minunat înzestrat de geniul omenesc şi de fire, el poate servi ca oraş şi, în acelaşi timp, ca cetate fortificată. Căci o stîncă uriaşă şi povîrnită stă aplecată peste fluviu, iar într-o parte a ei se află zidul, chiar pe malul apei, acolo unde s-a aşezat oraşul, în cealaltă, el urcă din două laturi spre creste; două dintre acestea sînt concrescute laolaltă şi înzestrate cu turnuri de toată frumuseţea. În această incintă se găsesc palate regeşti şi monumente de-ale regilor ..." (XII, 3, 39). În partea de miazănoapte a oraşului se întind cîmpii roditoare, pînă la Halys. „Întreaga regiune este bine împădurită şi cuprinde bogate păşuni pentru cai şi pentru alte animale şi. În întregime, este bine populată. Şi Amaseia a fost dăruită regilor (ca reşedinţa), iar în prezent ea este sub stăpînire romană" (XII, 3, 39).

Acest oraş vechi mai dăinuie şi astăzi, cu numele aproape nestrămutat, Amasieh, vestit pentru femeile sale de o rară frumuseţe şi prin numeroasele vestigii ale timpurilor apuse.

1.3. *Familia.* Strabon este vlăstarul unei strălucite familii din Pont, a cărei soartă se împleteşte strîns cu nestatornicul destin al regilor pontici. Istoria acestei familii, după cum ne-o face cunoscută Strabon însuşi,

---

[1]E. Honigmann, *op. cit,* pp. *77*—78, F. Jacoby, R.E., *Iuba II,* IX, 1916, 2387, au contestat autenticitatea acestor pasaje, considerîndu-le adaosuri ulterioare.
[2]Vezi G. Aujac — Fr. Lasserre, op. *cit.,* I, 1, p. X
[3]*Le Maroc antique,* Paris, 1943, pp. 35
[4]Vezi *op. cit.,* p. IX—X

începe o dată cu Mithridates Euergetul, rege ahemenid, a cărui domnie ţine din 150 pînă în 120 î.e.n. Unul dintre prietenii intimi ai acestuia, pe a cărui nestrămutată credinţă şi pricepere s-a sprijinit regele, a fost Dorylaos „tacticianul", strămoşul lui Strabon. „Căci Dorylaos — povesteşte autorul — era un priceput organizator de oşti, unul dintre prietenii lui Mithridates Euergetul. Acest Dorylaos, pentru că avea experienţa recrutării de trupe mercenare, era de multe ori desemnat (în acest scop) pentru Elada şi pentru Tracia, dar adesea şi pentru cei care veneau din Creta, pe vremea cînd romanii încă nu stăpîneau insula, deoarece în ea se afla o mare mulţime de mercenari şi de oşti din care, obişnuit, se completau şi trupele de jaf. Pe cînd Dorylaos se afla, aşadar, în Creta, se întîmplă să izbucnească un război între cnossieni şi gortynieni. Ales comandant (de către cnossieni) şi cîştigînd în grabă războiul, a obţinut cele mai înalte onoruri. Ceva mai tîrziu, cînd află că Mithridates Euergetul a fost ucis prin vicleşug, într-un complot pus la cale la Sinope tocmai de prietenii lui, şi că succesiunea la tron a trecut asupra soţiei şi a fiilor acestuia, luîndu-şi nădejdea de la soarta treburilor din Sinope, Dorylaos se statornici la Cnossos" (X, 4,10). După moartea lui Mithridates Euergetul, moştenitoarea tronului din Pont a devenit soţia sa, Laodiceea, în numele celor doi fii ai săi minori, Mithridates şi Chrestos. Ajungînd la putere, ea a îndepărtat din înaltele diregătorii pe toţi prietenii regelui defunct. De aceea Dorylaos nu s-a mai întors în patrie ci s-a statornicit în Creta. „Aici — continuă Strabon — soţia sa macedoneană cu numele Sterope îi născu doi fii, pe Lagetas şi pe Stratarchas, dintre care pe Stratarchas şi noi l-am vizitat la capătul bătrîneţelor sale; ea a mai născut şi o singură fiică" (X, 4,10). Pe de altă parte, regina Laodiceea nu multă vreme s-a putut menţine pe tronul regatului pontic, ci a fost asasinată, la rîndul sau, în 116 î.e.n. Fiul ei mai vîrstnic şi al lui Mithridates Euergetul, cu numele Mithridates Eupator Dionysios, născut în jurul anului 132 î.e.n., deşi moştenitor de drept al tatălui său, a fost îndepărtat la început de la tron de propria sa mamă. În 111 î.e.n., Eupator a pătruns cu forţa în Sinope, în fruntea unei oştiri, şi a cucerit tronul cu arma în mînă la vîrsta de 11 ani. El s-a înconjurat din nou de prietenii tatălui său. Iată aceste fapte în relatarea lui Strabon: „Cum Euergetul avea doi fii, a moştenit domnia Mithridates supranumit Eupator, la vîrsta de unsprezece ani; împreună cu acesta a fost crescut Dorylaos, fiul lui Philetairos, iar Philetairos era fratele lui Dorylaos tacticianul. Cînd regele a ajuns la vîrsta bărbăţiei, într-atît s-a simţit de legat de Dorylaos (cel tînăr) pentru farmecul tovărăşiei acestuia, încît nu numai pe el l-a ridicat la cele mai înalte onoruri, ci şi de rudele lui s-a îngrijit şi a trimis şi după cei din Cnossos. Aceştia erau membrii familiei lui Lagetas, pentru că tatăl lor (Dorylaos tacticianul) murise, iar ei erau acum bărbaţi în fire şi veniră la (Mithridates) părăsind tot ce aveau în Cnossos. Iar fiica acestui Lagetas a fost mama mamei mele" (X, 4, IO). În felul acesta, familia lui Strabon s-a întors în patria străbunilor şi s-a bucurat de înalte onoruri conferite de tînărul rege Eupator, din prietenie pentru Dorylaos, vărul lui Lagetas care era străbunicul lui Strabon. Acest rege, cunoscut în istorie sub numele de Mithridates al VI-lea, s-a dovedit un bărbat tenace şi un monarh iscusit, care a urmat o politică foarte ambiţioasă cu totul ostilă Romei, acoperind de glorie numele său şi pe al patriei. Ascensiunea lui s-a răsfrînt şi asupra familiei lui Strabon. Astfel, după ce cuceri Chersonesul Tauric (Crimeea), care i-a cerut sprijinul împotriva sciţilor, şi ocupă Bosforul, el şi-a extins dominaţia asupra regiunilor centrale şi apusene din Asia Mică. Pentru a crea o punte de legătură între Chersonesul Tauric şi posesiunile lui asiatice, ocupă Colchida. Aici trimise ca guvernator pe un membru al familiei lui Strabon, cu numele Moaphernes. „Cînd Mithridates Eupator a dobîndit o mare putere — spune acesta — Ţara Colchidei a ajuns în stăpînirea lui. El trimitea mereu aici un prieten ca prefect şi guvernator al ţării. Unul dintre aceştia a fost şi Moaphernes, unchiul dinspre tată al mamei mele" (XI, 2, 18).

Cînd în Italia a izbucnit războiul cu socii, Roma fu din nou tulburată de acţiunile lui Mithridates Eupator în Orient, ale cărui ambiţii s-au lovit de interesele romanilor în Asia. Trei războaie, care ocupă aproape întreaga jumătate a primului secol î.e.n., a purtat Roma împotriva acestui rege nesupus din Orient. Primul război, care a durat din 89 pînă în 84 î.e.n., a conferit sorţii de izbîndă lui Mithridates. Acesta şi-a făurit o mare împărăţie. Dar, amestecîndu-se şi în revoltele din Elada împotriva stăpînirii romane, cu care prilej s-a ciocnit cu legiunile conduse de invincibilul general Sulla, oştirea lui Mithridates din Europa a suferit lovituri la Cheroneea şi Orchomenos, în 86 î.e.n. În Asia s-au mai menţinut în bună parte posesiunile cîştigate, ba s-au mai adăugat şi unele noi. Cel de al doilea război (83—81 î.e.n.) fu cîştigat tot de Mithridates. Dar al treilea război (74—63 î.e.n.) a pricinuit un dezastru ireversibil temerarului rege pontic. În 72 î.e.n., comandantul roman Licinius Lucullus pătrunse în statele lui Mithridates, unde cîştigă asupra acestuia o victorie decisivă. În 71 î.e.n., regele

Pontului se refugie la socrul său, Tigranes, în Armenia. Toate încercările lui de-a se întoarce în Pont îi fură zădărnicite pentru moment. În acest timp, Lucullus, prin intrigi şi mari făgăduinţe, unelti să-şi atragă pe înalţii demnitari din Pont, printre care pe puternicul pontifice din Comana, care nu era altul decît însuşi Dorylaos, prietenul îndrăgit al lui Mithridates, pentru care regele a rechemat din Creta şi a conferit o situaţie strălucită familiei lui Strabon. Iată cum prezintă autorul însuşi evenimentele: „Am vorbit mai înainte de Dorylaos tacticianul, care a fost strămoşul mamei mele, precum şi de un alt Dorylaos, care a fost fiul fratelui aceluia, cu numele Philetairos; am arătat că ultimul Dorylaos, printre alte onoruri înalte pe care le-a obţinut de la Eupator, a primit şi demnitatea de mare pontif la Comana. El a fost surprins închinînd domnia romanilor" (XII, 3,33). Trădător s-a dovedit şi bunicul lui Strabon, numit probabil Ainiates, cum restabileşte textul E. Pais[1]: δ πάππος ημών *6* προς πατρός Αίνιάτης „bunicul nostru dinspre tată Ainiates", în loc de lecţiunea dificilă transmisă *6* προς αύτ^ς „dinspre ea". „Cîţiva prieteni — zice Strabon — au apucat să-l părăsească (pe Mithridates) mai înainte, cum a făcut bunicul meu dinspre tată Ainiates, care văzînd că sorţii regelui în timpul războiului cu Lucullus cad rău şi totodată înstrăinat de el din mînie pentru că se întîmplase să-i ucidă de curînd vărul (sau nepotul?) cu numele Tibios[2] şi pe fiul acestuia, Theophilos, a pornit să-i răzbune atît pe aceştia cît şi pe el însuşi şi, luînd de la Lucullus zăloage de credinţă, îi predă acestuia 15 fortăreţe" (XII, 3, 33). Credincios pînă la capăt regelui în restrişte i-a rămas numai Moaphernes din rudele lui Strabon. „Mai tîrziu — specifică autorul — Moaphernes, unchiul dinspre tată al mamei mele, a atins o înaltă treaptă, deja spre sfîrşitul domniei (lui Mithridates Eupator), şi din nou a îndurat nenorocirile împreună cu regele, atît el însuşi, cît şi prietenii lui, afară doar de cîţiva care au apucat să-l părăsească mai înainte" (XII, 3,33). Fratele acestui Moaphernes a fost soţul fiicei lui Lagetas, adică al bunicii dinspre mamă a lui Strabon.

Luptele politice din Roma, în urma cărora i s-a luat lui Lucullus comanda războiului împotriva lui Mithridates, au uşurat întru cîtva situaţia regelui pontic. În răstimpul de aproximativ un an, pînă ca romanii să reia ostilităţile împotriva lui, Mithridates, reîntorcîndu-se în Pont, avu răgazul necesar să-i pedepsească pe prietenii săi necredincioşi şi în primul rînd pe Dorylaos. Cu un accent de tristeţe, Strabon vorbeşte despre declinul acestuia şi totodată al familiei sale: „Cîtă vreme, aşadar, Dorylaos s-a bucurat de o soartă fericită, şi aceştia (adică rudele) s-au împărtăşit din fericirea lui; dar din momentul în care acesta a căzut în dizgraţie, pentru că a fost surprins că unelteşte să închine regatul romanilor cu condiţia să fie pus el pe tron, s-au prăbuşit împreună cu el şi sorţii acestora şi au decăzut mult. S-au rărit apoi şi legăturile lor cu cei din Cnossos, dar şi aceia au trecut prin foarte multe încercări" (X, 4, 10).

În anul 66 î.e.n., războiul din Orient a fost încredinţat lui Pompeius. Acesta a cîştigat cîteva victorii nedecisive asupra lui Mithridates. Dar prelungirea războiului a creat multe nemulţumiri printre supuşii acestuia din urmă.

Revolta guvernatorului Phanagoriei şi mai cu seamă răscoala propriului său fiu, Pharnakes, l-au împins pe Mithridates la o extremă disperare; în palatul său din Panticapaion, el porunci sclavului său celt să-l străpungă cu sabia. Evenimentul s-a petrecut în 63 î.e.n. „Cînd Mithridates a fost răsturnat — adaugă Strabon — întreaga lui împărăţie s-a distrus şi s-a destrămat iar în mai multe părţi" (XI, 2, 18). Soarta puţinilor lui prieteni care i-au rămas credincioşi pînă la capăt, cum a fost şi Moapher-nes, a fost jalnică. Dar, în afară de fiul său Pharnakes, căruia Pompeius i-a acordat regatul Bosforului, declarîndu-l „rege prieten şi aliat", nici trădătorii nu s-au bucu-rat de o soartă mai bună. Pompeius le-a refuzat preţul trădării făgăduit de Lucullus. „Acestora — zice Strabon — li s-au făcut promisiuni mari în schimb, dar sosind Pompeius, care a preluat conducerea războiului, a tratat ca duşmani pe toţi aceia care l-au slujit cu ceva pe acela (pe Mithridates), din cauza duşmăniei ce i-o nutrea; apoi, după ce a încheiat războiul şi s-a întors în patrie, a obţinut de la senat să nu ratifice onorurile pe care le-a promis Lucullus unora din Pont, pentru că este nedrept ca, după ce unul a dus la bun sfîrşit războiul, preţul războiului să fie la cheremul altuia, la fel şi împărţirea răsplăţilor (XII, 3,33).

Aşa s-a stins, prin urmare, epoca de glorie a familiei lui Strabon. Despre membrii ei de pe vremea sa nu pomeneşte nimic. Se poate presupune însă, fără greş, că această familie a pierdut din strălucirea ei politică, dar

[1]Op. *cit*, ρ. 295, 2
[2]Numele Tibios nu este elen, ceea ce îndreptăţeşte presupunerea că familia lui Strabon avea şi sînge „barbar".

nu şi din bunăstarea materială sau, cel puţin, nu mult din ea. Altfel nu s-ar putea explica studiile vaste pe care le-a făcut Strabon, călătoriile numeroase şi întinse pe care le-a întreprins, răgazul însuşi de-a scrie. Cel puţin despre Strabon se crede că a fost în strînse raporturi[1] cu Phythodoris, regina văduvă a Pontului, despre care el are numai cuvinte de laudă (XII, 3, 29; XIV, 1, 42)[2].

1.4. *Formaţia intelectuală.* Ca urmaş al unei familii de rang aproape princiar care a trăit în societatea oamenilor ridicaţi la cele mai înalte onoruri, Strabon, fără îndoială, a absolvit „studiile ciclului elementar şi ale etapei numite obişnuit educaţia liberală şi filozofică" (1,1, 22). Aceasta reiese din propriile sale mărturisiri despre profesorii pe care i-a audiat. El pomeneşte patru din ei, probabil pe cei mai iluştri; aceştia sînt: Aristodemos, Tyrannion, Xenarchos şi Boethos. Printre primii cu care a studiat pare să fi fost Aristodemos, deoarece Strabon precizează că a urmat cursurile acestuia în fragedă tinereţe: „Au existat bărbaţi iluştri la Nysa ... ca Menecrates, elevul lui Aristarchos, ca şi Aristodemos, fiul lui Menecrates, pe care noi l-am audiat la Nysa, încă foarte tineri, pe cînd el era la adînci bătrîneţe" (XIV, 1, 48). Iar după ce enumeră cîteva nume ilustre de gramaticieni din Nysa, Strabon adaugă „Profesorul nostru a predat şi retorica şi a avut două şcoli, şi în Rodos şi în patria sa, astfel că în tinereţe el a predat retorica, iar la bătrîneţe, gramatica. Dar la Roma, unde s-a ocupat de educaţia fiilor lui Pompeius Magnus, se rezumase la şcoala de gramatică" (XIV, 1, 48). Strabon şi-a completat apoi cunoştinţele urmînd cursurile ilustrului gramatician şi filozof peripatetic Tyrannion. Acesta era un compatriot al lui Strabon, fiind de obîrşie din oraşul Amisos al Pontului sau poate dintr-o altă aşezare de pe cîmpia acestei localităţi. „Aici s-au născut — spune Strabon — oameni de ştiinţă vrednici de pomenit în materie de educaţie ca Demetrios, fiul lui Rhathenos, şi Dionysodoros care poartă acelaşi nume ca geometrul din Melos, iar ca gramatician, Tyrannion, pe care noi l-am audiat" (XII, 3, 16). În timpul campaniilor lui Lucullus împotriva lui Mithridates Eupator, Tyrannion a căzut prizonier şi a fost dus la Roma, cam în jurul anului 70 î.e.n., deci înaintea naşterii lui Strabon. La Roma, el a ajuns educatorul fiilor lui Cicero, care l-a socotit o autoritate în materie de geografie *(ad Atticum,* 2, 6, 1). El a predat la Roma teme de filozofie peripatetică, pe care Strabon le-a audiat probabil cu prilejul primului său popas în capitala imperiului, ceea ce se presupune a fi fost în jurul anului 45 î.e.n.[3]. Probabil tot la Roma a urmat Strabon cursurile filozofului peripatetician Xenarchos din Seleucia, care „a trăit la Alexandria, apoi la Atena şi, în sfîrşit, la Roma, alegîndu-şi cariera de educator. Bucurîndu-se şi de prietenia lui Arius (Didymos) şi mai tîrziu de a împăratului Augustus, el a trăit în cinste pînă la bătrîneţe" (XIV, 5,4). Poate că la şcoala lui Xenarchos a cunoscut Strabon pe Boethos din Sidon „cu care" — declară acesta — „am parcurs filozofia aristotelică" (XVI, 2, 24).

Formaţia intelectuală a lui Strabon în mod firesc nu se reduce la etapele de studii parcurse, oricît de iluştri profesori a audiat. El s-a cultivat personal, pe cale livrescă, şi prin călătorii, a acumulat cunoştinţe vaste în toate domeniile ştiinţelor exacte şi mai cu seamă în geografie, astronomie şi istorie. Şi-a format gustul artistic, prin literatură şi artă. A învăţat, din experienţa strămoşilor şi din istoria patriei sale, nevoia omului de-a se întări cu preceptele unui ideal filozofic ca pavăză împotriva vicisitudinilor vieţii. A înţeles şi a propovăduit obligaţia acestuia de a-şi însuşi armele cunoaşterii împotriva înspăimîntătoarelor fantome ale neştiinţei pentru a nu ajunge în postura homericului Odysseus care, pierzînd orientarea, a exclamat:

„Iubiţii mei tovarăşi, noi nu mai ştim, iată,
Întunericul nopţii de unde se-arată,
Nici ale-aurorei prea sfinte izvoare,
Nici unde apune luminătorul soare,
Cînd telegarii săi pe sub pămînt coboară,
Şi nici de unde vine cînd se întoarce iară"[4].

---

[1]Presupunere exprimată de E. P a i s, *Italia antica,* pp. 303 şi urm
[2]Vezi pentru viaţa lui Strabon şi M. Dubois, *Examen de la Geographie de Strabon,* Paris, 1891, cap. I.
[3]Vezi C. Wendel, cuv. *Tyrannion,* R. E., 2 serie, VII, A[2], 1943, 1813
[4]Homer, *Odiseea,* X, 190 şi urm., versuri citate de Strabon, în sensul celor arătate de noi mai sus,

În contrast cu omul care rătăceşte în bezna neştiinţei, Strabon ne uimeşte prin vasta lui cultură. Savanţii, filozofii, istoricii, poeţii şi artiştii enumeraţi de el pe tot parcursul operei sale au avut, la vremea lor, un renume răsunător. Printre aceştia se numără Homer şi Anaximandros din Milet, Hecataios, Democrit, Eudoxos, Dicaiarchos, Ephoros, Eratosthenes, Polybios şi Poseidonios (I, 1, 1). Totuşi aceştia ca şi Hipparchos, Pytheas, Theopompos, Apollodoros, Artemidoros, Timaios, Hellanicos, Demetrios din Skepsis şi mai mulţi alţii pe care îi citează în opera sa, sînt cunoştinţe livreşti aprofundate, dovadă spiritul critic şi cîntărirea la care-i supune Strabon cînd face apel la informaţiile lor.

În afară de aceştia, descriind aşezările omeneşti, Strabon nu uită niciodată să menţioneze celebrităţile locale, mai cu seamă pe tărîm cultural. Astfel vorbind de Stratonicea, Strabon menţionează pe retorul Menippos, „supranumit şi Catocas, pe care Cicero îl laudă mai presus de ceilalţi retori asiatici pe care i-a audiat" (XIV, 2, 25). În legătură cu oraşul Soloi din Cilicia, pomeneşte de următorii bărbaţi celebri: „Chrysipp, filozoful stoic, al cărui tată a imigrat aici din Tars, Philemon, poetul comic şi Aratos, care a descris fenomenele cereşti" (XIV, 5,8). Sau „Din oraşul Apameia (de pe Oronte) este Poseidonios stoicul, bărbatul cel mai învăţat dintre filozofii din vremea noastră" (XVI, 2, 10), a cărui activitate s-a desfăşurat însă la Rodos (XIV, 2, 13). Din Tars îşi au obîrşia filozofii stoici Antipatros, Archedemos şi Nestor, ca şi doi bărbaţi cu numele Athenodoros; unul dintre ei, supranumit Cordylion, a fost prieten cu Marcus Cato, celălalt, Cananites, a fost profesorul lui Caesar; tot din această localitate provine filozoful academic Nestor, contemporan cu Strabon, care a fost profesorul lui Marcellus, fiul Octaviei, sora lui Augustus (XIV, 5,14). Din Ascalon este filozoful Antiochos care s-a născut puţin înainte de Strabon (XVI, 2,29), iar din Gadara provin Philodemos epicureanul, Meleagros şi Menippos, autorul de satire, ca şi Theodoros, retorul din timpul lui Strabon (XVI, 2,29).

Pe măsura vastelor cunoştinţe din domeniul ştiinţelor exacte este şi formaţia literară şi mai cu seamă artistică a lui Strabon. El menţionează şi citează fragmente din poeţii lirici, din tragici şi comici, dar mai presus decît toţi, în mintea şi în inima lui se află marele rapsod Homer. Acesta "nu numai că i-a întrecut pe toţi, pe cei vechi şi pe urmaşi, în măestria poeziei" (I, 1, 2), dar el merită chiar titlul de „părinte al geografiei" (1,1,2).

Pe de altă parte, lui Strabon nu-i scapă niciodată prilejul să citeze, în descrierile regionale, marii artişti ai grecilor şi capodoperele create de aceştia, pe care în mare parte le-a văzut cu proprii săi ochi, le-a admirat frumuseţea şi le-a cîntărit valoarea. Astfel, de pildă, el pomeneşte pe Coîotas din Kyllene, care a creat „o admirabilă statuie de lemn şi fildeş a zeului Asclepios" (VIII, 3, 4). Este vorba de Colotas, contemporanul şi colaboratorul marelui sculptor Phidias. Din *Istoriile* lui Polybios, declară Strabon, a aflat de tablourile lui Aristeides, unul, înfăţişînd pe Dionysos, altul, pe Heracles muncit de chinurile pricinuite de tunica Deianeirei. Ultima lucrare n-a văzut-o, în schimb a admirat pe Dionysos, „o operă de artă de toată frumuseţea, expusă în templul Cererei din Roma" (VIII, 6, 23). Printre numeroasele monumente de artă care au împodobit odinioară oraşul Olympia din Pelopones, „cea mai măreaţă din toate a fost statuia lui Zeus pe care Phidias atenianul, fiul lui Charmides, a făurit-o din fildeş de dimensiuni atît de uriaşe încît, cu toată înălţimea excesivă a templului, pare că maestrul a scăpat din vedere proporţiile; într-adevăr, deşi statuia înfăţişează pe Zeus şezînd, ea aproape că atinge cu creştetul capului tavanul, încît lasă impresia că, daca s-ar ridica în picioare, ar sparge acoperişul templului" (VIII, 3, *30).* La această descriere sugestivă care trădează vizionarea directă a operei de către Strabon, explicaţia ce urmează în legătură cu modelul ei denotă că autorul nostru ştie totdeauna să aleagă amănuntele cele mai semnificative: „Întrebat de Panainos după ce model are de gînd să creeze chipul lui Zeus, Phidias i-a răspuns că după acela descris de Homer în următoarele versuri:

„Zise şi semn de-nvoire făcu din sprîncenele-ı negre;
Pletele-i dumnezeieşti din creştetul cel fără moarte
S-au revărsat pe obraz, şi-a vuit de cutremur Olympul"[1]

În templul Afroditei Alpheionia din celebra regiune a concursurilor sportive ale Olympiei se aflau — ne

---

în I, 1, 21
[1]Homer, *Iliada,* 528 şi urm., trad. Murnu, pp. 524—526. Strabon, VIII, 3, 30.

informează Strabon — picturi de-ale artiştilor Cleanthes şi Aregon din Corinth (VIII, 3,12); oraşul Thespiai din Beoţia era vestit prin statuia lui Eros al lui Praxiteles, la care lumea făcea un adevărat pelerinaj (IX, 2, 25). În suburbia oraşului Cos sau Astypalaia de odinioară din insula Cos, se afla un templu al lui Asclepios împodobit cu numeroase ofrande. Printre acestea se distingea „Antigonos" al lui Apelles. Tot aici s-a aflat şi un alt tablou al aceluiaşi pictor, anume „Afrodita (Venus) Anadyomene", care însă, pe vremea lui Strabon, se găsea la Roma, unde el a văzut-o, consacrată de Augustus părintelui său Caesar (XIV, 2,19).

Toate aceste nestemate ale creaţiei elene sînt cu atît mai preţioase în ochii lui Strabon cu cît ele rămîn patrimoniul nepieritor al Eladei, gloria ei veşnică ce nu poate apune[1].

1.5. *Concepţia filozofică.* După Strabon, aşa cum am semnalat, este imperios necesar ca omul să-şi făurească un ideal de viaţă care să-i slujească drept scut împotriva nestatorniciei lucrurilor omeneşti. De aceea curiozitatea învăţaţilor moderni de a şti care este concepţia filozofică a lui Strabon însuşi apare pe deplin îndreptăţită. Numai că rezultatele la care au ajuns investigaţiile acestora sînt cu totul contradictorii, deoarece şi informaţiile de care dispun sînt derutante. După unii învăţaţi[2], Strabon a fost în chip vădit stoic, după alţii[3], influenţa stoicismului asupra lui a fost nulă.

Dacă punem temei pe propriile sale mărturisiri, Strabon a îmbrăţişat într-adevăr filozofia stoică. El declară „al nostru" (1,2, 34) pe Zenon, întemeietorul stoicismului, şi „ai noştri" (II, 3, 8) pe filozofii stoici. Pentru nici un alt reprezentant al vreunui curent filozofic Strabon nu a întrebuinţat un astfel de limbaj. Mai mult decît atît, ataşamentul său faţă de stoicism reiese din prieteniile sale cu stoicii, ca de pildă cu filozoful Athenodoros din Petra Arabiei Fericite, care era un discipol de-al lui Poseidonios şi pe care îl declară făţiş „prietenul nostru" (XI, 4, 21). Aceasta decurge apoi mai cu seamă din indignarea sa pentru indiferenţa lui Eratosthenes faţă de Zenon din Kition, şeful fundator al şcolii stoice (I, 2, 2).

În schimb, Strabon, face permanent apel la informaţiile stoicilor. Astfel, de la Poseidonios, care a fost şeful şcolii stoice şi, totodată, un savant cu largi orizonturi, Strabon împrumută foarte mult. Dar el nu declară nicăieri că a audiat direct pe acest filozof, deşi în general presupunerile converg azi spre această mare personalitate a vremii, ca fiind cea mai indicată pentru a-l fi iniţiat pe scriitorul din Amaseia în tainele doctrinei stoice. Athenaios (XIV, p. 657) afirmă că Strabon l-a cunoscut personal pe Poseidonios. Dar realitatea nu este atît de sigură. În 51 î.e.n. Poseidonios avea 84 de ani, în vreme ce Strabon abia 12 sau 13. Dar cum datele cronologice de care dispunem sînt în genere foarte relative, nu este exclus ca bătrînul filozof să se fi bucurat de o viaţă lungă şi Strabon să fi atins totuşi o vîrstă precoce înainte de moartea lui. Fapt cert este că Strabon îl declară drept cel mai învăţat om din timpul său (XVI, 2, 10). Prin urmare, chiar admiţînd că nu l-a audiat personal, şi probabil aceasta este realitatea, Strabon şi-a însuşit doctrina propovăduită de Poseidonios. Altfel nu l-ar fi putut aprecia cu atîta convingere.

Stoic este Strabon şi în fondul multor teme pe care le tratează. Aşa este, de pildă, în teoria sferelor suprapuse, pe care o cunoaştem azi prin Diogenes Laertios (VII, 1, 155), şi pe care Strabon o formulează aproape identic: „Toate converg spre un singur punct, spre centrul universului, în jurul căruia s-au format sfere (concentrice); cea mai densă şi mai centrală sferă este pămîntul, a doua sferă mai puţin densă şi cea care urmează la rînd este apa. Ambele sînt sfere, una este solidă, cealaltă scobită pe dinăuntru, avînd pămîntul în centru" (XVII, 1, 36). Geograful din Amaseia îşi dă seama că această teorie poate fi admisă în principiu, practic însă este imposibilă, deoarece oamenii nu pot trăi sub apă. De aceea, potrivit cunoştinţelor de geologie şi geografie fizică ale vremii, el arată că modificările scoarţei pămîntului, care au creat masivi şi depresiuni, au provocat retragerea apelor din unele părţi, în care s-au dezvoltat apoi plantele, animalele şi omul (XII, 1, 36).

Tot stoic se dovedeşte Strabon în problemele mari ale fizicii: „Adevărurile demonstrate de fizică sînt — spune el — următoarele: forma sferică a universului şi a cerului; înclinarea corpurilor grele spre centrul lor de greutate; pămîntul în formă de glob, avînd acelaşi centru cu cerul, stă pe loc, atît el cît şi axul prelungit prin el şi prin mijlocul cerului, cîtă vreme cerul se mvîrteşte în jurul lui şi al axului de la răsărit la apus: o dată cu cerul se

---

[1]Vezi această idee exprimată şi de M. Duboi s, *op. cit.,* p. 169, şi de G. Aujac, *op. cit.,* I, 1, p. XVI.
[2]Croiset, *op. cit.,* V, p. 385, G. Aujac, *op. cit.,* I» 1, pp. XX—XXIII
[3]De pildă M. Dubois, *op. cit.,* I, 1.

învîrtesc şi stelele fixe care au aceeaşi viteză ca bolta cerească; stelele fixe sînt purtate în cercuri paralele" (II, 5, 2). Zonele pămîntului sînt redate, de asemenea, conform fizicii stoice: „Trebuie să presupunem că cerul este împărţit în cinci zone şi tot în cinci zone este divizat şi pămîntul, iar zonele inferioare corespund zonelor superioare" (II, 5, 3).

Strabon are în vedere morala stoică, atunci cînd prevede o anumită armonie a organizării vieţii sociale, care se datoreşte atît oamenilor, cît şi divinităţii (XVI, 2, 38). Idealul stoic, în privinţa organizării sociale, este redat de formula „o singură turmă şi un singur păstor" sau de expresia κοσμοπολίτης „cetăţean al lumii". Plutarh vorbeşte limpede de acest ideal: „Forma de guvernămînt pe care Zenon, fundatorul şi primul autor al şcolii filozofilor stoici, a imaginat-o se rezumă aproape în întregime la ideea ca noi oamenii, în general, să nu trăim împărţiţi în oraşe, popoare şi neamuri, separaţi prin legi, drepturi şi obiceiuri aparte, ci să socotim pe toţi oamenii drept concetăţenii noştri, şi să nu existe decît un singur regim de viaţă, după cum nu există decît o lume, nici mai mult nici mai puţin decît dacă ar fi aceeaşi turmă păscînd în grija aceluiaşi păstor pe păşuni comune" *(Despre norocul sau virtutea lui Alexandru,* I, 6). În aceeaşi ordine de idei, Strabon arată că marile imperii ca cel al romanilor „au pus în legătură unele cu altele multe seminţii izolate înainte şi au învăţat pe cele mai sălbatice să ducă o viaţă civilizată" (II, 5, 26). Ideea superiorităţii orînduirii colective o apără şi cuvintele prin care Strabon condamnă racilele organizărilor sociale bazate pe proprietatea privată: „Nedreptăţile se săvîrşesc mai cu seamă în legătură cu învoielile şi cu dobîndirea averilor" (VII, 3,4); filozofii înşişi, cînd fac apropierea între dreptate şi înţelepciune, pun pe primul plan viaţa lipsită şi frugală cum a fost viaţa în comun a sciţilor (VII, 3,4).

Există prin urmare, suficiente teze stoice în opera lui Strabon, încît să fie îndreptăţită presupunerea aderării acestuia la filozofia stoică.

Dar, înainte de a trage o concluzie, se impune inerent întrebarea, oare Strabon a fost în întregime stoic? Socotim că propriile lui mărturisiri în legătură cu profesorii pe care i-a audiat nu pot fi trecute cu vederea. Tyrannion şi Xenarchos au predat lecţii de filozofie peripatetică, Boethos din Sidon, filozofia aristotelică. Este cu neputinţă să admitem, chiar în principiu, că ideile acestor somităţi ale vremii nu au lăsat nici o urmă în formarea ideologică a lui Strabon. Peripateticienii sînt continuatori ai lui Aristotel şi, ca atare, ei susţin, la fel ca acesta, teoria celor patru cauze aristotelice: materia, forma, cauza eficientă şi cauza finală. Un anumit pasaj din Strabon ar părea că neagă categoric necesitatea cercetării cauzelor datorită zădărniciei lor propovăduită de stoici. Redăm acest pasaj: „Problemele care ţin mai degrabă de fizică trebuiesc examinate în alte lucrări sau nici măcar să nu ne preocupe, deoarece Poseidonios duce multe discuţii despre cauze, imitîndu-l pe Aristotel, faţă de care ai noştri (= stoici) îşi declină orice competenţă, datorită obscurităţii cauzelor" (II, 3, 8). Dacă Strabon a respectat această declaraţie înseamnă că el nu a păstrat nimic din filozofia aristotelică şi peripatetică pe care a studiat-o în tinereţe. Dar opera sa întreagă dovedeşte contrariul. Descriind diverse fenomene ale naturii, Strabon se întrece pe sine în consecvenţa cu care consemnează un şir întreg de păreri care încearcă să explice cauzele acelui fenomen, să adere la una sau alta dintre ele sau să-şi exprime propria părere.

Aşa stau lucrurile, de pildă, cu explicarea mărilor interioare şi a aluviunilor (I, 3, 5; I, 3,6; I, 3, 9); cu revărsările fluviilor (XVI, 1,25; XVII, 1, 5) cu fluxul şi refluxul (1,3,11; 111,5,8—9); cu puţurile din Gadeira (111,5,7), cu cutremurele care provoacă atîtea dezastre (VI, 1,6; IX, 2, 16; VIII, 7,2); cu erupţiile vulcanice (VI, 2,8; VI, 2,11); tot astfel cu pietrele rotunde din cîmpia ce se întinde între Massalia şi gurile Ronului (IV, 1,7) şi cu multe alte fenomene. De asemenea, şi teoretic, el declară obligaţia omului de ştiinţă de a descoperi latura folositoare şi vrednică de crezare a lucrurilor (I, 1, 19); ba chiar de a cerceta cauzele: „Ar fi ridicol dacă cineva, în dorinţa de-a descrie mai bine lumea populată, va îndrăzni să atingă lucrurile cereşti şi să le folosească în demonstraţiile sale, dar nu se va preocupa de întreg pămîntul a cărui parte este lumea locuită, neinteresîndu-se să afle cît este de mare întinderea şi volumul pămîntului, nici unde este situat el în univers, luat în întregime; de asemenea, nici dacă se află oameni pe unul singur din tărîmurile lui, pe al nostru, sau pe mai multe şi pe cîte anume; şi iarăşi cît este de mare partea nepopulată a pămîntului, care este înfăţişarea ei şi care cauza" (1,1,15).

Iată deci suficiente motive care ne îndreptăţesc să-l socotim pe Strabon şi un adept al „cercetării cauzelor", deci înclinat să îmbrăţişeze şi teze ale altor doctrine decît cea stoică. Strabon a fost un om de ştiinţă şi nu filozof propriu-zis. De aceea pe el nu l-a obligat nimic să se mărginească la canonul unei singure şcoli

filozofice şi să nu aleagă şi alte precepte care nu se contraziceau, care completau de fapt pe celelalte. Stoic în explicarea orînduirii lumii, în fizică şi morală, el nu este mai puţin peripatetician prin explicarea cauzelor. De altfel însuşi Poseidonios care s-a aflat pînă pe vremea lui Strabon în fruntea şcolii stoice a făcut această concesie aristotelismului: „Poseidonios duce multe discuţii despre cauze, imitîndu-l pe Aristotel" (II, 3, 8). Se poate conchide, aşadar, că Strabon, a fost un eclect.

1.6. *Călătoriile.* Strabon informează pe cititorii săi, nu fără un oarecare sentiment de mîndrie, despre întinderea, după sine aproape incomparabilă, a călătoriilor pe care le-a întreprins în cursul vieţii sale. Încă de la a doua introducere a Geografiei el ne avertizează că multe informaţii din opera sa au fost culese cu prilejul vastelor călătorii pe care le-a făcut.

„Vom înfăţişa faptele — zice — în parte din informaţiile culese în timpul călătoriilor noastre pe uscat şi pe mare" (11,5,11). Apoi schiţează punctele extreme ale teritoriului pe care l-a străbătut: „Noi am cutreierat lumea — spune el — spre asfinţit, începînd din Armenia pînă prin părţile Mării Tyrrheniene din preajma Sardiniei, spre miazăzi, de la Pontul Euxin pînă la hotarele Etiopiei" (11,5,11). Apoi, în continuare, comparîndu-se cu alţii, zice: „Dintre ceilalţi autori de geografie nu s-ar putea găsi nici unul care să fi parcurs cu mult mai multe teritorii decît noi. Căci cei care ne-au întrecut în drumeţiile lor în părţile Apusului, aceia n-au atins acelaşi număr de locuri din răsărit, alţii, dimpotrivă, au rămas în urmă cu vizitarea regiunilor apusene; la fel stau lucrurile cu ţinuturile dinspre miazăzi şi dinspre miazănoapte" (11,5,11). Acest cadru trasat de Strabon este binevenit, dar cu totul insuficient, deoarece nu mai apare nicăieri o expunere oricît de sumară a locurilor pe care le-a vizitat, a timpului în care le-a efectuat, a duratei lor. Dar cum, şi de data aceasta, Strabon menţionează sporadic prezenţa sa în anumite locuri, concomitent cu unele evenimente azi cunoscute şi datate, se pot aduna la un loc toate aceste mărturisiri risipite pentru a se închega o idee mai vie şi mai conturată despre drumeţiile lui[1].

Se poate presupune azi, fără pricină de îndoială, că Strabon, din fragedă copilărie, a vizitat oraşele cele mai însemnate ale Pontului, ca Amisos, Pharnakia, Trapezunt, sau pe cele care au jucat un anumit rol în viaţa familiei sale sau a regelui prieten Mithridates Eupator, cum au fost oraşele Comana, Zelis, Phanagoreia; de asemenea, curiozitatea sa istorică, dacă nu şi alte relaţii, trebuie să-i fi îndreptat de timpuriu paşii spre capitala imperiului pontic, spre colonia greacă Sinope, de pe litoralul paflagonian. Prima călătorie mai lungă, întreprinsă încă în fragedă tinereţe, în jurul anului 51 î.e.n., a fost în Caria, ţară „barbară" cu adinei penetraţii elene, de pe ţărmul sud-vestic al Asiei Mici; aici el a venit cu un scop precis, pentru a studia cu primul său dascăl, cu Aristodemos din Nysa, după cum mărturiseşte personal (XIV, 1,48). Nu încape îndoială că tot de tînăr a vizitat punctele cele mai renumite ale întregii Asii Mici şi în special litoralul mediteranean, unde înflorise odinioară cultura elenă. Aluziile însă lipsesc cu desăvîrşire şi orice încercare fără un punct cît de slab de sprijin este riscantă. De aceea ne rezumăm, în continuare, la propriile lui afirmaţii.

Ca om de cultură ce dispunea şi de mijloace materiale, Strabon, cu siguranţă de tînăr, a fost atras de capitala imperiului, în care se strînseră un număr considerabil de învăţaţi, poeţi, literaţi şi de artişti cu precădere latini şi greci. Am văzut că doi dintre dascălii săi au trăit o bună parte a vieţii lor la Roma, unde, poate, Strabon le-a audiat lecţiile. Nu se cunoaşte astăzi numărul călătoriilor lui Strabon la Roma, nici data şi nici durata lor. Se presupune că el a vizitat cel puţin de trei ori oraşul lui Romulus şi că de fiecare dată a zăbovit mai mult. Cele mai vechi evenimente de care leagă Strabon prezenţa sa la Roma sînt întîlnirea cu Publius Servilius Isauricus şi executarea lui Selurus, „Fiul Etnei". Vorbind de regiunea Isaurica a Lycaoniei cucerită de generalul roman care primeşte cognomenul ţinutului, Strabon mărturiseşte că şi el l-a văzut personal (XII, 6, 2). Învăţaţii moderni presupun că singurul loc unde l-a putut cunoaşte Strabon pe Isauricus a fost Roma. Ţinînd apoi seama de faptul că acest bărbat a murit în 44 î.e.n., Strabon trebuie să fi fost prima oară la Roma înaintea acestei date. Probabil tot cu prilejul primei sale călătorii la Roma a văzut sfîrşitul tragic al unui bandit de pe Etna, relatată de el după cum urmează: „De curînd, în zilele noastre, a fost adus la Roma un anumit Selurus, zis Fiul Etnei, care condusese o oaste întreagă de hoţi şi făcuse vreme îndelungată dese incursiuni de jaf în împrejurimile Etnei. Pe acesta l-am văzut noi înşine sfîşiat de fiare în piaţă, în urma unei lupte de gladiatori. El a fost pus pe un podium

---

[1]Vezi Fr. Schroeter care a consacrat o lucrare studiului cronologiei şi itinerarului călătoriilor lui Strabon; lucrarea se intitulează *„De Strabonis itineribus, dissertatio inauguralis",* Lipsiae, 1874.

înalt ca şi cum ar fi Etna, dar, cînd acesta s-a dislocat subit şi s-a prăbuşit, el a căzut peste cuştile fiarelor aflate dedesubt, care erau anume potrivite să se spargă uşor" (VI, 2,6). După E. Honigmann[1], evenimentul s-a petrecut în 35 î.e.n., cu ocazia primei sale şederi la Roma şi la un an după fuga lui Sextus Pompeius din Sicilia. Strabon a mai vizitat probabil capitala imperiului şi după anul 31 î.e.n., cînd templul Cererei de aici a suferit un incendiu, în care a ars şi tabloul lui Aristeides reprezentînd pe Dionysos (vezi VIII, 6,23). Dar tot aşa de bine se poate presupune că el a văzut tabloul cu prilejul primei sale şederi la Roma şi despre incendiu să fi auzit doar. De asemenea, se presupune că a mai trecut prin capitala imperiului şi în anul 29 î.e.n., făcînd o escală la Corinth (X, 5,3) şi apoi la Roma, dar despre ultima localitate personal nu vorbeşte.

Semnalarea frumuseţilor Romei, a cîmpului lui Marte cu numeroasele statui ce le cuprinde, a Capitoliului şi a Palatinului, a teatrelor, a basilicilor şi a porticurilor, şi încîntarea (V, 3,8) ce o simte în faţa acestor minuni ale artei şi ale firii denotă faptul că geograful nostru le-a văzut personal. Dar azi nu se mai ştie cu ce prilej. Un singur amănunt, şi anume menţionarea porticului Liviei care a fost amenajat şi dedicat în anul 7 î.e.n. oferă un oarecare punct de sprijin. Strabon s-a aflat, atunci sau în anii imediat următori, din nou la Roma. Tot în acest an şi probabil tot la Roma a văzut Strabon darurile trimise din India de Porus împăratului Augustus. „Darurile aduse — precizează el — i le-au înmînat opt sclavi goi, doar cu cingători şi unşi cu miresme. Printre ele se afla şi Hermas, un om cu braţele trunchiate din copilărie, pe care şi noi l-am văzut" (IV, 1,73). Acest om simboliza probabil supunerea.

Cu prilejul acestei vizite sau a altora, azi nu ştim, dar, după propria sa mărturisire, tot la Roma, a văzut Strabon britanni şi corsicani (IV, 5, 2; V, 2, 7).

Ultima sa călătorie în capitala imperiului şi ultimul sau popas despre care avem ştiri pare să fie[2] după moartea lui Augustus. În aceeaşi descriere a Romei, ca martor ocular, se pot citi şi următoarele: „Aici au fost aşezate şi mormintele celor mai iluştri bărbaţi şi femei. Cel mai vestit dintre ele este aşa-numitul Mausoleu, un tumul uriaş ce se află pe malul fluviului (Tibru), pe un piedestal înalt de marmură albă, adumbrit pînă în vîrful său de arbori verzi; deasupra lui se înalţă o statuie de bronz a lui Caesar Augustus, iar sub tumul se află urnele, atît a acestui împărat, cît şi ale rudelor şi ale membrilor familiei sale" (V, 3, 8). Împăratul Augustus a murit în anul 14 e.n., deci ultima vizită a lui Strabon în capitala imperiului a avut loc probabil după acest an.

Numeroasele călătorii ale geografului din Amaseia în Italia nu s-au rezumat cu siguranţă la vizitarea doar a capitalei. Prezenţa sa şi în alte localităţi ne-o semnalează ei însuşi, mărturisind că a vizitat coasta Italiei între Poplonium şi Pisa, de unde a zărit insulele Corsica, Sardinia şi Aithalia (V, 2, 6; V, 2, 8).

O altă serie de fapte procură informaţii despre călătoriile lui Strabon în Egipt. În două locuri, cel puţin, el menţionează trecerea şi popasul său la Alexandria din Egipt. Cu acest prilej, el a vizitat inundaţiile din preajma Pelusionului şi a muntelui Casios (I, 3,17); de asemenea vorbeşte de straja puternică din portul acestui oraş „care şi astăzi mai există şi despre care ne-am încredinţat noi înşine în lunga noastră şedere la Alexandria" (II, 3,5). El mărturiseşte că a urcat cu corabia pe Nil în sus, împreună cu guvernatorul Egiptului Aelius Gallus, prietenul său, pînă la Syene şi la hotarele Etiopiei (11,5,12). Pe drum, oamenii din partea locului îi desemnau distanţele în schoine, dar, de la un loc la altul, schoina avea alt echivalent în stadii (XI, 11, 5; XVII, 1, 24). La capătul acestei călătorii, ei au trecut şi în insula Philai pe care o încinge fluviul, nu fără o oarecare teamă, se pare, de crocodili (XVII, 1,50). Tot în Egipt declară Strabon că a văzut un şarpe uriaş, adus acolo din India (XV, 1,45). Se presupune că Strabon a vizitat în mai multe reprize Egiptul. Plimbarea pe Nil cu Aelius Gallus a avut loc, după Schroeter, Chapot şi alţii[3], în 25—24 î.e.n. El mai era în Egipt, se pare, în 20 î.e.n., cînd Augustus s-a dus la Samos (XV, 1,45; XV, 1,73)[4]. Probabil în cursul călătoriei sale de la Roma spre Egipt a putut vedea de pe mare oraşul Cyrene situat pe coasta Libyei (XVII, 3, 20)[5]. În Egipt fie că a rămas fără întrerupere pînă în 13 î.e.n., fie că atunci l-a vizitat din nou, fapt este că menţionează Caesareum construit la această dată şi consacrat

---

1R. E. IV A 82, citat de Fi. Lasserre, *Strabon Géographie,* Π, Paris, *1966,* p. 162, nr. 2
2Aceasta este părerea lui F r. Lasserre, *op. cit.,* III, p. 209/92 n. 1
3Vezi V. Chapot, *Le monde romaine, Evol. de l'humanité,* nr. 22, 1927, p. 56, şi W. Aly, *op. cit.,* pp. 165—170.
4Vezi şi Dio Cassius, LIV, 9
5Vezi W. Aly, *op. cit.,* pp. 48 şi *77*

în 10 î.e.n.[1]. Strabon a trecut şi prin insulele greceşti; astfel el mărturiseşte că a vizitat în Creta pe unchiul său străbun, pe Stratarchas (X, 4,10). Cu siguranţă, Strabon a vizitat Atena şi alte localităţi memorabile ale vechilor eleni. Informaţiile însă lipsesc şi astfel sîntem siliţi să ne mulţumim cu imaginea ce ne-o oferă datele, oricît de mutilată ar fi ea.

2 OPERA

2.1. *Numărul lucrărilor şi soarta lor.* Strabon a compus două lucrări, una de istorie, a doua de geografie. Dar încă din vechime numele lui a fost asociat în mintea oamenilor cu geografia. Eustathios în *Comentariile* sale asupra lui Homer îl desemnează prin simplul cuvînt: Geograful. Cu toate acestea, înainte de a compune o lucrare de geografie, Strabon a fost istoriograf. El a elaborat un vast tratat de istorie, intitulat "Ιστορικά Υπομνήματα *Comentarii istorice,* în 47 de cărţi, azi pierdute. Dispunem totuşi de cîteva informaţii asupra acestei lucrări din aluziile pe care le face autorul însuşi în a doua operă a sa şi dintr-un număr cu totul neînsemnat de fragmente care se găsesc la C. Müller, *Fragmenta Historicorum Graecorum,* III, pp. 490—494[2].

După una dintre aceste referiri ale lui Strabon, cunoaştem azi că opera sa istorică nara evenimentele din continuarea *Istoriilor* lui Polybios. Astfel, în cursul operei sale geografice, vorbind despre părţi, Strabon adaugă: „Pentru că am înfăţişat multe informaţii despre rînduielile părţilor în cartea a şasea a *Comentariilor Istorice* sau în a doua carte a datelor care îl continuă pe Polybios, vom trece peste ele aici ca să nu părem că ne repetăm" (XI, 9, 3). Acest pasaj, pe lîngă faptul că menţionează opera sa de istorie, mai furnizează cîteva amănunte preţioase. Astfel el precizează că primele patru cărţi ale *Comentariilor istorice* alcătuiau, după obiceiul istoriografiei greceşti, un soi de prefaţă, desemnată cu termenul *Prolegomenai* sau *Preliminarii:* adevăratele fapte τά μετά Πολόβιον „de după Polybios" erau consemnate abia din cartea a VI-a de la începutul operei, ceea ce echivala în fapt cu cartea a II-a a Istoriei propriu-zise, a V-a carte fiind prima care continua „Istoriile" lui Polybios. A doua referire a autorului ne informează despre stadiul lucrării, despre planul şi scopul ei ca şi despre felul în care a conceput-o. „De aceea noi, după ce am compus *Comentarii Istorice,* folositoare, credem, filozofiei etice şi politice, am luat hotărîrea să le completăm cu tratatul de faţă; căci şi acesta dispune de acelaşi plan şi are în vedere pe aceiaşi bărbaţi, mai cu seamă pe cei suspuşi: ba mai mult, aşa cum în prima noastră lucrare sînt pomenite numai faptele oamenilor şi vieţile ilustre, în vreme ce lucrările mărunte şi fără însemnătate sînt lăsate la o parte, tot astfel şi în cea de faţă trebuie să trecem cu vederea întîmplările mărunte" (I,1,23). Din afirmaţiile de mai sus aflăm, aşadar, că opera lui de istorie a fost terminată, că ea a avut acelaşi scop şi acelaşi plan cu cea de a doua lucrare a sa, păstrată, după care azi putem să ne-o imaginăm şi pe cea dintîi. În sfîrşit, din puţinele fragmente care au supravieţuit pierderii, se poate deduce că Strabon, spre deosebire de Poseidonios, ale cărui *Istorii* erau tot o continuare a lui Polybios, insista mai mult asupra perioadei războaielor lui Lucullus şi Pompeius în Asia, asupra isteriei Pontului, asupra Armeniei şi a Siriei, teme care-l interesau cu siguranţă pe un grec din Pont, dar care probabil lipseau la Poseidonios. De asemenea, după cîte ne lasă să întrevedem Iosephus Flavius, care face împrumuturi din opera de istorie a lui Strabon, se poate presupune că acesta a dat numeroase informaţii interesante asupra evreilor, a consemnat fuga lor în Egipt şi în Cyrenaica şi a menţionat raporturile lor cu Roma[3].

Pe baza acestor puncte de sprijin, învăţaţii moderni fac diverse supoziţii. În primul rînd se crede că cele patru cărţi de *Preliminarii* trec în revistă pe scurt etapele principale ale istoriei universale pînă în secolul al II-lea î.e.n. S-a mai presupus că aceste cărţi introductive au relatat isprăvile lui Alexandru cel Mare, datorită următorului pasaj: „Toţi cîţi au scris despre India au fost, ca în multe alte privinţe, nişte mincinoşi, dar mai

---

[1]Vezi E. Honigmann, *op. cit.,* p. 83

[2]Vezi şi F. Jacoby, *Die Fragmente der griechischen Historiker,* II, A, 1926, 430—436, şi II, C, 291—295.

[3]Vezi fragmentele istorice ale lui Strabon: fr. 3, Müller III care corespunde la Iosephus Flavius cu *Antichităţi Iudaice,* XIII, 10,4; fr. 5, cu XIV, 7,2; fr. 6, cu XIV, 7,2; fr. 9, cu XIII, 11,3; fr. 10, cu XIII, 12,6. Vezi şi fr. 7 Müller III, la Plutarh, *Sulla,* 26; fr. 8 la P I u t a r h, *Lucullus,* 28.

presus decît alţii, un astfel de om a fost Deimachos, al doilea loc după el îl ocupă Megasthenes, Onesicritos şi Nearchos, precum şi alţii asemenea lor, care sînt nişte buimaci. Nouă ne-a fost dat să băgăm de seamă ceva mai bine acest lucru, cînd am compus comentariul isprăvilor lui Alexandru" (fr. 2, Müller III). Dar eroarea unei astfel de interpretări a fost dovedită de Schwarz[1], care a demonstrat că fragmentul de mai sus este o notiţă referitoare la expediţiile lui Alexandru menţionate de Strabon în tratatul său de Geografie (II, 1, 9 § 70), pentru a arăta regiunile pe care le-au făcut cunoscute cuceririle acestuia. Mai sigur, susţine A. Croiset[2], Strabon în *Prolegomene* a rezumat cuceririle romane de la origine pînă la mijlocul secolului al II-lea î.e.n. După primele patru cărţi introductive, deci din cartea a V-a, deoarece este vorba de *Istorii de după Polybios,* Strabon a consemnat evenimentele din istoria Romei şi universală, de la distrugerea Carthaginei petrecută în 146 î.e.n., fapt cu care se încheie opera lui Polybios, pînă în 31 î.e.n., cînd ia fiinţă imperiul. În sfîr-şit, se presupune că această lucrare a lui Strabon a fost elaborata în prima parte a domniei lui Augustus, cam în acelaşi timp cînd Dionysios din Halicarnas a compus *Istoria Romei.*

A doua operă a geografului din Amaseia, aceea care l-a consacrat ca om de ştiinţă (φιλόσοφος), este un vast tratat de geografie, menţionat de antici sub două titluri: primul este Γεωγραφικά subînţeles "Γπομνήματα *Comentarii geografice* titlu ce figurează în citările făcute după *Lexicul* lui Pamphil şi în toate manuscrisele ce derivă din arhetipul bizantin; al doilea este Γεωγράφου μεν α Υπομνήματα *Comentarii de geografie,* atestat în celelalte citări antice ca şi în scholiile din secolul al V-lea e.n. la Apollonios din Rodos[3]. Deoarece în limba română, ca şi în alte limbi moderne, substantivizarea unui adjectiv la forma de neutru plural apare nefirească, traducerea foloseşte titlul „Geografia" care redă în esenţă sensul originar. Această operă este alcătuită din 17 cărţi ce se păstrează, se pare, în întregime, afară doar de sfîrşitul cărţii a Vil-a care nu ne-a parvenit[4].

Pentru că toate observaţiile noastre asupra vieţii şi activităţii lui Strabon se întemeiază pe opera lui păstrată, ne rezumăm în locul de faţă la aceste scurte consemnări. Urmează, în continuare, un examen critic al Geografiei şi, în primul rînd, cuprinsul acestei lucrări.

2.2. *Conţinutul Geografiei.* Primele două cărţi ale Geografiei, mai lungi decît oricare altă carte din rest, formează, ca în cazul primei lucrări, acele Preliminarii care pun pe cititor în temă, oferindu-i noţiuni de geografie generală, şi schiţează sumar istoria geografiei, prezentînd un examen critic al înaintaşilor. Ele cuprind în fapt două introduceri: prima, rezervată problemelor generale de geografie şi criticii precursorilor, epuizează întreg spaţiul cărţii I şi al primelor patru capitole ale cărţii a II-a; a doua introducere, de la capitolul V al cărţii a II-a pînă la sfîrşitul ei, redă sumar propriile păreri ale autorului în problemele de geografie.

După această amplă prefaţă, Strabon trece la Geografia regională, descriind pe părţi întreaga „lume populată" (ή οικουμένη subînţeles γη). El îi face ocolul potrivit, se pare, planului făurit de Eratosthenes, urmînd conturul Mediteranei, de la apus, prin nord, spre răsărit, apoi înapoi prin sud, de la răsărit spre apus. Potrivit acestui plan, prima regiune pe care o descrie este Iberia; aceasta cuprinde întreaga carte a III-a. Celtica sau Gallia, Britannia cu insula Ierne (Irlanda) şi Thule, şi, în sfîrşit, regiunea Alpilor alcătuiesc conţinutul cărţii a IV-a. Italia, Sicilia şi celelalte insule înconjurătoare ocupă spaţiul cărţilor a V-a şi a VI-a. Regiunile nordice dintre Rin, Tanais (Don), lacul Maeotis (Marea Azov), ţinuturile din vestul Mării Pontice şi din nordul Dunării, adică teritoriul actual al patriei noastre, apoi sudul Dunării şi întreg nordul Peninsulei Balcanice, cuprinzînd Epirul, Thracia şi Macedonia, formează cuprinsul cărţii a VIl-a. Geografia Eladei şi a insulelor ce-i aparţin ocupă trei cărţi, a VIII-a, a IX-a şi a X-a, în următoarea ordine: Peloponesul, Grecia nordică şi centrală, apoi insulele adiacente. Cu acestea, Strabon încheie descrierea Europei. Continuă apoi cu Asia, pornind de la Tanais (Don) spre răsărit. El descrie astfel regiunile situate la nord de Taurus şi prezintă sumar populaţiile „barbare"

---

[1]Vezi articolul *Arrianus* în Pauly-Wissowa, R. E., pp. 1243—1244
[2]Vezi Croiset, *op. cit.,* V, p. 386
[3]Pentru precizări şi amănunte în problemă, vezi *Studiul introductiv,* 2, 8
[4]Sfîrşitul cărţii a Vil-a este suplinit parţial de *Epitome Palatina* cuprinsă în mss. 398 din Heidelberg (secolul al X-lea e.n.), de *Epitome Vaticana,* din mss. 482 al bibliotecii Vaticanului (secolul al XIV-lea e.n.); de asemenea, el mai este suplinit de cîteva citări făcute de Stephanos Byzantinul *şi* de Athenaios.

aşezate în intervalul dintre aceşti munţi şi Golful Persic, la răsărit de Tigru, cu insistenţă mai mare asupra Parthiei, Mediei şi Armeniei, regiuni care alcătuiesc conţinutul cărţii a XI-a. O largă dezvoltare acordă apoi Asiei Mici a cărei descriere ocupă spaţiul cărţilor a XII-a, a XIII-a şi a XIV-a. India şi Persia sînt prezentate în cartea a XV-a. Ţinutul cuprins între Mediterana, Marea Erythree şi Persia constituie conţinutul cărţii a XVI-a. Cu Egiptul, înfăţişat în prima parte a cărţii a XVII-a, se încheie descrierea Asiei, al cărei hotar de apus îl forma, în concepţia celor vechi, Nilul. Restul cărţii a XVII-a descrie sumar Libya, ultimul „continent" cunoscut pe vremea lui Strabon.

În felul acesta, planul Geografiei apare limpede şi logic întocmit pentru condiţiile acelor vremuri. Cum Mediterana era socotită centrul „insulei terestre", descrierea pe regiuni urmează treptat conturul acesteia. Europa, în primul rînd, şi apoi Asia, mai ales cea Mică, fiind regiunile cel mai bine cunoscute pe atunci, capătă în lucrarea lui Strabon cea mai largă dezvoltare. Egiptul, deşi cutreierat de autor, începînd de la Delta Nilului spre izvoare, pînă la fruntariile Etiopiei, este foarte sumar înfăţişat, fiind expediat în spaţiul unei jumătăţi de carte. Puţin loc şi însemnătate i se acordă şi Iudeii, Mesopotamiei şi Orientului în general, deşi acestea constituie leagănul civilizaţiei omenirii. Dar reproşurile ce s-ar putea aduce în această privinţă azi nu se potrivesc cu vremurile de atunci. Pe lîngă mijloacele de informare rudimentare de care dispunea pe vremea aceea un geograf, el nu putea să vadă lucrurile cum le vedem noi astăzi. Înseşi ştiinţele care aveau contingenţă cu geografia nu depăşeau limitele epocii. Meritul incontestabil al lui Strabon constă în faptul că, în ciuda acestor condiţii, el nu a inventat fapte şi date, că, şi acolo unde este scurt, el dă indicaţii precise şi exacte şi, în general, oferă aproape cele mai bune informaţii pe care le-a putut procura cineva pe atunci. Aceasta se datoreşte faptului că Strabon a compus conştient un tratat de ştiinţă, după cum declară în repetate rînduri (vezi I, 2, 23). El a alcătuit o geografie generală şi regională (I, 1, 15), elaborată după toate regulile ştiinţei. În primul rînd, a luat în considerare toate condiţiile de loc şi de climă (I, 1, 13), fauna şi flora (I, 1, 15), bogăţiile solului şi ale subsolului; produsele folositoare şi dăunătoare (1,1,15). În al doilea rînd, el face apel şi se sprijină pe cuceririle celorlalte ştiinţe, pe astronomie, geometrie, fizică şi matematică (I, 1, 12; I, 1, 13). Ordinea enumerării acestora aparţine lui Strabon. De aceea ar putea să apară curios faptul că astronomia, ştiinţă a cerului, e considerată de Strabon de primă necesitate în descrierea pămîntului şi numai în al doilea loc geometria, ştiinţă aplicată la sol. Explicaţia este însă cu totul firească. Oamenii, înainte de a-şi făuri o idee despre forma globului pămîntesc pe care nu puteau s-o perceapă cu simţurile, au descoperit bolta sferică a cerului pe care o tăia în două pe la mijloc drumul soarelui, conceput de la răsărit la apus. Pornind de la această linie imaginară, ei au împărţit emisferele create de ea în zone, au descoperit polii şi astfel au dedus că există o corespondenţă perfecta între cer şi pămînt, pe care l-au divizat similar în zone (vezi I, 1, 14 şi II, 5, 3).

O geografie generală, ca cea elaborată de Strabon, cuprinde geografia fizică şi geografia matematică, pe ale căror principii pune temei (II, 5, 1), pentru că „Geograful nu-şi potriveşte descrierea după părerea unui localnic, nici după opinia unui astfel de om de stat care nu s-a preocupat niciodată de ştiinţele numite în mod propriu matematice. Geograful... este asemenea aceluia care are putinţa să se convingă că pămîntul, în întregimea lui, este aşa cum îl prezintă matematicienii, că la fel sînt şi celelalte urmări ce decurg dintr-o astfel de presupunere" (II, 5, 1). De asemenea şi cititorii unui astfel de tratat trebuie să aibă „înţelegere matematică" (II, 5, 1). Geografia matematică ocupă în opera lui Strabon locul pietrei de temelie. Ea conferă lucrării întregi marile noţiuni preliminare care servesc la determinarea formei pămîntului, la fixarea diferitelor puncte geografice pe glob, la evaluarea distanţelor, la determinarea climatelor. Geografia fizică descrie continentele şi mările, înfăţişează relieful solului, munţii şi apele, vulcanii şi vînturile, arată produsele şi bogăţiile ca şi neajunsurile fiecărui loc. În felul acesta ea conturează condiţiile în care se desfăşoară viaţa umană. În cadrul astfel trasat, Strabon distribuie neamurile omeneşti, a căror înfrăţire cu mediul de viaţă este pentru prima oară scoasă în lumină în tratatul său de Geografie. Aproape fără excepţie, el schiţează, pe scurt, drumul parcurs de fiecare popor şi seminţie, de la origini pînă pe vremea sa. În felul acesta, Geografia lui Strabon capătă un adînc caracter istoric, pe care prea bine îl definesc următoarele cuvinte ale lui Croiset[1] „Ea este o geografie filozofică şi umană, care ia ca punct de plecare universul şi pămîntul, dar care ajunge la om, ca la termenul său firesc".

O diversitate atît de mare de fapte, ca cea pe care o cuprinde Geografia lui Strabon, este totdeauna o

[1]Op. *cit.,* V, p. 390

primejdie pentru unitatea operei. Autorul însuşi a simţit-o şi a biruit-o cu greu. De aceea el atrage atenţia să nu-i fie judecată opera după imperfecţiunile ei de amănunt, ci după ansamblul ei izbutit, care este o lucrare grandioasă, un adevărat Colos (I, 1, 23).

3. *Scopul lucrării (probleme politice).* Intenţiile cu care Strabon a scris tratatul său de Geografie, scopul pe care l-a urmărit şi persoanele cărora s-a adresat cu precădere par, la un prim contact cu textul, chestiuni foarte limpezi. Autorul însuşi declară în diferite părţi ale *Preliminariilor* că *Geografia* este o lucrare politică ce are în vedere folosul conducătorilor (I, 1, 14). La fel ca opera sa de istorie, ea are acelaşi plan şi se adresează aceloraşi bărbaţi, mai cu seamă „celor suspuşi" (I, 1, 23); ba mai mult, partea cea mai însemnată a eticii şi a filozofiei politice priveşte tot conduita conducătorilor (I, 1, 18). Dar, în vreme ce filozofia politică este o călăuză teoretică a acestora, geografia satisface nevoile lor practice (I, 1, 18), deoarece *Geografia,* „înrîureşte faptele conducătorilor, descriind continentele şi mările, atît pe cele interioare cît şi pe cele exterioare întregii lumi populate" (I, 1, 16). Şi cum Strabon trăieşte în perioada de expansiune a imperiului roman, se poate presupune că el a urmărit să fie de folos şefilor statului roman, pentru că „cei mai de seamă conducători — zice el — sînt aceia care pot să stăpînească pămîntul şi marea, aducînd neamuri şi cetăţi sub o singură oblăduire şi sub una şi aceeaşi cîrmă" (I, 1, 16). Aluzia la Imperiul roman şi la conducătorii lui pare incontestabilă. Mai mult decît atît, el îşi exprimă făţiş admiraţia sa faţă de înţeleapta cîrmuire a împăraţilor Augustus şi Tiberius, considerînd pe deplin justificat şi necesar actul de transformare a republicii în monarhie. „Şi astfel, declară Strabon, caracterul excepţional al regimului politic şi al conducătorilor săi a împiedicat Italia, sfîşiată în atîtea rînduri de războaie civile de cînd se află sub romani, cît şi Roma însăşi, să mai alunece spre dezordine şi pieire. Dar este foarte greu să se cîrmuiască o împărăţie atît de întinsă altfel decît dacă s-ar încredinţa grijii unei singure persoane ca unui părinte. Într-adevăr, niciodată nu le-a fost dat romanilor şi aliaţilor lor să se bucure de binefacerile unei păci atît de îndelungate şi de un belşug de bunuri ca cel creat de Caesar Augustus, de cînd şi-a însuşit puterea absolută. Această bunăstare în prezent o asigură în continuare fiul şi urmaşul său, Tiberius, care ia pe tatăl său drept normă de cîrmuire şi de măsuri, după cum *el* însuşi este o pildă pentru fiii săi, Germanicus şi Drusus, care îi sînt colaboratori" (VI, 4,2). Toate aceste cuvinte concordă perfect cu propaganda imperială a timpului; însuşi termenul de „părinte" face aluzie la titlul de *pater patriae* care i-a fost conferit lui Augustus în anul 19 î.e.n. În mai multe alte pasaje, ca în XII, 3, 14; XII, 8, 16, Strabon aduce laude împăratului Augustus, mărinimiei şi înţelepciunii lui, încît pare incontestabilă concluzia că Strabon, prin tratatul său de Geografie, a oferit şefilor statului roman un ghid care să le servească în acţiunile lor de cucerire şi administrare a lumii cunoscute. Cu toate acestea, Strabon nu afirmă nicăieri că el scrie anume pentru romani, sau pentru a servi tendinţelor expansioniste ale conducătorilor acestora. Dovadă, în primul rînd, divergenţa opiniilor aferente. De exemplu B. Niese[1] susţine ca Strabon a scris Geografia în interesul romanilor şi că a compus-o la Roma, la îndemnul prietenilor săi de viţa latină. W. Aly[2] afirmă că Strabon a scris chiar la cererea împăratului Augustus, iar F. Sbordone[3] consideră că personalitatea lui Tiberius i-a insuflat autorului Geografiei orientarea proromană pe care a dat-o operei sale. Habler[4] îmbrăţişează această opinie, cu o singură restricţie: opera lui Strabon nu oferă date convingătoare care să permită localizarea redactării ei la Roma din îndemnul unor personalităţi marcante ale imperiului. G. Aujac[5] susţine că, după propria sa mărturisire, Strabon scrie pentru persoanele suspuse; cine se afla pe atunci în această situaţie mai degrabă decît împăratul Augustus, decît cîrmuitorii provinciilor cum a fost Aelius Gallus, guvernatorul Egiptului şi prietenul lui Strabon (II, 5, 12) sau guvernatorul Afri-cei Cn. Piso, (II, 5, 33) ?. Pe de altă parte, imperiul roman, în plină expansiune, era cel mai interesat în cunoaşterea lumii, pentru că „mult mai uşor pot cuceri un teren aceia care cunosc întinderea lui, situaţia exactă a locului şi toate deosebirile de climă şi de sol pe care le prezintă" (I, 1, 16). În afară de aceasta: — continuă

---

[1]Beitrage... la Aujac — Lasserre, *op. cit,* I, 1, ρ XXVII
[2]*Strabon von Amaseia,* ρ 398
[3]*L'imperio di Tiberio e la redazione definitiva della geografia di Strabone,* Annuano celebrativo del Liceo, Maddaloni, 1958, pp. 51—59
[4]*Hat Strabo seine Geographie in Rom verfasst?* Hermes, 13, 1884, P 235—241
[5]Aujac — Lasserre, *op. cit,* I, 1, pp. XXVI—XXIX

Aujac — momentul era deosebit de favorabil alcătuirii unei opere de sinteză care să explice şi să justifice creşterea prestigioasă a puterii romane. Polybios cu un secol mai înainte a încercat, în „Istoria sa universală", să lămurească „miracolul roman". Se ştie azi că Augustus însuşi, după exemplul lui Alexandru cel Mare, a cerut ginerelui său M. Vipsanius Agrippa să se ocupe de întocmirea unei hărţi a pămîntului populat, care a fost terminată după moartea acestuia, în 12 î.e.n., şi autorul ei a fost identificat de învăţaţii moderni[1] cu Chorographul citat de Strabon în cărţile a V-a şi a VI-a. Mai moderat în felul său, M. Dubois susţine[2] că Strabon a scris deopotrivă pentru greci ca şi pentru romani, pentru orice om care are suficientă cultură pentru a-i înţelege opera şi destulă autoritate pentru a o utiliza. O părere cu totul potrivnică celor de mai sus exprimă E. Pais[3]. Potrivit acestui om de ştiinţă, Strabon a compus Geografia în oraşul său natal, la invitaţia reginei Pontului Pythodoris; el a scris-o pentru compatrioţii săi din Asia Mică; dovadă este faptul că nu a folosit izvoare latine şi a considerat lipsiţi de originalitate scriitori latini (III, 4, 19).

Oricare ar fi realitatea, fapt cert este că Strabon a fost în primul rînd un om de ştiinţă; ca atare, el a căutat să înfăţişeze adevărul, să fie obiectiv. De aceea, fără sa fie necesar să i se atribuie vreun sentiment deosebit faţă de romani, fără să fie bănuit că justifică expansiunea acestora şi departe de-a fi îndreptăţită supoziţia că el s-ar fi erijat în apărătorul politicii romane, sau că s-ar fi conformat propagandei imperiale, ca om de ştiinţă, Strabon nu şi-a îngăduit să nu consemneze rolul civilizator pe care l-au jucat în istorie romanii, ca salvatori ai bunurilor materiale şi culturale create de pace şi de civilizaţie. În acele vremuri, cînd pe oamenii paşnici, dedicaţi muncii, îi păşteau mii de primejdii din partea populaţiilor primitive învecinate, încît pe mare ei nu puteau călători de răul tîlharilor, pe uscat nu-şi puteau cultiva ogoarele sau paşte vitele, de frica raidurilor sălbaticilor, puterea romană, nu numai că a fost necesară, dar a fost o mîntuire a umanităţii (vezi II, 5, 12). Dar de la recunoaşterea acestui adevăr pînă la a servi anumite interese expansioniste, distanţa este ca de la cer la pămînt. De altfel, la data la care scrie Strabon Geografia, după cum declară el însuşi, imperiul roman atinsese aproape limitele lui maxime, „Romanii superiori tuturor cuceritorilor a căror amintire a păstrat-o istoria posedă ceea ce lumea locuită are mai bun şi mai vestit" (XVII, 3, 24).

În afară de aceasta, autorul *Geografiei* nu urmăreşte numai folosul conducătorilor, cum reiese din unele pasaje, ci al tuturor celor dornici de cunoştinţe: „Cu un cuvînt, o lucrare de acest fel — zice Strabon — trebuie să fie la îndemîna oricui, atît a omului de stat cît şi a unui simplu particular, la fel ca opera noastră de istorie scrisă anterior" (I, 1, 22); prin urmare Strabon nu are în vedere neapărat pe guvernatori şi pe comandanţi. De altfel şi expresia „om de stat" are altă accepţie la Strabon decît în uzajul curent, după cum reiese din următoarele rînduri: „Iar aici numim om de stat, prin opoziţie cu cel lipsit de învăţătură, pe acela care şi-a însuşit studiile ciclului elementar şi ale etapei numite obişnuit educaţie liberală şi filozofică (I, 1, 22).

Problema prezintă şi un alt aspect. Împărăţiile mari au lărgit orizontul cunoaşterii ţărilor şi a popoarelor. De aceea s-ar putea bănui că Strabon, ca adept al filozofiei stoice, care propovăduia ideea despre o turmă şi un păstor (I, 1, 16), să fi văzut în statul roman tocmai realizarea acestui ideal politic. Textul *Geografiei* nu permite însă o astfel de concluzie. El subliniază doar ideea că marile împărăţii au furnizat cunoştinţe noi despre lumea populată. Dar acest aport nu l-a adus numai statul roman, ci şi imperiul lui Alexandru cel Mare, ca şi împărăţia parţilor şi a lui Mithridates Eupator (I, 2, 1). Prin urmare, nici măcar în privinţa noilor cunoştinţe geografice pe care le-au procurat cuceririle teritoriale, nu prezintă interes numai imperiului roman ci toate celelalte împărăţii.

Nu încape deci îndoială, că scopul Geografiei este folosul pe care un astfel de tratat îl poate aduce oricărui om, fie el o autoritate în stat, fie un simplu particular. Geografia oferă tuturor cunoştinţe despre mediul înconjurător, lărgeşte orizontul, călăuzeşte pe teren. În felul acesta, Strabon, la fel ca Polybios în domeniul istoriei, a creat o geografie pragmatică; el nu caută un anumit fel de utilitate, ci folosul multilateral, larg şi cuprinzător pentru că „folosul, spune el, este măsura supremă a unui astfel de studiu" (I, 1, 16).

2.4. *Izvoarele.* Trei surse de informaţie stau la temelia Geografiei, după cum mărturiseşte autorul însuşi în

---

[1]Pentru această identificare probabilă, vezi A Klotz, *Die geographische Commentarii des Agrippa und ihre Uberreste,* Klio, 24, 1931, pp. 38—58, 386—486.
[2]*Op. cit.,* p. 104.
[3]*Italia antica,* p. 303 şi urm

rîndurile ce urmează: „Vom înfăţişa mai întîi ceea ce am văzut în timpul călătoriilor noastre pe uscat şi pe mare, apoi vom arata pentru care părţi am acordat încredere relatărilor orale şi scrise" (II, 5, 11). Este vorba deci de surse oculare, orale şi livreşti.

Ca martor ocular, Strabon a cules informaţii numeroase din întreg bazinul mediteranean, în general, din partea răsăriteană a acestuia, în special; spre apus, asemenea investigaţii directe nu depăşesc insulele Corsica şi Sardinia.

Se presupune astfel că Strabon a cunoscut bine şi a descris pe baza informaţiilor personale Pontul, patria sa de obîrşie (XII, 3, 29—40), oraşul Amaseia, locul său natal (XII, 3, 39), întreaga Asie Mică, a cărei descriere amănunţită (cărţile XII—XIV) trădează multe mărturii oculare. Pe informaţii directe se sprijină şi descrierea Egiptului, cu insistenţă asupra Alexandriei (II, 3, 5), a Pelusionului, a muntelui Casios (I, 3, 17) şi a inundaţiilor Nilului (I, 3, 17). Din călătoriile sale pe Nil în sus, autorul Geografiei a cules date despre cursul fluviului, din Deltă pînă la fruntariile Etiopiei, şi despre împrejurimi (II, 5, 12; XI, 11, 5; XV, 1, 45; XVII, 1, 24; 1, 50). De asemenea, el şi-a îmbogăţit informaţiile adunate personal cutreierînd diverse insule ale bazinului răsăritean al Mediteranei (X, 4, 10; X, 5, 3). De pe o corabie, el a văzut oraşul Cyrene situat pe coasta nordică a Libyei (XVII, 3, 20). A cunoscut personal litoralul sudic al Pontului Euxin (II, 5, 11) şi negreşit a vizitat Elada cu centrele mai vestite ale acesteia ca Atena şi Sparta. O astfel de presupunere apare şi mai îndreptăţită în legătură cu Corinthul, după cum reiese din propria sa mărturisire (X, 5, 3). Înspre asfinţit, limita surselor sale oculare a fost Italia. El a văzut în repetate rînduri Roma, i-a cutreierat cartierele, i-a vizitat templele şi teatrele, i-a admirat operele de artă şi frumuseţile naturale, a asistat la renumitele ei spectacole (IV, 1, 73; V, 2, 7; V, 3, 8; V, 2, 6; VIII, 6, 23; X, 5, 3; XII, 6, 2). A descris ca martor ocular coasta apuseană a Italiei, cel puţin pe intervalul dintre Poplonium şi Pisa (V, 2, 8), de unde a văzut în zare Corsica şi Sardinia (V, 2, 6). Se presupune, în sfîrşit, că a vizitat oraşele greceşti din sudul Italiei şi mai cu seamă staţiunile climaterice din preajma oraşului Neapolis care erau pe atunci punctul de atracţie pentru străini (V, 4, 7)[1].

Cu toate că Strabon se laudă cu întinderea investigaţiilor sale personale ca martor ocular (II, 5, 11), el recunoaşte că majoritatea datelor de care a beneficiat în elaborarea Geografiei se sprijină pe surse orale: „Cea mai mare parte a informaţiilor au fost culese — zice — atît de înaintaşii noştri cît şi de noi înşine din auzite" (II, 5, 11). Sursele orale se întemeiază, în ultimă instanţă, pe mărturiile oculare ale altora şi, în condiţiile de atunci, ele sînt mult mai avantajoase deoarece, implicînd un număr mai mare de informatori, furnizează ştiri mai bogate şi mai depărtate. O viaţă de om nu ajunge pentru a putea vedea totul. De aceea sînt necesari aceşti intermediari. „Căci şi conducătorii înfăptuiesc toate isprăvile numai ei, cu toate că nu sînt de faţă personal peste tot şi cele mai multe acţiuni ei le pun la cale prin mijlocirea altora, încrezîn-du-se în solii lor şi împărţind poruncile potrivit cu informaţia primită pe calea auzului. Iar cel care crede că numai cei care vad ştiu scot din calcul criteriul auzului care, pentru ştiinţă, este mult superior ochiului" (II, 5, 11).

În felul acesta Strabon consemnează din loc în loc sursa orală de care a beneficiat, fie că este vorba de un grup anonim ca navigatori, turişti, un bătrîn pescar, fie de personalităţi politice a căror autoritate constituie o garanţie a veridicităţii informaţiilor.

Astfel, vorbind despre forma insulei terestre, el precizează: „Aceste cunoştinţe le-a căpătat din informaţiile navigatorilor care au trecut pe lîngă amîndouă coastele, atît răsăritene, cît şi apusene ale acesteia. Ei mărturisesc că mult mai spre miazăzi de India se află insula Tapro-bana, care este populată şi situată în faţa insulei egiptenilor şi a regiunii Cinnamomophora" (II, 5, 14). Este vorba de insula Ceylon. Pentru descrierea vulcanului Etna, Strabon s-a sprijinit pe informaţia unor călători: „Nişte turişti, zice, care au făcut de curînd ascensiunea Etnei, ne-au povestit..." (VI, 2, 8). Diferite expediţii militare şi curse comerciale i-au furnizat lui Strabon informaţii despre Arabia, Golful Arabic şi despre Indii (II, 5, 12). Această expediţie, care a avut loc în anul 24 î.e.n., a pornit din porunca lui Augustus şi a avut însărcinarea să culeagă informaţii despre ţinuturile din jurul Golfului Arabic (XVI, 4, 22). Despre oraşul Petra al Arabiei Fericite i-a furnizat ştiri lui Strabon „Athenodoros, filozoful şi tovarăşul nostru, care a rămas mai mult timp la Petra" (XVI, 4, 21). Informaţii despre Libya i-a procurat guvernatorul roman al acestei provincii numit M. Cnaeus Piso care a asemuit aspectul acestei

[1]Pentru amănunte privitoare la călătoriile lui Strabon, vezi *Studiul introductiv,* 1. 6

ţări cu blana de panteră, prin perindarea unor teritorii uscate cu oazele verzi (II, 5, 33)[1].

A treia şi cea mai amplă serie de informaţii i-au procurat-o lui Strabon sursele scrise. Cele mai vechi informaţii despre pămîntul populat le-au furnizat Homer şi filozofii materialişti ionieni. Aceşti autori vechi, pe care Strabon îi enumeră încă din primele rînduri ale *Geografiei,* sînt poeţi şi filozofi cu renume, ca Homer, Anaximandros şi Hecataios din Milet, Democrit, Eudoxos, Dicaiarchos, Ephoros şi mulţi alţii (I, 1, 1). Cu excepţia lui Homer, faţă de care Strabon manifestă un ataşament necondiţionat, toţi ceilalţi au fost utilizaţi de Strabon prin intermediul unor învăţaţi mai apropiaţi de vîrsta sa; de altfel şi concepţiile despre pămînt ale celor vechi erau în mare măsură depăşite pe vremea lui Strabon. Astfel, se ştie azi că Ephoros, de pildă, a fost utilizat de autorul Geografiei prin intermediul lui Polybios sau al lui Poseidonios[2].

Temeiul informaţiilor sale scrise constă din autorii mai recenţi ca Hipparchos, Eratosthenes, Poseidonios şi Polybios (I, 1, 1) pe ale căror lucrări le apreciază cu deosebire (I, 2, 1).

Eratosthenes, autorul primului tratat ştiinţific de Geografie, compus din 3 cărţi, i-a furnizat lui Strabon cea mai mare parte a informaţiilor din Preliminarii. Astfel, de pildă, prin opera acestuia, Strabon a aflat despre aportul filozofilor ionieni la cunoaşterea pămîntului populat: Anaximadros este făuritorul unei hărţi a uscatului, Hecataios din Milet, autorul unui tratat de geografie (I, 1, 11). Referindu-se la prima carte a lucrării lui Eratosthenes, Strabon dezvoltă teme despre Homer şi valoarea educativă a poeziei (I, 1, 2—14; 19, 22). Lui Eratosthenes îi datorează Strabon datele privind descrierea Indiei (cartea a XV-a) şi prin mijlocirea lui a cunoscut conţinutul lucrărilor elaborate de istoriografii Indiei ca Deimachos, Megasthenes, Nearchos, Onesicritos şi Aristobulos (II,1, 9). Tot prin intermediul acestuia a obţinut Strabon ştiri despre descoperirile geografice ale lui Pytheas (II, 1, 18; 5, 8; 5, 43 etc.) şi ale lui Eudoxos din Cnidos (IX, 1, 2). Contribuţia autorilor despre porturi, ca Timosthenes, la cunoaşterea fenomenelor geografice a aflat-o Strabon tot prin Eratosthenes (I, 2, 21).

Poseidonios, autorul lucrărilor *Istorii, Despre Ocean* (II, 2, 1) şi *Istoria lui Pompeius,* pe care, după toate probabilităţile, le-a citit Strabon, i-a furnizat acestuia majoritatea datelor folosite în descrierea Iberiei (cartea a III-a) şi a Galliei (cartea a IV-a), i-a servit ca sursă de informaţii pentru Pontul Euxin şi războaiele cu Mithridates (I,2,1), ca şi pentru descrierea Egiptului (XVII, 1, 11). De la Poseidonios împrumută Strabon aprecierile sale din Preliminarii asupra savanţilor Aristotel şi Parmenides, privind diviziunea pămîntului în zone (II, 2, 1—II, 3, 2), asupra fizicienilor Thrasyalkes din Thasos (I,2,21) şi Straton (I, 3,4—6) în legătură cu fenomenele vînturilor (I, 20, 21) şi ale mărilor (I, 3, 4—6; 12). De asemenea, multe dintre observaţiile critice ale lui Strabon privitoare la istoriografii Ephoros (I, 2, 28), Metrodoros din Skepsis (XIII, 1, 55; XVI, 4, 16) şi Theophanes Mitylenianul (XI, 5, 1; XIII, 2, 3) sînt împrumutate de la Poseidonios. Critica pe care Strabon i-o face lui Polybios în legătură cu delimitarea continentelor (II, 3, 78) sau cu unele fenomene geologice (II, 3, 6), cu ecuatorul (II, 3, 3) şi cu regiunile cu umbră circulară, cu umbră dublă şi cu umbră simplă (II, 5, 43) i-o datorează lui Poseidonios.

Hipparchos este amplu citat şi combătut de Strabon în *Preliminarii* mai ales în legătură cu *Comentariile* făcute de acesta la *Geografia* lui Eratosthenes. Astfel geograful nostru cîntăreşte criticile lui Hipparchos privitoare la izvoarele utilizate de Eratosthenes (II, 1, 4—8), în legătură cu măsurătorile diverselor distanţe (II, 1, 10—13, 18) şi a diferitelor puncte latitudinale (II, 1, 20—21); redă criticile lui Hipparchos referitoare la sfragidele lui Eratosthenes (II, 1, 22—29) şi, în general, de la el împrumută numeroasele date de geografie matematică (II, 1, 34—41). În sfîrşit, Hipparchos este izvorul lui Strabon privind fenomenele astronomice (II, 5, 34) şi la el trimite pe cititor pentru alte amănunte în problemele de astronomie (11,5,43).

Polybios i-a servit lui Strabon ca sursă de informaţie în descrierea Europei occidentale, mai ales a Italiei (cărţile V si VI). De la acest istoriograf împrumută Strabon critica făcută lui Pytheas (II, 4, 1—2) şi lui Eratosthenes (II, 4, 4—5). Lui Polybios îi datorează interpretarea alegorică a peregrinărilor lui Odysseus (I, 2, 15), informaţia despre vînătoarea peştilor-săbii de lîngă Skyllaion (1,2, 16) şi despre fenomenele insulei Meninx (I, 2, 17). De asemenea, Polybios este, se pare, izvorul Iui Strabon în discutarea temei literare privind părţile componente ale poeziei (istorie, organizare de material şi mit I, 2, 17). În sfîrşit, Polylbios este autorul

---

[1]C. Piso a fost guvernatorul Libyei în anul 1 î.e.n.

[2]Este teza susținută de J. Forderer, *Ephoros und Strabon,* Tubingen, 1933

care i-a inspirat lui Strabon ideea unei geografii universale, şi acel „suflu generalizator" despre care vorbeşte M. Dubois[1].

Apollodoros, autorul unui comentariu asupra *Catalogului corăbiilor,* i-a furnizat lui Strabon cea mai mare parte din informaţiile ce i-au servit la descrierea Greciei (cărţile VIII—X); de la el transpune Strabon disputa dintre Pergam şi Alexandria, dintre Aristarohos şi Crates în legătură cu ştiinţa lui Homer (I, 2, 24—27).

De la Artemidoros din Ephes, autorul unui *Periplu* în 11 cărţi, Strabon a împrumutat, direct sau prin intermediul lui Poseidonios, numeroase date despre Italia (V—VI), Asia Mică (XII—XIV) şi Egipt (cartea a XVII-a). Comentariile gramaticianului Aristonicos, contemporan cu Strabon, i-au oferit acestuia diversele interpretări ale călătoriilor lui Menelaos pe care Strabon le rezumă în *Preliminarii* (I, 2, 31).

Alţi autori pe care Strabon îi citează şi despre care nu exista certitudine dacă i-a utilizat direct sau poate numai prin intermediul celor de mai sus sînt istoriografii războaielor cu părţii, în special Apollodoros din Artemita (II, 5, 12), scriitorii care au descris porturile, ca Timosthenes (I, 2, 21) şi cei care au relatat războaiele purtate de romani cu Mithridates Eupator, printre care primul loc îl deţine Theophanes din Mitylene, însoţitorul lui Pompeius în aceste expediţii (XI, 5, 1). De asemenea, Strabon citează, în repetate rînduri, pe Demetrios din Skepsis, începînd cu *Preliminariile* (I, 1, 38), şi-l utilizează mai amplu în descrierea Troadei (XIII, 1). Athenodoros din Tars (XIV, 5, 14; XVI, 4, 21), contemporan cu Strabon, i-a servit acestuia informaţii prin lucrarea sa *Despre Ocean* în care rezumă opera cu acelaşi titlu a lui Poseidonios. În privinţa distanţelor, măsurate în mile romane, Strabon utilizează datele furnizate de Chorograf pe care savanţii moderni îl identifică cu M. Vipsanius Agrippa[2]. Acestea sînt cele mai importante izvoare livreşti pe care le-a folosit Strabon în redactarea *Geografiei.* Celorlalţi autori pe care îi menţionează, fiind mai puţin cunoscuţi, le-am rezervat loc în notele de la finele cărţilor în care au fost situaţi de autor.

2.5. *Data şi locul compoziţiei.* Aceeaşi incertitudine care acoperă diversele evenimente din viaţa lui Strabon pluteşte şi în jurul datei şi al locului în care a compus *Geografia.* Autorul nu oferă în acest caz decît două informaţii pe temeiul cărora se pot face unele presupuneri. Este vorba, în primul rînd, de ordinea în care a redactat cele două opere ale sale. După cum reiese din propriile sale cuvinte, *Geografia* este a doua lucrare pe care a elaborat-o: „De aceea noi, după ce am compus *Comentariile istorice* ..., am luat hotărîrea să le completăm cu tratatul de faţă" (I, 1, 23) — se referă la *Geografie.* În al doilea rînd, cea de a doua operă a sa nu constituie o reluare a celei dintîi: „Pentru că am înfăţişat multe informaţii despre rînduielile părţilor în cartea a şasea a *Comentariilor istorice...,* vom trece peste ele aici, ca să nu părem că ne repetăm" (XI, 9, 3). De asemenea, datele geografice ale operei a doua nu alcătuiesc doar note marginale, menite să schiţeze scena desfăşurării evenimentelor istorice, în felul lui Polybios şi Ephoros (VIII, 1, 1), nici nu reproduc itinerariul călătoriilor autorului, oricît de întinse au fost acestea (II, 5, 11). Geografia lui Strabon este o operă ştiinţifică, a cărei elaborare a necesitat truda unor îndelungate investigaţii. Pentru redactarea ei, Strabon a făcut lecturi întinse, studii aprofundate, documentări detaliate. El a avut la dispoziţie şi a putut beneficia — după cum am văzut — în special de patru tratate de geografie, care au atins un înalt nivel ştiinţific pe vremea aceea: *Geografia* în trei cărţi a lui Eratosthenes, *Comentariile* savante ale lui Hipparchos la opera lui Eratosthenes, *Oceanul* lui Poseidonios şi rezumatul ultimei lucrări prezentat sub acelaşi titlu de Athenodoros. Cum aprofundarea acestor lucrări ca şi a altora de mai mic răsunet au pretins, pe de o parte, un volum uriaş de muncă, pe de altă parte, o maturitate de gîndire, se presupune, în general, că Strabon a compus opera sa la o vîrstă matură şi într-unul din centrele culturale ale epocii. În care centru şi în ce perioadă anume, azi nu se ştie. În lipsă de dovezi, supoziţiile

[1] *Op. cit.,* p. 47

[2] Vezi Fr. Lasserre, *op. cit.,* voi. III, pp. 21—23. Pentru Apollodoros din Atena (secolul al II-lea, î.e.n.), vezi F. Jacoby, F. Gr. Hist, 244; pentru Artemidoros din Ephes (în jur. an. 100 î.e.n.), vezi R. S tieh1e, *Der Geograph Artemidoros von Ephesos,* Philologus, 11, 1856, pp. 193—244 şi G. Hagenow, *Untersuchungen zu Artemidoros Geographie des Westens,* diss. Gottingen, 1932; pentru Apollodoros din Artemita, vezi F. Jacoby, F. Gr. Hist., 779 F 3 a; pentru Timosthenes din Rodos (secolul al III-lea, î.e.n.), vezi E. A. Wagner, *Die Erdbeschreibung des Timosthenes von Rhodos,* Leipzig, 1888; pentru Athenodoros din Tars (secolul I î.e.n.), vezi F. Jacoby, F. Gr. Hist., 746. Vezi şi cap. 3 al prezentei introduceri.

s-au înmulţit şi diversitatea lor este pe măsura numărului lor mare. Înfăţişăm pe cele mai cunoscute.

M. Dubois[1] este de părere că Strabon şi-a compus opera la Alexandria, în acel vestit centru cultural al elenismului, unde autorul Geografiei mărturiseşte că a stat multă vreme (II, 3, 5). Cum puţinele puncte de sprijin care atestă prezenţa lui Strabon la Alexandria (I, 3, 17; II, 3. 5) limitează posibilitatea unui popas aici între anii 24—13 î.e.n., ar însemna că în această perioadă a elaborat Strabon *Geografia.* W. Aly[2] se apropie întrucîtva de opinia lui Dubois; el presupune că Strabon şi-a redactat lucrarea atît la Alexandria, cît şi la Roma, unde a avut la dispoziţie vestite biblioteci, lucrînd la ea de prin 15 î.e.n. pînă la sfîrşitul vieţii. Acest savant crede ca Strabon n-a redactat cărţile Geografiei în ordinea în care ne-au parvenit, că în special primele două cărţi introductive au fost scrise ca o sinteză după descrierile regionale. De asemenea Aly este de părere că *Geografia* lui Strabon a fost publicata după moartea autorului, care nu a apucat să integreze într-un tot armonios corectările şi adăugirile pe care le-a făcut după prima redactare.

B. Niese[3], sprijinindu-se pe numeroasele referinţe pe care Strabon le face la evenimentele primelor decenii ale erei noastre, susţine că acesta şi-a compus opera între anii 17 şi 23 e.n., deci pe la 80—86 de ani. Această vîrstă înaintată ar explica şi impresia de neglijenţă pe care o lasă opera, ca şi lipsa unei revizuiri şi puneri la punct finale. B. Niese crede că Strabon şi-a scris tratatul de geografie la Roma, din îndemnul unor prieteni romani.

F. Sbordone[4] susţine că Strabon şi-a redactat opera în jurul anilor 18—19 e.n., date spre care converg foarte multe evenimente menţionate de autor, în cărţile III— XVII. Revizuirea unei prime redactări ar fi făcut-o cu prilejul unei noi călătorii la Roma, unde a putut să-şi pună la zi datele prin informaţiile recente pe care le-a găsit. Adaosurile şi notele marginale relevate de manuscrise dovedesc din plin că *Geografia* nu a fost publicată înainte de moartea autorului, pentru că lipseşte revizia finală care ar fi integrat în text aceste adiţii.

E. Pais[5] este de părere că Strabon a redactat Geografia în jurul anului 7 î.e.n., apoi a revizuit-o în 18 e.n. El îşi sprijină teza pe faptul că autorul *Geografiei* menţionează rar evenimentele petrecute între anii 6 î.e.n. şi 14 e.n. Strabon a putut avea vîrsta de 55 de ani la data primei redactări şi a lucrat la ea în oraşul său natal, în Amaseia din Pont, unde şi-ar fi petrecut restul vieţii. În ultimii săi ani, el şi-a revăzut opera, a introdus noile evenimente petrecute şi a operat corecturile inerente, fără să aibă răgazul necesar să le prelucreze şi să le integreze armonios în corpul lucrării; de aici impresia de incoerenţă ce se degajează din întreaga operă.

E. Honigmann[6] adoptă argumentele şi afirmaţiile lui E. Pais, cu excepţia locului în care a fost elaborată *Geografia.* De vreme ce Strabon a scris pentru puternicii zilei (I, 1, 23), şi a ajuns în tovărăşia guvernatorului roman al Egiptului, Aelius Gallus (II, 5, 12; XI, 11, 5), înseamnă că autorul *Geografiei* s-a bucurat de preţuirea oamenilor influenţi din Roma şi se poate presupune că, pînă în cele din urmă, el a îmbrăţişat cariera didactică, la fel ca profesorul său Xenarchos (XIV, 5, 4). Aceasta este de altfel şi opinia lui Pais, dar, în vreme ce acesta din urmă îi fixează la Amaseia cariera de profesor, Honigmann i-o presupune la Neapolis, deoarece în împrejurimile acestui oraş se adunau numeroşi vilegiaturişti romani şi greci (V, 4, 7) şi aici presupune că şi-a petrecut şi Strabon ultimii ani ai vieţii.

În sfîrşit, G. Aujac[7] revine asupra ideii că opera lui Strabon n-a beneficiat de o revizie finală care să-i asigure unitatea părţilor componente şi să încadreze în întreg adi-ţiile ulterioare. Totodată ea semnalează faptul că tratatul de geografie a lui Strabon a trecut neobservat de scriitorii epocii lui Augustus sau de cei imediat următori. Plinius cel Bătrîn, care menţionează un mare număr de autori, îl ignorează complet. Aceasta înseamnă că *Geografia* nu a fost terminată în 7 î.e.n., deoarece, altfel, autorul ei ar fi fost de bună seamă tentat să citească din ea prietenilor săi romani, cu prilejul vizitei sale la Roma din jurul acestui an şi astfel numele lui nu ar fi trecut neobservat de contemporani. De asemenea, Aujac neagă posibilitatea redactării *Geografiei* la Neapolis,

---

1 *Op. cit.,* p. 89
2 *Op. cit.,* p. 18
3 *Beiträge...* la Aujac — Lasserre, *op. cit.,* I, p. XXXI.
4 *L'imperio di Tiberio ...,* pp. 51—59
5 *Italia antica,* p. 303 şi urm
6 Vezi articolul *Strabon* în R.E.84
7 Op. *cit.,* L, p. XXXIII.

din lipsa oricărui indiciu care să justifice supoziţia unei şederi îndelungate a autorului în această localitate. Dimpotrivă, ea înclină să creadă, la fel ca Pais, că Strabon şi-a scris opera în patria sa, unde s-a stabilit definitiv după lungile sale călătorii, şi i se pare verosimilă părerea lui Aly, Sbordone şi ale altora care susţin că Geografia a fost publicată după moartea autorului[1].

2.6. *Originalitatea şi valoarea. Geografia* lui Strabon este un tratat „de competenţa filozofului" (I, 1, 23) a cărei originalitate, după propriile sale mărturisiri, constă într-o mai mică măsură în descrierea unor regiuni noi descoperite, cît mai cu seamă într-o viziune nouă în care ea a fost concepută. Aceste idei le exprimă autorul însuşi în rîndurile ce urmează: „În cazul că noi sîntem pe cale să prezentăm aceleaşi fapte pe care le-au înfăţişat mulţi alţii înaintea noastră, sarcina ce ne-am asumat-o încă nu este de dispreţuit, dacă se dovedeşte că noi nu am mers întru totul pe urmele lor. Socotim apoi că, dacă unii autori au înfăţişat corect un aspect al subiectului, iar alţii un alt aspect, neapărat au mai rămas părţi netratate încă. Iar dacă în lucrarea noastră am putea aduce unele contribuţii cît de mărunte, acest mic adaos ar constitui o justificare îndestulătoare a ostenelii ce-o depunem" (I, 1, 23).

Aceste idei rezumă esenţa trăsăturilor originale ale *Geografiei.* Într-adevăr, în privinţa conţinutului, Geografia descrie în linii mari aceleaşi regiuni ale pămîntului pe care le-au înfăţişat şi alţi geografi înaintea sa. Avantajul de-a trăi în epoca unor mari descoperiri geografice l-au avut înaintaşii lui Strabon, fie cei din vremea lui Alexandru cel Mare, fie unii mai apropiaţi, aproape contemporani cu el. „Multe cunoştinţe... — zice Strabon — le-a oferit contemporanilor împărăţia romanilor şi a părţilor, aşa cum le-a furnizat expediţia lui Alexandru urmaşilor ei... Alexandru ne-a descoperit o mare parte din Asia şi toate regiunile de miazănoapte ale Europei pînă la Istru. Romanii au dezvăluit toate ţinuturile apusene ale Europei pînă la Albis, fluviu care împarte Germania în două, precum şi regiunile de dincolo de Istru pînă la Tyras. Meleagurile de dincolo de aceste ape, pînă la hotarele meoţilor şi pînă la ţărmul mării care se termină în Colchida, le-a făcut cunoscute Mithridates, denumit Eupator, şi generalii săi" (I, 2, 1). Dar chiar în privinţa regiunilor necunoscute, împărăţia părţilor a procurat şi unele date mai recente care n-au apucat să fie utilizate de contemporanii lui Strabon şi deci i-a rămas şi autorului *Geografiei* putinţa de-a descrie regiuni noi. „Parţii, precizează acesta, ne-au înmulţit cunoştinţele despre ţinuturile Hyrcaniei şi ale Bactrianei, cît şi despre sciţii aşezaţi mai sus de acele locuri, mai puţin cunoscute de premergători, astfel că avem ce spune în plus faţă de înaintaşii noştri" (I, 2, 1).

Dar dacă aportul lui Strabon în descrierea unor regiuni necunoscute de predecesori este totuşi neînsemnat, condiţiile noi de viaţă în care a trăit i-au creat o viziune nouă asupra lumii populate. Spectacolul Romei care absorbea treptat toate popoarele lumii cunoscute i-au inspirat ideea unei geografii universale originale. Această lucrare se deosebeşte de simplele peripluri cum au compus de pildă Nearchos, amiralul lui Alexandru cel Mare, şi Artemidoros din Ephes, ca şi de unilaterala descriere de porturi ca cea realizată de Timosthenes, amiralul lui Ptolemeu Philadelphul, înainte de toate, printr-o fundamentare ştiinţifică ce lipseşte cu desăvîrşire acestui gen de lucrări. Strabon însuşi subliniază această distincţie: „Autorii care s-au ocupat de porturi şi de aşa-zisele peripluri — zice — fac o tratare incompletă a problemelor, deoarece nu introduc în descrierile lor elemente de matematică şi de astronomie, care trebuie să fie luate în considerare în astfel de lucrări" (I, 1, 21). Pe de altă parte, *Geografia* lui Strabon se distinge şi de tratatele ştiinţifice ale vremii. Eratosthenes a compus o geografie matematică şi s-a interesat cu precădere de ipotezele geologice şi de măsurătorile diverselor distanţe. Hipparchos, autorul unui tratat de astronomie, în *Comentariul* ce-l face *Geografiei* lui Eratosthenes, în mod firesc este preocupat de aspectul astronomic şi matematic al faptelor geografice. Geografia lui Ptolemeu de mai tîrziu se reduce la o simplă nomenclatură de locuri şi de popoare. Deci faţă de aceste tratate valoroase, dar unilaterale, *Geografia* lui Strabon este mai cuprinzătoare şi mai variată. Descrierea regională se întemeiază aici pe principiile elaborate de geografia matematică, de geometrie, fizică şi astronomie (vezi II, 5), ceea ce îi asigură o solidă temelie ştiinţifică. Ea se interesează de condiţiile de viaţă în toată amploarea lor, pe care mediul înconjurător le oferă oamenilor, fie că este vorba de componenţele fizice şi climaterice, fie de factorii economici, fie de cei sociali. Strabon subliniază mereu înfrăţirea dintre om şi mediul de viaţă, între popoare şi

---

[1]Datele pentru acest paragraf au beneficiat în special de informaţiile lucrării G. Aujac, *op. cit.,* L, 1, pp. XXX şi urm.

locuri. El explică mereu caracterul sălbatec sau nesociabil al unor neamuri şi popoare fie prin condiţiile climaterice aspre, prin sărăcia solului, fie prin izolarea lor faţă de centrele de cultură sau prin situarea lor la periferia „insulei terestre". Iată, de pildă, următoarele rînduri: „Partea Europei care este situată sub o climă uniformă şi temperată are o natură care înlesneşte aceste (acţiuni civilizatoare), doarece într-o ţară cu condiţii (materiale) fericite, totul respiră numai pace, în vreme ce într-una cu condiţii triste totul ia înfăţişare războinică şi bărbătească" (II, 5, 26). Strabon se preocupă de toate aspectele vieţii: îl interesează bogăţiile solului, fauna şi flora care oferă omului mijloacele necesare de trai; el consemnează trecutul istoric al neamurilor, ca şi situaţia lor politică şi socială prezentă; înregistrează ocupaţiile lor de căpetenie, rînduielile de stat, credinţele şi datinele împămîntenite, gradul de cultură şi de civilizaţie atins, realizările pe diverse tărîmuri prin care s-au ilustrat. Istoria fiecărui popor care a trăit pe atunci în marginile lumii cunoscute îşi găseşte consemnate în opera lui Strabon datele esenţiale ale existenţei sale. De aceea, pentru poporul nostru, valoarea operei lui Strabon este inestimabilă: ea reprezintă unul din cele mai preţioase izvoare antice de cunoaştere a Daciei preromane. Astfel, de la Strabon aflăm că partea de sud-est a Germaniei era populată de suebi. „Apoi lipit direct de ea se află pămîntul geţilor, care este la început îngust, apoi se lărgeşte întinzîndu-se la miazăzi, de-a lungul Istrului, iar în partea potrivnică, pe lîngă lanţul de munţi ai Pădurii Hercynia, ocupînd şi el o porţiune din acei munţi; după aceea, se lăţeşte într-o cîmpie spre miazănoapte pînă la tyregeţi" (VII, 3, 1). Pe acest vast teritoriu locuiau, pe vremea lui Strabon, încă din timpuri imemoriale, neamul geţilor, pe care elenii îi considerau thraci (VII, 3, 2). Din timpuri străvechi ei purtau două nume: „geţi... cei aşezaţi spre Pont şi spre Auroră, daci, cei din partea potrivnică, adică dinspre Germania şi spre izvoarele Istrului" (VII, 3, 12). Grecii, în mod firesc, îi cunoşteau mai bine pe geţi (VII, 3, 13), „care ocupau ambele maluri ale Istrului" (VII, 3, 2). „Dacii şi geţii vorbeau aceeaşi limbă" (VII, 3, 13) şi constituiau o forţă numerică şi militară pe aceste meleaguri; ba chiar şi de romani erau de temut, deoarece treceau neînfricat Istrul şi prădau Thracia pînă în Macedonia şi în Illyria (VII, 3, 11). Drept pedeapsă, împăratul Augustus a trimis împotriva lor pe Sextus Aelius Catus, consulul din 4 e.n., care, făcînd o expediţie în nordul Dunării, a transplantat în sudui fluviului, în Mysia, 50.000 de geţi nord-dunăreni (VII, 3, 10), ceea ce este un grăitor indiciu al densităţii populaţiei gete. În fruntea acestui popor s-au aflat monarhi înţelepţi ca Dromichaites şi Boire-bista. Primul, „făcînd prizonier pe Lysimachos, (urmaşul lui Alexandru cel Mare), care îl atacase cu oaste", i-a dat îngîmfatului diadoh o lecţie grăitoare pentru lăcomia şi nesăbuinţa lui, după care l-a lăsat să plece (VII, 3, 8). Al doilea, „Boirebista, getul, luînd în mîini cîrma neamului său, a ridicat poporul copleşit de nevoi din pricina nesfîrşitelor războaie şi atît de mult l-a îndreptat prin anumite deprinderi, viaţă cumpătată şi ascultare de porunci, încît doar în puţini ani a făurit o mare împărăţie şi a adus sub stăpînirea geţilor pe cei mai mulţi vecini" (VII, 3, 11). Temeinicia acestor consemnări ale lui Strabon este dovedită, printre altele, de o inscripţie (nr. 762, Dittemberger Sylloge, 3) ce datează din anul 48 î.e.n. şi aparţine lui Acornion, preot al lui Dionysos din Dionysopolis „care a trăit pe lîngă Boirebista în cea dintîi şi cea mai mare apropiere de el" şi care spune următoarele: „În timpul din urmă, regele Boirebista a ajuns cel dintîi şi cel mai mare dintre regii din Thracia şi stăpînitor al tuturor ţinuturilor de dincolo şi de dincoace de Dunăre". (Date mai amănunţite privind geografia Daciei, istoria, obiceiurile, religia şi alte amănunte vor fi tratate în notiţa introductivă la cartea a VIl-a în care le consemnează Strabon).

Curiozitatea multilaterală a lui Strabon a creat din Geografia sa o mină inepuizabilă de informaţii, ce nu pot fi găsite nicăieri în altă parte. Aceste bogăţii de date şi această neasemuită varietate de fapte conferă operei sale caracter de geografie universală. În aceste caracteristici rezidă, în esenţă, originalitatea *Geografiei,* ca şi valoarea ei.

Ţinuta riguros ştiinţifică a operei lui Strabon este asigurată, în afara temeiului ştiinţelor pe care ea este clădită, şi de concepţia realistă ce emană din întreaga sa operă şi mai cu seamă din interpretarea miturilor. În general, antichitatea a avut o viziune mitică a realităţii. Doar puţine spirite luminate au reuşit să depăşească acest stadiu. Este adevărat că numărul lor a crescut în epoca lui Augustus, totuşi limitele epocii şi tradiţia conservatoare au îngrădit orizonturile mai largi. În afară de aceasta, în toate epocile, în special geografii, avînd prilejul să descrie ţări şi neamuri necunoscute, cu practici de viaţă nemaivăzute şi nemaiauzite, sînt tentaţi să exagereze extraordinarul şi miraculosul pentru plăcerea de-a impresiona pe cititor. Confuzia dintre plăsmuire şi realitate prindea cu atît mai mult în timpurile străvechi, cînd şi societatea căreia i se adresau acele relatări

geografice era copleşită de superstiţii. Strabon însă, care declară categoric că nu îndrăgeşte mitul (X, 3, 23), încearcă în toate prilejurile ce se ivesc să dea o desluşire raţională miturilor locale, să califice drept poveşti sau născociri unele creaţii ale mitologiei.

Astfel, de pildă, în legătură cu părerea care circula odinioară în Elada, că, la templul din Dodona, preotesele profeţitoare erau nişte porumbiţe, Strabon dă următoarea explicaţie: cuvîntul care în limba elenă desemnează porumbeii, anume *pelioi* sau *peliai,* în limba thesproţilor şi a moloşilor din preajma acestui templu însemna de fapt „bătrîni, bătrîne" (VII, fr. 2). Creaţiile înfricoşătoare ale imaginaţiei mitice, cum sînt Lamia, Gorgona, Coşmarul şi Scheletul, sînt calificate de Strabon drept „poveşti goale" (I, 2, 8). De asemenea, relatările unor călătorii extraordinare, chipurile reale, dar încărcate de contradicţii şi de neverosimil, sînt categorisite de Strabon fără ezitare minciuni (vezi de pildă, povestirea lui Eudoxos, XI, 7, 5). Explicaţia pe care Strabon o dă obîrşiei şi răspîndirii miturilor nu mai necesită azi nici o amendare. „Miturile le-au adoptat nu numai poeţii ci şi şefii de state, încă binişor înaintea poeţilor, tot astfel şi legiuitorii, datorită folosului pe care-l aduc, ţinînd seama de firea animalului logic. Căci omul este însetat de cunoştinţe, iar calea spre ele este dragostea de poveşti. Negreşit, pornind de la mituri, copiii încep să asculte şi apoi să lege tot mai bine cuvintele. Această preferinţă se datoreşte faptului că mitul este o poveste a unei lumi noi, un basm care nu vorbeşte despre fapte care s-au petrecut vreodată, ci, dimpotrivă, care n-au fost niciodată. Iar noul şi necunoscutul sînt fără îndoială, plăcute. La început trebuie să atragem copiii prin astfel de momeli iar apoi, cînd ei mai înaintează în vîrstă, să-i îndrumăm spre cunoaşterea lucrurilor care există aievea, deoarece şi puterea lor de înţelegere se întăreşte şi nu mai are nevoie de înşelăciuni" (I, 2, 8). Dar dacă Strabon nu crede în zei, acordînd valoare istorică poemelor homerice, acel izvor al miturilor eroice, se pare că el a crezut în existenţa reală a anumitor eroi. Aceasta este cel puţin părerea lui D. Bassi[1]. Dar acest amănunt nu infirmă întru nimic valoarea ştiinţifică a operei sale. Strabon nu a crezut în eroi supranaturali cu isprăvi miraculoase, ci a presupus că poezia şi în primul rînd epopeele homerice nu au plăsmuit totul, ci au pornit de la un sîmbure de adevăr, de la eroi a căror existenţă reală a transmis-o de-a lungul generaţiilor tradiţia istorică (I, 2, 7).

Dar dacă fondul *Geografiei* are o neasemuită valoare pe care nimeni nu o poate contesta, forma în care a fost organizat materialul lucrării şi a fost redactat a suscitat multe critici.

În primul rînd, Strabon, într-un fel pionier în domeniul geografiei universale, nu a reuşit să integreze bine problemele de geografie matematică în descrierea regională[2]. El a consemnat, în primele două cărţi, aproape toate problemele de fizică, matematică şi astronomie geografică şi, în descrierea regională, numai rar face apel la ele, socotindu-le subînţelese. El nu a izbutit deci să creeze acel gen de geografie spre care s-au îndreptat aspiraţiile lui şi anume „care uneşte într-un singur tot armonios fenomenele pămînteşti cu cele cereşti, devenite într-un fel domenii foarte apropiate şi nu atît de depărtate cum este cerul de pămînt" (I, 1, 15).

Examinată în detaliu, compoziţia *Geografiei* relevă multe incoerenţe, contradicţii, aglomerări de fapte disparate provenite din surse diverse, fără o prelucrare şi închegare într-un sistem unitar. Adaosuri şi inserări iniţiale sau ulterioare de fragmente ce apar rău integrate în text lasă impresia de neglijenţă stilistică sau de incapacitate generalizatoare. Această stare de lucruri a observat-o Strabon însuşi şi a simţit nevoia, mai ales în legătură cu distanţele, să se scuze: „De altfel, între toţi autorii există dezacorduri, mai cu seamă în legătură cu distanţele, aşa cum am atras atenţia în repetate rînduri. Noi, acolo unde am avut putinţa să judecăm singuri, am prezentat rezultatul propriilor noastre cercetări, unde nu am putut, am crezut de cuviinţă, să înfăţişăm părerile altora" (VI, 3, 10).

Negreşit *Geografia* lui Strabon prezintă multe imperfecţiuni de detaliu, dar, privită în ansamblu, ea apare ca o operă monumentală, în care părţile se organizează totuşi în sistem, iar ideile disparate se subordonează ideii centrale. Unitatea operei sale, mărturiseşte autorul însuşi, reiese numai din considerarea ansamblului: „Dar aşa cum în făurirea unor lucrări gigantice nu căutăm precizia în detaliu, ci ne interesăm mai mult de ansamblu, anume dacă întregul este reuşit, tot astfel trebuie să procedăm în aceste probleme, pentru că şi lucrarea de faţă este un fel de colos care dă la iveală lucrurile mari şi întregul" (I, 1, 23).

---

[1]*La mitologia in Strabone,* Redinconti dell Istituto Lambardo di science e letterre, Milano, LXXV, 1941—1942, pp. 319—326

[2]Vezi astfel de critici la M. Dubois*, op. cit.,* p. 239; G. Aujac, *op. cit.,* I, 1, pp. XLI şi urm

Într-adevăr, în afara numeroaselor scăderi de amănunt, opera lui Strabon apare suficient de coerentă şi de unitară în totalitatea ei. Organizarea şi prelucrarea raţională a materialului, alegerea judicioasă a surselor şi a împrumuturilor dezvăluie o abilă perspicacitate, o exigenţă înaltă, măsură şi metodă, ca şi mult bun simţ. În sfîrşit, prin ampla vedere generală asupra lumii cunoscute şi prin sinteza tuturor cunoştinţelor şi a problemelor geografice din vremea aceea pe care le însumează, valoarea *Geografiei* este inegalabilă.

2.7. *Limba şi stilul.* Geografia lui Strabon relevă, alături de alte opere literare ale epocii, aspectul limbii κοινή din vremea lui Augustus, cu pregnante tendinţe aticizante. Normele gramaticale ale limbii greceşti de la începutul epocii imperiale, consemnate de gramatica lui W. Crönert[1], sînt în vigoare, în esenţă, şi în limba lui Strabon. Dar cum scriitorii vremii aveau libertatea de alegere între două orientări simţite pe atunci în dezvoltarea limbii greceşti, una spre limba vie, populară, alta spre limba literară atică a epocii clasice, ale cărei norme apuseseră de aproape cinci secole, fiecare scriitor al vremii relevă fenomene de limbă dintre cele mai curioase şi mai aparte. Strabon, în această privinţă, este edificator.

Autorul *Geografiei* apare unul dintre cei mai exigenţi scriitori faţă de normele aticei clasice[2]. Limba în care îşi compune opera păstrează tipurile nominale şi verbale aberante, părăsite de κοινή, foloseşte dualul ieşit pe vremea aceea din uz, atestă declinarea a II-a atică, tip flexionar izolat chiar în atica clasică, întrebuinţează abuziv optativul, mod părăsit de limba vorbită, prezintă numeroase forme contrase de comparativ, care erau relativ rar întîlnite chiar în perioada clasică. Toate aceste caracteristici ale limbii lui Strabon alcătuiesc un eşantion de atică pură. Dar un examen mai atent al textului *Geografiei* descoperă multe artificii menite să creeze o impresie de faţadă atică, în dosul căreia se ascund numeroase forme debile şi scăpări faţă de normele clasice. Iată cîteva fapte. Dualul, care se întîlneşte des în textul *Geografiei,* este reprezentat de fapt numai de două nume, de δμφω „ambii" şi de δόο „doi". Primul urmează fără abateri flexiunea atică, al doilea însă comportă trei forme, contrar regulii atice.

Masculinele de declinarea I, este vorba în special de nume proprii de bărbaţi, au la Strabon desinenţa de genitiv-singular — α ca în limba vorbită a epocii, dovadă numeroasele ei atestări în inscripţiile atice[3]. Numele contrase de declinarea I şi a II-a prezintă modificări la Strabon faţă de normele atice. Cum limba κοινή a vremii sale a părăsit categoria contraselor, Strabon, care, urmăreşte să reînvie formele vechi atice, le atestă, dar cu foarte multe scăpări. Numele de declinarea a II-a atică de tipul νεώς readuse în κοινή la temele cu o scurt, apar frecvent la Strabon, dar la un număr foarte redus de nume.

O largă dezvoltare a luat în κοινή şi categoria, izolată în atică, a comparativelor contrase. Frecvenţa lor în textul *Geografiei* înseamnă încă o concesie făcută limbii curente. Limba κοινή a părăsit pronumele demonstrativ 8δε „acesta". Strabon îl foloseşte frecvent, uneori corect (VI, 2, 4), alteori îi substituie pe οὗτος, acolo unde regula clasică nu permitea (VI, 4, 1). Verbele atematice, mai ales cele create cu sufixul — νυ — tind în κοινή să treacă la formele tematice. Strabon înregistrează frecvent această tendinţă a limbii curente, contrar paradigmelor atice. Tendinţa de regularizare prin folosirea aceleiaşi teme la verbele supletive, simţită la Strabon, este o altă scăpare faţă de normele atice.

Optativul, părăsit de κοινή este amplu utilizat de Strabon, dar inconsistenţa lui la această dată reiese din folosirea lui acolo unde e (ex. III, 5, 6) şi nu e (I, 2, 28) necesar[4], din creşterea abuzivă a construcţiilor cu acest mod şi, în sfîrşit, din frazele mixte, în care optativul intră în corelaţie cu alte moduri.

În concluzie, limba lui Strabon, cu pregnante trăsături atioizante, nu este străină de inovaţiile limbii κοινή. Hiperaticismele, hibrizii morfologici, scăpările faţă de normele clasice, coexistenţa unor forme vechi şi noi ale aceleiaşi categorii, restrîngerea circulaţiei unui tip morfologic atic, tendinţa de substituire a supletivelor printr-o singură temă, sprijinirea unor construcţii abandonate de κοινή literară prin cele în vigoare în limba vorbită sînt

---

[1] *Memoria Graeca Herculanensis,* Leipzig, 1903, reedit. Hildeshein, 1963
[2] Vezi, pentru mai multe amănunte în legătură cu observaţiile ce urmează, Felicia Ştef, *Particularităţi morfologice şi regimul prepoziţiilor la Strabon,* în „Studii clasice", XII, Bucureşti, 1970, p. 69—78.
[3] W. Lademan, *De titulis atticis,* Bâle, 1915, p. 87 şi urm.
[4] A. Glatzel, *De optativi apud Phdodemum Strabonem Pseudo-Longinum usu,* teză din Breslau, Trebnitz, 1913, pp. 38—95, a ajuns la aceeaşi constatare.

suficiente elemente care pun pecetea epocii lui Augustus asupra limbii geografului nostru.

Cît priveşte stilul lui Strabon, se impun trei categorii de observaţii. În primul rînd, se constată că, în pasajele împrumutate de la diverşi autori, el urmează stilul acestora. De unde, el apare erudit cînd redă conţinutul ideilor lui Apollodoros, sobru, cînd îl citează pe Artemidoros, prolix, cînd îl reproduce pe Poseidonios. A doua categorie de observaţii priveşte stilul propriei sale scrierii. Acesta, la rîndul său, se diferenţiază mult de la *Preliminarii* la descrierea regională, de aceea ultimului caz îi rezervăm a treia serie de observaţii. Primele două cărţi ale operei sale care alcătuiesc acele *Prolegomene* sau *Preliminarii* menite să sintetizeze problemele generale de geografie, au o compoziţie greoaie şi prolixă.

Aceasta se datoreşte, în primul rînd, dorinţei autorului de a cuprinde într-o singură frază un conţinut de idei mai mare decît poate ea acoperi în mod firesc. Tendinţa de a realiza în fiecare frază o sinteză, dictată de vastitatea problemelor şi de spaţiul relativ restrîns ce li s-a rezervat în planul său, lasă impresia de înghesuire, de concizie dusă pînă la obscuritate. În special în critica pe care o face înaintaşilor săi, Strabon construieşte fraze ample şi confuze, în care greşelile de anacolut sînt frecvente; făcînd adesea critica unui autor prin critica ce i-o adresează acestuia un alt autor şi implicînd astfel un lanţ întreg de critici ale criticii criticilor, Strabon uită adesea să avertizeze pe cititor asupra schimbării subiectului, încurcîndu-se el însuşi într-o învălmăşeală de idei şi de propoziţii greşit integrate în frază. De aceea, Fr. Lasserre, la traducerea recentă a *Preliminariilor Geografiei*[1], face următoarele aprecieri foarte judicioase asupra stilului lui Strabon în general, pe care le reproducem cu rezerva că poate ar fi mai potrivit să le restrîngem la Prolegomene. Specialistul francez spune: „Aprecierea pe care antichitatea i-a făcut-o istoricului Asinius Pollio, mai vîrstnic decît Strabon cu vreo 12 ani, se potriveşte şi pentru acesta: cît priveşte podoabele de stil, *tristis ac ieiunus*[2], dar înclinat să caute un artificiu firesc în neologisme şi într-o ordine a cuvintelor cu zdruncinături *salebrosa et exiliens et ubi minime exspectes relictura compositio*[3].

A treia categorie de observaţii privesc stilul lui Strabon din cărţile III—XVII rezervate descrierii regionale. Fără să fi abandonat complet frazele lungi şi greoaie, stilul din aceste cărţi face totuşi un adevărat salt spre calitate. Exprimarea se limpezeşte şi capătă mai multă naturaleţe, eleganţă şi cursivitate. Incolor şi monoton în ansamblu, el dovedeşte totuşi vigoare şi o oarecare personalitate. Reţinut şi rece în linii mari, stilul lui Strabon este sobru şi demn, şi lipsit de prost gust.

Sporul de neologisme şi de expresii abstracte, create mai cu seamă prin frecvente substantivizări cu ajutorul articolului τό, prin care se introduc chiar propoziţii întregi, ca şi ţinuta sobră generală sînt caracteristicile principale ale stilului ştiinţific pe care Strabon a izbutit să-l creeze. adecvîndu-l temelor de ştiinţă pe care le abordează.

2.8. *Manuscrise şi ediţii.* Soarta textului *Geografiei* a cunoscut multe fluctuaţii pînă să apară în forma sa integrală şi pînă să se impună publicului ca o lucrare unitară.

Elaborată, se pare, în primul sfert al veacului I e.n., această operă a lui Strabon a avut la început o circulaţie restrînsă, probabil numai în cercul cîtorva erudiţi. Fapt cert este că pînă la sfîrşitul secolului al IV-lea e.n., ea nu este citată decît de cel mult cinci ori[4]. Astfel, Athenaios, scriitor savant din secolul al III-lea e.n., reproduce[5] pasajul III, 4, 3 al *Geografiei* după *Lexicul* lui Pamphil[6].

Acelaşi Athenaios mai citează[7] pasajele III, 4, 10—11 şi VII fr. 10 ale Geografiei, după un alt lexic sau poate după un manuscris de prima mînă. Alte două locuri şi anume X, 2, 8 şi VIII, 6, 22 apar citate în lexicul lui

[1] *Op. cit.,1,* 1. p. LXXXIV—LXXXV

[2] Quintilian, *Institutio oratorica,* X, *2,* 1.

[3] Seneca, *Epistulae*

[4] Informațiile la acest paragraf ni le-a furnizat în mare măsură Fr. Lasserre, *op. cu.,* I, 1, p. XLIX şi urm.

[5] În lucrarea sa, *Deipnosophistai,* III, 121 A.

[6] Pamphilos din Alexandria gramatic dip secolul I e.n., probabil din timpul lui Tiberius, autorul unei culegeri de cuvinte şi expresii intitulate Περὶ γλωσσῶν ἤτοι λέξεων în 95 de cărți, o lucrare monumentală de erudiție, închinată literaturii clasice.

[7] În *Deipnosophistai,* XIV, 657 EΓ.

Harpocration[1] la articolul *Leucas* şi *Lechaion.* Dar în legătură cu acestea există bănuiala că ar fi interpolări ale unui cititor bizantin. În sfîrşit, pasajul X, 3, 6 al Geografiei este reprodus de Porphyrios[2], în comentariul său asupra *Iliadei,* p. 232, Schrader.

În epocile următoare, Geografia este din nou uitată. Iosephus Flavius care împrumută pasaje din „Comentariile istorice" ale lui Strabon, nu-i menţionează niciodată Geografia. De asemenea Marinos din Tyr care a fost izvorul principal al lui Ptolemeu ca şi Ptolemeu însuşi nu-l pomeneşte în Geografia sa, după cum nici vreun alt geograf grec sau latin al vremii.

În secolul al V-lea e.n. apar noi mărturii. Două dintre ele par a fi interpolări din lexicul lui Harpocration; este vorba de două scholii la Argonautica lui Apollonios din Rodos, una citează, la II 942 a Argonauticei, pasajul XII, 3, 10 din *Geografie,* a doua, la patru rînduri mai jos (II, 946), menţionează pasajul XII, 3, 9, din Strabon. Mai există apoi o menţiune a numelui lui Strabon, fără vreo referire la text, la Marcianus din Heracleea, *Epitome,* 1, 3, ca şi o aluzie la oraşul *Cbrysopolis,* menţionat de Strabon în XII, 4, 2, pe care o face Socrates, *Istoria eclesiastică,* VII, 25. Ultima poate fi însă o referire indirectă la *Comentariile istorice.*

Pînă în secolul al V-lea e.n., Geografia este citată cu două titluri, *Geographica* în lexicul lui Pamphil, din sec. I e.n., ca şi în manuscrisele bizantine păstrate, şi *Geographumena* la Athenaios şi în notiţele interpolate ale lui Apollonios şi Harpocration, ceea ce poate implica două tradiţii manuscrise paralele. Se crede ca acestea au fuzionat la sfîrşitul secolului al V-lea[3], cînd se înregistrează un interes crescut pentru Strabon. Astfel Sthephanos Bizantinul, care scrie în jurul anului 530, citează frecvent pe Strabon, probabil chiar dintr-o sursă directă. Priscianus Lydus, cam în aceeaşi perioadă (532), extrage cîteva pasaje din *Geografie,* introducîndu-le în *Solutiones ad Chosroem*[4]. În secolul al VI-lea, Hesychios scrie o scurtă notiţă asupra biografiei lui Strabon, menţionînd numai tratatul de geografie, iar Procopius, care citează numele geografului nostru în lucrarea sa intitulată *Războaiele domniei lui Iustinian,* VIII, 3,6, îi datorează multe împrumuturi foarte discret integrate în opera sa. Pe la sfîrşitul aceluiaşi secol, Evagrios, în a sa *Istorie eclesiastică,* I, 20, face o trimitere la Strabon XVI, 2,4, la pasajul referitor la întemeierea Antiochiei. În secolul al X-lea, dicţionarul Suda îi rezervă două rînduri, citate anterior, iar Tzetzes, *Chiliades,* VII, 716, face o aluzie la enotokoiţii lui Strabon, XV, 1, 57.

G. Kramer a făcut primul inventar şi prima clasificare a manuscriselor *Geografiei,* înregistrate definitiv în *Introducerea* pe care a elaborat-o la a sa *Strabonis Geographica,* Berlin, 1844, p. V—XCIV. Faţă de această lucrare, E. Roelling a realizat unele completări la cărţile I—IX, în lucrarea sa *De codicibus Strabonianis qui libros I—IX continent,* Diss. Halenses, VII, 1886. După descoperirea şi publicarea aşa-numitului palimpsest II, W. Aly a efectuat două amendări a textului *Geografiei,* ultima, în lucrarea sa, *De Strabonis codice rescripto,* pp. 239—261.

F. Sbordone a stabilit stemma cărţilor I—IX în *Rendiconti dell'Accademia di Napoli,* 1951, XXIV—XXV, pp. 293— 335, şi cea a cărţilor X—XVII în „Bolletino del Comitato per la preparazione dell'Edizione Nazionale dei Classici Greci e Latini", N. S., IX, 11—32 şi a repetat concluziile finale în prefaţa la ediţia magistrală a primelor două cărţi, *Strabonis Geographica,* Roma, 1963, IX—LVII. Fr. Lasserre, căruia îi datorăm întreaga informaţie pentru acest paragraf, a adăugat cîteva note privitoare la mărturiile primare neglijate şi a propus o stemmă provizorie pentru cărţile X—XVII într-un articol despre tradiţia indirectă a lui Strabon în evul mediu, în *L'Antiquité Classique,* p. 28, 1959, pp. 36—75.

Geografia lui Strabon, pînă în secolul al XIII-lea, a circulat în chip fragmentar în numeroase manuscrise a căror geneză şi complicată afiliaţie au constituit obiectul unor erudite lucrări de specialitate. La sfîrşitul secolului al XIII-lea, Maximus Planudes a reuşit să dea un text complet al *Geografiei* lui Strabon, care a

---

[1]Valerius Harpocration din Alexandria, dintr-o epocă nesigură, probabil contemporan cu împăratul Tiberius (după E. Meier, *De aetate Harpocrationis commentatiuncula,* 1843 şi 1855) sau poate cu Hadrian (după Bernhardy, *Quaestionum de Harpocrationis aetate auctarium,* Halle, 1856). Harpocration este autorul lucrării *Lexicul a zece oratori.*

[2]Porphyrios (aproximativ 233—·305 e.n.), din Tyr, autorul multor lucrări, printre care şi *Comentarii* la epopeele homerice.

[3]Vezi W. Aly, *De Strabonis codice rescripto,* Vatican, 1956, XIII, 265—270. Manuscrisul care fuzionează cele două tradiţii a devenit archetypul manuscriselor păstrate.

[4]P. 71 şi 91 a ediţiei Bywater.

constituit punctul de plecare pentru lucrările diverşilor umanişti şi ale primilor editori[1].

Umanistul bizantin Georges Gemistos Plethon, care a făcut o analiză critică a extraselor *Geografiei* şi o Diorthosă a ei, a introdus primul pe Strabon în Europa occidentală la sfîrşitul evului mediu. Acest fapt a fost în detrimentul creditului acordat pînă atunci lui Ptolemeu. Pe lîngă creşterea renumelui autorului ei, *Geografia* a avut un mare răsunet în istoria teoriilor geografice ale Renaşterii. Ca o consecinţă directă a acestui fapt, trebuie să fie şi expediţia lui Cristofor Columb, susţine M. V. Anastos[2].

Ediţiile cele mai importante ale Geografiei sînt: I. Casaubon, *Strabonis rerum geographicarum libri XVII,* Paris, 1587—1620; G. Kramer, *Strabonis Geographica,* 3 vol., Berlin 1844—1852, C. Müller, *Strabonis Geographica,* Paris, ed. F. Didot, în 2 volume, deci cu traducere latină, cu un bogat aparat critic şi cu un indice amănunţit de nume şi lucruri. Aug. Meineke, *Strabonis Geographica,* Lipsiae 1852, ediţia Teubner, în 3 volume, H. L. Jones, *The geography of Strabo, with English translation* (I-VIII) Londra, 1917—1932. F. Sbordone, *Strabonis Geographica,* cărţile I—II, Roma, 1963. În anii din urmă, editura „Les Belles Lettres" a iniţiat editarea şi traducerea, însoţită de aparat critic şi de note, a Geografiei, sub conducerea prof. Fr. Lasserre. Pînă în prezent au apărut următoarele volume: G. Aujac — Fr. Lasserre, *Strabon Géographie,* vol. I, partea 1 (cartea 1), Paris, 1969; G. Aujac, *Strabon Géographie,* vol. I, partea 2 (cartea a II-a), Paris, 1969; Fr. Lasserre, *Strabon Géographie,* vol. II (cărţile III şi IV), Paris, 1966; Fr. Lasserre, *Strabon Geographie,* vol. III (cărţile V şi VI), Paris, 1967. Cităm, de asemenea, o importantă lucrare de punere la punct a textului lui Strabon: W. Aly, *Strabon von Amaseia. Untersuchungen über Text, Aufbau und Quellen d. Geographica,* München, 1960.

Noi am urmat, în general, ediţia Teubner, semnalînd în note locurile unde aceasta se disociază de ediţia Didot sau acelea în care am preferat, pentru un anumit motiv mărturisit, ultima ediţie. La cartea a VI-a, în cîteva locuri, puţine la număr, am urmat conjecturile la text propuse de ediţia „Belles Lettres"[3].

Prezenta lucrare constituie prima tălmăcire în limba română a *Geografiei* lui Strabon. Rostul ei este să umple un gol de multă vreme simţit în cultura românească şi să ofere un preţios instrument de lucru specialiştilor în diversele ramuri ale ştiinţelor antichităţii greco-latine. Ea încearcă să redea cît mai fidel cu putinţă sensul exact al originalului şi să respecte stilul autorului, chiar pînă la păstrarea topicii frazelor, cînd aceasta nu contravine structurii gramaticale a limbii române. Numai în cazul unor pasaje defectuos construite, ne-am permis să îmbunătăţim compoziţia frazei, fără să sacrificăm conţinutul ei. Considerînd că unei traduceri nu-i este îngăduit să prelucreze originalul, nu ne-am permis să-l înfrumuseţăm pe Strabon prin figuri de stil străine de text şi de autor. Dat fiind că scrierea lui Strabon se păstrează în limitele stilului ştiinţific incolor şi impersonal, şi traducerea este silită să respecte caracterul acestui stil. El este mai greoi în primele două cărţi, după cum este de altfel şi conţinutul acestora, dar se limpezeşte şi capătă cursivitate de la cartea a III-a înainte. Traducerea este însoţită de comentariu. Acesta constă din notiţe introductive la începutul cărţilor, în care se prezintă pe scurt planul şi izvoarele fiecărei cărţi şi se aduc unele desluşiri privitoare la problemele specifice ridicate de porţiunea respectivă a operei. Comentariul mai cuprinde apoi un număr considerabil de note explicative, prezentate la finele volumului. Compoziţia lor este foarte variată, potrivit diverselor şi multiplelor

---

[1]Vezi, F. Sbordone, *La tradizione umanistica della Geografia di Strabone,* Bollettino del Comitato per la Preparazione dell'Edizione nazionale dei Classici greci e latini, Roma, IX, 1961, pp. 11—32.

[2]*Strabo and Columbus,* "Annuaire de l'Institut de Philologie et d'Histoire Orientales de l'Université Libre de Bruxelle", Bruxelles, XII, 1952, p. 1—18

[3]Dintre traduceri, cele germane se numără printre primele în ordinea apariției; acestea sînt: C. G. Groskurd, *Strabons Erdbeschreibung in seibenzehn Büchern nach berichtigtem griechischen Texte unter Begleitung kritischer erklärender Anmerkungen verdeutscbt,* voi. 4, Berlin-Stettin, 1831—1834, şi A. Forbiger, *Strabo's Erdbescbreibung übersetzt und durch Anmerkungen erläutert,* 4 voi., Stuttgart, 1856—1860. În franceză, în afara noii traduceri începute de Fr. Lasserre şi G. Aujac în ediția Belles Lettres menționată mai sus, mai semnalăm traducerea A. Tardieu, *Geographie de Strabon,* Traduction nouvelle, 4 vol, Paris 1909, care foarte des interpretează şi nu traduce opera lui Strabon. În engleză cunoaştem ediția cu traducere şi comentarii a lui H L. Jones, *The Geography of Strabo,* I—VIII, Londra, 1917—1923 în limba rusă există o traducere integrală foarte veche, F G. Muşcenкo, *Страбон География,* Moscova, 1879, şi o traducere recentă elaborată de un colectiv, G. A. Stratanovski, S. L. Utcenкo, O. O. Kriuger, *Страбон География,* în 17 cărți, Leningrad, 1964.

informaţii furnizate de Strabon; ele ating domeniul cosmogoniei, geografiei, geologiei, geofizicii, istoriei, astronomiei, literaturii, artelor, pe scurt toate ramurile ştiinţei antice ca şi numeroase antichităţi (realia). Aceste note se adresează parţial publicului larg, de aceea abordează şi unele terne de largă circulaţie, parţial însă ele pot interesa numai pe specialişti, deoarece ating probleme mult mai specifice. Fiecare volum mai are la sfîrşitul său un indice de nume proprii, ca şi hărţi pentru fiecare regiune descrisă de Strabon în acel volum.

3 ISTORIA GEOGRAFIEI

Din primele rînduri ale operei sale, Strabon schiţează planul succint al istoriei geografiei, enumerînd pe reprezentanţii ei de seamă după cum urmează: „Cei care s-au încumetat să facă primii paşi pe tărîmul geografiei au fost unii ca aceştia: Homer şi Anaximandros din Milet, la fel şi Hecataios, compatriotul acestuia din urmă, după cîte afirmă Eratosthenes, de asemenea Democrit, Eudoxos, Dicaiarchos, Ephoros şi mai mulţi alţii; tot astfel şi urmaşii acestora, Eratosthenes, Polybios şi Poseidonios, care au fost cu toţii filozofi" (1,1,1).

Respectînd şi noi în linii mari acest plan al istoriei geografiei, îl vom completa cu cîteva nume ilustre pe care Strabon le-a omis din lista sa, dar pe care le-a avut cu siguranţă în vedere printre acei „mai mulţi alţii"; de altfel unele dintre personalităţile marcante ale acelor vremuri, absente în acest sumar, apar totuşi menţionate în corpul *Geografiei.* În afară de aceasta, deoarece istoricul geografiei astfel schiţat rezidă mai mult în mintea autorului decît este dezvoltat în rîndurile *Geografiei,* vom înfăţişa, pe scurt, aportul învăţaţilor greci anteriori lui Strabon, la cunoaşterea Universului şi în special a Terrei, combinînd, mai ales în primele paragrafe, elemente de cosmogonie cu cele de geografie.

3.1. *Poeţii.* În concepţia anticilor, poezia este prima formă de cunoaştere prin care omul, din fragedă copilărie, capătă ştiri despre lumea înconjurătoare; de aceea, ea poate fi socotită o ramură a ştiinţei (I, 1, 10). Aceste idei reies din cuvintele lui Strabon cuprinse în rîndurile ce urmează: „Cei vechi susţin ... că poezia este într-un anumit fel prima treaptă a filozofiei care ne călăuzeşte în viaţă, începînd din copilărie şi care, într-o formă plăcută, ne procură învăţăminte despre moravuri, sentimente şi acţiuni. Iar ai noştri (= stoicii) susţin că singur înţeleptul este poet. De aceea cetăţile elenilor folosesc pentru educaţia copiilor în primul rînd poezia, fără îndoială nu pentru simpla desfătare a inimii, cît pentru formarea lor... Homer apoi i-a numit pe aezi sfetnici ai înţelepciunii" (I, 2, 3,). Iar, după Strabon, prinţul tuturor aezilor şi părintele tuturor ştiinţelor a fost Homer (I, 1, 2).

3.1.1. *Homer.* Pentru greci, toate domeniile cunoaşterii încep de la Homer. Mai mult, în concepţia lui Strabon, Homer este poetul prin excelenţă, al cărui atribut scris cu majusculă ajunge singur pentru a-l desemna. Homer este deci şi „părintele geografiei" (1, 1, 11), afirmaţie susţinută şi de părerea predecesorilor: „Pe bună dreptate — declară Strabon — am socotit atît noi cît şi înaintaşii noştri, printre care se numără şi Hipparchos, că întemeietorul geografiei a fost Homer; acesta i-a întrecut pe toţi, pe cei vechi şi pe urmaşi, nu numai în măestria poeziei, ci aproape şi în cunoaşterea vieţii publice; pornind de la aceasta, strădaniile lui s-au îndreptat nu numai spre isprăvi ale armelor ... ci şi spre date despre locuri, privite atît izolat cît şi în ansamblul pămîntului locuit şi al mării. Altfel el nu ar fi ajuns pînă la hotarele uscatului făcîndu-i ocolul cu povestirea" (I, 1, 2).

Homer îşi merită atributul de părinte al geografiei, pentru că el a furnizat primele ştiri despre forma de insulă a uscatului, afirmînd „pentru prima oară că pămîntul este scăldat de jur împrejur de Ocean" (I, 1, 3). Această opinie se întemeiază pe faptul că „neamurile de la răsărit şi de la asfinţit... se află pe ţărmurile udate de apele Oceanului", pentru că, zice Homer *(Il..* VII,421; VIII, 485), „din ocean răsare soarele şi în el apune" (I, 1, 3). Tot astfel şi etiopienii, ultimii locuitori înspre miazăzi, sînt situaţi pe malurile Oceanului (I, 1, 6), după cum şi marginile Sciţiei şi ale Celţiei sînt scăldate de apele aceluiaşi Ocean (I, 1, *13).* Această viziune homerică a pămîntului ca o insulă în ocean o trădează şi imaginea lui de pe scutul lui Ahile (Homer, *Il.,* XVIII, 607; Strabon. 1,1,7); de asemenea, dovezi aduc şi experienţa ca şi raţiunea. „Într-adevăr — zice Strabon — pretutindeni unde oamenii au avut putinţa să atingă capătul pămîntului, ei au dat de mare, pe care noi o numim

ocean. Acolo unde acest lucru nu a putut fi probat cu simţurile, dovada o face raţiunea. Căci în jurul coastei de răsărit a pămîntului, locuită de indieni, şi a celei de la asfinţit, populată de iberi şi de mauritani, ocolul cu vasele s-a făcut pînă departe atît spre miazăzi, cît şi spre miazănoapte. Restul intervalului care a rămas pînă astăzi neparcurs pe apă ... nu este întins" (I, 1,8). Iar oceanul, numit şi Atlantic, are apele unite şi continui. „Căci cei care s-au încumetat să facă o călătorie în jurul pămîntului, iar apoi s-au întors din drum, na spun că au fost împiedicaţi de vreun tărîm al uscatului care le-a apărut în cale şi le-a închis trecerea, ci numai din lipsă de provizii şi de teama necunoscutului şi a pustietăţii, drumul fiind pe mai departe maritim" (I, 1, 8). De asemenea, Homer a cunoscut şi a descris toate seminţiile aşezate în jurul coastelor mării interioare (I, 1, 10) sau Mediterane. De la ideea oceanului „rîul vîrtelnic" (Homer, *Il,.* XIII, 499, Strabon, I, 1, 7—9) care încinge uscatul de jur împrejur, Homer a ajuns la noţiunea de orizont şi de cerc arctic. *(Od.,* V, 274). Geograful nostru îi atribuie lui Homer numeroase cunoştinţe astronomice; astfel, de la constatarea directă a unor stele care nu apun niciodată, Homer ar fi ajuns la noţiunea unor cercuri mereu vizibile, numite cercuri arctice. Ursa este constelaţia cea mai strălucitoare din cercul de stele mereu vizibil pe bolta cerească a Greciei. Prin ea Homer desemnează cercul arctic al acestei ţări. Pe de altă parte, Strabon îi împrumută lui Homer cunoştinţe despre orizont. El spune: "Potrivind acum cuvintele poetului cu explicaţiile precedente, trebuie să admitem că orizontul este punctul de pe pămînt care se uneşte cu oceanul, iar cercul arctic, desemnat prin numele de Arctos sau Ursă, este cercul care, aşa după cum apare simţurilor noastre, atinge pămîntul în punctul cel mai nordic al lumii populate; astfel că, după Homer, şi această parte a pămîntului ar putea să fie udată de ocean" (I, 1, 6).

Din acest pasaj reiese ideea că, după Homer, orizontul este punctul de unire a pămîntului cu oceanul, deci el coincide cu marginile lumii populate. Care este, aşadar, limita nordică a lumii noastre, în concepţia lui Strabon, împrumutată lui Homer? Dacă cercul arctic coincide cu Carul Mare, sau cu Ursa, şi se socoteşte, după Hipparchos, capătul oiştei la 24° de pol, înseamnă că cel mai nordic punct al lumii populate coincide cu actualul cerc polar, situat la 66° nord de ecuator. Numai că grecii, şi acesta este şi cazul lui Strabon, iau în considerare cercul arctic al Greciei, situat la 36° de la pol, de unde orizontul acesteia coincide cu paralela 54°N de la ecuator[1].

Cunoscînd cercul arctic şi orizontul, implicit Homer ar fi ajuns, după părerea lui Strabon, la ideea sfericităţii pămîntului. Această idee, hazardată totuşi i-o atribuie poetului, încă cu 150 de ani înainte de Strabon, filozoful stoic Crates din Mallos[2] care a construit o sferă a pămîntului (II, 5, 10). Împrumutînd poetului propria sa concepţie despre forma sferică a astrului nostru, Crates explică în acest sens versul homeric „Etiopienii-n două-mpărţiţi sînt ultimii oameni, atît unde apune Hiperion cît şi unde răsare" *(Odiseea,* 1, 23—24, Strabon, I, 2, 24).

Urmînd în problemă teoriile stoicului Cleanthes, Crates împrumută Poetului nu numai propria sa viziune asupra globului pămîntesc, ci îi mai atribuie şi cunoaşterea diferenţelor climaterice latitudinale. Astfel, pornind de la acelaşi vers homeric citat ceva mai sus, Crates „susţine că zona toridă este ocupată de ocean; de cele două părţi ale ei se află zona temperată, una de la noi, iar cealaltă din emisfera potrivnică. El conchide că, după cum la noi se numesc etiopieni acei oameni care, aşezaţi în partea de miazăzi a întregii lumi populate, sînt, dintre toţi ceilalţi oameni, ultimii locuitori la ocean, tot astfel, crede el, şi dincolo de ocean trebuie să trăiască alţi etiopieni, ultimii dintre locuitorii celeilalte zone temperate, care populează malurile aceluiaşi ocean. În felul acesta ei sînt dubli şi împărţiţi în două" (I, 2, 24).

Aceeaşi cunoaştere a zonelor de către Homer o dovedesc, după Strabon, şi versurile homerice referitoare la cimmerieni:

"Cimmerienii învăluiţi în ceaţă şi-ntuneric
Că-n veci nu-i vede luminosul soare

---

[1]G. Aujac, *Strabon et la science de son temps,* Paris, 1966, p. 23 şi pp. 122—125.

[2]Crates din Mallos, contemporan cu Demetrios din Skepsis şi cu Arisiarchos (XIII, 1,55), discipolul lui Panaitios (XIV, 5, 16), primul director al bibliotecii din Pergam, este autorul mai multor ediții ale lui Homer, al unor comentarii „Homerica" şi al altor lucrări cu acelaşi subiect. Ca Strabon de mai tîrziu, acesta a crezut în atotştiința lui Homer.

Ci beznă urgisită-i cotropeşte",
(Od. XI, 15; Strabon, I, 1, 10).

Iar în altă parte, el dă următoarea desluşire: „Ştiind că cimmerienii s-au statornicit lîngă Bosforul Cimmerian, spre miazănoapte şi spre întuneric, poetul i-a aşezat corespunzător pe un tărîm întunecos, lîngă Hades, potrivit cu basmele legate de rătăcirile lui Odysseus" (I, 2, 10). De altfel, după Strabon, Homer a avut cunoştinţă de popoarele cele mai nordice, pe care nu le desemnează cu un nume comun, pentru că le lipsea, ci numai prin felul lor de viaţă, ară-tînd că aceia sînt nomazi, „străluciţi mulgători de iepe, băutori de lapte, cu trai mizer" *(Odiseea,* V, 274; Strabon, I, 1, 16)

În sfîrşit, potrivit părerii lui Strabon, Homer a avut vaste şi exacte cunoştinţe asupra climei şi a vînturilor (I, 1, 20), asupra mişcării oceanului (I, 2, 36) şi asupra aluviunilor mării (I, 2, 23; 2, 30).

În concluzie, forma de insulă oceanică a pămîntului, localizarea ei în funcţie de punctele latitudinale ale Greciei, folosirea vînturilor ca indicatoare ale direcţiilor, fenomenele mărilor şi ale oceanului şi, implicit, forma sferică a pămîntului sînt cunoştinţele geografice atribuite de Strabon lui Homer. Considerat de tradiţie ca părinte al ştiintei. Homer este citat de mulţi geografi. Totuşi această tradiţie este foarte palidă pe vremea lui Strabon. Deşi acesta mai crede încă în ea şi încearcă s-o reînvie, este conştient că foarte mulţi „detractori" ai lui Homer nu mai cred în faimoasa atotştiinţă homerică. „Nu este de mirare că unii autori, încrezîndu-se în aceste povestiri şi în cunoştinţele întinse ale poetului, au examinat poezia lui Homer prin unghiul de vedere al unor ipoteze ştiinţifice, aşa cum a procedat Crates din Mallos şi alţii cîţiva. Dimpotrivă, alţi autori atît de grosolan au judecat o astfel de încercare încît nu numai că au înlăturat pe poet... din domeniul oricărei ştiinţe de acest fel, ci şi pe cei care au îmbrăţişat o astfel de cercetare i-au socotit nebuni; dar ca să aducă o adeverire sau o contrazicere sau alte îmbunătăţiri asemănătoare la cele spuse de primii, nimeni n-a îndrăznit nici dintre gramatici, nici dintre specialiştii în matematici" (III, 4, 4)[1].

3.1.2. *Hesiod.* Strabon nu-l numeşte pe Hesiod printre înaintaşii săi. Îl citează totuşi în cîteva rînduri, mai cu seamă pentru a-l apăra pe Homer împotriva lui Eratosthenes care îi prefera lui Homer pe Hesiod, poetul didactic din Ascra Beoţiei (secolul al VIII-lea î.e.n.). Unul dintre locurile în care îl citează se referă la rătăcirile lui Odysseus. „După presupunerea lui Eratosthenes, zice Strabon, Hesiod a ştiut că rătăcirile lui Odysseus au avut loc prin părţile Siciliei şi ale Italiei, bizuindu-ise cu încredere în părerea lui pe faptul că Hesiod nu numai că a pomenit despre locurile descrise de Homer, dar a şi adaus ştiri noi despre Etna şi despre Ortygia, o insuliţă din faţa Siracuzei, ca şi despre etrusci; în schimb Homer, în credinţa lui Eratosthenes, nici n-a cunoscut aceste locuri, nici n-a voit să situeze pribegia lui Odysseus prin locuri cunoscute" (I, 2, 14). În acest pasaj Strabon se abţine să-şi exprime aprecierea asupra lui Hesiod. Un alt loc este legat de cunoştinţele celor doi poeţi despre Nil: „Stăruind în părerile sale greşite despre Homer, Eratosthenes mai susţine că poetul n-a ştiut că Nilul are mai multe guri şi n-a ştiut nici măcar numele acestui fluviu, în vreme ce Hesiod l-a cunoscut, pentru că îl pomeneşte" (I, 2, 22). Şi în acest pasaj Strabon se mulţumeşte să-l apere pe Homer fără să se pronunţe asupra lui Hesiod. În sfîrşit, abia în al treilea loc în ordinea redactării lui Strabon, unde cei doi poeţi sînt puşi în cumpănă de data aceasta de Apollodoros, geograful nostru îi întoarce lui Hesiod imputările pe care criticul citat i le aduce lui Homer: „Negreşit, zice Strabon, nu din necunoaşterea locurilor s-au făcut astfel de strămutări, ci mai degrabă dintr-o licenţă mitologică, aşa cum sînt acele libertăţi din poveştile găsite la Hesiod şi la alţi autori pe care îi pomeneşte Apollodoros fără ca el să ştie să ţină cumpănă dreaptă între plăsmuirile acestor scriitori şi cele ale lui Homer. Căci Apollodoros, citînd datele homerice despre Pont şi despre Egipt, condamnă neştiinţa poetului ca şi cum acesta ar fi vrut să povestească lucruri aievea dar n-a izbutit ci, din neştiinţă, a prezentat întîmplări imaginare ca şi cum s-ar fi petrecut cu adevărat. Dar, replicăm noi, nimeni n-a învinuit pe Hesiod de neştiinţă, cu toate că a vorbit despre căpcăuni, despre macrocefali şi despre pigmei" (I, 2, 35). Pe scurt, Strabon, marele admirator al lui Homer, este frapat de preferinţa pe care unii oameni de ştiinţă i-o acordă lui Hesiod, poetul ţăran a cărui creaţie rudimentară nu se poate compara cu farmecul genialei poezii homerice. În fapt,

---

[1]Pentru o recentă interpretare a ştiinţei homerice în concepţia lui Strabon, vezi G A u j a c, *Strabon et la science de son temps,* pp. 19—31

Strabon n-a înţeles aportul lui Hesiod în promovarea spiritului ştiinţific. El îi acordă lui Homer concepţii ştiinţifice străine de poet, îl interpretează după viziunea ştiinţifică a sa şi a epocii sale, îi împrumută propriile sale idei. Dar, în realitate, Homer reprezintă etapa mitologică a ştiinţelor şi această etapă n-a putut dăinui la nesfîrşit. Spiritul omenesc a început să întrezărească inconsistenţa acestei urzeli încîlcite de plăsmuiri şi era însetat de adevăr. Hesiod este primul în istoria culturii greceşti care a imaginat o cosmogonie materialistă. Originea zeilor sau Theogonia sa explica de fapt originea universului. La început a fost haosul sau spaţiul vid, apoi s-a născut Gaia sau Pămîntul şi după aceea Eros sau Amorul, simbolul unirii sau al coeziunii universale. Din haos s-au desprins Tenebrele şi Noaptea, iar din unirea acestora s-a ivit eterul şi ziua sau lumina. Gaia a dat naştere cerului înstelat, munţilor şi mării. Din unirea pămîntului cu cerul s-a născut fluviul ocean care înconjură pămîntul, apoi fel de fel de monştri, aproape toţi cu o semnificaţie alegorică, la fel ciclopii şi zeiţa marină Thetys Din legătura acesteia cu oceanul s-au născut fluviile. Nepoţi de-ai cerului şi ai pămîntului sînt şi soarele, luna şi aurora. Aceasta din urmă a născut vînturile, steaua dimineţii şi alte stele de pe bolta cerească.

Iată deci un mănunchi de idei rudimentare ale spiritului omenesc care caută explicaţia lucrurilor. Rudimentare, pentru că motivarea apariţiei generaţiilor este cea mai simplă cu putinţă; cel mic se naşte din cel mare; principiul unirii pe care îl simbolizează Eros sau iubirea este doar enunţat şi nu asociat în explicarea naşterilor. Haosul reprezintă poate cel mai speculativ element al acestei cosmogonii. Cînd nici pămîntul nici cerul nu existau, ce-a putut să fie? Vidul căscat (acesta şi este sensul cuvîntului haos), imaginat întunecat, pentru că încă nu existau stele care să-l lumineze, şi mai mult profund decît înalt, deoarece imaginea înălţimii era aproape indisolubil legată de cea a luminii. Acest haos ocupa întreg spaţiul pe care şi-l putea reprezenta mintea omenească pe atunci. În acest haos a apărut pămîntul, care a dat naştere cerului. Toate celelalte lucruri născute ulterior sînt cuprinse între aceste limite. De altfel nici cunoştinţele, nici puterea de gîndire şi nici curiozitatea omului de atunci nu depăşeau aceste hotare: glia pe care se afla el şi bolta înstelată a Cerului pe care o vedea deasupra sa; spaţiul dintre ele aparţinea haosului, prelungit indefinit în sus şi în jos; celelalte două dimensiuni nu-l preocupau.

Iată deci că Hesiod, într-un mod cu totul rudimentar şi incomplet, a realizat totuşi una dintre cele mai vechi încercări de explicaţie materialistă a naşterii lumii înconjurătoare.

3.2. *Filozofii.* Dacă poeţii au făcut unele încercări de speculaţie filozofică pe care însă le-au înfăţişat sub o formă alegorică, susceptibilă de interpretări, filozofii sînt aceia în a căror preocupare cade sarcina cercetării cauzelor. Iar printre cele mai vechi cauze pe care aceştia le-au căutat privesc naşterea lumii, în general, şi a pămîntului în special. Distingem în această ordine de idei, trei etape reprezentative pe care le-au marcat filozofii milesieni, pythagoreicii şi atomiştii.

3.2.1. *Filozofii milesieni.* Materialismul naiv al filozofilor din Milet[1], reprezentat de Thales, Anaximandros şi Anaximenes, este întregit în problemele de geografie ce ne interesează prin aportul compatriotului acestora, Hecataios. Pe coasta mediterană a Asiei Mici, în regiunea Ionia, colonizată de timpuriu de greci, prosperitatea economică a dus mai devreme decît în alte ţinuturi ocupate de eleni la destrămarea societăţii gentilice. Dezvoltarea agriculturii, a meşteşugurilor şi mai cu seamă a negoţului au provocat adînci prefaceri economice şi sociale în sînul cetăţilor ioniene ale Asiei Mici, ca urmare a aşezării lor la răscrucea de drumuri dintre Europa, Asia şi Africa. Cea mai vestită dintre aceste cetăţi, Miletul, „podoaba Ioniei", a cunoscut o înflorire fără precedent, ceea ce a făcut ca aici să se nască primii germeni ai filozofiei materialiste în sînul păturii progresiste a stăpînilor de sclavi. Iar cum filozofia cuprindea pe atunci toate domeniile ştiinţei, materialismul naiv ionian a elaborat şi teorii cosmogonice, în care pămîntul deţine locul central.

Strabon nu citează în lista „geografilor" pe care o dă la începutul tratatului său de geografie decît pe doi milesieni, pe Anaximandros şi pe Hecataios (I, 1, 1). În corpul *Geografiei* însă, el face apel, chiar repetat, şi la opiniile celorlalţi. Restrîngerea tabelului la primii doi i-a fost dictată, se pare, de planul *Geografiei* lui Eratosthenes, după cum reiese din rîndurile ce urmează: „Vestiţi sînt şi urmaşii lui Homer, bărbaţi vrednici de pomenire şi familiarizaţi cu filozofia. Dintre aceştia mai ales pe doi îi trece Eratosthenes în primele rînduri după

[1]Vezi I Banu şi A Frenkian, *Primii matenalişti greci,* Bucureşti, 1950

Homer, pe Anaximandros, discipolul şi compatriotul lui Thales, şi pe Hecataios din Milet" (I, 1, 11). Noi vom întregi această listă în primul rînd cu Thales însuşi, profesorul, şi apoi cu Anaximenes, discipolul lui Anaximandros.

3.2.1.1. *Thales.* În descrierea Miletului, numele lui Thales figurează la Strabon în capul listei oamenilor iluştri din acea cetate: „Bărbaţi vrednici de pomenit s-au născut în Milet, ca Thales, unul dintre cei şapte înţelepţi, care a iniţiat pentru prima oară la greci studiul naturii şi al matematicii" (XIV, 1, 7).

Thales din Milet, aşadar, a cărui viaţă se desfăşoară în a doua jumătate a secolului al VII-lea şi în prima jumătate a secolului al VI-lea î.e.n., în problemele ce ne preocupă, este, se pare, urmaşul direct al lui Hesiod. El consideră apa şi umedul principiul fundamental în univers, iar Zenon din Kition derivă „Haosul" lui Hesiod de la verbul *cheesthai* „a curge", interpretîndu-l deci ca lichid, ca apă. Considerînd apa ca element material din care s-a născut lumea, Thales are marele merit de a fi susţinut pentru prima oară starea fizică a lucrurilor, fără nici un adaos mistic, idealist. Din apă şi umed, care coincid, derivă, pe cale fizică, tot ce există în univers. Astfel umedul, o substanţă lichidă neguroasă, umple spaţiul dintre pămînt şi cer şi dă naştere vînturilor, deci aerului, şi fulgerelor, aşadar focului. Pămîntul nu este altceva decît o condensare de materie umedă. Prin urmare, dacă Thales a socotit apa la baza vînturilor, a focului şi a pămîntului, înseamnă ca el, deşi într-o formulare naiv-concretă, a exprimat totuşi, spre marele lui merit, substanţa unică a lucrurilor diverse, unitatea materială a lumii. Potrivit acestei concepţii materialist-naive apare şi imaginea cosmosului la Thales. Pămîntul, centrul universului, are forma unei farfurii întinse ce pluteşte pe apă. Deasupra lui se află bolta cerului fixă şi solidă, de care sînt prinse stelele. Apa, elementul primordial, umple la nesfîrşit spaţiul de sub pămînt şi de deasupra boitei cereşti[1].

Thales a abordat mai multe probleme, în special de geometrie şi de astronomie. După mărturia lui Clemens Alexandrinul *(Stromata,* I, 65), a lui Pliniu *(Naturalis Historia,* II, 53) şi a lui Herodot (I, 74), el a prezis cîteva eclipse de soare. Acest astru are, în concepţia lui, aceeaşi natură ca pămîntul (Aetios, II, 13, 1). Se mai presupune că Thales a cunoscut revărsările Nilului şi le-a cercetat cauzele. După Diogenes Laertios (I, 22—24), „Thales susţinea că Nilul se revarsă, din cauză că valurile sale sînt lovite de vînturile etesiene care se împotrivesc înaintării lor". Strabon însuşi îl citează pe Thales în explicarea revărsărilor fluviului egiptean (XVII, 1, 5). Al doilea bărbat ilustru din Milet este discipolul lui Thales, Anaximandros (I, 1, 11; XIV, 1, 7).

3.2.1.2. *Anaximandros.* Primul nume, după Homer, ce figurează în lista filozofilor care au făcut cei dintîi paşi pe tărîmul geografiei este, la Strabon şi implicit la Eratosthenes, cel al lui Anaximandros. De numele acestuia se leagă prima lucrare cu adevărat de geografie „Anaximandros a făurit cel dintîi o hartă geografică" (I, 1, 11). Probabil aceasta este harta pămîntului reprodusă pe tăbliţa de aramă cu care Aristagoras, tiranul Miletului, s-a înfăţişat înaintea regelui Spartei, Cleomenes, în ajunul războaielor medice, după cîte informează Herodot (V. 49). Harta ionienilor era, după informaţiile antice şi conjecturile moderne, de formă rotundă şi avea în centru Elada, iar în mijlocul acesteia, oraşul Delfi, „buricul pămîntului", cum i se mai spunea.

Filozoful milesian Anaximandros, care a trăit cam între anii 610 şi 540 î.e.n., pornind de la învăţătura dascălului său Thales, a adus unele îmbunătăţiri. În primul rînd, el a considerat că elementul primordial, substanţa comună a tuturor lucrurilor, nu trebuie să coincidă cu unul dintre lucruri, de aceea el enunţă ca element prim apeironul sau materia infinită, necreată şi nepieritoare, din care vin şi în care se întorc toate. Apeironul este unitar, dar din această unitate se separă contrastele (Aristotel, *Fizica,* I—4), din a căror luptă apar diferitele aspecte ale materiei. În această teorie găsim deci, în embrion, ideea, „unităţii contrariilor" definită de dialectica marxistă. Bineînţeles Anaximandros nu a văzut în această idee o lege generală a naturii; el are totuşi meritul de a fi făcut primii paşi pe tărîmul unei dialectici primitive.

Naşterea lumii, în concepţia lui Anaximandros, a avut loc ca urmare a luptei contrariilor dintre cald şi rece. Apeironul conţine la periferia sa focul, care închide în interior frigul transformat de foc în aer sau vapori. Dezvoltarea acestora a provocat vînturile, care, la rîndul lor, au rupt sfera de foc în fîşii sau inele. Acestea se învîrtesc la periferia universului, avînd pămîntul în centru. Suprafaţa acestor inele s-a îngroşat şi s-a întunecat,

[1]Vezi imaginea acestei lumi la I. Banu şi A. Frenkian, *op. cit.,* p. 12

păstrînd doar cîteva orificii prin care emană focul din interior; acestea sînt astrele. Cînd orificiile se astupă, au loc eclipsele. Pamîntul, în formă de tamburină, se menţine în centrul concentric al acestor inele prin propriul său echilibru, deoarece se află la egală depărtare de toate punctele periferice ale universului. Prin această teorie, Anaximandros a eliberat cel dintîi pămîntul de suportul său imaginar despre care vorbeşte mitologia[1].

Deşi naivă, această teorie a naşterii universului are calitatea unei desluşiri materialiste, cu manifeste elemente de dialectică.

3.2.1.3. *Anaximenes.* Omiţîndu-l din lista de la începutul Geografiei, Strabon îl menţionează totuşi pe Anaximenes în două locuri ale lucrării sale. În primul rînd, îl enumeră printre bărbaţii iluştri din Milet, unde precizează că a fost elevul lui Anaximandros (XIV, 1, 7); în al doilea rînd, îl pomeneşte în legătură cu Anaxagoras din Clazomenai al cărui profesor a fost (XIV, 1, 36).

Anaximenes, care a trăit cu aproximaţie între anii 568 şi 499 î.e.n., consideră ca element primordial „aerul şi infinitul" (Diogenes Laertios, II, 3). Naşterea şi dezvoltarea lucrurilor sînt pricinuite de mişcarea veşnică a materiei primordiale. În explicaţia pe care o dă diversificării materiei unice şi deci naşterii diferitelor lucruri din univers, Anaximenes marchează un progres faţă de predecesorii lui. „(Elementul primar) diferă după gradul de rarefiere şi comprimare, de la o substanţă la alta. Cînd se rarefiază, devine foc, comprimîndu-se, se face vînt, apoi nor, mai departe apă, apoi pămînt, piatră şi celelalte lucruri care sînt formate din acestea. Şi (astfel) Anaximenes consideră mişcarea ca veşnică şi prin aceasta are loc devenirea lucrurilor" (Simplicius, *Fizica,* 24, 26). În acest fragment care redă ideile lui Anaximenes se arată că materia primă, aerul, la diverse grade de condensare, se manifestă ca alt obiect, ca altă calitate. Aceasta este în germene ideea despre procesul acumulărilor cantitative care duc la schimbări calitative.

Imaginea lumii, în concepţia lui Anaximenes, se apropie de cea a lui Thales. Pămîntul, în formă de disc, stă în echilibru în aerul infinit. Deasupra lui se află bolta de cristal a cerului, pe care sînt fixate stelele. În spaţiul dintre cer şi pămînt plutesc planetele, pentru prima oară concepute distinct de stele. Tot în acest interval se mişca soarele şi luna. Toate aceste corpuri cereşti s-au născut din pămînt, deci au aceeaşi origine materială ca pămîntul[2].

În concluzie, reprezentanţii materialismului ionian au pus temeliile unei cosmogonii materialiste, încercînd să dea explicaţii ştiinţifice naşterii universului şi a variatelor lucruri pe care acesta le cuprinde. Datorită limitelor epocii, ei nu au putut depăşi cu mintea hotarele lumii noastre. În viziunea lor, întreg universul se reduce la lumea vizibila, în care pămîntul se află în centru, iar astrele şi cerul întreg se rotesc în jurul lui. Dar teoriile sistemului geocentric şi ale formei plate a pămîntului au primit primele infirmări din partea reprezentanţilor şcolii pythagoreice.

3.2.2. *Pythagoreicii.* 3.2.2.1. *Pythagoras.* Pythagoras, fiul lui Mnesarchos şi întemeietorul şcolii ce-i poartă numele, a trăit în secolul al VI-lea î.e.n. Născut în Samos, el a cutreierat Egiptul şi Babilonia, unde a adunat multe cunoştinţe, apoi s-a statornicit în sudul Italiei, la Tarent (XIV, 1, 16). Aici a uimit pe contemporani prin cunoştinţele sale vaste şi variate. Deschizînd o şcoală de filozofie, el a adunat în jurul său un număr impresionant de discipoli, cum nici o altă sectă filozofică n-a reuşit vreodată. A fost matematician celebru, creatorul acusticii, autorul mai multor descoperiri astronomice şi făuritorul unei doctrine religioase şi al unei comunităţi aparte, un adevărat reformator moral.

În teoriile cosmogonice, am văzut că Anaximandros, eliberînd pămîntul de suportul său imaginar, l-a făcut să plutească singur în spaţiu, păstrîndu-i echilibrul printr-un fel de atracţie a corpurilor înconjurătoare de care se afla la egală distanţă. De reţinut însă şi faptul ca toţi milesienii, chiar şi Anaximandros, aşază pămîntul în centrul universului. Pychagoras a depăşit pe înaintaşii săi în special prin două descoperiri. În primul rînd, el a declarat cel dintîi că pămîntul are formă sferică, tot astfel şi celelalte astre. Cum a ajuns la această descoperire

---

[1]Vezi schema probabilă a Universului după Anaximandros în „Primii materialişti greci", p. 16, Vezi şi Ch. M. Kahn, *Anaximander and the Origins of greek Cosmology,* New York, 1960; C. J. Classen, *Anaximander,* Hermes, 1962, p. 159—172.

[2]Vezi imaginea cosmosului după Anaximenes în *Primii materialişti greci,* p. 19

azi este greu să ştim. S-ar putea ca el să fi dedus această formă a planetei noastre după umbra rotundă pe care pămîntul o lasă asupra lunii în timpul eclipselor. Tot astfel putea să-l ducă la această concluzie bolta rotundă a cerului ca şi dispariţia corăbiilor la orizont. În sfîrşit, poate a contribuit şi prejudecata pythagoreicilor că forma cea mai perfectă este sfera şi, ca atare, armonia care domneşte în univers trebuie să se întrupeze în cea mai perfectă formă a corpurilor cereşti. În al doilea rînd, acordînd formă sferică tuturor astrelor, Pythagoras a luat pămîntului locul privilegiat pe care-l avea printre astre: el nu mai stă în centrul universului, ci îşi ocupă locul său de astru printre multe alte astre[1].

3.2.2.2. *Discipolii lui Pythagoras.* Discipolii lui Pythagoras, printre care mai cu seamă Philolaos, Ecphantos, Heracleides Ponticul şi Aristarchos, au elaborat un nou sistem cosmic. Pînă la ei, era în vigoare, după cum s-a văzut, sistemul geocentric: pămîntul, aflat în centrul universului, stă pe loc, soarele, luna şi celelalte corpuri cereşti se mişcă în jurul lui.

Pythagoreicii au observat[2] că soarele parcurge zilnic drumul său de la răsărit la apus. Dar, în acelaşi timp, începînd de la solstiţiul de iarnă, el se înalţă mai sus pe bolta cerului, pentru a coborî iar treptat de la solstiţiul de vară înainte. Comparate cele două mişcări ale soarelui, cea zilnică şi cea anuală, s-a putut constata că cercurile pe care acestea le descriu nu coincid, că ele trădează două mişcări independente. Din distingerea celor două mişcări, discipolii lui Pythagoras au ajuns la ideea genială că mişcarea zilnică a soarelui, a lunii şi a cerului cu stelele, în general, nu este un fapt real, ci o aparenţă. Ipoteza că pămîntul se mişcă de la apus la răsărit s-a născut implicit. Obţinînd aceste puncte de reper, ei n-au ajuns imediat la mişcarea de rotaţie a pămîntului în jurul axei sale, ci au imaginat mişcarea lui în timp de 24 de ore în jurul unui centru; ei n-au descoperit de la început mişcarea de rotaţie a pămîntului, ci numai un echivalent al ei, pentru că oamenii, în general, nu percep mişcarea astrelor în jurul axului lor, ci numai deplasarea lor în spaţiu. În jurul aceluiaşi centru fictiv, pythagoreicii au făcut să se mişte şi luna, care trebuia să-şi împlinească drumul într-o lună, soarele într-un an, apoi cele cinci planete vizibile cu ochiul liber, în afară de Mercur şi Venus, a căror cursă depăşea un an, în funcţie de depărtarea lor de centru. Firmamentul ceresc însuşi se mişca în jurul aceluiaşi centru cu o încetineală imperceptibilă. Acest centru al mişcării astrelor era, după Philolaos, focul universal sau central, care încă nu coincidea cu soarele. Ei n-au acordat soarelui acest rol, din mai multe motive. Întîi, crezînd în armonia universală, în similitudinea corpurilor cereşti, au socotit că aşa după cum astrul nopţii, luna, îşi are lumina împrumutată, tot astfel trebuie să fie şi cu soarele, astrul zilei; apoi, dacă luna se arată un astru călător în jurul centrului, era cu neputinţă să se conceapă imobil fratele ei, soarele; în sfîrşit, era foarte greu pe atunci să se conceapă un sistem cosmic cu soarele în centru alături de alte numeroase sisteme invizibile.

Prin urmare, în acest nou sistem, soarele lumina şi încălzea cu o lumină împrumutată, numai datorită paralelismului stabilit de spiritul omenesc între soare şi lună.

Dar o dată cu lărgirea orizontului geografic, sistemul lui Philolaos s-a prăbuşit. În secolul al IV-lea î.e.n., s-au obţinut informaţii mai precise asupra marginilor pămîntului: exploratorul carthaginez Hannon, care a trecut dincolo de Coloanele lui Heracles, a depăşit limitele apusene ale pămîntului, pînă atunci socotite de netrecut; expediţia lui Alexandru cel Mare în India a furnizat date mai precise asupra configuraţiei Asiei orientale. Aceste îndepărtate călătorii în direcţii contrare au dovedit inexistenţa focului central presupus a fi situat în spaţiul astral al emisferei terestre opuse celei pe care ne aflăm noi. Odată cu eşuarea centrului de foc imaginar a căzut şi mişcarea astrelor în jurul lui. Abia atunci Ecphantos, unul dintre cei mai tineri pythagoreici, a ajuns la ideea mişcării pămîntului în jurul axei sale. După el, Heracleides Ponticul a observat că cele două planete, Mercur şi Venus, care sînt cele mai apropiate de soare, trădează o anumită dependenţă a lor de acest astru, prin revoluţia pe care o împlinesc în răstimpul unui an solar. În secolul al III-lea î.e.n., Aristarohos din Samos (280 î.e.n.), denumit de moderni Copernic al antichităţii, a realizat pasul decisiv. Pornind de la lucrările lui Eudoxos din Cnidos care a arătat că soarele este incomparabil mai mare decît pămîntul, Aristarchos a calculat că el este de şapte ori mai mare. Deşi inexactă, această evaluare dovedea absurditatea teoriei, care făcea ca uriaşa sferă de foc a soarelui să se învîrtească la fel ca un satelit în jurul micului astru pe care-l reprezintă pămîntul. Contrarul

---

[1]Vezi Th. Gomperz, *Les penseurs de la Grèce,* Paris, 1928, pp. 144—145.
[2]Vezi Th. Gomperz, *op. cit,* p. 146 şi urm.

se impunea de la sine. În acest fel, spiritul omenesc a ajuns să înţeleagă sistemul heliocentric al lumii noastre.

3.2.3. *Atomiştii.* Descoperirea revoluţionară a sistemului heliocentric a fost pregătită, în fapt, de materialismul atomiştilor. Cu două secole înainte ca pythagoricianul Aristarchos să formuleze noua teorie, Leucip şi Democrit, care au trăit în secolul al V-lea î.e.n., în plină înflorire a democraţiei sclavagiste, au schiţat un tablou grandios al universului, în care pămîntul ocupa un loc modest de astru printre alte astre asemănătoare.

Potrivit concepţiei acestora, la început au fost atomii şi vidul. Atomii, particule indivizibile de materie, infiniţi, neschimbători şi nepieritori, deosebiţi între ei ca forma, ordine şi poziţie, se află într-o mişcare veşnică în spaţiul infinit pe care îl reprezintă vidul. Atomii se atrag între ei în virtutea asemănării şi formează lanţuri de atomi. În mişcarea lor, aceste îngrămădiri de corpuscule se ciocnesc între ele şi provoacă un vîrtej în care sînt atraşi, prin propagarea mişcării, tot alţi şi alţi atomi vecini. Urmează o triere şi o regrupare a atomilor cuprinşi în vîrtej, după asemănarea lor; atomii de aceeaşi formă şi mărime reacţionează la fel faţă de impulsul primit; cei mai mari sînt puşi în mişcare mai greu, cei mai mici, mai uşor. În felul acesta, nu numai că particulele de apă se unesc cu particulele de apă, cele de aer, cu aer etc, dar şi rezistenţa lor la impulsul primit este proporţională cu masa: cei mici opun mai slabă rezistenţă acestui impuls, cei mari, una mai tenace. Aşa se explică organizarea corpurilor în univers: atomii mai grei se adună la mijloc şi formează pămîntul, atomii mai uşori şi rotunzi de foc alcătuiesc eterul care constituie învelişul exterior al lumii.

Important în concepţia cosmică a lui Democrit este ideea universului infinit şi a numărului nesfîrşit al lumilor. Unele din aceste lumi sînt mai mari, altele mai mici; unele sînt înzestrate cu mai mulţi sateliţi lunari, altora le lipsesc cu desăvîrşire, iar altele nu au nici soare şi nici lună. Unele lumi abia se formează, altele sînt în plină înflorire (cum este lumea noastră, zice Democrit), iar altele, pe cale de dispariţie. Prin această concepţie grandioasă a lumilor nesfîrşite, despre care abia ştiinţa modernă cu instrumentele ei perfecţionate a reuşit să obţină unele ştiri precise, Democrit a depăşit mult punctul de vedere geocentric. Prin aceasta, el a pregătit calea descoperirii la care a ajuns Aristarchos.

Democrat a dovedit o concepţie înaintată în multe probleme legate de astrul nostru. Se crede că el a afirmat pentru prima oară că pămînul este alungit şi că lungimea lui este o dată şi jumătate mai mare decît lăţimea[1]. El a susţinut că multe fenomene fizice petrecute pe suprafaţa solului numai în aparenţă sînt neaşteptate şi inexplicabile, datorită ignoranţei noastre; în realitate, el se desfăşoară după anumite legi ale Firii (I, 3, 21). Credinţa că fenomenele naturii sînt guvernate de legi, într-o perioadă în care puţine legi fizice erau cunoscute, este cea mai grăitoare dovadă a atitudinii ştiinţifice a acestei măreţe personalităţi a antichităţii.

3.3. *Oamenii de ştiinţă.* Logografii, geologii, astronomii, geografii, fizicienii, matematicienii antichităţii elene, care şi-au concentrat atenţia asupra astrului nostru şi au smuls pe rînd din tainele lui, alcătuiesc o listă impresionantă. Ne oprim însă numai asupra precursorilor, mai întîi, indirecţi, apoi direcţi ai geografului din Amaseia.

3.3.1. *Hecataios şi Xenophanes.* Hecataios din Milet ocupă al doilea loc după Homer şi primul după Anaxi-mandros, în sumarul învăţaţilor care au abordat teme de geografie, atît la Strabon (I, 1, 1) cît şi la Eratosthenes (I, 1, 11). Acest învăţat milesian, care a trăit cam între 560 şi 480 î.e.n., este „autorul unei Istorii" (XIV, 1, 7) şi anume al unei Genealogii, azi pierdute, ca şi al unei lucrări de geografie. „Iar Hecataios, spune Strabon, a lăsat un tratat de geografie, încredinţîndu-ne într-o altă lucrare a sa (probabil în cea de istorie) că-i aparţine" (I, 1, 11). Titlul acestei lucrări, de asemenea pierdută, a fost *Periegesis* sau *Periodos ges,* adică „Descrierea pămîmului" sau „Descrierea coastelor". Ea era alcătuită din două cărţi, prima închinată Europei, a doua, Asiei[2], şi reprezenta prima încercare de descriere a lumii cunoscute. S-ar părea că Strabon a cunoscut lucrarea de geografie a logografului milesian şi a utilizat-o mai cu seamă în descrierea Eladei (cărţile VIII—X).

Xenophanes din Colophon, care a trăit în jurul anului 500 î.e.n., a fost „fizician şi a compus poeme în versuri", zice Strabon (XIV, 1,28). Dintre ştiinţele naturii, el a fost preocupat mai cu seamă de geologie, fiind în

[1]Vezi *Agathemeros,* I, 1, 2.

[2]F. Jacoby, *Die Fragmente der griechischen Historiker,* Berlin, 1926, 1

această ramură a ştiinţei unul din cei mai vechi precursori. Se pare că a fost primul care a reuşit să formuleze concluzii corecte şi multiple din examinarea fosilelor de animale şi de plante. Găsind în straturile terţiare, din celebrele cariere de piatră din Siracuza, urme de peşte şi de alte animale marine, a dedus că suprafaţa pămîntului a suferit transformări radicale în epocile precedente. După părerea lui, acestea nu se datorează unor catastrofe, ci unor modificări lente care, acumulîndu-se treptat de-a lungul vremii, au dat naştere unor efecte grandioase. El a mai crezut că între mare şi uscat au avut loc interschimbări periodice.

3.3.2. *Eudoxos, Dicaiarchos, Straton şi Ephoros.* Eudoxos din Cnidos, în Caria (390—337 î.e.n.), a fost astronom şi geograf erudit, autorul unei astronomii şi al unui periplu Περίοδος γί}ς[1]. A fost contemporan şi prieten al lui Platon (XIV, 2, 15). Menţionat de Strabon atît în tabelul învăţaţilor preocupaţi de geografie (I, 1, 1), cît şi în descrierea regională, Eudoxos este socotit de geograful nostru unul dintre cei mai competenţi învăţaţi în probleme de formă *şi* de climate (IX, 1,2). Avid de cunoştinţe, Eudoxos a călătorit în Egipt şi, în tovărăşia lui Platon, a zăbovit timp de treisprezece ani la Heliopolis, unde s-a întreţinut cu preoţii egipteni în probleme de astronomie. Expert în geofizică şi geologie, Eudoxos este citat de Strabon în explicarea unor fenomene particulare ale rîurilor din Hyrcania (XI, 7, 5) şi a peştilor-fosile din Paflagonia (XII, 3, 42). Dar dintre toate domeniile ştiinţei, astronomia este ramura care l-a consacrat pe Eudoxos printre celebrităţile epocii sale. În examinarea fenomenelor cereşti, el s-a folosit de observatoare astronomice, construite atît în patria sa, în Cnidos, cît şi în Egipt, la Heliopolis. Acestea au fost, se pare, chiar mai multe la număr deoarece Strabon foloseşte termenul la plural, şi au avut o construcţie ceva mai trainică, deoarece unul dintre ele pare că se mai vedea şi pe timpul lui Strabon. Vorbind de hotarul dintre Asia şi Libya creat de Nil care trece printre două oraşe vecine, Strabon spune: „Heliopolis, aşadar, cade în Arabia (= în Asia), iar oraşul Kerkesyra, în Libya, fiind situat lîngă observatoarele lui Eudoxos; căci în faţa oraşului Heliopolis se vede un observator, după cum se vede şi în faţa Cnidosului, cu ajutorul căruia Eudoxos a desluşit anumite mişcări ale corpurilor cereşti" (XVII, 1, 30).

Dicaiarchos din Messina, născut înainte de 340 î.e.n., a fost elevul lui Aristotel[2] şi contemporanul lui Theophrast. Strabon îl citează în sumarul său (I, 1, 1). A fost într-adevăr un geograf cu renume, autorul mai multor lucrări, printre care şi un Περίοδος γ^ς. În ochii geografului nostru, Dicaiarchos nu se bucură de o preţuire deosebită. El nu este menţionat decît în *Preliminarii* şi numai cu prilejul criticii împotriva lui Polybios (II, 4, 1; II, 4, 2). Dar acest istoriograf îl considera pe Dicaiarchos printre geografii iluştri, de talia lui Eratosthenes (II, 4, 2); de aceea l-a şi consultat frecvent mai cu seamă în evaluarea distanţelor din perimetrul Mediteranei (II, 4, 2). Într-adevăr, în acest domeniu rezidă marele merit al lui Dicaiarchos. Acesta a reluat harta ionienilor, a studiat-o şi a tras o linie dreaptă peste lumea locuită, trecînd-o prin Coloanele lui Heracles, strîmtoarea Siciliei, Atena şi Rodos. Această linie a fost prima axă de referinţă, sau prima paralelă cu ecuatorul. Abia acum, după ce s-a găsit un punct de reper, se puteau calcula distanţele. Evenimentul în sine era un act revoluţionar. Eratosthenes, pornind de la această linie, va crea o adevărată reţea: adăugînd şi alte paralele, inventînd şi un meridian referinţă şi apoi alte meridiane, el a realizat un întreg sistem folosit şi în vremurile noastre.

Straton fizicianul, originar din Lampsacos, a fost şeful şcolii peripatetice prin anul 287 î.e.n. Strabon îl menţionează numai indirect, prin Eratosthenes, care s-a servit de teoriile lui în explicarea fenomenelor mării. Eratosthenes, în prima carte a *Geografiei* sale, „laudă părerea lui Straton fizicianul" (I, 3, 4) pentru explicaţia pe care acesta o dă prezenţei fosilelor marine şi a lacurilor sărate la 3000 de stadii (555 km) spre interiorul Egiptului de la coasta Mediteranei. Acelaşi învăţat a mai susţinut că atît Pontul Euxin, cît şi Mediterana, au fost la început mări închise. Dar fluviile mari şi numeroase care se varsă în ele au ridicat nivelul apelor şi astfel au forţat limba de pămînt care unea Europa cu Asia lîngă Bizanţ, şi pe cea care lega Europa cu Libya la Coloanele lui Heracles şi, rupîndu-le, au creat strîmtorile din acele părţi (I, 3, 4). Acest învăţat a mai exprimat ideea că „marea a acoperit odinioară o bună parte din continente" cum e cazul şi cu regiunea nordică a Egiptului; aşa se

---

[1]Vezi F. G i s i ŋ g e r, *Die Erdbeschreibung des Eudoxos von Knidos,* Leipzig—Berlin, 1921, şi F r. Las ser re, *Die Fragmente des Eudoxos von Knidos,* Berlin, 1966.
[2]Vezi F. Wehrli, *Die Schule des Aristoteles,* I, Bâle, 1944

explică urmele de scoici şi fosilele descoperite la mari depărtări de mare (I, 3, 4)[1].

Ephoros din Kyme, care a trăit cam în anii 405—330 î.e.n. fiind contemporan cu Theopompos şi elevul lui Isocrates, este autorul unei *Istorii universale,* în 30 de cărţi, din care azi nu mai există decît puţine fragmente[2].

Acest istoriograf a abordat şi teme de geografie cu prilejul descrierii Europei, căreia îi rezervă cartea a IV-a a *Istoriilor* sale. Lui îi aparţine şi repartizarea popoarelor pe harta lumii populate (I, 2, 28); în centru se află Mediterana împrejmuită de neamurile civilizate, la periferie, popoarele barbare.

3.3.3. *Pytheas din Massalia.* Veacul al IV-lea î.e.n., a fost hărăzit, se pare, marilor descoperiri geografice, care au lărgit orizontul lumii populate întîi spre răsărit-miazăzi, apoi spre asfinţit-miazănoapte. Expediţiile lui Alexandru cel Mare în Asia au dezvăluit un şir întreg de ţări şi de popoare de la ţărmurile Mediteranei pînă în Indiile îndepărtate. Dar întîmplările care au uimit lumea şi au stîrnit mare vîlvă printre învăţaţii vremii au fost extraordinarele explorări „polare" ale unui om lipsit de resurse materiale (II, 4, 2), dar înzestrat cu o minte ageră, cu îndrăzneală şi curiozitate de aventurier şi, mai ales cu temeinice cunoştinţe astronomice şi matematice. Acest explorator şi om de ştiinţă cu renume care a trăit în a doua jumătate a veacului al IV-lea î.e.n., a fost Pytheas din înfloritorul oraş mediteranean Massalia (Marseille de astăzi), autorul unei lucrări *Despre Ocean* ca şi al unor calcule latitudinale de-o uimitoare exactitate.

Pînă la aventuroasa expediţie a lui Pytheas, capătul Înmii populate înspre asfinţit era socotit ţărmul iberic şi gallic al Europei. Înspre miazănoapte-apus, hotarul ei presupus şi neexplorat era cam la mijlocul Germaniei, apoi în continuare spre răsărit, coincidea cu graniţa nordică a sciţilor care, în linii mari, nu depăşea latitudinea Carpaţilor nordici. Despre Britannia existau doar vagi ecouri, deoarece rari navigatori se încumetau să treacă dincolo de Coloanele lui Heracles din Mediterana în Ocean, „de teama necunoscutului şi a pustietăţii" (I, 1, 18) acelor tărîmuri.

Dar iată că într-o zi, Pytheas[3], a pornit din Massalia cu o ţintă precisă; el şi-a pus în gînd să exploreze ţărmurile nordice ale Europei, scăldate de Ocean. Şi, în vreme ce un alt aventurier şi compatriot de-al său, pe nume Euthymenes, cobora spre miazăzi pe lîngă coastele apusene ale Africii pînă la Senegal, expediţie ale cărei rezultate azi nu se cunosc, Pytheas, ieşind prin Coloane în largul ocean, urca pe lîngă ţărmurile Iberiei în direcţia Polului Nord. El a înaintat astfel de la Gadeira de-a lungul Iberiei şi apoi al Celţiei, a trecut de capul celtic Cabaion, populat de ostimnieni (IV, 4, 1) şi de aici, după trei zile de navigaţie, a ajuns în Insula Uxisama (azi Queesant), cea mai nordică insulă a Galilei, după informaţia lui Pytheas (I, 4, 5). S-a îndepărtat apoi de ţărmurile europene şi s-a îndreptat spre nord, nord-vest, ajungînd în insulele Cassiteride, (azi arhipelagul Sorlingues sau Scilly din sud-vestul Britaniei), de unde corăbiile feniciene importau de multă vreme cositor. De aici, s-a apropiat de coastele Britanniei, pe lîngă care a navigat o bună bucată de drum. A debarcat apoi în insulă şi a parcurs întreaga circumferinţă a acesteia. Strabon, luînd informaţia de la Polybios, spune în legătură cu aceasta următoarele: "Pytheas ... i-a copleşit pe mulţi cu vorbele lui, cînd pretinde că a cutreierat pe jos Britannia şi cînd apreciază perimetrul acestei insule la mai bine de 40 000 de stadii" (7399 km, II, 4, 1). Ohiar dacă n-a parcurs întreaga Britannie şi în orice caz n-a străbătut-o pe jos, ci probabil făcea dese escale la ţărmurile ei, important este faptul că Pytheas a călcat cu picioarele şi a văzut cu proprii săi ochi multe ţinuturi britannice, fiind primul explorator al acestor meleaguri ale lumii. Dacă facem o comparaţie cu debarcarea lui Caesar în insulă, cu trei secole mai tîrziu, cînd generalul roman a atins un singur punct al coastei britannice şi nu s-a încumetat să se depărteze prea mult de ţărm spre interior, ne dăm seama că Pytheas, fără armată şi fără

[1]Vezi, în continuare (I, 3, 5—6) critica ce i-o face Strabon

[2]Vezi F. Jacoby, Fr. Gr. Hist. 70; G L. Barber, *The Historian Ephorus:,* Cambridge, 1935; J. Forderer, *Ephoros und Strabo,* Tübingen, 1913.

[3]Vezi G. E. B r o c h e, *Pytheas le Masaliote,* Marseille 1936, partea a V-a, cap. XXXII. Acesta situează expediția lui Pytheas în deceniul al 3-lea al secolului al IV-lea (333—323 î.e.n.). Pentru alte amănunte, vezi H. J. Mette, *Pytheas von Massalia,* Berlin, 1952; G. V. Callegari, *Pitea di Massalia,* Padova, 1904; R. Dion, *La renommée de Pytheas dans l'Antiquité* „Revues des fitudes Latines, Paris, XLIII, 1965, p. 443—466, şi *Pytheas explorateur,* „Revue de Philologie", Paris, XL, 1966, pp 191—216.

resurse, a realizat lucruri extraordinare. Întrebarea pe care ne-o punem şi în care bibliografia nu ne vine în ajutor este următoarea: pe lîngă care ţărmuri ale Britanniei, de răsărit sau de apus, a înaintat Pytheas spre miazănoapte, direcţia pe care o ţinea ca să ajungă la ţărmurile nordice ale Europei? Dacă a atins într-adevăr insulele Cassiteride, cum presupune G. E. Broche[1], n-ar fi exclus să-şi fi continuat călătoria pe lîngă ţărmul ei apusean. În acest caz, Pytheas trebuie sa fi atins şi insula Ierne sau Hibernia (Irlanda actuală), care, pe harta acelor timpuri, se situa în nordul Britanniei. Despre Britannia se credea că are formă de triunghi cu baza mare spres sud, în întregime întinsă paralel cu ţărmurile nordice ale Galilei. La vîrful triunghiului se situa Ierne, ultima regiune a lumii populate spre miazănoapte, după Strabon (II, 5, 8), dar nu şi în constatările lui Pytheas. Acesta nu şi-a isprăvit aici călătoria, ci a continuat să înainteze mult spre miazănoapte pînă la o insulă necălcată încă de picior de om de pe tărîmul nostru şi despre al cărei nume încă nimeni nu auzise. „Pytheas din Massalia — informează Strabon — susţine că ţinuturile din preajma Thulei sînt cele mai depărtate din toate regiunile siutate în părţile de miazănoapte ale Britanniei. În acele ţinuturi, tropicul de vară ţine loc de cerc arctic" (II, 5,8). Ce înseamnă aceasta? Poseidonios şi probabil în ultimă instanţă Pytheas însuşi dau următoarea lămurire: "Cei care au tropicul drept cerc arctic cad sub cercul descris de polul zodiacului în timpul rotaţiei diurne a universului" (II, 5, 43). Pasajul îl limpezeşte G. Aujac astfel: „Cercul arctic limitează calota de stele circumpolare în fiecare loc, iar distanţa sa de pol este egală cu distanţa de ecuator a locului luat în consideraţie, adică este vorba de latitudinea sa. Sub tropic (24°N), cercul arctic este cel care descrie polul zodiacului (situat la 24° de polul ceresc); la 45° latitudine N., cercul arctic se găseşte la Zenith, adică la 45° de pol; la 66° latitudine N, cercul arctic se confundă cu tropicul de vară, el însuşi la 66° de pol"[2]. Înseamnă, deci, că insula Thule atinge cercul polar de nord. Care poate să fie această insulă? Dacă se iau cuvintele lui Pytheas stricto sensu, atunci insula care cade sub cercul polar de nord, dacă se ţine cale dreaptă din Britannia spre miazănoapte, este Islanda. Deşi nu ar fi exclus ca temerarul explorator să fi atins acest punct îndepărtat spre pol, învăţaţii moderni, mai prudenţi, înclină să identifice insula Thule cu arhipelagul Shetland, situat la paralela 60°, în nordul Scoţiei. Pytheas descrie această insulă în felul următor: în acele părţi, „nu se mai află pămînt propriu-zis, nici mare, nici aer, ci un fel de amestec al acestor elemente, asemănător cu mîlul marin, în care ... pămîntul, marea şi toate cu un cuvînt stau în suspensie, unite, ca şi cum ar exista o coeziune universală, materie ce nu poate fi parcursă nici cu piciorul, nici cu corabia ... şi — adaugă Strabon — ... acest amestec ce seamănă cu mîlul mării, Pytheas pretinde că l-a văzut cu proprii săi ochi" (II, 4, 1). Deşi Strabon ia în derîdere această descriere a lui Pytheas, ea poate corespunde întru totul adevărului. Ce alte cuvinte ar avea mai mare putere de evocare, vorbind de regiunile din nordul îndepărtat, unde mlaştinile nu se mai sfîrşesc, unde gheţarii plutesc pe mîluri, unde ceaţa şi nopţile lungi parcă s-au unit cu mocirla întunecată şi pe unde, într-adevăr, nici picior de om şi nici corabie nu poate să treacă?

Dacă Pytheas a ajuns pînă în Islanda sau numai pînă la arhipelagul Shetland, — şi într-un caz şi în celălalt, „aventura" lui întrece aşteptările — fapt sigur este că Pytheas încă nu a ajuns la capătul expediţiei sale. El dorea să vadă nordul Europei, or ajungînd la Thule, şi-a dat seama că a întîlnit doar o insulă şi deci şi-a continuat călătoria spre ţinta fixată. A atins-o oare? „El pretinde — spune Strabon — că a văzut întreaga regiune de miazănoapte a Europei, pînă la capătul lumii, ceea ce n-ai putea crede — adaugă Strabon sceptic — chiar de ţi-ar spune-o însuşi Hermes" (II, 4, 2). Geminos din Rodos, care a trăit cam cu o generaţie de oameni înaintea geografului nostru, completează aceste informaţii, luîndu-le din lucrarea lui Pytheas *Despre Ocean.* Referindu-se la regiunile septentrionale, Geminos spune: „Se pare că Pytheas din Massalia a călătorit în acele părţi. Căci el spune în tratatul său, *Despre Ocean:* „Barbarii ne-au arătat unde se culcă soarele". Într-adevăr, în acele ţinuturi boreale, noaptea nu era decît de două ore pentru unii, de trei, pentru alţii, astfel că soarele răsare aici în scurt timp după ce a apus"[3]. Patru secole mai tîrziu, Martianus Capella (secolul al IV4ea e.n.) atribuie lui Pytheas, poate exagerînd întru cîtva, următoarele informaţii: „În timpul solstiţiului, soarele, înaintînd spre polul cerului, luminează în mişcarea sa spre stînga ţinuturile aflate sub el timp de o zi întreagă, şi, de asemenea, în mişcarea sa de coborîre spre solstiţiul de iarnă, el creează oroarea unei nopţi de 6 luni, cum afirmă că a

---

[1]G E. Broche, *op. cit.,* la G. Aujac, *Strabon et la science de son temps,* p. 41.
[2]Vezi G. Aujac, *Strabon et la science de son temps,* p. 123. Vezi şi Hipparchos, *In Aratum,* I, 7, 21.
[3]Halma, V, p. 30, Man. VI, 9.

descoperit-o în insula Thule Pytheas Massaliotul"[1].

În sfîrşit, ultima informaţie, care vorbeşte despre întoarcerea lui Pytheas din expediţie, o găsim din nou la Strabon: „Tot Pytheas afirmă — spune acesta — că la întoarcerea de pe acele tărîmuri (de miazănoapte), a ocolit întreg litoralul oceanic al Europei, de la Gadeira pînă la Tanais" (II, 4, 1). Ultima precizare derutează într-un fel, dar şi precizează. Aşa după cum în secolul al XV-lea Cristofor Columb, căutînd Indiile, descoperă America şi-i numeşte pe localnici indieni, tot astfel, se pare, Pytheas, după ce a ocolit Britannia şi probabil insulele Shetland, a ţinut direcţia nord-est, est şi, în credinţa lui că a descoperit ţărmurile oceanice ale Europei, el a pătruns, se pare, în Marea Nordului şi, pe lîngă ţărmurile de miazănoapte ale actualei Danemarci, Germanii de Nord şi Polonii, a navigat de fapt în apele Marii Baltice. Aceasta reiese şi din menţiunea Tanaisului (Donului). Cursul inferior al acestui fluviu era cunoscut încă de pe vremea lui Herodot. Cursul superior însă atît al acestuia, cît şi al altor fluvii scite nu se cunoştea. Şi cum fluviile sciţilor curgeau aproximativ dinspre miazănoapte spre miazăzi, iar hotarele nordice ale Europei se presupuneau la o latitudine mult mai sudică decît sînt ele de fapt, s-a răspîndit credinţa că izvoarele lor se află în Ocean. Potrivit acestei tradiţii, şi Pytheas, dacă îi aparţine într-adevăr afirmaţia de mai sus, a identificat vreun rîu scit nordic, cu izvoarele Donului.

Toate aceste isprăvi extraordinare ale lui Pytheas erau atît de ieşite din comun, încît mulţi s-au îndoit de buna lui credinţă. Unul dintre aceştia a fost şi Strabon, ca de altfel şi Polybios, prin care geograful nostru îl judecă pe Pytheas. Într-adevăr, critica lui Strabon faţă de Pytheas este necruţătoare. Dacă e să-i luăm în serios cuvintele, după el, Pytheas a fost un impostor, care i-a amăgit pe oameni (11, 5, 8; 111, 4, 4), care a debitat numai minciuni (I, 4, 3 etc) şi a inventat poveşti (IV, 2, 1). Potrivit părerii lui Strabon, Pytheas s-a înşelat în privinţa lungimii Britanniei, numai că cifra propusă de el este mult mai depărtată de adevăr (1, 4, 3). Pytheas a inventat trei zile de navigaţie de la coasta Celţiei pînă la Uxisama (I, 4, 5), a rostit atîtea minciuni despre regiunile cunoscute, încît este greu să admiţi că a spus adevărul în legătură cu cele necunoscute (I, 4. 3). Dar lucru curios, de care însuşi Strabon se minunează, acest Pytheas a reuşit totuşi de „i-a fermecat pe mulţi cu vorbele lui" (II, 4, 1), „i-a copleşit pe mulţi" (II, 4, 1) şi „i-a amăgit" (III, 4, 4; II, 5, 8) şi, ceea ce este mai important, mulţi „s-au lăsat convinşi de el" (III, 4, 4) şi i-au acordat toată încrederea (IV, 4, 1). Polybios însuşi, care spune că „e de necrezut ca un simplu particular, şi încă sărac, să fi putut parcurge pe mare şi pe uscat distanţe atît de uriaşe" (II, 4, 2), declară că, alături de Dicaiarchos şi Eratosthenes, îl va examina şi pe Pytheas (II. 4, 1) şi repetă „din poveştile plăsmuite de Pytheas" (IV, 2, 1). Dar şi mai curios apare faptul că somităţi în materie, ca Eratosthenes, Hipparchos şi Posei-donios, i-au acordat massaliotului credit deplin. La aceştia face aluzie Strabon, adresîndu-le şi o critică în acelaşi timp, pentru că s-au lăsat convinşi de Pytheas. Astfel: „Eratosthenes — declară geograful din Amaseia — ... a primit pe deplin cele istorisite de Pytheas despre Britannia, despre Gadeira şi Iberia" (II, 4, 2), iar Hipparchos şi Poseidonios au pus temei pe observaţiile şi experienţa iui, au acceptat informaţiile contestate de Strabon şi de Polyibios.

Atitudinea lui Strabon faţă de Pytheas apare astfel izolată şi pasibilă de suspiciuni. El, care a crezut în realitatea pribegiilor lui Odysseus, a rătăcirilor lui Menelaos, a expediţiei argonauţilor, se arată dintr-o dată inexplicabil de sceptic şi de necruţător cu Pytheas. Faptul, în sine, merită toată atenţia. Strabon critică aspru şi pe alţi precursori, dar faţă de nici unul nu manifestă atîta pasiune şi invectivă muşcătoare ca faţă de acesta. Explicaţia pe care G. Aujac o dă[2] acestui caz ni se pare întru totul plauzibilă. Strabon niciodată nu este indiferent faţă de Pytheas. Or ura şi vehemenţa trădează, mai mult decît indiferenţa, o admiraţie nemărturisită. Strabon se simte atras în adîncul sufletului său de acest „seducător"; astronomul aventuros care povesteşte despre călătoriile sale stranii, de necrezut, farmecă totuşi prin puterea de atracţie a poveştilor lui. Şi cum Pytheas nu este un om de rînd, ci unul care — după cum recunoaşte Strabon însuşi — „a înfăţişat corect fenomenele cereşti şi teoriile matematice în faptele pe care le descrie" (IV, 5, 5), refuzul de a-i acorda încredere nu pare pornit dintr-o convingere adîncă, ci mai degrabă din principiu. Într-adevăr, cunoştinţele astronomice şi matematice ale acestei personalităţi sînt larg recunoscute în lumea antică. Hipparchos semnalează că Pytheas a găsit pe cer locul polului[3]: Strabon însuşi recunoaşte că Pytheas a dat definiţia cercului polar, cu prilejul situării

---

[1] *De nuptiis Philologiae et Mercurii,* VI
[2] G. Aujac, *Strabon et la science de son temps,* pp. 46 şi urm.
[3] Hipparchos, *In Aratum,* 1, 4, 1.

insulei Thule (II, 5, 8) şi a prelungit pînă la acest cerc zona temperată şi lumea locuită în general (II, 5,43). Se ştie azi cu cîtă exactitate a fixat Pytheas latitudinea Massaliei, determinînd-o după raportul dintre gnomon şi umbra sa în ziua solstiţiului de vară (II, 5, 41). Hipparchos pune mare temei pe calculele latitudinale (II, 1, 18) ale lui Pytheas. El afirmă că a găsit aidoma raportul umbrei la gnomon în Bizanţ cu cel determinat de Pytheas la Massalia (I, 4, 4; II, 5, 8), date pe care Strabon însuşi le transmite cu bună credinţă.

Pytheas apare deci ca un astronom de valoare, care a cunoscut ideile lui Eudoxos din Cnidos şi le-a depăşit, ca o personalitate înzestrată cu o curiozitate ştiinţifică vie, pe lîngă îndrăzneala sa de aventurier.

3.3.4. *Eratosthenes.* Dacă explorările polare ale lui Pytheas Massaliotul au stîrnit mare vîlvă în lume, cu un secol mai tîrziu, o lucrare magistrală de geografie cu vederi noi şi originale, care a atins punctul culminant ştiinţific şi geografic al vremii, a făcut epocă. Este vorba de Geografia savantului din Alexandria, Eratosthenes, devenită pentru multe secole opera fundamentală în cunoaşterea lumii noastre.

Eratosthenes, fiul lui Aglaos, era originar din înfloritoarea colonie greacă Cyrene din nordul Libyei. Născut probabil în jurul anului 284 î.e.n.[1], el şi-a făcut studiile la Atena, unde a rămas rnai mult timp, fiind, se pare, discipolul lui Zenon din Kition şi al lui Ariston din Ohios. Chemat ca profesor la Alexandria de către Ptolemeu Euergetul (246—221 î.e.n.), Eratosthenes s-a bucurat de înalta preţuire a Ptolemeilor pînă la Epiphanes (205—181 î.e.n.). Timp de aproape patru decenii (aproximativ 230—193 î.e.n.), el a fost şeful bibliotecii din Alexandria, urmîndu-l în această înaltă funcţie pe Apollonios din Rodos şi avînd ca urmaş pe discipolul său Aristofan din Bizanţ. La vîrsta de 80 de ani se spune că s-a lăsat să moară de foame, din disperare pentru că şi-a pierdut vederea.

Eratosthenes a fost un adevărat spirit universal, a cărui curiozitate vie, simţ de observaţie permanent treaz şi erudiţie multilaterală au uimit pe contemporanii săi, care au văzut în el un al doilea Platon. Socotind însă că un spirit atît de larg şi multilateral nu poate fi şi profund, aceştia i-au atribuit porecla Beta, proprie diletantului. Într-adevăr Eratosthenes a fost poet, gramatic, filozof, matematician şi geograf. El a fost un diletant în domeniul poeticii şi al filozofiei, dar pe tărîmul ştiinţei, al geografiei în special, el a fost un adevărat savant. Strabon, singurul izvor prin care cunoaştem Geografia lui Eratosthenes, consideră o cinste pentru el să examineze critic opera acestuia (I, 2, 1).

Reproşul fundamental pe care Strabon i-l aduce lui Eratosthenes constă în faptul că acesta nu a ştiut să aprecieze lecţiile filozofului stoic Zenon din Kition, care pentru geograful din Amaseia este „Zenon al nostru" (I, 2, 34), şi a preferat să urmeze nişte dascăli, după Strabon, de mîna a doua, ca Arkesilaos şi Ariston şi să aprecieze pe filozofi ca Apelles şi Bion (I, 2, 2). Subiectul, în sine, apare interesant pentru că dezvăluie adînci dispute şi duşmănii de sectă filozofică. Arkesilaos, la origine, a fost codiscipol al lui Zenon, împreună cu care a audiat lecţiile lui Polemon (XIII, 1, 67). Dar în vreme ce Zenon a devenit întemeietorul stoicismului, Arkesilaos a fundat Noua Academie, în fruntea căreia s-a aflat între 268 şi 241 î.e.n. El a ajuns, pe semne, la serioase conflicte ideologice cu stoicii „şcolii lui Ariston", care, după informaţia lui Diogenes Laertios (IV, 6), l-au calificat îndrăzneţ, neruşinat, corupător al tineretului şi altele la fel[2]. Ariston din Chios, la rîndul său, a fost la început adeptul lui Zenon, a trecut apoi de partea reprezentantului Academiei Polemon, ca pînă la urmă să îmbrăţişeze şcoala cinicilor. Caracter nestatornic, el îşi schimba lesne opiniile, dar avea un dar deosebit de a vorbi, încît a fost supranumit „Sirena"[3]. Eratosthenes se face deci vinovat în ochii lui Strabon de a fi lăudat pe doi adversari ai stoicismului care au dovedit mai mult strălucire de suprafaţă decît profunzime de fond. Următoarele două personaje care, după Strabon, au stîrnit admiraţia lui Eratosthenes sînt Apelles[4], elevul lui Arkesilaos, şi Bion din Borysthenes, discipolul cinicului Crates şi apoi al peripateticianului Theophrast. Acest

---

[1]După Suda, Eratosthenes s-a născut la a 126-a Olympiadă, adică în anii 276—273 î.e.n. Dar cum Strabon susţine (I, 2, 2) că a fost elevul lui Zenon din Kition, care a murit cam în 262 î.e.n., G. Aujac, *Strabon et la science de son temps,* p. 50, îi fixează naşterea în jurul anului 284 î.e n.
[2]În acel timp a izbucnit, se pare, faimoasa ceartă între Academie şi stoicism Vezi G. Rodier, *Études de philosophie grecque,* Paris, 1926, p. 233
[3]Diogenes Laertios, VII, 160
[4]Athenaios, *Deipnosophistm,* X, 420 d.

Bion, care mînuia cu pricepere ironia, a luat în derîdere pe gramaticii care s-au apucat să localizeze rătăcirile lui Odysseus, dedicîndu-se unei istovitoare munci inutile.

Din informaţiile lui Strabon mai reiese că Eratosthenes a avut o inteligenţă strălucită, dar i-a lipsit curajul alegerii decisive ca să devină un adevărat filozof. „Edificator în acest sens — spune Strabon — este tratatul său *Despre adevăratul bine* şi nişte *Exerciţii* de oratorie ca şi alte lucrări de acelaşi fel, în care el ţine calea de mijloc între cel care vrea să îmbrăţişeze filozofia şi cel care nu are îndrăzneala necesară să se dăruiască în întregime ei, ci se angajează numai în măsura de a satisface aparenţele, sau poate (a dorit) să-şi creeze din ea un divertisment pentru celelalte studii, ca distracţie sau simplu joc" (I, 2, 2). Strabon îi mai reproşează lipsa unui plan coerent (I, 3, 3), digresiunile prea lungi în afara subiectului (I, 4, 6), informaţiile, pe de o parte, prea matematice, pe de alta, prea globale, încît după Strabon el se arată „matematician în materie de geografie şi geograf în domeniul matematicii" (II, 1, 41). Asupra ultimei aprecieri vom reveni. O singură imputare ni se pare într-adevăr gravă: Eratosthenes, după cîte spune Strabon, nu a adoptat principiul lui Archimedes (I, 3, 11). Toate celelalte critici sînt mai mult de formă sau privesc puncte de vedere diferite în tratarea aceluiaşi subiect.

Dacă, aşadar, Eratosthenes nu a ajuns un mare filozof, nici un mare poet, valoarea lui ca om de ştiinţă şi ca geograf este universal recunoscută. Strabon însuşi vorbeşte despre marea lui erudiţie, despre ampla informare de care a beneficiat ca şef al celebrei biblioteci din Alexandria, de spiritul lui critic prin care a comparat, a discutat şi a ales izvoarele (II, 1, 41); astfel, pentru dimensiunile Indiei, el a confruntat datele oferite de Deimachos, Megasthenes şi Patrocles (II, 1, 7—8) şi a manifestat unele ezitări în privinţa informaţiilor lui Pytheas (II, 4, 2). Strabon îl apără pe Eratosthenes contra atacurilor lui Hipparchos şi ale altora (II,1, 11; II, 5, 7) şi, exprimînd părerea lui Polybios, confirmă autoritatea lui Eratosthenes în cunoaşterea regiunilor de la Eufrat pînă în India (XIV, 2, *29).* De asemenea Eratosthenes a rezolvat multe probleme ramase pînă la el în suspensie şi a confirmat multe ipoteze. Astfel, lui i se datorează prima evaluare ştiinţifică a circumferinţei pămîntului, ca şi a distanţei dintre Rodos şi Alexandria (II, 5, 24). Ptolemeu arată[1] că Eratosthenes a măsurat arcul meridianului cuprins între cele două tropice, socotindu-l egal cu 11 din cele 83 de părţi ale meridianului, ceea ce înseamnă o oblicitate a eclipticii de 23°50'20", deci un calcul aproape exact, de-oarece atunci ea era de fapt de 23°43'40"[2]. Eratosthenes s-a preocupat de geologie şi geofizică, a dezbătut teoriile fizicianului Straton privind retragerea mărilor, iar explicaţia mareelor, neînţeleasă de Strabon, este aproape cea din epocile moderne.

Geografia[3] lui Eratosthenes, alcătuită din trei cărţi care nu ni s-au transmis, nu poate fi judecată azi decît prin prisma de vedere a lui Strabon. Cartea I schiţează, în linii mari istoricul geografiei. Cu acest prilej, Eratos-thenes aduce o critică serioasă tuturor celor care acordă valoare ştiinţifică poeziei, în general, poemelor homerice în special (I, 2, 2—3). El consideră pe Homer un plăsmuitor de miracole (I, 2, 4) şi respinge orice interpretare şi încercare de localizare a pribegiei lui Odysseus (I, 2, 12). În privinţa aportului ştiinţific, Eratosthenes acordă mai mare credit lui Hesiod decît lui Homer (I, 2, 14; 1, 2, 22). Ca primii geografi după Homer, el menţionează pe Anaxi-mandros şi pe Hecataios din Milet (I, 1, 11). El citează de asemenea, pentru a-l critica, şi pe Damastes din Sigeion (I, 3,1), un scriitor mărunt şi flecar care, după Strabon, nu merită nici măcar să fie criticat. După ce a arătat progresul pe care l-a făcut generaţia de după Alexandru în cunoaşterea pămîntului populat, Eratosthenes pune în discuţie forma sferică a pămîntului (I, 3, 3) şi transformările suferite de pămîntul populat de-a lungul veacurilor, cînd uscatul actual a fost fund de mare (I, 3,4). El atinge pe rînd probleme de geografie fizică privind retragerea mărilor, eruperea unui bazin într-altul, formarea strîmtorilor, curenţii din strîmtori, depunerea aluviunilor, ridicarea fundului mărilor etc. (I, 3,4—10). După trasarea cadrului geofizic, Eratosthenes a făcut, se pare, şi o repartizare a neamurilor în spaţiul lumii populate, din care însă Strabon nu lasă să întrezărim decît un singur amănunt, anume că Eratosthenes a luat în derîdere argumentul lui Herodot despre inexistenţa hiperboreenilor pentru că nu există hipernotieni (I, 3, 23). Cu aceasta se încheie

---

[1] *Sintaxa matematică,* I, 10.

[2] Vezi G. Aujac, *Strabon et la science de son temps,* p. 56

[3] Vezi, pentru amănunte, G. Aujac, *op. cit,* pp. 57—58; A. Thalamas, *la Geographie d'Eratosthenes,* Paris, 1921; G. Bernhardy, *Eratosthenes,* Berlin, 1822; H. Berger, *Die geographischen Fragmente des Eratosthenes,* Leipzig, 1880

prima carte a geografiei lui Eratosthenes (I, 3, 23).

În cartea a II-a, Eratosthenes încearcă să revizuiască geografia, să efectueze unele rectificări şi să introducă matematica la temelia acestui studiu (I, 4, 1). El reia problemele de geografie generală privind sfericitatea pămîntului cu marea dimpreună, ca şi a cerului (I, 4, 1). Determină apoi circumferinţa terestră, lăţimea pămîntului populat calculată de la Meroe la Thule, apoi lungimea lui care echivalează cu dublul lăţimii. Înfăţişează o serie de calcule latitudinale adoptate de Hipparchos (I, 4, 1—6) şi consideră inutilă diviziunea lumii locuite în continente şi unilaterală împărţirea ei în „greci" şi „barbari" (I, 4, 7—8).

În cartea a III-a, Eratosthenes revizuieşte şi aduce unele îmbunătăţiri la vechea hartă a pămîntului populat (II, 1, 1—2), prelungind paralela trasă de Dicaiarchos de-a lungul Mediteranei, de la Coloanele lui Heracles pînă la Imaos, cei mai nordici munţi al Indiei (II, 1, 1) şi fixînd munţii Taurus pe paralela Atenei. Corectările pe care le aduce vechilor hărţi[1] constau din coborîrea Indiei mai spre sud, astfel ca promontoriile acesteia să se afle la paralela Meroei, iar partea ei nordică, la latitudinea Golfului Issos. El subdivide apoi în secţiuni sau sfragide (11,1,22) cele două jumătăţi ale lumii populate create de paralela Atenei şi trasează şi un meridian prin Rodos. În jumătatea sudică Eratosthenes distinge următoarele sfragide; prima India, a doua Ariana, a treia, fiind mai confuză, a fost aspru criticată de Hipparchos (II, 1, 23), a patra cuprinde Arabia Fericită, Golful Arabic, Egiptul şi Etiopia. În jumătatea nordică, pentru care Strabon este mai puţin explicit, Eratosthenes enumeră promontoriile mediterane ale Europei, probabil fiecare formînd o altă sfragidă; acestea sînt trei la număr: Peloponesul, Iberia şi Liguria, avînd ca izvor, în privinţa acestora, pe Timosthenes (II, 1, 40). Tot în cartea a III-a, Eratosthenes fixează diverse puncte latitudinale şi calculează numeroase distanţe. În descrierea regională, el subliniază anumite particularităţi privind produsele solului diverselor ţări, populaţia ca şi caracteristicile regiunii în general. Date amănunţite oferă însă pentru ţinuturile din răsărit şi este mai sumar în privinţa celor apusene. În sfîrşit, Eratosthenes admite existenţa unei zone temperate sub ecuator, părere urmată şi de Polybios şi, într-o oarecare măsură, de Poseidonios (II, 3,2). Acesta este, aşadar, conţinutul Geografiei lui Eratosthenes pe care Strabon ne lasă să-l întrezărim.

Din judecata critică pe care geograful din Amaseia o face operei savantului său precursor se desprind două teme a căror dezbatere aruncă o lumină nouă asupra personalităţii lui Eratosthenes; aceste teme abordează o problemă homerică şi geografia matematică.

După informaţia lui Strabon, Eratosthenes, poet şi gramatic la rîndul său, se erijează în calomniator al lui Homer. Strabon, ca de altfel toţi stoicii cu Zenon în frunte, văd în poezia homerică obîrşia tuturor ştiinţelor. Eratosthenes, sensibil la farmecul acestei geniale creaţii, dar în acelaşi timp om de ştiinţă şi matematician erudit, face o distincţie netă între poezie şi adevăr ştiinţific. Ştiinţa autentică înseamnă exactitate şi verosimil, în vreme ce poezia, exprimîndu-se în imagini, conţine şi elemente false, foloseşte miturile care deplasează întîmplările de pe plan real pe unul ireal. Poezia face uz de parabole, în locul unor definiţii precise şi lipsite de ambiguitate. De aceea este vană orice încercare de a căuta în poezie partea veridică şi partea mitică. Poezia urmăreşte să ofere un divertisment, nu să instruiască (I, 2, 3), chiar dacă porneşte adesea de la elemente reale. Încercarea de a localiza peripeţiile lui Odysseus înseamnă a interpreta ad litteram ceea ce însuşi Homer a conceput ca ireal şi fabulos (I, 2, 7). S-ar putea ca poetul să fi intenţionat la început să strămute în apus acest periplu, dar, lipsindu-i informaţiile exacte, să fi ales miraculosul şi să se fi refugiat în lumea ficţiunii (I, 2,19). De aceea Oceanul, necunoscut şi îndepărtat, a apărut cel mai adecvat teren (I, 2, 37). Despre cei care au încercat să găsească urmele rătăcirilor eroului dar n-au ajuns decît la contradicţii, Eratosthenes spune, spre marea indignare a lui Strabon, că „Atunci se va găsi locul pribegiilor lui Odysseus cînd se va descoperi şelarul, care a cusut burduful vînturilor" (I, 2, 15). În aceeaşi ordine de idei, el adaugă că nu merită crezare nici un autor de povestiri legendare, mai cu seamă cînd terenul lor de desfăşurare este Pontul Euxin şi Adriatica, puţin cunoscute pe atunci (I, 3, 2).

Verva cu care Eratosthenes neagă orice valoare ştiinţifică poeziei se datoreşte, în mare măsură, tendinţei alexandrine a timpului de a pune în versuri toate temele ştiinţifice. În acest fel, Aratos a compus poemul său

---

[1]După Agathemeros, 1,1,4, paralela lui Dicaiarchos trecea prin Coloanele lui Heracles, Sardinia, Sicilia, Pelopones, Caria, Lycia, Pamfilia, Cilicia, Taurus pînă la Imaos. Înseamnă că Eratosthenes a corectat harta ionienilor

intitulat *Fenomenele,* în care a folosit datele ilustrului matematician şi astronom Eudoxos din Cnidos. Apollonios din Rodos, predecesorul său la conducerea bibliotecii, a făurit poemul *Argonautica,* pe care mulţi l-au interpretat ca o geografie a ţinuturilor de la Pontul Euxin. Astfel de poeme, prin ficţiunea poetică pe care o utilizează, risca să inducă în eroare, să fie luate drept iniţieri în domeniul ştiinţei.

În consecinţă, în concepţia lui Eratosthenes, poezia şi ştiinţa sînt două domenii incompatibile. Temele aride şi demonstraţiile ştiinţifice impun o exprimare clară şi riguros obiectivă; poezia se poate sprijini pe datele ştiinţei, dar limbajul şi procedeele poetice denaturează faptele. În felul acesta, Eratosthenes apare ca un apărător al ştiinţei, nu împotriva lui Homer, a cărui valoare literară nu o tăgăduieşte, ci împotriva interpreţilor lui, care încearcă să introducă şi să găsească informaţii ştiinţifice acolo unde este şi nu este potrivit. Poezia are valoarea ei artistică şi aceasta este prea destulă pentru a crea satisfacţii morale. Nu este nevoie ca ea să-şi uite menirea şi să aspire la ţeluri care nu i se potrivesc. În acest fel, Eratosthenes este totodată şi apărătorul poeziei împotriva celor care, răstălmăcind rosturile acesteia, încearcă să redea în versuri raţionamente şi concluzii ştiinţifice.

A doua tema priveşte introducerea matematicii în studiul geografiei. Strabon îi reproşează lui Eratosthenes faptul că a folosit o metodă prea savantă, prea matematică şi deci puţin accesibilă chiar unui om cultivat. Eratosthenes insistă prea mult asupra principiilor de astronomie şi de fizică, el caută prea adînc cauzele fenomenelor, ceea ce aparţine de fapt preliminariilor studiilor de geografie.

În realitate, Eratosthenes a conceput o geografie generală, în care problemele, numite de Strabon „prealabile sau preliminare" îşi găsesc locul de fond. Acestea sînt forma generală a pămîntului, relieful uscatului şi fenomenele mărilor, diviziunea pămîntului populat în zone şi în sfragide, stabilirea diverselor distanţe şi mai cu seamă întocmirea hărţii pămîntului în aşa fel, încît să ilustreze exact situaţia reală a teritoriilor şi astfel să se poată dispensa de multe amănunte ale geografiei descriptive. Eratosthenes a urmărit să creeze o geografie matematică în care limbajul cifrelor, al figurilor şi al simbolurilor suplineşte naraţiunile prea lungi şi pune pe plan secundar descrierea regională, economică şi umana. Strabon, în Geografia sa, rezervă numai două cărţi acestor probleme de geografie generală şi acordă o largă dezvoltare geografiei regionale. Reproşuri, în această privinţă, nu merită nici unul nici celălalt. Este vorba de două maniere diferite de a concepe studiul geografiei. Eratosthenes s-a preocupat cu precădere de problemele teoretice, a ajuns la principii, s-a ridicat cu mintea şi cu imaginaţia sa matematică la ideea existenţei mai multor lumi populate, sub ecuator, şi la antipodul lumii noastre. Strabon, spirit practic şi perspicace observator, dar dotat cu mai puţină imaginaţie creatoare şi putere de a generaliza, porneşte de la descrierea regionala, asupra căreia insistă cu precădere şi consideră că descrierea lumii populate este singura care prezintă interes. Eratosthenes, abordînd teme de geografie generală, este preocupat de progresul cunoaşterii şi de cucerirea adevărului mai presus de toate.

3.3.5. *Hipparchos.* Astronom şi matematician de elită, Hipparchos s-a ocupat numai tangenţial de problemele geografice. În acest domeniu, numele său este legat de acela al lui Eratosthenes. Pînă la Strabon nu a apărut un alt învăţat care să-l depăşească în ştiinţele geografice pe marele savant din Alexandria. Chiar multă vreme după Strabon, acesta a continuat să reprezinte suma cunoştinţelor ştiinţifice în domeniul matematicilor, al istoriei sau al filozofiei care, ocazional, au atins şi probleme de geografie.

Născut în Niceea Bithyniei în jurul anului 190 î.e.n., Hipparchos şi-a desfăşurat activitatea ştiinţifică între anii 160 şi 125 î.e.n., trăind cea mai mare parte a vieţii sale la Rodos. Acest oraş întemeiat în timpul războiului Peloponesiac, se afla în plină strălucire pe vremea activităţii lui Hipparchos (XIV, 2, 5—9); el devenise centrul lumii cultivate din momentul în care Alexandria a fost răvăşită de tulburări politice interne. În Rodos se adunaseră atunci un mare număr de militari, atleţi celebri, oameni politici, savanţi, oratori şi filozofi (XIV, 2, 13). Poziţia sa geografică favorabilă la răscrucea drumurilor dintre continente, clima plăcută conferită de situarea lui pe paralela 30° constituiau condiţii excepţionale pentru dezvoltarea ştiinţelor şi a artelor. La gloria acestui oraş a contribuit şi renumele celui care-l discutăm. Într-adevăr, Hipparchos a fost socotit unul dintre cei mai mari astronomi ai vremii sale, a cărui activitate prodigioasă şi dragoste de adevăr sînt elogiate peste măsură de Pliniu[1] şi de Ptolemeu[2]. Observaţiile sale astronomice din 128 şi 126 î.e.n. au fost făcute în mod cert la

[1]*Historia Naturalis,* II, 13, 26
[2]*Sintaxa matematică,* III, 2

Rodos. Se bănuieşte că a stat şi în Alexandria. Ptolemeu îl semnalează şi în Bithynia.

Din vasta sa activitate nu s-a păstrat decît un *Comentariu* la *Fenomenele* lui Aratos. Este vorba de un studiu critic al conţinutului ştiinţific al acestui poem, privit prin prisma teoriilor lui Eudoxos. Hipparchos elaborează un examen minuţios al fiecărui detaliu, făcînd o distincţie netă între adevăr şi opinii greşite larg răspîndite. Dorinţa care-l animă în aceasta lucrare este de a scuti spiritele profane, ajunse în contact cu lucrări de genul poemului lui Aratos, de erori grave ce pot deveni cu timpul iremediabile. Menirea omului de ştiinţă este să discearnă adevărul cert şi temeinic stabilit de presupunerile posibile, dar încă nedemonstrate. Primejdia de a se răspîndi opinii eronate în ştiinţă este cu atît mai mare cu cît este vorba de un poem, „deoarece acei care repetă versurile acestui poet îi împărtăşesc şi punctul de vedere în ceea ce spune el"[1].

O altă lucrare similară a lui Hipparchos este comentariul *Împotriva lui Eratosthenes,* care interesează în mod deosebit lucrarea noastră. Din păcate însă, acest comentariu nu s-a păstrat; singurul izvor care procură unele informaţii asupra lui este Strabon. Mulţumită geografului din Amaseia, azi avem ştire că această lucrare a lui Hipparchos era alcătuită din trei cărţi, probabil cîte una pentru fiecare carte a *Geografiei* lui Eratosthenes, şi că s-a preocupat în special de geografia matematică.

Cartea I, referindu-se la istoria geografiei schiţată de Eratosthenes, începe prin salutarea lui Homer ca întemeietor al acestei discipline (I, 1, 2). Bineînţeles, aceasta nu înseamnă că Hipparchos a crezut în atotştiinţa lui Homer. „Cel care i-ar revendica poetului toate cunoştinţele şi meşteşugurile, acela ar semăna — zice Hipparchos — cu cel care ar susţine că o ramură de măslin din Attica poartă pe ea mere şi pere, ceea ce este cu neputinţă" (I, 2, 3). Înseamnă numai că Homer a ştiut, cînd a dorit, să exprime exact caracteristicile locale folosind cele mai adecvate epitete (I, 2, 3). În continuare, Hipparchos dezbate probleme de oceanografie (I, 1, 9), făcînd obiecţii la teoriile lui Eratosthenes privind retragerea mărilor şi curenţii strîmtorilor (I, 1,10). El insistă asupra necesităţii cunoştinţelor astronomice în studiul geografiei (I, 1, 12—14).

Cartea a II-a conţine o serie întreagă de critici pe care Hipparchos le aduce diverselor calcule dimensionale efectuate de Eratosthenes. Strabon îl apără în această privinţă pe geograful din Alexandria împotriva criticului său, deoarece acesta se arată prea meticulos şi nu ţine seama de faptul că Eratosthenes a avertizat pe cititor asupra caracterului aproximativ al multora dintre măsurătorile sale, deoarece a folosit izvoarele pe care le-a avut la dispoziţie. În această privinţă Hipparchos îi reproşează lui Eratosthenes faptul că-şi bazează datele despre India pe Patrocles împotriva căruia se ridică mărturia lui Deimachos (II, 1, 4) şi a lui Megasthenes (II, 1, 7). Strabon îl apără pe Eratosthenes, arătînd că Patrocles a călătorit prin India, în slujba regilor, şi deci a avut prilejul ca martor ocular să cunoască acele regiuni (II, 1, 6); pe de altă parte, Eratosthenes nu a acceptat fără rezerve tot ce a spus Patrocles (II, 1, 8); în sfîrşit, el arată că toţi autorii despre Indii s-au dovedit mincinoşi şi cei susţinuţi de Hipparchos (II, 1, 9). Cartea a II-a mai cuprinde un examen minuţios al cifrelor globale date de Eratosthenes (II, 1, 10—12; II, 1, 20—21). În această ordine de idei, Hipparchos propune ca, în lipsa unor date precise astronomice, geografii să se întoarcă la vechile hărţi (II, 1, 22), propunere retrogradă combătută de Strabon, deoarece hărţile vechi sînt mai pline de greşeli decît cele noi. Hipparchos continuă cu examinarea critică a subdiviziunilor insulei terestre numite de Eratosthenes sfragide (II, 1, 22—40), cu insistenţă asupra sfragidei a treia foarte sumar prezentată de autor (11,1,22—24). Întreagă această examinare foloseşte o metodă mai mult geometrică decît geografică (II, 1, 40). Strabon acceptă multe dintre observaţiile lui Hipparchos; pe altele însă le respinge, nu pentru că ar fi greşite ci, în majoritatea cazurilor, pentru că sînt prea riguroase (II, 1, 29, 34—39).

În cartea a III-a, Hipparchos, folosind o metodă încă mai accentuat matematică (II, 1, 41), acceptă circumferinţa terestră dată de Eratosthenes (II, 5, 34) şi se ocupă de determinarea paralelelor şi a meridianelor (II, 5,7). Pentru regiunile de miazănoapte ale Europei, adoptă calculele dimensionale şi observaţiile lui Pytheas (II, 5, 8—9). De asemenea, el schiţează un tablou general al climatelor (II, 5, 34), determină hotarele pămîntului populat, diverse distanţe şi latitudini (II, 5, 34—35), potrivit cu lungimea zilei din fiecare loc (II, 5, 36), cu raportul umbrei la gnomon (II, 5, 37) şi cu revoluţiile astrelor (II, 5, 38—42). În sfîr-şit, Strabon, prin care cunoaştem aceasta lucrare a lui Hipparchos, considerîndu-l pe ilustrul astronom o autoritate în datele despre ţinuturile nelocuite din pricina frigului, trimite pe cititor, pentru amănunte, la acest învăţat (II, 5, 43).

---

[1]Hipparchos, *In Aratum,* I 1,5

Hipparchos, aşadar, pretinde geografului, mai presus de toate, stabilirea corectă a coordonatelor terestre şi cereşti şi o mai susţinută sistematizare. El reproşează lui Eratosthenes că a folosit adesea date aproximative şi că a ţinut seama prea stăruitor de realităţile concrete ale locurilor, care l-au împiedicat să creeze din geografia sa o ştiinţă ideală, în care regulile şi teoriile să apară la fel de precise ca în matematică şi în astronomie. Pentru acest reproş, Strabon îi răspunde că este uşor să se realizeze cu vorba acest ţel ideal, dar este greu în fapt. Hipparchos n-a compus un tratat de geografie, deci nu s-a lovit de greutăţile inerente acestei munci, şi nu cunoaşte specificul acestei discipline, de aceea este mai uşor să critici decît să realizezi un tratat de geografie (II, 1, 41). Hipparchos se mulţumeşte adesea să semnaleze erorile lui Eratosthenes, fără să aducă el însuşi corectările de cuviinţă (II, 1, 40).

Prin urmare Hipparchos, din cîte ne lasă Strabon să întrevedem, a atins probleme de geografie numai ocazional şi atunci s-a preocupat în special de punerea la punct a unor date de geografie matematică, potrivit preciziei riguroase ce se impune în ştiinţele matematice şi astronomice cu care el este familiarizat. Se ştie că Hipparchos a fost un astronom de valoare, primul care a descoperit procesiunea echinocţiilor şi periodicitatea eclipselor. El a făcut un calcul al eclipselor soarelui şi ale lunii pentru 600 de ani înainte şi a întocmit tabelul latitudinilor globului, pe care Ptolemeu l-a folosit cu precădere. De multe ori însă caracterul său meticulos şi exagerat de pretenţios în privinţa preciziei l-a făcut să nu accepte adevăruri nedemonstrate şi chiar să alunece în unele erori de amănunt. Astfel, el a refuzat să accepte continuitatea apelor oceanului susţinută de Eratosthenes (I, 1,9), a corectat greşit pe Eudoxos în privinţa paralelei Atenei, determinînd-o la 37°, cîtă vreme ea este de fapt la 38°. Fixînd Bizanţul pe aceeaşi paralelă cu Massalia (I, 4, 4), determină latitudinea ei la 41°N, în vreme ce Pytheas o fixase pe cea a Massaliei corect la 43°N. Hipparchos este, de asemenea, cel care a susţinut că Istrul se împarte în două braţe, unul care se varsă în Pont, celălalt în Marea Adriatică (I, 3, 15). Dar, după părerea exprimată de G. Aujac[1], Hipparchos, un savant atît de meticulos, n-a putut comite erorile de care-l acuză Strabon, în legătură cu Istrul şi cu discontinuitatea apelor oceanului. Mai degrabă geograful nostru a interpretat greşit aceste afirmaţii, care puteau face parte dintr-o argumentaţie absurdă într-o discuţie mai generală. Reproşurile care, pe bună dreptate, i se pot aduce lui Hipparchos sînt calculele diverselor dimensiuni, unde rigurozitatea lui ştiinţifică i-a jucat adeseori feste, datorită imperfecţiunii instrumentelor pe care le-a avut la dispoziţie. În această privinţă, Pytheas şi Eratosthenes, mai practici, au atins rezultate mai exacte decît Hipparchos pe cale teoretică.

Spirit prea exigent şi prea abstract, Hipparchos a fost totuşi un astronom de elită, dar mai puţin geograf. Realităţile terestre prezintă multe fenomene care se sustrag regulilor generale. De aceea geograful trebuie să aibă permanent în vedere condiţiile locale naturale şi umane, să fie prompt şi suplu în înregistrarea cît mai fidelă a tuturor ciudăţeniilor întîlnite pe teren. În această privinţă, Strabon vede superioritatea geografului din Alexandria asupra savantului său critic şi nu rareori arată că observaţiile acestuia se întorc împotriva lui însuşi (II, 1, 29, 34, 38); Eratosthenes se arată astfel un spirit larg, cu orizonturi deschise, cu avînt creator, în vreme ce Hipparchos apare într-o oarecare măsură închistat în propriile sale teorii[2].

3.3.6. *Polybios.* O altă mare personalitate a antichităţii care a abordat numai ocazional probleme de geografie este ilustrul istoriograf Polybios. Născut în jurul anului 200 î.e.n. la Megalopolis în Arcadia, Polybios[3], fiul lui Lycortas, a fost prietenul şi discipolul lui Philopoimen ca şi strategul Ligii Aheiene, după moartea dascălului său. În 168 î.e.n., cînd Perseu a fost înfrînt de romani, aceştia au pretins aheilor ostateci din familiile cele mai de vază ale lor, ca garanţi ai respectării învoirilor de pace. Cu acest prilej, a ajuns şi Polybios la Roma, unde a legat o strînsă şi distinsă prietenie cu fiii patricianului roman Paulus Aemilius, numiţi Fabius şi Scipio. Situaţia sa favorabilă de a rămînea mulţi ani la Roma şi de a frecventa casa acestui nobil i-au dat prilejul

---

[1]*Strabon et la science de son temps,* p. 70

[2]Vezi pentiu Hipparchos, H. Berger, *Die geographischen Fragmente des Hipparch,* Leipzig, 1869; D. R. Dicks, 7ie *Geographical Fragments of Hipparchus,* Londra, 1960; J. Martin, *Histoire du texte des Phénomènes d'Aratos,* Paris, 1956; G. Aujac, *Strabon et la science de son temps,* pp 65—72

[3]Pentru amănunte despre viaţa lui Polybios, vezi P. Pédech, *Notes sur la biographie de Polybe,* în „Études classiques", 29, 1961, pp. 145—156.

să cunoască elita aristocraţiei romane şi întreaga viaţă politică a Romei, cu frămîntările şi aspiraţiile ei. În aceste condiţii, ca şi cu prilejul însoţirii lui Scipio Aemilianus în campaniile militare ale acestuia, Polybios a pătruns în cele mai adînci secrete ale politicii romane. După căderea Corinthului, în 146 î.e.n., cînd ostatecii greci au primit îngăduinţa să se întoarcă acasă, Polybios a considerat capitala romanilor a doua sa patrie, unde s-a întors în repetate rînduri. Creşterea vertiginoasă a statului roman petrecută aproape sub ochii săi şi lărgirea graniţelor acestuia pînă aproape de hotarele lumii cunoscute i-au sugerat lui Polybios ideea necesităţii unei istorii universale. În acest sens, Polybios, printre alte lucrări de mai mică importanţă, a scris o *Istorie universală,* în 40 de cărţi, care a devenit o operă de o importanţă epocală în evoluţia generală a ştiinţelor istorice. Cartea a XXXIV-a a acestei vaste Istorii este consacrată geografiei Europei[1]. În această chorographie, aşadar, ca şi, poate, într-o altă lucrare menţionată de Geminos[2], Polybios a dezbătut direct probleme de geografie.

Strabon, în critica pe care o face predecesorilor săi, i-a rezervat lui Polybios, capitolul al patrulea din cartea a II-a. Autorul *Istoriei universale* are multe trăsături comune cu Strabon; ambii au o formaţie mai mult istorică decît matematică, sînt mai înclinaţi spre înregistrarea laturii concrete a fenomenelor, mai practici şi mai puţin familiarizaţi cu teoriile abstracte ale astronomiei, matematicii şi geometriei. Formaţia şi vederile lor comune fac ca, în multe privinţe, Strabon să adopte opiniile lui Polybios şi prin prisma concepţiei acestuia să examineze adeseori oameni şi fapte. Am văzut anterior că Strabon îşi însuşeşte faţă de Pytheas punctul de vedere al lui Polybios. De aceea, chiar în cazurile în care Strabon îi reproşează lui Polybios unele erori, o face cu prietenie şi cu sentimentul caracterului întîmplător al greşelilor acestuia. Aşa se explică tonul amical cu care i se adresează adeseori, ca de pildă: „Dar, dragă prietene Polybios..." (II, 4, 3), sau „Chiar şi tu, Polybios..." (X, 3, 5). Niciodată Strabon nu se arată vehement, ci, cel mult, ironic faţă de greşelile istoriografului.

Dar, înainte de a-l critica, Strabon aprobă şi laudă multe dintre părerile lui Polybios. Astfel, el apreciază îndeosebi atitudinea înţeleaptă a acestuia faţă de Homer. După Polybios, poemele homerice conţin o parte de mit şi alta de adevăr (I, 2, 15); Homer raportează miturile la un scop moral şi le împleteşte cu realitatea (I, 2, 9—10). Polybios recurge la datele istoriei vechi care justifică o astfel de interpretare a rătăcirilor lui Odysseus şi localizează acest periplu în împrejurimile Siciliei (I, 2, 15). În sprijinul vorbelor lui Homer despre Skylla, Polybios aduce vînătoarea peştilor-săbii practicată încă şi pe vremea sa aproape de Skyllaion (I, 2, 16). De asemenea, Polybios este în asentimentul lui Strabon, cînd încearcă să găsească o potrivire între relatările lui Homer despre lotofagi cu fenomenele insulei Meninx (I, 2, 17). Dar, după părerea geografului nostru, el greşeşte cînd respinge ipoteza trecerii lui Odysseus în ocean şi cînd încearcă să facă măsurători exacte pentru fiecare zi parcursă de erou (I ,2, 18). Împotriva acestei atitudini a lui Polybios, Strabon îşi asociază pe Eratosthenes (I, 2,19).

În descrierea Europei, Polybios declară că va omite autorii vechi din examinarea sa, dar va insista asupra lui Diraiarchos, Eratosthenes şi Pytheas (II, 4, 1). Din acest examen Strabon nu ne redă decît critica împotriva lui Pytheas. În această privinţă, după părerea acestuia, Polybios îl critică bine pe Phyteas (II, 4, 1—2), neacordîndu-i credit, şi îi reproşează lui Eratosthenes încrederea ce i-a dăruit-o uneori massaliotului (II, 4, 2). Apoi Polybios încearcă să aducă unele rectificări distanţelor calculate de Dicaiarchos şi de Eratosthenes (II, 4, 2), susţinînd că urmează în această privinţă tradiţia populară. Strabon însă nu acceptă toate aceste rectificări, arătînd că Polybios a corectat „bine şi rău" pe Eratosthenes (II, 4, 3—5). Strabon îl mai învinuieşte că foloseşte măsurători variabile pentru puncte fixe (II, 4, 7), că limitează zona temperată prin cercurile arctice care sînt indicii relative în funcţie de latitudine (II, 3, 2). De asemenea, geograful nostru îi impută lui Polybios că indică direcţiile după cursul soarelui, care prezintă aparenţe variabile în funcţie de locul dat (II, 4, 7) şi consideră greşită afirmaţia acestuia potrivit căreia lungimea Europei este mai mică decît lungimea totală a Libyei (II, 4, 5). Încheindu-şi critica, Strabon declară că Polybios prezintă mai bine promontoriile Europei decît Eratosthenes (II, 4, 8).

Polybios apare, aşadar, mult mai apropiat de formaţia intelectuală şi de concepţia geografică a lui Strabon. Ambii sînt la origine istoriografi şi numai în al doilea rînd geografi; amîndoi întîmpină dificultăţi în domeniul

---

[1]Vezi P. Pédech, *La géographie de Polybe,* în „Études classiques", 24, 1956, pp. 3—24.

[2]*Elementa astronomiae,* XVI, 32, ed. C. Manitius, Leipzig, Teubner, 1898

abstracţiunilor matematice. Aceasta şi este de fapt latura lor slabă. În schimb, şi unul şi celălalt considera descrierea regională partea cea mai importantă a geografiei, şi lipsit de interes orice tratat de geografie care nu face incursiuni în viaţa şi în istoria oamenilor. În acest domeniu, aportul lor este considerabil.

3.3.7. *Poseidonios.* Ultimul nume citat de Strabon în sumarul învăţaţilor preocupaţi de geografie este al celebrului filozof stoic şi om de ştiinţă Poseidonios. Născut în Apameia Siriei, în jurul anului 135 î.e.n., Poseidonios, discipolul lui Panaitios la Atena, a fost unul dintre cei mai iluştri profesori ai antichităţii. „Întreaga sa activitate ca om politic şi ca filozof — informează Strabon — s-a desfăşurat la Rodos" (XIV, 2, 13). Aici au venit mulţi oameni de vază din toate colţurile lumii ca să-i audieze prelegerile, printre care se numără însuşi Cicero[1]. În strînse relaţii de prietenie s-a aflat cu el Pompeius (XI, 1, 6) al cărui istoriograf a ajuns mai tîrziu. Poseidonios a fost un om activ, preocupat de viaţa publică; el a fost pritan în Rodos, iar prin 87 sau 80 î.e.n. a fost trimis de cetatea sa într-o solie la Roma. Strabon consemnează prezenţa sa în diverse forme de activitate, pînă şi în combaterea bolilor viţei de vie (VII, 5, 8).

Dar încă înainte de a se stabili la Rodos, începînd de prin 105 î.e.n., Poseidonios a făcut mai multe călătorii, fie de interes obştesc, fie ştiinţific. A vizitat astfel Hispania, Gallia meridională, Italia şi Sicilia. În insula Gadeira din apropierea Coloanelor lui Heracles, în ocean, Poseidonios a zăbovit treizeci de zile în scopul de-a examina mareele (II, 5, 14; III, 1, 5). A fost un om foarte învăţat, „unul dintre filozofii cei mai instruiţi" (XVI, 2, 10) din vremea lui Strabon. Aşa se explică faptul că, după moartea profesorului său, lui i s-a decernat cinstea de a fi şeful şcolii stoice. Influenţat în concepţiile sale filozofice de ideile lui Platon şi mai cu seamă ale lui Aristotel (Strabon îl învinuieşte de aristotelism. (II, 3, 8), Poseidonios, asemenea dascălului său, ridică la rang de cinste, în locul logicii, fizica[2]. În acest sens, pentru filozoful din Apameea, studiul legilor Naturii şi cunoaşterea lumii reale prezintă supremul interes. În concepţia lui, omul, cerul şi pămîntul se află într-o strînsă legătură creată de legea armoniei universale. Adevărul lumii ajută la descoperirea adevărului uman. Pentru el, fericirea supremă constă într-o viaţă de contemplare a adevărului şi a ordinei lucrurilor, într-o cît mai deplină conformare ou această ordine. De aceea, interesul său viu şi neobosit s-a îndreptat spre toate fenomenele naturii. Dar în special în domeniul geografiei s-a impus ca o autoritate prin lucrarea sa *Despre Ocean* (II, 2, 1).

Sosit la Gadeira pentru a studia mareele şi poate pentru a verifica aserţiunile precursorilor săi Eudoxos şi Pytheas, Poseidonios a descoperit pe cer steaua Canopos semnalată de astronomul din Cnidos (II, 5, 14) şi a observat soarele apunînd în ocean, ca şi variaţia apei în puţurile locale (III, 1, 5; III, 5, 7). Vizitînd Iberia, el a consemnat o mulţime de date despre producţia acestei părţi a lumii, mai cu seamă despre bogăţia minelor ei, încît pentru el pare adevărată povestea care spune că odinioară pădurile de aici au luat foc iar aurul şi argintul, topindu-se, au curs pe faţa pămîntului (III, 2, 9). Trecînd prin cîmpia gallică dintre Massalia şi gurile Ronului, el constată o mare cantitate de pietre rotunde îngrămădite în acel loc (IV, 1, 7) şi încearcă o explicaţie: odinioară această cîmpie a fost acoperită de apele unui lac şi, după secarea lui, mîlul s-a uscat şi s-a solidificat sub bătaia vînturilor. Călătorind în Mediterana, el a văzut cu proprii săi ochi un fenomen ciudat în apropierea insulei Lipari: marea s-a înălţat tulburata din străfunduri, a împrăştiat pina departe ulei şi nămol, apoi această spumă murdară a prins cheag şi a dat la iveală o insulă nouă (VI, 2, 11). Lumea, pentru un observator atent ca Poseidonios, apare astfel într-o perpetuă, schimbare şi transformare vizibilă mai cu seamă în ridicările şi surpările de teren, în fenomenele vulcanice şi în cutremurele de pămînt (II, 3, 6). Toate condiţiile atmosferice, clima, ploaia, seceta, vînturile, soarele acţionează asupra constituţiei fizice a plantelor, a animalelor şi a oamenilor, şi le influenţează pînă şi moravurile, deprinderile, ba chiar şi limba (II, 3, 7).

În domeniul geografiei matematice, Poseidonios a făcut lumină în multe domenii confuze, clarificînd şi sistematizînd date care îi aparţin, nu prin descoperire, ci prin larga difuzare care le-a asigurat-o. Astfel una din problemele foarte controversate pe acele vremuri era împărţirea globului pămîntesc în zone. Poseidonios a reuşit sa limpezească lucrurile (II, 2, 2—3): sub aspect astronomic, zonele se disting în funcţie de jocul umbrelor; din punct de vedere strict climateric, globul se împarte în zone latitudinale; în funcţie de fenomenele umane, trebuie să se admită existenţa unei zone ecuatoriale locuite în vecinătatea zonelor subtropicale deşerte;

---

[1]*De natura deorum,* I, 44
[2]Vezi Diogenes Laertios, VII, 1,41.

din punct de vedere etnic, se deosebeşte o zonă etiopică, alta scito-celtică, şi alta intermediară (II, 3, 1). În general, Poseidonios nu înventează, ci transmite descoperirile făcute anterior de Pytheas sau de Eratosthenes, de Hipparchos sau de Seleucos. Dar fiecare temă o discută în toată amploarea ei istorică, o expune clar şi precis şi îşi exprimă propria sa părere asupra ei. Astfel, el depune efortul unei examinări profunde şi istorice a fenomenelor, oferind, de pildă, nomenclatura vînturilor (I, 2, 21) şi explicaţia mareelor (III, 5, 9) şi conferind astfel celor mai aride subiecte forma cea mai propice de difuzare.

Un procedeu, de data aceasta original, dovedeşte Posei-donios, în determinarea circumferinţei terestre, prin observarea stelei Canopos din diverse puncte de pe pămînt (II, 5, 24); cifra propusă de Eratosthenes căpătase însă o largă utilizare şi se impune în continuare.

În domeniul geografiei regionale şi umane, Poseidonios se dovedeşte un visător. Pentru el, contemplarea naturii şi observarea vieţii umane sînt surse de încîntare şi de poezie. Spre admiraţia lui Strabon, el caută să împace datele homerice cu realităţile geografice, semnalează urmele lui Odysseus în Iberia (III, 4, 3) şi compară pe mysienii din Thracia cu hippemolgii şi galactofagii lui Homer (VII, 3, 3). Adeseori încîntarea ce o simte în faţa armoniei ce domneşte între om şi natură îl face să-şi reverse elanul admirativ într-un limbaj metaforic străin stilului ştiinţific. Astfel, vorbind despre bogăţiile subsolului Turdetaniei, filozoful exclamă: aici se ascund „comorile firii inepuizabile sau visteria unei împărăţii fără sfîrşit" (II, 2, 9) peste care domneşte Plutus, zeul belşugului, în locul zeului subteran Pluton, exprimări condamnate de Strabon (III, 2, 9). Poseidonios ni se dezvăluie astfel, prin Strabon, ca o fire de poet, care nu l-a împiedicat totuşi să se preocupe în acelaşi timp de cele mai concrete şi mai palpabile realităţi ale vieţii de toate zilele, deoarece, după el, fericirea supremă constă nu numai în contemplarea adevărului şi a ordinii universale, ci şi în contribuţia activă a omului la realizarea acestei armonii. În vreme ce Eratosthenes şi Hipparchos declară ştiinţa şi poezia domenii incompatibile, Poseidonios descoperă legătura profundă dintre ele: legile lumii materiale, dacă sînt corect sesizate, se arată în deplină armonie cu morala, cu arta, cu religia şi, în general, cu destinul omului, deoarece toate se supun unei singure şi măreţe legi a Armoniei Universale[1].

***

Încheind acest capitol în care am încercat să schiţăm etapele cele mai semnificative ale istoriei geografiei antice, se cuvine să fixăm locul şi să determinăm aportul geografului din Amaseia la progresul ştiinţei despre pămîntul populat. Statornici metodei adoptate la începutul studiului, de a căuta în însăşi opera lui Strabon răspunsul potrivit la diversele probleme ce se ridică, încercăm şi de data aceasta să desprindem din ansamblul tradiţiei geografice transmise de Strabon locul ce-i revine acestuia.

Geograful din Amaseia distinge două perioade în evoluţia ştiinţelor despre pămînt: o perioadă veche, reprezentată de poeţi şi de filozofi, şi o perioadă nouă, concretizată cu precădere în persoana oamenilor de ştiinţă. Peste perioada veche Strabon trece foarte rapid. După un călduros omagiu închinat lui Homer ca părinte al geografiei, Strabon consemnează numele filozofilor vechi, fără să insiste asupra cuceririlor ştiinţifice ale acestora, deoarece reprezentanţii noii perioade au preluat moştenirea ştiinţifică, pe temeiul căreia au realizat noi progrese.

Perioada nouă, în afara lui Pytheas pe care Strabon nu-l acceptă printre geografi, numără în fapt patru bărbaţi de valoare; aceştia sînt istoricul Polybios, astronomul Hipparchos, geograful Eratosthenes şi dascălul stoic Poseidonios. Dintre aceştia, Hipparchos, abstract şi ermetic, este mai puţin accesibil publicului larg şi chiar oamenilor cultivaţi ca Strabon. Eratosthenes, prin problemele abordate, prin aspectele examinate, prin rezultatele obţinute şi consemnate, atinge punctul culminant al cunoştinţelor de geografie matematică şi fizică a epocii. Opera ilustrului savant din Alexandria apare ca cea mai cuprinzătoare, mai documentată şi mai originală

---

[1]Vezi asupra lui Poseidonios: K. Reinhardt, *Poseidonios,* München, 1921; *idem, Kosmos und Sympathie,* München, 1926; M. Laffranque, *Poseidonios, essai de mise au point,* Paris, 1964; G. Aujac, *Strabon et la science de son temps,* pp. 74—80. Pentru lucrarea sa *Despre Ocean,* vezi F. Schühlein, *Untersuchungen über des Poseidonios Schrift* Ilepl wxeavou, Erlangen, 1901; F. 1 a c o b y, Fr. Gr. Hist., 87.

lucrare de geografie matematică din vremea sa şi din multe secole ce i-au urmat. Strabon l-a studiat cu admiraţie, a împrumutat de la el masiv, dar el personal a preferat o altă cale mai accesibilă pregătirii sale mai mult umanistă decît matematică. Poseidonios, mai puţin original şi mai puţin creator pe tărîmul geografiei şi al ştiinţei în general, este un vulgarizator înnăscut, prin care ştiinţa, de orice natură ar fi ea, devine accesibilă tu-turor. Asemenea lui Platon şi lui Aristotel, în care recunoaşte pe dascălii săi, Poseidonios sistematizează şi organizează cunoştinţele, prezetîndu-le în formele cele mai potrivite pentru a reţine atenţia şi pentru a se imprima în memorie. Gîndirea sa universală îmbracă într-o formă larg înţeleasă cele mai aride raţionamente şi cele mai abstracte calcule. Strabon nu seamănă nici cu acesta. El nu este preocupat să transmită cuceririle ştiinţifice ale altora, ci tinde spre o creaţie originală. Rămîne istoricul Polybios cu care Strabon are cele mai multe tangenţe. Ambii mînuiesc mai greu raţionamentele abstracte; amîndoi sînt mai puţin familiarizaţi cu demonstraţiile matematice; şi unul şi celălalt se arată mai puţin preocupaţi de procesele universului şi mai indiferenţi faţă de ipotezele astronomice şi chiar geometrice. În schimb, simţul lor practic profund i-a călăuzit pe amîndoi spre cercetarea vieţii concrete de pe insula terestră şi le-a sugerat scopul pe care să-l urmărească creaţiile lor: amîndoi au făurit opere pragmatice.

Din întregul examen al faptelor reiese că *Geografia* lui Strabon are o dublă valoare, atît ca lucrare de compilaţie cît şi ca operă originală. Lucrările lui Eratosthenes şi ale lui Poseidonios s-au pierdut probabil pentru totdeauna. Geografia lui Strabon a rămas unica sursă din care azi se pot reconstitui nu numai ideile acestora, ci toate cunoştinţele ştiinţifice ale lumii antice din vremea lui Augus-tus. Dar meritul ei nu se rezumă la faptul de a fi salvat de la pieire cuceririle ştiinţifice ale generaţiilor anterioare. Pe temelia solidă a ştiinţelor exacte pusă de înaintaşi, Strabon, înclinat mai mult spre problemele economice şi sociale, a înălţat măreţul edificiu al geografiei umane.

CARTEA I

NOTIŢĂ INTRODUCTIVĂ LA CĂRŢILE I ŞI II

Primele două cărţi ale Geografiei lui Strabon alcătuiesc preliminariile la întreaga operă sau, în expresia anticilor, acele Προλεγόμενα menite să familiarizeze pe cititor cu o serie de probleme de geografie generală. Diversele teme implicate sînt abordate cu prilejul unui expozeu lung şi anevoios în care istoricul geografiei, schiţat sumar şi incomplet, se împleteşte cu critica precursorilor. La finele acestui examen critic, Strabon oferă o serie de noţiuni necesare pentru înţelegerea descrierii regionale care se desfăşoară în următoarele cincispre-zece cărţi. În felul acesta, prolegomenele, după mărturia lui Strabon însuşi, cuprind în fapt două introduceri: prima, de la începutul cărţii I pînă la finele capitolului al patrulea din cartea a II-a, este rezervată precursorilor; a doua, de la începutul capitolului 5 al cărţii a II-a pînă la sfîrşitul ei, conţine concluziile autorului asupra discuţiilor precedente şi planul general al operei sale.

Deoarece în *Studiul introductiv* am rezervat un capitol întreg (3) istoriei geografiei pe care am înfăţişat-o prin prisma criticii lui Strabon, ne rezumăm să elucidăm în această notiţă doar cîteva probleme asupra cărora autorul Geografiei străruie mai mult. Acestea gravitează în jurul lui Homer, a geografiei matematice şi a geografiei fizice, care dezvăluie printre altele şi limitele geografiei.

Apărarea lui Homer care ocupă o bună parte a cărţii I şi revine mereu în restul operei constituie ecoul unei vechi dispute dintre gramatici şi filozofi, mai cu seamă din jurul bibliotecii din Alexandria în legătură cu valoarea ştiinţifică a datelor homerice. Încă de pe la sfîrşitul secolului al V-lea, cînd Methrodoros din Lampsacos a încercat să extragă doctrinele „fizice" din alegoriile homerice, o serie de filozofi, filologi şi gramatici din cursul epocilor următoare, antre-nîndu-se în acest curent de interpretare homerică, s-au străduit să

descopere sensul ştiinţific ascuns sub diversele exprimări figurate ale poemelor.

În timpurile mai apropiate de Strabon, disputa s-a angajat între stoicii lui Zenon, care credeau în atotştiinţa homerică, şi Eratosthenes, care reducea poezia în general şi poemele homerice în special la un simplu divertisment pentru încîntarea inimii. De la aceştia discuţia a fost preluată de gramaticii Crates din Mallos şi Aristarchos din Samothrake, şefii a două şcoli rivale, ceea ce a dat o mare amploare problemei. Crates, filozof stoic aflat în fruntea şcolii din Pergam, susţinea teza omniştiinţei homerice. Acesta a împrumutat poetului Homer propria sa viziune asupra lumii populate pe care şi-o imagina tăiată în două de ocean de la apus la răsărit, pe la ecuator, apoi în patru, de golfurile oceanului prelungite unul înspre miazăzi şi altul spre miazănoapte. În consecinţă, el a interpretat călătoriile lui Odysseus şi ale lui Menelaos potrivit cu această reprezentare a lumii pe care i-o atribuia lui Homer. Aristarchos din Samothrake, şeful bibliotecii din Alexandria, a refuzat, la fel ca Eratosthenes, orice valoare ştiinţifică poeziei homerice. Disputa a atras şi marile personalităţi ale acelor vremuri, ca Hipparchos, Poseidonios şi alţii. Hipparchos, admirator al lui Crates, considera pe Homer părintele ştiinţei geografice, fără ca totuşi să-i acorde o ştiinţă universală. Poseidonios apăra de asemenea pe Homer şi credea în realitatea istorică a peregrinărilor eroilor acestuia. Dimpotrivă Apollodoros din Atena, elevul lui Aristarchos, ca şi gramaticul Aristonicos, contemporan cu Strabon, fideli şcolii din Alexandria, îmbrăţişară teza ignoranţei homerice, spre marea indignare a geografului nostru. Polybios, mai presus decît alţii, s-a înscris pe linia unei interpretări care-l satisfăcea întru totul pe Strabon; el susţinea că există un sîmbure de adevăr istoric ca punct de plecare al poemelor homerice şi acesta a fost îmbrăcat apoi în fabulaţia poetică; de aceea el recomandă ca în tot cursul poemelor să se distingă fondul real de născocirea poetică. De reţinut faptul că atît susţinătorii atotştiinţei homerice cît şi detractorii ei erau deopotrivă de mari admiratori ai poeziei homerice.

A doua mare problemă dezbătută în preliminarii este geografia matematică, reprezentată în esenţă de opera lui Eratosthenes.

Postulatele fundamentale ale geografiei matematice, procurate de fizică, sînt: forma sferică a pămîntului cu cerul dimpreună, avînd acelaşi centru, şi mişcarea circulară a cerului împreună cu stelele fixe (II, 5, 2).

Temele fundamentale ale acestei discipline sînt climatele sau distanţele latitudinale, circumferinţa terestră şi harta lumii populate.

Observaţiile astronomice care au sesizat deplasarea soarelui pe ecliptică, au fixat ecuatorul şi tropicele cereşti şi au determinat durata şi succesiunea anotimpurilor. Calculul eclipselor a servit la determinarea longitudinilor. Raportul umbrei la gnomon, durata celei mai lungi zile, calota de stele circumpolare care ating orizontul, înălţimea polului deasupra orizontului servesc la fixarea latitudinilor. Pe baza acestor puncte de reper se fixează tabloul climatelor sau al latitudinilor indispensabil în studiul geografiei. Un astfel de tablou a fost întocmit parţial şi de Strabon la sfîrşitul preliminariilor.

Pentru că liniile paralele şi meridiane de pe bolta cerească se reflectă exact pe sfera pămîntului, geometrii se servesc de instrumentele şi metodele astronomiei pentru a determina circumferinţa terestră. Pe vremea lui Strabon şi încă multă vreme după el, calculul lui Eratosthenes s-a bucurat de cea mai mare autoritate. Cu ajutorul gnomonului, învăţatul alexandrin a stabilit drept a 50-a parte din circumferinţa terestră distanţa dintre latitudinea Syenei (azi Assuan), situată, după afirmaţia lui Strabon (XVII, 1, 48), sub tropic, şi Alexandria, ambele fiind considerate pe atunci aproape pe acelaşi meridian. Evaluînd această distanţă la 5000 de stadii, circumferinţa terestră însuma 250.000 de stadii. De fapt Eratosthenes, pentru a obţine multiplul lui 60 (potrivit diviziunii ecuatorului prin meridiane) dă cifra 252.000 de stadii. Deşi calculul lui Eratosthenes s-a bucurat de mult credit, antichitatea dispunea şi de alte ipoteze. Astfel, cu mult înaintea savantului alexandrin, Aristotel a evaluat această circumferinţă la 400.000 de stadii, apoi Archimedes la 300.000. Poseidonios însuşi a propus două cifre pentru acelaşi obiectiv: 240.000 de stadii sau 180.000. Problema rămînea deci deschisă. Strabon preferă calculul lui Eratosthenes deoarece era mai larg acceptat.

Pe temeiul datelor astronomice şi geometrice geograful fixează harta lumii populate. Reprezentarea ei pe un glob ca cel construit de Crates (II, 5, 10) este mai exactă, dar mai incomodă de aceea se recurge la transcrierea ei pe o suprafaţă plană. Pe această hartă se trasează liniile latitudinale în nordul şi în sudul paralelei fundamentale din Rodos, 36°N, şi liniile longitudinale raportate la meridianul central din Rodos; apoi se delimitează hotarele insulei terestre ce ia forma unei chlamyde (sau mantii macedonene) (II, 5, 6). Potrivit

părerilor lui Strabon, insula terestră este situată în întregime în emisfera nordică; ea este cuprinsă între meridianul Promontoriului Sacru (azi capul S. Vincenţiu din Spania) în vest, şi meridianul ce trece pe la capătul dinspre oceanul oriental al lanţului munţilor Taurus (Imaos-Himalaia) în est, între paralela Cinnamomophorei, adică a ţinutului producător de scorţişoară (azi coasta Somalis) în sud, şi paralela Iernei (azi Irlanda) în nord. Acestea sînt marginile lumii populate admise şi de Polybios şi de Poseidonios. Pytheas şi Eratosthenes lărgesc graniţele ei spre nord pînă la paralela Thulei (probabil Islanda), ceea ce corespunde cercului polar de nord In aceeaşi ordine de idei, Strabon consemnează fără să adopte ideea existenţei unei lumi populate sub ecuator ca ipoteză susţinută de Eratosthenes, Polybios şi Poseidonios (vezi II, 3, 2; II, 5, 34), de asemenea, ideea celor patru lumi populate situate simetric în zona temperată din fiecare pătrar al globului pămîntesc, ipoteză lansată de Crates (I, 2, 24; I, 4,6). Strabon se abţine să îmbrăţişeze aceste presupuneri, motivînd că geograful are menirea să elucideze numai partea populată şi cunoscută a sferei terestre; regiunile ei nelocuite din pricina excesului de căldură şi de frig sau neexplorate cad în afara preocupărilor lui.

Geografia fizică avea ca reprezentanţi de seamă pe Poseidonios şi pe Athenodoros (II, 3, 12; II, 3, 6); Eratosthenes însuşi a rezervat problemelor de fizică o bună parte din cartea a II-a a Geografiei sale. Aceşti învăţaţi recurg, la rîndul lor, la ipotezele fizicienilor, cum a fost Xanthos din Lydia (I, 3, 4) acest contemporan al lui Herodot şi autor al unei opere Lydiaca, şi poate şi Aristotel, au avansat ipoteza unor lungi perioade de secetă care au făcut să scadă nivelul mărilor şi să se retragă apele de pe multe terenuri acoperite anterior. Un alt fizician, Straton (I, 3, 4), a presupus că Pontul Euxin şi Mediterana au fost la origine mări închise, dar aluviunile şi debitul fluviilor care se varsă în ele au ridicat fundul mării, şi, în consecinţă, şi nivelul apelor, care s-au revărsat mai întîi din Pont în Mediterana, apoi din aceasta în Oceanul Exterior, provocînd ruperea istmurilor de la Bizanţ şi de la Coloanele lui Heracles. Această teorie adoptată de Eratosthenes este respinsă de Strabon care preferă, împreună cu Poseidonios, ipoteza cutremurelor, vulcanismului, a ridicărilor de teren, drept cauză a acestor fenomene (I, 3, 10; I, 3, 16; II, 3, 6). În special în domeniul fenomenelor vulcanice, Poseidonios a excelat. El se sprijină în această privinţă pe teoriile lui Aristotel şi Theophrast şi pe exemplele furnizate, printre alţii, de Demetrios din Skepsis, Democles din Pygela şi Demetrios din Callatis[1].

O altă temă a geografiei fizice o constituie mareele pentru a căror aprofundare Strabon recomandă cititorului pe Poseidonios şi Athenorodos (I, 1, 9; I, 3, 12). Eratosthenes, de asemenea, a dat o explicaţie ştiinţifică acestui fenomen pe care îl leagă de revoluţia lunii în mişcarea sa diurnă (I, 3,1 1). Hipparchos, combătînd ipoteza continuităţii apelor oceanului (I, 1, 9), se sprijină pe explicaţia mareelor dată de Seleucos din Babilon (secolul al II-lea î.e.n.) care, la rîndul său, a observat fenomenul în Marea Erythree, unde se comporta diferit decît în apusul Europei.

În sfîrşit, curenţii din strîmtori constituie un alt fenomen care interesează geografia fizică. Eratosthenes îi explică prin denivelarea produsă de maree de cele două părţi ale strîmtorii (I, 3, 11). Strabon, probabil după Poseidonios, nu admite existenţa unei diferenţe de nivel în strîmtori (II, 3, 8) şi invocă în sprijin legea lui Archimedes care spune că orice lichid în echilibru ia forma unei sfere care are acelaşi centru ca pămîntul (I, 3, 11).

Pe parcursul examinării acestor probleme, Strabon, în repetate rînduri, face distincţie între domeniul geografiei şi cel al ştiinţelor „matematice" sau exacte, cum sînt astronomia, geometria, fizica. În primul rînd, geografia, chiar în partea sa matematică, nu poate oferi, în condiţiile din vremea aceea, decît date aproximative. De aceea Strabon îl dezaprobă pe Hipparchos în critica sa prea riguros geometrică făcută datelor lui Eratosthenes exprimate în termeni geografici (II, 1, 23). Apoi, în vreme ce ştiinţele exacte, cum este de pildă astronomia, determină legi universal valabile, geografia defineşte legi şi reguli limitate la lumea noastră populată (II, 5, 34; I, 4, 6).

Pentru redactarea preliminariilor, Strabon a avut la dispoziţia sa cîteva lucrări fundamentale pe care le citează şi le examinează în detaliu. Acestea sînt în primul rînd Geografia lui Eratosthenes, Comentariul contra

---

[1]Demetrios din Skepsis în Troada (secolul al II lea î.e.n.), autorul unui Comentariu în 30 de cărți asupra Catalogului vaselor troiene, vezi R. Gaede, *Demetrii Scepsii quae supersunt*, Greifswald, 1880, Democles din Pygela (ocolul V—IV. Î.e.n.); Demetrios din Callatis (secolul al II-lea î.e.n.) a scris 20 de cărți asupra Asiei şi a Europei, vezi F. Jacoby, F. Gr. Hist., 85.

lui Eratosthenes al lui Hipparchos, lucrările *Despre Ocean* şi *Istoriile* lui Poseidonios, *Descrierea Europei* în cartea a XXXIV-a a *Istoriilor* lui Polybios. Pentru probleme mai restrînse, Strabon a consultat *Catalogul corăbiilor* lui Apollodoros, *Catalogul troienilor* al lui Demetrios din Skepsis, *Comentariul asupra Odiseei* al lui Aristonicos, lucrarea *Despre Ocean* a lui Athenodoros.

Prin intermediul acestor autori, Strabon a cunoscut şi a utilizat şi lucrările altora pe care îi citează. Astfel prin Eratosthenes, autorul Geografiei a beneficiat de informaţiile lui Timosthenes din Rodos, ale lui Deimachos, Megasthenes, Onesicritos, Patrocles; prin Polybios şi prin Hipparchos a cunoscut ideile lui Pytheas; prin Poseidonios sau poate prin Aristonicos îl citează pe Crates şi pe Aristarchos; prin Poseidonios şi Hipparchos a obţinut informaţiile lui Seleucos din Babilon; prin Poseidonios şi mai ales prin Eratosthenes, s-a edificat asupra datelor furnizate de Xanthos şi Straton. Toate aceste filiere sînt însă simple supoziţii, care nu exclud posibilitatea cunoaşterii directe, cel puţin în cazul unora din aceste izvoare presupuse de mîna a doua.

Data redactării prolegomenelor este greu de precizat. Strabon menţionează în cursul lor două evenimente care nu pot servi însă ca punct de reper, fiind mult prea imprecise. Acestea sînt informaţia despre aspectul Libyei primită de Strabon de la proconsulul Africei Cn. Piso (II, 5, 33) şi campaniile romanilor pînă la Elba (I, 2, 1). În primul caz nu se poate preciza dacă Strabon l-a întîlnit pe Piso la Roma, sau poate în Syria, unde acesta a fost legatus în anul 17 e.n. În cel de al doilea, dificultatea rezidă în faptul că romanii au făcut mai multe expediţii pînă la Elba şi la date diferite (între 9 î.e.n. — 16 e.n.). S-au exprimat păreri că preliminariile au fost redactate după încheierea descrierii regionale sau cel puţin că ele au fost revizuite la urmă, după ce a fost elaborată în întregime Geografia, ceea ce ar însemna cu aproximaţie anul 17 e.n.

Ultima parte a acestei notiţe o consacrăm cîtorva lămuriri privind stadiasmul, traducerea numelor proprii şi bibliografia.

Majoritatea distanţelor semnalate în cursul Geografiei sînt exprimate de Strabon în stadii. Transpunerea lor în unităţile noastre de măsură ridică probleme, deoarece valoarea stadiului variază de la un scriitor la altul, ba chiar la acelaşi autor. Astfel, pentru Eratosthenes, stadiul valorează 300 de coţi egipteni, ceea ce înseamnă 157,5 m. Acelaşi Eratosthenes, de data aceasta în acord cu Hipparchos, foloseşte şi stadiul de 158,7 m mai ales în calculul circumferinţei terestre. Stadiul lui Polybios valorează 177,7 m, iar al lui Poseidonios, 222,2 m. Stadiul roman, cel mai larg utilizat în epoca lui Strabon, este de 185 m. Dificultatea conversiunii rezidă în faptul că Strabon împrumută stadiile de la diverşi autori fără să le unifice şi fără să semnaleze despre a cui măsurătoare este vorba. De aceea, aflîndu-ne în imposibilitatea de a cunoaşte exact valoarea stadiului din fiecare pasaj, am generalizat stadiul de 185 m, ca fiind cel mai obişnuit, pentru a da totuşi o idee aproximativă asupra distanţelor în discuţie. Cel interesat poate să refacă socoteala după indicaţiile de mai sus, pentru a obţine echivalentul cel mai exact din fiecare pasaj.

Transcrierea numelor proprii ridică de asemenea suficiente dificultăţi. În general am dat terminaţie românească numelor de popoare, fiind forme adjectivale, cît şi numelor de persoane cunoscute la noi; am păstrat pe cît posibil forma greacă în rest, cu excepţia numelor latine pe care le-am transcris ca atare. Numai că gradul de cunoaştere a unor nume este un criteriu foarte arbitrar. Neajunsul este suplinit de indicele de la finele volumului care comportă atît forma din traducere cît şi originalul grec.

Fragmentele de bază au fost citate astfel: din Eratosthenes, H. Berger, *Die Geographiscben Fragmente des Eratosthenes,* Leipzig, 1880; din Hipparchos, H. Berger, *Die geographischen Fragmente des Hipparch,* Leipzig, 1869 şi D. R. Dicks, *The Geographical Fragments of Hipparchus,* Londra, 1960; Poseidonios, Apollodoros şi alţi istorici, după F. Jacoby, *Die Fragmente der griechischen Historiker,* Berlin, 1926; Pytheas, după H. J. Mette, *Pytheas von Massalia,* Berlin, 1952; Crates, după H. J. Mette, *Sphairopoiia,* München, 1936; Demetrios din Skepsis, după R. Gaede, *Demetrii Scepsii quae supersunt,* Greifswald, 1880; filozofii presocratici, după H. Diek, *Die Fragmente der Vorsokratiker* (V S), Berlin 1922, sau F. Wehrli, *Die Scbule des Aristoteles,* Bâle, 1944, sau după J. von Arnim, *Stoicorum Veterum Fragmenta;* (S V F) 3 vol., Leipzig, 1903—1905[1].

---

[1]Pentru o mai bună înţelegere a problemelor tratate în Prolegomene, de mare utilitate sînt: H. Berger, *Geschichte der wissenschajtlichen Erdkunde der Griechen,* ed. 2, Leipzig, 1903; P. Brunet şi A. Mieli, *Histoire des sciences,* Antiquité, Paris, 1935; A. Reymond, *Histoire des sciences exactes et*

REZUMAT

Geografia nu se află în afara filozofiei. Este limpede că şi Homer s-a slujit de ea pretutindeni în poemele sale. Cei care au folosit-o mai întîi au lăsat în urma lor compoziţii pline de lacune şi de incoerenţe, precum şi cu greşeli, cu denaturări şi contradicţii. Probe şi demonstraţii că o astfel de părere a autorului este corectă. Expuneri sumare care înfăţişează pe scurt dispoziţia generală a lumii locuite. Garanţia dovezilor probabile şi sigure că în multe părţi pămîntul şi marea s-au deplasat şi şi-au schimbat între ele locurile.

CAPITOLUL I

1. Socotim că, dacă intră în atribuţiile filozofului vreo altă disciplină, atunci negreşit în sarcina lui cade şi geografia, pe care ne-am propus acum s-o cercetăm. Multe fapte dovedesc că nu judecăm greşit. În primul rînd, cei care s-au încumetat să facă primii paşi pe tărîmul geografiei au fost unii ca Homer şi Anaximandros din Milet[1], apoi Hecataios[2], compatriotul acestuia din urmă — după cîte afirmă şi Eratosthenes[3] — de asemenea Democrit[4], Eudoxos[5], Dicaiarchos[6], Ephoros[7] şi mulţi alţii; ba încă şi urmaşii acestora, Eratoschenes, Polybios[8] şi Poseidonios[9], toţi filozofi. De altfel, cunoştinţele numeroase, care, singure, pot făuri o lucrare de acest fel, nu-i sînt date altcuiva decît aceluia care scrutează lucrurile divine şi pe cele omeneşti, a căror cunoaştere este prin definiţie filozofia. De asemenea, profitul atît de divers ce se poate trage din ea, deoarece priveşte atît viaţa politică şi practica guvernării, cît şi cunoaşterea fenomenelor cereşti şi a vieţuitoarelor de pe pămînt şi din mare, a plantelor, a roadelor şi a altor particularităţi cîte se pot vedea în fiecare parte a hunii, reclamă pe acelaşi gen de bărbat în a cărui preocupare se află arta de a trăi şi fericirea.

2. Reluînd acum de la început, să examinăm rînd pe rînd cele spuse mai sus. În primul rînd, să arătăm că, pe bună dreptate, am socotit atît noi, cît şi înaintaşii noştri — printre care se numără şi Hipparchos[10] — că întemeietorul geografiei a fost Homer; acesta i-a întrecut pe toţi, pe cei vechi şi pe urmaşi, nu numai în

---

naturelles, dans l'antiquité, ed. 2, Paris, 1955; P. Tannery, *Recherches sur l'histoire de l'astronomie ancienne,* Paris, 1893; H. F. Tozer, *A History of Ancient Geography,* ed. 2, Cambridge, 1935. Lucrări speciale asupra lui Strabon: G. Aujac, *Strabon et la science de son temps, les sciences du monde,* Paris, 1966; M. Dubois, *Examen de la Géographie de Strabon,* Paris, 1891.

[1]*Anaximandros din Milet,* vezi Studiul introductiv, 3.2.1.2.

[2]*Hecataios din Milet,* vezi Studiul introductiv, 3.3.1

[3]*Eratosthenes,* vezi Studiul introductiv, 3.3.4.

[4]*Democrit,* vezi Studiul introductiv, 3.2.3.

[5]*Eudoxos im Cnidos,* vezi Studiul introductiv 3.3.2.

[6]*Dicaiarcbos* vezi Studiul introductiv 3.3.2.

[7]*Ephoros,* orator şi istoric grec (363—300 î.e.n.), născut la Kyme în Eolida (Asia Mică), discipolul lui Isocrates. A scris o Istorie a *Peloponesului* pentru ale cărei fragmente vezi C. şi Th. Müller, *Fragmenta Historicorum Graecorum,* voi. I (F.H.G.) Paris, 1874, pp. 234—277. Vezi şi E. Dopp, *Die geographischen Studien des Ephorus,* Rostock, 1900—1903 şi J. Forderer, *Ephoros und Strabon,* Diss 79, Tubingen, 1913.

[8]*Polybios,* vezi Studiul introductiv, 3.3.6

[9]Poseidonios din Apameea Siriei, vezi Studiul introductiv 3.3.7., vezi şi G. D. Ohling, *Quaestiones Posidonianae ex Strabone,* Göttingen, 1908.

[10]*Hipparchos,* un vestit astronom şi matematician grec din secolul al II-lea î.e.n. vezi Studiul introductiv 3.3.5.; vezi şi H. Berger. *Die geografischen Fragmente des Hipparch,* zusammengestellt und besprochen, Leipzig, 1869 şi D.R. Dicks, *The Geographical Fragments of Hipparchus,* Londra, 1960, aici fr. 1

măiestria poeziei, ci aproape şi în cunoaşterea vieţii politice; pornind de la aceasta, interesul lui s-a îndreptat nu numai spre isprăvi ale armelor, ca să afle cît mai multe cu putinţă şi să le transmită urmaşilor — ci şi spre locuri, privite atît în individualitatea lor regională, cît şi în raport cu ansamblul pămîntului populat şi al mării. Altfel el nu ar fi ajuns pînă la hotarele uscatului, făcîndu-i ocolul cu povestirea.

3. În primul rînd, Homer a înfăţişat pămîntul populat scăldat de jur împrejur de ocean. Cît priveşte regiunile lui, pe unele le-a pomenit numindu-le, în vreme ce la altele a făcut doar aluzie menţionînd unele din semnele lor distinctive. Astfel, el a desemnat prin propriul lor nume Libya[1] şi Etiopia[2], pe sidoni[3] şi pe erembi[4] — acestora din urmă pe drept cuvînt li s-ar putea spune troglodiţi arabi[5]; dar neamurile de la răsărit şi de la asfinţit le-a pomenit numai indirect (zicînd) că ele sînt udate de valurile oceanului, pentru că — zice Homer — din ocean răsare soarele şi în el apune, la fel ca celelalte stele:

Soarele — abia apucase pe ump să reverse lumina
Şi să se înalţe în slavă din apele lui Okeanos
Line şi-afunde[6].

Şi în altă parte:

Soarele — atunci luminos în Ocean asfinţea, după dînsul
(Peste pămîntul mănos) se lăsă întunericul nopţii[7].

şi (în alt loc) adaugă ca şi astrele sînt udate de ocean[8].

4 Homer apoi scoate în lumină bunăstarea oamenilor de la asfinţit, cît şi clima lor plăcută, deoarece a auzit, pesemne, vorbindu-se despre bogăţiile Iberiei[9], pentru care însuşi Heracles[10] a pornit o expediţie şi, mai tîrziu, fenicienii[11]; aceştia au şi pus stăpînire pe o bună parte a ei; pînă la urmă, au cucerit-o romanii[12].

---

[1]*Libya* este denumirea regiunii nordice a Africii, de la vest de Egipt pînă la Oceanul Atlantic.
[2]*Etiopia,* țară vag conturată în antichitate, care cuprinde regiunile ce se întind la sud de Egipt. Cu timpul, s-a dat numele de Etiopia bazinului format de cursul superior al Nilului pînă la Delgado.
[3]*Sidoni,* locuitori ai Sidonului, una din cele două cetăți vestite ale Feniciei. Numele poate desemna însă şi pe toți fenicienii.
[4]*Erembii,* populație antică a căror aşezare pe harta pămîntului era neclară încă din antichitate. După părerea lui Strabon (I, 41 şi urm.), prin *erembi* sînt desemnați *arabii.* Aceste aluzii (notele 11—14) se fac în *Odiseea,* IV, 81. Vezi discuția mai pe larg în I, 2, 31 şi 35.
[5]*Troglodiții arabi,* populație legendară care a fost localizată pe coastele Africii orientale. Numele lor înseamnă „locuitori ai gropilor" (adică ai peşterilor).
[6]Homer, *Iliada,* VII, 421 (trad. Murnu, 41C).
[7]Homer, *Iliada,* VII, 485 (trad. Murnu, 478).
[8]Homer, *Iliada,* V, 246. Aceste două citate din Homer sînt omise de A. Meineke.
[9]*Iberia* este denumirea prin care, în antichitate, s-a desemnat mai întîi numai regiunea Hispaniei, udată de Ebru, apoi întreaga peninsulă. Vezi descrierea Iberiei la Strabon, cartea a III-a.
[10]*Heracles,* erou grec după legendă, fiul lui Zeus şi al Alcmenei. Despre expediția lui Heracles în Iberia vorbeşte şi Stesichoros în a sa *Geryoneida,* fr. 4—9 Page, în legătură cu furtul boilor lui Geryon, semnalînd în această ordine de idei existența minelor de argint Ia Tartessos. Sallustius, *Bellum Iugurthinum,* XVII— XVIII prezintă expediția lui Heracles în Hispania ca o tradiție viabilă în Africa de nord-vest.
[11]*Cucerirea Iberiei de către fenicieni* s-a făcut în mai multe reprize, astfel carthaginezii înainte de 266 î.e.n. au pus stăpînire pe litoralul Baeticei; între 236—219, sub Hamilcar, Hasdrubal şi Hannibal, ei şi-au întins cuceririle adînc în interior. Dar cu mult înainte, prin 1100 î.e.n., fenicieni din Tyr au întemeiat Gadeira în insula iberică cu acelaşi nume.
[12]Romanii au obținut teritorii în Hispania la sfîrşitul secolului al III-lea î.e.n., în urma victoriilor lui

Într-adevăr, în acea parte a lumii se îngînă adierile zefirului şi pe acele meleaguri situează poetul Cîmpiile Elyzee[1], spre care spune că-l vor trimite zeii pe Menelaos:

Trimis vei fi de zei la capătul lumii
Pe Cîmpii Elizei unde şade
Bălanul Radamante[2], unde omul
Trăieşte mai ferice, că nu-i ploaie
Şi nici ninsoare nu-i, nici iarnă lungă,
Ci pururea suflare lină-adie
Din Ocean[3].

5. Şi tot acolo, la capătul dinspre asfinţit al Mauritaniei[4], se află Insulele Fericiţilor, unde, de altfel, se găsesc şi marginile apusene ale Iberiei. Numele însuşi ne lămureşte că şi insulele au fost socotite fericite numai pentru că se învecinează cu acele lacuri.

6. Homer mai adaugă că etiopienii sînt ultimii locuitori spre ocean[5]. Iată cum se exprimă (poetul) în legătură cu aşezarea lor la capătul pămîntului:

Etiopienii ce stau la capul lumii
Şi-n două-s împărţiţi[6]

fără să spună aberaţii „că-n două-s împărţiţi", aşa cum se va adeveri din cele ce urmează. Cît despre situarea lor la ocean, iată-i versurile:

Zeus de ieri a purces şi s-a dus la ospeţe cu zeii
Spre-Okeanos, departe, la bunul popor etiopic[7].

Iar despre faptul că şi capătul dinspre miazănoapte al pămîntului este mărginit de ocean, Homer s-a pronunţat ocolit, vorbind despre Ursă astfel:

Singură ea nu are parte de apele oceanului[8].

Prin Ursă şi prin Carul Mare Homer desemnează cercul polar. Într-alt chip el n-ar fi putut să afirme că,

---

Scipio în Africa (Zaroa, 202 î.e.n.); cucerirea ei, după lungi bătălii, s-a încheiat cu luarea Numanției de către Scipio Aemiuanus, în 133 î.e.n.; pacificarea ei se datoreşte lui Augustus, în 19 î.e.n. (Pentru intervențiile împăratului aici, vezi III, 4, 5).
[1]*Cîmpiile Elyzee* au fost localizate în Insulele Fericiților sau Canare, la vest de Peninsula Iberică.
[2]*Radamantes,* fiul lui Zeus şi al Europei, fratele lui Minos şi unul dintre cei trei judecători ai infernului.
[3]Homer, *Odiseea,* IV, 563 (trad. Murnu 749 şi următoarele).
[4]*Mauritania,* regiune pe coasta de nord-vest a Africii, udată de Mediterana la nord, de Oceanul Atlantic la vest.
[5]În antichitate, nu se ştia aproape nimic despre aceşti ultimi locuitori spre ocean. Vagi ecouri ale unor călătorii în jurul „Libyei* au furnizat informații mai mult fabuloase şi fantastice despre ei. Cu timpul anticii şi-au formulat o idee mai clară asupra lor, pe baza descifrării unor manuscrise din Egipt şi Mesopotamia.
[6]*Odiseea,* I, 23 (trad. Murnu, 36).
[7]*Iliada,* I, 423 (trad. Murnu, 419). In legătură cu localizarea Etiopiei şi a oceanului în jurul pămîntului populat, vezi I, 2, 24.
[8]*Iliada,* XVIII, 489; *Odiseea,* V, 275 (trad. Murnu, 365).

dintre atîtea stele care se rotesc pe aceeaşi boltă a cerului mereu la vedere, singură Ursa nu are parte de apele oceanului. În felul acesta, pe nedrept i se aduce poetului învinuirea de ignoranţă sub pretextul că n-a cunoscut decît o singură Ursă în loc de două; negreşit, este puţin probabil ca pe vremea aceea să nu[1] fi fost reperată constelaţia celeilalte Urse; dar locul ei pe cer a ajuns să fie cunoscut şi la eleni abia de cînd fenicienii au desemnat-o cu numele şi s-au orientat după ea în navigaţie, după cum şi Cosiţa Berenicei[2] şi Canobos[3] şi-au primit numele abia de ieri alaltăieri, deoarece mai sînt încă şi astăzi multe stele fără nume, după cum susţine Aratos. Deci nici Crates[4] nu scrie corect (cînd vrea să modifice versul astfel:)

Singur el e scutit de-a Oceanului baie[5].

deoarece respinge o lecţie care nu era de respins. Mai bine se exprimă Heraclit[6] şi mai potrivit cu vorbele lui Homer, cînd numeşte Ursă cercul polar: *„Ursa este hotarul comun al Aurorei şi al Seriişsi în faţa Ursei este văzduhul etericului Zeus".* Negreşit, cercul polar şi nu Ursa este graniţa dintre asfinţit şi răsărit. Aşadar Homer prin Ursă — pe care o numeşte şi Carul Mare şi despre care spune că pîn-deşte Orionul[7] — desemnează cercul polar; pe de altă parte, vorbind de Ocean, în care şi din care face (să aibă loc) apusul şi răsăritul soarelui[8], el are în vedere de fapt orizontul. Iar cînd afirmă că Ursa se roteşte în acele părţi, fără a se împărtăşi din apele Oceanului, el ştie, pesemne, că cel mai nordic punct al orizontului coincide cu cercul polar. Interpretînd acum textul poetului potrivit cu explicaţiile de mai sus, trebuie să admitem mai întîi că orizontul este punctui de pe pămînt care se uneşte cu oceanul[9], apoi că cercul arctic (desemnat prin numele Arctos sau Ursa) este cercul care, în iluzia noastră optică, atinge pămîntul în punctul cel mai nordic al lumii populate; astfel că, după Homer,

---

[1]În acest loc ne-am conformat ediției „Les Belles Lettres" 1969, care păstrează (p. *67)* negația μή din manuscrise, suprimată de editori începînd cu Xylander; motivul adus de autoarea G. Aujac, (p. 175, n. 5): o constelație poate fi repetată cu mult înainte de a fi numită şi catalogată; fenicienii s-au orientat în navigație după Ursa Mică, vezi Aratos, *Fenomenele,* 37—44.

[2]*Cosița Berenicei* (Coma Berenicis), o constelație a emisferei boreale între Bour şi Leu, căreia astronomul antic Conon din Samos i-a dat acest nume în cinstea reginei egiptene Berenice, fiica lui Magas, regele Cyrenei şi soția lui Ptolemeu Euergetul (246—221). Vezi Callimachi *Aitia,* IV fr. 110 Pfeiffer.

[3]Constelația Canopos sau Canobos, cea mai strălucitoare pe cer după Sirius, şi-a primit denumirea — spune legenda — după cîrmaciul corabiei lui Menelaos căzut aici. Totodată acesta este numele cîrmaciului corabiei lui Osiris, vezi Plutarh, *De Iside et Osiride,* 359 E. Prima oară a fost semnalată de Eudoxos din Cnidos, ca „astru ce se vede în Egipt", vezi Hipparchos, *In Aratum,* I, 11, 6.

[4]*Crates,* fiul lui Timocrates din Mallos, filozof stoic şi gramatic, supranumit Homericos, datorită lucrărilor sale asupra poemelor homerice. A trăit mult la Pergam pe timpul lui Ptolemeu Philometor (180—145 î.e.n.).

[5]În manuscrise, pasajul prezintă două variante: oloț (masculin) „singur" — cum propune Crates — şi în acest caz este vorba de cercul polar, şi otij (feminin) „singură" — cum propun alți critici de text — şi atunci este vorba de Ursă.

[6]*Heraclit* din Efes, vestit filozof grec din Ionia, care a trăit la sfîrşitul secolului al VI-lea, începutul celui de-al V-lea î.e.n. Pentru fragmentele păstrate din opera lui Heraclit, vezi H. Diels, *Herakleitos von Ephesos,* ed. II, Berlin, 1910. Ele au fost traduse în limba română şi comentate de I. Banu, *Heraclit din Ephes,* Bucureşti, 1963.

[7]*Constelația Orionului,* o strălucitoare constelație a zonei ecuatoriale. Aici aluzie la Homer, *Iliada,* 487, *Odiseea,* V, 273—4.

[8]Aluzie la Homer, *Odiseea,* V, 274

[9][39] „Orizontul este punctul de pe pămînt care se uneşte cu oceanul", deoarece, în concepția celor vechi, oceanul era un fluviu uriaş care cuprindea ca într-un cerc pămîntul locuit, imaginat, la rîndu-i, ca o insulă mare. În orice direcție s-ar fi pornit, „capătul" pămîntului îl forma oceanul. Iar pentru că la „capătul" pămîntului — dintr-o iluzie optică — se presupunea că se uneşte cerul cu pămîntul, la ocean era şi orizontul.

şi această parte a pămîntului ar putea să fie udată de ocean. De asemenea, poetul a avut cunoştinţă în mod foarte precis despre oamenii cei mai depărtaţi înspre miazănoapte, pe care, ce-i drept, nu-i numeşte (căci nici pînă astăzi, ei nu au toţi un nume generic) dar îi desemnează prin felul lor de viaţă, spunînd că sînt nomazi şi „străluciţi mulgători de iepe, băutori de lapte cu trai mizer"[1].

7. Homer mai arată, de altfel, că oceanul încinge pămîntul ca într-un inel, cînd pune pe Hera să vorbească aşa:

Pînă la hotarul pămîntului a toate hrănitor vreau să mă duc spre vederea
Lui Okeanos, al zeilor tată[2]

ceea ce va să însemne că oceanul se îmbină cu toate marginile „pămîntului", iar (aceste) margini sînt dispuse în formă de cerc. Şi în episodul Hoplopeei[3], poetul prezintă oceanul în formă de cerc în jurul marginilor scutului lui Ahile.

Aceeaşi rîvnă de a cunoaşte explică şi faptul că el nu a ignorat fenomenele de flux şi de reflux ale Oceanului, dovadă că-l numeşte „oceanul, rîul vîrtelnic"[4], şi (despre Charybda):

De trei ori pe zi sloboade ea apa
Şi de trei ori o înghite groaznic[5].

Iar dacă de fapt (fenomenul) nu se întîmplă de trei ori, ci numai de două, fie că s-a înşelat în observaţia sa, fie că textul este corupt, intenţia însă aceasta i-a fost. Şi epitetul „cu apele line"[6] face o oarecare aluzie la flux, deoarece creşterea apelor este lină şi nu tumultuoasă. Poseidonios[7], dimpotrivă, presupune că Homer, vorbind de stînci cînd acoperite de ape, cînd dezvelite şi numind oceanul fluviu[8], are de fapt în vedere curentul impetuos al oceanului cu prilejul fluxului. Primul argument este bun, cel de-al doilea nu are însă nici o noimă: căci creşterea fluxului nu seamănă de loc cu curentul unui fluviu, şi cu atît mai puţin refluxul. Explicaţia lui Crates ne dezvăluie o latură întrucîtva mai vrednică de crezare; după el, Homer vorbeşte de „curent adînc" şi de „curent invers" ca şi de „fluviu", cînd se referă la întregul ocean[9]. Numai că Homer numeşte *fluviu* şi *curs de fluviu* şi o parte a oceanului, deci nu numai oceanul întreg, ci numai o porţiune a lui, în versurile ce urmează:

Cînd de pe rîul Ocean cu vasul trecurăm
Pe valurile mării larg deschise[10].

Aici, Homer nu se referă la întregul ocean, ci numai la fluviul care îşi are cursul în ocean şi este o parte a

---

[1] „Mulgători de iepe", în gr. ἱππημολγούς; „băutori de lapte", în gr. γαλακτοφάγους; „cu trai mizer", în gr. αβίους, denumiri de popoare nomade de păstori. Vezi, Homer, *Iliada,* XIII, 5—6.
[2] Homer, *Iliada,* XIV, 200, 301 (trad. Murnu, 195 şi urm.).
[3] Episodul scutului lui Ahile, cunoscut sub denumirea de Hoplopee, se află la Homer, *Iliada,* XVIII, 607 şi urm.
[4] Expresia aparține lui Homer, *Iliada* XVIII, 399 (trad. Murnu, 388).
[5] Homer, *Odiseea,* XII, 105 (trad. Murnu, 145). *Charybda* era o văgăună celebră, situată pe coasta de nord-est a Siciliei, în fața Scyllei, situată pe coasta meridională a Italiei. Ele alcătuiau strîmtoarea Siciliei sau a Messinei, foarte primejdioasă pentru corăbii, datorită vîrtejului apelor care loveau vasele de aceste stînci sau le vîrau în peşterile de sub ele.
[6] Cu ape line. Expresia aparține lui Homer, *Iliada,* VII, 422
[7] Fr. 83 Iacoby
[8] Homer, *Iliada,* XIV, 245; *Odiseea,* XII, 235
[9] Pentru „curent adînc", *Iliada,* VII, 422; XIV, 311; *Odiseea,* XIX 434; pentru „curent invers", *Iliada,* XVIII, 399, *Odiseea,* XX," 65; pentru „fluviu", *Iliada,* XIV, 245, XVIII, 607.
[10] *Odiseea,* XII, 1 şi urm. (trad. Murnu, idem).

oceanului. Despre acest fluviu Crates zice că ar fi un fel de estuar sau de golf care se întinde de la tropicul de iarnă pînă la aurora australă[1]. Într-adevăr, dacă vreun vas ar ieşi din acest estaur, el ar putea să se afle încă în ocean; dar dacă ar părăsi în întregime oceanul, ar fi cu neputinţă ca el să se mai găsească în ocean. Iată vorbele lui Homer: *„părăsi cursul oceanului,* ajunse pe valurile mării", iar marea nu este alta decît oceanul. Aşadar, dacă se dă o altă interpretare pasajului, se ajunge la expresia absurdă „ieşind din ocean, a intrat în ocean". Dar toate acestea merită o discuţie mult mai amplă.

8. Faptul că lumea locuită este o insulă trebuie dedus, în primul rînd, din mărturia simţurilor şi din experienţă, pentru că pretutindeni unde oamenii au avut vreodată putinţa să atingă capătul pămîntului, ei au dat de mare, pe care noi o numim ocean. Iar acolo unde acest lucru nu a putut fi probat cu simţurile, dovada o face raţiunea. Într-adevăr, în jurul coastei de răsărit a pămîntului, locuită de indieni, şi a coastei de asfinţit, populată de iberi şi mauritani, ocolul cu vasele s-a făcut pînă departe, atît spre miazăzi cît şi spre miazănoapte. Restul intervalului care a rămas pînă astăzi neparcurs pe apă, din pricină că niciodată nu s-au întîlnit vase care ocolesc uscatul pe partea potrivnică nouă, (acest spaţiu) nu este întins, dacă-l judecăm după distanţele paralele străbătute de noi[2]. Aşa stînd lucrurile, nu pare adevărat ca Oceanul Atlantic să fie o mare cu două albii despărţite prin istmuri[3] atît de strimte încît să împiedice circulaţia vaselor de jur împrejurul uscatului, ci mai degrabă apele lui sînt confluente şi continui. Într-adevăr, navigatorii care s-au încumetat să pornească o călătorie în jurul pămîntului, iar apoi s-au întors din drum, nu spun că i-a împiedicat vreun tărîm al uscatului, care le-a apărut în cale şi le-a închis trecerea, ci numai lipsa de provizii şi teama necunoscutului şi a pustietăţii, drumul fiind pe mai departe maritim. Această stare de lucruri se potriveşte în mai mare măsură cu regimul oceanic al fluxului şi al refluxului: într-adevăr, pretutindeni, prefacerile care au loc cu prilejul creşterii apelor, cît şi cu scăderea lor, se vădesc aceleaşi, sau cu deosebiri mici, ca şi cum mişcarea a fost produsă de o singură mare şi datorită aceleiaşi pricini[4].

---

[1]Deci de la tropicul Capricornului pînă la polul sud; estuarul în discuție se întinde în acest caz de la limita nordică la cea sudică a zonei temperate din emisfera australă. Crates presupunea că există patru lumi populate situate simetric, fiecare într-o jumătate de emisferă, înconjurate de ocean. Estuarul ar fi deci partea oceanului care separă cele două lumi populate ale emisferei sudice. În acest fel explică Crates şi diviziunea în două a etiopienilor.

[2]Pasajul privitor la măsurarea periferiei „insulei terestre" trebuie înțeles astfel: „periferia uscatului poate fi calculată practic şi cu rațiunea. Practic, se măsoară porțiunea coastei ocolită cu corăbiile; cu rațiunea se calculează porțiunea coastei neocolită de vase. Pînă pe vremea iui Strabon, corăbiile au făcut curse pe lîngă coastele de răsărit şi pe lîngă cele de apus ale acestei insule, pe o mare întindere de loc atît în direcția nordului, cît şi a sudului. Cu rațiunea a rămas să se calculeze porțiunea coastei de la miazănoapte şi de la miazăzi, pe lîngă care nu s-au efectuat încă navigații, pentru că locuitorii de apus ai uscatului nu au luat contact cu cei de răsărit, cu cei care navighează în sens contrar cu „noi".

[3]Această teorie a istmurilor, care preconizează continuitatea uscatului, este contrariul teoriei tradiționale a insularității lumii locuite. Ea a fost susținută, probabil, de Hipparchos, vezi I. 1, 9.

[4]În operele antice sînt consemnate numele mai multor navigatori care au parcurs o porțiune a ocolului, „insulei terestre". Astfel de la Coloanele lui Heracles au navigat spre nord carthaginezul Himilcon (înainte de 480 î.e.n., vezi Pliniu, *Naturalis Historia,* II, 169), apoi Pytheas din Massalia (prin 320 î.e.n.); spre sud: Eumenes din Massalia, la sfîrşitul secolului al V-lea î.e.n. (Avienus, *Ora maritima),* Hannon din Carthagina, înainte de 480 î.e.n. Satasspes, cam în 470 (vezi Herodot, IV, 43), Eudoxos din Kyzicos (II, 3, 4).

Spre est, o expediție feniciană, pornită la porunca faraonului Nechao, a pornit din Marea Roşie pentru a înconjura Africa (Herodot, IV, 42, Strabon, II, 3,5); Skylax din Caryanda a navigat din Indus pînă în Golful Arabic, la porunca lui Darius. (Herodot, IV, 44). Vezi pentru întreaga notă, G. Aujac, *Strabon Geographie,* I 1, p. 177, nota 3.

9. Hipparchos[1] nu merită încredere cînd respinge această opinie[2], susţinînd, pe de o parte, că regimul oceanului nu este pretutindeni uniform şi, pe de alta, că, şi de s-ar admite acest lucru, n-ar rezulta neapărat că Oceanul Atlantic formează o singură albie continuă, de formă circulară. Pentru afirmaţia că oceanul nu are peste tot acelaşi regim, el ia drept sprijin mărturia lui Seleucos din Babylon[3]. Noi însă, în bună parte, referim discuţia despre ocean şi despre maree la Poseidonios[4] şi la Athenodoros[5], care au dobîndit o deosebită măiestrie în studiul acestor fenomene. Pentru chestiunea pusă acum în discuţie, noi ne mărginim doar la afirmaţia că e mai verosimil să admitem uniformitatea fenomenelor oceanului, dacă ţinem seama de faptul că, pe măsură ce umiditatea răspîndită în jurul pămîntului va fi mai mare, cu atît corpurile cereşti vor putea fi mai bine susţinute de vaporii emanaţi din ocean[6].

10. Mai departe, aşa cum poetul cunoaşte şi enunţă răspicat marginile şi rotocolul lumii populate, tot astfel procedează şi cu Marea Interioară[7]. Într-adevăr, această mare, începînd de la Coloanele lui Heracles, este împrejmuită de Libya, Egipt şi de Fenicia, în continuare, de ţărmul care ocoleşte Ciprul, apoi de solymi, de lycieni[8] şi de carieni[9], iar dincolo de aceştia, de ţărmul dintre Mycale şi Troada[10] împreună cu insulele din faţa lui. Pe toate aceste locuri, Homer le pomeneşte şi, în continuare, pe cele din împrejurimile Propontidei şi ale Pontului Euxin pînă în Colchida[11], la limita expediţiei lui Iason. Ba şi Bosforul Cimmerian[12] l-a cunoscut, avînd ştiinţă de cimmerieni. De bună seamă, el n-ar fi cunoscut numele cimmerienilor, dacă n-ar fi avut ştire despre ei, care pe vremea sa, ori cu puţin înainte[13], au parcurs întregul teritoriu din Bosfor pînă în Ionia[14]. Într-adevăr, Homer la ei se referă cînd descrie climatul posomorit al ţinuturilor acestora.

Cimmerienii învăluiţi în ceaţa şi-ntuneric
Că-n veci nu-i vede luminosul soare,

---

[1]VIII 1 (p. 71,11—72,3) =4 (p. 71,24—72,3) Dicks.
[2]Opinia aparține lui Eratosthenes, II A 13 (p. 71,19—72,3).
[3]*Seleucos din Babilon sau Seleucos I. Nicator,* a fost regele Siriei şi unul dintre cei mai buni ofițeri ai lui Alexandru cel Mare (secolul al IV-lea î.e.n.).
[4]Fr. 82 (71,24—72,9) Iacoby
[5]*Athenodoros,* fiul lui Sandron, filozof stoic, originar din Cana, în Tarsos şi contemporan cu Strabon. Vezi Iacoby, Fr. Gr. Hist. 746 F 6 a (3—6).
[6]Teză stoică, vezi S.V.F., II 690, susținută şi de Poseidonioi (Diogenes Laertios, VII 144) de la care a împrumutat-o Strabon. Vezi şi Plutarh, *De hide et Osiride, 367* E.
[7]*Marea Interioară* (Mare Internum) este denumirea dată de romani Mării Mediterane.
[8]*Solymii,* numiți şi myliaşi şi termili, alături de lycieni, populații antice din Lycia, o regiune din Asia Mică, situată la sud de Frigia, între Caria şi Pamfilia.
[9]*Carienii,* locuitorii Cariei, vechi ținut al Asiei Mici, în partea de sud-vest a peninsulei, învecinîndu-se la nord cu Lydia, la sud-est cu Lycia, fiind udată la vest de Marea Egee, la sud-vest de Mediterana.
[10]*Mycale şi Troada:* Mycale este un mume, în Ionia, avansînd sub formă de cap în mare, în fața insulei Samos, între Panionium şi Pirene. Capul Mycale a devenit celebru prin bătălia navală dată aici între perşi şi grecii conduşi de Leutychides şi de Xanthippos (în 479 î.e.n.). *Troada* a fost o mică țărişoară din Asia Mică, între Hellespont, Marea Egee şi Ida, cu capitala Troia, vestită cetate asediată de greci timp de zece ani şi cîntată de Homer în *Iliada.*
[11]*Colchida,* țară în partea de răsărit a Mării Negre, între Caucazi, la nord, Armenia şi Armenia Minor, la sud.
[12]*Bosforul Cimmerian,* azi strîmtoarea Kerci, în Crimeea, la intrarea în Marea Azov
[13]Expedițiile cimmerienilor au avut loc spre sfîrşitul secolului VIII î.e.n. Strabon pune aceste expediții în legătură cu Homer, în trei pasaje: I, 1, 10; I, 2, 9 şi III, 2, 12. După Theopomp (F. Gr. Hist. 115 F 205) opinie adoptată de Strabon, Homer ar fi trăit la 500 de ani după războiul troian, deci pe vremea lui Archiloch (680 î.e.n.).
[14]*Ionia,* regiune de pe coasta mediteraneană a Asiei Mici, cuprinsă între rîurile Meander şi Hermos, care a fost colonizată de triburile ioniene ale grecilor.

Ci beznă urgisită-i cotropeşte[1].

Homer cunoaşte şi Istrul, de vreme ce pomeneşte pe mysieni[2], o seminţie tracă aşezată pe malurile lui. Ba el are ştire şi de ţărmul mării din continuare aparţinînd Traciei[3], pînă la Peneu[4], de vreme ce menţionează pe peoni[5], muntele Athos[6], rîul Axios[7] şi insulele înşirate în faţa acestora. Urmează în continuare ţărmul Greciei pînă la thesproţi[8], pe care Homer îl pomeneşte în întregime. Chiar şi coastele Italiei le-a cunoscut, deoarece a desemnat pe nume Temesa[9] şi pe şikeli[10]; la fel, el vorbeşte şi despre coastele Iberiei şi de bunăstarea oamenilor de acolo, lucruri despre care am vorbit de curînd[11]. Iar dacă uneori apar la Homer unele lacune, s-ar putea trece (uşor) cu vederea, pentru că, de fapt, geograful însuşi lasă adesea la o parte din amănunte într-o descriere regională. Homer poate fi scuzat chiar dacă a împletit unele poveşti în naraţiunea sa care are valoarea informativă şi instructivă, şi negreşit nu trebuie să i se aducă imputări. Căci nu este adevărat, cum pretinde Eratosthenes, ca orice poet are în vedere desfătarea şi nu educaţia. Dimpotrivă, cei mai competenţi autori care s-au pronunţat în legătură cu arta poetica spun că ea este începutul filozofiei. Dar asupra acestor aprecieri ale lui Eratosthenes vom reveni mai pe larg acolo unde va veni vorba iarăşi despre poet.

11. Iar acum, în legătură cu socotirea lui Homer drept părinte al geografiei, să ne mulţumim cu cele spuse mai sus. E limpede că şi urmaşii lui au fost bărbaţi eminenţi şi deprinşi cu filozofia. Printre aceştia, mai ales pe doi îi trece Eratosthenes în primele rînduri după Homer, pe Anaximanidros, discipolul şi compatriotul lui Thales[12], şi pe Hecataios din Milet. Anaximandros a făurit cel dintîi o hartă geografică, iar Hecataios a lăsat un tratat de geografie, despre care se crede că-i aparţine prin comparaţie cu restul operei sale.

12. Ideea că studiul geografiei are nevoie de multe cunoştinţe au exprimat-o mulţi (înaintea noastră). Bine precizează şi Hipparchos, în criticile pe care le face lui Eratosthenes, că studiul geografiei, care prezintă interes pentru orice om, fie el simplu particular sau iubitor de ştiinţă, este cu neputinţă să-l îmbrăţişezi, fără să ştii mai întîi să determini fenomenele cereşti şi să calculezi eclipsele. De pildă, e cu neputinţă să afli dacă Alexandria[13] Egiptului este situată la miazănoapte sau la miazăzi de Babylon[14], nici cu cît anume, fără cercetarea climei; de

[1]Homer, *Odiseea,* XI, 15 şi urm. (trad. Murnu, 19 şi urm.).
[2]*Mysienii,* locuitorii Mysiei, ținut de pe coasta apuseană a Asiei Mici, la nord de Lydia.
[3]*Tracia* (Thracia), țară antică întinsă, situată între muntele Haemus (Balcani) la nord, Marea Egee şi Propontida la sud şi Pontul Euxin la est şi Macedonia la sud-vest, fiind locuită de traci, populație indo-europeană, divizată în numeroase triburi.
[4]*Peneu,* azi Salampria, este un rîu al Thessaliei, veche regiune a Greciei; rîul izvorăşte la hotarul cu Epirul, străbate o parte a Thessaliei, curge prin munții Olymp şi Ossa, udînd celebra vale Tempe şi se varsă în golful Thermaic (azi Salonic).

[5]*Peonii,* locuitorii Peoniei, regiune situată în nord-estul Macedoniei şi sud-vestul Traciei.
[6]Muntele *Athos,* azi Hagion Oros sau Sfîntul Munte situat în peninsula Chalcidică a Greciei
[7]*Axios,* rîu al Macedoniei, azi Vardar
[8]*Thesproții,* locuitorii Thesproției, regiune a Epirului occidental, la vest de Ambracia, de-a lungul Mării Ionice
[9]*Temesa* şi *Tempsa.,* azi Torre di Nocera, oraş pe coasta apuseană a provinciei italice Brutium (azi Calabria). în antichitate a fost celebru prin minele sale de aramă.
[10]*Sikelii* sau *siculii,* locuitorii foarte îndepărtați în timp ai Italiei antice, poate de origine illyrică. Migrațiunea lor în Italia este mult anterioară venirii grecilor în peninsulă. In cursul epocilor, împinşi de alte populații, siculii au coborît spre sud, unii fiind asimilați de noii veniți, alții sfîrşind prin a trece în Sicilia, insulă care şi-a primit numele de la ei.
[11]Vezi imediat mai sus § 4 şi urm
[12]*Thales,* vezi *Studiul introductiv,* 3 2.1
[13]*Alexandria Egiptului,* oraş şi port la Marea Mediterană, în Egiptul de Jos, fondată de Alexandru cel Mare în 332.
[14]*Babilonul,* unul dintre cele mai vestite şi mai strălucite oraşe antice, fosta capitală a Babiloniei,

asemenea, în cazul determinării distanţelor relative spre est sau spre vest, acestea nu s-ar putea face cu precizie, fără o comparaţie a eclipselor soarelui şi ale lunii. Iată deci cele susţinute de Hipparchos.

13. Toţi cîţi îşi iau sarcina să descrie particularităţile regionale trebuie să ţină seama de fenomenele cereşti şi de geometrie, determinînd astfel figura, dimensiunile, distanţele relative, climatul acelor regiuni, cît şi temperatura lor şi, cu un cuvînt, condiţiile atmosferice. De vreme ce şi constructorul, cînd zideşte o casă, şi arhitectul, cînd pune temeliile unei cetăţi, va examina mai întîi toate aceste condiţii, se poate oare dispensa de ele geograful care cercetează întreaga lume locuită? Dimpotrivă, lui îi revine această datorie cu atît mai mult, pentru că pe întinderi mici nu înseamnă mare deosebire a fi situat la miazănoapte sau la miazăzi, dar dacă avem în vedere întregul rotocol al lumii populate, Nordul va cuprinde regiunea ce se întinde pînă la marginile Sciţiei şi ale Celţiei[1], iar Sudul, ţinuturile pînă la cei mai depărtaţi etiopieni; de bună seamă, aceste distanţe prezintă deosebiri uriaşe. La fel, nu este tot una să locuieşti la indieni sau la iberi. Într-adevăr, noi ştim că primii dintre aceştia sînt aşezaţi la capătul dinspre răsărit al pămîntului, iar ultimii, la marginile lui dinspre asfinţit şi, într-un anumit fel, unii la antipodul[2] celorlalţi.

1. Cum toate aceste caracteristici izvorăsc din mişcarea soarelui şi a celorlalte astre, cît şi din tendinţa centripetă a corpurilor cereşti, sîntem nevoiţi să privim în sus spre cer şi spre fenomenele cereşti proprii fiecăreia din regiunile noastre; în acestea se vădesc deosebiri considerabile ale aşezărilor de pe pămînt. Cine, aşadar, explicînd caracteristicile regionale, ar putea să ne dea informaţii corecte şi îndestulătoare, fără să se fi preocupat, măcar cît de puţin, de vreunul din aceste fenomene? Şi, într-adevăr, dacă, datorită caracterului aparte al lucrării noastre, este cu neputinţa să se aprofundeze totul cu exactitate, deoarece este vorba mai mult de o lucrare politică, s-ar cuveni cel puţin să o dezvoltăm atît cît să ofere unui cetăţean preocupat de treburile publice putinţa de a ne urmări.

15. Dar cel care şi-a înălţat astfel gîndirea (spre bolta cerească), acela nu se va abţine (să nu descrie) întregul pămînt. Într-adevăr, ar fi ridicol dacă cineva, în dorinţa de a înfăţişa mai bine lumea populată, va îndrăzni să atingă problemele fenomenelor cereşti şi se va servi de ele în scop instructiv, dar nu se va preocupa de globul pămîntesc a cărui parte este lumea locuită, neinteresîndu-se nici de dimensiunile, nici de caracteristicile acestuia, în sfîrşit nici de situarea lui în ansamblul universului; de asemenea, nu se va preocupa, dacă se află oameni pe unul singur din tărîmurile lui, pe al nostru, sau pe mai multe şi ce întindere au, şi iarăşi, nici cît este de mare partea nepopulată a pămîntului, care este înfăţişarea ei şi care cauza. Studiul geografiei apare deci într-o oarecare legătură cu cosmografia şi cu geometria, deoarece geografia uneşte într-un singur tot fenomenele terestre cu cele cereşti, devenite într-un fel domenii foarte apropiate, şi nu într-atît de depărtate,

Cît este cerul de pămînt[3].

---

situat pe Eufrat.

[1]*Marginile Sciției şi ale Celticei* echivalează, în cunoştințele geografice ale celor vechi, cu hotarele nordice ale Europei, pe toată întinderea continentului de la răsărit (Sciția) pînă la apus (Celtica). Sciția cuprindea ținutul întins din nordul Pontului Euxin, corespunzînd, în mare, teritoriului european de azi al U.R.S.S.; Celtica era, cu aproximație, teritoriul de azi al Franței.

[2]Pythagoras este primul care a vorbit de existența antipozilor (Diogenes Laertios, VIII, 13, VII, 24); la Platon devine o noțiune curentă (Timaios, 63 A). Geminos, *El. Astr.,* XVI, 1, defineşte antipozii, după Poseidonios: „acei care locuiesc în zona sudică şi în cealaltă emisferă (o emisferă limitată printr-un cerc ce trece prin poli) diametral opuşi pămîntului nostru populat... dacă dintr-un punct oarecaie al pămîntului nostru populat se trage o linie dreaptă trecînd prin centrul [pămîntului], cei situați la celălalt capăt al diametrului în zona sudică vor avea picioarele diametral opuse". Aici, India şi Iberia nu corespund exact acestei definiții, de aceea se adaugă „într-un anumit fel". Ele se află pe aceeaşi paralelă, la 120° distanță, după Eratosthenes (I, 4,6), la 18C° după Poseidonios (II, 3,6).

[3]Homer, *Iliada,* VIII, 16. Vezi şi K. Reinhardt, *Kosmos und Sympathie,* München, 1926, pp. 52—53, 105—106

Să mai adăugăm apoi la aceste cunoştinţe atît de diverse informaţii asupra celor de pe pămînt, asupra animalelor, a plantelor şi a celorlalte produse, folositoare sau dăunătoare, cîte le cuprinde pămîntul şi marea. Într-adevăr, în felul acesta va fi mult mai clar, cred, ceea ce afirm.

16. Că şi folosul este mare pentru oricine posedă acest gen de informaţii se înţelege atît din mărturia celor vechi, cît şi din propria judecată. Într-adevăr, poeţii prezintă ca cei mai înţelepţi eroi pe cei care au călătorit mult şi au pribegit prin lume; ei pun mare preţ pe faptul „de a fi văzut cetăţi ale multor oameni şi de a le fi cunoscut ideile"[1]; astfel, Nestor[2] se făleşte că a trăit printre lapiţi[3] pe care i-a vizitat la chemarea lor:

Din ţara-mi
Cea de departe de tot; mă poftiseră ei de la sine[4]

Şi tot aşa face Menelaos:

Întorcîndu-mă din pribegie
Din Chipros, din Fenicia, din Egipt,
Sosii la etiopi, la cei din Sidon
Şi la erembi, şi-n Libya, pe unde
Mieluşeii se nasc cu cornițe[5].

adăugînd şi o trăsătură proprie a ţinutului din urmă,

Şi oile pe an de trei ori fată[6].

Iar despre Theba Egiptului[7], zice

Pe unde ţarna darnică-n bucate
Dă din belşug roade bogate[8]

şi iarăşi

Theba cu-o sută de porţi[9]*, pe care bărbaţi două sute*
Ies dintr-o dată cu cai, cu telegi osebit pe oricare[10].

Toate aceste descrieri sînt pregătiri temeinice în vederea formării unei judecăţi înţelepte, (pentru că se

---

[1]Homer, *Odiseea,* I, 3
[2]*Nestor,* eroul homeric care a trăit „trei vîrste de oameni" şi a întruchipat ca personaj legendar tipul omului înțelept şi cumpătat, foarte dibaci la vorbă.
[3]*Lapiții,* străveche populație a Thessaliei de pe valea Peneului, avînd ca regi legendari vestiți pe Ixion şi Pirithous
[4]Homer, *Iliada,* I, 270 (trad. Murnu, 265 şi urm.).
[5]Homei, *Odiseea,* IV, 83 şi urm. (trad. Murnu, 415 şi urm.).
[6]Homer, *Odiseea,* IV, 86 (trad. Murnu, 120).
[7]Theba Egiptului, în vechea egipteană *Tpe,* era situată în Fgiptul de Sus, pe arabele maluri ale Nilului
[8]Homer, *Odiseea,* IV, 229 (trad. Murnu, 32C).
[9]*Theba cu o sută de porți,* este denumirea greacă şi romană a Thebei Egiptului, deoarece de fapt zidul ce înconjura oraşul avea 100 de porți.
[10]Homer, *Iliada,* IX, 383 (trad. Murnu, 378).

sprijină pe) cunoaşterea naturii unui ţinut şi a trăsăturilor particulare ale animalelor şi ale plantelor lui; la acestea se mai poate adăuga şi firea vietăţilor mării. Căci într-un anumit fel noi sîntem amfibii, fără să fim în mai mare măsură fiinţe de uscat decît de apă. Şi, de bună seamă şi Heracles, datorită experienţei şi cunoştinţelor sale întinse, s-a numit

Viteazul marilor isprăvi[1].

Astfel, mărturia celor vechi, cît şi dreapta judecată dovedesc cele spuse de noi la început[2]. Credem că pentru proiectul nostru de faţă, o deosebită importanţă prezintă acea afirmaţie, că geografia are în vedere mai cu seamă viaţa politica. Într-adevăr, terenul acţiunilor omeneşti este pămîntul şi marea unde locuim: pentru acţiuni mărunte, scenă mică, pentru acţiuni mari, mare scenă, cea mai mare fiind scena totală, pe care o numim îndeosebi „lumea locuită"[3], astfel că ea constituie terenul celor mai măreţe isprăvi. Cei mai mari conducători de oşti sînt aceia care pot să stăpînească pămîntul şi marea, adunînd neamuri şi cetăţi în acelaşi imperiu şi sub una şi aceeaşi formă de guvernămînt[4]. E limpede, aşadar, că geografia în întregimea sa, este orientată spre practica guvernamentală, deoarece ea distribuie continentele şi mările pe unele în interiorul, pe altele în exteriorul întregii lumi populate. Iar această distincţie este tocmai spre folosul acelora pentru care contează ca diferenţă, dacă anumite locuri se află într-o situaţie sau în alta şi dacă sînt cunoscute sau neexplorate încă. Într-adevăr, mai uşor vor lua în mîini cîrma unor regiuni acei care cunosc întinderea terenului, situaţia relativă a locului şi toate particularităţile de climă şi de sol ce le poate el prezenta.

Dar cum unii sînt stăpîni peste o parte a lumii, alţii, peste altă parte, şi pornesc din diferite patrii şi împărăţii să ia în mîini situaţia şi să-şi întindă hotarele autorităţii, le este cu neputinţă atît lor, cît şi geografilor, să cunoască toate ungherele pămîntului în aceeaşi măsură. Dimpotrivă, cunoştinţele atît ale unora cît şi alte altora se vădesc mai mult sau mai puţin profunde. Într-adevăr, ar fi greu să fie deopotrivă elucidate toate părţile lumii locuite, doar dacă ea ar fi supusă în întregime unei singure domnii şi ocîrmuiri, dar nici măcar atunci n-ar fi cunoscute în amănunt decît locurile mai apropiate. Şi aşa se şi cuvine, ca ţinuturile învecinate să fie descrise cu mai multe detalii, ca să poată fi (mai bine) cunoscute, deoarece şi folosul lor este mai apropiat. Astfel, n-ar fi de loc de mirare dacă unul ar fi interesat să descrie ţara indienilor, altul pe a etiopienilor, altul pe a elenilor şi pe a romanilor. Căci, ce interes are geograful indienilor, ca şi starea lucrurilor din Beoţia să o înfăţişeze la fel ca Homer:

Unii din Ilyria[5]*, alţii erau din Aulida*[6] *stîncoasă*
Din delurosul oraş Eteonos[7]*, din Schoinos*[8] şi *Scolos*[9]

Acestea ne privesc doar pe noi. În schimb, ştirile despre indieni nu ne preocupă aşa de în amănunt, pentru că nu ne îmboldeşte folosul lor. *Iar folosul este măsura suprema a unui astfel de studiu*[10].

---

[1] **95** Homer, *Odiseea,* XXI, 26 (trad. Murnu, 38).
[2] Vezi I 1,1, unde Strabon afirmă că geografia intră în competența filozofului
[3] În gr. *fi* oîxoujxlvrj „cea locuită" se subînțelege „pămîntul locuit".
[4] Idei vădit sugerate de forma Imperiului roman, consolidat în vremea lui Strabon
[5] *Illyria,* regiune situată în ținuturile muntoase de la nord-vest de Elada, la sud de Dunăre şi la est de Italia.
[6] *Aulida,* ținutul oraşului grec Aulis, în Beoția, situat la mare, în fața Chalkisului euboic
[7] *Eteonos,* un vechi oraş al Beoției, denumit mai tîrziu *Scarphe.*
[8] *Schoinos,* oraş al Beoției
[9] *Scolos,* de asemenea oraş al Beoției. Versurile sînt din Homer, *Iliada,* II, 496 şi urm. (trad. Murnu, 488).
[10] După cum Polybios, în secolul al II-lea î.e.n., preconizează o istorie universală „pragmatică", bazată pe fapte şi cu scop utilitarist, tot astfel Strabon în secolul I î e.n., prevede ca scop al geografiei *utilitatea* ei socială.

17. Acest adevăr se vede limpede chiar în situaţii mărunte, aşa cum se întîmplă, de pildă, la vînătoare. Căci, mai bun vînător va fi acela care cunoaşte caracteristicile şi întinderea pădurii. Şi, în general, numai cine cunoaşte locurile are putinţa să-şi incartiruieze în bune condiţiuni oştirea într-un anumit ţinut, să întindă curse sau să călătorească pe acolo. Dar în situaţii importante este cu atît mai limpede acest adevăr, cu cît şi beneficiile cunoaşterii, ca şi pierderile datorate ignoranţei sînt mai mari. Într-adevăr, şi flota lui Agamemnon[1], cînd a cotropit Mysia[2] luînd-o drept Troada, a făcut cale-ntoarsă în chip ruşinos. Perşii şi libyenii, presupunînd că strîmtorile sînt golfuri închise, au intrat în mari primejdii şi au lăsat în urmă-le ca trofee ale neştiinţei lor, perşii, mormîntul lui Salganeus[3], lîngă Euripul Chalcidic[4]: — este vorba de acel Salganeus care a fost ucis de perşi, sub acuzaţia de trădător, pentru că ar fi condus la pierzanie oştirea lor, de la ţărmurile golfului Maliac[5] pînă în Eurip —; libyenii, mormîntul lui Peloros[6] care, la fel, şi-a găsit moartea dintr-o pricină asemănătoare. Şi pe vremea expediţiei lui Xerxes[7], Elada a fost plină de epave de năvi; şi (mai înainte) colonizarea eolienilor[8] şi a ionienilor[9] a provocat multe dezastre de acest fel. Tot astfel şi izbînzile, cînd s-a consemnat vreo reuşită, s-au înfăptuit mulţumită cunoaşterii locurilor; aşa, de pildă, în trecătorile de la Thermopile[10] se spune că Ephialtes, arătîndu-le perşilor cărarea prin munţi, i-a făcut pe oamenii lui Leonidas[11] să cadă în mîinile acestora şi i-a introdus pe barbari dincoace de Porţi. Dar, lăsînd la o parte cele vechi, socot că actuala expediţie a romanilor împotriva parţilor[12] este destulă dovadă, precum şi campania împotriva germanilor şi a celţilor[13], cînd barbarii,

---

[1] *Agamemnon,* regele Argosului şi al Mycenei, fratele lui Menelaos şi şeful aheilor în războiul troian.

[2] *Mysia,* vezi nota *69* la această carte. în acest loc, Strabon, după Poseidonios (vezi K. Reinhardt, Poseidonios, München, 1921, p. 44, n. 1 şi 2), foloseşte în legătură cu Agamemnon varianta legendei din cîntecele cipriene.

[3] *Salganeus* a fost cîrmaci beoțian condamnat la moarte de Megabates (poate de Megabazos, fiul acestuia, vezi Herodot, VII 97). Lîngă Chalkis există o localitate cu numele condamnatului.

[4] *Euripul Chaladic,* azi Evripo, este strîmtoarea care desparte Eubeea de Attica şi de Beoția, între Chalkis, la est, şi Aulis, la vest.

[5] *Golful Maliac* sau Malieus, azi Zeitun, se află pe coasta thessaliană a Mării Egee, în apropierea Thermopylelor, în fața Eubeei.

[6] *Mormîntul lui Peloros* se află în Sicilia, la capul Pelorius sau Capo di Taro sau Capo di Messina. Peloros a fost cîrmaciul flotei lui Hannibal, în timpul războaielor punice (secolul al III-lea î.e.n.), şi a vrut să treacă prin strîmtoarea Siciliei. Văzînd coastele apropiindu-se şi neştiind de existența strîmtorii, Hannibal, crezînd că urmăreşte să-i lovească vasele de țărm, l-a condamnat la moarte. Vezi Pomponius Mei a, II, 7 şi Valerius Maximus, IX, 8. Tyrienii de aci sînt carthaginezii.

[7] *Expediția lui Xerxes* împotriva Eladei, sau al doilea război medic, a avut loc în 480 î.e.n.

[8] *Colonizarea eolienilor.* Eolienii, trib al elenilor, au populat mai întîi nordul Thessaliei, apoi au coborît înspre sudul peninsulei pînă în Pelopones. Prin secolul al XII-lea î.e.n., ei au început să colonizeze insulele din nord-estul Eladei, stabilindu-se în nord-vestul Asiei Mici, regiune numită apoi Eolida.

[9] *Colonizarea ionienilor.* Ionienii, o ramură a grecilor, prin secolul al XV-lea î.e.n., au colonizat Ogygia apuseană şi Aigialos, dînd acestor două regiuni (numite de atunci înainte Attica şi Achaia) denumirea de Ionia. La invazia dorienilor (secolul al XII-lea î.e.n.), împinşi de aheieni, ionienii din Achaia se refugiară la cei din Attica. Spre sfîrşitul secolului al XII-lea, sub Neleus şi ceilalți fii ai lui Codros, ei porniră în mare număr să colonizeze Cycladele şi coasta apuseană a Asiei Mici.

[10] *Trecătorile Thermopylelor* (azi Lycostomos) „Gura Lupului" defileu în Thessalia, între muntele Oița şi coasta golfului Maliac, formînd „porțile" de pătrundere din Thessalia în Grecia centrală.

[11] *Leonidas,* regele Spartei (491—480 î.e.n.) din familia Agizilor, eroul de la Termophyle.

[12] La începuturile imperiului, părții au fost cei mai de temut rivali ai romanilor în răsărit. Vezi despre catastrofa expediției lui Crassus împotriva lor (54—53 î.e.n.) la J. Carcopino, *Histoire romaine, Caesar,* Paris, 1936, p. 765. Strabon se referă aici, probabil, la una din campaniile lui Antoniu (41—36 î.e.n.) vezi Strabon, XVI, 1, 28.

[13] Strabon se referă probabil la dezastrul lui Varus din anul 9 e.n. tras într-o cursă de cherusci (vezi VII, 1,4). Tot aşa de bine poate fi vorba însă şi de o apreciere generală a modului de luptă al acestor popoare, constatat cu prilejul războaielor purtate de Caesar împotriva lor (59—51 î.e.n.), mod

bizuindu-se pe strategia locurilor, luptau prin mlaştinile şi pădurile lor nebătătorite şi pustii şi profitau de neştiinţa potrivnicilor, făcîndu-i să creadă că locurile învecinate se află undeva departe, şi uneltind să le ascundă drumurile şi mijloacele de aprovizionare cu hrană şi cu alte provizii.

18. În general deci, aşa după cum s-a arătat, geografia se adresează regimurilor guvernamentale şi nevoilor acestora; ba încă şi filozofia morală şi politică priveşte în esenţă tot regimul guvernamental. Ceea ce dovedeşte acest lucru este faptul că noi distingem deosebirile dintre regimurile politice după tipul cîrmuirii lor, constatînd o formă de guvernămînt monarhică pe care o numim şi regat, alta aristocratică, iar a treia, democraţia[1]. La fel socotim acelaşi număr de regimuri politice, pe care le desemnăm cu aceleaşi nume ca şi cum de la acele forme de guvernămînt îşi trag principiul existenţei lor, cît şi caracterul lor specific. Căci legea este deosebită după cum emană din autoritatea regelui, din autoritatea aristocraţiei sau din cea a poporului. Tipul şi forma unui regim politic este legea. Din această cauză şi dreptul l-au definit unii ca „interesul celui mai tare"[2]. Dacă, prin urmare, filozofia politică se adresează îndeosebi guvernatorilor şi dacă şi geografia răspunde nevoilor guvernării, se poate spune că geografia are un fel de superioritate [asupra altei ştiinţe], superioritate negreşit practică.

19. Cu toate acestea, geografia are şi o parte teoretică de loc neglijabilă — fie de natură tehnică, matematică şi fizică, fie izvorîtă din istorie şi din mituri care, de bună seamă, nu au nici o valoare practică. De pildă, descrierea întîmplărilor legate de pribegia lui Odysseus, a lui Menelaos, a lui Iason ar părea să nu contribuie cu nimic la făurirea acelui spirit prevăzător pe care îl caută omul practic, doar dacă nu se amesteca în poveste şi pilde folositoare în situaţii anevoioase. Cu toate acestea, o desfătare, nu dintre cele mai mărunte, ar dobîndi acela care s-ar avînta prin locurile ce au zămislit miturile. Şi, într-adevăr, oamenii puşi pe isprăvi se interesează de ele, datorită celebrităţii lor şi desfătării pe care o pricinuiesc, bineînţeles fără să zăbovească asupra lor prea multă vreme, deoarece toată strădania lor ţinteşte, se pare, folosul. De aceea şi geograful trebuie să se îngrijească de latura folositoare a informaţiilor sale mai mult decît de cea plăcută. Aşa stau lucrurile şi cu istoria, şi cu matematicile, căci şi din aceste discipline trebuie să se extragă mereu şi de preferinţă partea folositoare şi vrednică de crezare.

20. Se vede foarte bine, aşa după cum am spus[3], că un astfel de plan al geografiei are nevoie de geometrie şi de astronomie. Şi acestea sînt într-adevăr indispensabile. Căci, configuraţia terenului, climatul, dimensiunile şi celelalte aspecte legate de acestea e cu neputinţă să fie corect sesizate fără călăuza acestor ştiinţe. Dar pentru că datele referitoare la măsurătorile întregului pămînt sînt prezentate în alte tratate, în lucrarea de faţă noi trebuie să le presupunem adevărate şi să dăm crezare celor demonstrate acolo. Astfel, la temelia studiului nostru trebuie să punem presupunerea că universul este sferic şi că tot sferică este şi suprafaţa Pămîntului şi, chiar înaintea acestor principii, tendinţa centripetă a corpurilor. Acestea sînt singurele adevăruri ce stau la îndemîna simţurilor şi a noţiunilor comune şi care, la nevoie, pot fi demonstrate în esenţă prin realităţi mărunte. Astfel, în privinţa sfericităţii Pămîntului, dovada indirectă o constituie căderea corpurilor spre centru, în general, şi, în particular, legea care afirmă că fiecare corp înclină spre centrul său de gravitaţie[4].

Proba directă o duc fenomenele mărilor şi ale cerului. Căci despre ele şi simţurile pot depune mărturie şi judecata comună. Într-adevăr, pentru navigatori constituie o piedică serioasă curbura mării, întrucît cu luminile ochilor ei nu ating obiectele aflate la aceeaşi înălţime cu ochii lor, dar daca sînt ridicate mai sus decît raza

---

descris de Strabon în IV 3,5

[1]Acestea erau cele trei forme de guvernămînt mai frecvent întîlnite în antichitate: monarhia, oligarhia şi democrația sclavagistă. Despre avantajele şi neajunsurile fiecăreia vorbeşte Herodot, III, 80. Vezi aceleaşi probleme la Polybios, VI, 3, 5.

[2]Definiția dreptului „ca interesul celui mai tare" este dată de Platon, *Republica,* I, 12, 338 c; *Legile,* IV, 6, 714 c. Strabon a luat-o fie direct, fie prin intermediul lui Poseidonios.

[3]În I, 1, 13

[4]Este invocată deci legea gravitației, menționată şi de Platon, *Timaios,* 26, 62 d, Aristotel, *Fizica,* VIII 4, *De caelo,* 1, 2—3; II, 14; IV, 1 şi 4. Vezi şi Strabon I, 3, 12.

ochilor, ele sînt zărite chiar dacă se află la o distanţă mai mare; tot astfel şi dacă se înalţă privirea, ea descoperă obiectele înainte vreme acoperite. Fapt pe care îl lămureşte şi poetul, pentru că o astfel de idee exprimă şi versurile

Săltat puţin pe-o creastă de talazuri,
C-o *repede căutătură în faţă,*
Văzu atunci apropiat pămîntul[1].

Iar celor care se apropie pe mare de ţărm, mereu şi treptat, li se dezvăluie părţile dinspre uscat, iar locurile care au apărut la început joase se înalţă din ce în ce mai mult. Mişcarea de rotaţie a corpurilor cereşti se vede şi altfel, dar şi cu ajutorul cadranelor solare[2]; pornind de la acestea, mintea însăşi sugerează ideea că, dacă pămîntul şi-ar avea rădăcinile înfipte în adîncul nesfîrşit[3], o astfel de rotaţie n-ar fi cu putinţă. Datele privitoare la climat[4] sînt prezentate amănunţit în tratatele despre poziţia aşezărilor omeneşti[5].

21. Pentru moment, aşadar, trebuie să adoptăm fără ezitare cîteva noţiuni, şi anume numai acelea care sînt folositoare cetăţeanului luminat şi comandantului de oşti. Un astfel de om, pe de o parte, nu trebuie să nesocotească astronomia şi poziţia pămîntului în aşa măsură încît, de se va nimeri vreodată pe meleaguri în care unele fenomene cereşti se deosebesc mult de cele ale ţării sale, să se tulbure şi să rostească vorbe ca acestea:

Iubiţii mei tovarăşi, noi nu mai ştim, iată,
Întunericul nopţii de unde se arată,
Nici ale-aurorei prea sfinte izvoare,
Nici unde apune luminătorul soare
Cînd telegarii săi pe sub pămînt coboară
Şt nici de unde vine cînd se întoarce iară[6].

Dar, pe de altă parte, nu este nevoie nici să se scruteze totul cu atîta minuţiozitate, încît să se cunoască pînă şi cînd răsar şi apun simultan corpurile cereşti din fiecare loc şi cînd ating concomitent meridianul ceresc, de asemenea înălţimea polilor şi semnele cereşti de la zenit şi altele de acest fel care, la fiecare schimbare a orizontului şi a cercului arctic, se prezintă diferit fie în aspectul lor exterior, fie în însăşi natura lor[7]. Ba chiar

---

[1]Homer, *Odiseea,* V, 393 şi urm. (trad. Murnu, 525 şi urm.).
[2]*Cadranele solare* sau gnomonul, instrumentul cel mai simplu al astronomiei. Ele constau dintr-un cadran orizontal, de obicei desenat pe pămînt, în centrul căruia era înfiptă o tijă verticală. După umbra ce o proiecta aceasta pe cadranul descris de cerc, se putea cunoaşte ora respectivă. Acest ceas solar s-a folosit şi pentru determinarea meridianului prin metoda înălțimilor egale, a latitudinii geografice, a oblicității ecliptice, a echinocțiilor şi a solstițiilor, a duratei anotimpurilor. Vezi A. Danjon, *Cosmographie,* Paris, 1948, pp. 124—125.
[3]Această idee era susținută de Xenophanes din Colophon, vezi Aristotel, *De Caelo,* II 13, 294 a.
[4]Termenul *clima* desemnează la Strabon, în general, latitudinea sau o bandă circulară de o anumită grosime aşezata peste o paralelă definită. Uneori însă termenul are valoare aproximativă, ca de pildă τδ μεσημβρινῶν κλίμα care desemnează toată partea sudică a lumii populate. Alteori, acest termen se confundă la Strabon cu meridianul (vezi II, 5, 16), privind deosebiri între est şi vest. în sfîrşit *clima* mai desemnează condițiile atmosferice (I, 1, 10). Pentru studiul acestui termen, vezi D. R. Dicks, *The* κλίματα *in Greek Geography,* Class. Quart, 49, 1955 p. 250.
[5]Strabon face aluzie aici probabil la lucrările intitulate Περὶ οικήσεων. Cea mai veche dintre acestea aparține lui Theodosios din Bithynia (aprox. 150—70 î.e.n.), menționat de Strabon în XII 4,9. Geminos şi Achilles Tatios în *Introduceri la Fenomene* pe care le-au scris desemnează cu acest titlu cîteva capitole.
[6]Homer, *Odiseea,* X, 190 şi urm.
[7]Vezi tabloul climatelor înfățişat de Strabon în II, 5, 34.

mai degrabă de unele lucruri de acest fel să nu se preocupe absolut de loc, în afară de cazul cînd ar face-o din pură speculaţie filozofică, iar altora să le dea crezare chiar dacă nu le întrezăreşte cauza. Căci cunoaşterea cauzelor este de competenţa filozofului; omul preocupat de viaţa politică nu are răgazul de trebuinţă sau nu-l are mereu. Dar, bineînţeles, cititorul acestei lucrări nu trebuie să fie nici atît de simplu şi de incult încît să nu fi văzut niciodată o sferă, nici cercuri circumscrise în ea, unele paralele, altele perpendiculare pe cele dintîi, altele oblice; nici să nu cunoască poziţia tropicelor, a ecuatorului şi a zodiacului[1], de-a lungul căruia soarele se roteşte în drumul său încît produce deosebirile de climă şi de vînturi. Căci numai cel care înţelege corect aceste fenomene şi cele privitoare la orizonturi, la cercurile polare şi cîte altele care se predau în faza elementară a matematicilor ar putea urmări într-un fel sau altul cele discutate de noi aici. Iar cel care nu ştie ce este nici măcar o linie dreaptă sau o curbă, nici un cerc şi nici o suprafaţă sferică sau plană, nici nu recunoaşte pe cer cele şapte stele ale Ursei mari, nici vreo altă constelaţie asemănătoare, acela fie că nu are ce căuta într-o astfel de lucrare ca a noastră sau cel puţin nu imediat, ci numai după ce îşi va însuşi mai întîi acele noţiuni preliminare fără de care nu este apt pentru geografie. Tot astfel şi autorii care s-au ocupat de porturi şi de aşa-zisele ocoluri[2] pe mare în jurul pămîntului fac o tratare incompletă, dacă nu introduc în descrierile lor cunoştinţe ştiinţifice şi date astronomice care se cuvine să fie luate în seamă în legătură cu acele probleme.

22. Într-un cuvînt, lucrarea de faţă trebuie să fie la îndemîna oricui, atît a celui preocupat de viaţa politică, cît şi a unui simplu particular, la fel ca opera noastră de istorie, scrisă anterior. Iar aici, numim om politic, prin opoziţie cu cel lipsit de învăţătură, pe acela care şi-a însuşit studiile ciclului elementar[3] şi ale etapei numite obişnuit „educaţia liberală şi filozofică". Căci altfel, acela n-ar fi în stare să facă o critică corectă, nici să aducă laude potrivite, nici să aleagă întîmplările vrednice de pomenit, dacă nu l-au preocupat niciodată chestiunile de virtute şi de înţelepciune, nici sistemele care se referă la ele.

23. De aceea noi, după ce am compus „Comentarii Istorice"[4] folositoare — credem — pentru filozofia morală şi politică, am luat hotărîrea să le completăm prin tratatul de faţă; căci şi acesta are acelaşi plan şi are în vedere pe aceiaşi bărbaţi, mai cu seamă pe cei sus puşi; ba mai mult, aşa cum în prima noastră lucrare sînt pomenite numai faptele oamenilor iluştri şi viaţa lor, în vreme ce lucrurile mărunte şi fără însemnătate sînt lăsate la o parte, tot astfel şi în cea de faţă trebuie ca întîmplările mărunte şi neînsemnate să le trecem cu vederea, dar să zăbovim asupra isprăvilor vestite şi importante, cît şi asupra acelora în care există o fărîmă de

---

[1] [129] *Zodiacul* este zona sferei cereşti unde apar planetele cunoscute în vechime, mişcîndu-se în jurul eclipticei sau a căii soarelui. Zodiacul este un monument al astronomiei celor vechi. Originea lui este în Babylonia, datînd cel puțin din secolul al XIV-lea î.e.n. Fiecare semn cuprinde 30 de grade. Soarele parcurge cîte un semn pe lună, pe toate într-un an. în Grecia, *Eudoxos din Cnidos* are cea mai veche descriere a constelației, dar n-o cunoaştem decît prin *Hipparchos.* în *Arați et Eudoxi Phainomena Commentarii,* Ed. Manitius, 1894, II, 2 şi urm.

[2] Vezi, pentru autorii despre porturi (Περὶ λιμένων), pe Timagetes (în jurul an. 350 î.e.n., FHG, IV p. 519) şi pe Timosthenes din Rodos (260 î.e.n.) menționat de Strabon în II 1,40; pentru autori de peripluri, vezi Pseudo-Skylax (secolul al IV-lea î.e.n.) care a descris periplul Mediteranei şi al Mării Negre; Nearchos (secolul al IV-lea, î.e.n.) a relatat călătoria sa pe Indus şi pe Euphrat, transmisă de Arrian şi mulți alții.

[3] *Studiile ciclului* sau *educația liberală* cuprindea trei grade de învățămînt: ciclul elementar, în care se învăța cititul, scrisul, memorizarea; *ciclul mediu,* în care disciplina de bază era gramatica, şi *ciclul superior,* în care se studia cu precădere retorica. Apuleius, *Floridele,* 20, redă sugestiv esența fiecărui ciclu: *prima cratera litteratoria ruditatem eximit, secunda grammatici doctrina instruit, tertia rhetoris eloquenda armat.* „Prima treaptă [ciclu] îndepărtează asprimea [oferind cunoştințele) cu cupa dascălului, a doua te instruieşte în disciplina gramaticului, a treia te înarmează cu elocința retorului". Muzica şi gramatica făceau parte din disciplinele şcolare începînd cam de la sfîrşitul primului ciclu, iar filozofia era studiam la sfîrşitul ciclului superior, la orice vîrstă adultă, şi constituia apanajul „celor chemați" care se simțeau atraşi spre studii înalte.

[4] Vezi F. Gr. Hist., 91 F 2 (p. 84, 16—85, 14).

folos, vrednică de pomenit şi plăcută. După cum în făurirea unor lucrări gigantice[1] nu căutăm precizia în detaliu, ci ne interesăm mai mult de ansamblu, anume dacă întregul este reuşit, tot astfel trebuie să procedăm şi în aceste probleme, pentru că şi lucrarea de faţă este un fel de colos, care oglindeşte lucrurile mari şi întregul; în afară doar de cazul cînd vreun om, însetat de cunoştinţe şi pornit pe înfăptuiri, este interesat şi de unele din întîmplările mărunte. Dar în legătură cu afirmaţia că lucrarea de faţă este o strădanie şi este de competenţa filozofului, să ne mulţumim cu cele spuse pînă aici.

CAPITOLUL II

1. În cazul că noi sîntem pe cale să prezentăm aceleaşi fapte pe care le-au istorisit mulţi alţii înaintea noastră, sarcina ce ne-am asumat-o încă nu este de dispreţuit dacă se dovedeşte că noi nu am mers întru totul pe urmele lor. Socotim apoi că dacă unii autori au îndreptat un aspect al subiectului, iar alţii, un alt aspect, neapărat au mai rămas părţi netratate încă. Iar dacă în lucrarea noastră am putea aduce unele contribuţii cît de mărunte, acest mic adaos ar constitui o justificare îndestulătoare a ostenelii ce ne-am asumat. Într-adevăr, multe cunoştinţe de acest fel le-a oferit contemporanilor împărăţia romanilor şi a părţilor, aşa cum a oferit expediţia lui Alexandru urmaşilor ei cel puţin după cîte susţine Eratosthenes. Alexandru ne-a descoperit[2] o mare parte din Asia, cît şi toate regiunile de miazănoapte ale Europei pînă la Istru; romanii[3] au dezvăluit toate ţinuturile apusene ale Europei pînă la Albis[4], fluviu care împarte Germania în două, precum şi regiunile de dincolo de Istru pînă la Tyras[5]. Iar meleagurile de dincolo de aceste ape, pînă la hotarele maeoţilor[6] şi pînă la acel ţărm al mării care se termină în Colchida[7], le-a făcut cunoscute Mithridates, denumit Eupator[8], şi generalii săi. Parţii[9]

---

[1]În acest pasaj, Strabon atinge tema „colosurgiei" tratată de Caecilius din Caleacte în lucrarea sa Περὶ Ιστορίας (fr. 3 Ofenloch), unde se pune în opoziție aspectul colosal al ansamblului unei istorii cu finețea detaliilor cuprinse în ea.
[2]Alexandru cel Mare a descoperit, prin cuceririle sale începînd din 334 î.e.n., partea sud-vestică a Asiei cuprinsă între Taurus, Indus şi Marea Roşie. Cît priveşte Europa, este vorba de Peninsula Balcanică, pînă la Istru, cunoscută, bineînțeles, mult înaintea acestuia.
[3]Romanii, în linii mari, pînă la Strabon au făcut cunoscute lumii Gallia, Iberia, Germania, sudul Britanniei.
[4]*Albis,* azi Elba, fluviu al Germaniei.
[5]*Tyras,* azi Nistrul. Este vorba deci de Dacia, care, pe vremea lui Strabon, devenise vecină cu Imperiul roman.
[6]*Meoții,* populație antică a Sciției meridionale, care ocupau țărmurile lacului Maeotis sau ale actualei Mari Azov.
[7]Este vorba de țărmul Mării Negre pînă în Caucazi.
[8][140] *Mithridates Eupator* (132—63 î.e.n.) rege al Pontului şi cel mai aprig duşman al romanilor în Orient. Luptele lui cu romanii au fost consemnate de Teophanes din Mytilene, care a luat parte la expedițiile lui Pompeius împotriva acestuia (F. Gr. Hist., 188) şi a scris „Istoria lui Pompeius". Heraclit din Magnesia a compus o lucrare „Mithridatica" (F. Gr. Hist., 187). Vezi şi Studiul introductiv, 1.3.
[9]Parții, la care se referă aci Strabon sînt de fapt un număr de popoare cîrmuite de regii Arsacizi într-un vast teritoriu al Asiei Centrale şi al Orientului Apropiat, a căror împărăție glorioasă a durat aproape cinci secole. Autorii care au scris războaiele romanilor cu parții, intitulîndu-şi operele *Parthica,* au făcut cunoscute regiunile Asiei de peste Eufrat. Astfel, Apollodoros din Artemita (prin 50 î.e.n.) a furnizat informații despre Bactriana şi Hyrcania (vezi II 5, 12 şi F. Gr. Hist. 779 F 3b). Sciții au fost prezentați mai ales de Hellanicos din Lesbos (a doua jumătate a secolului al V-lea î.e.n.), autorul unei *Scythica* (F. Gr. Hist. 4), puțin apreciat de Strabon (I 2,35).

ne-au înmulţit cunoştinţele despre ţinuturile Hyrcaniei[1] şi ale Bactrianei[2], cît şi despre sciţii aşezaţi mai sus de acele locuri mai puţin cunoscute de premergători, astfel că avem ce spune mai mult decît înaintaşii noştri[3]. Dar acest lucru se va putea vedea mai cu seamă în criticile adresate precursorilor noştri, mai puţin în referinţele la cei vechi, cît mai ales la urmaşii lui Eratosthenes[4] şi la Eratosthenes însuşi. E drept că aceştia, cu cît au fost mai învăţaţi faţă de oamenii de rînd, cu atît sînt mai greu de combătut de urmaşi cîncl afirmă ceva greşit. Iar dacă vom fi siliţi pe alocuri să contrazicem pe acei a căror părere o îmbrăţişăm în alte privinţe întru totul, trebuie să avem iertare; într-adevăr, noi nu ne-am propus să-i contrazicem pe toţi geografii premergători, ci mai degrabă să trecem cu vederea peste mulţi, mai ales peste acei care nu sînt vrednici de urmat, dar, dimpotrivă, să-i cîntărim cu judecata pe cei care ştim că au scris cele mai multe lucruri corect. Nici nu merită osteneală să pornim dezbateri filozofice împotriva tuturor, dar împotriva lui Eratosthenes, Poseidonios, Hipparchos, Polybios şi a altora de seama lor este o muncă frumoasă.

2. Se cuvine să începem examinarea cu Eratosthenes, avînd mereu în vedere criticile ce i le-a adus Hipparchos. Eratosthenes[5], negreşit, nu este atît de vulnerabil încît să se spună despre el ca nici măcar Atena n-a văzut-o, cum încearcă Polemon[6] să insinueze; dar el nu merită nici o încredere atît de oarbă cum îi acordă unii, cu toate că, după propria sa mărturisire, el a fost în legătură cu foarte mulţi oameni de vază. "Pe vremea aceea — afirmă el — s-au adunat ca niciodată, în aceeaşi incintă şi într-unul şi acelaşi oraş, filozofi vestiţi, Ariston[7], Arkesilaos[8] şi discipolii lor". Dar, după credinţa mea, acest lucru încă nu este un motiv plauzibil, ci e nevoie de o judecată dreaptă în alegerea propriilor dascăli. El însă consideră pe Arkesilaos şi pe Ariston corifei ai filozofilor care au fost în floare pe vremea sa; de mare trecere se bucură în ochii lui şi Apelles[9] şi Bion[10]; cît despre ultimul, susţine că, pentru prima oară, acesta ar fi împodobit cu flori filozofia, în ciuda acestor laude, cineva se pare că a spus despre Bion, împreună cu poetul, următoarele

Ce fel printre zdrenţe Bion [îşi arată)[11].

Într-adevăr, chiar în aceste aprecieri, Eratosthenes dă dovadă de multă slăbiciune în judecata sa. Căci, deşi l-a cunoscut la Atena pe Zenon din Kition[12], el nu pomeneşte pe nici unul dintre continuatorii acestuia, dar despre potrivnicii lui, care n-au lăsat nici un urmaş, tocmai despre ei afirmă că au fost în floare pe vremea

---

[1]*Hyrcania,* un ținut în Asia, situat în partea sudică a Mării Caspice, de la gurile rîului Ochos pînă în preajma gurilor Maxeras-ului (azi Gurganrud).
[2]*Bactriana,* o regiune a Asiei, corespunzînd azi Turkestanului mărginită la nord-est cu Sciția, la miazănoapte cu Sogdiana, la miazăzi cu munții Parapamisos şi cu Indusul.
[3]Vezi II 5,12
[4]Fr. 11 (p. 86,14—88,10).
[5]F. Gr. Hist. 241 T 10.
[6]*Polemon* din Ilion, supranumit Periegetul (220—160 î.e.n.), filozof grec din şcoala Academică, autorul unei lucrări intitulate Περὶ της ἈθήνηΛ Ερατοσθένους επιδημιας, în mai multe cărți. Vezi FHG, III, 130 Müller.
[7]Ariston din Kios (secolul al III-lea î.e.n.) filozof stoic, elev al lui Zenon, a părăsit stoicismul în favoarea cinicilor. (Vezi Diogenes Laertios, VII 1.)
[8]*Arkesilaos* (secolul al III-lea î.e.n.) fondatorul Şcolii Academice Mijlocii din Pitane. Discipol al lui Theophrast, a pornit o polemică împotriva lui Zenon din Kition.
[9]*Apelles,* probabil un discipol de-al lui Arkesilaos, menționat de Athenaios, Deipnosophistai, X 420 d.
[10]*Bion* din Borysthenes (c. 300—250 î.e.n.), filozof foarte popular, vezi Diogenes Laertios, IV 46.
[11]Parodie după versul homeric *Odiseea,* XVIII 74, în care în loc de *Bion,* era de fapt *bătrînul,* şi în loc de *ce fel,* figura *coapse.*
[12]*Zenon din Kition,* întemeietorul stoicismului, secolul al IV-lea î.e.n. Născut la Kition, oraş din Cipru, Zenon a deschis o şcoală proprie la Atena sub un portic numit *Stoa Poikile* „Porticul pestriț", de unde îşi trage numele stoicismul.

aceea. Edificatoare în acest sens sînt şi tratatul său *Despre bunuri,* precum şi *Exerciţiile oratorice* şi alte lucrări de acest gen; căci el stă în cumpănă între cel care vrea să îmbrăţişeze filozofia şi cel care nu îndrăzneşte să se dăruiască cu totul ei, ci se angajează numai în măsura de a salva aparenţele sau poate cu dorinţa de a-şi făuri din celelalte discipline circulare un divertisment ca o distracţie sau joacă. Într-un anumit fel, aşa priveşte el şi celelalte domenii. Dar să trecem peste acelea.

Pentru moment, să ne apucăm, pe cît ne stă în putinţă, să corectăm Geografia lui Eratosthenes şi, în primul rînd, acea temă pe care am părăsit-o cu puţin mai sus.

3. Eratosthenes zicea[1] aşadar, că poetul are în vedere desfătarea sufletului şi nu instruirea. Cei vechi susţin, tocmai dimpotrivă, că poezia[2] este într-un anumit fel prima treaptă a filozofiei care ne introduce din copilărie în viaţă şi care ne învaţă în chip plăcut tot ce priveşte moravurile, sentimentele şi acţiunile omului[3]. Iar ai noştri[4] spun că numai înţeleptul este poet. De aceea, cetăţile elenilor îşi educă copiii mai întîi în ale poeziei, fără îndoială nu pentru simpla desfătare a inimii, ci pentru a-i face cuminţi. Şi muzicienii cînd învaţă pe alţii să pună în vibraţie o coardă, să cînte din liră şi din flaut, îşi revendică aceeaşi virtute, pretinzînd că ei educă şi îndreaptă moravurile. Acestea pot fi auzite vorbindu-se nu numai la pitagoreici[5], ci şi Aristoxenos[6] se pronunţă la fel. Şi Homer i-a numit pe aezi supraveghetori ai cuminţeniei, ca de pildă pe paznicul Clytemnestrei:

„pe care-Atrid
Plecînd la Troia, dinadins îl puse
Să-i străjuie nevasta"[7].

Şi Egist[8] nu s-a bucurat de ea pînă ce

[Egist) pe cîntăreţ îl duce
Într-un ostrov pustiu şi-l lasă-acolo
Apoi, voios că se-nvoi cu dînsa,
O *ia cu sine acasă"*[9]

În afară de acestea, Eratosthenes[10] se contrazice pe sine însuşi, pentru că puţin mai înainte de a-şi arăta această părere, chiar la începutul tratării problemelor de geografie, afirmă că toţi se străduiesc să-şi etaleze cu tot dinadinsul cunoştinţelor lor geografice. Astfel, de pildă Homer a introdus în poezia sa ştirile pe care le-a aflat despre etiopieni şi despre locuitorii Egiptului şi ai Libyei; cît priveşte Elada şi regiunile învecinate cu ea,

---

[1]I A 20 (14—15).
[2]Aceeaşi idee a rolului educativ al poeților apare la Platon, *Phaidios,* 245 a şi în special al lui Homer, Platon, *Protagoras,* 338 d.
[3]Despre triada ἠ*η, πάθη, πράξεις, vezi Aristotel, *Poetica,* 1447 a 27 şi H. Koller, *Die Mimesis in der Antike,* Berna, 1954, p. 195.
[4]Adică *stoicii,* afirmația ce urmează că numai înțeleptul este poet aparține lui Chrysipp, vezi SVF III, 654 şi *655*
[5]*Pythagoreicii,* filozofi idealişti antici, discipoli şi continuatori ai lui Pythagoras, care a întemeiat o şcoală filozofică în secolul al IV-lea î.e.n. la Crotona.
[6]*Aristoxenos,* filozof şi muzician grec din Tarent (Italia) care a trăit în secolul al IV-lea î.e.n., unul din cei mai celebri discipoli ai lui Aristotel. Vezi Plutarh, *De mustea,* § 43, 1146 F. Pentru acest loc vezi fr. 123 Wehrli.
[7]Homer, *Odiseea,* III, 267 şi urm. (trad. Murnu 367 şi urm.).
[8]*Egist,* pe cînd Agamemnon se lupta la Troia, i-a sedus acestuia soția, pe Clytemnestra, şi, împreună cu ea, l-a ucis la întoarcerea de la Troia.
[9]Homer, *Odiseea,* III, 270 şi urm. (trad. Murnu, 371 şi urm.).
[10]I A 4 (9—20).

el s-a lăsat antrenat în amănunte excesive, pomenind de Thisbe[1] *bogata-n porumb*[2], despre Haliartul *ierbos*[3], despre Anthedon[4], *oraşul de lîngă hotare,* despre Lilaia[5], de la *izvoarele Kephisului*[6], fără să-i scope vreun epitet în van. Dar oare cine face astfel de precizări seamănă cu unul care urmăreşte desfătarea sau cu cel care instruieşte? Pe Zeus, într-adevăr în privinţa acestor epitete, el s-a comportat ca cel din urmă, dar descrierile regiunilor aflate în afara putinţei noastre de a le verifica cu simţurile, atît Homer cît şi alţii le-au încărcat cu miracolele mitologiei. În acest caz, Eratosthenes ar fi trebuit să spună că orice poet are în vedere în unele privinţe desfătarea, în altele, instruirea. El însă susţine[7] cu tărie că [acesta urmăreşte] numai să captiveze[8], nu şi să educe. Mai mult decît atît, el se întreabă, în ce măsură ajută la valoarea poetului cunoştinţele topografice, sau de strategie, de agricultură, de retorică sau din alte domenii, pe care unii[9] au vrut să i le atribuie lui Homer cu tot dinadinsul. Într-adevăr, a căuta să-l înzestrezi pe poet cu toate cunoştinţele înseamnă a întrece cu totul măsura, cel care i-ar revendica poetului tot soiul de cunoştinţe teoretice sau practice, acela ar semăna — susţine Hipparchos[10] — cu cel care ar susţine că o ramură de măslin[11] din Attica poartă mere şi pere, ceea ce este cu neputinţă. Această observaţie, o Eratosthenes, ai făcut-o bine: incorect însă pe celelalte, cînd îi tăgăduieşti poetului acea cunoaştere adîncă a lucrurilor şi cînd numeşti poezia o babă bună doar să spună poveşti, căreia, zici[12], i s-a îngăduit să născocească tot ce i se năzare ei nimerit pentru desfătarea inimii. Oare, într-adevăr, audierea poeţilor nu contribuie la dobîndirea virtuţii? Mă refer la faptul de-a avea experienţa multor locuri, de-a fi priceput în treburile militare, în agricultură sau în retorică, însuşiri pe care le formează, negreşit, audierea poeţilor.

4. Cu toate aceste cunoştinţe l-a copleşit poetul pe Odysseus pe care îl înzestrează cu toate virtuţile[13] mai presus de toţi ceilalţi eroi ai săi. Iată ce spune despre el:

Şi cunoscu pe drumul lui tot felul
De oameni, de oraşe şi de datini[14].

El este acela care-i
Mare la sfatu-nţelept şi la măiestrii de tot felul[15]

---

[1]*Thisbe,* oraş în Beoţia, aproape de Kakosi
[2]Homer, *Iliada,* II, 502
[3]*Haliartul ierbos* (Homer, *Iliada,* II, 503), un oraş în Beoţia pe coasta sudică a lacului Copais. Lîngă zidurile lui a pierit generalul spartan Lysandros (394 î.e.n.).
[4]*Antbedon* — azi Lukisi — oraş al Beoţiei. Vezi Homer, *Iliada,* II, 508.
[5]*Lilaia* — azi Paleocastro sau Lellen — oraş al Phocidei, vezi Homer, *Iliada,* II, 523.
[6]*Kephisos,* azi Mavronero, rîu mare care traversează Focida şi se varsă în lacul Copais. Vezi Homer, *Iliada,* II, 523.
[7]T. A. 21
[8]Platon, *Phaidros,* 271 c, defineşte retorica drept o ψθχαγωγια „artă de a captiva sufletul". Asupra acestei noţiuni, vezi G. Kennedy, *The An of Persuasion in Greece,* Londra, 1963, p. 95—96, şi F. Solmsen, *Aristote and Ciceron on the orator's playing upon the feelings,* Classical Philology, 33, 1939, p. 390—404.
[9]Vezi Zenon, S.V.F. p. 274, I, 63.
[10]VII 3 (1—8) = 2 (4—8) Dicks
[11]Aluzie la ramura de măslin împodobită cu franjuri de lînă colorată şi cu diferite fructe, pe care o purta un copil din casă în casă cîntînd, cu prilejul sărbătorilor Pyanepsia, ţinute la Atena. Vezi Plutarh, *Theseu,* 22.
[12]I A 19 (8—12).
[13]Vezi F. Wehrli, *Zur Geschichte der allegorischen Deutung Homers im Altertum,* Leipzig, 1928, p. *67:* în special stoicii au văzut în Ulise un erou înzestrat cu toate virtuţile.
[14]Homer, *Odiseea,* I, 3 (trad. Murnu, *6—7),* vezi şi I 1, 16.
[15]Homer, *Iliada,* III, 202 (trad. Murnu, 200).

El este acela pe care-l numeşte mereu „distrugătorul cetăţii" şi „cuceritorul Ilionului"[1].

Pentru a sale sfaturi, poveşti şi iscusinţă
Neîntrecută[2]
Dacă-nsoţi-mă-va el, prin foc şi potop de vom trece,
Teferi venim înapoi [că-i prea cumpănit şi cuminte][3].

zice despre el Diomedes[4]. Odysseus se laudă cu cunoştinţele în agricultură; în legătură cu cositul, iată ce spune:

[Hei, Evrimah, că nu e sfada noastră
Pe la cositul ierbii primăvara,
Cînd ziua-t lungă], eu să am o coasă
Cu şart încovoiată şi tu alta[5].

Şi vorbind despre arat:

Să fi văzut Muncea
De pot să trag eu brazde necurmate[6].

Şi nu numai Homer cugetă astfel despre aceste lucruri, ci toţi învăţaţii îl iau ca martor pe poet ca pe unul ce spune adevărul, anume că astfel de cunoştinţe înlesnesc în chip deosebit dobîndirea înţelepciunii.

5. Retorica, apoi, constituie negreşit o înţelepciune în arta vorbirii, de care Odysseus dă dovadă în cursul întregului poem, ca de pilda în episoadele „Încercarea"[7], în „Rugăminţi"[8], în „Solie"[9], unde poetul vorbeşte astfel:

Cum însă prinse din pieptu-i puternicul glas să răsune,
Vorbele-i line să curgă din rostu-i ca fulgi de zăpadă,
Nimenea n-ar fi putut să se-ntreacă din grai cu Ulise[10].

Cine, aşadar, ar putea să nutrească bănuiala că poetul care este în stare să facă pe alţii să ţină cuvîntari, să conducă oşti sau să dea dovadă de alte fapte de virtute, ar putea fi unul dintre flecarii de rînd şi dintre plăsmuitorii de minuni, în măsură doar să înşele şi să amăgească pe ascultători, dar neputincios să-i ajute cu ceva? Oare am putea numi măiestria poetică altceva decît imitaţia cu ajutorul cuvintelor, a vieţii omeneşti[11]. În acest

[1]Vezi *Iliada* II 278.
[2]Versul nu aparține lui Homer. Retorul macedonean din secolul al II-lea, la începutul *Stratagemei* sale (I proem 8), îl atribuie altor poeți.
[3]Homer, *Iliada,* X, 246 (trad. Murnu, 231 şi urm.).
[4]*Tydid Diomedes,* eroul homeric, fiul lui Tydeus, regele Etoliei, care în războiul troian s-a distins printre cei mai bravi ostaşi.
[5]Homer, *Odiseea,* XVIII, 366 şi urm. (trad. Murnu, 479 şi urm.).
[6]Homer, *Odiseea,* XVIII, 375 (trad. Murnu, 490).
[7]Vezi Homer, *Iliada,* II, 200—206
[8]Vezi Homer, *Iliada,* IX, 225—3C6
[9]Homer, *Iliada,* III, 221—224
[10]Homer, *Iliada,* III, 221 şi urm. (trad. Murnu, 219 şi urm.).
[11]Teoria imitației atinsă aici de Strabon urcă la Platon, *Republica,* III, 392 C. Vezi şi Aristotel,

caz. cum ar putea poetul să imite, dacă el însuşi ar fi un necunoscător al ei şi un om lipsit de judecată? Măiestria poetică n-o preţuim însă în acelaşi fel ca meşteşugul unor lucrători în lemn sau în metale; în vreme ce meseria acestora din urmă nu conţine nici o fărîmă de frumuseţe vrednică de veneraţie, măiestria poetului atîrnă de talentul omului; şi nu poate să fie poet de valoare acela care nu este, înainte de toate, un om adevărat[1].

6. În afară de acestea, a tăgădui poetului măiestria retorică[2] înseamnă o totală dispreţuire a propriei noastre păreri. Căci, ce poate fi mai retoric decît elocinţa? De asemenea, ce este mai poetic decît ea? Cine este apoi superior lui Homer în arta vorbirii? Dar, pe Zeus, [s-ar putea replica], una este arta poetică şi alta cea oratorică. Negreşit, ele se deosebesc, dar numai cît specia de altă specie de acelaşi gen, aşa după cum şi în interiorul poeticii există o formă tragică şi alta comică; în proza, o formă istorică şi alta juridică. Căci nu este oare gen literar vorbirea ale cărei specii sînt versificaţia şi proza? Sau nu cumva vorbirea poate forma un gen literar, dar discursul retoric nu poate, nici elocinţa şi măiestria discursului? Dimpotrivă, ca să ne exprimăm astfel, proza, cel puţin proza prelucrată, este o imitaţie a limbajului poetic. Căci, în primul rînd, aparatul tehnic al poeziei s-a plasat de timpuriu în centrul atenţiei şi şi-a cîştigat un bun renume. Apoi, imitînd acest aparat şi dizolvînd metrul, dar menţinînd celelalte elemente poetice, adepţii lui Cadmos[3], Pherekydes[4] şi Hecataios[5], şi-au alcătuit astfel compoziţiile lor. Urmaşii acestora, eliminînd treptat cîte puţin din această aparatură poetică, au coborît [proza] de pe o treaptă oarecum sublimă[6] la aspectul ei de azi. De pildă, s-ar putea afirma despre comedie că a luat fiinţă din tragedie, după ce a fost coborîtă de la înălţimea aceleia la o forma care se confundă cu un soi de proză. Căci şi cuvîntul *a cînta,* folosit de cei vechi pentru *a vorbi cu artă*[7]*,* aduce aceeaşi mărturie, anume că izvorul şi începutul stilului prelucrat şi al retoricii a fost poezia. Iar aceasta s-a servit de muzică pentru recitări. Aşa a fost de pildă oda sau limbajul însoţit de muzică; de aici şi-au tras numele rapsodia, tragedia şi comedia[8]. Astfel că, la început, cînd cuvîntul *a vorbi cu artă* a fost folosit în accepţie poetică, iar poezia era legată de oda cîntată, pe atunci cuvîntul *a cînta* a echivalat la cei vechi cu *a vorbi cu artă.* Dar cînd unul dintre aceşti doi termeni a fost aplicat prin abuz la discursul în proză, sensul abuziv al unuia s-a extins şi asupra celuilalt termen. Însăşi denumirea de proză a limbajului lipsit de metri arată că a coborît de la o anumită înălţime şi din propriul său car pe pămînt[9].

7. De asemenea, Homer a înfăţişat nu numai regiuni din apropiere — cum susţine Eratosthenes[10] — şi nu numai ţinuturile Eladei, ci şi numeroase meleaguri îndepărtate şi încă cu precizie[11]. Într-adevăr, el prezintă miturile mai bine decît urmaşii săi, pentru că nu le plăsmuieşte pe toate miraculoase, ci în interesul ştiinţei se exprimă în alegorii, îşi împodobeşte stilul sau încearcă să captiveze mulţimea; aşa sînt, de pildă, printre altele, şi povestirile legate de rătăcirile lui Odysseus, în privinţa cărora se înşeală mult Eratosthenes cînd face flecari

---

Poetica, 1447 a şi b.

[1]Tema aspectului moral al poeziei, ca un concept de critică literară dezbătut în cercurile culte din Roma, provine de la stoici, vezi V. de Falco, *Archiloco nei tapiri ercolanesi,* Aegyptus, 3, 1922, p. 287—290, şi F. Lasserre, notă la Plutarh, *De musica,* Lausanne, 1954, p. 158.

[2]Cicero, *Brutus,* 40 şi 50, susţine că teoriile retorice pot fi ilustrate prin poemele homerice. În acest sens, Homer este privit ca sursă a oricărei retorici, vezi F. Wehrli, *Zur Geschichte der alkgoriscben Deutung Homers ... p. 6.*

[3]*Cadmos,* din Milet, personaj aproape legendar, vezi F. Gr. Hist. 489 T3.

[4]*Pheiekydes* din Atena, Γ. Gr. Hibt. 489, 3T1.

[5]*Hecataios,* F. Gr. Hist. 489, 1 TI 6.

[6]Vezi teoria sublimului la Pseudo Longinus, Περὶ βψους şi la Plutarh, *De Pyth. orac.* 406 BE

[7]Vezi H. Koller, *Die Mimesis* p. 193—194, despre sensul rar al termenului φράζειν privind atît proza cît şi discursul oratoric, după cum ἀείδειν se aplică la muzică şi la poezie.

[8]Numele tuturor acestor specii de poezie este compus în greacă cu cuvîntul ode „cîntec"

[9]Vezi aceeaşi imagine la Plutarh, *De Pyth. orac.* 406 E.

[10]I A 11 (16—24).

[11]Vezi I 1, 3.

atît pe Homer, cît şi pe interpreţii[1] lui. Dar aceste probleme merită discuţii mai ample.

8. În primul rînd, să precizăm că miturile le-au preluat nu numai poeţii, ci şi cetăţile încă binişor înaintea poeţilor, tot astfel şi legiuitorii[2], datorită folosului pe care-l aduc, ţinînd seama de alcătuirea firii animalului logic; într-adevăr, omul este însetat de cunoştinţe; prima manifestare a acestei avidităţi este dragostea de poveşti. Negreşit, pornind de aici, copiii încep să asculte poveşti şi apoi să ia parte la ele din ce în ce mai mult. Pricina este faptul că mitul este o poveste a unei lumi noi, un basm care nu vorbeşte despre fapte care s-au petrecut vreodată, ci de cu totul altceva. Iar noul şi necunoscutul sînt, fără îndoială, plăcute. Şi tocmai acest imbold dă naştere dorului de cunoştinţe. Cînd se mai adaugă şi miraculosul şi fabulosul, plăcerea e îndoită, iar ea este un adevărat filtru al ştiinţei. La început trebuie să atragem copiii prin astfel de momeli, iar apoi, cînd ei mai înaintează în vîrstă, să-i îndrumăm spre cunoaşterea lucrurilor care există aievea, deoarece şi puterea lor de înţelegere se întăreşte şi nu mai are nevoie de înşelăciuni. Şi apoi orice ins, chiar lipsit de învăţătură, este într-un anumit fel copil, şi tocmai de aceea îi plac şi lui poveştile; la fel este şi el pe jumătate instruit; căci nici acesta nu are tărie în judecata sa şi mai stăruie încă în el deprinderile din copilărie. Iar pentru că miraculosul nu este numai plăcut, ci şi înfricoşător, s-au folosit pentru copii ca şi pentru cei vîrstnici amîndouă laturile lui; într-adevăr, noi dăruim copiilor poveşti plăcute pentru a-i stimula, şi înfricoşătoare, pentru a-i abate [de la rău]. Într-adevăr Lamia, Gorgo, Ephialtes şi Scheletul[3] sînt curate poveşti. Mulţi dintre cei care locuiesc la oraş sînt îmboldiţi spre fapte de curaj, ascultînd istorioare plăcute, deoarece aud pe poeţi declamînd despre isprăvi fabuloase săvîrşite de oameni, cum sînt, de pildă, muncile lui Heracles sau ale lui Theseus[4]; ei mai află despre cinstirile dăruite acestora de către zei; de asemenea, pe Zeus, acelaşi imbold îl simt copiii cînd văd picturi, statui sau alte figurine care reprezintă vreun episod fabulos. Pentru a-i împiedica de la rău este destul sa vadă că cei răi primesc de la zei pedepse sau sînt înspăimîntaţi, sau ameninţaţi, fie prin cuvinte, fie prin fantome monstruoase, sau sînt încredinţaţi că unii au păţit aceste rele. Într-adevăr, nu orice pîlc de femei şi nici orice altă mulţime pestriţă este în stare să fie înduplecată de logica filozofului şi nici să fie chemată prin acest mijloc la evlavie, la dreptate şi la bună-credinţă, ci este nevoie şi de unele superstiţii. Iar acestea nu sînt cu putinţă fără creaţii legendare şi fără miraculos. Într-adevăr, fulgerul, egida, tridentul, torţele, balaurii şi thyrsul — aceste arme ale zeilor[5], precum şi întreaga teologie veche sînt poveşti curate. De ele s-au folosit întemeietorii cetăţilor ca de nişte sperietori ca să înspăimînte inimile slabe. Dat fiind că plăsmuirile mitologiei se prezintă astfel şi au ca ţel viaţa socială şi politică, şi pentru că ele recurg totodată şi la istoria lucrurilor aievea, cei vechi au pus această instituţie a copilăriei şi la îndemîna vîrstnicilor şi au socotit că poezia dispune de suficiente resurse pentru a face înţeleaptă orice vîrstă; dar mai tîrziu, cu scurgerea vremii, şi-au făcut apariţia istoriografia şi filozofia de azi. Numai că istoriografia şi filozofia aparţin celor puţini, în vreme ce poezia este mai la îndemîna poporului, fiind în stare să umple teatrele şi mai presus de toate poemele homerice. De altfel, primii istorici şi cei dintîi filozofi, numiţi fizicieni[6], au fost ei înşişi mitografi.

---

[1]Printre comentatorii alegorici ai lui Homer, vezi Theagenes din Rhegion (secolul al VI-lea î.e.n.), stoicii Zenon şi Cleanthes şi Callimach (I 2,27).

[2]Vezi Platon, *Republica, II,* 17, 377 b

[3]*Lamia, Gorgo, Coşmarul şi Scheletul,* fiinţe fantastice, Lamia, monstru feminin care „fură" copiii. Gorgonele, monştri feminini cu solzi de aur, cu şerpi în cap. *Ephialtes,* monstru sau demon imprecis, probabil acelaţi cu *Pan. Mormolyke,* monstru care întruchipează frica, doica Acheronului.

[4]*Theseus,* erou legendar grec, fiul lui Egeu, regele Atenei, a ucis taurul de la Marathon şi Minotaurul din Creta, a vînat mistreţul din Calydon, a participat la expediţia argonauţilor şi a luptat cu Amazoanele etc.

[5]În concepţia celor vechi, fiecare zeu îşi avea arma sa specifică: Zeus lovea pe vinovaţi cu fulgerul; armele Atenei erau egida, lancea şi casca; tridentul era arma lui Poseidon; şerpii, ai lui Asclepios; thyrsul era caracteristica lui Bacchus; arma lui Mercur era caduceul, iar a Iunonei — praştia etc. De remarcat în acest pasaj caracterul raţionalist cu care Strabon priveşte şi combate întreaga creaţie a mitologiei şi a teologiei timpurilor străvechi, declarîndu-le curate poveşti.

[6]Strabon face aluzie în acest Ioc la istoricii Pherekydes, Heca-taios, Acusilaos din Argos, Hellanicos din Lesbos, Herodoros din Heracleea; la fizicienii Thales, Heraclit, Empedocle, Xenophanes,

9 Astfel, poetul Homer, ţintind prin legende un scop instructiv, a acordat o mare atenţie adevărului. Negreşit, el introduce în poezie şi născociri, dar adevărul îl pune la temelia lor, în vreme ce plăsmuirile nu formează, în credinţa lui, decît o momeală şi un mijloc de a conduce mulţimile.

Întocmai cum turnînd argint şi aur
Un meşter mare[1]

Astfel, Homer împleteşte în întîmplările adevărate şi unele poveşti, pentru a îndulci şi a împodobi exprimarea. El urmăreşte de fapt acelaşi ţel ca istoricul şi ca cel care povesteşte fapte petrecute aievea. Astfel, luînd ca subiect războiul troian care s-a întîmplat cu adevărat, Homer l-a înfrumuseţat cu legende; la fel şi rătăcirile lui Odysseus. Într-adevăr, a ţese poveşti goale fără să porneşti de la un sîmbure de adevăr nu intră în obiceiul lui Homer. Pe lîngă acestea şi ficţiunile prezentate par mult mai apropiate de adevăr, dacă sînt combinate cu unele adevăruri, fapt pe care-l susţine şi Polybios[2], cînd vorbeşte despre rătăcirile lui Odysseus; o idee asemănătoare exprimă şi versurile:

Aşa scornea el basme cîte toate Asemeni cu-adevărat[3]

Într-adevăr, nu toate cîte le-a înşirat poetul, ci doar multe dintre ele, au fost curate plăsmuiri, altfel ele n-ar fi semănat atît de bine cu adevărul. Homer şi-a procurat deci punctele de plecare din informaţia sa [întinsă]; astfel, el precizează că Eol a domnit peste insulele din jurul Liparei[4], iar peste ţinuturile din preajma Etnei şi ale Leontinei[5], stăpîni au fost ciclopii şi laestrigonii[6] cei inospitalieri; de aceea şi locurile din împrejurimile strîmtorii erau pe vremea aceea cu neputinţă să fie trecute de corăbii, [deoarece] Gharybda şi Scyllaeum[7] erau stăpînite de piraţi. Astfel aflăm din informaţii, că unele neamuri pomenite de Homer au locuit într-adevăr în cutare parte a lumii, altele, în altă parte. Astfel, ştiind că cimmerienii[8] s-au statornicit lîngă Bosforul Cimmerian, spre miazănoapte şi spre întuneric, poetul i-a aşezat corespunzător pe un tărîm întunecos, lîngă Hades, fiind un mijloc potrivit de a da pribegiei [eroului] un caracter fabulos. Că Homer i-a cunoscut pe cimmerieni, o afirmă logografii, care *fixează* invazia cimmerienilor fie cu puţin înainte de Homer, fie chiar pe vremea lui.

Parmenides şi alții.

[1]Homer, *Odiseea,* VI, 232 şi urm. (trad. Murnu, 312 şi urm.).

[2]Istorii, XXXIV, 2, 1—3

[3]Homer, *Odiseea,* XIX, 203 (trad. Murnu, 267).

[4]Insulele din jurul *Liparei* sînt insulele Vulcanice, împărăția lui Eol. Situate în Marea Tyrrheniană, la nord de Sicilia, erau mai multe la număr, dintre care vreo şapte populate. Cea mai importantă din aceste insule era *Lipara,* foarte fertilă în antichitate.

[5]*Etna şi Leontina.* Etna un celebru vulcan al Siciliei, *Leontina* (azi Leontini), oraş în partea de est a Siciliei între Catana şi Syracuza.

[6]*Lestrygonii* (Laestrygones), personaje mitologice localizate în partea de răsărit a Siciliei, vecinii Cyclopilor, cu moravuri sălbatice; erau socotiți uriaşi şi antropofagi; ei au mîncat — spune epopeea homerică — pe mulți dintre tovarăşii lui Ulise.

[7]*Scyllaeum,* peninsulă în sudul Italiei, la Bruttium, în fața capului Pelorias al Siciliei.

[8]*Cimmerienii,* popor antic de origine indo-europeană, se pare, stabilit într-un timp aproape de Palus Maeotis (Marea Azov), în Crimeea de azi, care se pare că le atestă numele. împinşi de sciții asiatici, ei au înaintat pe lîngă coasta răsăriteană a Mării Negre, apoi au apucat-o spre vest şi sud-vest pătrunzînd în Pont, în Cappadocia, au cucerit Lydia cu capitala Sardes, de unde i-a alungat Alyattes, la sfîrşitul secolului al VI-lea î.e.n. După Herodot, o parte dintre ei a migrat şi spre vest, în țara noastră şi în Balcani.

10. Tot astfel, pentru că avea cunoştinţă de colchidieni şi de expediţia lui Iason în Aia[1] şi cum, de asemenea, cunoştea poveştile şi istorisirile despre Circe[2] şi Medeea[3], cu formulele [lor magice] şi cu celelalte trăsături comune ale lor, Homer le-a plăsmuit ca eroine înrudite; cu toate că ele îşi aveau atît de depărtate lăcaşurile, una într-o înfundătură a Pontului, alta în Italia, el le-a strămutat pe amîndouă în afara oceanului; poate că şi Iason a călătorit pînă în Italia[4], pentru că se văd unele semne ale expediţiei argonauţilor şi prin părţile munţilor Kerauni[5] şi ale Mării Adriatice, prin golful Pasidoniates[6] şi prin insulele din faţa Etruriei; au contribuit întrucîtva [la făurirea episodului argonauţilor] şi insulele Cyanee[7] numite şi Symplegade; ele sînt nişte stînci ce fac anevoioasă trecerea corăbiilor prin Strîmtorile Bizantine. Într-adevăr, din apropierea ce-o face între Aia şi Aiaia[8], între Symplegade şi Planctai, călătoria lui Iason printre insulele Planctai[9] pare mai adevărată, după cum şi apropierea de cele ce se ştiau despre Scylla şi Charybda a făcut mai veridic episodul trecerii lui Ulise printre stîncile acelea[10]. Pe scurt, oamenii de pe vremea aceea socoteau Marea Pontică un alt Ocean, iar despre cei care călătoreau pe mare înspre acele tărîmuri credeau că s-au îndepărtat [de pămîntul populat] la fel ca cei care înaintau binişor dincolo de Coloanele lui Heracles. Şi, într-adevăr, ea era socotită cea mai întinsă din mările noastre, şi de aceea ei í s-a dăruit cu osebire numele de Pont[11] ca nume propriu cu care o desemnează poetul Homer. La fel, tot din această pricină, el a strămutat în ocean aşezările din Pont, socotind că va fi uşor de admis datorită opiniei curente. Eu mai cred că, de vreme ce solymii stăpîneau crestele cele mai înalte ale muntelui Taurus[12], din preajma Lyciei pînă în Pisidia[13] şi pentru că principalele piscuri dinspre miazăzi [ale muntelui] ocupate de ei se aflau la vederea celor din interiorul muntelui Taurus şi mai cu seamă a riveranilor Pontului, tocmai datorită unei oarecare asemănări dintre locuri, şi pe aceştia i-a strămutat în ocean, într-adevăr, iată ce spune despre Odysseus, care se afla pe plută:

Neptun care venea de la poporul Etiopean, zărindu-l de departe.

---

[1]*Aia* este vechiul nume al Colchidei.
[2]*Circe,* vestită vrăjitoare din epopeea homerică, fiica Soarelui şi a nimfei Persa. Locaşul ei era Aia sau Colchida, la gurile rîului Phasis, sau la poalele promontoriului Circeii, în Italia.
[3]*Medeea,* vestită magiciană de pe vremea legendară a eroilor, fiica lui Aietes, regele Colchidei, şi soția lui Iason, şeful argonauților.
[4]Aceasta este varianta legendei argonauților prezentată de Apollonios din Rodos şi de Timaios, vezi T. S. Brown, *Timaeus of Tauromemiim,* Berkely, 1958, p. 30—37, şi J. Geffcken, *Timaios Geographie des Westens,* Berlin, 1892.
[5]*Munții Kerauni,* lanț de munți în Illyria, cam la 75 km nord-vest de Korfou.
[6]Golful *Poseidoniates,* sau Posidonia, golf la țărmul Italiei, în provincia Lucania, în latină Paestum, azi Salerno, vezi şi I 2, 12; V 4, 13; VI 1, 1.
[7]*Insulele Cyanee sau Symplegade,* vestite în antichitate şi temute de navigatori pentru primejdia pe care o reprezentau, sînt de fapt două stînci din apropierea Constantinopolului, în Bosforul tracic. În credința celor vechi, aceste două stînci se ciocneau într-una şi astfel trecerea printre ele era cu neputință. Primul vas care, prin iscusința corăbierilor, a reuşit să se strecoare printre ele a fost faimoasa corabie Argo, după care eveniment a dispărut şi vraja care punea în mişcare aceste stînci, devenite de atunci imobile.
[8]*Aiaia,* insulă homerică fictivă, reşedința Circei, vezi *Odiseea* X, 153, XII 3 etc.
[9]*Planctai,* sau „Rătăcitoare", insule pomenite de Homer în *Odiseea,* XII, 61 — corespunzînd se pare unor stînci din strîmtoarea Siciliei.
[10]Strabon face în acest loc o apropiere între expediția argonauților şi peripețiile lui Odysseus. Pentru legăturile dintre cele două cicluri de legende la Homer, vezi K. Meuli, *Odysee una Argonautika,* Bale, 1921
[11]În gr. *pontos* înseamnă „mare".
[12]Muntele Taurus, lanț de munți din Armenia şi Cilicia.
[13]*Pisidia,* regiune mitică din sudul Asiei Mici, situată la nord de Pamfilia, în munți. Populația Pisidiei, într-un stadiu rudimentar de civilizație, a fost probabil împinsă dinspre coasta mării spre munți de grecii colonizatori. Dintre oraşele Pisidiei se cunosc mai bine Selga, Baris şi Antiochos.

Din munţi de la solymi[14]

Poate că şi pe ciclopii cu un singur ochi i-a transplantat Homer din istoria Sciţiei, pentru că se spune că astfel de fiinţe au fost arimaspii[2] pe care i-a dat în vileag Aristeas din Procones[3], în poemul „Arimaspeia".

11. După ce am precizat mai întîi aceste amănunte, trebuie să vedem acum ce spun cei care, potrivit vorbelor lui Homer, declară că peregrinările lui Odysseus au avut loc sau nu prin părţile Siciliei şi ale Italiei. Negreşit, acest episod poate suscita două interpretări: una bună şi alta rea[4]. Interpretarea este bună dacă vom vedea în Homer un om care, convins că rătăcirile lui Odysseus au atins acele meleaguri, a luat această temelie reală pe care a prelucrat-o doar poetic. Într-adevăr, această teorie este cea mai potrivită în acest caz şi pentru că nu numai în împrejurimile Italiei, ci chiar pînă la hotarele Iberiei se pot găsi urme ale rătăcirilor lui Odysseu şi ale unui mare număr din tovarăşii săi[5]. Interpretarea se face în sens rău, dacă şi prelucrarea poetică se ia drept istorie, ca de pildă, oceanul homeric, Hadesul, boii Soarelui, popasurile lui Odysseus pe la zeiţe[6], metamorfozele, trupurile uriaşe ale ciclopilor şi ale laestrigonilor, forma hidoasă a Scyllei, distanţele imense ale călătoriei pe mare a eroului şi mai multe altele de acest fel care, în chip limpede, aparţin unui plăsmuitor de situaţii miraculoase. Nici nu merită osteneală să-l contrazici pe acela care îl falsifică pe poet într-un chip atît de vădit, după cum nici pe acela care ar susţine că tocmai aşa cum povesteşte poetul s-a petrecut întoarcerea lui Odyssesus în Ithaca[7], uciderea peţitorilor şi încăierarea care s-a încins pe ogor între locuitorii Ithacăi şi el: pe de altă parte, e nedrept să cauţi pricină acelora care înţeleg pe poet aşa cum se cuvine.

12. Eratosthenes[8] totuşi osîndeşte amîndouă modurile de interpretare, într-un fel cu totul incorect; el respinge a doua teză cînd încearcă să contrazică prin argumente mari date vădit fictive, ce nu merită să fie combătute. Contrazice prima teză, cînd prezintă pe orice poet ca pe un scornitor de basme şi socoate că nici cunoştinţele geografice, nici cele tehnice nu contribuie cu nimic la valoarea acestuia. Şi pentru că, unele dintre mituri sînt situate în locuri aievea, ca de pildă în Ilion, pe Ida şi pe Pelion[9], în vreme ce altele se desfăşoară în

---

[14]Homer, *Odiseea,* V, 282 şi urm. (trad. Murnu, 375 şi urm.).

[2]*Arimaspii* — nume de origine scită (vezi Herodot, I, 12,2; III 169; IV, 13) însemnînd „cu un singur ochi", populaţie mai mult sau mai puţin legendară. Despre ei vorbeşte şi Ioannes Tzetzes, *Chiliades,* VII, 689, Pausanias, *Descrierea Elladei,* I, 24, 6, Eshil, *Prometeu înlănţuit,* 703.

[3]*Aristeas din Procones,* personalitate aproape legendară, autorul unui poem în 3 cînturi „Arimaspeia", citat de Herodot, IV, 13; a trăit în jurul Olympiadei 50 (deci cam prin 576 î.e.n.). Vezi J. D. Bolton, *Aristeas of Proconnesus,* Oxford, 1962 p. 2C8, fr 7 Bolton.

[4]Interpretarea bună, care vede în poemele homerice o parte de adevăr şi alta de ficţiune, este probabil cea a lui Zenon (S.V.F. 274). Interpretarea rea, care caută adevărul istoric şi în ficţiuni, aparţine probabil sofiştilor din secolul al V-lea î.e.n. ca Palaiphatos, vezi F. Buffiere, *Les mythes d'Homère et la pensée grecque,* Paris, 1956, p. 229—237.

[5]Vezi exemple date de Strabon în III, 2,13; III, 4,3—4; V, 3,6; V, 4,5 etc.

[6]*Şederile lut Odysseus la zeiţe* — este vorba de divinităţile Circe şi Calypso, la care a fost reţinut eroul Odiseei, la întoarcerea lui în patrie, din războiul troian. Circe locuia în insula Aia, situată undeva prin preajma Italiei, iar Calypso, în insula Ogygia (poate aceeaşi cu peninsula Ceuta din faţa Gibraltarului). Vezi Odiseea, X 36; I 85; VI 172 etc.

[7]*Ithaca,* azi Theaki sau Mica Kephalonie, este una din cele 7 insule ale Mării Ionice, între Kephalonia şi Sf. Mavros. Pentru episoadele vizate aici de Strabon, vezi Homer, *Odiseea,* XXI 188—244; XXII 241—329; XXIV 413—471.

[8]I A 12 (p. 99, 13—100, 4).

[9]*Ida şi Pelion.* Ida, azi Kas-dagh, este vestitul munte al Asiei Mici, la poalele căruia se întindea Troia, în Mysia. Din el izvorau rîurile Scamandru, Rhesos şi Granicos, care udau cîmpia troiană şi se vărsau în mare. *Pelionul* era un munte al Thessaliei, în Magnesia, constituind o prelungire a Olympului. De numele lui se leagă poveştile despre titani.

locuri născocite, ca acelea unde trăiesc Gorgonele[1] sau Geryon[2], Eratosthenes afirmă că de genul acestora din urmă sînt şi basmele povestite în legătură cu peregrinarea lui Odysseus; cei care susţin — continuă el — că aceste întîmplări nu au fost plăsmuite, ci s-au petrecut aievea, dovedesc greşeala lor prin însăşi disensiunea dintre ei. De pildă — Sirenele, unii[3] le situează la capul Pelorias[4], alţii la o distanţă de peste 2 000 de stadii (370 km) în Sirenusse[5], care sînt o stîncă cu trei capete ce desparte golful Kymaion[6] de Posidonia. Dar de fapt nici stînca cu pricina nu este propriu-zis cu trei capete şi nici nu se înalţă vîrful ei în întregime spre cer, ci din părţile Syrrhentului[7] pînă la strîmtoarea de la Capreae[8] se întinde un fel de pinten lung şi îngust pe care se află, pe o coastă de munte, sanctuarul Sirenelor, iar la poalele celuilalt versant, spre golful Posidoniates, trei insuliţe situate în faţa coastei pustii şi stîncoase, care se cheamă Sirene; chiar pe ţărmul acestei strîmtori se ridică templul Athenei[9], de la care îşi trage numele acest pinten.

13. Adevărul este că nu trebuie să lepădăm informaţia în întregimea sa, numai pentru că cei care ne transmit date topografice sînt în dezacord. Sînt împrejurări cînd acesta este chiar un motiv în plus de-a acorda mai mare încredere exactităţii întregului. Mă refer, de pildă, la chestiunea de-a afla dacă peregrinarea lui Odysseus s-a desfăşurat prin Sicilia şi Italia, şi dacă Sirenele sînt prezente prin acele părţi; fără îndoială, cel care le aşează pe capul Pelorias este în contradicţie cu cel care le situează în Sirenusse, dar nici unul, nici celălalt nu sînt în dezacord cu cel de-al treilea, care le localizează în preajma Siciliei şi a Italiei, dimpotrivă amîndoi conferă mai mult credit punctului de vedere al acestuia din urmă; într-adevăr, deşi primii nu indică acelaşi loc, ei nu au ieşit totuşi din împrejurimile Siciliei şi ale Italiei. Iar dacă altcineva ar mai adăuga că la Neapolis se poate vedea mormîntul Parthenopei[10], una din Sirene, ar aduce o încredinţare mai mult, deşi acesta ar fi al treilea loc desemnat. Iar pentru că. Neapolis este situat tocmai în golful format de Sirenusse, pe care Eratosthenes îl numeşte golful Cumae, credem cu mai multă convingere că Sirenele au trăit pe aceste meleaguri. Căci nu pretindem ca poetul să se fi informat exact despre fiecare în parte din aceste locuri, nici noi, la rîndu-ne, nu căutăm la el o precizie desăvîrşită. Pe de altă. parte, noi nu mergem atît de departe, încît să-l bănuim pe poet că a compus cînturile fără să fi cules informaţii adevărate despre drumeţiile lui Odysseus şi fără sa ştie unde şi cum s-au petrecut ele.

---

[1]*Gorgonele,* vezi nota 204 la această carte.
[2]*Geryon,* uriaş cu trei capete şi trei trupuri pînă la şold, din insula Erythia, situată dincolo de Gibraltar, în ocean. Averea lui consta într-o turmă de boi, pe care a furat-o Heracles.
[3]Vezi Eratosthenes, III B 115 (1—4).
[4]*Pelorias* sau *Pelorum* este promontoriul Siciliei cel mai nordic, proiectat în fâța Italiei, în strîmtoarea Messinei. Versiunea care plasează în acest loc sirenele este atestată şi de Statius *Silvae,* II 2,116, Seneca, *Hercules Oeteus,* 188, vezi în legătură cu aceasta J. Berard, *La colonisation grecque de l'Italie méridionale et de la Sicile dans l'Antiquité,* Paris 1941, p. 313, n. 5.
[5]*Sirenussele* sînt trei promontorii ce înaintează în Marea Tyrrheniană din Peninsula Picentină, care desparte golful Cumaeus, la nord, de golful Posidoniates, la sud.
[6]*Golful Kymaion,* în latină *Cumaeus sinus,* sau *Cumanus,* sau *Crater,* sau *Puteolanus,* este golful Mării Tyrrheniene la coasta Italiei de lîngă Napoli.
[7]*Syrrhentul (Surrentum),* azi Sorrento, oraş în Italia, la vest de Salemo, în faţa insulei Capri.
[8]*Strîmtoarea Capreae* se află între insula Capri şi promontoriul Sorrento.
[9]*Templul Athenei.* Promontoriul care desparte golful Cumanus de golful Posidonia era numit de Timaios promontoriul Sirenusse-lor; el se mai chema Surrentum, terminîndu-se în două capuri dintre care unul se numeşte Capul Athenei sau al Minervei. Pe acesta se afla şi templul socotit o ctitorie a lui Iason.
[10]După legendă, Parthenope a fost una dintre Sirene (Vezi şi V„ 4, 7). Cînd, în urma insuccesului lor de a-l atrage pe Odysseus şi pe tovarăşii lui, sirenele s-au aruncat în mare, trupul Parthenopei a fost azvîrlit pe țărmul napolitan, unde a fost înmormîntată şi unde i s-a ridicat un monument. *Parthenope* este numele vechi al oraşului, care, ulterior, prin generalizarea numelui unui nou cartier al său avea să se cheme Neapolis (azi Napoli).

14. După presupunerea lui Eratosthenes[1], Hesiod[2] a ştiut că rătăcirile lui Odysseus au avut loc prin părţile Siciliei şi ale Italiei, bizuindu-se cu încredere în părerea lui pe faptul că Hesiod nu numai că a pomenit despre locurile descrise de Homer, ci a şi adăugat ştiri noi despre Etna şi despre Ortygia[3], o insuliţă din faţa Siracuzei, precum şi despre etrusci; în schimb, Homer, în credinţa lui Eratosthenes, n-a cunoscut aceste locuri şi n-a voit să situeze pribegia lui Odysseus prin locuri cunoscute. Dar putem oare sa admitem că Homer să fi cunoscut Etna şi Etruria, dar de Scylla[4], Charybda[5], Circaeum[6] şi Sirenusse să nu fi avut ştire? Sau poate ar fi mai potrivit [să admitem] că Hesiod nu flecareşte, ci urmează păreri curente, în schimb Homer „dă răsunet la toate nepotrivirile ce i-au venit pe buze"?[7] Căci, în afara celor spuse de noi mai sus în legătură cu caracterul aparte al fabulaţiei homerice, numărul mare al scriitorilor care au înălţat în slavă acele isprăvi, precum şi renumele de care se bucură pînă azi locurile cu pricina pot aduce [destule] mărturii că acestea nu sînt plăsmuiri de poet, nici de scriitor, ci urme de oameni şi de fapte care au fost odată cu adevărat.

15. Polyibios[8] interpretează corect datele homerice despre rătăcirile lui Odysseus. Eol, zice acesta, pentru că a relevat căile prin care se poate face trecerea vaselor prin locurile din strîmtoare supuse fluxului şi refluxului şi greu de străbătut cu corăbiile din pricina bulboanei apelor, a fost numit stăpînul vînturilor[9], şi socotit rege; tot astfel şi Danaos[10], pentru că a arătat locul potrivit pentru puţuri în Argos[11], şi Atreus, deoarece a spus că drumul Soarelui[12] este potrivnic mişcării de rotaţie a cerului, au fost socotiţi profeţi şi regi, ca unii care iscodesc tainele sfinte. Iar preoţii egiptenilor, ai Chaldeii[13] şi magii, care se deosebesc de alţi oameni prin

---

[1]I B 3 I (9—13) şi mai jos I A 15 (13—15).

[2]*Hesiod,* fr. 65 (9—13) Rzach

[3]*Ortygia,* în antichitatea greacă, numele mai multor insule, deoarece acest nume (ortyges „pietros") se folosea ca un epitet potrivit mai multor insule stîncoase. L-au purtat, printre altele, insula Delos, apoi o insuliță în fața Syracuzei, unde se afla fîntîna Arethuzei, de asemenea un loc în vecinătatea Efesului, aproape de Kenchreios, unde s-a odihnit Latona.

[4]*Scylla* sau *Skyllaion* a fost un cap geografic al Italiei, celebru în antichitate. El se afla la sud de Neapole, în Marea Tyrrheniană. Aspectul stîncos al promontoriului, care înaintează în strîm-toarea Messinei şi se înalță în fața stîncii siciliene Charybda, a constituit pentru navigatori una dintre cele mai înfricoşătoare încercări. Azi, se pare că, datorită erupțiilor vulcanice prin care s-a dărîmat o parte dintre aceste stînci, strîmtoarea nu mai constituie o primejdie.

[5]*Charybda* sau *Charybdis* era o stîncă cu o genune la bază, situată pe coasta de nord-est a Siciliei, la sud-vest de Scylla. Ambele înaintau în mare din direcții contrare formînd *Siculum fretum* „Strîmtoarea Siciliei" sau a Messinei.

[6]*Circaeum* sau gr. *Kircaion* este un promontoriu în Latium, azi Monte Circelio, foarte asemănător cu o insulă. Lîngă el s-ar fi aflat în vechime templul Circei şi un altar al Minervei. Tot aici se afla un mic port.

[7]Strabon citează aici un vers liric anonim (fr. 102 Page).

[8]Polybios, *Istorii,* XXXIV, 2, 4—4, 8

[9]De ce este Eol regele vînturilor explică Polybios în *Istorii* XXXIV, 2,4 şi urm.; XI, 20; vezi şi Timaios la Diodor din Sicilia, V 7.

[10]*Danaos,* după tradiția legendară greacă, fiul lui Belos, din Egiptul de jos; a ajuns la Argos, unde a primit domnia de la regele Gelanor. După acest strămoş îndepărtat, şi grecii se numeau des, în vechime, *danai*

[11]*Argos,* una dintre cele mai vestite şi mai vechi cetăți ale Eladei, situată în Argolida, în Pelopones. Legenda spune că o fiică a lui Danaos a dat naştere izvorului Lerne.

[12]*Cursul Soarelui este potrivnic mişcării de rotație a cerului* — este o observație care se referă la sensul contrar al mişcării de rotație a Pămîntului (de la apus spre răsărit), față de iluzia mişcării soarelui, de la răsărit la apus. Observația mişcării reale a soarelui i se atribuie lui Atreus, tatăl lui Agamemnon, deoarece, după legendă, acesta a obținut domnia de la fratele său Thyestes printr-un miracol: fratele i-a promis că-i cedează tronul dacă Soarele îşi va schimba cursul şi minunea s-a petrecut.

[13]*Chaldeii* au fost un popor al vechii Babilonii, situați deci între Tigru, Eufrat şi golful Persic;

destoinicia lor într-o ramură a ştiinţei, au avut parte, la înaintaşii noştri, de slujbe în conducerea cetăţii şi de mari cinstiri. Tot astfel, fiecare dintre zei este adorat ca descoperitor al unui meşteşug folositor. După ce a precizat toate acestea, Polybios refuză să socotească în întregime de domeniul legendei pe Eol ca şi toată drumeţia lui Odysseus; negreşit s-au adăugat aici şi cîteva plăsmuiri mitice, cum s-a întîmplat în cazul războiului troian, dar că esenţialul s-a petrecut în preajma Siciliei, a arătat-o atît poetul cît şi ceilalţi scriitori care descriu locurile din preajma Italiei şi a Siciliei[1]. Acest istoriograf[2] nu aprobă nici acea părere a lui Eratosthenes, prin care acesta din urmă susţine că „atunci va găsi cineva urmele pe unde a rătăcit Odysseus, cînd va descoperi şelarul care a cusut burduful vînturilor"[3]. El adaugă că, ceea ce se practică lîngă Scyllaeum cu prilejul vînătorii peştilor-săbii se potriveşte cu cuvintele poetului despre Scylla[4]:

Din fiorosul hău şi-n jurul stîncii
Ea lăcomind tot pescuieste-acolo
Delfini şi cîini-de-mare şi tot soiul
De peşti mai mari ce cresc în sînul mării[5].

Într-adevăr, lacherdele care trec în bancuri pe lîngă Italia, cînd cad în strîmtoare şi sînt împiedicate de bulboană să se apropie de Sicilia, dau peste animale mai mari, ca delfini şi cîini-de-mare şi alte cetacee. Din vînatul de lacherde se îngraşă peştii-săbii care se mai numesc — zice Polybios[6] — şi *peşti-spadă* şi *cîini.* Şi aici ca şi cu prilejul revărsării Nilului şi a altor ape, se întîmplă acelaşi lucru ca în caz de incendiu sau cînd o pădure este mistuită de flăcări: atunci animalele, adunîndu-se grămadă la un Ioc, fug de foc sau de apă şi cad astfel pradă jivinelor mai puternice.

16. După aceste informaţii, Polybios descrie vînătoarea peştilor-săbii, care are loc în preajma regiunii Scyllaeum: în postul de observaţie se pune un singur pîndaş, comun pentru mai mulţi vînători, care stau pitiţi mai la o parte în nişte bărcuţe cu două vîsle, cîte doi oameni de fiecare barcă. Îndată ce pîndarul indică prin semne ivirea peştilor-săbii, unul conduce într-acolo barca, iar celălalt stă gata la proră cu harponul în mînă; peştele îşi ţine deasupra apei o treime din corp. Cînd luntrea aproape a ajuns peştele, vînătorul înfige în el harponul din mînă apoi îl smulge din nou din trupul peştelui, dar fără vîrful de fier care este ca un cîrlig de undiţă: acesta este prins uşor de harpon cu anume vicleşug şi este legat de o funie lungă, pe care ei o lasă slobodă animalului rănit pînă cînd acesta osteneşte tot zbătîndu-se şi căutînd scăpare. Atunci îl trag pe uscat sau îl urcă în barcă, dacă nu are cumva un corp peste măsură de mare. Harponul, chiar dacă îl scapă în mare, nu se pierde, pentru că este meşteşugit din lemn de stejar şi de brad, astfel că, în vreme ce partea de stejar, din pricina greutăţii, se scufundă în apă, restul rămîne deasupra şi poate fi pescuit uşor[7]. Se întîmplă uneori să fie rănit prin

---

numele se restrînge cu vremea pentru a desemna pe preoții din Babylon, preocupați de magie, astrologie, astronomie.

[1]Istoriografi ai Italiei şi ai Siciliei au fost: Antiochos din Syracuza (c. 430—410 î.e.n., vezi F. Gr. Hist., 555); Philistos din Syracuza (c. 430—355, vezi F. Gr. Hist., 556); Lycos din Rhegion (secolele IV—III î.e.n., vezi F. Gr. Hist., 570); Timaios din Tauromenium (secolele IV—III î.e.n., vezi F. Gr. Hist., 566), vezi pentru informație G. Aujac, *Strabon, Geographie,* I 1, p. 190, n. 4.

[2]Referitor la ceea ce a scris Homer despre Sicilia, Polybios discută în *Istorii,* XXXIV, 2, 10; 3, 9 şi urm.; 4, 8; 6, 1 şi urm. etc.

[3]*Cîrpaciul care a cusut burduful vînturilor.* Vezi Homer, *Odiseea,* X, 19—25; Eratosthenes, I A 16 (23—26).

[4]Vezi Polybios, *Istorii,* XXXIV, 2, 12; 3, 9.

[5]Homer, *Odiseea,* XII, 95 (trad. Murnu, 131

[6]*Istorii,* XXXIV, 2, 12; 3, 9

[7]Organizarea şi metodele pescuitului peştelui sabie, descrise de Polybios şi citate de Strabon, I, 2, 24—25, s-au păstrat pînă azi — susține A. D'Arrigo, *La pesca del pesce-spada in Calabria dai secondo secole avanti Cristo ai noştri tempi,* Archivio Storico per la Calabria et Lucania, Roma, 1956, XXV, 101—121.

barcă însuşi luntraşul, din pricina mărimii săbiei peştilor, iar datorită forţei animalului, vîna-rea lui seamănă cu vînătoarea de mistreţi. Din fapte de acest fel — zice Polybios — oricine ar putea să-şi dea seama că Odysseus a rătăcit prin părţile Siciliei, potrivit vorbelor lui Homer, deoarece poetul leagă de Scylla o astfel de vînătoare care este foarte nimerită pentru Scyllaeum. Iar în ce priveşte vorbele lui Homer despre Charybda[1], ele se potrivesc întru totul cu fenomenele din strîmtoare. Cît priveşte versul homeric:

De trei ori sloboade ea apa[2]

În loc să spună „de două ori", este vorba, după Polybios, de o greşeală fie de grafie, fie de observaţie.

17. Şi fenomenele din insula Meninx[3] [— continuă Polybios —] se potrivesc cu relatările poetului despre lotofagi. Iar dacă se ivesc unele nepotriviri, vina o poartă modificările suferite [de poeme] cu vremea, lipsa de cunoştinţe precise sau licenţa poetică care a alcătuit poemul din informaţie, organizare de material şi legendă. Scopul istoriei este adevărul. Iată, de pildă, în Catalogul Corăbiilor[4], poetul descrie particularităţile fiecărui loc, arătînd că un oraş este stîncos, altul aşezat la capătul pămîntului, că unul este plin de porumbei, iar altul se înalţă pe ţărmul mării[5]. Scopul organizării materialului este puterea de înrîurire, ca de pildă cînd poetul introduce războaie în descrieri. Scopul legendei este plăcerea şi uimirea. Dar dacă totul ar fi numai plăsmuire, el n-ar avea nici putere de convingere, nici n-ar fi un procedeu homeric. Toţi văd în opera lui Homer o adevărată meditaţie filozofică, contrar vorbelor lui Eratosthenes[6] care ne recomandă să nu judecăm poemele homerice după principiile raţiunii şi să nu căutăm în ele date cu adevărat istorice. Mai potrivit este [de pildă] ca versul

De aici turbate vînturi mă purtară
Pe marea cea pescoasă nouă zile[7]

să fie înţeles mai degrabă ca o referire la o distanţă mică (pentru că vînturile primejdioase nu bat în linie dreaptă) decît ca o aluzie la o depărtare excesivă a lui Odysseus în ocean sprijinit de vînturi prielnice care bat fără încetare. Polybios[8], care calculează distanţe de la capul Maleai pînă la Coloanele lui Heracles la 22.500 de stadii [4.162 km], zice că, dacă am aprecia acest interval la nouă zile de drum, menţinînd aceeaşi viteză, vasul ar străbate zilnic 2.500 de stadii [462,50 km]. Dar cine a putut pretinde vreodată ca un om, pornind din Lycia sau din Rodos să ajungă a doua zi la Alexandria, distanţa fiind de 4.000 de stadii [739,90 km]? Iar celor care se întreabă cum [se poate ca] Odysseus, care a venit de trei ori în Sicilia, să nu fi trecut prin strîmtoare nici măcar o dată, Polybios le răspunde, apărînd pe Homer, că toţi navigatorii, chiar şi generaţiile de mai tîrziu au ocolit această cale.

18. Iată deci faptele arătate de Polybios. Îndeobşte mai sînt [multe] altele bine înfăţişate de el. Cînd însă respinge presupunerea trecerii lui Odysseus din Marea Interioară în Ocean şi raportează navigaţia fiecărei zile la măsurători şi la distanţe exacte, el atinge culmea incoerenţei. Iată şi următoarele versuri ale poetului pe care el le aduce în sprijin:

De aici turbate vînturi mă purtară

---

[1]Vezi Polybios, *Istorii,* XXXIV, 3, 10.
[2]Homer, *Odiseea,* XII, 105
[3]*Meninx* sau *Girba,* azi Zerbi, este o insulă a Mediteranei, situată în Syrta Mică, în apropierea coastei nord-estice a Numidiei. Datorită lotusului bogat ce creşte acolo, constituind o hrană de bază a populaţiei, ea s-a numit şi insula lotofagilor. Vezi Polybios, *Istorii,* I, 39, 2; XXXIV, 3, 12.
[4]Vezi Homer, *Iliada,* II, 485—877.
[5]Vezi I 2, 3
[6]I A 17 (1-5).
[7]Homer, *Odiseea,* IX, 82 (trad. Murnu, 111).
[8]Vezi Polybios, *Istorii,* XXXIV, 4, 6

Pe marea cea pescoasă nouă zile[1]

şi, în acelaşi timp, suprimă alte versuri ca:

Ale-Oceanului ape vasul cînd le lasă[2]

şi versul:

'N insula Ogygia[3]*, unde mijlocul mării se află*[4]

şi unde locuieşte şi fiica lui Atlas[5], la fel versul despre feaci[6]:

Locuim noi doară departe, cei din urmă, pe noianul
Bătut de valuri, şi la noi nu vine
Din altă parte nimeni[7].

Într-adevăr, se vede limpede că toate acestea au fost plăsmuite în plin Atlantic. Dar Polybios, trecîndu-le sub tăcere, respinge cele spuse limpede de poet. Această atitudine negreşit nu este bună. Părerea sa, că rătăcirile lui Odysseus s-au abătut prin părţile Siciliei şi ale Italiei, este corectă şi o confirmă şi numele locurilor. Într-adevăr, ce poet sau ce scriitor i-a convins pe napolitani să se socotească posesorii mormîntului sirenei Parthenope, iar cei din Cumae[8], din Dicaiarchia[9] şi de la Vezuviu, să localizeze pe meleagurile lor Pyriphlegethonul[10], lacul Acheronului[11], oracolul morţilor din Aornos[12], numele lui Baios şi Misenos[13], acei tovarăşi ai lui Odysseus? La fel stau lucrurile cu istorioarele despre Sirenusse, despre strîmtoarea Siciliei, despre Scylla şi Charybda şi despre Eol; toate acestea nu trebuiesc despicate [în patru] cu stricteţe, dar nici nesocotite ca simple născociri fără rădăcini şi fără temei, ca unele ce nu au nimic comun nici cu adevărul, nici cu interesul istoric.

19. Eratosthenes însuşi pare să fi bănuit toate acestea cînd presupune că poetul voia să localizeze

---

1Homer, *Odiseea,* IX, 82 (trad. Murnu, 111).
2Homer, *Odiseea,* XII, 1 (trad. Murnu, 1).
3*Insula Ogygia,* neidentificată exact, era situată, în concepţia celor vechi, în vecinătatea coastelor Italiei. Ea era socotită patria frumoasei Calypso, unde a fost reţinut Odysseus, la reîntoarcerea lui de la Troia. Ogygia s-a numit şi pămîntul peste care a domnit Ogyges şi care s-a denumit mai apoi Attica şi Beoţia.
4Homer, *Odiseea,* I, 50 (trad. Murnu, 77).
5*Atlas,* personaj legendar, fiul lui Japet şi al Clyrnenei, şi regele Mauritaniei, care a fost transformat în muntele cu acelaşi nume, după o variantă a legendei, pentru că a ţinut partea Titanilor în lupta dintre aceştia şi Zeus, iar după altă variantă, fiindcă a refuzat să-i acorde ospitalitate lui Perseus. Ca pedeapsă, el a fost silit să poarte cerul pe umeri.
6*Feacii* (Phaeaces) sînt, în Odiseea lui Homer, locuitorii Corcyrei (azi Corfu), insulă în Marea Ionică.
7Homer, *Odiseea,* VI, 204 (trad. Murnu, 277).
8*Cumae,* oraş al Italiei, situat în Campania, la nord de Napoli.
9*Dicaiarchia,* numit ulterior *Puteoli,* oraş în Campania, la nord de Napoli, azi Puzzoli.
10*Pyriphlegethonul,* în concepţia mitologică greacă, rîu al infernului, cu unde de foc.
11*Lacul Acheron,* în mitologia greacă, rîu al infernului (alături de Pyriphlegeton şi de Cokytos).
12*Aornnos,* lat. *Avernus,* lac din apropierea oraşului Cumae, lîngă care se afla un oracol al morţilor pe care l-a consultat Odysseus.
13*Baios* şi *Misenos,* personaje homerice, Baios, cîrmaciul lui Odysseus, eponimul oraşului *Baiae; Misenos,* unul dintre tovarăşii lui Odysseus, eponimul promontoriului *Misenum* din Campania, lîngă Baiae şi Cumae.
290 I A 14 (1—10).

drumeţiile lui Odysseus pe meleagurile de la asfinţit. Dacă însă el s-a abătut de la hotărîrile luate, aceasta se datoreşte faptului că în unele cazuri n-a dispus de informaţii exacte, iar în altele, nu voia să le ia aşa [cum erau], ci să le înfăţişeze în amănunţime mai îngrozitoare şi mai monstruoase. În acest ultim punct, Eratosthenes are dreptate. Dar pricina pentru care Homer a procedat astfel a înţeles-o greşit. Într-adevăr aceasta nu a fost flecăreala, ci folosul. Negreşit, Eratosthenes este îndrituit să fie criticat şi din acest motiv şi pentru că susţine că Homer a situat la mari depărtări plăsmuirile lui fantastice, deoarece acolo i-a fost mai la îndemînă să-şi disimuleze minciunile. Dar, de fapt, numărul născocirilor miraculoase situate în locuri îndepărtate formează o foarte mică părticică faţă de cele din Elada şi din apropierea Eladei. Aşa sînt, de pildă, poveştile legate de muncile lui Heracles şi ale lui Theseus, cît şi miturile ce se desfăşoară în Creta, în Sicilia şi în alte insule, ca şi cele din jurul munţilor Citeron, Helicon, Parnas, Pelion[1], şi în sfîrşit în Attica întreagă şi în Pelopones. Nimeni nu învinuieşte pe poeţii mitografi de neştiinţă din pricina miturilor pe care le creează. Mai mult, pentru că poeţii nu plăsmuiesc totul, ci mai des adaugă poveşti la o tradiţie istorică, şi mai presus decît alţii aşa procedează Homer, cel care ar încerca să afle ce adaosuri fabuloase fac cei vechi, acela nu se interesează dacă aceste amănunte mitice au existat sau mai există, ci mai degrabă încearcă să caute adevărul ascuns sub numele locurilor şi a personajelor astfel create, de pildă, să afle dacă rătăcirile lui Odysseus au avut ele loc vreodată şi unde anume.

20. Dar, îndeobşte, Eratosthenes procedează greşit cînd pune poezia lui Homer pe aceeaşi treaptă cu a celorlalţi poeţi, atît în alte privinţe, cît şi în problemele ce ne preocupă acum în ale geografiei, şi nu-i acordă nici o superioritate faţă de ei. Căci, în afara altor considerente, dacă ai parcurge numai drama Triptolemos[2] a lui Sofocle sau prologul Bacantelor[3] lui Euripide şi le-ai compara cu preocupările lui Homer pentru asemenea probleme de geografie, mai uşor ţi-ai putea da seama de superioritatea lui Homer sau de deosebirea dintre aceşti poeţi. Căci acolo unde este nevoie de ordine în înşirarea locurilor pomenite, Homer respectă ordinea geografică atît a ţinuturilor elene, cît şi a celor depărtate.

Cătau pe-Olimp s-aşeze plaiul Ossa[4]
Şi peste Ossa muntele Pelion[5]

şi aiurea:

Hera Olimpul lăsînd şi sărind de pe culme la vale
Trece-n Pieria[6] *şi prin Emathia*[7] *cea desfătată*

---

[1]*Citeronul, Heliconul, Parnnasul* şi *Pelionul* sînt cei mai vestiți munți ai Greciei antice. Citeronul *(Cithaeron)* era un mic lanț de munți între Beoția şi Attica, întinzîndu-se pînă în Megarida. In el se afla reşedința Eryniilor. La vest se învecina cu Heliconul, care se prelungea în Beoția pînă în Phocida. Era muntele închinat Muzelor, pentru care fapt, era împodobit cu multe statui. La poalele Heliconului se afla Ascra, patria lui Hesiod. Parnasul se afla în Phocida, la nord de Delfi, şi era foarte înalt (2459 m), reprezentînd, după legendă, reşedința lui Apollon şi a Muzelor.
[2]Drama *Triptolemos* a lui Sofocle, menționată aici de Strabon, nu s-a păstrat. Un fragment păstrat întîmplător din ea conține cea mai veche mențiune despre geți, numind şi pe un rege al lor, Charnabon *(Tragicorum Graecorum Fragmenta,* ed. A. Nauck, Leipzig, 1926, fr. 547).
[3]Vezi, în continuare, al patrulea grup de versuri citat din acest prolog şi nota 302. Versurile 13—20.
[4]*Ossa,* azi Kissabo sau Kissavo, un mic lanț de munți în Magnesia Thessaliei, de-a lungul golfului Thermaic.
[5]Homer, *Odiseea,* XI, 315 (trad. Murnu, 420). Olimpul, Ossa şi Pelionul sînt situați în Thessalia în această ordine de la nord spre sud.
[6]*Pieria,* regiune antică a Macedoniei, situată pe coasta apuseană a golfului Thermaic, avînd oraşele mai importante Dion, Pydna şi Methona. Numele regiunii se trage de la muntele *Pieros.*
[7]*Emathia,* cea mai veche provincie a Macedoniei, mărginită la nord-vest de Axios şi Erigon, la vest de Lynkestida, la sud de Haliacmon. Oraşul său cel mai important era Edessa (azi Vodena). Adesea

Peste-nălţimile munţilor plini de ninsoare din plaiul
Tracilor, buni călăreţi: ea nici nu atinge pămintul
Iar de pe muntele Athos dă fuga pe undele mării[1].

Şi în *Catalogul corăbiilor* el nu înşiră la rînd oraşele, pentru că nu e nevoie, dar neamurile le prezintă la rînd. La fel [face] şi cu popoarele îndepărtate.

În Cipru, în Fenicia şi-n Egipet
Fusei, la etiopi, la cei din Sidon
Şi la erembi şi-n Libya[2]

ceea ce subliniază, de altfel, şi Hipparchos[3]. Dimpotrivă, ceilalţi [doi poeţi], în privinţa locurilor, unde este strictă nevoie de ordine geografică, prezintă unul pe Dionysos Bacchus colindînd pe la diferite neamuri, celălalt[4], pe Triptolemos, cutreierînd ţarinele însămînţate de el, şi apropie ţinuturi mult depărtate, iar pe cele învecinate le îndepărtează unul de altul.

Pămînturi lydiene cu-aur mult lăsînd
Şi şesuri însorite la frigi şi la persani
Şi-a Bactrei mîndre ziduri, pe plaiuri reci la mezi
Şi-n fericita ţară a arabilor venii[5].

La fel face şi Triptolemos[6].

Şi în privinţa climei şi a vînturilor[7] dovedeşte Homer cunoştinţe geografice întinse, pentru că adeseori, în descrierea locurilor, dă amănunte ca acestea:

Ithaca-i cea mai depărtată-η mare
Şi scundă spre apus, iar celelalte
Sînt mai spre răsărit[8].

Şi:

Iar peştera-i cu două porţi: una înspre Borean
Alta spre Notos[9].
Nu-mi pasă de zboară la dreapta-n întuneric
Spre răsărit, ori la stînga spre apus[10].

---

prin Emathia se înțelege întreaga Macedonie antică.
[1]Homer, *Iliada,* XIV, 225 (trad. Murnu, 220). Inşirarea locurilor de aici urmează ordinea lor geografică, pornind din Thessalia, şi ocolind Peninsula Calcidică.
[2]Homer, *Odiseea,* IV, 83 (trad. Murnu, 116).
[3]VII 2 — 3 Dicks
[4]Primul este Euripide, al doilea Sofocle.
[5]Euripide, *Bacantele,* 13 şi urm.
[6]Vezi Sofocle, Triptolemos, 261—262 Nauck.
[7]Crates, fr. 21 d (3—16) Mette. H. J. Mette, *Sphairopoia* p. 1—10. În acest context, clima şi vînturile „indică punctele cardinale". Vezi în problemă şi D. R. Dicks, *The climata in Greek Geography,* Class. Quart, 19, 1955, p. 250 şi G. Aujac, *Strabon et la science de son temps, p.* 231.
[8]Homer, *Odiseea,* IX, 25 (trad. Murnu, 33).
[9]Homer, *Odiseea,* XIII, 109 (trad. Murnu, 153).
[10]Homer, *Iliada,* XII, 239 (trad. Murnu, 230).

Iar necunoaşterea unor amănunte ce acestea trec în ochii lui Homer ca cea mai desăvîrşită confuzie:

Iubiţii mei, noi nu ştim unde e lăcaşul
În care întuneric şi-n care Aurora şi soarele adastă[1].

Şi apoi exprimîndu-se bine, poetul zice:

Borean şi Zefir sînt două vînturi ce *din*
Tracia vin[2].

Înţelegînd greşit pasajul, Eratosthenes[3] îi impută lui Homer că ar susţine îndeobşte că Zefirul suflă din Tracia. Dar departe de-a vorbi în general, poetul se referă aici numai la momentul cînd aceste două vînturi se întîlnesc, în preajma golfului Melas[4], în Marea Traciei, care este o parte a Mării Egee. Într-adevăr, coasta Traciei, în locurile unde se învecinează cu Macedonia, face o cotitură spre sud, formînd un promontoriu şi înaintînd în mare, astfel că pentru cei care locuiesc în Thasos[5], în Lemnos[6], în Imbros[7], în Samothrake[8] şi, cu un cuvînt, în marea din jurul acestor insule, Zefirii bat în aparenţă dinspre Tracia, aşa după cum pentru Attica ei se simt dinspre Stîncile Skironiene[9], de unde zefirii mai poartă şi numele de Skironi, dar şi Argestai[10]. Eratosthenes[11] nu a înţeles această stare de lucruri, poate doar să fi întrezărit ceva, pentru că el descrie această bruscă cotitură a ţărmului Traciei, despre care vorbesc eu acuma. Dar cum el ia vorbele poetului în sens general, îl mai şi învinuieşte de ignoranţă, deoarece zefirul suflă dinspre apus şi dinspre Iberia, iar Tracia nu se găseşte în acele părţi. Oare [— întrebăm noi —] într-adevăr Homer să nu fi ştiut că zefirul suflă dinspre asfinţit? Tocmai el, care îi păstrează locul său propriu în înşirare, rostind vorbele ce urmează:

Împreună băteau Euros fi Notos[12]
Zefirul cel cu rece suflu şi Boreanul[13].

Sau poate Homer n-a ştiut că Tracia nu se întinde dincoace de munţii Peoniei şi ai Thessaliei[14]?

---

[1] Homer, *Odiseea,* X. 190 (trad. Murnu, 258); vezi şi I, 1, 21
[2] *Boreanul* şi *Zefirul* băteau din Tracia, deci pentru Grecia dinspre nord. Vezi Homer, *Iliada,* IX, 5 (trad. Murnu, 4).
[3] I A 10 (p. 109, 17—110, 12).
[4] *Golful Melas* sau *Negru* se afla între coasta egeică a Traciei şi peninsula Chersones (vezi Galipoli).
[5] *Thasos,* una dintre insulele Mării Egee, nu departe de coasta Asiei. Avea în antichitate un sol fertil, mine de aur, marmură vestită şi lemn de construcție.
[6] *Lemnos,* insulă a Mării Egee, la sud de Imbros şi de Samothrake vestită în special prin vulcanii săi, pentru care în antichitate trecea drept reşedința lui Hephaistos.
[7] *Imbros,* insulă în Marea Egee, la sud de Samothrake şi aproape de intrarea în Hellespont.
[8] *Samothrake* (Samothracia), insulă în apropiere de coasta Traciei, la nord-vest de Imbros, în fața gurilor Hebrului (Marița). Populată de pelasgi, de thraci, de carieni, de fenicieni şi de eleni, această insulă a fost centrul cultului cabirilor, poate un rest al religiilor originare ale pelasgilor.
[9] Este vorba de stîncile insulei Skyros — insulă a Greciei în Marea Egee, la 8 zile spre răsărit de Eubeea. Insula este celebră în mitologie, pentru că e considerată locul de retragere al lui Ahile şi cel în care a murit Theseu.
[10] *Argestai* este denumirea (antică a) unor vînturi ce băteau dinspre nord-vest, față de Attica. Ele se mai chemau vînturi *Skironiene,* deoarece suflau dinspre Stîncile sau Insulele Skironiene.
[11] III B 100 (ρ. 100, 23—110, 8).
[12] *Euros* şi *Notos* sînt de asemenea două vînturi ce se simt în regiunile Mediteraneene. *Euros* este un vînt dinspre nord-est şi bate mai ales în regiunea Mării Mediterane dintre Spania şi Italia. *Notos* este un vînt dinspre sud.
[13] Homer, *Odiseea,* V, 295 (trad. Murnu, 391).
[14] *Thessalia* — numită în timpuri străvechi Hemonia — este unul din ținuturile Eladei continentale,

Dimpotrivă, el, care a cunoscut ţinuturile din continuarea tracilor şi care a delimitat litoralul de inima uscatului, îi desemnează pe unii magneţi[1], pe alţii malieni[2], şi pe grecii din continuarea lor pînă la thesproţi[3], la fel şi pe dolopii[4] din vecinătatea peonilor, pe selii[5] din jurul Dodonei pînă la Acheloos[6]; dar pe traci nu-i pomeneşte dincoace de aceste limite. În schimb este înclinat să numească mereu marea cea mai apropiată [de traci] şi cea mai cunoscută de el, ca atunci cînd zice:

Gloatele strînse s-au pu·, în mişcare ca nişte talazuri,
Namile ce le răscoală pe Marea Icarică[7].

21. Sînt unii autori[8] care pretind că numai două sînt vînturile mai de seamă, Boreanul şi Notosul, că celelalte se deosebesc de acestea doar printr-o mică deviere de la direcţia acestora: astfel vîntul care bate dinspre regiunea răsăritului de vară este Euros; cel dinspre răsăritul de iarnă, Apeliotes[9]; dinspre regiunea cerului în care asfinţeşte soarele vara suflă zefirul, iar de unde apune el iarna, Argestes[10].

În sprijinul teoriei celor două vînturi [principale] ei aduc mărturia lui Thrasyalkes[11] şi a poetului Homer însuşi care pune vîntul argestes alături de notos. *Notosul argestes* [„vijelios]"[12] iar pe zefir, de borean:

Cu Boreanul Zefirul sufla dinspre-a tracilor ţară[13].

Dar Poseidonios spune[14] că nici unul dintre specialiştii în materie, ca Aristotel, Timosthenes[15] şi Bion[16] astronomul, n-a înfăţişat o astfel de teorie despre vînturi. Dimpotrivă, ei numesc Caikias[17], vîntul ce suflă vara

---

fiind mărginită la nord de muntele Olimp, prin care se desparte de Macedonia, la vest de lanțul Pindului, care o desparte de Epir, la sud de munții Oeta, care o separă de restul Eladei, la est fiind scăldată de mare.

[1] *Magneții,* locuitorii Magnesiei, o peninsulă între Marea Egee şi Golful Pelasgic.

[2] *Malienii,* locuitorii regiunii dintre muntele Othrys şi golful Maliac.

[3] *Thesproții,* străveche populație a unei părți a Epirului, numită Thesproția. Această regiune era situată în partea apuseană a Epirului la vest de Ambracia, pe coasta Mării Ionice. La thesproți se afla şi celebrul oracol al lui Zeus din Dodona.

[4] *Dolopii,* străveche populație a Thessaliei de sud-vest, la hotarul dinspre Epir şi Etolia. Pe la dolopi curgea rîul Acheloos. Ei sînt pomeniți în poemele homerice şi localizați în Phthia Thessaliei; la asediul Troiei au luat parte sub comanda lui Phoenix.

[5] *Selii* sînt preoții lui Zeus de la Dodona. Seli sînt denumiți apoi toți locuitorii Dodonei, la care se referă de fapt şi Strabon în acest pasaj.

[6] *Acheloos,* fluviu ce traversează Epirul şi Etolia de la nord la sud şi se varsă în Marea Ionică, la intrarea în golful Corinthului.

[7] *Marea Icarică* este o parte a Mării Egee, din preajma insulei Icaria (azi Nicaria) situată între Samos şi Pathmos. Pentru versuri, vezi Homer, *Iliada,* II, 144 şi urm. (trad. Murnu, 140 şi urm.).

[8] Theophrast, *De ventis, 2* şi Aristotel, *Meteorologica,* II, *6,* 11 vorbesc de vînturi dominante.

[9] *Apeliotes,* adică „subsolarul", denumire antică a unui vînt care bătea dinspre sud-est.

[10] *Argestes,* vînt ce bate dinspre sud-vest

[11] *Thrasyalkes* din Thasos, „unul dintre fizicieni", care a trăit — se pare — înaintea lui Thales (secolul al VII-lea î.e.n.). A studiat vînturile şi a explicat revărsările Nilului prin ploi. VS, 35 fr. 2 (I 377).

[12] Vezi Homer, *Iliada,* XI, 306; XXI, 334

[13] *Boreanul,* vîntul rece dinspre miazănoapte. Vezi Homer, *Iliada* IX, 5.

[14] 87 F 74 (p. 111, 3—112, 9).

[15] *Timosthenes* din Rodos, amiralul regelui Ptolemeu al II-lea şi autorul unei lucrări *Despre porturi,* în 10 cărți.

[16] VS, 77 V 2 (7—19).

[17] *Caikias,* nume grec al unui vînt ce bătea dinspre sud-est. E' corespunde vîntului Vulturnus al romanilor.

dinspre răsărit, iar pe cel potrivnic lui, Libs[1]; ultimul bate dinspre apusul de iarnă; iarăşi apoi ei numesc pe Euros vîntul dinspre răsăritul de iarnă şi Argestes vîntul potrivnic acestuia; ca vînturi intermediare ei desemnează pe Apeliotes şi pe zefir[2]. Poetul numeşte „Zefir ce suflă aspru" vîntul numit de noi Argestes, şi „Zefir ce suflă lin", vîntul ce se cheamă obişnuit la noi zefir, iar Notos-argestes pe Leuco-notos[3] al nostru, pentru că acesta produce puţini nori, în opoziţie cu celălalt Notos care e însoţit mereu de nori negri şi grei.

Asprul Zefir ca atunci cînd norii pe cer risipeşte
Aprig bătînd cu a vijeliosului Notos suflare[4].

Într-adevăr, poetul vorbeşte aici despre zefirul aspru care obişnuieşte să împrăştie norii slabi adunaţi de Leuco-notos, pe ultimul numindu-l Notos însoţit de epitetul Argestes „Vijelios". Iată, deci, acestea sînt îndreptările ce le-am socotit de cuviinţă să le facem teoriilor susţinute de Eratosthenes la începutul cărţii întîi a *Geografiei* sale.

22. Stăruind în părerile sale greşite despre Homer, Eratosthenes mai susţine[5] că poetul n-a ştiut că Nilul are mai multe guri şi nici măcar numele acestui fluviu, în vreme ce Hesiod[6] l-a cunoscut pentru că-l menţionează. Dar s-ar putea ca numele Nilului să nu fi fost fixat încă pe vremea lui Homer. Iar în privinţa gurilor, dat fiind că pe atunci ele erau încă neexplorate şi doar puţini ştiau că erau mai multe la număr şi nu una singură, se poate admite că el n-a auzit nimic despre ele; iar dacă printre minunăţiile Egiptului cea mai vestită şi mai minunată şi cea mai vrednică de pomenit şi de văzut a fost şi este fluviul, cu revărsările şi cu gurile sale[7], cine ar putea bănui că cei care l-au informat pe Homer despre fluviul egiptean şi despre ţara aceea, despre Theba Egiptului şi despre insula Pharos[8], n-au cunoscut aceste guri sau, cunoscîndu-le, să nu-i fi vorbit lui Homer despre ele, în afară de cazul că au ocolit un lucru tocmai prea cunoscut? Dar e încă şi mai de necrezut ca Homer, care a pomenit Etiopia, pe sidoni, pe erembi şi Marea Exterioară, el care a vorbit despre împărţirea în

---

[1]Vîntul *Libs* bate dinspre apusul de iarnă, deci dinspre sud-vest; suflînd deci dinspre Africa spre Europa, se mai cheamă şi *Africus.*

[2]În acest pasaj, Strabon atinge tema rozei vînturilor. La echinocții, soarele răsare şi apune exact la estul şi la vestul orizontului. La solstiții, punctele de pe linia orizontului în care răsare şi apune se află la o oarecare depărtare de est şi vest, variind cu latitudinea locului. La paralela Rodosului, 36°, răsăritul de vară şi de iarnă formează cu răsăritul echinocțial un unghi cam de 30°. Acest unghi creşte pe măsură ce se înaintează spre poli. In acest pasaj, dacă apeliotes şi zefirul sînt vînturi de est şi de vest, caikias şi euros formează un unghi de 30° cu apeliotes, la fel libs şi argestes, cu zefirul. Mai există patru vînturi suplimentare ce formează un unghi de 30° cu vînturile de nord şi de sud. În felul acesta, cercul orizontului este repartizat în 12 părți de cele 12 vînturi. Vezi Ptolemeu, *Sintaxa matematică,* VI, 12; Aristotel, *De mundo,* 394 b; G. Aujac, *Strabon Geographie,* I 1, p. 193 n. 9 şi A. Rehm, *Griechische Wind-rosen,* Munchen, 1916

[3]Vîntul *Leuconotos* este numele antic al unui vînt uscat ce bate dinspre sud, sud-vest. Numele său înseamnă „vîntul alb", poate pentru că nu aducea nori negri de ploaie. Vezi şi Aristotel, *Meteorologica,* 2, 5, 8.

[4]Homer, *Iliada,* XI, 305 şi urm.; pentru *Zefir lin, Odiseea,* IV 567; pentru asprul Zefir, *Iliada* XXIII, 200.

[5]I B 1 (6—9).

[6]*Theogonia,* 338

[7]Tema revărsărilor Nilului este un loc comun în literatura greacă (vezi Herodot, II, 20), începînd de la Thales. S-au propus diverse explicații de către Thales, Anaxagoras, Thrasyalkes, Aristotel, Poseidonios etc, vezi W. Capelle, *Die Nilschwelle,* Neue Jahrbücher, 1914, pp. 317—361 şi D. Bonneau, *Les crues du Nil,* Paris, 1964.

[8]*Pharos,* mică insulă din apropierea portului Alexandria, în Egipt, legată de continent, prin 285 î.e.n., printr-un stăvilar de şapte stadii. Era vestită prin turnul ce s-a înălțat pe ea, unde noaptea se aprinde un foc puternic pentru a călăuzi corăbiile pe mare. De la numele insulei, însăşi coloana de luminat se cheamă far.

două a etiopienilor, să nu fi prezentat nimic despre locurile învecinate şi de toată lumea cunoscute. Iar dacă despre aceste guri ale Nilului n-a adus de loc vorba, aceasta nu constituie o dovadă a necunoaşterii lor (căci Homer n-a suflat o vorbă nici despre patria sa, nici despre multe altele), ci mai degrabă i s-a părut că nu merită să fie pomenite lucruri prea obişnuite unor cunoscători.

23. De asemenea, pe nedrept i se reproşează[1] lui Homer că vorbeşte ca un necunoscător, cînd spune despre Pharos că este o insulă din largul mării[2]. Căci tocmai această părere ar putea sluji ca mărturie a faptului că poetul nu a nesocotit nimic din particularităţile semnalate de noi mai sus, mai ales în legătură cu Egiptul. Iată dovada: oricine ar fi cel care îşi povesteşte propria pribegie este un lăudăros; unul dintre aceştia a fost şi Menelaos care mergînd pînă la etiopieni, a aflat de bună seamă despre revărsările Nilului şi despre cît mîl lasă el peste ţarini şi cum depunerile fluviului înaintea gurilor prelungesc ţărmul, îngrămădind pămînt în faţa revărsării sale încît, pe drept cuvînt, spune Herodot[3] că întreg Egiptul este un dar al fluviului; şi într-adevăr [aşa şi este Egiptul] chiar dacă nu în întregimea lui, cel puţin regiunea Deltei, aşa-numita Ţară de Jos[4]. Menelaos a primit negreşit şi informaţia că insula Pharos era încinsă de mare în vechime. A exagerat însă că ea mai este şi astăzi maritimă, cînd de fapt nu mai este. Cel care le-a ticluit acestea astfel a fost însuşi poetul. Prin urmare, din cele de mai sus se poate deduce că poetul cunoştea şi revărsările Nilului şi gurile lui.

24. Aceeaşi greşeală rezidă şi în învinuirea adusă[5] poetului că n-a cunoscut istmul dintre Marea Egiptului şi Golful Arabic şi că a comis o greşeală zicînd că

Etiopienii-n două-mpărţiţi sînt ultimii oameni[6].

Dar, de fapt, în vreme ce poetul prezintă corect acest adevăr, autorii de mai tîrziu[7] îl acuză, dar pe nedrept. Părerea că Homer nu cunoştea istmul cu pricina este atît de departe de-a fi adevărată, încît eu declar deschis că poetul nu numai că l-a cunoscut, dar îl şi descrie limpede, doar gramaticii, începînd cu Aristarchos şi cu Crates[8], corifei în ale criticii, n-au înţeles sensul cuvintelor lui.

Într-adevăr, după ce poetul spune:

Etiopienii, ce-n două-s împărţiţi, sînt ultimii oameni[9]

o dată cu versul următor apare între ei divergenţa, Aristarchos[10] scriind:

Unii unde apune Hyperion, alţii unde răsare

---

[1]*Eratosthenes,* I A 7 (1—3).
[2]Homer, *Odiseea,* IV 354. De fapt Homer spune că această insulă este „bine scăldată" de mare şi nu „din largul mării" cum afirmă Strabon
[3]II 5, 1
[4]*Regiunea de sub Deltă* sau *Ţara de Jos,* este regiunea Egiptului udată de cursul inferior al Nilului, aproape de revărsare. Această regiune s-a dezvoltat mereu, întinzîndu-se în mare, prin aluviunile cărate de fluviu. Este regiunea cea mai expusă inundațiilor Nilului, roditoare, dar ceva mai mlăştinoasă.
[5]De Eratosthenes, I A, 8 (19—22)
[6]Homer, *Odiseea,* I, 23. Vezi şi I 1,6
[7]Vezi Apollodor, F. G. H. 244 F. 157 C
[8]*Aristarchos* şi *Crates,* învățați alexandrini care s-au distins în întocmirea edițiilor critice ale poemelor homerice. Aristarchos, critic şi gramatic celebru din secolul al II-lea î.e.n. originar din Samothrake şi discipolul lui Aristofan din Bizanţ; stabilit la Alexandria, în Egipt, el a fost profesorul fiului lui Ptolemeu Philometor.
[9]*Odiseea,* I, 23 şi 24
[10]I, p. 507 (6—8) Ludwich

iar Crates[1]:

Atît, unde apune Hyperion[2], cît şi unde răsare,

fără să existe vreo deosebire pentru ipotezele lor, dacă se adoptă una sau alta dintre variante. Crates, urmînd pe cei care par să utilizeze un limbaj ştiinţific, susţine că zona torida e înconjurată de ocean; de cele două părţi ale ei se află zona temperată, una, de la noi, iar cealaltă din emisfera potrivnică. El conchide că, după cum la noi se numesc etiopieni acei oameni care, aşezaţi în partea de miazăzi de-a lungul întregii lumi populate, sînt, dintre toţi ceilalţi oameni, ultimii locuitori la ocean, tot astfel, crede el, şi dincolo de ocean trebuie sa trăiască alţi etiopieni, ultimii dintre locuitorii celeilalte zone temperate, şi care populează malurile aceluiaşi ocean. În felul acesta, ei sînt dubli şi împărţiţi în două de ocean, iar poetul adaugă versul

Atît unde apune Hyperion, cît şi unde răsare,

pentru că — zice Crates — zodiacul ceresc aflîndu-se mereu la zenitul zodiacului terestru, iar acesta nedepăşind în oblicitatea sa niciodată teritoriul celor două Etiopii, este necesar ca şi drumul Soarelui să fie conceput în întregime în această zonă, şi fiecare răsărit şi apus al astrului să aibă loc în acest interval, sub diversele lor aspecte şi sub diferitele semne ale cerului[3]. Crates a dat această explicaţie, întemeindu-se mai mult pe astronomie. De fapt, el putea să se exprime şi mai simplu, păstrînd totuşi ideea în sine a împărţirii în două a etiopienilor, aşa cum s-a arătat mai înainte, şi anume că de la răsărit pînă la asfinţit, pe amîndouă malurile oceanului, locuiesc etiopienii. Prin urmare, ce deosebire există ca sens dacă se adoptă versul în varianta dată de Crates sau în cea a lui Aristarchos de mai jos:

Unii, unde apune Hyperion, alţii unde răsare?

Căci şi această versiune înseamnă că etiopienii locuiesc pe amîndouă ţărmurile oceanului, şi pe cel de apus, şi pe cel de răsărit. Dar Aristarchos, respinge interpretarea lui Crates. El crede că *împărţirea* în două se referă numai la etiopienii din emisfera noastră, cei mai depărtaţi spre miazăzi faţă de eleni. Dar, după părerea lui, aceştia astfel despărţiţi nu formează două Etiopii, una spre răsărit, alta spre apus, ci doar una singură, cea situată la miazăzi de eleni şi vecină cu Egiptul. Poetul, necunoscînd acest lucru, atît în acest loc ca şi în atîtea altele semnalate de Apollodoros în cartea a doua a tratatului său Despre *Catalogul corăbiilor[4],* a dat indicaţii geografice false care n-au avut niciodată o existenţă reală.

25. Pentru a combate pe Crates, ar fi nevoie de o discuţie mai lungă, care însă, la fel, nu are contingenţe cu subiectul lucrării prezente. Cît despre Aristarchos, apreciem ca un merit al lui faptul de a fi respins interpretarea lui Crates care de altfel este susceptibilă de multe obiecţii, şi de a fi presupus că la Homer a fost vorba de Etiopia de la noi. Dar celelalte păreri ale lui Aristarchos să le supunem criticii şi în primul rînd faptul că şi el despică fără rost firul în patru în legătură cu textul poemelor homerice. Căci oricare dintre cele două lecţiuni se adoptă, ea se poate adapta interpretărilor lui. Într-adevăr, ce deosebire există dacă spui: „Există două grupări ale etiopienilor de la noi, unii spre răsărit, alţii spre apus"; sau: „Sînt două grupări, şi spre răsărit, şi spre

---

[1]Fr. 34 C (p. 113, 19—116, 9).
[2]*Hyperion,* în mitologia greacă, unul dintre Titani, care a avut ca fii pe Helios (Soarele), Selene (Luna) şi Eos (Aurora), vezi Hesiod, Theogonia, 371. Uneori prin Hyperion se desemnează însuşi soarele (Odiseea, XII, 133).
[3]După Crates, spațiul dintre tropice este ocupat de ocean, la ecuator, de etiopieni pe ambele maluri ale oceanului aproximativ pînă la tropice; de aici, traiectoria anuală a soarelui nu depăşeşte cele două Etiopii. Vezi H. J. Mette, *Sphairopoua,* p. 70—73.
[4]F. Gr. Hist., 244 F 157 e (14—23). Vezi şi I 2, 38 şi H. Berger, *Eratosthenes,* I A 9.

apus"? În al doilea rînd, i se poate imputa lui Aristarchos faptul că se sprijină pe anumite date greşite. Să admitem că poetul n-a ştiut că există istmul şi că se referă la Etiopia de lîngă Egipt cînd spune

Etiopienii, ce-n două-s împărţiţi.

Cum stau lucrurile aşadar? Nu cumva etiopienii nu sînt împărţiţi în două, ci din neştiinţă i-a înfăţişat astfel poetul? Poate nici Egiptul, nici egiptenii, situaţi de la Deltă pînă la Syene[1], nu sînt despărţiţi în două de Nil,

Unii la apusul Hyperionului, alţii la răsăritul lui?

Dar ce altceva este Egiptul decît o insulă fluvială[2], pe care o inundă apele? Această insulă se întinde pe amîn-două malurile fluviului, pe cel de răsărit şi pe cel de apus. Iar Etiopia este o prelungire directă a Egiptului şi este foarte asemănătoare cu el, atît prin prezenţa Nilului, cît şi prin natura celorlalte locuri. Căci şi Etiopia [la fel ca Egiptul], este îngustă, alungită şi inundată de ape. Părţile ei neinundate sînt deşarte, sterpe şi prielnice doar unor rare aşezări omeneşti, care se află unele spre răsărit, altele spre apus. Prin urmare, cum să nu fie împărţită în două şi Etiopia? Sau poate, pentru unii Nilul a apărut ca hotar destul de potrivit între Asia şi Libya[3], acest fluviu ce se prelungeşte spre miazăzi pe o lungime mai mare de 10 000 de stadii [1850 km], iar în lăţime, fiind atît de întins, încît cuprinde insule cu mii de oameni, dintre care cea mai mare este insula Meroe[4], reşedinţa regelui şi metropola etiopienilor, dar n-ar fi în stare să despartă în două Etiopia însăşi? Doar şi atunci cînd se critică diviziunea în doua a continentelor prin fluviu, se aduce drept supremă învinuire tocmai faptul că se taie în două Egiptul şi Etiopia şi că se trece în Libya o parte a fiecăreia dintre cele două ţări, o altă parte în Asia: sau dacă se ocoleşte acest neajuns, ori nu se fixează graniţa între continente, ori nu se marchează hotarul lor prin fluviu.

26. Pe lîngă acestea, se poate concepe împărţirea Etiopiei şi altfel. Căci toţi navigatorii care au călătorit în ocean pe lîngă ţărmurile Libyei, unii pornind de la Marea Erythree, alţii de la Coloane[5], după ce au înaintat cîtva, s-au întors din drum, împiedicaţi de numeroase greutăţi stranii, încît multora le-au lăsat impresia că drumul acela ar fi stăvilit printr-un istm. De fapt, întreaga Mare Atlantică îşi are undele continui de jur împrejur şi mai ales partea ei dinspre miazăzi. Toţi aceşti navigatori au numit etiopiene ultimele ţinuturi pînă la care au ajuns şi sub această denumire le-au făcut cunoscute. Ce-ar fi, deci, de mirare dacă şi Homer, îndemnat de o astfel de informaţie, a împărţit în două pe etiopieni, numindu-i pe unii de rasărit, pe alţii de apus, rara sa mai ştie daca ei ocupau sau nu şi tot spaţiul intermediar? Dar Ephoros[6] a transmis şi o altă ştire veche, pe care nu-i cu neputinţă s-o fi aflat Homer. El arată că, după spusele locuitorilor din Tartessos[7], nişte etiopieni care au

---

[1]*De la Deltă la Syene* este porțiunea Nilului de la gurile sale pînă la oraşul Syene (azi Asuan) din Thebaida meridională, oraş situat pe Nil aproape sub tropic.
[2]Expresia este reluată de Eustathios, *Comentarii la Dionysos Periegetul,* 257, 23; ea s-a aplicat la început numai la Țara de Jos, vezi Plinius, *Naturalii Historia,* 48, şi apoi s-a extins la întreg Egiptul.
[3]În general, în antichitate, Nilul era socotit hotarul dintre Asia şi Libya. Herodot, II, 16, considerînd Delta Nilului un continent aparte, nu mai admite acest hotar. Vezi şi Pomponius Mela, I, 4 şi Strabon, I, 4, 7—8.
[4]*Meroe* nu este tocmai o insulă, ci spațiul cuprins între Nil, între afluentul său Attara şi alte rîuri, la răsărit de actualul Khartum (vezi XVII 2,2). Pe acest teren se ridică numeroase oraşe printre care şi Meroe, capitala Etiopiei, numită azi Shandi.
[5]Se înțelege, luînd direcția sud. Desigur, cei care au pornit din Marea Roşie au navigat pe lîngă coastele răsăritene ale Africii, cei care au pornit de la Coloanele lui Herakles au navigat pe lîngă coastele apusene ale aceluiaşi continent.
[6]F. Gr. Hist. 70 F 128 (pp. 117, 26—118, 6).
[7]*Tartessos,* insulă şi oraş al Hispaniei, la gurile rîului Baetis. Părerea locuitorilor acestei insule provine de la un izvor din Ionia, probabil de la Euthymenes. Despre colonizarea Libyei de către

năvălit în Libya pînă la apus au rămas o parte acolo în interiorul ţinutului, în timp ce restul s-a răspîndit de-a lungul ţărmului. Ephoros aduce în sprijin următorul vers homeric:

Etiopienii-n două-mpărţiţi sînt ultimii oameni[1].

27. Aceste replici i s-ar putea da[2] lui Aristarchos şi adepţilor săi, precum şi altele mai convingătoare încă decît acestea, prin care se va înlătura învinuirea de gravă neştiinţă a poetului. În ce mă priveşte, eu mă declar în favoarea opiniei vechilor eleni[3]; aşa cum seminţiile de pe meleagurile nordice, cunoscute pe atunci, se numeau cu un singur nume *sciţi* sau — ca la Homer *nomazi* —, iar mai tîrziu cînd s-au cunoscut popoarele de la asfinţit, li s-a dat numele de *celţi* şi de *iberi,* sau, combinat, de *celtiberi* şi *celtosciţi,* desemnîndu-se astfel cu un singur nume, din ignoranţă, neamuri deosebite, tot astfel toate ţinuturile de miazăzi, scăldate de ocean, poartă numele de Etiopia. Iată ce fel de mărturii se pot aduce [în sprijin] — Eschil în *Prometeu dezlegat* vorbeşte după cum urmează:

Acolo vei vedea
A Erythreei undă purpurie şi sfîntă
Şi lacul cu reflexe arămii de lîngă
Ocean, care pentru etiopieni e-a belşugului izvor.
Acolo unde soarele[4] *atotvăzător*
Trupul său nemuritor şi-l reconfortează
Şi oboseala cailor se-ndepărtează,
În undele lui calde şi moi[5].

Pentru că oceanul, pe întreaga traiectorie a zonei sudice face acest serviciu soarelui şi se află în această poziţie faţă de el, e limpede că şi poetul i-a aşezat pe etiopieni pe toată lungimea acelui climat meridional[6]. Şi Euripide în tragedia Phaethon[7] zice despre Clymene că i-a fost dată:

Lui Merops[8]*, craiul acestui ţinut peste care, atunci*

---

etiopieni, vezi J. Forderer, *Ephoros und Strabon,* Tübingen, 1913 p. 32.
[1]*Odiseea,* I, 23.
[2]Replicile aparţin lui Crates, fr. 34 c (p. 118, 7—121, 24).
[3]De fapt este opinia lui Ephoros, care a inventat denumirile de *celtiberi* şi *celtosciţi* (vezi XI, 6, 2).
[4]*Soarele* (în gr. Helios) era imaginat în antichitatea greacă ca o divinitate sau un demon cu o personalitate proprie, distinctă de alte divinităţi solare, cum ar fi Phoebus Apollon. În fiecare dimineaţă, Helios, precedat de carul Aurorei, se înalţă pe cer, pornind de la indieni (consideraţi cei mai de răsări: locuitori ai pămîntului) şi străbate mijlocul cerului pînă ce, spre seară, ajunge la ocean (limita apuseană a pămîntului) unde îşi scaldă pletele obosite. Peste noapte, el se odihneşte într-un palat de aur. Apoi parcurge o cale nocturnă mult mai scurtă decît cea diurnă, pe sub pămînt, sau pe sub oceanul care înconjură pămîntul, pentru ca dimineaţa să apară din nou la indieni. Această opinie decurge din noţiunile foarte vechi ale grecilor despre forma globului pămîntesc. Pe măsura progreselor astronomiei, încă în antichitate aceste idei au fost părăsite, de aceea şi cultul soarelui a căzut pe plan secundar.
[5]Eshil, fr. 192 Nauck[2] = fr. 323 Mette
[6]Pentru a înţelege acest pasaj inspirat din interpretarea pe care Poseidonios o face lui Ephoros (vezi H. J. Mette, *Sphairopoiia,* p. 3), vezi schema oferită de Cosmas Indicopleustes (din secolul al VI-lea, e.n.) referitoare la diviziunea în patru a lumii populate făcută de Ephoros (F. Gr. Hist., 70 F 30 b).
[7]Piesa *Phaeton* a lui Euripide, citată aici de Strabon, nu se păstrează decî: în puţine fragmente (vezi Au. Nauck, *Tragicorum Graecorum Fragmenta,* fr. 771). Phaeton, în concepţia mitologică greacă, fiul Soarelui şi al Oceanidei Clymene (după o altă variantă, fiul Aurorei şi al lui Kephalos).
[8]*Merops,* rege legendar al Etiopiei, soţul Clymenei.

Cînd soare răsare, aruncă cu flăcări de aur prima dată
Pe pămînt, din căruţa-i la patru cai înhămată,
Vecinii de rasă neagră le zic staţiuni luminoase
Ale cailor Soarelui şi-ai Aurorei.

În acest pasaj, Euripide fixează în acelaşi loc popasurile cailor Aurorei şi ai Soarelui, dar în versurile ce urmează imediat în continuare el precizează că acestea se află doar în apropiere de locuinţa lui Merops; şi iată că în toată drama este împletit în text acest amănunt geografic care nu este propriu Etiopiei din părţile Egiptului, ci mai degrabă ţărmului de-a lungul întregii clime meridionale.

28. O veche părere despre Etiopia semnalează şi Ephoros prezentînd-o în lucrarea sa intitulată *Descrierea Europei*[1]*;* cum regiunile de pe bolta cerească, ca şi de pe pămînt, au fost împărţite în patru părţi, porţiunea răsăriteană de unde suflă apeliotes o populează indienii, cea de miazăzi de unde suflă notosul, etiopienii, cea de asfinţit, celţii, iar cea de miazănoapte sciţii. El mai adaugă că Etiopia şi Sciţia cuprind o întindere mai mare decît celelalte două; într-adevăr, se pare — zice el — că neamul etiopienilor se întinde de la răsăritul de iarnă pînă la apusul de iarnă, în vreme ce Sciţia ocupă tocmai partea potrivnică. Concordanţa poetului cu aceste idei reiese limpede şi din cele ce urmează, cînd situează Ithaca:

Către-ntuneric, care se află spre Ursă: iar alte
Insule cată spre soare răsare şi auroră[2]*,*

desemnînd în acest fel întreaga latură sudică. Şi tot astfel, cînd zice:

Nu vreau să ştiu de zboară la dreapta spre soare-răsare
Şi auroră sau poate la stînga spre sumbru-ntuneric[3]*,*

şi iarăşi:

Iubiţii mei, noi nu ştim unde-apune
Luminătorul soare, cînd coboară
Pe sub pămînt, şi nici de unde vine
La răsărirea lui[4]*.*

Asupra acestor pasaje vom reveni cu prilejul descrierii insulei Ithaca[5], unde le vom lămuri mai bine. Cînd poetul spune, aşadar:

Zeus de ieri a purces şi s-a dus la ospeţe cu zeii
Spre-Okeanos, departe la bunul norod etiopic[6]*.*

trebuie sa înţelegem expresia în sens mai larg, anume că oceanul se întinde pe toată traiectoria sudică şi etiopienii la fel. Căci spre orice punct al acestei traiectorii ţi-ai îndrepta privirea în gînd, tot de ocean vei da şi de Etiopia. Aşa sună şi versurile:

---

[1]Lucrarea lui Ephoros, *Descrierea Europei,* este de tapt cartea a IV-a a operei sale intitulată *Istorii,* alcătuită din 30 de cărți. Pentru locul citat vezi F. Gr. Hist.; 70 F 30.
[2]*Odiseea,* IX, 26.
[3]*Iliada,* XII, 239 (trad. Murnu, 230).
[4]*Odiseea,* X, 190 şi urm. (trad. Murnu, 258—261).
[5]Vezi X, 2, 12
[6]Homer, *Iliada,* I, 423 şi urm. (trad. Murnu, 419 şi urm.).

[Neptun], care venea de la poporul
Etiopian, zărindu-l de departe,
Din munţi de la solymi...[1],

ceea ce are aidoma înţelesul cuvintelor „din ţinuturile de miazăzi". Poetul nu vorbeşte aici despre solymii din Pisidia ci, aşa cum am precizat mai înainte[2], el a plăsmuit alţii cu acelaşi nume; aceştia se aflau faţă de Odysseus care plutea în luntre şi faţă de cei care locuiesc la miazăzi, cum sînt etiopienii — în acelaşi raport în care se găsesc solymii din Pisidia faţă de Pont şi faţă de etiopienii din sus de Egipt. Tot astfel trebuie luate în sens mai larg cuvintele lui Homer despre cocori:

Care de iarnă fugind [speriaţi] şi de ploaia tomnie
Zboară cu strigăte peste ocean şi se lasă departe
Unde ameninţă pe oameni pitici cu omor şi pietre"[3].

Căci nu numai în ţinuturile din Elada se vede cocorul călătorind spre miazăzi, ci şi în regiunile Italiei şi ale Iberiei sau pe meleagurile Mării Caspice şi din Bactriana. Deoarece oceanul scaldă întreg ţărmul de miazăzi şi deci spre întreg [acest ţărm] fug de iarnă [cocorii], trebuie să admitem că şi pigmeii[4] au fost localizaţi de plăsmuirea poetului de-a lungul întregului ţărm. Iar dacă autorii de mai tîrziu au restrîns pe etiopieni numai la cei de lîngă Egipt şi tot acolo [au fixat] şi povestea cu pigmeii, aceasta s-ar putea sa nu aibă nici o legătură cu cele vechi. Şi, într-adevăr, noi ştim astăzi că numele de ahei şi de argieni nu cuprinde pe toţi cei care au luat parte la războiul purtat împotriva Ilionului, dar Homer pe toţi îi numeşte astfel. Această argumentare seamănă cu lămuririle mele despre împărţirea în două a etiopienilor, anume că trebuie să înţelegem sub acest nume toată populaţia înşirată de-a lungul întregului litoral [sudic] al oceanului, de la răsărit pînă la asfinţit. Într-adevăr, înţelegînd lucrurile astfel, aşa-numiţii etiopieni sînt împărţiţi în două printr-un hotar natural de Golful Arabic, ca de un segment apreciabil al arcului unui meridian care, asemenea unui rîu, s-ar întinde pe o lungime cam de 15.000 de stadii [2,775 km] şi pe o lăţime cu mult mai mare de 1.000 de stadii [185 km] în locul cel mai lat: la lungimea sa se mai adaugă şi faptul că distanţa dintre fundul zisului golf şi marea de lîngă Pelusion este de trei sau patru zile de drum, cît ţine istmul. Deci, aşa după cum cei mai versaţi dintre învăţaţii care au despărţit Asia de Libya socotesc acest golf un hotar mai firesc între cele două continente decît Nilul[5] (pentru că golful străbate aproape în întregime întinderea de la o mare la alta, în vreme ce Nilul se află la o depărtare atît de mare de ocean, încît nu desparte decît incomplet întreaga Asie de Libya), în acelaşi fel — după socotinţa mea — poetul a considerat că toate părţile meridionale ale întregii lumi populate sînt împărţite în două de Golful Arabic. Prin urmare, cum să nu fi cunoscut Homer istmul, pe care acest golf îl creează împreună cu Marea Egiptului?

29. Mai mult decît atît, este cu desăvîrşire absurd să crezi că poetul, care a ştiut cu precizie că Theba Egiptului[6] este situată la o depărtare de aproape 5.000 de stadii [925 km][7] de la marea noastră, să nu fi cunoscut înfundătura Golfului Arabic, nici istmul din continuarea lui, a cărui lăţime nu depăşeşte 1.000 de stadii [185 km]. Dar încă şi mai ciudată ni se pare presupunerea că poetul a ştiut că Nilul purta acelaşi nume ca pămîntul întins al ţării, dar n-a văzut pricina acestei potriviri. Căci negreşit i-ar fi putut veni în minte ceea ce spune

---

[1]Homer, *Odiseea,* V, 282 şi urm. (trad. Murnu, 375 şi urm.).
[2]Vezi şi I, 2, 10
[3]*Iliada,* III, 4 şi urm. (trad. Murnu, 4 şi urm.).
[4]*Pigmeii* sînt o seminţie legendară de oameni pitici, menţionaţi în Iliada şi situaţi, în concepţia greacă antică, în sudul Egiptului sau în India.
[5]Vezi aceeaşi discuţie în I, 2, 25. Aici la fel ca Herodot, II 16, şi ca Poseidonios, vezi Pseudo-Aristotel, *De mundo,* III, 393 b, Strabon înclină pentru diviziunea pămîntului în continente prin istmuri. Inconsecvent, Strabon se pronunţă pentru diviziunea prin fluvii în I 4, 8 şi în XVII, 3.
[6]Vezi *Iliada,* IX 381; *Odiseea,* IV 126
[7]De fapt 750 km, potrivit stadiului lui Eratosthenes de 1573 m folosit de Strabon aici.

Herodot, că ţara Egiptului este un dar al fluviului, pricină pentru care ea s-a şi învrednicit de acelaşi nume. De altfel, dintre particularităţile fiecărui loc acelea sînt cele mai cunoscute care au vreo latură neobişnuită şi tuturor bătătoare la ochi. Negreşit, o particularitate ieşită din comun prezintă creşterea Nilului şi terasamentele făcute de el la mare. Şi aşa după cum cei care se duc în Egipt nu încearcă să afle nimic altceva despre acea ţară mai înainte de a se informa asupra naturii Nilului pentru că nici băştinaşii nu au de povestit străinilor lucruri mai extraordinare decît acestea nici mai evidente dintre ciudăţeniile din ţara lor (căci cel care primeşte informaţii despre fluviu se iămureşte deopotrivă despre natura întregii ţări), tot astfel şi cei care primesc ştiri din auzite, sosite de departe, nu află nimic altceva înainte de fluviu. La aceasta se adaugă şi curiozitatea poetului [Homer] şi dragostea lui de călătorii peste graniţele patriei sale, despre care vorbesc toţi biografii[1] lui, şi poemele înseşi oferă numeroase exemple. Din mai multe dovezi reiese deci că poetul a cunoscut şi a spus răspicat cele ce erau de spus, dar a trecut sub tăcere lucruri prea cunoscute sau a făcut doar unele aluzii la ele prin anumite epitete[2].

30. Se cuvine deci să ne mirăm de egipteni şi de sirieni[3] — împotriva cărora se îndreaptă acum criticile noastre — că nu înţeleg nici măcar ştirile date de poet despre propria lor ţară, ci îl învinuiesc de neştiinţă, de care [dreapta] judecată îi arată vinovaţi pe ei înşişi. Cu un cuvînt, tăcerea nu-i un semn de ignoranţă. Căci Homer nu pomeneşte nici despre curenţii contrari ai Euripului[4], nici despre Thermopyle, nici despre mai multe alte lucruri celebre de la eleni, totuşi nu înseamnă că el nu le-a cunoscut. Dar, chiar în cazul că le menţionează, cei de bunăvoie surzi nu aud, încît toată vina le revine numai şi numai lor. Poetul, de pildă, numeşte „căzuţi din cer"[5] nu numai torenţii de ploaie, ci îndeobşte toate cursurile de apă, pentru că toate se împlinesc din apa ploilor. Dar ceea ce este o trăsătură generală devine o particularitate în cazul celor ieşite din comun. Căci alt sens ar avea epitetul „căzut din cer", aplicat unui curent de apă căzut cu ploaia din cer, şi altul dacă i se atribuie unui rîu ce curge mereu; în cazul din urmă, scoaterea în relief a particularităţii este îndoită oarecum. Şi, după cum există unele exagerări la exagerări, ca de pildă „a fi mai uşor decît umbra bărcii", „mai fricos decît iepurele frigian"[6], „a avea un ogor mai mic decît o scrisoare laconiană"[7], tot astfel şi aici se înregistrează o scoatere în relief de gradul doi cînd se spune „Nilul căzut din cer"[8]. Căci dacă torentul are dreptul la atributul „căzut din cer" mai presus de alte rîuri, Nilul are acest drept mai mult chiar decît torenţii, într-atît îi întrece pe toţi ca debit de apă şi

---

[1]Printre numeroşii biografi antici ai lui Homer se numără Dicaiarchos din Messina (secolul al IV-lea î.e.n.), Aristoxenos din Tarent (secolul al III-lea î.e.n.), Satyros din Callatis (secolul al III-lea î.e.n.), Istros şi Hermippos din Smyrna, discipoli ai lui Callimach, Heracleides Lembos, funcționar sub Ptolemeu al VI-lea. Vezi V. Wilamowitz — Moellendorf, *Die Ilias und Homer,* Berlin, 1920, pp. 413—439; V. Wilamowitz, *Vitae Homeri et Hesiodi,* Berlin, 1929

[2]Vezi I 1, 3

[3]Prin *egipteni* şi *sirieni* Strabon face aluzie, de fapt, la doi gramatici, care au dezbătut tema în discuție, anume la Aristarchos, bibliotecar în Alexandria din Egipt, şi la Crates, originar din Mallos, oraş din Cilicia, care a aparținut însă Siriei, pe vremea lui Poseidonios, izvorul lui Strabon.

[4]Este vorba de flux şi reflux care nu se simt în nici o altă parte a Mediteranei decît în strîmtoarea Euripului (azi Evripo), situată între Eubeea la est şi Attica cu Beoția la vest.

[5]Vezi *Iliada,* XVI, 174, *Odiseea,* IV 477.

[6]În legătură cu pasajul din Strabon I, 2, 30, vezi *S. G. Kapsomenos,* Σ'ένα χωρίο του Στράβωνος, Hellenica, Thessalonicos, XIV, 1955, 440, care propune, pentru menținerea paralelismului cu φελλόν „barcă", să se înlocuiască φρυγός „frigian" cu φρδνον „broască", astfel: δειλάτερον 8ἐ λαγώ φρϋνον „o broască mai fricoasă decît iepurele", în loc de „mai fricos decît iepurele frigian". Aceste proverbe le-a găsit Strabon la Poseidonios, se pare. Prima culegere de proverbe aparține lui Aristotel, afirmă Diogenes Laertios, V, 26.

[7]Toate aceste proverbe conțin figuri hiperbolice. Barca, purtată cu uşurință de valuri, este în sine un simbol al lipsei de greutate: umbra bărcii este deci o exagerare la exagerare. Iepurele este simbolul fricii, iar dacă se mai adaugă şi epitetul de frigian, s-a dublat exagerarea, deoarece frigienii treceau drept oameni laşi; o scrisoare în sine este un gen literar de mici dimensiuni; atributul *laconiană* ce i se adaugă exagerează hiperbola, ştiut fiind că laconienii, din toți oamenii antichității, treceau drept cei mai scurți la vorbă.

[8]Vezi Homer, *Odiseea,* IV, 477

ca durată. Astfel, pentru faptul că poetul a cunoscut regimul fluviului, aşa cum am arătat, şi că i-a atribuit fluviului acest epitet, nu trebuie căutată altă interpretare decît cea pe care am dat-o. Revărsarea prin mai multe guri este un fenomen comun mai multor rîuri, de aceea Homer a socotit că nu merită să-l pomenească, mai ales unor cunoscători, aşa cum face de altfel şi Alceu[1], deşi spune că el a fost personal în Egipt. Cît priveşte terasamentele, ele pot fi concepute şi din creşterile de nivel ale apelor fluviului şi din ştirile pe care le dă Homer despre insula Pharos. Căci cel care l-a informat pe poet despre Pharos[2], sau poate mai degrabă însuşi renumele insulei, n-ar fi putut să vînture o veste atît de mincinoasă că pe atunci ea se afla la atîta depărtare de uscat, cît spune poetul, anume cale de o zi de navigaţie. În schimb, creşterea apelor şi terasamentele de acest fel erau negreşit mult mai cunoscute. De aici Homer, conchizînd că insula, pe vremea sosirii lui Menelaos, a fost şi mai depărtată de continent decît pe vremea sa[3], a mărit de la el distanţa de dragul poveştii. Iar creaţiile mitice ca, de pildă, întîmplările cu Proteus[4], miturile privitoare la pigmei[5], puterea farmecelor, în sfîrşit, orice altă plăsmuire asemănătoare creată de poeţi nu constituie nicidecum semne de ignoranţă; într-adevăr, nu din necunoaşterea locurilor se spun acele poveşti, ci pentru plăcere şi desfătare. Dar de ce afirmă poetul că insula Pharos, care de fapt este lipsită de apă, are totuşi apă?

Acolo-i un liman tihnit, pe unde-s
Corăbieri ce scot din apa neagră
Şi dau pe mare drumul la corăbii[6].

În primul rînd, nu-i cu neputinţă ca vinele de apă din insulă să fi secat cu timpul; în al doilea rînd, poetul nu afirmă răspicat că apa se scoate neapărat din insulă, ci numai lansarea în larg a corăbiilor [avea loc de aici] datorită comodităţii portului; apa se putea procura şi de la celălalt ţărm din faţa insulei; prin acest fel de a se exprima, poetul mărturiseşte, se pare, că înfăţişînd insula *înconjurată* de mare n-a avut în vedere purul adevăr, ci a exagerat lucrurile potrivit fabulaţiei poetice.

31. Deoarece cuvintele lui Homer despre pribegia lui Menelaos[7] adeveresc, chipurile, ignoranţa poetului în geografia acelor locuri, ar fi bine, poate, ca noi să înfăţişăm pasajele criticate din versurile cu pricina, să le examinăm şi să facem totodată mai vădită apărarea poetului. Menelaos îi grăi lui Telemah, care admira luxul palatului său, cele ce urmează:

Ci multe-am pătimit şi multă vreme
Pe lume-am rătăcit pînă ce-adus-am
Averea pe corăbii. Tocma-n anul
Al optulea venii din pribegia
Din Chipros, din Fenicia, din Egipet.
Fusei la etiopi, la cei din Sidon

---

[1]*Alceu,* vestit poet liric grec din oraşul Mytilene al insulei Lesbos, secolul al VI-lea î.e.n., contemporan cu Sappho. Vezi fr. 432 Lobel Page.
[2]Vezi I 2, 23
[3]Aici se atinge problema timpului în care a trăit Homer şi acela în care i-au trăit eroii, o problemă foarte mult dezbătută de învățații moderni. În general, se fixează perioada vieții lui Homer între secolele X—VIII î.e.n., iar cea a eroilor poemelor homerice, în perioada de destrămare a societății gentilice din mileniul al II-lea î.e.n.
[4]*Proteus,* divinitate marină însărcinată cu păscutul focilor şi al altor animale marine ce aparțin lui Poseidon. Reşedința sa este insula Pharos, în apropierea gurilor Nilului. Celebritatea lui Proteus se datoreşte puterii sale miraculoase de a se metamorfoza în orice chip doreşte. (Vezi *Odiseea,* IV, 365, 385 etc.)
[5]*Iliada* III 6, vezi şi I 2, 28
[6]Homer, *Odiseea,* IV, 358 (trad. Murnu, 487 şi urm.).
[7]Periplul lui Menelaos este descris de Homer în Odiseea, IV, 81—99; 351—586.

Şi la erembi şi-n Libya[1].

Se pune mai întîi întrebarea: la ce etiopieni a venit Menelaos, călătorind pe mare din Egipt, căci la marea noastră nu s-a statornicit nici o seminţie de etiopieni, nici nu pot fi trecute cu corăbiile cataractele Nilului. La fel, apoi, despre ce sidoni este vorba? Negreşit nu despre cei din Fenicia, altfel Homer nu le-ar fi indicat mai întîi genul, pentru a le adăuga apoi specia. De asemenea, cine sînt erembii? Numele lor este pomenit pentru prima oară aici. Aristonicos[2], grămăticul timpurilor noastre, în lucrarea sa *Asupra pribegiei lui Menelaos,* a adunat [diverse] interpretări ale mai multora asupra fiecăruia din punctele principale; pentru noi va fi de ajuns să le reproducem chiar în rezumat. Printre cei care afirmă că Menelaos a ajuns în Etiopia pe mare unii strecoară ideea că el a făcut înconjurul continentului pe apă, din Gadeira[3] pînă în India şi aceasta, fără îndoială, pentru a potrivi lungimea drumului cu absenţa atît de îndelungată a eroului, despre care Menelaos însuşi mărturiseşte că a ţinut şapte ani. Alţii susţin că drumul pe apă s-a făcut trecîndu-se peste istmul de la Golful Arabic, iar alţii, pe vreunul dintre canalele[4] (Nilului). Dar, pe de o parte, nici ocolul pe care-l introduce aici Crates[5] nu este de trebuinţă, nu pentru că ar fi cu neputinţă (doar nici rătăcirile lui Odysseus nu-s peste putinţă), ci pentru că nu adaugă nici un adevăr mai mult nici la ipotezele ştiinţifice ale autorului, nici la lămurirea duratei pribegiei. De fapt, întîrzieri nevoite l-au reţinut [pe erou] din pricina greutăţilor călătoriei, după cum lămureşte el însuşi că din 60 de corăbii[6] numai cinci[7] i-au mai rămas, ca şi zăboviri voite, de dragul înavuţirii. Într-adevăr Nestor spune:

Cînd Menelaos dup'averi şi hrană
Cu flota colinda străinătatea[8]

(şi Menelaos însuşi):

Pribegind prin Cipru, Fenicia şi-Egipet[9].

Dacă poetul ar fi prezentat trecerea eroului prin istm şi prin canale, lumea ar fi ascultat-o ca pe o poveste, dar cum el nu o înfăţişează astfel, ar însemna sa i se atribuie o vină de prisos, potrivnică bunei-credinţe. Spun împotriva bunei-credinţe, deoarece înainte de războiul troian nu era construit încă nici un canal, iar Sesostris[10], care s-a apucat să sape unul, a întrerupt lucrarea, bănuind — se spune — că este mai înalt nivelul mării decît cel

---

1Homer, *Odiseea,* IV, 81 şi urm. (trad. Murnu, 112 şi urm.). Vezi şi I, 1, 16; I, 2, 20.
2*Aristonicos,* gramatic alexandrin, discipolul lui Aristarchos. Vezi F. Gr. Hist., 53 F. 1.
3*Gadeira,* numele unui oraş din Baetica, regiune a Hispaniei, precum şi numele unei insule din apropierea Baeticei.
4Una dintre aceste explicații pare să-i aparțină lui Crates: Menelaos, pornind de la Coloanele lui Heracles, a înconjurat Africa ajungînd astfel la indieni; la întoarcere, eroul a trecut în Mediterana din Golful Arabic printr-un Canal al Nilului sau peste istmul Mării Erythree acoperit cu apă. Cealaltă explicație este susținută, se pare, de Aristarchos, după ipoteza geologică a lui Strabon şi Eratosthenes, potrivit căreia odinioară Mediterana comunica cu Marea Erythree.
5Fr. 45 a (pp. 125, 15—129, 15).
6*Iliada,* II, 587
7*Odiseea,* III, 298—300
8Homer, *Odiseea,* III, 301 şi urm. (trad. Murnu 416 şi urm.).
9Homer, *Odiseea,* IV, 83 (trad. Murnu, 116).
10*Sesostris* este un nume aproape legendar, sub care sînt desemnați mai mulți faraoni egipteni din dinastia a XII-a a Imperiului Mijlociu (2200—1800 î.e.n.). în general, el este identificat cu Ramses al II-lea, cel mai vestit rege al Egiptului. Canalul în discuție este atribuit, de altfel, mai multor suverani, în afară de Sesostris; lui Nechao, fiul lui Psammetichos, lui Darius şi lui Ptolemeu Philadelphul (XVII, 1, 25). Asupra diferenței de nivel a mărilor vezi I, 3, 11.

al uscatului. Dar, de fapt, pe atunci nici istmul nu era încă navigabil, iar Eratosthenes[1] şi-l închipuie greşit astfel. Într-adevăr el crede că încă nu se surpase limba de pămînt[2] de la Coloanele lui Heracles; astfel că aici Marea Interioară nu comunica cu cea Exterioară şi, pentru că Marea Interioară avea nivelul mai înalt, ea acoperea istmul, iar cînd s-a rupt acea fîşie de pămînt, nivelul Mării Interioare a scăzut şi a descoperit pămîntul de lîngă muntele Casios[3] şi pe lîngă Pelusion[4] din Egipt pînă la Marea Erythree. Dar ce siguranţă avem că această surpare nu s-a petrecut încă înainte de războiul troian? Se poate [admite] că poetul l-a făcut pe Odysseus să iasă pe aici în ocean, ca şi cum surparea limbii de pămînt se întîmplase, în acelaşi timp, pe Menelaos îl duce cu corabia în Marea Erythree din Egipt, ca şi cum tăierea istmului de care vorbim n-a fost încă înfăptuită? Dar introduce [în această dispută] şi cuvintele lui Proteus adresate lui Menelaos:

Trimis vei fi de zei la capul lumii
Pe cîmpul Elysion[5].

Dar care capăt al lumii este acesta? Că se referă la un loc din apus, anume la unul care se află la capătul lumii, o dovedeşte zefirul pomenit alături de el:

Ci pururea suflare de zefir
Dinspre Ocean adie[6].

De bună seamă, toate aceste interpretări [ale lui Eratosthenes] sînt pline de enigme.

32. Dacă, aşadar, poetul a aflat că istmul [Arabic] a fost odinioară acoperit cu apă, cu atît mai mult am putea să dăm crezare împărţirii în două a etiopienilor separaţi printr-un braţ de mare de-o asemenea importanţă. Altfel, ce bogăţii ar fi putut aduce Menelaos de la etiopienii aşezaţi la Marea Exterioară şi la ţărmurile oceanului? Totodată Telemah şi tovarăşii săi se minunează de cantitatea podoabelor palatului regal [al lui Menelaos] care erau:

De-argint, de aur,
De-aramă şi de chihlimbar şi fildeş[7]

Doar nici una dintre aceste bogăţii, în afară de fildeş, nu prisosea la etiopieni, care, în marea lor parte, erau lipsiţi de orice mijloace de trai şi totodată nomazi. Cu adevărat, pe Zeus — s-ar putea replica — dar lîngă Etiopia se află Arabia şi regiunile care ţin pînă în India. [Este adevădat şi aceasta] numai că din toate ţinuturile pomenite, singură Arabia a fost numită Fericită. De bună seamă şi India, chiar dacă nu i s-a spus anume fericită, totuşi reiese acest lucru, iar în cărţi ea este înfăţişată ca cea mai înfloritoare ţară. În primul rînd, India n-a cunoscut-o Homer; dacă ar fi avut cunoştinţă de ea, ar fi pomenit-o. Cît priveşte Arabia, pe care contemporanii noştri o numesc fericită, pe vremea aceea ea nu era bogată ci, dimpotrivă, o ţară săracă, şi cea mai mare parte a ei era populată de oameni nomazi ce trăiau în corturi. Cealaltă parte, care cultiva plante aromate, datorită căreia însăşi ţara şi-a primit numele ce-l poartă[8], era mică, deoarece şi negoţul cu aromate în părţile noastre era rar şi costisitor. În prezent însă, arabii trăiesc în prosperitate şi belşug, pentru că şi schimburile comerciale s-au înteţit

---

[1]I B 18 (5—12).
[2]Această ipoteză a lui Strabon, adoptată de Eratosthenes, este dezbătută de Strabon în I 3, 4—7
[3]Muntele *Casios* (şi Casion) este actualul El Kas sau El Kasorîm, situat în Egiptul de Jos.
[4]*Pelusion* — azi ruinele Tineh — este o localitate antică a Egiptului, situată la gurile Nilului, în apropierea braţului Pelusiac.
[5]Homer, *Odiseea,* IV, 563 şi urm. (trad. Murnu, 749 şi urm.).
[6]Homer, *Odiseea,* IV, 567 şi urm. Vezi şi I 1, 4
[7]Homer, *Odiseea,* IV, 73 şi urm. (trad. Murnu, 100 şi urm.).
[8]*Arabia aromatopbora,* adică „purtătoare de plante aromate". Amănunte despre negoţul ei cu aromate, vezi XVI, 4, 4 şi 10.

şi s-au întins; dar pe vremea aceea se pare că lucrurile nu stăteau astfel. Din aromate şi negustorul cu ridicata, cît şi cel cu amănuntul, puteau să-şi încropească o oarecare bunăstare, ţinînd seama de astfel de mărfuri, dar Menelaos căuta prăzi şi daruri la regi şi la domnitori care aveau ce să dăruiască şi care voiau (să-i facă daruri) pe măsura neamului şi a gloriei numelui său. Iar egiptenii şi vecinii lor, etiopienii şi arabii nu erau într-atît de complet lipsiţi de mijloace de trai, nici atît de neinformaţi în privinţa renumelui Atrizilor[1] — şi aceasta mai cu seamă datorită izbînzii războiului troian —, încît Menelaos să nu poată trage nădejdea unui folos din partea lor, după cum grăieşte şi inscripţia de pe platoşa lui Agamemnon:

Pe care
I-o dăruise odată din prietenie Kinyras[2]
Căci şi în Cipru Atrid cîştigase un mare renume[3].

Şi, pe deasupra, trebuie să precizăm că cel mai mult timp al pribegiei lui Menelaos s-a scurs prin părţile Feniciei, ale Syriei, ale Egiptului şi ale Libyei şi prin preajma Ciprului şi, cu un cuvînt, pe ţărmul mării noastre şi prin insule; iar de aici, el şi-a putut aduna atît daruri de prietenie, cît şi [prăzi] luate în parte cu sila, în parte prin piraterie, mai cu seamă de la aliaţii troienilor. Dimpotrivă, barbarii de pe ţărmul mării Exterioare şi din regiuni îndepărtate nu-i treziră o astfel de nădejde. Într-adevăr, se spune că Menelaos a ajuns în Etiopia, poate nu chiar pînă acolo, ci numai pînă la hotarele ei dinspre Egipt. Căci poate erau mai apropiate de Theba graniţele de atunci ale Etiopiei decît cele de astăzi, dar, de fapt, şi hotarele de acuma sînt destul de apropiate la Syene şi Philai[4]. Dintre acestea două, prima aparţine Egiptului, iar Philai este o aşezare comună a etiopienilor şi a egiptenilor. Prin urmare, n-ar fi de loc absurd ca Menelaos, cînd a sosit la Theba, să fi ajuns pînă la hotarele Etiopiei, sau şi ceva mai departe, şi toate acestea numai mulţumită ospitalităţii regelui. Tot astfel şi Odysseus declară că a ajuns pe pămîntul ciclopilor[5], înaintînd de la mare pînă la peştera situată, zice el[6], undeva pe ţărmul insulei. Şi în insula lui Eol zice că a ajuns şi pe la laestrigoni[7] şi pe la alte neamuri, pretutindeni pe unde a aruncat ancora vreodată. În felul acesta deci a fost şi Menelaos în Etiopia, precum şi în Libya, acostînd în cîteva puncte ale ţărmului acestora. De la trecerea lui pe acolo şi portul de la Ardania[8], cel din sus de Paraitonion[9], poartă numele de Menelaos.

33. Iar dacă, vorbind de fenicieni, Homer pomeneşte şi pe sidoni, al căror oraş era de fapt capitala Feniciei, el foloseşte o figură de stil obişnuită, ca de pildă:

După ce duce pe Hector şi pe troieni aşa spre corăbii[10]

---

[1] *Atrizii* sînt descendenții lui Atreus. Cu acest nume sînt desemnați, în special, cei doi nepoți ai lui Atreus, frații Agamemnon şi Menelaos.
[2] *Kinyias* este regele legendar al Ciprului sau al Syriei şi tatăl frumosului Adonis, pe care i l-a născut propria sa fiică, Myrrha, cu care a avut legături fără să ştie cine este.
[3] Homer, *Iliada,* XI, 20.
[4] *Philai,* insulă, aceeaşi cu Tachompso a Egiptului de Sus, Geziret-el-Heif sau el-Birbe a arabilor, formată de apele Nilului, la 150 km sud de Syene (Assuan). La Philai era granița sudică a Egiptului sub dinastiile faraonice şi ptolemaice, deci şi pe vremea Iui Poseidonios. Pe timpul lui Strabon era mult mai spre sud.
[5] *Pămîntul Ciclopilor* este insula Sicilia, unde este lăcaşul lui Polyphem şi al tovarăşilor lui.
[6] *Odiseea,* IX, 182
[7] *Odiseea,* X, 1 şi 81
[8] Ardania (sau (Ardanis), promontoriu al Libyei pe coasta Cyrenaicei, nu departe de portul lui Menelaos (XVII, 3, 22).
[9] *Paraitonion* (şi Paraitonia — azi Mirsa — Berek — este un antic oraş şi port al Cyrenaicei între Ardanis şi Alexandria. Aparținea Egiptului şi se mai numea Ammonia (XVII, 1, 14).
[10] Homer, *Iliada,* XIII, 1 (trad. Murnu, 1).

şi

Nu mai trăiau acum fiii viteazului mare Oineus[1],
Nu măi era nici Oineus însuşi, muri şi bălan Meleagru[2]

(şi)

La Ida sosi şi la Gargaros[3]

şi

Ei stăpîneau Eubeea[4] *— şi*
Chalkisul şi Eretria[5]

şi Sappho[6]:

Fie că te-are Ciprul, sau Paphos[7], *fie Panormos*[8]
[Ca fiu al patriei]

De fapt, alta este pricina care l-a făcut pe Homer, după ce a pomenit Fenicia, să numească deosebit şi Sidonul. Căci pentru înşirarea seminţiilor pe la care a trecut Menelaos, era de ajuns să fi spus

Cipru, Fenicia, Egipt străbătînd, în Etiopia-ajunsei[9].

Iar ca să vorbească şi de pribegia lui pe la sidoni, care a ţinut ceva mai multă vreme, a socotit de bine fie să aducă din nou vorba de ea fie să o rezume. Astfel el indică prin elogii prosperitatea lor, dezvoltarea meşteşugurilor acelora şi ospitalitatea acordată mai înainte Elenei de către oamenii din Sidon, cînd a sosit la ei cu Alexandru; de aceea, poetul pomeneşte multe lucrări de mînă sidoniene puse la păstrare în palatul lui Alexandru:

---

[1]*Oineus,* rege legendar al Calydonului din Etolia (Elada continentală), pe pămîntul căruia Dionysos ar fi plantat prima dată în Grecia vița de vie, iar după numele regelui s-ar chema sucul strugurelui *oinos* „vin".
[2]*Meleagru,* erou legendar, cunoscut din poemele homerice, fiul regelui Oineus şi iscusit vînător care a ucis mistrețul din Calydon. Pentru versuri, vezi *Iliada* II, 641—642 (Murnu, 631 şi urm.).
[3]*Gargaros,* culmea sudică a muntelui Ida, din Troada. Vezi Homer *Iliada,* 47 (t. Murnu, 46).
[4]*Eubeea,* azi Negroponte, mare insulă a Mării Egee, care se întinde paralel cu coasta răsăriteană a Beoției şi a Atticei.
[5]*Iliada,* II 536
[6]Fr. 35 Lobel-Page
[7]*Paphos* este numele a două oraşe antice ale insulei Cipru; unul „cel vechi", situat pe coasta de vest a insulei, a fost întemeia: de syrieni şi de fenicieni. Aici era adorată Venus (sau planeta Astaroth), sub forma unui bloc conic negru, probabil un aerolit. Templul acestei divinități conținea şi un oracol. Al doilea oraş, azi Bafa, era situat pe țărm, la vreo 15 km nord-vest de primul, a fost fundat — spune legenda — de arcadianul Agapenor, care l-ar fi clădit la reîntoarcerea sa de la Troia. Expus cutremurelor, acest oraş, reclădit de împăratul Augustus, a primit numele Augusta (Vezi şi XIV 6, 3).
[8]*Panormos,* în Cipru, nu pare să fi existat. Probabil este vorba de portul Panormos de lîngă Ephes (XIV, 1, 20), pe care însă Sappho îl localizează în Cipru.
[9]*Odiseea,* IV 83 şi urm.

Pînze-o grămadă pe-acolo erau înflorate-n tot felul
Lucrul de mîn-al femeilor sidoniene, pe care
Paris ca zeii la chip din Sidon le-adusese
Cum adusese-nainte pe mare la fel pe Elena[1].

La fel şi în palatul lui Menelaos; într-adevăr, iată cum îi vorbeşte acesta lui Telemah:

Ţi-oi face darul cel mai scump şi mîndru:
Acest ulcior meşteşugit ce este
Întreg de-argint cu buzele-aurite,
Lucrat de Hephaistos — Mi-l dete mie
Războinicul cel mult vestit şi craiul
Sidonului, cînd eu trecui pe-acolo
La-ntorsul meu acasă[2] —

Trebuie să acordăm o valoare hiperbolică expresiei „opera lui Hephaistos", tot aşa după cum lucrările frumoase se cheamă „opera Athenei" sau „opera Graţiilor"[3], sau „a Muzelor"[4]. Pentru că oamenii din Sidon erau mari meşteri în artele manuale, Homer scoate în lumină [talentul lor] cînd laudă vasul crater[5], pe care fiul lui Euneos[6] l-a dăruit pentru răscumpărarea lui Lycaon[7]. Iată ce spune despre vas:

Sculă ce n-avea pereche de meşteşugită pe lume
O-mpodobiseră meşterii mari de podoabe din Sidon
Fenicienii apoi o purtară [pe vînăta mare)[8].

34. Despre erembii lui Homer multe s-au spus pînă acum: cei mai vrednici de crezare în această privinţă sînt cei care socot că este vorba de arabi. Zenon al nostru chiar aşa şi scrie:

La etiopi am sosit, la sidoni şi la arabi[9].

Dar nu trebuie schimbată grafia, fiind foarte veche: mai degrabă să se condamne stîlcirea atît de răspîndită şi de obişnuită la toate neamurile a acestui nume. Fără îndoială, o astfel de deformare caută şi unii grămătici,

---

[1]Homer, *Iliada,* VI, 289 şi urm.; trad. rom. 289 şi urm.
[2]Homer, *Odiseea,* XV, 115—119 (trad. Murnu, modificată puțin 145 şi urm.); IV, 615—619.
[3]*Grațiile* (sau Charitele) divinități ale frumuseții şi ale bucuriei din tovărăşia Muzelor şi a lui Apollon. Sînt reprezentate, în general, ca trei surori. Euphrosyne, Thalia şi Aglaia.
[4]*Muzele* sînt fiicele Mnemosynei şi ale lui Zeus, 9 la număr: *Calliope,* muza poeziei epice, *Clio,* muza istoriei, *Polhymnia,* muza pantomimei, *Emerpe,* muza flautului, *Terpsichora,* muza poeziei uşoare şi a dansului, *Erato,* muza liricii corale, *Melpomene,* muza tragediei, *Thalia,* muza comediei, *Urania,* muza astronomiei.
[5]*Vas crater,* un vas antic de format mare, în care se ținea vinul sau apa.
[6]*Euneos* este fiul lui Iason şi al Hypsipylei, regina insulei Lemnos, născut pe vremea cînd lemnienele şi-au ucis bărbații. Euneos, spune legenda, pe care o modifică puțin Strabon (sau poate a urmat o altă variantă) — n-a luat parte la războiul troian, dar i-a sprijinit pe greci, furnizîndu-le vin şi bucate.
[7]*Lycaon,* unul din fiii lui Priam. Legenda a făcut prizonier pe Ahile, în timpul războiului troian, şi l-a vîndut apoi la Lemnos. Eetion din Imbros, tatăl Andromacăi, l-a răscumpărat.

[8]Homer, *Iliada,* XXIII, 742 şi urm. (trad. Murau, 726 şi urm.).
[9]Zenon, fr. 275 (SVF, I 63). *Arabi,* în loc de *erembi,* modificare făcută de Zenon din Kition la versul homeric 84 din cartea a IV-a a Odiseei.

care schimbă literele unui cuvînt. Cel mai bine s-ar părea că procedează Poseidonios[1] care, şi în cazul de faţă, caută obîrşia numelui în înrudirea neamurilor şi în interpenetraţia lor. Într-adevăr, se constată că neamul armenilor, al sirienilor şi al arabilor au între ele o mare afinitate şi aceeaşi ramură de rudenie oglindită în limbă, în felul de viaţă şi în trăsăturile lor fizice; aceasta se vede mai cu seamă acolo unde ei sînt învecinaţi: dovada o poate da Mesopotamia, care este formată din trei seminţii. Într-adevăr, mai cu seamă între aceste neamuri, asemănarea apare clar. Iar dacă cumva se iveşte vreo deosebire, datorită climei, între regiunile de miazănoapte şi cele de la miazăzi, precum şi între acestea din urmă şi cele din zona de mijloc, aceste deosebiri sînt dominate de trăsăturile lor comune. Iar asirienii şi arianii seamănă într-un fel şi cu cei de mai sus şi între ei. Poseidonios conchide că de aceea şi denumirile acestor neamuri seamănă între ele. Într-adevăr, cei pe care noi îi numim sirieni ei înşişi îşi zic (armeni şi) arammei[2]; iar cu acest nume se potriveşte cel al armenilor, al arabilor şi al erembilor: de fapt, cu acesta din urmă îi desemnau vechii eleni pe arabi, negreşit pentru că şi rădăcina numelui sugera această apropiere. Căci cei mai mulţi deduc numele de *erembi* de la *eran embainein*[3] („a intra sub pămînt"), pe care urmaşii, schimbîndu-l, le-au zis mai limpede *troglodiţi.* Aceştia sînt acei arabi care s-au aşezat pe malul dinspre Egipt şi dinspre Etiopia al Golfului Arabic. De bună seamă că pe aceştia i-a menţionat poetul şi la aceştia spune că a sosit Menelaos, exprimîndu-se la fel ca atunci, cînd a spus [că a venit] la etiopieni; căci şi erembii, [ca şi etiopienii], sînt vecini cu Thebaida[4], de asemenea, aceste ţinuturi au fost pomenite nu pentru calitatea lucrărilor nici pentru foloasele negoţului, şi cu atît mai puţin pentru darurile lor bogate (căci negreşit nu au fost mari acele daruri), ci pentru depărtarea pribegiei şi pentru renume, într-atîta este de mare gloria de-a fi ieşit din hotarele patriei.

Dovadă şi versul:

Şi cunoscu pe drumul lui tot felul
Pe oameni, de oraşe şi de datini[5]

şi următoarele:

Ci multe-am pătimit şi multă vreme
Pe lume-am rătăcit pînă ce-adus-am
Averea pe corăbii[6]

Iar Hesiod în „Catalog"[7] spune:

Fiica lui Arabos[8] *cel pe care născutu-l-a Hermes*
Bin(e)voitorul şi Thronia[9]*, fiica craiului Belos*[10].

---

[1]F 105 a (p. 132, 1—133, 6).
[2]Într-adevăr, în Biblie (Geneza), numele Syriei este *Aram* (sub acest nume fiind cuprinsă şi Mesopotamia şi Chaldeia). Numele, după tradiția legendară, derivă de ia *Aram,* al cincilea fiu al lui Sem, ai cărui descendenți au populat aceste regiuni. *Limbi arameice* se numesc azi limbile siriană şi caldeană.
[3]Vezi aceeaşi etimologie la Eustathios, Comentarii la *Odiseea,* IV 84, şi la Dionys Periegetul, 180
[4]*Thebaida,* azi Said, partea sudică a Egiptului, probabil prima care a fost populată şi civilizată.
[5]Homer, *Odiseea,* I, 3 şi urm. (trad. Murnu, 6 şi urm.). Vezi şi I, 1,16; 1 2,4
[6]Homer, *Odiseea,* IV, 81 şi urm. (trad. Murnu, 112 şi urm.).
[7]Opera citată aici de Strabon, *Catalogul,* păstrată doar în fragmente, poartă titlul complet *Catalogul femeilor* sau *Cataloagele.* Ea este o continuare a Theogoniei, deoarece este prezentarea femeilor iubite de zei şi care, astfel, au dat naştere eroilor. *Cataloagele* constituie pentru antici cel mai vechi şi mai prețios document al istoriei ginților şi a familiilor oamenilor iluştri.
[8]*Arabos,* după legendă, fiul lui Hermes şi al Throniei; considerat strămoşul legendar al arabilor.
[9]*Thronia,* fiica lui Belos. Vezi şi Scholiile la *Iliada,* 533, după Hesiod, fr. 9 Lehrs.
[10]Fr. 32 Lehrs = 23 Rzach

Tot aşa se exprimă şi Stesichoros[1]. Se poate deduce de aici că şi ţara Arabiei şi-a luat numele încă de atunci de la Arabos; pe vremea eroilor poate că încă nu se numea astfel.

35. Cei care îşi imaginează că erembii sînt un neam aparte — mai întîi, al etiopienilor, apoi al kephenilor[2], şi, în al treilea rînd, al pigmeilor, şi sute de alte presupuneri asemănătoare — aceştia merită mai puţină crezare, deoarece, pe lîngă un argument lipsit de temei, ei dau dovadă şi de o confuzie între mit şi istorie. Cu aceştia se potrivesc în păreri şi cei care îi situează pe sidoni la Marea Persiei sau pe vreo altă coastă a oceanului şi care strămută pribegia lui Menelaos în ocean. În aceeaşi situaţie se află interpretările[3] privitoare la fenicieni. Pricina neîncrederii ce şi-o atrag nu este dintre cele mai mărunte, ci tocmai faptul că, în momentul în care îşi expun teoriile, se contrazic între ei; într-adevăr, unii susţin că fenicienii şi sidonii de la noi sînt colonişti ai celor de la ocean[4], arătînd şi pricina pentru care se numeau fenicieni[5], anume pentru că şi Marea Exterioară este roşie: alţii, dimpotrivă, că cei de la ocean sînt colonii acestora de la noi. Mai sînt însă unii care mută şi Etiopia în Fenicia din părţile noastre şi susţin că întîmplările legate de Andromeda[6] s-au petrecut în Iope[7]. Negreşit, nu din necunoaşterea locurilor povestirea lor face astfel de strămutări, ci mai degrabă ca să-i dea o formă legendară, cum este cazul cu poveştile găsite la Hesiod şi la alţi autori, pe care îi pomeneşte Apollodoros[8] fără să cunoască modul în care se compară acestea cu creaţiile lui Homer. Căci Apollodoros, punînd alături datele homerice despre Pont şi despre Egipt, condamnă neştiinţa poetului, ca şi cum acesta ar fi vrut să povestească lucruri aievea, dar n-a izbutit ci, din ignoranţă, a prezentat date imaginare ca şi cum ar fi existat cu adevărat. Dar (replicăm noi) nimeni n-a învinuit pe Hesiod de neştiinţă, cu toate că a vorbit[9] despre căpcăuni, despre macrocefali şi despre pigmei; într-adevăr, nici lui Homer nu i se fac imputări cînd prezintă astfel de poveşti, cum sînt şi cele cu pigmeii[10]. Nici Alcman[11] nu este învinuit de neştiinţă, cînd povesteşte despre „piciorongi"[12] nici Eshil, cînd vorbeşte despre căpcăuni, despre „ochi-în-piept" şi de „unochilă"[13], după cum nu criticăm nici pe cei care scriu opere în proză, în genul istoriei, cu toate că, fără s-o mărturisească, ei compun mitologii. Se vede limpede că aceşti autori de bunăvoie împletesc în povestirile lor mituri, nu din necunoaşterea lucrurilor de fapt, ci, prin plăsmuirea unor întîmplări peste putinţă, ei urmăresc nemaipomenitul şi desfătarea. Ceea ce lasă impresia unei anumite ignoranţe este mai ales faptul că ei înfăţişează aceste plăsmuiri sub haina adevărului, şi în domenii obscure şi neştiute. Theopompos[14] face singur această mărturisire, spunînd că el va strecura în

---

[1] *Stesichoros,* poet liric grec din Sicilia, de la sfîrşitul secolului al VII-lea, începutul secolului a VI-lea î.e.n. Vezi F 237 Page.
[2] *Kephenii* după Herodot, VII 61, sînt vechii perşi. Plinius, *Naturalis Historia,* VI 28, 41 îi aşază tot în Persia. Hellanicos îi identifică cu chaldeenii.
[3] Vezi Crates, fr. 45 b (3—12).
[4] Adică sidonii din Sidonul Feniciei de la Marea Mediterană; cei de la ocean sînt fenicienii de pe coasta Mauritaniei (vezi XVII, 3,2).
[5] În gr. φοίνικες „purpurii", „roşii".
[6] *Andromeda,* fiica lui Kepheus, regele legendar al kephenilor. De o rară frumusețe cum era, ea cuteză să se socotească mai presus de Nereide. Jignite, acestea solicitară răzbunare de la Poseidon, care trimise un monstru cumplit peste țara lui Kepheus. Oracolul lui Ammon, care fu consultat în această împrejurare, arăta ca singur mijloc de scăpare expunerea Andromedei. Ea fu legată de o stîncă, unde o văzu Perseu, şi o luă de soție.
[7] *Iope* sau *Ioppe* oraş din Fenicia, azi Iaffa, aproape de frontiera Egiptului (XVI, 2,28).
[8] F. Gr. Hist., 244 F 157 f (p. 134,14—135,4).
[9] Fr. 62 Rzach
[10] *Iliada,* III 6.
[11] *Alcman,* poet grec din secolul al VII-lea î.e.n., originar din Sardes, oraş în Lydia. A compus 6 cărți de poezii lirice, în dialectul doric, din care se păstrează fragmente.
[12] În gr. *Steganopozii,* „oameni cu labă lată" ce-şi pot face umbră cu ea. Vezi fr. 148 Page.
[13] Eshil, fr. 603 Mette; Prometeu, 804.
[14] Theopompos, istoriograf şi orator grec din secolul al IV-lea î.e.n., originar din insula Chios. Pentru

istoriile sale şi mituri mai bine însă decît o fac unii istorici ca Herodot[1], Ctesias[2], Hellanicos[3] şi cei care au compus *Indica*[4].

36. Homer şi-a îmbrăcat povestirea în haina mitului şi în legătură cu fenomenele oceanului, deoarece îndeobşte poetul trebuie să recurgă la această formă a povestirii. Într-adevăr, din fenomenul fluxului şi al refluxului, Homer a plăsmuit legenda Charybdei care nu este scoasă pe de-a-ntregul din imaginaţia poetului, ci a fost ticluită din întîmplările ce se spune că se petreceau în strîmtoarea Siciliei. Dacă fluxul are loc de două ori în răstimp de o zi şi o noapte, iar poetul a scris de trei ori,

De trei ori pe zi sloboade ea apa
Şi de trei ori o-nghite groaznic[5].

poate să se exprime astfel. De fapt, nu trebuie să înţelegem că poetul a înfăţişat în acest fel fenomenul, din necunoaşterea versiunii adevărate, ci de dragul tragicului şi al spaimei pe care Circe o strecoară din plin în cuvintele ei, ca să-l întoarcă din drum pe Odysseus, astfel că ea adaugă şi neadevăruri. Iată, aşadar, cum s-a exprimat Circe însăşi în versurile privitoare la Charybda:

Ea de trei ori
Pe zi sloboade apa şi de trei ori
O-nghite groaznic. Dar vai şi-amar
Să fii acolo cînd ea soarbe valul
Nu poate să te mîntuie nici însuşi
Poseidon de rău [6].

Şi Odysseus s-a nimerit acolo, tocmai în timpul resorbţiei şi n-a pierit, după cum mărturiseşte singur:

Mă pomenii din nou la stînca Scyllei
La groaznica Charybdă, care lacom
Sorbi din unda cea sărat-a mării.
Dar eu mă salt în sus, m'agăţ de'naltul
Smochin şi mă-ncleştez de el acolo,
Întocmai cu un liliac[7].

Apoi, aşteptînd rămăşiţele vasului său naufragiat şi prinzîndu-se iarăşi de ele, se salvează, astfel că Circe s-a dovedit mincinoasă. Comparabil cu acest pasaj este şi acela care spune: „de trei ori pe zi sloboade ea apa" în

---

locul citat, vezi F. Gr. Hist., 115 F 381 (6—9). El este autorul lucrării *Hellenica,* în 12 cărţi fiind continuarea Istoriei lui Thucidide.

[1]Se face aluzie la Herodot, IV 19, unde este vorba de căpcăuni; la II 75 unde se descrie pasărea foenix şi şerpii cu aripi.

[2]*Ctesias,* istoric grec din secolul al V-lea î.e.n., originar din Cnidos, medic la curtea regelui Persiei, Artaxerxes—Mnemon, cu care ocazie a scris şi istoria Persiei şi a Indiei. Vezi F. Gr. Hist., 688 T 11 b (6—9) şi F 45 a—c (căpcăuni), F 45 a—f (pigmei).

[3]*Hellanicos,* istoriograf din secolul al V-lea î.e.n. originar din Mytilene, în Lesbos. El a scris evenimentele petrecute de la războaiele medice pînă la războiul peloponesiac. Vezi F. Gr. Hist. 4 T 19 (6—9) şi F 185—187 (descrierea sciţilor şi a hyperboreenilor).

[4]De pildă, Megasthenes, unul dintre autorii de Indica, fr. 715 F 30 (oameni fără gură), F 29 (oameni fără nas), F 27 b (oameni cu un ochi) etc.

[5]Homer, *Odiseea,* XII, 105 (trad. Murnu, 145).

[6]Homer, *Odiseea,* XII, 105 şi urm. (trad. Murnu, 145 şi urm.). Vezi şi I 1,7 şi I 2,16.

[7]Homer, *Odiseea,* XII, 431 şi urm. (trad. Murnu, 603 şi urm.).

loc de două, negreşit pentru ca tuturor le era obişnuită aceasta hiperbolă, deoarece se obişnuieşte să se spună "de trei ori fericiţi, de trei ori nefericiţi". Iată şi poetul:

De trei ori fericiţii danai[1]

şi

Noaptea de trei ori dorită[2].

(şi)

[Spada sfarme-se] în trei şi în patru[3].

De asemenea, chiar din aprecierea timpului s-ar putea scoate unele dovezi că Homer se sprijină într-un anumit fel pe adevăr; astfel, de pildă, faptul că epava a rămas atîta vreme înghiţită de genune şi abia într-un tîrziu i-a fost aruncată înapoi lui Odysseus, care o aştepta cu înfrigurare şi care se încleştase strîns de nişte crengi de smochin, s-ar potrivi mai bine cu părerea că fluxul şi refluxul au avut loc de două ori — în cele două unităţi de timp, de o zi şi o noapte — decît de trei ori.
Iată vorbele lui Odysseus:

Mă tot ţinui aşa, pînă ce dînsa
Napoi să voamă talpa şi catargul;
La voia mea tîrziu ele veniră.
Abia în ceasul cînd judecătorul
Se scoală pentru cină de la sfatul
La care el descurcă-atîtea pricini
De-a tinerilor, cele două lemne
Iviră-se din pîntecul Charibdei[4].

Toate acestea şi mai cu seamă faptul că resorbţia a ţinut pînă seara dovedesc că este vorba de un timp apreciabil; într-adevăr, Homer nu spune simplu: „Cînd se scoală judecătorul", ci „cînd se scoală ... după ce a judecat multe pricini", încît se vede că el a zăbovit ceva mai mult. Într-alt chip, Homer nu i-ar fi oferit naufragiatului o scăpare vrednică de crezare dacă, înainte de-a-l fi smuls departe din viitoare, refluxul l-ar fi aruncat imediat înapoi.

37. Apollodoros[5], pledînd în favoarea opiniilor lui Eratosthenes[6], îi face imputări lui Callimachos[7] că, deşi este gramatic, împotriva planului lui Homer şi a fixării dincolo de ocean a locurilor pe unde a pribegit

---

[1] *Odiseea,* V, 306
[2] *Iliada,* VIII, 488 (trad. Murnu, 481).
[3] *Iliada,* III, 363
[4] *Odiseea,* XII, 437 şi urm. (trad. Murnu, 613 şi urm.).
[5] F. Gr. Hist., 244 F 157 d (11—16).
[6] I A 3 (11—16).
[7] *Callimachos,* celebru poet şi literat grec din secolul al III-lea î.e.n., originar din Cyrene, în Lybia. Chemat la Alexandria de Ptolemeu Filadelful, el a ținut lecții de poezie în Museum, avînd printre discipolii săi şi pe Apollonios din Rodos, viitorul poet. A scris poezii de toate genurile, opere istorice, de gramatică, de literatură, din care se păstrează numai fragmente. Pentru locul citat vezi Aitia, I fr. 13 Pfeiffer.

Odysseus, el a identificat aceste locuri cu Gaudos[1] şi Corcyra[2]. Dar dacă pribegia nu s-a întîmplat nicăieri, ci ea este în întregime o simplă plăsmuire a lui Homer, imputarea este îndreptăţită; dar dacă, dimpotrivă, ea a avut loc doar prin alte părţi (ale lumii), este nevoie să se precizeze îndată şi prin ce locuri anume, pentru a corecta o greşeală din ignoranţă. Iar dacă este de necrezut ca totul să fie socotit o născocire — aşa după cum am arătat — şi cum nu pot fi indicate nici alte locuri mai probabile, Callimachos ar trebui achitat de învinuirea ce i se aduce.

38. Pe de altă parte, nici Demetrios din Skepsis[3] nu are mai multă dreptate în criticile sale, ci şi el poartă vina unora din greşelile lui Apollodoros[4]; căci respingînd cu mai multă împotrivire pe Neanthes din Kyzicos[5] (care afirmă că Argonauţii cînd au călătorit cu corabia pînă la Phasis — navigaţie cunoscută de Homer şi de alţii[6] — au fundat templele zeiţei Idaia-Mater[7] în preajma oraşului Kyzicos), el susţine că Homer nici măcar n-a ştiut despre expediţia lui Iason pînă la rîul Pihasis. Dar această afirmaţie este în dezacord nu numai cu cuvintele lui Homer, ci chiar şi cu ale sale proprii. Căci el susţine că Ahile a cotropit insula Lesbos şi alte ţinuturi, dar nu s-a atins de Lemnos şi de insulele învecinate, datorită înrudirii lui Ahile cu Iason şi cu fiul acestuia, Euneos, care stăpînea pe atunci insula [Lemnos]. Prin urmare, cum de a ştiut poetul că Ahile şi Iason erau rude, din acelaşi neam, vecini sau într-un anumit fel înrudiţi (înrudirea restrîngîndu-se de altfel la faptul că s-au nimerit să fie amîndoi din Thessalia, şi anume unul din Iolcos[8], celălalt din Ahaia Phthiotida)[9], dar să fi nesocotit pricina pentru care Iason, care era thessalian şi din Iolcos, n-a lăsat nici un urmaş la tron în patria sa, dar a aşezat pe fiul său stăpîn în Lemnos? Şi cum de a avut Homer cunoştinţă de Pelias[10], de fiicele lui Pelias şi de cea mai aleasă dintre ele, ca şi de fiul acesteia:

De Eumela, născut la Admet de divina Alcesta,
Fiica lui Pelias, mîndră la chip şi frumoasă femeie[11]*,*

dar n-a auzit vorbindu-se despre peripeţiile lui Iason, ale corăbiei Argo şi ale Argonauţilor pomenite de toţi scriitorii, ci [întreg] drumul lui Iason prin ocean, după despărţirea lui de Aietes, să-l fi dat ca simplă plăsmuire poetică, fără să-i pună nici un temei istoric?

---

[1]*Gaudos* insulă neidentificată cert. Callimach o consideră aceeaşi cu insula din fața capului sicilian Pachynos, insula Calypsei.
[2]*Corkyra,* azi Corfu, o insulă relativ mare, situată în Marea Ionică, în fața coastelor Epirului. Callimach o identifică cu Scheria, insula feacilor, vezi VII 3,6
[3]*Demetrios din Skepsis,* elevul lui Crates, critic literar şi gramatic de la începutul secolului al II-lea î.e.n., autorul *Catalogului Troienilor în 30 de cărți.* Pentru acest loc, vezi fr. 50 (20—27 şi p. 138, 1—5) Gaede.
[4]Neanthes dis Kyzicos, vezi F. Gr. Hist., 84 F. 39 (20—25).
[5]F. Gr. Hist., 244 F 157 d (20—21). Vezi şi VII 3,6.
[6]Autorii care au menționat sau au evocat expediția argonauților sînt foarte numeroşi, de pildă Hecataios din Milet, F. Gr. Hist., F 18 a, b; Pherekydes din Leros, 3 F 111, 27, 28, 108; Hellanicos, 4 F 130, 131, 95; Herodot, IV 145—159; Pindar, *Pylhica,* IV; Sofocle, *ir.* 354—357 Nauck[2], Euripide, *Medeea,* 432 *şi* urm, 1263 şi urm. etc. etc.
[7]Templul zeiței *Idaia-Mater* de lîngă Kyzicos a fost un lăcaş sacru închinat *Cybelei* sau *Rheei* numită şi *Idaia-Mater,* sau *Zeița-Mamă* cinstită la Idaia, o divinitate a cultului frigian. Vezi şi Euripide, *Oreste,* 1453, Apollonios din Rodos, *Argonatttica,* I, 1128, *Hesychios* la Vergilius, *Eneida,* X, 252.
[8]*Iolcos* — patria lui Iason — este oraşul şi portul străvechii Hemonii sau Thessalii, situat în fundul Golfului Pelasgic, vezi Herodot, VII, 193.
[9]*Ahaia Phthiotis* (-ida), patria lui Ahile, este o porțiune a Phthiotidei, unul dintre ținuturile Thessaliei, situat între Golful Maliac şi Golful Pelasgic.
[10]*Pelias,* regele legendar al Iolcosului, fiul lui Poseidon şi al pămîntenei Tyro, din ordinul căruia a avut loc expediția argonauților
[11]Homer, *Iliada,* II, 714

39. Într-adevăr, aşa după cum afirmă toţi că, de la bun început, călătoria pe mare întreprinsă din porunca lui Pelias, pînă la rîul Phasis, conţine un sîmbure de adevăr vrednic de crezare, tot astfel stau lucrurile şi cu întoarcerea Argonauţilor şi cu vremelnica ocupare a unor insule în cursul călătoriei lor; ba, pe Zeus, pribegia prelungită a lui Iason, la fel ca şi a lui Odysseus şi a lui Menelaos, merită toată încrederea pentru urmele locale ce se văd şi astăzi şi pentru asigurările date de cuvîntul lui Homer[1].

Într-adevăr, oraşul Aia se mai vede încă pe malul rîului Phasis, iar Aietes e sigur că a fost regele Colchidei şi numele lui le-a rămas familiar oamenilor de pe acele meleaguri. Se povesteşte mereu şi despre vrăjitoarea Medeea, iar bogăţia în aur, argint şi fier a acelui ţinut mărturiseşti adevărata pricină a expediţiei Argonauţilor pentru care şi Phrixos a pus la cale, mai înainte, o astfel de călătorie. De altfel se şi găsesc destule monumente comemorative ale ambelor expediţii: templul lui Phrixos pînă la hotarele dintre Colchida şi Iberia, şi templele lui Iason, ce se văd în mai multe părţi ale Armeniei, ale Mediei şi ale ţinuturilor învecinate[2] cu acestea; îndeosebi prin împrejurimile Sinopei şi pe ţărmul maritim al ei, prin regiunile Propontidei şi ale Hellespontului pînă prin părţile insulei Lemnos se semnalează, se spune, numeroase urme ale expediţiei lui Iason şi a lui Phrixos; de asemenea, semne ale expediţiei lui Iason şi a colchidienilor care l-au urmărit se mai găsesc pînă în Creta şi în Italia şi în Marea Adriatică, pe care, cel puţin în parte, le vizează Callimachos, cînd spune:

Aigletes[3] şi Anaphe, vecine cu Thera[4] laconă[5].

adăugînd:

Începînd cum eroi de la Kyteanul Aietes[6]
Iar s-au înapoiat pe mare la vechea Haimonie[7];

totodată şi despre colchidieni:

În marea Ilyriei o dată ajunşi, ei vîslele lasă
Lîngă piatra mormîntului blondei Armonii[8] şi-acolo
Întemeiară o mică cetate pe care elenul
Ar putea-o numi aşezarea Fugarilor, iar în
Limba de baştină Polai[9] se cheamă.

Unii mai susţin că tovarăşii lui Iason au călătorit cu corabia pe Istru în sus pînă departe, iar alţii pretind că aceia ar fi ajuns chiar pînă la Marea Adriatică; primii vorbesc astfel din necunoaşterea locurilor, ultimii,

---

[1]Vezi I 2,10
[2]Vezi pentru monumentele celor două expediții şi XI 2,17 şi 18; XI 4,9. Vezi şi Trogus Pompeius (Iustin, XLII, 2,7—3,2).
[3]*Aigletes,* epitet al lui Apollo, însemnînd „Strălucitorul". Apollon Aigletes era cinstit în templul din Anaphe. Vezi şi Apollonios din Rhodos, *Argonautica,* IV, 1714, 1728.
[4]*Thera,* azi Sandorin, cea mai sudică din insulele Cyclade, a cărei apariție în Mediterana se datoreşte erupției unui vulcan submarin. Ea a fost colonizată de lacedemonieni şi a fost, la rîndul său, întemeietoarea cetății Cyrene, pe coasta mediteraneană a Libyei.
[5]Callimach, *Aitia,* I fr. 7, v. 23 Pfeiffer
[6]*Kyteanul* Aietes, epitet primit de regele Colchidei, Aietes, după oraşul colchidian Kyta.
[7]*Haimona,* numele străvechi al Thessaliei. Pentru versuri, vezi Callimach, *Aitia,* I fr. 7, v. 25—26 Pfeiffer.
[8]*Piatra de mormînt a blondei Armonii.* Există o legendă thebană Armoniei şi aha legată de cultul zeilor din Samothrake. În ambele, Armonia este soția lui Cadmos. Este socotită întemeietoarea Thebei beotiene. A murit în Illyria.
[9]*Polai* (sau Pola), ultima localitate a coastei Istriei, în fundul unui golf. Vezi pentru aceste versuri, Callimach, *Aitia,* I f. 11, v. 3_6 Pfeiffer.

presupunînd că fluviul Istru izvorăşte din marele Istru[1], susţin că el se varsă în Adriatică, fără să afirme lucruri de necrezut sau de neconceput.

40. Folosind astfel de date, poetul, în unele privinţe, se potriveşte întru totul cu istoria, iar în altele, el adaugă istoriei şi plăsmuiri de-ale sale, potrivit metodei generale a poeţilor şi a sa îndeosebi. El nu iese din marginile istoriei, cînd pomeneşte, de pildă, numele lui Aietes, cînd vorbeşte de Iason şi de corabia Argo, cînd plăsmuieşte Aiaia, după insula adevărată Aia, de asemenea cînd înscăunează pe Euneos şi Lemnos şi făureşte din această insulă o aliată a lui Ahile şi, în sfîrşit, cînd, după chipul Medeei, el creează pe vrăjitoarea Circe.

Propria soră a omucigaşu(lui) Aietes[2]

Pe de altă parte, el adaugă plăsmuiri la istorie, cînd strămută în mijlocul oceanului rătăcirile care au urmat expediţiei Argonauţilor. Ţinînd seama de precizările de mai sus, şi acea expresie

„Argo, tuturor cunoscută"[3]

este foarte nimerită, deoarece expediţia corabiei Argo s-a desfăşurat pe meleaguri cunoscute şi bine populate. Dar dacă lucrurile ar sta aşa cum afirmă Demetrios din Skepsis[4], după mărturia lui Mimnermos[5], care, fixînd reşedinţa lui Aietes pe ţărmurile oceanului, susţine că Iason a fost trimis de Pelias în Marea Exterioară undeva în răsărit şi de acolo a adus el lîna de aur, atunci povestirea expediţiei [de cucerire a] lînei de aur îndreptată spre soare răsare, spre locuri necunoscute şi nemaiumblate, nici n-ar căpăta crezare, de asemenea nici călătoria în sine, pe ape pustiii şi prin locuri nepopulate, socotite pînă în vremea noastră cele mai depărtate, n-ar fi însemnat o fală şi nici n-ar fi stîrnit interesul lumii întregi.

Niciodată Iason lîna de aur n-ar fi adus
Din Aia, călătoria spinoasă la-ndeplinire ducînd,
Din silnicia lui Pelias, săvîrşind expediţia grea
Niciodată pe-ale-Oceanului unde frumoase n-ar fi ajuns.

Şi mai jos:

Oracol lui Aietes, unde Soarele rapid
Îşi odihneşte razele pe un pat daurit
De la marginea Oceanului, unde a plecat divinul
Iason[6].

CAPITOLUL III

---

[1]În concepţia multor antici, Istrul era un braţ al Marelui Istru, de fapt un afluent din dreapta fluviului, dar căruia, în mod greşit, i s-a atribuit un curs contrar, cu vărsarea în Adriatică. Vezi Sofocle, *Oedip Rege,* 1227; Arrian, *Anabasis,* I, 3,1; V, 4,1 etc.
[2]Homer, *Odiseea,* X, 137. Vezi şi I 2,10
[3]Homer, *Odiseea,* XII, 70
[4]Fr. 50 Gaede
[5]*Mimnermos,* poet şi muzician grec din secolul al VI-lea î.e.n., originar din Colophon. Lui i se atribuie inventarea versului pentametru şi a elegiei. Din poeziile şi cîntecele sale s-au păstrat cîteva fragmente, transmise prin Stobaios.
[6]Mimnermos, fr. 11 Diehl[3], v. 1—7.

1. Nici în următoarea privinţă nu procedează bine Eratosthenes[1] cînd pomeneşte prea des, fie pentru a le respinge afirmaţiile, fie pentru a le primi şi a se folosi de mărturia lor, pe unii scriitori ce nu îndreptăţesc aducerea noastră aminte, ca, de pildă, pe un oarecare Damastes[2] şi pe alţii ca el. Aceştia, chiar dacă prezintă cîte un adevăr, nu trebuia nici citaţi în acea problemă, nici crezuţi numai din această pricină. Dimpotrivă, un astfel de tratament trebuie folosit numai faţă de oamenii vrednici de crezare care au înfăţişat multe lucruri corect, pe multe le-au şi trecut cu vederea sau nu le-au dat destulă dezvoltare, dar n-au prezentat nimic fals. Dimpotrivă, cel care se foloseşte de mărturia lui Damastes nu se deosebeşte întru nimic de acela care invoca mărturia Bergeanului[3] sau a lui Euhemeros Messenianul[4] şi pe-a altora pe care de altfel însuşi Eratosthenes i-a dat în vileag, biciuindu-le flecăreala. Eratosthenes redă una dintre poveştile lui Damastes, arătînd cum acesta presupune că Golful Arabic este un lac şi că Diotimos[5], fiul lui Strombichos, în fruntea unei solii ateniene, a urcat pe Kydnos[6], din Cilicia[7] pînă la rîul Choaspes[8] — ce curge pe lîngă Susa — şi a ajuns astfel în 40 de zile la Susa; aceste fapte (ne asigură Eratosthenes) i le-ar fi povestit [lui Damastes] însuşi Diotimos. Apoi tot Eratosthenes se minunează cum de a putut rîul Kydnos să taie în două Eufratul şi Tigrul pentru a se vărsa în Ghoaspes.

2. Dar nu numai aceste critici i se pot aduce lui Eratosthenes, ci şi faptul că afirmă despre anumite locuri că pe vremea sa încă nu erau cunoscute cu precizie unele detalii de geografie regională. Şi în timp ce pe noi ne îndeamnă să nu dăm uşor crezare primilor veniţi, ba ne şi înfăţişează pe larg pricinile pentru care nu trebuie să le dăruim încrederea noastră, — ca, de pildă, în legătură cu poveştile vînturate despre Pont şi despre Adriatică —, tocmai el s-a încrezut în primul venit. Căci negreşit, punînd temei pe buna-credinţă a altora, pretinde[9] el că golful Issos[10] ar fi locul cel mai depărtat spre răsărăit din marea noastră, cînd de fapt golful Dioscurias[11] din fundul Pontului este aproape cu 3.000 de stadii [555 km] mai spre răsărit, potrivit cu lămuririle lui însuşi şi cu distanţele în stadii indicate[12] chiar de el. De asemenea, cînd parcurge în descrierea sa regiunile din extremitatea nordică a Adriaticei, el nu se dă în lături de la nici o poveste. Tot astfel, el a dat crezare[13] multor plăsmuiri

---

[1]I B 6 tp. 141, 7—142, 8).
[2]*Damastes* din Sigeion, istoric grec din jurul anului 400 î.e.n este pomenit şi de Dionysios din Halicarnas, I, 12; de Plutarh, *Carnilus,* 19; şi de alții. Vezi F. Gr. Hist. 57 (12—15, 20—23) şi 5 F 8 (p. 141,23—142,8).
[3]Bergeanul este Antiphanes din Berge (sfîrşitul secolului al IV-lea î.e.n.), ale cărui flecăreli au ajuns proverbiale, zice Strabon în II 3,5; 4,2.
[4]Euhemeros Messenianul (aprox. 340—260 î.e.n.), autorul unei *Istorii Sacre,* în care descrie o călătorie într-o insulă plăsmuită a Panchaiei din Oceanul Indian. Vezi F. Gr. Hist., 63 T 5 a (20—23).
[5]*Diotimot,* fiul lui Strombichos, a fost unul dintre comandanții escadrei trimise, în 433 î.e.n., în ajutorul corcyrienilor (vezi Thucydides, I 45,2). Solia amintită aici poate fi cea din 423 î.e.n. cînd s-a obținut din partea lui Darius un tratat de amiciție veşnică. Drumul înfățişat de Damastes este imposibil de parcurs numai cu corăbiile, pentru că între Kydnos şi Eufrat sînt munți.
[6]*Kydnos,* azi Karasu, este un rîu al Ciliciei antice, care izvorăşte din Taurus, trece pe la Tarsos şi se varsă în Mediterană la Golful Issos.
[7]*Cilicia,* o țară antică din Asia Mică, situată în partea de sud-est, mărginită în sud de Mediterana, în nord de Cappadocia, la est de Pamfilia şi de Pisidia, la vest de Syria.
[8]*Choaspes,* azi Abzal, rîu la est de Tigru, devenit celebru datorită oraşului Susa, situat pe malurile lui. Format din două brațe, Choaspes udă Susiana şi se varsă în Marea Erythree la vărsarea acestuia.
[9]Eratosthenes, III B 93 (15—19).
[10]Este un golf pe coasta Ciliciei, în preajma oraşului Issos, pe țărmul asiatic al Mediteranei.
[11]*Golful Dioscurias* (sau al Dioscuriadei) este curbura Mării Negre de la Sebastopol la Isgaur sau Iskuriah.
[12]Potrivit calculului lui Eratosthenes, 3000 de stadii echivalează cu 470 km pentru un stadiu de 157,5 m.
[13]Eratosthenes, II 49 (12—24).

create despre ţinuturile de dincolo de Coloanele lui Heracles, semnalînd în acele părţi o insulă cu numele Kerne[1] şi alte locuri, care nu se văd astăzi nicăieri, date despre care vom mai vorbi şi mai tîrziu. Zicînd[2] apoi că generaţiile din timpuri străvechi străbăteau mările pentru piraterie sau pentru negoţ, dar nu se avîntau în plină mare, ci se ţineau pe lîngă coaste, aşa cum a făcut, de pildă, Iason care, părăsindu-şi corăbiile, a pus la cale o expediţie din Colchida, pînă în Armenia şi în Media, în cele din urmă, el spune că, în vechime, nimeni nu s-a încumetat să treacă cu corăbiile în Pontul Euxin şi nici pe lîngă ţărmurile Libyei, ale Syriei şi ale Ciliciei. Dar dacă Eratosthenes desemnează cu numele de străvechi pe cei dinaintea aducerii noastre aminte, pe mine prea puţin mă interesează să ştiu ce se spune în legătură cu aceia, dacă au umblat sau nu pe mare.

Dar dacă el vorbeşte despre aceia de care noi ne mai aducem aminte, atunci nimeni n-ar şovăi să afirme că cei vechi se pare că au săvîrşit călătorii, atît pe uscat, cît şi pe apă, mai lungi decît urmaşii lor, dacă ţinem seama de cele transmise de tradiţie, de pildă, despre Dionysos Bacchus, despre Heracles şi despre însuşi Iason, ba încă şi despre cei cîntaţi de marele poet, anume despre Odysseus şi Menelaos. De asemenea, se cuvine să credem că Theseus şi Peirithous, pentru că au dus la bun sfîrşit expediţii îndepărtate, au lăsat în urma lor faima că au coborît în Hades, iar Dioscurii au fost porecliţi „paznicii mării" şi „scăparea marinarilor"[3]. Toată lumea cunoaşte dominaţia pe mare a lui Minos, precum şi călătoriile pe apă ale fenicienilor care, cu puţin după războiul troian, au ajuns pînă dincolo de Coloanele lui Heracles şi au întemeiat colonii şi în acele părţi pînă pe la jumătate coasta Lybiei. Dar pe Aeneas, pe Antenor şi pe eneţi[4] şi, cu un cuvînt, pe toţi cei care, în urma războiului troian s-au risipit pe toată faţa pămîntului se cuvine oare să nu-i treci printre cei vechi? Căci elenilor de pe acele vremuri, la fel ca şi barbarilor, li s-a întîmplat, din pricina zăbavei cu războiul, să-şi piardă averile de acasă ca şi pe cele dobîndite în război, astfel că, după prăbuşirea Troiei, învingătorii, copleşiţi de lipsuri, s-au îndreptat spre piraterie şi cu atît mai mult încă învinşii care au supravieţuit războiului. Pînă şi cetăţi, chiar foarte numeroase, se zice[5] că au întemeiat aceştia pe întreg ţărmul mării, în afara Eladei; ba pe alocuri şi în inima uscatului.

3. După ce a arătat el însuşi cît a propăşit generaţia de după Alexandru şi cea de pe vremea lui, pe tărîmurile cunoaşterii pămîntului locuit, Eratosthenes[6] a trecut la discutarea configuraţiei pămîntului, dar nu a pămîntului locuit, ceea ce era de fapt mai potrivit într-un studiu închinat acestuia, ci a întregului pămînt. Negreşit se cuvine ca şi acesta din urmă să fie pomenit, dar nicidecum la nimereală. Eratosthenes, spunînd că pămîntul, în întregimea sa, are forma unei sfere, fără ca aceasta să fie imaginată ca un obiect strunjit[7], ci cu unele inegalităţi de nivel, se sprijină[8] pe numeroasele transformări parţiale ale pămîntului, survenite din cauza apei, a focului, a cutremurelor, a erupţiilor vulcanice şi a altor fenomene de acest fel; dar nici aici el nu respectă ordinea logică, căci forma sferică a întregului pămînt provine din structura întregului univers, iar prefacerile de mai sus nu schimbă pămîntul în întregimea lui, pentru că, la dimensiuni mari, dispar cu totul modificări atît de mici; ele afectează doar unele sau altele din dispoziţiile pămîntului locuit şi au la temelie unele sau altele din cauzele pur locale.

---

[1]*Insula Kerne,* dincolo de Gibraltar, descoperită de carthaginezul Hannon prin 500 î.e.n. este considerată de antici ca limita occidentală a pămîntului locuit. S-au încercat identificări ale ei cu Madera, cu Santa-Cruz din Canare, cu insula Arguin, vezi R. Sénac, *Le périple du carthaginois Hannon,* Lettres d'Humanité, XXV, 1966, pp. 510—538.
[2]Eratosthenes, I, B 8 (ρ. 142,25—143,4).
[3]Dioscurii sînt numiți „salvatorii marinarilor" în Imnul homeric XXXIII, în Idila XXII, 6 a lui Theocrit. Vezi în problema, F. Chapouthier, *Les Dioscures au service d'une D éesse,* Paris 1935, pp. 131, 249, 254—257.
[4]*Eneții* sau *veneții, o* populație a Paphlagoniei, în Asia Mică, socotiți rude cu veneții de pe coastele Adriaticei. Vezi Strabon, I, 3,21.
[5]Autorul afirmației este, se pare, Asclepiades din Myrlea, prin Poseidonios. Vezi exemple de colonizări în discuție la Strabon, I 2,18; I 3,21; III 2,13; V 4,5.
[6]IB 11 (3—8)·
[7]Vezi aceeaşi imagine la Herodot, IV 36, Platon, *Timaios,* 33 b reluată de Strabon, II 5,5
[8]Eratosthenes, I B 12 (8—12).

4. Ceea ce — zice el[1] — a stîrnit o vastă investigaţie a fost curiozitatea de-a afla de ce la două [370 km] şi la trei mii de stadii [555 km] depărtare de mare, spre inima uscatului, se văd în multe părţi o mulţime de scoici, de stridii şi de cheramyde[2], cît şi lacuri sărate, ca, de pildă, în preajma templului lui Ammon şi a drumului[3] ce duce la acest templu pe o lungime de 3.000 de stadii [555 km]; într-adevăr, acolo se află un mare depozit de scoici; sarea se găseşte încă şi astăzi în blocuri mari, iar emanările mării ţîşnesc prin izvoare în sus; pe lîngă aceasta, se văd şi epave de corăbii din mare adîncă, despre care oamenii spun că au fost vomate din străfunduri prin vreo crăpătură a pămîntului, şi pe catarge sînt desenate figuri de delfini purtînd inscripţia theorilor cyrenieni[4]. Cînd vorbeşte despre aceste lucruri, Eratosthenes apreciază[5] părerea lui Straton[6] fizicianul, şi pe a lui Xanthos[7] din Lydia. Xanthos susţinea[8] că, pe vremea lui Artaxerxes[9], a bîntuit o mare secetă de au secat rîurile, lacurile şi puţurile. Chiar el a văzut, în multe părţi mai depărtate de mare, pietre care păstrau urme lăsate de scoici şi de chenode, ca şi amprente de cheramyde, precum şi lacuri de mare la armeni, la matieni[10] şi în Frigia de Jos; din aceste fenomene, el deduce că pe locul cîmpiilor de astăzi s-a întins odinioară marea. Cît priveşte pe Straton, acesta, după părerea lui Eratosthenes, s-a dedicat şi mai mult explicării cauzelor fenomenelor; el afirmă[11] că Pontul Euxin n-a avut înainte vreme gura de lîngă Bizanţ, ci că rîurile care se varsă în el au forţat şi au produs deschizătura prin care apoi apele Pontului au năvălit în Propontida şi în Hellespont. Acelaşi fenomen s-a petrecut şi în marea noastră; negreşit, şi aici trecătoarea de la Coloane a fost creată forţat, cînd bazinul mării a fost supraumplut de debitul fluviilor, apoi, ca urmare a scurgerii apelor, părţile bazinului care mai înainte erau mlăştinoase, au rămas descoperite. Straton prezintă drept cauză a acestui fenomen, în primul rînd, presupunerea că fundul Mării Exterioare şi cel al Mării Interioare au nivel diferit, în al doilea rînd, faptul că şi astăzi o limbă de pămînt submarină leagă Europa de Libya[12], drept mărturie că Marea Interioară şi cea Exterioară n-au format înainte un singur bazin. El mai adaugă că sînt părţi în Pont foarte puţin adînci, în vreme ce mările Cretei, a Siciliei şi a Sardiniei sînt foarte adînci[13]; deoarece rîuri foarte numeroase şi foarte mari se varsă în Pont, curgînd dinspre miazănoapte şi dinspre răsărit, acele funduri ale Pontului se umplu de mîl, în vreme ce alte funduri rămîn mereu la fel de adînci. De aceea este chiar mai dulce apa Mării Pontului, iar curenţii ei se îndreaptă spre

---

[1] Eratosthenes, I B 13 (p. 144,20—145,5).

[2] *Cheramydele* erau un soi de peşte mare cu carapace. în gr. χηραμύδες. Vezi şi Hippocrates, 493, 19.

[3] *Templul lui Ammon,* situat în actuala oază Siwah a Libyei, se află cam la 300 km spre interior de la mare. Resturile marine găsite aici au fost semnalate încă de Herodot, II 12 şi au fost obiectul multor ipoteze geologice. Drumul menționat aici, pornea de la Terenuthis, trecea cam pe la mijlocul distanței dintre Alexandria şi Memphis, pe brațul canobic al Nilului şi se întindea cam pe 500 km spre apus.

[4] *Theorii* (gr. „spectatori") sînt deputați ai diverselor state-cetăți greceşti, trimişi fie pentru a asista la marile jocuri olimpice, fie pentru a consulta un oracol, fie pentru a prezenta ofrande; în unele locuri, ei sînt magistrații oraşului, avînd însărcinări obşteşti.

[5] I B 14 (6—14

[6] *Straton* fizicianal, filozof peripatetic, originar din Lampasacos, (secolul al III-lea î.e.n.). Elevul lui Theophrast, Straton i-a urmat acestuia la conducerea Lyceului. O parte din viață şi-a petrecut-o în Egipt, fiind educatorul lui Ptolemeu Philadelphul. A creat un sistem de fizică, potrivit căruia totul se explică prin forța productivă a naturii, de aceea a fost supranumit *fizicianul.* El nu a acordat naturii nici inteligență, nici conştiință, cura făceau alți materialişti antici.

[7] *Xanthos din Lydia,* unul dintre cei mai vechi istoriografi greci, (probabil secolul al VI-lea î.e.n.). A scris *Istoria Lydiei* în 4 cărți, din care nu există azi decît cîteva fragmente.

[8] F. Gr. Hist., 765 F 12 (pp. 144, 20—25 şi p. 145, 6—14).

[9] Este Artaxerxes Mînă-Lungă rege ahemenid al Persiei (464—424 î.e.n.).

[10] *Matienii,* locuitorii Matianei, în Media, Asia Mică.

[11] Fr. 91 ft>. 144,20—146,15) Wehrli. Eratosthenes, I B 15 (ρ. 145,15—147,9).

[12] Într-adevăr şi astăzi strîmtoarea Gibraltar prezintă o adîncime mică, între 5O0 şi 200 m.

[13] Marea Sardiniei atinge cam 3.800 m, Marea Siciliei şi Marea Cretei, cam 3.000 m, în timp ce Marea Neagră are profunzimea maximă de 2.200 m.

părţile în care înclină fundul. El mai crede că, pînă la urma urmei, Pontul întreg va fi umplut de mîl, dacă rîurile tributare vor rămînea aşa cum sînt: căci pînă şi astăzi sînt mlăştinoase părţile de stînga ale Pontului, ca Salmydessos şi aşa-numitele Stethe „piepturi" din limbajul marinarilor, găsite în preajma Istrului şi a pustei sciţilor[1]. Poate că şi templul lui Ammon — presupune el — a fost situat odinioară la mare, apoi, datorită retragerii apelor, acesta a ajuns să fie astăzi în mijlocul uscatului. Straton îşi explică faptul că oracolul lui Ammon a devenit atît de celebru şi de cunoscut tocmai datorită situării lui la mare; la depărtarea lui serioasă de mare aşa cum se află astăzi, ar fi fost inexplicabile renumele şi faima de care se bucură astăzi. Egiptul a fost odinioară acoperit de apa mării pînă la mlaştinile din preajma Pelusionului, a muntelui Casios şi a lacului Sirbonis[2], într-adevăr, şi astăzi, în Egipt, cînd se deschid ocne de sare, săpăturile subterane scot mereu la iveală nisip şi scoici, ca şi cum ţinutul ar fi fost odinioară fund de mare şi întreaga regiune din jurul muntelui Casios şi al locurilor aşa-numite Gerrha[3] ar fi fost o mlaştină cu ochiuri de apă ce se unea cu Golful Mării Erythree: prin retragerea mării, aceste locuri şi-au arătat faţa, doar lacul Sirbonis a mai rămas, dar cu timpul şi acesta s-a surpat şi s-a preschimbat în mlaştini. La fel şi ţărmurile lacului Moeris[4] aduceau mai degrabă a coaste de mare decît de rîu. Ideea că marea a inundat odinioară, pentru anumite perioade de timp, o bună parte din continente şi apoi din nou le-a lăsat descoperite, oricine ar putea-o admite, de asemenea şi faptul că întreaga suprafaţă a pămîntului acoperită de apele mării prezintă anomalii de nivel, la fel, pe Zeus, ca faţa pămîntului pe care o vedem şi o populăm noi, suferind deopotrivă toate prefacerile pe care le semnalează Eratosthenes însuşi. În felul acesta, nimeni n-ar putea releva nimic absurd în raţionamentul lui Xanthos.

5. În schimb împotriva lui Straton s-ar putea ridica unele obiecţii, anume că în timp ce avea la îndemînă multe cauze reale, trecîndu-le cu vederea, el invocă altele lipsite de temei real. Prima cauză pe care o prezintă[5] el este faptul că mările Interioară şi Exterioară nu au acelaşi nivel şi aceeaşi adîncime. Cînd marea se ridică şi apoi scade, cînd inundă anumite locuri şi iar se retrage de pe ele, cauza nu este faptul că unele porţiuni ale fundului său sînt mai joase, iar altele mai ridicate, ci pentru că aceleaşi funduri de mare uneori se înalţă, alteori coboară din nou şi astfel apa mării creşte împreună cu fundul sau scade odată cu el: astfel, cînd apa mării creşte, provoacă inundaţii, iar cînd scade, ea se retrage în vechea sa albie. Căci dacă lucrurile nu ar sta astfel, ar trebui ca oricărei creşteri subite a mării să-i urmeze neapărat o inundaţie, ca de pildă în cazul mareelor şi al creşterii fluviilor, fie prin deplasarea apei dintr-un loc într-altul, fie prin creşterea volumului sau. Dar asemenea creşteri de volum nu vin grămadă unele peste altele, nici subit, iar mareele nu ţin prea multă vreme şi nu sînt neregulate; de altfel, nici nu se întîmplă inundaţii la marea noastră, nici în altă parte ori unde ar fi. Rămîne, aşadar, să socotim drept pricină a fenomenului solul însuşi, fie cel aflat pe fundul mării, fie cel inundat, dar mai degrabă cel din adîncime. De fapt, ceea ce este umed este mult mai mobil şi este susceptibil la prefaceri mai rapide; căci acţiunea vînturilor[6], care este cauza tuturor fenomenelor de acest fel, se exercită aici în mai rnare măsură. Dar,

---

[1]*Salmydessos,* azi Midjeh, la nord-vest de Bosfor, fiind o plajă pustie şi pietroasă, lipsită de porturi şi bătută de vînturi (VII 6,1) Stethe „piepturi" sînt probabil terenurile mlăştinoase care, printr-o iluzie optică, apar în relief de la distanţă; ele se află în preajma Deltei Dunării, iar pusta sciților este cîmpia din nordul Dunării dinspre revărsare.

[555] *Pelusion,* azi ruinele Tineh, la est de Port-Said, pe brațul răsăritean al Deltei Nilului.

[2]Lacul Sirbonis, ce se întindea de-a lungul coastei şi comunica cu Mediterana prin Ecregma, este astăzi secat.

[3]*Gerrha,* nume confuz, ce desemnează aici o regiune, în altă parte (XVII 1,33), un oraş situat pe drumul dintre muntele Casios şi Pelusion.

[4]*Lacul Moeris,* azi Birket-el-Kerum, la vest de Nil şi la sud de Memphis.

[5]Fr. 91 (17—20) Wehrli

[6]Ideea că vîntul sau „suflul" în general este cauza multor modificări ale solului apare întîi la Aristotel, *Meteorologica,* II 8 Ea este susținută şi de Poseidonios, vezi Diogenes Laertios, VII 154, sursa lui Strabon din acest pasaj şi din VI 1,6. Poseidonios probabil a împrumutat-o, prin Timaios, de la Theophrast. Vezi P. Steinmetz, *Die Physik des Theophrast — von Eresos,* Berlin-Zürich, 1964, pp. 204—210; F. Schühlein, *Untersuchungen über des Posidonius Schnft* Περὶ ὠκεανοῦ, Freising, 1901, p. 46 şi 70—71.

după cum am spus, ceea ce produce fenomenele mai sus pomenite este faptul că aceleaşi funduri de mare uneori se înalţă, alteori coboară, şi nu faptul că unele funduri sînt înalte, altele mai joase; Straton[1] îmbrăţişează ultima cauză, deoarece socoteşte că ceea ce se petrece cu fluviile se întîmplă şi cu mările, unde curentul depinde de panta terenurilor. Altfel el n-ar fi pus pe seama fundului mării curentul din strîmtoarea Bizanţului, pretinzînd că fundul Pontului Euxin este mai ridicat decît al Propontidei şi al mării din continuarea acesteia şi adăugînd totodată şi cauza: albia Euxinului se umple treptat cu mîlul cărat de fluvii şi devine astfel o mare puţin adîncă, iar din această pricină apele sale ies din matca lor. Aceeaşi explicaţie o transferă ei şi asupra mării noastre, în întregimea ei, în comparaţie cu Marea Exterioară, deoarece şi ea şi-a ridicat fundul faţă de cel din marea Atlanticului; într-adevăr, şi marea noastră se umple din debitul multor rîuri şi primeşte la fel depuneri de mîl. Ar fi trebuit, prin urmare, ca şi curentul de la Coloanele lui Heracles şi de la Calpe[2] să fie asemănător cu cel de la Bizanţ. Dar să las la o parte această dispută pentru că mi se va spune că şi acolo se produce la fel curentul, doar că el este risipit de flux şi reflux şi [cu un cuvînt] de maree şi în felul acesta rămîne neobservat.

6. Dar iată întrebarea la care aştept acum răspuns: înainte de-a se fi deschis strîmtoarea Bizanţului, ce a împiedicat bazinul Euxinului, care era pe atunci mai scăzut decît al Propontidei şi al mării din continuarea ei, să nu se umple cu aluviunile fluviilor, fie că Euxinul forma şi înainte vreme o mare, fie că era doar un lac ceva mai întins decît Macotis? Iar dacă mi se va accepta această primă obiecţie, voi adăuga şi întrebarea următoare: oare nu cumva suprafaţa apei acelei mări şi a Propontidei se comporta astfel încît, atîta vreme cît avea acelaşi nivel, nu era silită să erupă dintr-un bazin în altul, datorită rezistenţei şi presiunii provocate de [două] forţe aidoma; dar de îndată ce apa din bazinul interior s-a ridicat faţă de a celorlalte, ea a forţat stavila şi a evacuat matca mai plină? Şi nu s-a ajuns de aici ca Marea Exterioară să comunice într-un singur curent cu cea Interioară şi să ia aceeaşi suprafaţă ca ea, fie că aceasta din urmă a fost mai înainte mare, fie că a fost lac, în orice caz mare a fost pînă în cele din urmă, datorită amestecului şi preponderenţei Mării Exterioare [mai covîrşitoare]? Iar dacă mi se va accepta şi această explicaţie, nu-i aşa că actuala scurgere nu putea fi împiedicată, dar fără să fi fost provocată nici de un sol submarin mai ridicat, nici de pantă, cum susţine Straton?

7. Aceste explicaţii pot fi transpuse şi la marea noastră, în întregimea ei, precum şi la Marea Exterioară, fără să luăm drept cauză a eruperii unui bazin într-altul fundul mărilor şi panta lor, ci fluviile tributare; de fapt, după părerea acestor autori[3], nu este neverosimilă nici ideea că întreaga noastră mare a fost odinioară lac, apoi, umplută de fluvii, ea a debordat, dînd năvală prin strîmtorile Coloanelor lui Heracles, ca o cataractă; că apoi Marea Exterioară, mărită mereu şi din ce în ce mai mult, s-a preschimbat de la sine, ou vremea, în mare confluentă cu a noastră şi şi-a unificat cu ea suprafaţa; iar lacul s-a schimbat atunci în mare, datorită dominaţiei [Mării Exterioare].

Dar este cu totul împotriva legilor fizicii să compari marea cu rîurile, căci acestea curg în direcţia înclinării albiei lor, cîtă vreme marea nu are pantă. Strîmtorile apoi sînt străbătute de curenţi supuşi altor principii şi sînt provocaţi de aluviunile pe care le depun fluviile pe fundul mării. Căci depunerile de mîl se îngrămădesc numai la gura fluviilor, cum sînt, de pildă, pomenitele stethe de la gurile Istrului, pusta sciţilor şi Salmydessos, la formarea cărora au contribuit şi alţi torenţi: la fel [s-au format] porţiunea din preajma gurilor rîului Phasis, ţărmul Colchidei, care este nisipos, jos şi moale, împrejurimile Thermodontului[4] şi ale Irisului[5],

[1]Fr. 91 (p. 148,15—149,1) Wehrli

[2]*Calpe,* oraş şi munte în Hispania, în provincia Boetica, situat în faţa Abylei africane. Muntele Calpe pare să fie capul Europei din strîmtoarea Gibraltar, iar oraşul Calpe trebuie să fi fost prin împrejurimile acestui cap geografic. Abyla (Africa) şi Calpe (Europa) formau coloanele lui Heracles.

[3]Se referă la Straton şi la Eratosthenes

[4]*Thermodont,* azi Termak, afluent al Pontului Euxin, ce curgea prin provincia Pontului.

[5]*Iris,* azi Iekil-Irmak, rîu al Asiei Mici, izvora din Cappadocia, traversa partea de vest a regatului Pontului şi se vărsa în Pontul Euxin în apropiere de Amisos, între Halys şi Thermodont.

întreaga Themiskyra[1], sau Cîmpie a Amazoanelor, şi cea mai mare parte a Sidenei[2], precum şi regiunile de la gura altor rîuri. Într-adevăr, toate rîurile, la fel ca Nilul, prefac în uscat porţiunea mării din faţa gurii lor, unele în mai mare măsură, altele în mai mică; mai puţin izbutesc rîurile care nu cară la vale mult mîl, mai mult, cele care străbat un teritoriu întins, cu pămînt sfărîmicios, şi care primesc mulţi afluenţi; aşa este de pildă Pyramos[3] care a mărit mult teritoriul Ciliciei, fapt pentru care s-a făurit chiar un oracol:

Dat va fi celor de mîine, cînd Pyramos c-unde-argintii în
Cipru v-ajunge-oferind întindere-uscatului sacru[4].

Căci ieşind din mijlocul cîmpiilor Cataoniei[5], unde acest rîu este navigabil, el se rostogoleşte în salturi prin trecătorile muntelui Taurus[6], pînă în Cilicia şi se varsă în braţul de mare[7] din faţa acesteia şi a Ciprului.

8. Pricina[8] pentru care aluviunile cărate de fluvii nu ajung de la bun început în largul mării este faptul că marea, în mişcarea ei de înaintare şi de retragere ce-i este proprie, le respinge mereu; într-adevăr, marea seamănă cu fiinţele vii şi, după cum acelea aspiră şi expiră încontinuu, în acelaşi fel şi ca săvîrşeşte o mişcare alternativă dinspre sine şi înspre sine[9]. Acest fenomen apare limpede pentru oricine care stă pe ţărm în timpul ridicării valurilor; căci deodată picioarele-i sînt scăldate de apă şi apoi dezvelite şi iarăşi acoperite, şi aşa mereu; acestei uşoare oscilaţii i se suprapune talazul care, chiar dacă este mai domol, capătă totuşi putere mai mare şi azvîrle pe ţărm orice corp străin:

Maldur'i de ierburi afară zvîrlind peste maluri...[10]

Acest fenomen se observă mai bine pe vînt, dar şi pe vreme liniştită şi chiar în timpul vînturilor ce bat dinspre uscat; căci valul chiar şi atunci este împins spre ţărm împotriva vîntului, ca şi cum o mişcare proprie a mării l-ar sili să se mişte o dată cu ea.
La aceasta se referă şi versurile:

Cum răscolite de vîntul de-apus ale mării talazuri
Repezi şi dese spre mal cu vuiet pornesc dup-olaltă
Ele-nainte se-ncreastă venind şi apoi cu putere
Gem sfărîmate de stînci şi se-ncovoaie-nalte la maluri

---

[1]*Themiskyra,* sau Cîmpia Amazoanelor, oraş al Pontului occidental, pe malurile Thermodontului, în apropierea gurilor acestui rîu. Legenda îl socotea capitala Amazoanelor.
[2]*Sidene* (şi *Side)* oraş în Troada, Asia Mică, pe Granicos; *Side* mai este identificat cu actualul Eski-Adalia, fosta capitală a Pamphyliei, Asia Mică, între gurile rîului Melas şi ale Eurymedonului.
[3]*Pyramos,* rîu în Cilicia, identificat cu actualul Djihun, izvora din Lycaonia, la est de Comana, curgea spre sud, trecea prin oraşele Pyramos şi Mopsuesta şi se vărsa în Mediterană prin Golful Issos, mai jos de Mallos.
[4]Vezi C. Alexandre, *Oracula Sibyllina,* cartea IV, 97, Paris.
[5]*Cataonia,* regiune străveche a Asiei Mici, cuprinsă în Cappadocia. Capitala ei era Comana.
[6]*Muntele Taurus,* azi Hindu-Kuş, este un lanț muntos din Asia Mică, avînd direcția est-vest, paralel cu coasta sudică a Asiei Mici, apoi se bifurcă, o ramură terminîndu-se la golful Satalieh, alta, la golful Cos.
[7]Brațul de mare sau strîmtoarea dintre Cilicia şi Cipru în care se varsă rîul Pyramos este de fapt Golful Issos, situat pe coasta sudică a Asiei Mici, acolo unde orientarea vest-est a țărmului face cotitura spre sud.
[8]Explicația aparține lui Poseidonios, F. Gr. Hist., 87 F 91 (p. 151,5—152,19).
[9]În III 5,7. Strabon atribuie lui Athenodoros (F. Gr. Hist., 746 F 6 c) teoria asemănării dintre mare şi ființele vii
[10]Homer, *Iliada,* IX, 7 (trad. Murnu 7).

Şi pe uscat risipindu-se-mproaşcă săratele spume[1],

la fel şi versul:

.......Răsună pe-alături
Ţărmul înalt peste care se-mproaşcă talazul în spume[2]

9. Înaintarea valului capătă o oarecare putere, încît azvîrle din sînul său orice corp străin. Acest fenomen se numeşte şi purificarea mării[3], prin care leşurile şi epavele sînt aruncate de valuri la ţărm. Dar înaintarea mării nu are atîta putere, încît valul să arunce pe ţărm vreun leş sau lemn sau, ceea ce este mai uşor, vreo plută, dar, în acelaşi fel să le readucă în larg, cînd părăseşte locurile din apropierea mării. Tot astfel şi aluviunile, ca şi apa înnămolită care le cuprinde, sînt respinse de valuri, în timp ce propria lor greutate le ajută să cadă mai grabnic la fund chiar lîngă ţărm, înainte de-a fi cărate în larg. De altfel şi forţa rîului încetează îndată ce înaintează [în mare] doar puţin de la gura sa. În felul acesta, aşadar, se poate admite [presupunerea] că, într-o bună zi, întreg bazinul mării va fi umplut cu mîlul depus, începînd de la ţărmuri [înainte], dacă va primi continuu aluviuni din rîuri. Acest fenomen s-ar întîmpla, chiar dacă am presupune că Pontul este mai adînc decît Marea Sardiniei, despre care se spune că este cea mai adîncă din mările măsurate pînă acuma, anume de 1.000 de orgyi[4], după cîte pretinde Poseidonios.

10. Numai că o astfel de cercetare a cauzelor mai greu se poate accepta; mai potrivit este să se adopte un raţionament întemeiat pe fapte mai evidente, care pot fi văzute, într-un fel sau altul, zilnic; căci, de fapt, inundaţiile, cutremurele, erupţiile vulcanice, ridicările fundului mării fac să se înalţe şi marea, în vreme ce surpările lui o fac să coboare; negreşit, nu e cu putinţă ca numai blocurile de lavă şi insulele mici să fie ridicate astfel, în vreme ce insulele mari nu; de asemenea, ca insulele să fie, dar continentele nu. Tot astfel se pot produce şi surpările, mici sau mari, de vreme ce se vorbeşte despre crăpări ale scoarţei pămîntului şi despre înghiţirea unor regiuni şi a unor aşezări întregi, sub forţa cutremurelor, cum s-a întîmplat cu Bura şi Bizone[5], şi cu alte mai multe locuri. Şi Sicilia poate fi la fel de bine reprezentată ca o bucată ruptă din Italia, cît şi ca rezultatul unei mase aruncate la suprafaţă din străfunduri de focul Etnei; la fel stau lucrurile şi cu insulele Lipari şi Pithecusse[6].

11. Eratosthenes[7] însă este atît de nostim, încît, deşi este matematician, nu ratifică nici măcar principiul lui Archimedes[8] care în lucrarea *Despre corpurile plutitoare* spune că suprafaţa oricărui lichid în echilibru şi în stare de repaus ia forma unei sfere, dacă are acelaşi centru cu pămîntul. Acest principiu îl admit toţi aceia care au cît de cît contingenţe cu matematicile. Eratosthenes însă consideră că Marea Interioară, deşi este unică, după cum afirmă el însuşi, nu este dispusă sub o suprafaţă unitară, nici măcar în părţile ei învecinate. El ia ca martori ai unei astfel de păreri greşite pe arhitecţi, cu toate ca matematicienii au declarat arhitectura o ramură a matematicii. El citează [în sprijinul său] pe Demetrios[9] care a încercat să taie istmul Peloponesului ca să ofere o

---

[1]Homer, *Iliada,* IV, 425 şi urm. (trad. Murnu, 413 şi urm.).
[2]Homer, *Iliada,* XVII, 265 (trad. Murnu, 246—247).
[3]Vezi Aristotel, *Istoria animalelor,* VI 13,568[a] 4; *Meteorologica* I 14
[4]*Orgya* este unitatea de măsură ce echivalează cu 2 brațe întinse sau cu 1,776 m. 1.000 de orgyi înseamnă 1.776 m sau 1,776 km. De fapt Marea Sardiniei atinge 3.800 m.
[5]*Bura,* oraş al Ahaiei, a fost distrus de cutremur în 373 î.e n. Bizone, oraş al Thraciei, pe țărmul apusean al Pontului Euxin între Apollonia şi Callatis, a fost distrus de cutremur în 200 î.e.n. Ultimul eveniment l-a consemnat Demetrios din Callatis, F. Gr. Hist., 85 F 6.
[6]Insulele Pythecusse (Ainaria şi Prochyta, azi Ischia şi Procida) în nord-vestul golfului Napoli.
[7]I B 16 (p. 100,1—101,19).
[8]Archimede Περὶ δχουμένων, 1,2 (vol. II, 319, 1, Heiberg). Vezi şi Aristotel, *De caelo,* II, 4, 287 b.
[9]Este vorba de regele Macedoniei Demetrios I Poliorcetul (293—287 rege), fiul lui Antigonos, unul dintre succesorii lui Alexandru. A reluat proiectul tăierii istmului de Corinth, conceput prin 400

nouă trecere navelor, dar a fost oprit de arhitecţii care, efectuînd măsurătorile i-au adus la cunoştinţă că marea din golful Corinthului are nivelul mai înalt decît cea din părţile oraşului Kenchreai[1], astfel că, dacă va tăia limba de pamînt dintre ele, inundaţia ar acoperi toate regiunile dinspre strîmtoarea Eginei[2], Egina însăşi ca şi insulele vecine, şi nici măcar traversarea vaselor n-ar trage prea mari foloase. Din această pricină şi euripii sînt impetuoşi şi îndeosebi curentul din strîmtoarea Siciliei, despre care spune că se comportă la fel ca fluxul şi refluxul Oceanului; într-adevăr, curentul de aici îşi schimbă de două ori direcţia în fiecare răstimp de o zi şi o noapte, la fel ca oceanul care produce de două ori fluxul şi refluxul. Fluxului îi corespunde curentul ce înaintează din Marea Tyrrheniană spre Marea Siciliei, ca şi cum ar proveni de la o suprafaţă mai ridicată; pe acesta îl numeşte curent descendent; îl asimilează cu fluxul, pentru că începe şi încetează în acelaşi timp: anume începe la răsăritul lunii şi la apusul ei; încetează, cînd luna se află pe meridianul ceresc de pe amîndouă laturile sferei deasupra pămîntului, şi de sub pămînt. Refluxului îi corespunde curentul invers, numit curent de ieşire, care începe o dată cu trecerea lunii pe unul sau altul din meridiane, la fel ca refluxul, începînd o dată cu atingerea punctelor de pe [bolta] cerului de la răsăritul şi de la apusul ei[3].

12. Despre fluxuri şi refluxuri au tratat îndeajuns Poseidonios şi Athenodoros[4]. Cît priveşte curentul alternativ al strîmtorilor, cum explicaţia pe care aceştia o dau face apel la fizică mai mult decît se cere pentru lucrarea noastră, este de ajuns să spunem doar atît, că nu există numai un singur fel de curenţi în strîmtori, cel puţin specifici; (altfel, curentul din strîmtoarea Siciliei nu şi-ar schimba direcţia de două ori în fiecare zi, cum spune Eratosthenes, iar la Chalkis de şapte ori[5], în vreme ce curentul de lîngă Bizanţ nu-şi schimbă niciodată direcţia, ci curge păstrîndu-şi mereu acelaşi sens dinspre Marea Pontului spre Propontida — după cîte spune Hipparchos[6] — şi uneori se şi opreşte în loc). Dar chiar dacă comportarea lor n-ar fi decît una şi aceeaşi, n-ar putea avea cauza pe care o indică Eratosthenes, şi anume faptul că marea, de cele două părţi ale strîmtorii, are nivel diferit; acest fenomen nu este cu putinţă nici măcar în cazul rîurilor, decît dacă au cataracte; dar chiar şi în acest caz, curentul lor nu ia direcţii contrare, ci este antrenat mereu spre nivelul inferior; şi acest fenomen se întîmplă numai pentru că albia rîurilor este în pantă, la fel şi suprafaţa apei. În acest caz, strîmtorile nu numai că nu au curenţi alternativi, dar le lipseşte şi starea de repaus şi de echilibru, de vreme ce în ele are loc confluenţa apelor, dar suprafaţa apei nu este uniformă, ci de o parte, ea este mai ridicată, de cealaltă mai coborîtă. Cine, aşadar, ar putea afirma că suprafaţa mării este înclinată? Şi aceasta, mai ales de cînd cu ipoteza sfericităţii celor patru corpuri pe care le numim „elemente"[7].

Într-adevăr, lucrurile nu se petrec cu apa la fel ca şi cu pămîntul care, datorită constituţiei sale solide, are depresiuni şi proeminenţe permanente; dimpotrivă, apa se varsă peste pămînt potrivit principiului gravităţii şi adoptă acea suprafaţa pe care o indică Archimedes.

13. După ce a vorbit[8] despre Ammon şi despre Egipt, Eratosthenes adaugă[9] că şi muntele Casios pare să fi

---

î.e.n. de tiranul Periandru, după informația lui Diogenes Laertios, I 99.

[1] *Kenchreai,* oraş pe coasta Mării Egee din golful Salonic.

[2] *Strîmtoarea Eginei* este situată între insulele Egina şi Argolida, regiune a Peloponesului.

[3] Vezi, pentru o descriere şi mai completă a mareelor, III 5,8. Vezi şi J. Rouch, *Les marées,* Paris, 1961, p. 125 şi urm

[4] Poseidonios, F. Gr. Hist., 87, F 82 b (20—21), Athenodoros, F. Gr. Hist., 46, F 6 b (20—21).

[5] Vezi aceeaşi informație despre curenții din Chalkis la Aristotel, *Meteorologica,* II 8,7. Astăzi se constată 4 alternanțe regulate timp de 3 săptămîni pe lună şi alternanțe foarte neregulate, pînă la 14 în 24 de ore, într-o săptămînă pe lună, vezi J. Rouch, *Les marées,* p. 127.

[6] VIII, 3 a (p. 154,26—155,3) = 6 (id.) Diks

[7] Este vorba de cele patru principii ale lui Empedocle adoptate de stoici: pămîntul, apa, aerul şi focul (S.V.F., fr. 102), vezi şi Diogenes Laertios, VIII, 155. Teoria sfericității lor este la origine o doctrină pythagoreică (Plutarh, *De plac. philos.,* I, 14). Vezi asupra acestei teme şi A. Fridh, *Les théories de l'océan,* Göteborg, 1951.

[8] În I 3,11

[9] I B 19 (21—26).

fost odinioară udat împrejur de mare, şi că întreg teritoriul în care acuma se află regiunea aşa-numită Gerrha, a fost acoperit de ape cu nivel scăzut, care atingeau golful Mării Erythree, iar cînd marea şi-a retras apele, acesta a rămas descoperit.

A spune că regiunea în discuţie a fost acoperită de ape cu nivel scăzut care atingeau golful Mării Erythree este o expresie echivocă, deoarece noţiunea de „a atinge" are şi sensul de vecinătate şi de contiguitate, astfel că, în cazul apelor, ar însemna o confluenţă a unei ape cu alta. Eu negreşit înţeleg expresia în sensul că apele cu nivel scăzut se aflau în vecinătatea Mării Erythree [ceea ce a durat] cîtă vreme a fost închisă strîmtoarea Coloanelor lui Heracles; dar cînd limba de pămînt din strîmtoare s-a surpat, apele s-au retras, scăzînd nivelul mării noastre, datorită scurgerii apelor ei prin Coloanele lui Heracles. Dimpotrivă, Hipparchos[1], înţelegînd termenul „a atinge" în sensul de confluenţă a mării noastre (Mediterane) cu Marea Erythree, datorită creşterii apelor, atacă pe Eratosthenes, întrebîndu-se de ce marea noastră, antrenată de scurgerea apelor ei dincolo de strîmtoarea Coloanelor, nu a atras cu sine într-acolo şi Marea Erythree cu care forma o singură confluenţă, ci aceasta din urmă a rămas la acelaşi nivel, fără să scadă. Căci — adaugă Hipparchos — potrivit afirmaţiilor lui Eratosthenes, întreaga mare exterioară formează o singură confluenţă, astfel că şi Marea Apuseană[2] şi Marea Erythree sînt o singură, mare. Zicînd acestea, el adaugă şi consecinţa anume că marea din afara Coloanelor şi Marea Erythree, precum şi marea care este confluentă cu aceasta din urmă, au acelaşi nivel.

14. Dar Eratosthenes [poate] pretinde, mai întîi, că el n-a afirmat acest lucru, anume că marea noastră, pe vremea cînd avea debitul crescut, era confluentă cu Marea Erythree, ci numai că cele două mări erau apropiate una de alta; apoi, unitatea şi continuitatea mării nu implică neapărat acelaşi nivel şi aceeaşi suprafaţă, cum nu au nici marea noastră nici, pe Zeus, cea de lîngă Lechaion[3], nici cea din jur de Kenchreai. Această obiecţie o aduce însuşi Hipparchos în tratatul său împotriva lui Eratosthenes. Dar, de vreme ce el a cunoscut părerea lui Eratosthenes, să-l atace prin argumente adecvate cazului în speţă şi să nu ia imediat lucrurile în sensul că, dacă susţine cineva că Marea Exterioară este unică, acela recunoaşte implicit că suprafaţa ei este unitară.

15. Cînd Hipparchos[4] declară apocrifă inscripţia theorilor cyrenieni de pe figurile de delfini, el nu aduce dovezi convingătoare, anume că întemeierea Cyrenei[5] e fixată de tradiţie în timpuri istorice, în vreme ce nimeni nu pomeneşte despre existenţa vreunui oracol pe ţărmul mării. Ce-ar fi totuşi dacă, printre dovezile din care aflăm că acel loc s-a aflat odinioară la ţărmul mării, au figurat şi ofranda delfinilor ca şi inscripţia theorilor cyrenieni, chiar dacă nimeni nu istoriseşte acest lucru? În vreme ce admite[6] că, o dată cu ridicarea fundului, marea s-a înălţat şi ea de a inundat ţinutul pînă la templu, pe o distanţă de peste 3.000 de stadii [555 km] de la marea actuală, el respinge presupunerea că ea a crescut într-atît, încît să poată acoperi sub ape şi insula Pharos în întregime, precum şi multe părţi ale Egiptului, ca şi cum nivelul apelor n-a fost atît de ridicat, încît să le acopere şi pe acestea. El mai pretinde că, dacă, înainte de deschiderea strîmtorii Coloanelor, bazinul mării noastre s-ar fi umplut atît cît a pretins Eratosthenes[7], neapărat ar fi trebuit să fie inundate mai întîi întreaga Libye ca şi cele mai multe părţi ale Europei şi ale Asiei; la acestea, el mai adaugă că şi Pontul ar fi fost confluent pe atunci cu Adriatica în anumite părţi, deoarece Istrul, de prin părţile Pontului, se împarte în două braţe[8], fiecare vărsîndu-se într-una dintre cele două mări, datorită înclinării locului. Dar, pe de o parte, Istrul nu-şi are izvoarele în părţile Pontului, ci, tocmai dimpotrivă, în munţii situaţi mai sus de Marea Adriatică, pe de altă parte, el nu se varsă în amîndouă mările, ci numai în Pont, iar în braţe se desparte numai spre gura de

---

[1]VIII, 4 (p. 155,21—156,25) = 8 (id.) Dicks
[2]Marea Apuseană este Oceanul care are confluenţă cu Marea Erythree.
[3]*Lechaion,* orăşel antic al Peloponesului, situat în golful Crissa, zis şi golful Lechaion, lîngă promontoriul cu acelaşi nume. El era portul Corinthului.
[4]VIII 5 (1—8) = 9 (id.) Dicks
[5]*Întemeierea Cyrenei* a avut loc prin 630 î.e.n. de către colonişti din Creta şi din Thera.
[6]Hipparchos, VIII 6 (p. 157,8—158,4) = 10 (id) Dicks.
[7]I B 20 (11—17).
[8]Este limpede că Eratosthenes s-a înşelat în acest punct şi a luat vreun afluent din dreapta Istrului (poate Drava sau Sava) drept un braţ al acestui fluviu.

revărsare. În rest, Hipparchos a împărtăşit o astfel de ignoranţă cu unii dintre înaintaşii[1] săi care au presupus că mai există un fluviu cu acelaşi nume ca Istrul, doar că acela se varsă în Adriatica, desprinzîndu-se din fluviul Istru; de aceea şi neamul pe la care trece şi-a împrumutat numele Istrului; tot pe aici şi-a croit drum de navigaţie şi Iason la întoarcerea de la colchidieni.

16. Pentru a ne întări împotriva uimirii în faţa prefacerilor de acest fel pe care le-am înfăţişat drept cauze ale inundaţiilor şi ale unor fenomene ca cele semnalate în preajma Siciliei, a insulelor lui Eol[2] şi a Pithecusselor, se cuvine să înfăţişăm şi alte numeroase cazuri asemănătoare cu acestea, din cele care se petrec ori s-au petrecut cîndva în alte părţi. Aceste pilde, adunate la un loc, şi înfăţişate înaintea ochilor noştri, vor pune capăt uimirii. În prezent, neobişnuitul ne mai tulbură simţirea şi ne scoate în vileag lipsa de experienţă pe tărîmul fenomenelor naturii şi al vieţii în general; aceasta s-ar întîmpla, de pildă, dacă cineva ne-ar povesti cele petrecute în preajma insulelor Thera şi Therasia[3], insule situate în porţiunea mării dintre Creta şi Cirenaica — una dintre ele, Thera, este metropola[4] Cyrenei — precum şi fenomenele din Egipt şi din multe părţi ale Eladei.

Între Thera şi Therasia, flăcările ce [au început deodată să] ţîşnească din sînul mării vreme de patru zile, încît toată marea fierbea şi ardea în vîlvătăi, au dat naştere peste puţin timp unei insule[5] ridicate la suprafaţă parcă cu pîrghii, fiind formată din rocă vulcanică şi cu un perimetru de 12 stadii [2,126 km]. După încetarea erupţiei, rodienii care stăpîneau[6] pe acele vremuri mare?. Îndrăzniră, cei dintîi, să se apropie cu corăbiile de acel loc şi să înalţe în insulă un templu al lui Poseidon Asfalianul. În Fenicia, povesteşte Poseidonios[7], cu prilejul unui cutremur, a fost înghiţit un oraş întreg situat mai sus de Sidon, în acelaşi timp s-au dărîmat aproape două treimi chiar din Sidon, dar nu dintr-o dată, încît nu s-a întîmplat o pierdere de oameni din cale-afară de mare. Acelaşi cutremur s-a întins şi în Siria întreagă, doar ceva mai slăbit. El s-a răspîndit apoi şi în cîteva din insulele Cyclade şi în Eubeea, astfel că izvoarele Arethusei[8] (un izvor din Chalkis) s-au astupat subit, iar după mai multe zile ele au ţîşnit din nou prin altă vînă; în tot acest răstimp, insula nu a încetat să fie zguduită de cutremure într-un punct sau în altul pînă ce în cîmpia Lelantos[9] scoarţa pămîntului s-a despicat şi a aruncat din străfunduri un rîu de lavă în flăcări.

17. Cu toate că mulţi au adunat date despre fenomene de acest fel, noi ne vom mulţumi cu culegerile lui Demetrios din Skepsis[10], deoarece sînt prezentate aşa cum se cuvine. Într-adevăr, cînd citează versurile poetului:

---

[1]Greşeala semnalată aici în legătură cu Istrul era generală în secolul al V-lea î.e.n. şi s-a menținut pînă pe vremea lui Pliniu, HI 127. Timagetos (FHG, IV, 519) prezintă pe Argonauți ajungînd pe un braț al Istrului în Adriatica, la fel Apollonios din Rodos, IV 284 şi urm.

[2]602 *Insulele lui Eol,* şi Lipari.

[3]Insulele *Thera* şi *Therasia* sînt situate în sudul Cycladelor. *Thera,* numită mai întîi Kalliste „cea mai frumoasă", azi Santorin, a fost produsă de un vulcan submarin. Este situată la sud-est de Pelopones, fiind a colonie a Lacedemonei şi metropola Cyrenei. Therasia, azi Therasin, este o insulă mult mai mică decît Thera, situată în apropierea ei, în partea apuseană.

[4]Împrejurarea colonizării Cyrenei de către colonişti din Thera este povestită de Herodot, *Istorii,* IV, 150—158.

[5]Insula nouă apărută între Thera şi Therasia este *Hiera,* prin 197 îe.n.

[6]Dominația maritimă rodiană a durat cam între anii 200—167 î.e.n.

[7]F 87 (p. 158,18—164,9).

[8]Izvoarele *Arethusei* din Chalkis sau fîntîna Arethusa, pomenită şi de Euripide în *Ifigenia în Aulis,* 170, se află în insula greacă Eubeea. Arethusa este numele mai multor izvoare din Syracusa, Sicilia, Ithaca, Eubeea. Numele acesta — spune legenda — a fost al unei nimfe din Elida, în Pelopones, care, scăldîndu-se în rîul Alfeu, a inspirat o dragoste nebună divinității rîului. Ca să scape, ea a cerut ajutorul Artemidei-Diana, care a transformat-o în izvor. Dar rîul îndată şi-a unit apele cu ale Arethusei.

[9]*Cîmpia Lelantos,* la sud-est de Chalkis, în Eubeea, era vestită prin izvoarele termale ce conținea (pe care le-a utilizat şi Sulla).

[10]Fr. 48 (p. 159,12—160,2) Gaede

Trec pe la apa cea limpede a două fîntîni curgătoare
Unde izvoare țîsnesc și de unde purcede Scamandrul[1]
Șuruie apă-ncropită dintr-unul și iese de-acolo
Aburi-ntocmai ca fumul ce iese cînd focul s-aprinde;
Chiar peste vară celalt e întocmai ca grindina rece
Ori ca omătul pe munte, ba chiar și ca apa-nghețată[2]

el nu ne îngăduie să ne mirăm pentru că astăzi numai izvorul cu apă rece mai dăinuie, în schimb cel cu apă calda nu se mai vede. Într-adevăr — zice el —, trebuie să vedem cauza acestui fenomen în secarea izvorului cu apă caldă. În sprijinul acestor afirmații, el menționează întîmplările istorisite de Democles[3], care povestește cum, în vechime, s-au produs niște cutremure puternice de pămînt în părțile Lydiei și ale Ioniei pînă în Troada, sub violența cărora sate întregi au fost înghițite și muntele Sipylos[4] s-a prăbușit — acestea [s-au petrecut] pe vremea domniei lui Tantalos[5] — iar din mlaștini au apărut lacuri, iar valul mării a inundat atunci Troia. Insula Pharos a Egiptului se afla odinioară în largul mării, acuma însă ea este lipită de continent; tot astfel și Tyrul[6] și Clazomenai[7]. În timpul șederii noastre[8] la Alexandria Egiptului, marea din preajma Pelusionului și a muntelui Casios, înălțîndu-se, a inundat pămîntul și a făcut o insulă din munte, încît a putut fi străbătut în barcă drumul ce duce pe lîngă muntele Casios în Fenicia. N-ar fi, așadar, de loc de mirare, dacă într-o bună zi istmul, care separă marea Egiptului de marea Erythree, surpîndu-se sau spărgîndu-se, va da la iveală o strîmtoare și va uni apele Mării Exterioare cu ale Mării Interioare, cum s-a întîmplat cu strîmtoarea de la Coloanele lui Heracles. Am dat cîteva date despre fenomene de acest fel și la începutul lucrării noastre; ele trebuiesc adunate la un loc, ca să pregătim astfel o convingere puternică în acțiunile naturii și în diversele prefaceri care au loc.

18. Despre Pireu[9] se spune că, la început, a fost o insulă și pentru că era situată dincolo de țărm și-a primit numele ce-l poartă. Dimpotrivă, Leucade[10], care era înainte vreme o peninsulă, s-a schimbat în insulă cînd corintienii au tăiat istmul; se spune că despre ea vorbește Laertes[11] în versurile:

De-ar fi să fiu cum eu am fost odată,

---

[1]*Scamandrul* sau *Xanthos* rîu al Troadei, în Asia Mică, la vest de Troia. Izvora din muntele Ida, avînd un izvor cald și unul rece. Aproape de gură se unește cu rîul Simois și apoi se varsă în Marea Egee.
[2]Homer, *Iliada,* XXII, 147 și urm. și 151 (trad. Murnu, 145 și urm.).
[3]*Democles,* istoric din Pygela, în Arcadia (Pelopones, secolele V—IV î.e.n.), pomenit și de Dionysios din Halicarnas, *De Thucydide,* 5. Vezi Fragmentele păstrate de la el în FHG., II, 20—21.
[4]*Muntele Sipylos* (azi Manisadag), în Lydia, în apropierea Meandrului. Pe acest munte era așezat un oraș cu același nume, capitala lui Tantal și orașul în care Niobe a fost transformată în piatră.
[5]*Tantalos,* rege legendar al Frigiei. Vezi și XIV 5,28
[6]*Tyrul* azi Șur, este un vestit oraș al Feniciei, ridicat la origine pe o insulă de lîngă țărm, unită de Alexandru de continent (XVI 2,23).
[7]*Clazomenai,* azi Vurla, oraș al Ioniei, situat într-o mică peninsulă cu același nume care a fost la început insulă, între Smyrna și Teos.
[8]Pentru Călătoria lui Strabon la Alexandria Egiptului, vezi *Studiul introductiv,* 1.6
[9]Părerea că numele Pireului, provenind de la πέραν „dincolo de" mare, trădează faptul că la origine locul era o insulă, este curentă în antichitate, vezi W. Judeich, *Topographie von Athen,* 1931, p. 47
[10]*Leucade,* azi San Mauro, este insulă în Marea Ionică, aproape de Acarnania, foarte apropiată de țărmul continentului, încît azi este legată printr-un pod. În antichitate circula legenda că de pe capul stîncos situat în sudul insulei, se aruncau nefericiții în dragoste. De aceea a rămas ca proverb „saltul Leucadei".
[11]*Laertes,* regele legendar al Ithacăi, soțul Anticleei și tatăl lui Odysseus.

Cînd peste chefaleni domnind luat-am
Temeinica cetate de pe malul
Uscatului de dincolo, Neriton[1].

Au fost deci în aceste locuri canale tăiate de mîna omului, iar în alte părţi, s-au depus aluviuni ori s-au ridicat poduri, aşa cum şi astăzi, în insula[2] din faţa Siracuzei se află un pod care o leagă de uscat, pe locul unde înainte vreme, după spusele lui Ibycus[3], se afla un dig ridicat din pietre îngrămădite, numit „eclect". Un alt exemplu este Bura şi Helike[4], care au dispărut una îngropată într-o prăpastie, alta sub valurile mării. În preajma Methonei[5] din Golful Hermionic[6], după o erupţie de flăcări s-a ridicat un deal de 7 stadii [129,50 m] care în timpul zilei era inaccesibil din pricina căldurii şi a duhorii de sulf, noaptea însă răspîndea un miros plăcut, luminînd în jur pînă departe şi răspîndind căldură de clocotea apa mării pe o întindere de 5 stadii [0,925 km]; marea era tulbure chiar pe 20 de stadii [3,700 km] şi era acoperită cu grămezi de stînci piezişe ca turnurile de înalte. Lacul Copais a înghiţit atunci oraşele Arne şi Mideia[7], pomenite de poet în *Catalogul corăbiilor.*

Din Midea, din Arne mănoasă în struguri[8]

De asemenea, apele lacului Bistonis[9] şi ale actualului lac Aphnitis[10] par să fi inundat cîteva din oraşele tracilor, după alţii şi de-ale trerilor[11], care au convieţuit cu tracii. Una din Echinade[12], numită mai înainte Artemita, s-a unit cu continentul; acelaşi fenomen se spune că s-a petrecut şi cu alte insuliţe de la gura rîului Acheloos, prin depunerea aluviunilor fluviului la malul mării, şi celelalte s-au legat la fel, după cîte spune Herodot[13]. Unele promontorii ale Etoliei[14] au fost insule mai înainte; o astfel de schimbare a suferit şi Asteria[15],

---

[1]*Neriton,* promontoriu al insulei Ithaca, patria lui Odysseus. Pentru versuri, vezi Homer, *Odiseea,* XXIV, 377 şi urm. (trad. Murnu, 504 şi urm.).
[2]Este vorba de insula Ortygia legată de Sicilia prin 540 î.e.n. Pe vremea lui Thucydides (VI, 3,2), digul care o lega s-a surpat iar pe vremea lui Strabon, ea a fost legată printr-un pod.
[3]*Ibycus,* poet liric grec din secolul al VI-lea î.e.n., care a trăit în oraşul Rhegium al Italiei de Sud. Din poeziile lui s-au păstrat foarte puține fragmente sub titlul „Răpirea lui Ganymedes". Pentru locul de față, fr. 321 (p. 160,25—161,3) Page.
[4]*Bura* şi *Helike* sînt două oraşe antice situate în Ahaia din Pelopones, în golful Corinthului. în 373 î.e.n., la un puternic cutremur de pămînt, au fost înghițite de mare. Helike este în curs de descoperire arheologică.
[5]*Methone,* de fapt Methana (prima variantă a numelui fiind frecventă la Thucydides, de unde confuzii cu alte oraşe Methone — zice Strabon), o fortăreață în peninsula Argolida, între Troizem şi Epidaur, la golful Hermionic. Pausanias, II, 34, 31, vorbeşte de o erupție subterană pe vremea lui Demetrios regele Macedoniei, deci între 277—244 î.e.n.
[6]*Golful Hermionic* este partea de est a golfului Argolidei, lîngă oraşul antic Hermiona din Argolida.
[7]*Arne* şi *Mideia,* oraşe ale Beoției dispărute de multă vreme.
[8]Homer, *Iliada,* II, 507 (trad. Murnu, 499—500).
[9]*Lacul Bistonis,* azi Lagos, se afla în Thracia, aproape de Abdera.
[10]*Lacul Aphnitis,* lac în Thracia, numit Daskylitis pe vremea lui Strabon (XIII, 1,9) în apropierea Kyzicului.
[11]*Trerii,* după Thucydides, II, 96, populație tracă. Oraşele lor au fost acoperite de apele lacului Aphnitis din Thracia.
[12]*Echinadele,* insulițe scunde situate la gura rîului Acheloos, la granița dintre Acarnania şi Etolia. Vezi şi X, 2,19; şi Herodot, II, 10; Thucydides, II 102.
[13]Herodot, II, 10; după unele lecțiuni, Hesiod.
[14]*Etolia,* ținut al Elladei continentale, învecinat la vest cu Acarnania, Ia est cu locrienii ozoli, cu Parnasul şi Oita, la nord cu Epirul şi Thessalia, la sud cu Ambracia şi cu marea Corinthului. Oraşele principale au fost Calydon (vestit în mitologie prin vînătoarea mistrețului) şi Thermon, locul de adunare a tuturor etolienilor.
[15]*Asteria* (la Homer Asteris) sau Dyscallion, o mică insuliță între Kephallenia şi Ithaca, la vest de

pe care poetul o numeşte Asteris:

> Se *află-ntre Ithaca*
> *Şi Sama cea cu mal stîncos la mijloc*
> *Un mic ostrov ce Asteria se cheamă*
> *Şi-are el limanuri cu intrare*
> *Din două părţi, de-adăpostit corăbii*[1].

Acum ea nu prezintă nici măcar un singur loc de ancorat convenabil. Tot astfel în Ithaca nu se mai găseşte peştera şi sanctuarul Nimfelor, de care vorbeşte Homer[2]. E mai bine să pun această nepotrivire pe seama schimbării produse de natură decît pe a neştiinţei poetului sau a intenţiei lui de a da date false asupra locurilor, de dragul miraculosului. Pe de altă parte însă, fiind vorba de ceva obscur, las fiecăruia libertatea de apreciere.

19. Antissa[3] a fost odinioară o insulă, după cîte afirmă Myrsilos[4]. După insula Lesbos, numită mai înainte Issa[5], s-a întîmplat ca şi insula din faţa ei să-şi primească numele Antissa. Azi Antissa este un oraş al insulei Lesbos. Unii au crezut că şi insula Lesbos s-a rupt din promontoriul Idei, aşa cum şi Prochyta şi Pithecussa s-au desprins din capul Misenum[6], iar Capreae[7] din capul Athenaion[8], Sicilia, din coasta de lîngă Rhegium[9], şi Ossa, din Olimp[10]. Şi în jurul acestor regiuni s-au petrecut preschimbări ca cele de mai sus. De pildă, rîul Ladon[11] din Arcadia, la un moment dat, şi-a încetat cursul. Duris[12] susţine că oraşul Rhagai[13] din Media şi-a primit acest nume ca urmare a surpării[14] pămîntului datorită cutremurelor din regiunea Porţilor Caspiene[15], astfel că numeroase oraşe şi sate au fost dărîmate şi multe rîuri au suferit tot felul de schimbări. Ion[16], în drama satirică Omphale[17], spune despre Eubeea următoarele:

Acarnania.

[1]Homer, *Odiseea,* IV, 844 şi urm. (trad. Murnu, 1125 şi urm.)

[2]*Peştera şi sanctuarul Nimfelor* din Ithaca sînt menţionate de Homer, în *Iliada,* XIII, 93—112. Arheologii identifică azi peştera Polis cu peştera lui Odysseus, vezi *F. H. Stubbings, A companion to Homer,* Londra, 1963, p. 418—419.

[3]*Antissa,* oraş antic al insulei Lesbos, la origine într-o insulă din faţa Lesbosului. Vezi şi Thucydides, III, 18 etc.

[4]Myrsilos din Methymne (c. 280—240 î.e.n.), autorul unei *Istorii a insulei Lesbos.* Pentru locul din Strabon, vezi F. Gr. Hist. 477 F 16 (12—16).

[5]*Issa,* numele vechi al insulei Lesbos.

[6]*Misenum,* azi Punta di Miseno, promontoriu şi port al Campaniei, în Italia.

[7]*Capreae,* azi Capri, insulă pitorească din golful Napoli, locul în care s-a retras adeseori împăratul August şi în care Tiberiu şi-a petrecut ultimii ani ai vieţii. Şi azi se văd ruinele palatelor ridicate de aceşti împăraţi.

[8]*Capul Athenaion,* sau promontoriul Minervei se prelungeşte de la coasta Italiei, în mare, în faţa insulei Capreae, la sud de Neapolis.

[9]*Rhegium* (Rhegion), azi Reggio di Calabria, oraş şi promontoriu în sudul Italiei.

[10]Între Olimp şi Ossa, Peneul a creat o vale în munţii Thessaliei.

[11]*Ladon,* rîu al Arcadiei, în Pelopones afluent al Alfeului în care se varsă în preajma localităţii Heraia.

[12]Duris din Samos (c. 340—270), discipolul lui Theophrast, vezi F. Gr. Hist., *76* F 54 (21-24).

[13]*Rhagai,* oraş în Media, Asia Mică.

[14]În gr. "Ῥάγαι deci Rhagai ar avea aceeaşi etimologie cu verbul ῥάγνυμι „a rupe, a dărîma, a surpa".

[15]*Porţile Caspiene* (gr. *Caspiai Pylai),* azi pasul Khanar, în munţii Parachoatras ai Mediei, la sud de Marea Caspică.

[16]*Ion,* poet tragic, istoric şi folozof grec, din secolul al V-lea î.e.n., originar din insula Chios. Din piesa sa *Omphale,* menţionată aici, nu se păstrează decît puţine fragmente; vezi nota următoare.

[17]Pentru fragmentele păstrate din Ion, vezi Fr. Guill. Wagner, *Ionia fragmenta,* Paris, 1846; fr. n. 11 aparţine piesei *Omphal(e),* citat în rîndurile ce urmează. Vezi şi fr. 18 Nauck[2] (p. 735).

Uşorul val din Eurip a despărţit
Pămînt eubean de cel beoţian,
Prin stînci spre mare-ntinse cale el tăind.

20. Demetrios din Callatis[1], înşirînd cutremurele de pămînt care s-au resimţit odinioară în toată Elada, spune că cea mai mare parte din insulele Lichade[2] ca şi din Kenaion[3] s-a scufundat atunci şi că apele calde din Aidepsos[4] şi de la Thermopyle, încetîndu-şi trei zile cursul, au pornit din nou să curgă, doar că cele din Aidepsos au ţîşnit atunci prin alte izvoare. Zidul dinspre mare al oraşului Oreos[5] şi vreo 700 de case s-au surpat, iar la Echinos[6], la Phalara[7], la Heraclea din Thrachis[8], s-a dărîmat o bună parte a clădirilor, ba oraşul Phalara a fost distrus chiar din temelii. Catastrofe asemănătoare au suferit şi locuitorii din Lamia[9] şi din Larisa[10]; Scarpheia[11] a fost rasă din temelii şi nu mai puţine de 1.700 de persoane au fost înghiţite (de pămînt şi apă), iar la Thronion[12], mai bine de o jumătate din această cifră. După ce valul s-a despicat în trei curente, unul a înaintat spre Tarphe[13] şi spre Thronion, al doilea spre Thermopyle, iar al treilea spre cîmpie pînă la Daphnus[14] în Phocida. Izvoarele rîurilor au secat atunci pentru cîteva zile, iar Spercheios[15] şi-a schimbat cursul şi a făcut navigabile drumurile de uscat; Boagrios[16] a început să curgă printr-o altă vale, şi multe cartiere ale oraşelor Alope[17], Kynos[18] şi Opunt[19] au fost avariate: fortăreaţa Oion[20], situată mai sus de Opunt, s-a dărîmat în

---

[1]*Demetrios din Callatis,* vestit geograf, originar din Callatis (Mangalia), în Dobrogea. Vezi F. Gr. Hist., 85 F 6 (p. 163,4—164,9).
[2]*Insulele Lichade,* situate în partea nord-vestică a Eubeii în Marea Egee.
[3]*Kenaion,* promontoriu apusean al Eubeei, în apropierea insulelor Lichade.
[4]*Aidepsos,* izvor cald, în apropierea oraşului Aidepsos situat în nord-vestul Eubeei
[5]*Oreos,* oraş antic al Eubeei, menționat şi de Thucydides *Istorii,* VIII, 9,5; Xenophon, *Hellenica,* V, 4, 56, vecin cu Aidepsos.
[6]*Echinos,* oraş al Phthiotidei în Thessalia, pe coasta nordică a golfului Maliac.
[7]*Phalara,* oraş al Thessaliei, pe coasta nordică a golfului Maliac.
[8]*Heracleea din Thrachis,* localitate a Thessaliei, în regiunea Oitaia, la vest de Golful Maliac.
[9]*Lamia,* azi Zeitun, oraş al Thessaliei, în regiunea Phthiotis, aproape de Spercheios. Localitatea este vestită prin războiul zis Lamiac, care a avut loc între Macedonia şi Ellada, după moartea lui Alexandru cel Mare (333 î.e.n.).
[10]*Larisa,* oraş al Thessaliei, situat pe rîul Peneu, în regiunea Pelasgiotis. Acest oraş a fost capitala regatului lui Ahile.
[11]*Scarphe* (sau Scarpheia), oraş al Locridei, la est de Thermopylai şi de golful Maliac. Oraşul a fost distrus printr-un cutremur de pămînt.
[12]*Thronion* este vechea capitală a Locridei amice, situată în centrul acestei regiuni greceşti.
[13]*Tarphe,* oraş al locrienilor epicnemidieni.
[14]*Daphnus în Foaia,* oraş situat lîngă capul Soter, nu departe de Neochorion, între locrienii epicnemidieni şi locrienii opunți.
[15]*Spercheios,* azi Alamana, rîu care uda partea sudică a Thessaliei, curgînd de la vest la est, vărsîndu-se în golful Maliac.
[16]*Boagrios,* rîu al Locridei, supranumit şi Manes, curgînd pe lîngă oraşul Thronios al Locridei.
[17]*Alope,* oraş al Locridei opuntiene, situat la mare, în fața Eubeii.
[18]*Kynos,* oraş al Locridei opuntiene, situat în golful Opuntios din fața Eubeii
[19]*Opunt,* oraş antic al Locridei opuntiene, situat în interior, nu departe de golful Opuntios, în fața Eubeii.
[20]Citadela sau fortăreața *Oion* a fost situată, probabil, mai sus de oraşul Opunt.

întregime, iar o parte a zidului Elateei[1] s-a surpat: la Alponos[2], pe cînd sărbătoreau Thesmophoriile[3], douăzeci şi cinci de fecioare, care se urcaseră într-unul din turnurile portului ca să privească marea, cum turnul se prăbuşi, căzură şi ele în mare. Se spune că insula Atalante[4] de lîngă Eubeea, crăpîndu-se în două, a lăsat pe aici loc de trecere pentru vase, în timp ce unele cîmpii au fost inundate pe o distanţă de 20 de stadii [3,700 km], şi [tot atunci] o triremă, luată pe sus din hangar, fu aruncată peste zid.

21. Unii mai adaugă la acestea şi prefacerile provocate de migraţiunea popoarelor, vrînd să cimenteze şi mai mult în noi acea rezistenţă faţă de uimire — pe care o slăveşte Democrit[5] şi toţi ceilalţi filozofi[6]; căci această virtute este tovarăşa unei inimi neînfricate, netulburate şi senine. [Astfel de prefaceri s-au petrecut], de pildă, pe vremea migraţiunii iberilor din apus care s-au strămutat în regiunile de peste Pont şi de Colchida (locuri pe care, după afirmaţia lui Apollodoros[7], le desparte de Armenia nu Araxes[8], ci mai degrabă rîul Kyros[9] şi munţii Moshici[10]), ca şi pe vremea migraţiunii egiptenilor spre Etiopia şi spre Colohida, a eneţilor din Paflagonia[11], pe malurile Adriaticii. Aceste fenomene s-au întîmplat şi cu seminţiile elene, cu ionienii, dorienii, cu aheii şi eolienii. De asemenea ainianii, în prezent vecini cu etolienii, locuiau odinioară în împrejurimea Dotionului[12] şi la poalele Ossei, împreună cu perrhaibii; iar pernhaibii înşişi erau emigranţi. Plină este de astfel de pilde lucrarea noastră de faţă. Unele dintre ele se află la îndemîna multora; dar migraţiunile carienilor, ale

---

[1]*Elateea,* cel mai important oraş al Phocidei, după Delfi. Situată în partea nordică a acestei regiuni, lîngă Kephisos, Elateea a fost vestită prin templul lui Esculap.
[2]*Alponos,* Alpenos la Herodot, VII, 216, oraş al locrienilor epicnemidieni, situat aproape de Thermopylai. Azi nu se cunoaşte exact locul în care se ridica odinioară acest oraş.
[3]*Thesmophoriile,* sărbători în cinstea Demetrei Thesmophoros (sau „legislatoare"), care se țineau în luna Pyanepsion (noiembrie). Erau sărbători pur feminine ce țineau 3 zile, în care se făceau procesiuni cu torțe aprinse, ca simbol al căutării Persephonei, fiica Demetrei, răpită de Hades (Pluton), zeul Infernului.
[4]*Thesmophoriile,* sărbători în cinstea Demetrei Thesmophoros (sau „legislatoare"), care se țineau în luna Pyanepsion (noiembrie). Erau sărbători pur feminine ce țineau 3 zile, în care se făceau procesiuni cu torțe aprinse, ca simbol al căutării Persephonei, fiica Demetrei, răpită de Hades (Pluton), zeul Infernului.
[5]VS, 68 A 168 (10—13).
[6]În special stoicii, pentru că ei propăvăduiesc acea *athaumasia* sau *nil mirari.*
[7]Apollodoros din Artemita (începutul secolului I), vezi F. Gr. Hist., 779 F 2 (14—17).
[8]*Araxes,* azi Aras, fluviu al Asiei antice, în Parthiana, afluent al Mării Caspice.
[9]*Kyros,* azi Kura, afluent al fluviului Araxos.
[10]*Munții Moschici,* azi Amasintha, un lanț muntos al Asiei Mici, format din două ramuri, una trecea prin estul Colchidei, cealaltă se întindea în Armenia. Pasajul de mai sus a fost considerat glosă marginală de către C. Müller, *Strabonis Geographica,* II, Ed. F. Didot Paris, 1858, *Index variae lectionis,* p. 944, col. 2, 1, 48.
[11]*Paphlagonia* regiune antică situată pe coasta nordică a Asiei Mici, la sudul Mării Negre, între Bithynia, Pont şi Galatia. În Paphlagonia se afla oraşul Sinope, patria filozofului cinic Diogenes.
[12]Populație preelenică, o cunoaştem de la Strabon însuşi: mult timp ainianii au locuit în cîmpia thessalică Dotion, apoi au fost împinşi de lapiți înspre Oita, unde au ocupat anumite locuri de la dorieni şi malieni, pînă la Echinos şi Heracleea. Cîțiva au rămas lîngă muntele Kyphos al perrhaibilor. Vecini cu etolienii, ei au fost atacați şi distruşi de aceştia şi de athamani. Au emigrat atunci în Asia, aşezîndu-se, unii lîngă Marea Caspică, la Vitia, alții, la sud de munții Abos şi Nibaros ai Armeniei.

trerilor, ale teucrilor şi ale galaţilor[1], precum şi expediţiile îndepărtate ale unor căpetenii, ca Madyes Scitul[2], Tearco Etiopianul[3] şi Cobos Trerul[4], de asemenea ca egiptenii Sesostris[5] şi Psamrnetichos[6], şi ca regii Persiei de la Cyrus pînă la Xerxes[7], nu le sînt tuturor la fel de cunoscute. Cimmerienii, care se numesc şi treri, sau poate numai vreo seminţie de-a lor, au făcut de multe ori incursiuni în regiunile din dreapta Pontului şi în cele din continuarea acestora, atacînd cînd pe paflagoni, cînd pe frigieni, pe vremea cînd Midas[8], bînd, după cîte se spune, din sîngele taurului, a plecat la cele veşnice. Lygdamis[9], în fruntea oamenilor săi, a mărşăluit pînă în Lydia şi în Ionia şi a cucerit Sardesul[10], apoi a pierit în Cilicia. În mai multe rînduri şi cimmerienii şi trerii[11] au făcut astfel de incursiuni. Pînă în cele din urmă se spune că trerii şi Cobos au fost puşi pe fugă de Madyes, regele sciţilor. Acestea fie spuse la descrierea generală a întregului rotocol al pămîntului, avînd la bază o informaţie proprie.

22. Ne întoarcem acum la prezentarea în continuare a faptelor de la care ne-am abătut din drum. Cum Herodot[12] a spus că n-au fost niciodată hyperborei pentru că nu există hypernotieni, Eratosthenes[13] socoteşte vrednic de rîs argumentul şi asemănător cu următorul sofism care ar zice că nu există oameni fericiţi de răul altuia, pentru faptul că nu se găsesc oameni fericiţi de fericirea altora. Din întîmplare însă există şi

---

[1]*Carienii,* după Herodot, I, 171, şi II 152—154, au locuit la început în nişte insule din sud-vestul Asiei Mici, de unde au trecut pe țărmul continental din fața lor, în regiunea numită apoi Caria. Pe vremea lui Psammetichos (secolul al VII-lea î.e.n.), s-au aşezat la Stratopeda în Egipt, între Bucastis şi Pelusion. *Trerii,* populație tracă, au trecut Hellespontul, prin sec. VIII—VII î.e.n., în Asia Mică, făcînd incursiuni în Bithynia (XII 3, 24); ei sînt confundați adesea cu cimmerienii. *Teucrii,* populație a Troadei, după Herodot (II 118; V 13 şi 122), băştinaşă după Callinos (citat de Strabon, XIII 1, 48), veniți aici din Creta. *Galații,* celții împinşi de romani spre Macedonia, în 279 î.e.n., de unde, la invitația lui Nicomedes din Bithynia, au trecut Bosforul în Asia Mică şi s-au aşezat, după peregrinări în regiunea ce le-a luat apoi numele.

[2]*Madyes* Scitul, pomenit şi de Herodot, I, 103, fiul lui Protothyes sau Birtouta, regele sciților, a năvălit în Syria în a II-a jumătate a secolului al VII-lea î.e.n., atacînd şi biruind pe cimmerieni şi pe tren.

[3]*Tearco* Etiopianul (sau Tarco sau Taharco, 689—664 î.e.n.) aparține dinastiei a 25-a etiopiană. A atacat Palestina, Assyria. Unii îi atribuie cucerirea Libyei pînă la Coloane şi a unor părți din Europa.

[4]*Cobos* Trerul neidentificat

[5]*Sesostris,* figură legendară, imaginea marelui cuceritor (Herodot II 102—110), care întruchipează faptele mărețe ale mai multor faraoni, şi cu osebire ale lui Senusret I (din dinastia a XII-a, mileniul II î.e.n.)

[6]*Psammetichos, I,* fundatorul celei de-a 26-a dinastii saite, posesorul Egiptului de Jos întinzîndu-şi autoritatea asupra Egiptului Mijlociu şi de Sus.

[7]Regii perşilor de la Cyrus pînă la Xerxes au fost: *Cyrus cel Bătrîn* (555—529 î.e.n.), *Cambyses* (529—521 î.e.n.), *Smerdis Magul* (524—522), *Darius I,* fiul lui Hystaspes, (521—486), *Xerxes I* (Artaban) (485—472), fiul lui Darius.

[8]*Midas,* regele Frigiei, personalitate istorică, s-a sinucis bînd sînge de taur, în fața invaziei cimmeriene în patria sa (696/5 sau 676/5).

[9]*Lygdamis* (Tugdarnma) rege al cimmerienilor, despre care se spune că a pătruns cu oştire în Lydia, unde a ucis pe Gyges (prin 652 î.e.n.) şi în Ionia, a ocupat Sardesul şi a murit în Cilicia.

[10]*Sardes,* azi Şart, oraşul principal al Lydiei, situat pe rîul Pactolos, în apropierea confluenței acestuia cu Hermos şi la poalele muntelui Tmolos.

[11]Ca şi aici, trerii sînt citați alături de *cimmerieni* în fragmentele liricilor ionieni din secolul al VII-lea î.e.n. Vezi fr. 4 Diehl 3, Callinos.

[12]Herodot vorbeşte despre *hyperborei* în *Istorii,* IV, 6 şi 32—36. El nu neagă existența lor, ci presupune că există şi *hypernotieni* „cei de dincolo de limitele sudice" ale pămîntului locuit, dacă se admite existența *hyperboreilor* „a celor de dincolo de limitele nordice ale pămîntului locuit".

[13]I B 21 (ρ. 165, 21—166, 3).

hypernotieni; dar Notosul nu suflă în Etiopia, ci ceva mai jos de ea [spre nord]. De fapt, dat fiind că vîntul bate în fiecare climat (şi că cel care suflă dinspre miazăzi se numeşte pretutindeni Notos, de mirare ar fi dacă s-ar afla vreo aşezare în care acest fenomen să nu se întîmple. Dimpotrivă, nu numai Etiopia s-ar putea să simtă Notosul din părţile noastre, ci chiar întreagă regiunea din sus de ea pînă la ecuator. Prin urmare, lui Herodot trebuia să i se reproşeze faptul că el a înţeles să numească hyperborei pe cei la care nu suflă Boreanul. Căci dacă poeţii se exprimă astfel într-o formulă mai legendară, comentatorii lor ar putea da dovadă de bun simţ şi să înţeleagă prin hyperborei populaţiile cele mai nordice. Hotarul seminţiilor de la miazănoapte este polul, al celor de la miazăzi, ecuatorul; aceeaşi este şi limita vînturilor.

23. În continuare, Eratosthenes[1] critică pe cei care prezintă fapte vădit născocite şi peste putinţă fie sub formă de poveşti, fie sub formă de istorie, dar care, toate, nu merită să fie pomenite; numai că, pe temeiul aceleiaşi păreri, nici el nu trebuia să cerceteze scornituri.

Aceasta este prima carte a Comentariilor sale[2].

CAPITOLUL IV

1. În cartea a doua, Eratosthenes[3] încearcă să facă o revizuire a geografiei şi cu acest prilej înfăţişează şi propriile sale păreri, la care, dacă e nevoie de vreo îndreptare, trebuie să încercăm să o realizăm. Introducerea în studiul geografiei a postulatelor matematice şi fizice este binevenită, precum şi presupunerea că, dacă pămîntul este sferic, aşa cum este universul, el este locuit de jur împrejur, şi alte idei asemănătoare. Dar că pămîntul are mărimea pe care a arătat-o el, geografii ce i-au urmat nu sînt de aceeaşi părere, nici nu-i aprobă procedeul de măsurători. Cu toate acestea, pentru semnele cereşti care se văd în fiecare regiune, Hipparchos[4] se foloseşte de acele măsurători ale lui Eratosthenes, făcute pe meridianul ce trece prin Meroe, Alexandria şi fluviul Borysthenes[5], precizînd doar că ele se abat puţin de la adevăr. Şi cînd Eratosthenes vorbeşte pe larg despre figura pămîntului şi arată că el are formă sferică, împreună cu elementul său lichid, după cum are şi cerul, s-ar părea că dezvoltă teme străine de subiect. Într-adevăr, ar fi fost destule aici doar cîteva cuvinte.

2. În continuare, determinînd lăţimea pămîntului locuit, Eratosthenes[6] spune că de la Meroe, pe meridianul acestui oraş, pînă la Alexandria, sînt 10.000 de stadii [1.850 km], iar de aici pînă în Hellespont în jur de 8.100 de stadii [1 498 km], apoi pînă la Borysthenes 5.000 de stadii [925 km], iar pînă la paralela ce trece prin Thule[7] (despre care Pytheas[8] zice că se află la şase zile de navigaţie spre miazănoapte de Britannia, tocmai în apropierea Mării Îngheţate[9]), alte 11.500 de stadii [2.127 km]. Dacă, aşadar, vom mai adăuga, de la Meroe în

---

[1]I B *22* (16-21).
[2]Este vorba de lucrarea de geografie a lui Strabon, care este citată chiar şi de Strabon sub mai multe titluri: *Geographia* (II, I, 41), *Comentarii (Geografice)* cum e şi în locul de faţă, *Geogaphumena* în sholiile la Euripide, *Medeea,* 2 etc.
[3]I A 1 (1—17).
[4]III 1 (7—13) = 35 (id) Dicks.
[5]*Borysthenes,* Niprul. Meridianul citat aici trecea pe la gura Niprului şi cuprindea 5° longitudine.
[6]II C 2 (p. 167, 18—168, 6).
[7]*Thule,* cea mai nordică insulă a „pămîntului populat", descoperită şi localizată de Pytheas la cercul polar de nord, neidentificată exact; probabil corespunde Islandei sau poate insulei Shetland sau Iutlandei.
[8]*Pytheas,* vezi Studiul introductiv, 3.3.3. Pentru acest loc vezi F 6 a (p. 167, 18—170, 17) Mette.
[9]În gr. (la Strabon), πεπηγυῖα θάλαττα , expresie ce corespunde lat. *Mare Concretum* a lui Plinius, *Naturalis Historia,* IV, 104.

sus, alte 3 400 de stadii [629 km], astfel ca să cuprindem şi insula egiptenilor[1], şi regiunea Cinnamomophora[2] şi a Taprobanei[3], în total vor fi 38.000 de stadii [7.035 km].

3. Treacă de la noi celelalte măsurători ale lui Eratosthenes, căci sînt suficient recunoscute. Dar oare care om cu mintea întreagă i-ar putea admite distanţa de la Borysthenes la paralela Thule? Căci cel care informează despre Thule este Pytheas, omul cel mai mincinos [din lume]. Iar cei care au văzut Britannia şi Ierne[4] nu vorbesc nimic despre Thule, cu toate că pomenesc de alte insule mici din jurul Britanniei. Britannia însăşi are aproape aceeaşi lungime ca Celtica, în faţa căreia se întinde, fără să fie mai mare de 5.000 de stadii [925 km], fiind delimitată de extremităţile regiunii din faţa ei. Căci extremităţile răsăritene [ale Britanniei] se află faţă în faţă cu extremităţile răsăritene [ale Celticei], cele apusene se opun celor apusene; iar cele de la răsărit sînt atît de apropiate între ele încît se văd dintr-o parte într-alta; este vorba de Cantium[5] şi de gurile Rinului; Pytheas susţine că lungimea insulei este mai mare [decît Celtica] cu 20.000 stadii [3.700 km], iar Cantium se află la cîteva zile drum pe apă de Celtica. De asemenea, relatările lui despre ostimi[6] ca şi despre populaţiile de peste Rin pînă la sciţi şi tot ce a povestit despre ţinuturile lor sînt doar minciună. Iar cel care a rostit atîtea minciuni în legătură cu locuri cunoscute cu greu s-ar putea crede să fi spus adevărul despre regiuni pe care nimeni nu le cunoaşte.

4. Paralela fluviului Borysthenes este aceeaşi cu cea care traversează Britannia, presupun Hipparchos[7] şi alţii, din faptul că aceeaşi paralelă trece şi prin Bizanţ şi prin Massalia; căci raportul pe care l-a găsit (Pytheas) la Massalia între gnomon şi umbra sa, Hipparchos susţine că l-a găsit identic[8] la Bizanţ. Iar din Massalia pînă în inima Britanniei nu este mai mult de 5.000 de stadii [925 km]. Dar dacă s-ar înainta din mijlocul Britanniei nu mai mult de 4.000 de stadii [740 km], s-ar găsi un pămînt greu de locuit (acesta ar putea fi cel din împrejurimile Iernei), astfel că acele părţi ale pămîntului, în care fixează Eratosthenes insula Thule, negreşit nu mai sînt prielnice aşezărilor omeneşti. Pe ce temei poate spune el atunci că distanţa de la paralela Thule pînă la cea a Borysthenelui ar fi de 11.500 de stadii [2.127 km], eu nu văd.

5. Greşind în privinţa lăţimii pămîntului locuit, Eratosthenes[9] a fost silit să se înşele şi în privinţa lungimii lui. Că lungimea cunoscută a pămîntului este ceva mai mare decît de două ori lăţimea lui cunoscută, sînt de părere şi urmaşii lui şi, printre alţii, şi cei mai valoroşi [geografi][10]; eu adaug doar că aceste dimensiuni se socotesc de la coastele Indiei pînă la coastele Iberiei şi de la paralela etiopienilor pînă la paralela Iernei.

---

[1]Insula egiptenilor (a exilaților din Egipt) este o insulă a Nilului în porțiunea sa din Etiopia; aici s-au aşezat egiptenii revoltați contra lui Psammetichos în secolul al VII-lea î.e.n. (vezi şi Strabon II, 5, 14; XVI 4, 8; XVII, 1, 2; Herodot.
II, 30).
[2]*Cinnamomophora,* sau regiunea „producătoare de scorțişoară". corespunde actualei coaste a Somaliei.
[3]*Taprobana,* numele antic al insulei Ceylon, situată în Oceanul Indian.
[4]Irlanda
[5]*Cantium,* azi North Forleand în Kent, regiune a Britanniei, situată în unghiul ei estic, acolo unde se apropie de Gallia.
[6]*Ostimii,* sau Osismii, ostideieni, ostimnieni, populație a Galliei, neidentificată exact. In I 4, 5 şi în IV 4, 1 Strabon vorbeşte de ostim(n)ii(enii) din Armorica. F. Lasserre, *Ostiéns et Ostimmens chez Pythéas,* Mus. Helv., 20, 1963, p. 107—113, propune în acest loc varianta *ostidaieni,* pe care îi consideră diferiți de cei din Armorica şi îi situează dincolo de Rin.
[7]V 13 d (1—7) = 53 (id.) Dicks
[8]Apreciere aproape exactă: Massalia este situată pe paralela 43°, iar Bizanțul cu 2° mai spre sud.
[9]II c 18 (p. 169, 15—170,21).
[10]Democrit a susținut prima oară că pămîntul este o dată şi jumătate mai lung decît lat, punct de vedere adoptat de Dicaiarchos. Eudoxos consideră lungimea dublul lățimii, iar Eratosthenes, aşa cum apare şi în acest loc, cu ceva mai mult de dublul lățimii.

Determinînd lăţimea în discuţie de la hotarele cele mai depărtate ale Etiopiei pînă la paralela Thule, el întinde peste măsură lungimea pămîntului, ca s-o facă mai mult decît îndoită faţă de zisa lăţime. El susţine, aşadar, că partea cea mai îngustă a Indiei pînă la fluviul Indus numără 16.000 de stadii [2.960 km] (căci restul Indiei care se întinde pînă la coastele ei are cu 3.000 de stadii [555 km] mai mult); de aici pînă la Porţile Caspiene el socoteşte 14.000 de stadii [2.590 km] apoi pînă la Eufrat 10.000 de stadii [1.850 km]; de la Eufrat pînă la Nil, 5.000 de stadii [925 km]; alte 1.300 de stadii [240,50 km] pînă la Gura Canobică, apoi de aici la Carthagina, 13.500 de stadii [2.497,50 km], iar de la Carthagina la Coloane, 8.000 de stadii [1.480 km] cel puţin; toate măsurătorile la un loc fac 70.800 de stadii [13.098 km][1]. La acestea ar trebui să se mai adauge curbura coastei Europei, din afara Coloanelor lui Heracles şi din faţa iberilor, care înaintează spre asfinţit, pe o întindere nu mai mică de 3.000 de stadii [555 km], cuprinzînd şi capurile geografice [din continuare], printre altele, cel al ostimilor. numit Cabaion[2], ca şi insulele vecine: cea mai depărtată dintre aceste insule, Uxisama[3] se află [de la acel cap], zice Pytheas, la o depărtare de trei zile de navigaţie. Dar cînd a pomenit aceste locuri, adică ţinuturile cele mai depărtate, anume coasta cu promontorii, ţărmurile ostimilor şi ţinuturile Uxisamei, şi ale insulelor înşirate în faţa lor, el nu a adăugat nimic la lungimea în discuţie, pentru că toate acestea, recunoaşte el, sînt ţinuturi de miazănoapte şi celtice, nu iberice, poate chiar mai degrabă plăsmuiri de ale lui Pytheas. La dimensiunile lungimii pomenite, el mai adaugă alte 2.000 de stadii [370 km] spre asfinţit şi 2.000 de stadii [370 km] spre răsărit, ca să scoată lăţimea mai mică decît jumătatea lungimii.

6. Insistînd asupra faptului că este conform cu legile fizicii să se atribuie o lungime mai mare distanţei de la răsărit pînă la asfinţit, Eratosthenes susţine[4] că este potrivit naturii ca pămîntul populat sa fie mai întins de la răsărit la apus, cum am arătat; la fel ca matematicienii, el afirmă că întinderea acestuia descrie un arc de cerc, ce-şi uneşte capetele; în felul acesta, dacă întinderea nemărginită a oceanului Atlantic n-ar sta ca piedică, am putea călători pe mare din Iberia pînă în India pe aceeaşi paralelă, partea rămasă în afara acestui interval cuprinzînd mai mult de o treime din cercul total, dacă într-adevăr paralela Atenei pe care s-au făcut măsurătorile de mai sus, din India pînă în Iberia, este ceva mai mică de 200.000 de stadii [27.000 km].

Prin urmare nici aceste date nu le prezintă corect Eratosthenes[5]. Într-adevăr, acest argument ar putea fi, matematic vorbind, potrivit pentru zona temperată sau a noastră, din care face parte şi pămîntul locuit, dar [în ce priveşte] pămîntul locuit... Căci noi numim „pămînt populat" pămîntul pe care-l locuim şi pe care-l cunoaştem. E cu neputinţă ca în aceeaşi zonă temperată să se afle două pămînturi locuite sau chiar şi mai multe, şi îndeosebi în preajma paralelei Atenei, pe traiectoria ei din oceanul Atlantic. Cînd revine stăruitor asupra demonstraţiei sfericităţii pămîntului, el ar merita aceleaşi imputări. Tot astfel, în discuţiile sale împotriva lui Homer, el nu încetează să înfăţişeze în aceste probleme păreri diferite.

7. În continuare, el spune[6] că s-au purtat multe discuţii despre continente. Unii geografi le-au despărţit pe acestea prin fluvii, ca Nilul şi Tanais[7], creînd din ele adevărate insule, în timp ce alţii le-au hotărnicit prin istmuri, ca cel dintre Marea Caspică şi Marea Pontului sau ca istmul dintre Erythree şi Ecregma[8], privindu-le ca pe nişte peninsule. Eratosthenes spune că el nu vede ce rezultat practic poate avea o astfel de cercetare, ci este doar o pricină de dispută în maniera adepţilor lui Democrit[9]. Deoarece, ca în cazul oraşelor Colyttos şi Melite[10], nu există hotare precise între ele, cum ar fi anumiţi stîlpi sau împrejmuiri, astfel ca să putem spune hotărît că

---

[1]După stadiul lui Eratosthenes (de 157,5 m), aproape 11.000 km
[2]*Cabaion,* promontoriu al Galliei, în regiunea ostimilor, azi capul Finisterre (Capul de Raz).
[3]*Uxisama* sau *Uxantis,* azi Quessant, insula cea mai depărtată a Galliei, aproape de capul Finisterre. Ea se numeşte *Axantos* la Plinius, *Naturalis Historia,* IV, 16, 30.
[4]II A 6 (p. 170, 22—171, 7).
[5]II A 1 (15—16).
[6]Eratosthenes, II C 22 (p. 171, 19—172, 11).
[7]Tanais, azi Donul
[8]Ecregma, veche gură, azi închisă, a lacului Sirbonis
[9]Democrit, VS, 68 B 150
[10]*Colyttos* şi *Melite,* deme atice

acesta este Colyttos şi aceasta Melite, ci este cu neputinţă să le indicăm graniţele, din această pricină s-au ivit deseori controverse pentru anumite locuri. Astfel, de pildă, s-au certat între ei argienii şi lacedemonienii pentru Thyrea[1], atenienii şi beoţienii pentru Oropos[2]. De altfel, elenii au dat nume celor trei continente, fără să aibă în vedere pămîntul locuit, ci numai partea ocupată de ei şi cea din faţa lor, care era populată atunci de carieni şi locuită acum de ionieni şi de neamurile din continuarea lor. Cu timpul însă, ei au înaintat tot mai departe pe tărîmul cunoaşterii şi au descoperit din ce în ce mai multe regiuni, astfel că au transformat vechea împărţire în cea actuală. Dar oare primii care au fixat graniţele celor trei continente — (ca să încep cu sfîrşitul, ducînd discuţia nu în maniera lui Democrit, ci în maniera lui Eratosthenes însuşi) — oare aceştia au fost cei dintîi care au căutat să tragă linia de hotar între pămîntul lor şi pămîntul carienilor situat în faţa lor? Sau poate aceştia au avut în vedere numai Elada şi Caria şi o mică parte din vecinătatea acesteia, dar nu au vizat nici Europa, nici Asia, după cum nici Libya, în vreme ce urmaşii lor, în stare să consemneze în scris o anumită concepţie despre lumea locuită în măsura în care şi-au putut-o forma, au fost cei care l-au împărţit în trei continente? De altfel, cum s-ar şi putea presupune că împărţirea lor nu s-a aplicat pămîntului locuit? Cine ar putea fi oare acela care, fixînd cele trei părţi ale pămîntului populat şi desemnînd-o pe fiecare în parte cu numele de continent, să nu fi conceput mai înainte întregul a cărui împărţire o face? Dar dacă acela nu ar avea în vedere întregul pămînt locuit, ci ar împărţi numai una dintre regiunile lui, atunci în care din subîmpărţirile pămîntului populat, ar spune el că intra Asia sau Europa sau, îndeobşte, un continent oarecare? Negreşit, toate aceste teze ale lui Eratosthenes sînt greoaie.

8. Încă şi mai grosolană este declaraţia lui Eratosthenes că nu vede ce folos practic prezintă cercetarea graniţelor şi citează în sprijin Colyttos şi Melite, ca după aceea să facă tocmai pe dos. Căci dacă războaiele pentru Thyrea şi Oropos au pornit din necunoaşterea hotarelor dintre ele, se dovedeşte de-un folos cu totul practic delimitarea teritorială. Sau poate acest lucru înseamnă numai că, pentru teritorii mici şi, pe Zeus, pentru fiecare neam în parte, o demarcaţie precisă este folositoare, dar pentru continente, ea este de prisos? Dimpotrivă, nici în ultimul caz utilitatea practică nu este inferioară. Într-adevăr, chiar în privinţa continentelor, s-ar putea naşte neînţelegeri între marii suverani, de pildă, între cel care stăpîneşte Asia şi cel care posedă Libya [pentru a hotărî] căruia dintre ei doi îi revine Egiptul, se înţelege partea Egiptului numită Ţara de Jos? Dar, lăsînd la o parte această chestiune, pentru că se iveşte rar, trebuie să precizăm doar că altfel se trasează hotarele continentelor, potrivit marilor diviziuni, care ţin seamă de întregul pămînt locuit. În acest caz nu trebuie să fie pricină de îngrijorare faptul că cei care desemnează graniţele continentelor prin fluvii lasă unele porţiuni fără să le contureze prin hotare, din cauză că fluviile nu se întind pînă la ocean, şi astfel nu conscriu continentele cu adevărat ca pe nişte insule.

9. La sfîrşitul Comentariilor sale, Eratosthenes[3], neaprobînd pe cei care împart în două întreg efectivul neamului omenesc, anume în eleni şi în barbari, nici pe cei care l-au sfătuit pe Alexandru să-i trateze pe eleni ca prieteni, iar pe barbari ca duşmani[4], spune că ar fi mult mai bine dacă oamenii ar fi împărţiţi după virtute şi după viciu. Căci mulţi şi dintre eleni sînt netrebnici, iar dintre barbari mulţi sînt civilizaţi, ca de pildă indienii şi arianii[5], precum şi romanii şi cartaginezii care sînt atît de minunat organizaţi în stat. De aceea şi Alexandru, zice el, neluînd în seamă sfatul ce i s-a dat, a strîns în jurul său cît mai mulţi oameni iluştri cu putinţă şi i-a copleşit cu binefacerile sale; apoi, cum aceste diviziuni, care au calificat pe unii drept oameni vrednici de dispreţ, pe alţii, ca oameni demni de laudă, nu se datorează simplului fapt că la unii triumfă legea, ordinea politică şi tot ce

---

[1] *Thyrea,* oraş antic al Peloponesului, la hotarul dintre Argolida şi Laconia, situat în apropierea coastei golfului Argolic, şi permanent obiect de dispute între argieni şi lacedemonieni (v. Herodot, I, 82; Thucydides, V, 41).

[2] *Oropos,* oraş situat la hotarul dintre Beoțk şi Attica (Thucydides, VIII, 60 şi 95).

[3] II C 24 (p. 173, 19—174, 4).

[4] Acest sfat i l-a dat lui Alexandru cel Mare Aristotel, vezi Pseudo-PIutarh, *De Alexandri virtute ac fortitudine,* I 6, 329 bc).

[5] Arianii, locuitorii Arianei, regiune a Asiei Centrale, ce cuprindea Aria, Margiana, Drangiana, Arachosia

este potrivit cu educaţia şi raţiunea, iar la ceilalţi tocmai contrariul acestora, tot astfel şi Alexandru, nedispreţuind povaţa primită, ci înţelegîndu-i sensul, acţionă în consecinţă şi nu în contradicţie cu ea, adică ţinu seama de intenţia sfaturilor primite.

CARTEA A II-A

REZUMAT

În cartea a două Strabon, supunînd unui examen critic expunerea lui Eratosthenes, judecă rînd cu rînd şi demonstrează toate cîte acesta nu le-a exprimat sau nu le-a distins sau, în sfîrşit, nu le-a descris corect; el menţionează totodată multe opinii ale lui Hipparchos, supunîndu-le şi pe acestea unui examen, iar la sfîrşit face un rezumat şi, într-un anumit fel, o vedere de ansamblu a întregii sale lucrări, adică a istoriei geografice.

CAPITOLUL 1

1. În cartea a treia a Geografiei sale, Eratosthenes[1], schiţînd harta întregii lumi locuite, o împarte în două, de la apus la răsărit, printr-o linie paralelă cu ecuatorul[2]. Ca hotare ale ei, el fixează spre asfinţit Coloanele lui Heracles, iar spre răsărit, promontoriile şi ultimii munţi ai lanţului care mărgineşte latura de miazănoapte a Indiei; linia pe care o trage porneşte de la Coloane prin strîmtoarea Siciliei şi peste promontoriile sudice ale Peloponesului şi ale Atticei, întinzîndu-se pînă la Rodos şi la golful Issos[3]. Pînă aici — spune el — linia despre care vorbim traversează marea trecînd printre continentele situate pe ţărmurile ei (căci marea noastră, în întregimea ei, se prelungeşte de fapt pînă la Cilicia), apoi înaintează aproape ca o dreaptă, pe lîngă regiunea muntoasă a muntelui Taurus, pînă în India. Taurus, ce se întinde direct în continuarea mării de la Coloane, taie în lung toată Asia, creîndu-i o parte de miazănoapte şi alta de miazăzi; în felul acesta şi muntele Taurus poate fi situat pe aceeaşi paralelă a Atenei, ca şi marea ce se întinde de la Coloane pînă aici.

2. După ce a fixat aceste puncte, Eratosthenes socoteşte indispensabilă rectificarea vechii hărţi geografice[4], care face să devieze prea mult spre miazănoapte părţile răsăritene ale munţilor, ceea ce atrage cu sine şi India mai spre miazănoapte decît trebuie să fie. În sprijinul acestor păreri, el aduce ca mărturie, în primul rînd, faptul că promontoriile cele mai sudice ale Indiei — după mărturisirea multora — se află, judecînd după condiţiile atmosferice şi după poziţia astrelor, tocmai în faţa regiunilor Meroei[5]; de aici pînă la extremităţile

---

[1]III A 2 (ρ. 12, 1-14, 12).

[2]Această linie paralelă cu ecuatorul este, în Geografia lui Strabon, paralela Rodosului, 36°N, alteori paralela Atenei, 38°N. În orice caz, ea reprezintă axul principal, de referință, care diviza în două vechea hartă a pămîntului populat.

[3]Traiectoria indicată aici nu parcurge exact aceeaşi latitudine: Coloanele lui Heracles, sudul Peloponesului, Rodosul, Golful Issos, muntele Taurus (de fapt o parte a lui ce corespunde actualului Indu-Kuş) se înscriu pe paralela 38°N. Munții din nordul Indiei, adică Himalaia (în gr. Imaos) sînt mult mai sudici. Vezi F. Lasserre, *Lexikon der alten Welt,* 1498, cuv. Kartographie.

[4]Este vorba de harta ionienilor (poate a lui Anaximandros şi a lui Hecataios) şi nu de cea a lui Dicaiarchos.

[5]Meroe este situată pe paralela 16—17°N; sudul Indiei, mai precis, capul Comorin, se află la 9°N,

nordice ale Indiei de la poalele munţilor Caucazi[1], Patrocles[2] — geograf ce merită toată încrederea, datorită marii treceri de care se bucură şi pentru că nu s-a dovedit un om de rînd în ale geografiei — susţine că sînt 15.000 de stadii (2.775 km); distanţa de la Meroe pînă la paralela Atenei este cam la fel de mare, astfel că părţile de miazănoapte ale Indiei, care ating munţii Caucazi, se termină la această paralelă.

3. O altă dovadă pe care o aduce este faptul că distanţa de la golful Issos pînă la Marea Pontică — luînd-o spre miazănoapte, pînă la regiunile de lîngă Amisos[3] sau de lîngă Sinope[4] — este în jur de 3.000 de stadii (555 km), la cît este apreciată de altfel şi lăţimea munţilor (Taurus). Iar dacă se porneşte de la Amisos spre răsăritul echinocţial, se întîlneşte mai întîi Colchida, apoi trecătoarea ce duce la Marea Hyrcaniei[5], iar în continuare, drumul spre Bactra şi spre Sciţia ulterioară, avînd mereu munţii în dreapta. Tot această linie, care trece prin Amisos, dacă se prelungeşte, de data aceasta, spre asfinţit, traversează Propontida şi Hellespontul[6]. Iar de la Meroe pînă la Hellespont nu sînt mai mult de 18.000 de stadii (3.330 km); de altfel, aceasta este tocmai distanţa de la coasta de miazăzi a Indiei pînă la meleagurile bactrienilor, adăugîndu-se 3.000 de stadii (555 km) la cele 15.000 (2.775 km), din care prima cifră reprezintă lăţimea munţilor, a doua, lăţimea Indiei.

4. Împotriva acestei păreri se ridică Hipparchos[7], care respinge argumentele lui Eratosthenes; după el, nici Patrocles nu este vrednic de încredere, deoarece se ridică două mărturii împotriva lui, a lui Deimachos[8] şi a lui Megasthenes[9], care susţin că în unele locuri distanţa de la Marea Australă[10] este de 20.000 de stadii (3.700 km), iar în alte părţi, chiar de 30.000 (5.550 km). Aceştia astfel de cifre dau, iar hărţile vechi se potrivesc cu calculul lor. Lui Hipparchos[11] i se pare nefiresc să fii obligat să-ţi dăruieşti toată încrederea unei singure persoane, anume lui Patrocles, cînd se prezintă unii ce depun asemenea mărturii împotriva lui, şi, pornind de aici, să corectezi hărţile vechi, în loc să laşi lucrurile aşa cum sînt pînă vom afla ceva mai vrednic de crezare despre ele.

5. Eu cred însă că această critică (a lui Hipparchos) necesită multe rezerve. În primul rînd, în vreme ce

---

braţul de mare de lîngă Taprobana (strîmtoarea Palk dintre India şi Ceylon), la 10°N. Eratosthenes situează toate aceste locuri pe paralela 17°N.

[1] *Munții Caucazi,* la Strabon, în unele părţi ale operei corespund actualilor Caucazi dintre Marea Neagră şi Marea Caspică, în alte părţi, ca şi în locul de faţă, acest nume desemnează munţii din nordul Indiei, fiind o ramură a munţilor Taurus. Pentru ultima accepţie, vezi şi Arrian, *Anabasis,* (V, 5, 2).

[2] *Patrocles,* geograf contemporan cu Xenocles, hyparhul Gazei pe timpul lui Alexandru. Vezi F. Gr. Hist., 712, 5 a (15—17); 712, F 2 (p. 13, 7—14, 23).

[3] *Amisos,* azi Samsun, oraş antic din regatul Pontului, în partea de est a Pontului Euxin. Acest oraş a fost mărit şi fortificat de Mithridates Eupator. În 71 î.e.n., el a fost cucerit de generalul roman Lucullus. Amisos se numeşte şi golful de la gurile rîului Atalys, din apropierea acestui oraş.

[4] Sinope, azi Sineboli, oraş al Asiei Mici, situat pe țărmul ei nordic, fiind patria filozofului cinic Diogenes.

[5] Este vorba de Marea Caspică

[6] Linia trasată aici atinge puncte geografice care, de fapt, nu sînt situate pe aceeaşi paralelă. Astfel Amisos se află cam la 41°N, pe paralela Bizanțului şi a Propontidei; Colchida, cam la 42°N; sudul Mării Caspice şi Bactra, cam la 37°N.

[7] IX 2 a (13—22) - 12 (id) Dicks

[8] *Deimachos,* scriitor grec din secolul al III-lea î.e.n., autorul unei istorii *Indica,* lipsită de valoare. Nu se păstrează.

[9][14] *Megasthenes,* istoric şi geograf grec din secolul al III-lea î.e.n., care a îndeplinit o misiune la Sandrocottos, regele Indiei, la cererea lui Seleucus Nicator (prin 295 î.e.n.). Anticii citează cu laude opera lui Megasthenes, *Istoria Indiei,* care nu s-a păstrat. I se atribuie totuşi o Istorie a Indiei păstrată, despre care se crede însă că este apocrifă (autorul real fiind Annius Viterbus).

[10] *Marea Australă,* sau Marea Sudică, era, în concepția celor vechi, Oceanul, în porțiunea lui sudică, unde se numea Atlantic ca în partea lui apuseană.

[11] II 3 (19—23).

Eratosthenes a folosit mai multe mărturii, Hipparchos pretinde că el s-a servit de unica mărturie a lui Patrocles. Dar atunci cine au fost cei care spuneau că promontoriile sudice ale Indiei se află în faţa Meroei? Cine au fost, de asemenea, cei care au fixat distanţa de la Meroe pînă la paralela Atenei? Cine, iarăşi, sînt cei care au calculat lăţimea munţilor sau cei care au atribuit distanţei de la Cilicia pînă la Amisos o întindere egală cu această lăţime? Cine au fost apoi cei care spuneau că traiectul ce duce de la Amisos pe la colchidieni şi prin Marea Hyrcaniei pînă la bactrieni şi la regiunile care ating, în acele părţi, Marea Orientală[1] este o linie dreaptă ce se întinde spre răsăritul echinocţial, paralel cu munţii pe care îi are în dreapta? Sau, iarăşi, cei care afirmau că prelungirea acestei drepte spre apus trece prin Propontida şi prin Hellespont? Negreşit, toate aceste date Eratosthenes[2] le consideră pe deplin confirmate de mărturiile celor care au călătorit prin locurile acelea; el a consultat apoi multe comentarii scrise care se aflau cu prisosinţă în vasta bibliotecă[3] pe care o avea la dispoziţia sa şi de-a cărei bogăţie vorbeşte Hipparchos însuşi.

6. Pe de altă parte, chiar încrederea în Patrocles[4] se întemeiază pe multe dovezi, ca regii înşişi care i-au încredinţat acestuia o misiune atît de importantă, autorii care l-au urmat, ca şi cei care l-au contrazis şi pe care îi citează Hipparchos însuşi. În fapt, imputările ce i se aduc lui Patrocles se schimbă în dovezi ale celor susţinute de acesta. Nu este lipsită de convingere nici următoarea afirmaţie a lui Patrocles[5], că istoriografii care l-au însoţit pe Alexandru în expediţiile sale au cules doar informaţii fugitive, singur Alexandru a cunoscut totul în amănunt, deoarece el a pus pe cei mai valoroşi experţi[6] să-i facă o dare de seamă asupra regiunii; iar lucrarea aceasta, afirmă Patrocles, i-a fost încredinţată lui personal, mai tîrziu, de către Xenocles, vistiernicul palatului.

7. Hipparchos[7] mai spune că în cartea a doua a Comentariilor, Eratosthenes însuşi respinge mărturia lui Patrocles din pricina dezacordului dintre acesta şi Megasthenes, în privinţa lungimii coastei nordice a Indiei, Megasthenes[8] apreciind-o la 16.000 de stadii (2.960 km), Patrocles[9] socotind-o cu 1.000 de stadii (185 km) mai puţin; pornind atunci de la un anumit Tabel de etape, Eratosthenes nu s-a încrezut în cei doi de mai sus, din pricina deosebirii de păreri dintre ei, ci a îmbrăţişat a treia variantă. Prin urmare, dacă din pricina dezacordului din acest punct, Eratosthenes a socotit că Patrocles nu merită încredere, cu toate că nepotrivirea se reduce doar la 1.000 de stadii (185 km), cu cît ar fi trebuit să nu se încreadă în acelaşi Patrocles, cînd deosebirea urca la 8.000 de stadii (1.480 km) şi se afla în contradicţie cu două opinii unanime care apreciază lăţimea Indiei la 20.000 de stadii (3.700 km), în vreme ce el o evaluează la 12.000 (2.220 km).

8. Vom răspunde la întîmpinările de mai sus că Eratosthenes nu şi-a întemeiat criticile doar pe simplul dezacord de cifre, ci a judecat datele în raport cu mărturia şi puterea de încredere ce-o inspiră Tabelul de etape. De altfel, nici nu-i de mirare dacă, faţă de un lucru vrednic de încredere, se iveşte altul şi mai de crezare şi dacă aceluiaşi autor, în unele puncte, îi dăruim încrederea noastră, în altele însă nu, pentru că se iveşte vreo informaţie şi mai sigură (decît a lui). Totodată e caraghios să socoţi că deosebirea de păreri îi face mai puţin vrednici de încredere pe cei care se contrazic; dimpotrivă, neîncrederea este mai mare tocmai cînd nepotrivirea este mică. Într-adevăr, o eroare măruntă mai grabnic îşi croieşte drum şi încă nu numai printre oamenii de rînd, ci şi printre cei cu o judecată superioară, dar dacă este importanţă, omul de rînd s-ar putea înşela, dar cel cu mai multă ştiinţă mai greu suferă acest neajuns; acesta şi este, de altfel, motivul pentru care ultimul se bucură de o

---

[1] *Marea Orientală,* porţiunea oceanului care scaldă coastele de răsărit ale lumii locuite, deci ar corespunde Oceanului Pacific de azi.
[2] III A 8 (10—13).
[3] Este vorbii de vestita bibliotecă din Alexandria în fruntea căreia a stat. Vezi *Studiul introductiv,* 3.3.4
[4] F. Gr. Hist., 712 T 5 b (14—19).
[5] F. Gr. Hist., 712 F 1 (19—24).
[6] Vezi F. Gr. Hist., 119 T 3 (19—24).
[7] IX 2 b (p. 15,25—16,12) = 13 (id) Dicks.
[8] F. Gr. Hist., 715 F 6 d (p. 15,25—16,6).
[9] F. Gr. Hist., 712 F 3 (p. 15,25—16,12).

încredere mai grabnică.

9. Toţi istoriografii care au scris despre India au fost, în ansamblul lor, nişte mincinoşi înrăiţi, dar mai presus decît alţii aşa s-a dovedit Deimachos[1], iar după el, Megasthenes[2], Oneskritos[3] şi Nearchos[4], precum şi alţii asemenea lor, care sînt nişte buimaci. Nouă ne-a fost dat[5] să băgăm de seamă ceva mai bine acest lucru, cînd am tratat istoria lui Alexandru[6]. Se cuvine, într-adevăr, să ne arătăm în chip deosebit neîncrederea faţă de Deimachos[7] şi de Megasthenes[8], pentru că (ei sînt cei care au vorbit despre oameni „enotoceţi", „gură-lipsă", „fără-nări" „un ochilă", „piciorongi" şi „labă-ntoarsă"[9]; tot ei au reîmprospătat homericul război al pigmeilor cu cocorii[10], făcîndu-i pe aceşti pitici, de trei spithame[11]; de asemenea, ei au înfăţişat furnici căutătoare de aur ce sapă pămîntul, fauni „cap-cucui"[12] şi şerpi care înghit boi şi cerbi cu coarne cu tot. În legătură cu aceste basme, se critică între ei, ceea ce remarcă şi Eratosthenes[13]. De altfel amîndoi au fost trimişi în solie la Palimbothra[14], Megasthenes[15] la Sandrocottos[16], Deimachos[17] la Allitrochades, fiul lui Sandrocottos. Iată, deci, ce fel de comentarii au lăsat despre călătoria lor, îndemnaţi de cine ştie ce pricină. Patrocles[18] este însă departe de a fi un

---

[1]F. Gr. Hist., 716 T I (p. 16,26—17,1).
[2]F. Gr. Hist., 715 T 4 (p. 16,26—17,5).
[3]*Onesicritos,* istoric grec din timpul lui Alexandru cal Mare, originar din Egina· El a însoțit pe Alexandru în expediția din Asia, în calitate de comandant de trireme şi a scris Istoria expediției lui Alexandru, o istorie romanțată, sub influența Cyropaediei. Se găsesc în lucrare şi date interesante din istoria şi geografia Indiei. Lucrarea nu se păstrează. O cunoaştem indirect prin Strabon, Aelian şi Plinius, care o citează. Vezi F. Gr. Hist., 134 T 11 (p. 16,26-17,2 şi p. 17,17—19).
[4]*Nearchos,* amiralul flotei lui Alexandru cel Mare, de origine din Creta. El a întreprins o călătorie de la gurile rîului Hydaspes (azi Dyelam, India) pe mare, apoi pe Indus pînă la Babilon, pentru a explora Oceanul Indian. Arrian dă extrase din jurnalul lui Nearchos, în opera sa Indica. Vezi W. Vincent, *Voyage de Néarque* (in. engl.), Londra, 1797, tradusă în franceză de Billecoq, Paris, 1800. Vezi F. Gr. Hist., 133 T 14 (p. 16,26—17,2 şi p. 17,18—19).
[5]Vezi Strabon, F. Gr. Hist., 91 F 3
[6]Nu este vorba de o lucrare aparte, ci de anumite capitole consacrate marelui cuceritor. Vezi A. Miller, *Die Alexandergeschichte nach Strabo,* Wurzburg. 1882—1891, şi F. Jacoby, F. Gr. Hist., 91 F 3
[7]F. Gr. Hist., 716 F 5 (4—13).
[8]F. Gr. Hi-t., 715 F 27 (4—13).
[9]Enotocoeții sau latin „aurincubi"; oameni „gură lipsă", gr. astomi; oameni „fără nări", gr. arrhines; „un ochilă", gr. monophthalmi; „piciorongi", gr. macroscheli; „labă-moarsă", gr. opisthodactyli, oameni „cu degetele în spate", toți sînt neamuri fabuloase din India.
[10]Vezi Homer, *Iliada,* III, 1 şi urm. Aristotel, *Istoria animalelor,* VIII, 12, susține că acest război între pigmei şi cocori este fapt autentic, iar Strabon, XV, 1,57 şi Plinius cel Bătrîn, VII, 2,19, arată că pigmeii, care erau situați pe Nilul Superior, distrugeau ouăle cocorilor.
[11]Pitici de 3 spithame, oameni legendari, de 1 cot şi 1/2. O spithame echivalînd cu 1/2 de cot.
[12]Pani — „Cap-cucui", gr. sprienocefali, adică „Pani cu cap ascuțit în formă de con", o populație fabuloasă a Indiei.
[13]I B 23 (5—13).
[14]*Palimbothra,* sau Palimbathra; este vorba de Pataliputra, oraş mare al Indiei antice, capitala regatului lui Sandrocottos. Era situat aproape de confluența Gangelui cu Erannoboas (probabil Gondok). Ruinele acestui oraş s-au găsit aproape de Patna. După altă variantă, acest oraş s-a aflat la confluența Gangelui cu Jomanas (azi Djomanah).
[15]F. Gr. Hist., 715 T 2 c (13—17).
[16]*Sandrocottos* (Candragupta, 315—291 î.e.n.), supranumit Palibothros, a fost rege al prasienilor — o seminție indiană — pe timpul lui Seleucos Nicator. El a întemeiat dinastia maurya şi a răspîndit religia budistă.
[17]F. Gr. Hist., 716 T 1 (13—17).
[18]F. Gr. Hist., 712 T 5 c (17—19).

astfel de scriitor. La fel şi ceilalţi martori de care se foloseşte Eratosthenes nu sînt de loc din aceia care nu merită încredere ...

10. ... [1]Căci dacă meridianul ce trece prin Rodos şi Bizanţ a fost trasat[2] corect, şi cel care duce prin Cilicia şi prin Amisos va fi bine fixat, pentru că paralelismul acestor drepte reiese din multe probe, mai ales din faptul că nu se poate dovedi că se întîlnesc între ele.

11. Calea pe mare de la Amisos spre Colchida[3] o ia spre răsăritul echinocţial, ceea ce se adevereşte din suflarea vînturilor, din felul anotimpurilor şi al roadelor şi din înseşi punctele în care răsare soarele; tot astfel stau lucrurile şi cu pasul din munţi ce dă la Marea Caspică şi cu drumul care duce de aici în continuare pînă la Bactra. Căci, adeseori evidenţa (simţurilor) şi mărturia unanimă a tuturor merită mai mare încredere decît ceea ce arată vreun aparat. De altfel, Hipparchos[4] însuşi, cînd a precizat că linia de la Coloane pînă la Cilicia are forma unei drepte şi se întinde spre răsăritul echinocţial nu a stabilit-o în întregime cu ajutorul aparatelor sau a calculelor geometrice, ci, pentru întreaga porţiune de la Coloane pînă la strîmtoarea Siciliei, el s-a încrezut în mărturia navigatorilor. Astfel că nici declaraţia următoare nu poate fi luată în seamă[5]: „Cîtă vreme nu putem preciza raportul dintre ziua cea mai lungă şi ziua cea mai scurtă, nici raportul dintre gnomon şi umbra sa pe porţiunea de la Munţii Ciliciei pînă la Indii, noi nu putem arăta nici dacă oblicitatea acestei direcţii se confundă cu o paralelă; în acest caz, mai bine să lăsăm necorectată acea linie, păstrîndu-i oblicitatea, aşa cum o prezintă hărţile vechi". Căci, mai întîi de toate, a nu te putea pronunţa înseamnă acelaşi lucru cu a te abţine, iar cel ce se abţine nu înclină nici într-o parte nici în cealaltă; dar cînd Hipparchos recomandă să lăsăm lucrurile aşa cum le prezintă hărţile vechi, el înclină în acea direcţie. Mult mai consecvent cu sine însuşi ar fi fost dacă ne-ar fi sfătuit să renunţăm cu desăvîrşire la geografie, devreme ce nici poziţia altor munţi, ca de pildă poziţia Alpilor, a Pirineilor, a munţilor Thraciei, ai Illyriei şi ai Germaniei, la fel, nu putem s-o precizăm. Cine ar socoti de cuviinţă să acorde mai puţină încredere geografilor moderni decît celor vechi care, în făurirea hărţilor, au făcut atîtea greşeli pe care prea corect le-a scos în vileag Eratosthenes, fără ca Hipparchos[6] să-l contrazică în vreun punct.

12. Şi raţionamentele ce urmează sînt foarte încurcate. Într-adevăr, să luăm puţin aminte, dacă, pe de o parte, nimeni n-ar clinti[7] din loc poziţia capurilor meridionale ale Indiei din faţa regiunilor Meroei, nici distanţa de la Meroe pînă la gura strîmtorii Bizanţului evaluată la 18.000 de stadii (3.330 km) dar, pe de altă parte, ar face de 30.000 de stadii (5.549 km) intervalul de la ţinuturile meridionale ale Indiei pînă la munţii acesteia, cîte absurdităţi n-ar ieşi în vileag? În primul rînd, dacă paralela Bizanţului este aceeaşi cu paralela Massaliei, cum a spus Hipparchos[8] dînd crezare lui Pytheas[9] şi dacă meridianul Bizanţului este unul şi acelaşi cu meridianul fluviului Borysthenes — fapt pe care de asemenea îl susţine Hipparchos[10] — şi dacă, pe deasupra, el socoteşte că distanţa de la Bizanţ pînă la Borysthenes este de 3.700 de stadii (648,50 km), tot acelaşi ar trebui să fie şi numărul stadiilor de la Massalia pînă la paralela fluviului Borysthenes[11], care, în acest caz, ar corespunde paralelei ce trece pe la coasta oceanică a Celticei, căci numai după ce s-a parcurs o cale de atîtea stadii se ajunge la ocean.

---

[1]Probabil aici este o lacună
[2]De către Eratosthenes, III A 35 (20—23).
[3]Vezi Eratosthenes, III A 11 (p. 17,24—18,2).
[4]V 10 b (3—8).
[5]Hipparchos, II 2 (8—13) = 14 (id) Dicks
[6]II 6 (20—23).
[7]Hipparchos, V 13 b (p. 18,25—19,4) = 15 (p. 18,24—19,5) Dicks
[8]V 13 C (5—8) = 55 (5—9) Dicks
[9]Pytheas, fr. 6 b (p. 18,24—19,15) Mette. Vezi şi I, 4,4
[10]5 (10—15 şi 20—22) Dicks
[11]După Hipparchos, paralela ce trece pe la gurile fluviului Borysthenes se află la 48°30'N, de fapt, la 47°N.

13. Şi iarăşi, deoarece noi ştim că Cinnamomophora[1] este cea mai sudică regiune locuită, paralela ce o traversează alcătuieşte, după părerea lui Hipparchos[2] însuşi, începutul zonei temperate şi a tărîmului populat şi se află la o depărtare de ecuator în jur de 8.800 de stadii (1.628 km); pentru că, pe de altă parte, el apreciază[3] depărtarea de la ecuator pînă la paralela fluviului Borysthenes la 34.000 de stadii (6.289 km), s-ar putea ca de la paralela care desparte zona fierbinte, de cea temperată, pînă la paralela ce traversează Borysthenes şi coasta oceanică a Celticei să mai fie 25.000 de stadii (4.662 km). Cel mai depărtat punct pînă la care au ajuns corăbiile de la Celtica spre miazănoapte este socotit în timpurile noastre cel din preajma Iernei, insulă ce este situată dincolo de Britannia şi oferă grele condiţii de locuit din pricina frigului, încît locurile aflate dincolo de ea sînt socotite fără aşezări omeneşti. Iar Ierne nu s-ar afla, se spune[4], la o depărtare mai mare de 5.000 de stadii (925 km) de Celtica. În felul acesta numărul total al stadiilor care determină lăţimea tărîmului populat ar putea să atingă cifra de 30.000 de stadii (5.550 km) sau cu puţin mai mare.

14. Dar să parcurgem acuma regiunea situată din sus de Cinnamomophora, pe aceeaşi paralelă, doar spre răsărit; este vorba de regiunea Taprobanei.

Despre Taprobana s-a făurit convingerea[5] că este o mare insulă aşezată în largul mării de miazăzi, în faţa Indiei; ea se întinde spre Etiopia pe o lungime mai mare de 5.000 de stadii (925 km), după cîte se spune, şi trimite pe pieţele Indiei o mare cantitate de fildeş, de scoici şi de alte mărfuri. Iar dacă i se atribuie acestei insule o lăţime proporţională cu lungimea sa şi i se mai adaugă braţul de mare care o desparte de India, distanţa totala n-ar fi sub 3.000 de stadii (555 km), ceea ce ar fi, de altfel, egal cu intervalul de la capătul lumii populate pînă la Meroe, dacă este adevărat că promontoriile Indiei sînt situate chiar în faţa Meroei; mai de crezut ar fi să se aprecieze chiar la mai mult de 3.000 (555 km). Dacă s-ar adăuga această distanţă la cele 30.000 de stadii (5.550 km) pe care le numără Deimachos[6] pînă la trecătoarea ce duce la bactrieni şi la sogdieni, toate aceste neamuri ar cădea în afara tărîmului locuit şi a zonei temperate. Cine, aşadar, ar cuteza să susţină această teorie, auzind şi pe autorii vechi şi pe contemporani cum laudă clima plăcută şi fertilitatea, în primul rînd, a regiunii de miazănoapte a Indiei, iar apoi a Hyrcaniei, a Ariei şi, în continuare, a Margianei[7] şi a Bactrianei?[8]. Într-adevăr, toate aceste meleaguri ating versantul nordic al muntelui Taurus, iar Bactriana se află tocmai în apropierea pasului ce duce în India; ele se bucură într-adevăr de o situaţie atît de prosperă, încît depărtarea lor de tărîmul

---

[1]*Cinnamomophora,* sau „Regiunea producătoare de scorţişoară", după Strabon cea mai sudică regiune a pămîntului locuit, azi coasta Somalis, situată de Hipparchos la 12°1/2N, de fapt, la aproximativ 11°N.
[2]V 3 a (17—20) = 44 (16—20) Dicks
[3]Hipparchos, V 15 a (20—22).
[4]În acest loc, urmînd pe Hipparchos, Strabon fixează Celtica sau coasta oceanică a acesteia pe paralela fluviului Borysthenes, la 48°30'; insula Ierne sau Irlanda, la 5000 de stadii mai spre nord, s-ar afla deci la 55°30'N. In alte locuri (vezi II, 5,8), el face numai de 4000 de stadii distanţa dintre cele două puncte, deci situează insula Ierne pe paralela 54°N. Vezi G. Aujac, *Strabon et la science de son temps,* pp. 183—184, 198.
[5]Această convingere provine de la Eratosthenes care se sprijină pe informaţiile scriitorilor despre India ca Onesicritos, Megasthenes, Patrocles. Vezi despre Taprobana (Ceylon) şi XV, 1, 14—15; XIV, 2,29.
[6]F. Gr. Hist., 716 F 2 b(20—23).
[7]*Margiana,* un ţinut nu prea întins al Asiei, situat între Hyrcania şi Bactriana, la nordul Arianei, adeseori cuprins în Bactriana. Capitala Margianei a fost Marginia (sau Antiochia din Margiana). Numele îl are de la rîul Margos care o străbate. Regiunea este bogată în produse viticole.
[8]Strabon situează Hyrcania, Aria, Margiana şi Bactriana pe paralela oraşelor Amisos şi Sinope, la 3000 de stadii N de paralela Rodosului, deci cam la 40°30'. De fapt, Hyrcania se află la 37°N, Aria cam la 35°N, Margiana şi Bactriana cam la 37°N. în legătură cu fericirea şi prosperitatea popoarelor asiatice, vezi şi Diodor din Sicilia, II 35—36.

nepopulat este negreşit foarte mare. În Hyrcania, de pildă, butucul de vie dă, se spune, un metret[1] de vin, smochinul produce 60 de medimne[2] de fructe, grîul răsare din nou numai din boabele care se scutură din spice, albinele roiesc în arbori şi mierea curge de pe frunze, ceea ce se întîmplă, de altfel, şi în regiunea Matiana[3] a Mediei şi în ţinuturile Sacasena şi Araxena[4] ale Armeniei, în care însă acest belşug nu este surprinzător din moment ce aceste regiuni sînt mai sudice decît Hyrcania şi se disting printr-un climat mai plăcut decît alte locuri. Dimpotrivă, mai surprinzătoare este această stare de lucruri în Hyrcania. În Margiana se spune că se găsesc butuci de viţă pe care abia doi bărbaţi i-ar putea cuprinde cu braţele, iar ciorchinele este de doi coţi. Aria se zice[5] că este la fel, ba chiar superioară în calitatea vinului său care se conservă timp de trei generaţii în vase negudronate. De asemenea şi Bactriana, care este situată lîngă Aria, dă tot soiul de produse, în afară de ulei de măsline.

15. Dacă în aceste ţări se află şi ţinuturi reci, anume regiunile înalte şi muntoase, nu trebuie să ne surprindă căci şi în climatele meridionale munţii sînt răcoroşi şi, în general, toate podişurile înalte, chiar dacă ele sînt întinse ca nişte şesuri. Astfel părţile Cappadociei[6] dinspre Euxin sînt mult mai nordice decît regiunile ei dinspre muntele Taurus, dar in Bagadania[7] — un imens platou ce se întinde între munţii Argaios şi Taurus[8] — e o raritate să întîlneşti, ici colo, cîte un arbore fructifer, cu toate că această regiune este situată cu 3.000 de stadii (555 km) mai spre miazăzi decît Marea Pontică; în schimb, suburbiile Sinopei şi Amisos ca şi cea mai mare parte a Phanariei44[9] sînt adevărate plantaţii de măsline. Şi rîul Oxos[10], care desparte Bactriana de Sogdiana, oferă, se spune[11], o navigaţie atît de comodă, încît, odată ce mărfurile indiene au fost aduse pînă la acest fluviu, uşor coboară spre Hyrcania şi spre ţinuturile din continuare pînă în Pont, pe căi fluviale.

16. Unde ai putea găsi o înflorire ca aceasta în împrejurimile fluviului Borysthenes şi ale ţărmului oceanic al Celticei, unde nici măcar nu creşte viţa de vie sau, cel puţin, strugurii nu apucă să se coacă? Mai la miazăzi de aceste locuri, pe ţărmurile mării şi spre Bosfor[12], ei se coc, dar rămîn foarte mici şi, iarna, butucul se îngroapă. Gheţurile din acele părţi sînt aşa de tari, (mai ales) la gura lacului Maeotis, încît în locul în care

---

[1]Metret de vin, o măsură de lichide echivalînd cu aproximativ 39 litri.
[2]Şaizeci de medimne de smochine echivalează cu aproximativ 3.120 litri, medimna fiind o capacitate de măsură pentru solide cam de 52 litri.
[3]*Matiana,* regiune antică a Mediei, la apus de Marea Caspică, udată de fluviul Araxes, şi învecinată dinspre sud cu Media Atropath, situată la 37—38°N.
[4]*Sacasena* şi *Araxena,* regiuni de şes ale Armeniei antice, Araxena fiind străbătută în lung de fluviul Araxes (Aras) ce se varsă în Marea Caspică, iar Sacasena aflîndu-se pe malurile fluviului Kyros (vezi şi XI, 14,4). Situate cam la 40°N.
[5]*Aria,* regiune a Asiei în nordul Arianei. Informația provine, probabil, prin intermediul lui Eratosthenes, de la Ctesias, autor de *Indica,* sau de la istoriografii lui Alexandru cel Mare (Nearchos, Onesicritos etc).
[6]*Cappadocia,* regiune antică a Asiei, mărginită la sud de Cilicia, la nord de Pontul Euxis, la est de Armenia Minor, de care se despărțea prin Eufrat. Capitala sa a fost Mazaca, sub romani, Caesarea.
[7]*Bagadania,* cîmpie a Cappadociei, situată între muntele Taurus şi muntele Argaios
[8]*Muntele Argaios* — azi Ardjeh — situat în Cappadocia. De pe creştetul acestui munte — spune mai departe Strabon — se poate vedea şi Pontul Euxin şi Marea Mediterană, la golful Issos. La poalele lui se ridica oraşul Mazaca. Muntele Taurus, luat aici în sens restrîns, porneşte din Cilicia de-a lungul coastei sudice a Asiei Mici.
[9]*Sinope, Amisos* şi *Phanaria. Sinope,* oraş la sudul Mării Negre, în Paflagonia, *Amisos,* oraş al Pontului, iar *Phanaria,* regiune şi oraş foarte prospere ale Pontului, aproape de Pythodoris.
[10]*Oxos, azi* Amu-Daria, izvorăşte din Indu-Kuş curge prin ținuturile Sogdiana şi Bactriana şi se varsă în lacul Araî. Cursul său se situează între 37°—42°N.
[11]Informația provine prin Eratosthenes de la Patrocles
[12]Este vorba de Bosforul Cimmerian, sau gura lacului Maeotis (Marea Azov) care, deci numai la 45°N, are totuşi o climă aspră iarna.

generalul[1] lui Mithridates i-a învins pe barbari într-o bătălie de cavalerie dată pe gheaţă în timpul iernii, asupra aceloraşi duşmani el a cîştigat în vara următoare o izbîndă într-o luptă navală, după ce gheaţa s-a topit. Eratosthenes[2] citează chiar o inscripţie aflată în templul lui Asclepios din Panticapaion[3] pe un vas de aramă crăpat din pricina gerului.

Dacă vreun om nu va crede în fapte la noi întîmplate,
Afle, vasul privind, că el nu-i o frumoasă ofrandă,
Zeilor dată, ci este un semn al iernii năprazne
Care-i la noi; de preotul Stratios vasul se-nchină.

Dar cum nu se cuvine să fie confruntate locurile mai sus înşirate nici cu ţinuturile din Bosfor, dar nici chiar cu cele din părţile oraşelor Amisos şi Sinope (pentru că ultimele s-ar putea socoti cu clima mai domoală decît cea din Bosfor), încă şi mai greu s-ar putea ele compara cu meleagurile fluviului Borysthenes şi ale hotarelor celor mai depărtate ale Celţiei. Într-adevăr, acestea anevoie s-ar putea socoti pe aceeaşi paralelă cu regiunile de lîngă Amisos, Sinope, Bizanţ şi Massalia, care după mărturia tuturor, se află cu 3.700 de stadii (684,50 km) mai la miazăzi decît meleagurile fluviului Borysthenes şi ale Celticei[4].

17. Dacă Deimachos[5] şi adepţii săi vor adăuga, la cele 30.000 de stadii (5.550 km), şi spaţiul pînă la Taprobana şi la hotarele zonei toride, întindere pe care nu trebuie să o evalueze sub 4.000 de stadii (740 km), vor strămuta Bactra şi Aria în locuri situate la o depărtare de 34.000 de stadii (6.290 km) de zona caldă, cifră la care apreciase Hipparchos distanţa de la ecuator la Borysthenes. În felul acesta, Bactra şi Aria vor cădea negreşit cu 8.800 de stadii (1.628 km) mai la miazănoapte decît Borysthenes şi decît Celtica, de altfel întocmai cu cît este mai sudic şi ecuatorul de paralela care desparte zona caldă de cea temperată şi despre care spunem îndeosebi că traversează Cinnamomophora. Noi am arătat că ţinuturile situate mai sus de Celtica, pînă la Ierne, aflate la o depărtare nu mai mare de 5.000 de stadii (925 km), prezintă condiţii foarte grele de locuit. Dar raţionamentul lui Deimachos pretinde că se află totuşi o paralelă prielnică aşezărilor omeneşti la 3 800 de stadii (703 km) mai spre miazănoapte de Ierne. În felul acesta, Bactra va fi cu mult mai nordică decît gura Mării Caspice sau Hyrcaniene, gură care se află cam la 6.000 de stadii (1.110 km) depărtare de înfundătura Caspicii şi de munţii armeni şi medici; se pare că exista pe acel ţărm care se întinde pînă în India un punct mai nordic şi că o navigaţie în jurul uscatului[6] pornind din India este cu putinţă, după cîte spune Patrocles[7] care a fost guvernatorul acelor ţinuturi[8]. Bactriana se întinde încă pe 1.000 de stadii (185 km) în spre miazănoapte; apoi, dincolo de Bactriana, neamurile scite ocupă o regiune încă mult mai întinsă şi teritoriile lor se termină la marea de miazănoapte; e drept că aceste neamuri trăiesc numai ca nomazi, dar trăiesc totuşi. Cum este deci cu putinţă acest lucru, dacă însăşi Bactra cade în afara tărîmului loculului? Ar tot putea să fie acest interval, de la Caucaz pînă la marea de miazănoapte pe meridianul ce trece prin Bactra, cu puţin mai întins de 4.000 de stadii (740 km). Adăugînd această cifră la numărul de stadii fixat de la Ierne pînă la regiunile de miazănoapte, se realizează distanţa totală a parcursului prin regiunea nelocuită, după calcul lul stadiilor Iernei, de 7.800 de stadii (1.443

[1]Este vorba de Diophantos, pe care Mithridates (Eupator) l-a trimis în ajutorul regatului Bosforului şi Chersonesului împotriva sciților. Aluzie la războiul Crimeii din 110—107 î.e.n. care i-a asigurat lui Mithridates protectoratul asupra acestor regiuni.
[2]III A, 13 (p. 22,21—23,4).
[3]*Panticapaion,* azi Kerci, oraş antic al Tauridei, la Bosforul Cimmerian, întemeiat de milesieni. A ajuns să fie supus regilor din Bosfor, care şi-au fixat aici capitala. Tot aici şi-a găsit moartea Mithridates Eupator.
[4]De fapt aceste regiuni situate de Strabon, potrivit opiniei lui Hipparchos şi Poseidonios, pe aceeaşi paralelă se găsesc între paralelele 41° şi 43°N.
[5]F. Gr. Hist., 716 F 2 c (13—16).
[6]Eratosthenes, II A 10 (8—10).
[7]F. Gr. Hist., 712 T 3 (9—10).
[8]Patrocles a fost guvernatorul Bactrianei şi Sogdianei în jurul anului 285 î.e.n.

km). Dar chiar dacă s-ar lăsa la o parte cele 4.000 de stadii (740 km), părţile Bactrianei dinspre Caucaz vor fi cu 3.800 des stadii (703 km) mai nordice decît Ierne şi cu 8.800 (1.628 km), decît Celtica şi Borysthenes.

18. Hipparchos[1] spune că, în părţile fluviului Borysthenes şi în Celtica, lumina soarelui aruncă raze piezişe în toate nopţile de vară, în timp ce astrul îşi urmează calea de la apus la răsărit, iar la solstiţiul de iarnă soarele se înalţă pe bolta cerului cel mult de 9 coţi[2]; la neamurile care sînt aşezate la o depărtare de 6.300 de stadii (1.165,50 km) de Massalia — şi pe care Hipparchos[3] îi presupune tot celţi, dar eu cred că sînt britanni deoarece sînt statorniciţi la 2.500 de stadii (463 km) mai spre miazănoapte de Celtica, acest fenomen este încă mult mai evident; acolo, în zilele de iarnă, soarele se înalţă numai şase coţi, patru[4] în regiunile aflate la 9.100 de stadii (1.850 km) depărtare de Massalia, mai puţin de trei coţi[5], în ţinuturile din continuarea acescora, care, după socoteala noastră, pot fi chiar mult mai spre miazănoapte decît Ierne. Dar Hipparchos, punînd temei pe mărturia lui Pytheas[6], fixează acest loc în părţile de miazăzi[7] ale Britanniei şi susţine că aici cea mai lungă zi este de 19 ore echinocţiale, şi de 18 ore în regiunile unde soarele se înalţă 4 coţi; acestea din urmă — zice — se află la 9.100 de stadii (1.850 km) depărtare de Massalia[8].

În felul acesta, cea mai sudică regiune a Britanniei este mai nordică decît ateste locuri. Nesgreşit, regiunile în discuţie se află pe aceeaşi paralelă cu Bactra de lîngă Caucaz sau pe o paralelă apropiată; de fapt s-a spus că, potrivit părerilor lui Deimachos, se va întîmpla ca bactrienii de lîngă Caucaz să fie fixaţi cu 3.800 de stadii (703 km) mai spre miazănoapte decît Ierne; dacă se adaugă această cifră la stadiile numărate de la Massalia pînă la Ierne, se fac în total 12.500 de stadii[9] (2.312 km). Cine a observat însă, în ţinuturile de acolo — vorbesc de ţinuturile Bactrei — această durată a zilelor celor mai lungi sau o astfel de înălţare a soarelui pe meridian la solstiţiile de iarnă? Căci toate aceste fenomene, care pot fi văzute cu ochiul liber chiar de un om obişnuit şi nu au nevoie de o demonstraţie matematică, au fost descrise de mulţi, atît printre scriitorii vechi, autori de istorii persane, cît şi printre urmaşii lor pînă pe vremea noastră[10]. Cum s-ar fi potrivit pomenita prosperitate a acelor locuri cu asemenea fenomene cereşti? Din cele discutate (mai sus) reiese limpede cu cîtă dibăcie critică (Hipparchos) demonstraţia (lui Eratosthenes) (zicînd) că, dată fiind echivalenţa soluţiilor, Eratosthenes ia soluţia în scopul de a demonstra cu ea.

19. Iată în continuare un alt loc unde Eratosthenes[11] vrea să-l dovedească pe Deimachos[12] un om de rînd şi complet străin de aceste subiecte. Deimachos[13] este de părere că India este aşezată între echinocţiul toamnei şi

---

[1]V 16 (p. 24,27—25,18) = 58 (p. 24,27—25,3) Dicks
[2]9 coți, dacă un cot astronomic echivalează cu 2° deasupra orizontului, înseamnă 18°.
[3]75 (3—19) Dicks
[4]6 coți = 12°; 4 coți = 8°.
[5]3 coți = 6°.
[6]Fr. 6 b (p. 24,27—25,19) Mette; Eratosthenes, II C 6 (p. 24, 27—25,18).
[7]Se pare totuşi că este vorba de părțile ei nordice
[8]Potrivit cu tabelul climatelor întocmit de G. Aujac, *Strabon et la science de son temps,* p. 165—168, corespondențele de mai sus ar fi: 58°N în locul unde soarele se înalță iarna 8° deasupra orizontului şi unde cea mai lungă zi este de 18 h; 60° (sau 61°N) unde soarele se înalță 6° sau 5° de la orizont şi unde ziua maximă atinge 19 h.
[9]Cifra de 12 500 de stadii, dacă 700 de stadii fac 1°, echivalează cu 18°, ceea ce înseamnă că Bactra ar fi la 51°N (43 + 18).
[10]Vechii autori de *Persica,* la care face Strabon aluzie aici, ar putea fi Hellanicos din Lesbos (F. Gr. Hist., 4), Charon din Lampsacos (F. Gr. Hist., 687 b), Ctesias din Cnidos (F. Gr. Hist., 688) etc. Printre urmaşii acestora ar fi istoriografii lui Alexandru.
[11]III A 9 (p. 26,11—27,3). Vezi şi Hipparchos, IX, 3.
[12]F. Gr. Hist., 716 T 2 (11—12).
[13]F. Gr. Hist., 716 F 3 (11—17).

solstiţiul de iarnă[1] şi respinge afirmaţiile lui Megasthenes[2] care susţine că în părţile de miazăzi ale Indiei Ursele apun şi umbra cade în direcţii contrare; el susţine că nici unul dintre aceste fenomene nu se petrece în nici o parte a Indiei. Asemenea declaraţii trădează ignoranţa sa. Dar, negreşit, adevărată ignoranţă dovedeşte credinţa că echinocţiul toamnei se deosebeşte de echinocţiul primăverii prin distanţa sa de solstiţii cu toate că cercul (soarelui) este unul singur şi unic răsăritul lui. La fel, deoarece distanţa care separă tropicul terestru de ecuator — linii între care aşază Deimachos India[3] — s-a dovedit, după măsura circumferinţei terestre, cu mult mai mică de 20.000 de stadii (3.700 km) atunci s-ar putea întîmpla ca, după datele lui Deimachos însuşi, să aibă dreptate Eratosthenes şi nu Deimachos; căci dacă India ar avea 20.000 sau 30.000 de stadii (3.700—5.550 km) întindere, ea n-ar încăpea în spaţiul pe care l-a delimitat Deimachos, dar ar intra cu dimensiunile date de Eratosthenes. De aceeaşi ignoranţă dă dovadă şi afirmaţia că nicăieri în India nu apun Ursele şi nici umbrele nu alternează, fenomene care încep de fapt să apară de îndată ce se înaintează 5.000 de stadii (925 km) spre sud de Alexandria[4]. Dar aceste raţionamente ale lui Eratosthenes din nou Hipparchos[5] le respinge incorect, în primul rînd, înţelegînd tropicul de vară în locul celui de iarnă, apoi socotind că nu se cuvine să te foloseşti, în problemele de ştiinţă, de mărturia unui om nefamiliarizat cu astrologia, ca şi cum Eratosthenes ar fi judecat-o de-o importanţă capitală mărturia lui Deimachos şi n-ar fi întrebuinţat-o doar dintr-o obişnuinţă generală împotriva celor care scornesc lucruri deşarte. Într-adevăr, una singură este critica nimerită faţă de oponenţi neserioşi, aceea prin care dovedim că însuşi argumentul lor, oricare ar fi el, pledează în favoarea noastră.

20. Pînă acum, aşadar, admiţînd presupunerea[6] că hotarele de miazăzi ale Indiei se află în faţa regiunilor Meroei — aceasta este de altfel părerea şi convingerea generală exprimată — am arătat ce consecinţe absurde decurg din ea. Dar pentru că Hipparchos[7], care nu face deocamdată nici o obiecţie acestei ipoteze, dar în cartea a doua a lucrării sale o respinge, se cuvine să examinăm şi următoarele raţionamente pe care le face. Dat fiind că sînt situate la aceeaşi înălţime latitudinală punctele geografice de pe aceeaşi paralelă, cînd spaţiul dintre ele este întins, nu e cu putinţă să se cunoască dacă ele se află pe aceeaşi paralelă, fără compararea climatelor din amîndouă părţile. Climatul[8] Meroei l-a descris Philon[9], cînd şi-a povestit călătoria sa pe mare în Etiopia, anume că, cu 45 de zile înaintea solstiţiului de vară, soarele se află la zenit; tot el a arătat şi raportul dintre gnomon şi umbra sa în timpul solstiţiului şi al echinocţiului; însuşi Eratosthenes se apropie aici foarte mult de părerile lui Philon; dar clima din India, (după părerea lui) nimeni n-a descris-o nici chiar Eratosthenes. Dacă amîndouă Ursele apun[10] în India, cum crede Eratosthenes, întemeindu-se pe cuvintele lui Nearchos[11], este cu neputinţă ca Meroe şi capurile Indiei să figureze pe aceeaşi paralelă[12]. Iar dacă Eratosthenes se declară de aceeaşi părere cu

---

[1]Echinocţiul toamnei (şi al primăverii), adică ecuatorul, cel mai mare cerc paralel al sferei, pe care îl parcurge soarele la echinocţiul de primăvară şi de toamnă. Tropicul de iarnă este cel mai sudic, iar tropicul de vară cel mai nordic cerc descris de soare în rotaţia sa diurnă, la cele două solstiţii.
[2]Vezi Megasthenes, F. Gr. Hist. 715 T 3 (14—15) şi F 7 (11—17). Alternarea umbrei, fenomen susţinut de Megasthenes şi negat de Deimachos în orice punct al globului, este posibilă şi se realizează între cele două tropice.
[3]Adică între ecuator şi tropicul Capricornului nu poate fi cuprinsă India, avînd dimensiunile date de Deimachos, dar poate intra în aceste limite cu dimensiunile propuse de Eratosthenes.
[4]La 5000 stadii nord de Alexandria, deci cam la 24°N, umbrele cad cînd spre nord cînd spre sud (vezi II, 5,43 despre „umbra circulară"), iar Ursa nu se mai găseşte întreagă în cercul de stele mereu vizibile (II, 5,36).
[5]II, 5, (4—6) = 16 (id) Dicks.
[6]Este părerea lui Eratosthenes adoptată de Hipparchos şi Poseidonios.
[7]II 4 (p. 27,14—28,2) = 17 (id) Dicks.
[8]Vezi Hipparchos, V 3 c (22—25).
[9]Philon (circa 290—200 î.e.n.), vezi C. Müller, *Geographi Graeci Minores,* II, 488; vezi şi F. Gr. Hist., 670 F 2 (p. 27,22—28,2).
[10]Hipparchos, IX, 4 (2—5).
[11]F. Gr. Hist., 133 F 16 (1—7).
[12]La paralela Cinnamomophorei, după Hipparchos, Ursa în întregime este cuprinsă în cercul de

cei care susţin că cele două Urse apun (în India), cum se poate afirma că nimeni nu a vorbit despre climatul Indiei, nici măcar Eratosthenes? Doar această discuţie este tocmai despre climat. Dar dacă Eratosthenes nu se declară de aceeaşi părere, atunci să fie dezlegat de orice vină. Şi în mod sigur, Eratosthenes nu se declară de acord; dar cînd Deimachos susţine că nicăieri în India nu apun Ursele şi nici nu alternează umbrele — păreri pe care le-a promovat Megasthenes[1] — el îl acuză de neştiinţă luînd în considerare eroarea implicită, pentru că, după părerea generală şi după a lui Hipparchos însuşi, ideea că umbrele nu alternează implică o eroare. De fapt, chiar dacă promontoriile Indiei nu corespund întocmai regiunilor Meroei, Hipparchos pare totuşi să se învoiască pe deplin că ele sînt mai sudice decît Syene[2].

21. Şi în cele ce urmează, Hipparchos[3], continuînd să dezbată aceleaşi teme, aduce argumente aidoma celor combătute de noi mai sus, sau se foloseşte de premise false, sau, în sfîrşit, trage concluzii incoerente. Astfel, din afirmaţia că de la Babilon pînă ţa Thapsacos[4] sînt 4.800 de stadii (888 km), iar de aici spre miazănoapte pînă în Munţii Armeniei, 2.100 de stadii (388 km), nu decurge ca urmare că distanţa de la Babilon, măsurată pe meridianul ce trece prin acest oraş, pînă la munţii aceştia din miazănoapte, este mai mare de 6.000 de stadii (1.110 km). Mai întîi Eratosthenes nu susţine că, de la Thapsacos pînă la munţi, intervalul este de 2.100 de stadii (388 km), ci că a mai rămas o porţiune mică nemăsurată, astfel că dintr-o premisă ce n-a fost dată, nu se poate închega o concluzie. De asemenea, Eratosthenes[5] n-a susţinut nicăieri că Thapsacos este situat la mai bine de 4.500 de stadii (832,50 km), spre miazănoapte, de Babilon.

22. În continuare, Hipparchos, pledînd în favoarea hărţilor vechi, aduce în discuţie nu cuvintele lui Eratosthenes despre cea de-a treia sfragidă a sa, ci pentru propria sa plăcere îşi plăsmuieşte sie însuşi argumente uşor de respins. Eratosthenes[6], trăgînd consecinţele ce reies din poziţia susindicată a muntelui Taurus şi a mării de la Coloane şi divizînd tărîmul locuit cu ajutorul acestei linii în două părţi, una numită boreală şi alta australă, încearcă să împartă din nou fiecare din aceste jumătăţi în cîte secţiuni este cu putinţă; el numeşte aceste secţiuni sfragide[7]. Şi astfel, declarînd India ca primă[8] sfragidă a emisferei australe, iar ca a doua sfragidă, Ariana[9], amîndouă uşor de circumscris, el s-a străduit să dea şi lungimea şi lăţimea fiecăreia şi, într-un anumit fel, şi

---

stele mereu vizibil (II, 5,35). Deci cînd se spune că în India cele două Urse apun înseamnă că aici latitudinea este inferioară celei din Cinnamomophora (12°30'); capurile sudice ale Indiei sînt deci mult mai sudice decît Meroe (17°). Într-adevăr sudul Indiei şi Ceylon (Taprobana) se situează între 8 şi 10°N. Vezi G. Aujac, *Strabon et la science de son temps,* pp. 127—128.

[1]F. Gr. Hist., 715 F 7 (2—17).

[2]*Syena,* azi Asuan, oraş antic al Thebaidei Egiptului, situat pe Nil, aproape de tropic; într-adevăr, el este mai la nord decît Meroe, pentru că ultima localitate aparține Etiopiei, corespunzînd actualei regiuni Shendi.

[3]X, 1 (p. 28,19—29,8) = 19 (id) Dicks.

[4]*Thapsacos,* azi Dipsi, oraş vestit al Asiei antice, din regiunea Pamyrena, situat pe malul drept al Eufratului la vest de Circesium. Acesta a fost locul pe unde Alexandru cel Mare a trecut Eufratul. De fapt, între cele două oraşe de pe Eufrat, Babilon şi Thapsacos, în linie dreaptă sînt cam 650 km. Thapsacos se află de fapt la 5° vest şi la 4° nord de Babilon. Vezi A. Musil, *The Middle Euphrates,* New York, 1927, pp. 217—221 şi 318—319.

[5]III B 29 (22—28).

[6]III B 2 (9—13).

[7]A. Thalamas, *La Géographie d'Eratosthène,* Paris, 1921, p. 159, defineşte sfragida astfel: sfragida este un termen tehnic oficial folosit de administrația regală egipteană pentru parcelele cadastrului general aflat în birourile cosmogramaților şi ale topogramaților. Sfragidele lui Eratosthenes sînt subdiviziuni geometrice ale hartei.

[8]III B 5 (14—22).

[9]*Ariana,* Podişul Iranian de astăzi, un vast teritoriu al Asiei antice, cuprinzînd regiunile Parthia, Carmania, Gedrosia, Arachosia, Aria şi Drangiana. Ea avea ca hotare Indusul la est, care o despărțea de India, Golful Persic şi Oceanul Indian la sud, Persia, Paraitakena şi Media la vest, Hyrcania, Margiana şi Bactriana la nord. Această țară a intrat timpuriu în Imperiul persan.

figura lor, ca un geometru. El susţine că India are formă romboidală, datorită faptului că unele dintre coastele ei sînt scăldate de marea de miazăzi şi de răsărit, fără să sape în ţărmuri multe golfuri, iar celelalte laturi sînt mărginite una de munte, alta de un fluviu[1], păstrîndu-se, într-un anumit fel, şi aici forma rectilinie; văzînd că Ariana are trei laturi dispuse de la natură să determine figura unui paralelogram, dar neavînd semne distinctive prin care să marcheze latura apuseană, datorită faptului că neamurile de acolo sînt amestecate între ele, el o notează[2] totuşi printr-o linie care, pornind de la Porţile Caspiene, sfîrşeşte la promontoriile Carmaniei[3] care ating Golful Persic. El numeşte apuseană această latură, răsăriteană, cea de-a lungul fluviului Indus, dar nu le declară paralele nici pe acestea, nici pe celelalte, anume pe cea mărginită de munte şi pe cea de mare, ci le numeşte numai, pe una, latură nordică, pe alta sudică.

23. Astfel, după ce a înfăţişat sfragida a doua într-o schiţă sumară, Eratosthenes[4] prezintă a treia sfragidă încă şi mai sumar decît pe a doua, din mai multe pricini; prima este cea arătată mai sus, anume pentru că nu a fost determinată precis latura ce duce de la Porţile Caspiene la Carmania şi care constituie hotarul comun al sfragidei a treia şi a doua, apoi fiindcă în latura de miazăzi intră Golful Persic, ceea ce semnalează însuşi Eratosthenes, care a fost silit să considere ca o dreaptă linia care, pornind din Babilon, duce prin Susa şi prin Persepolis[5] pînă la munţii Carmaniei şi ai Persiei, traseu în care a putut sa găsească un drum cu măsurătorile marcate, care, în întregimea lui, este cu puţin mai lung de 9.000 de stadii (1.665 km). Această latură pe care o numeşte sudică nu o prezintă paralelă cu cea nordică. E limpede că nici Eufratul, care marchează latura apuseană, nu se apropie de forma unei drepte, ci, curgînd din munţi spre miazăzi, el coteşte apoi spre răsărit şi din nou se îndreaptă spre miazăzi, pînă la revărsarea lui în mare. Eratosthenes, de altfel, semnalează acest curs neregulat al fluviului, cînd descrie forma Mesopotamiei pe care o creează Tigrul şi Eufratul, prin unirea lor într-o singură albie, şi care seamănă cu o corabie cu vîsle, după cum spune el. Dar nu este măsurată în întregime nici latura apuseană (cea de la Thapsacos pînă la Armenia) mărginită de Eufrat. Eratosthenes precizează că nu ştie cît este de mare porţiunea ei dinspre Armenia şi dinspre munţii nordici, pentru că nu i s-au făcut măsurătorile. Din toate aceste pricini spune că a prezentat doar schematic sfragida a treia; într-adevăr, şi distanţele pe care le dă, le-a combinat, zice, din diferite Itinerarii[6], dintre care, unele sînt chiar anonime[7]. S-ar părea că Hipparchos este de rea credinţă, cînd combate cu argumente geometrice o exprimare globală ca aceasta pentru care, de fapt, ar trebui să păstrăm recunoştinţă celor care, oricît de imperfect, ne-au împărtăşit totuşi cunoştinţe despre natura acelor locuri. Cînd el se serveşte de argumente geometrice fără să le extragă din cele

---

[1]Nu există un fluviu care să limiteze India propriu-zis la nord sau vest. Gangele este cel mai nordic fluviu al Indiei, dar acesta nu marchează hotarele ei. Cursul superior al Indusului ar putea trece cu bunăvoință drept hotarul nord-vestic al Indiei şi poate la acesta se referă pasajul, iar cursul superior al rîului Oidanes (sau Diardanes), drept hotarul de nord-est al ei.

[2]Eratosthenes, III B 19 (ρ. 29,23—30,3)

[3]Adică de la muntele Sirdara, unde se află defileul numit Porțile Caspiene, socotite de Eratosthenes drept hotar între regiunile nordice şi sudice ale Asiei, pînă la Carmania, care este o regiune a Persiei. Despre această regiune vezi şi Plutarh, *Alexandru, 67*

[4]III B 25 (6—23).

[5]*Persepolis,* azi Tşekil-Iminar, (sau „40 de coloane"), a fost capitala Persiei şi a întregii monarhii medo-persane, situată pe rîul Araxes, între două culmi. In 330 î.e.n., Persepolis a fost cucerit de Alexandru cel Mare. Mutarea capitalei imperiului la Babilon, fundarea Seleuciei şi a Ctesiphonului au provocat decăderea acestui oraş. Azi există ruine vaste aproape de Istakhar, la nord-est de Siraz, cu inscripții cuneiforme.

[6]După Beton din Sinope (vezi şi nota următoare), F. Gr. Hist., 119 F 7 (p. 30,8—32,2).

[7]Alexandru cel Mare a ordonat anumitor topografi, numiți bematişti, să întocmească un tabel cu cifrele etapelor expediției sale în orient. Printre aceştia se numără Beton din Sinope care a întocmit Στα»μοI της "Αλεξάνδρου πορείας; Diognetos din Erythrai (F. Gr. Hist., 120), Philonides din Creta (F. Gr. Hist. 121) şi Amyntas (F. Gr. Hist. 122), autorul itinerarului 'Ασίας σταθμοί Archelaos din Cappadocia (F. Gr. Hist., 123). Vezi L. Pearson, *The Lost Histories of Alexander the Great,* Oxford, 1960, p. 261, vezi G. Aujac, *Strabon Géographie,* I, 2, Paris, 1969, p. 134, nota 2.

pe care le-a prezentat Eratosthenes, ci îşi făureşte altele pentru sine, Hipparchos face şi mai evidentă invidia sa.

24. Eratosthenes spune că a înfăţişat schematic sfragida a treia, indicînd 10.000 de stadii (1.850 km) de la Porţile Caspiene pînă la Eufrat. Apoi, subdivizînd-o, o redă cu dimensiunile ei aşa cum le-a găsit înregistrate (în Itinerarii), începînd din nou de la Eufrat, chiar de la punctul de trecere a fluviului, adică de la Thapsacos. Pînă la cursul Tigrului din locul pe unde l-a trecut Alexandru, el socoteşte 2.400 de stadii (444 km)[1]. De aici înainte prin ţinuturile ce urmează în continuare, prin Gaugamelai[2], Lycos[3], Arbelai şi Ecbatana[4], pe unde a fugit Darius din Guagamelai, pînă la Porţile Caspiene, el atinge totalul de 10.000 de stadii (1.850 km), cu 300 de stadii (55,49 km) excendentare. În felul acesta măsoară el latura nordică, fără s-o presupună paralelă nici cu munţii şi nici cu dreapta ce trece prin Coloane, Atena şi prin Rodos; căci Thapsacos este situat departe de munţi, în vreme ce şi lanţul de munţi şi drumul de la Thapsacos converg spre Porţile Caspiene. Iată astfel trasate părţile nordice ale acestui hotar.

25. După ce descrie astfel coasta de miazănoapte, Eratosthenes susţine că latura sudică nu poate fi luată de-a lungul coastei mării din pricina înaintării în spre inima uscatului a Golfului Persic, ci (ea trebuia trasă) de la Babilon, prin Susa şi Persepolis, pînă la hotarele dintre Persia şi Carmania, distanţă ce măsoară 9.200 de stadii (1.702 km); iar cînd numeşte australă această latură, el nu prezintă paralele latura sudică cu cea nordică. Diferenţa de lungime dintre latura nordică, atît cît o determină el[5], şi latura sudică se datoreşte faptului că Eufratul, curgînd pînă la un loc spre miazăzi, descrie apoi o largă curbură spre răsărit.

26. Dintre coastele laterale el descrie mai întîi pe cea apuseană; care sînt caracteristicile acestei laturi şi dacă este ea unică sau dublă, iată îndeobşte punctele ce le prezintă spre cercetare. Căci de la punctul de traversare de lîngă Thapsacos, urmînd cursul Eufratului, pînă la Babilon, Eratosthenes spune că sînt 4.800 de stadii (888 km), iar de aici pînă la gurile Eufratului şi la oraşul Teredon[6], 3.000 de stadii (555 km); de la Thapsacos în spre miazănoapte, calea pînă la Porţile Armeniei[7] a fost măsurată şi ea reprezintă cam 1.100 de stadii (203 km); dar de aci mai departe pe la gordyeni[8] şi armeni, ea nu mai este. De aceea, el nici nu ţine seamă de aceasta. Porţiunea laturii de răsărit ce traversează în lung Persia, de la Marea Erytheree[9], pînă spre Media şi spre miazănoapte, nu pare să fie mai mică de 8.000 de stadii (l.480 km) şi chiar depăşeşte 9.000 de stadii (1.665 km) dacă se porneşte de la anumite promontorii; restul ei, trecînd prin Paraitakena[10] şi prin Media pînă la Porţile Caspiene, este cam de 3.000 de stadii (555 km); fluviile Tigru şi Eufrat, care, ieşind din Armenia, curg spre

---

[1]În general, în manuscrise apare aici cifra 1.400 de stadii (250 km) Casaubonus propune 2.400 de stadii, cifră acceptată de C. Müller.
[2]*Guagamelai,* vastă cîmpie a Assyriei, ce se întindea la vest de Tigru şi aproape de Arbelai (azi Erbil). în această cîmpie s-a desfăşurat bătălia de la Arbelai, dintre Alexandru cel Mare şi Darius al III-lea (an. 333 î.e.n.), bătălie prin care s-a dat ultima lovitură imperiului persan.
[3]*Lycos,* azi Zab, rîu ce curge între Ninive şi Arbelai, în Assyria.
[4]*Ecbatana,* oraş al Asiei, capitala Mediei, situat la poalele muntelui Oronte (azi Elvend) şi la sud-vest de Marea Caspică.
[5]Latura nordică a sfragidei a treia este linia trasă din munții Armeniei pînă la Porțile Caspiene. Partea ei măsurată este de la Thapsacos la Porțile Caspiene, ceea ce Strabon numeşte „atît cît o determină el", adică Eratosthenes.
[6]*Teredon,* capitala Chaldeii, (sau a Babiloniei).
[7]*Porțile Armeniei,* un defileu al munților Taurici, în locul ïŋ care Eufratul iese din acest masiv, cam la 1 000 de stadii (185 km) spre nord de Thapsacos.
[8]*Gordyenii,* locuitorii Gordyanei, azi partea nordică a Kurdistanului, ținut al Armeniei antice, între Bagraydamena, la nord, şi Tigrul, la sud, învecinat cu Atropatena şi cu Assyria.
[9]În concepția lui Strabon şi a izvoarelor lui, Marea Erythree cuprinde Golful Arabic, ce corespunde actualei Mări Roşii, Golful Persic şi o parte din marea situată în sudul Arabiei, vezi XVI, 3,1.
[10]*Paraitakena,* vast ținut al Imperiului persan, situat la nord de munții Persiei şi la sud-est de Media. Era un deşert care se unea cu cel al Mediei şi al Carmaniei.

miazăzi, după ce au trecut Munţii Gordyanei, descriu un mare ocol şi cuprind în el o ţară întinsă, numită Mesopotamia, apoi cotesc spre răsăritul de iarnă şi spre miazăzi, mai cu seamă Eufratul; acesta, apropiindu-se tot mai mult de Tigru în vecinătatea Zidului Semiramidei[1] şi a localităţii numită Opis[2] de care se află la o depărtare cam de 200 de stadii (37 km), străbate Babilonul şi se varsă apoi în Golful Persic. Figura Mesopotamiei şi a Babiloniei — zice el — ajunge astfel să semene cu o barcă cu vîsle. Acestea le-a spus Eratosthenes.

27. În legătură cu cea de a treia sfragidă, Eratosthenes face unele greşeli pe care le vom examina puţin mai departe[3]; ele nu sînt însă acelea pe care i le pune la socoteală Hipparchos. Să examinăm mai întîi cele spuse de acesta. În dorinţa de-a confirma ideea ce constituie punctul de plecare anume că nu trebuie fixată India mai spre miazăzi, cum crede de cuviinţă Eratosthenes, Hipparchos susţine că acest lucru reiese foarte limpede chiar din argumentele pe care Eratosthenes însuşi[4] le aduce. După ce a spus că a treia sfragidă este delimitau pe latura sa nordică de linia lungă de 10.000 de stadii (1.850 km), trasată de la Porţile Caspiene pînă la Eufrat, el adaugă apoi că latura sudică, de la Babilon pînă la hotarele Carmaniei, este cu puţin mai mare de 9.000 de stadii (1.665 km), iar latura dinspre apus, de la Thapsacos de-a lungul Eufratului face 4.800 de stadii (888 km) pînă la Babilon, şi, în continuare, 3.000 de stadii (555 km) pînă la gurile fluviului; dar că, de la Thapsacos spre miazănoapte, numai parţial a fost măsurată, şi anume numai primele 1.100 de stadii (203,50 km), în rest, însă, nu. Deoarece, aşadar, — continuă Hipparchos — latura nordică a sfragidei a treia este cam de 10.000 de stadii (1.850 km), iar linia paralelă cu aceasta, trasă ca o dreaptă din Babilon pînă la latura de răsărit, a fost apreciată la ceva mai mult de 9.000 de stadii (1.665 km), e limpede că Babilonul este situat cu puţin peste 1.000 de stadii (185 km) mai spre răsărit decît podul de la Thapsacos.

28. (La acestea) noi vom obiecta următoarele: dacă Porţile Caspiene şi hotarele dintre carmani şi perşi ar fi căzut cu precizie pe acelaşi meridian, şi dacă de la zisul meridian s-ar fi tras linii perpendiculare una pînă la Thapsacos şi alta pînă la Babilon, lucrurile ar fi stat într-adevăr aşa. Căci de fapt, dacă s-ar prelungi[5] paralela ce trece prin Babilon pînă la meridianul ce traversează Thapsacos, această linie ar fi fost vizibil egală sau aproape egală[6] cu linia trasată de la Porţile Caspiene pînă la Thapsacos; în felul acesta Babilonul ar fi situat mai la răsărit decît Thapsacos cu acest excedent cu care linia de la Porţile Caspiene pînă la Thapsacos depăşeşte pe cea trasată de la frontiera Carmaniei pînă la Babilon. Numai că Eratosthenes[7] n-a afirmat nici că linia care marchează latura apuseană a Arianei se afla pe meridian, nici că linia trasă de la Porţile Caspiene pînă la Thapsacos este perpendiculara ce cade pe meridianul Porţilor Caspiene, ci mai degrabă linia descrisă de munte care formează un unghi cu linia ce duce la Thapsacos şi porneşte din acelaşi punct, din care pleacă şi linia din munţi. De asemenea, el n-a spus nici că linia trasă spre Babilon din Carmania ar fi paralelă cu linia ce duce la Thapsacos. De altfel chiar dacă ar fi fost paralelă cu aceea, ea n-ar fi fost perpendiculară pe meridianul Porţilor Caspiene şi deci nu i-ar fi servit de loc în plus la argumentaţia sa.

29. Dar (Hipparchos[8]), folosind fără ezitare aceste argumente şi demonstrînd, după cîte crede el, că

---

[1]*Zidul Semiramidei* este vestitul zid care înconjura oraşul Ninive, numit şi oraşul Semiramis, după numele Serniramidei, soția şi succesoarea lui Ninos la tronul Assyriei (secolul al XX-lea î.e.n.). Se spune că acest zid avea un perimetru de 45 km, o înălțime mai mare de 30 m şi turnuri de 70 m înălțime.
[2]*Opis,* orăşel al Assyriei, care poate fi identificat cu Odoan sau Odornech de azi sau poate cu Eski-Bagdad.
[3]În II, 1,31
[4]X2 (p. 33,25—34,12) = 21 (id) Dicks.
[5]Vezi Eratosthenes, III A 30 (17—19).
[6]Adică secțiunile paralelelor cuprinse între două meridiane nu sînt niciodată perfect egale, ci ele descresc pe măsură ce se înaintează spre nord, deoarece şi cercurile în întregimea lor sînt mai mici.
[7]III A 26 (p. 34,13—35,5).
[8]Hipparchos, 22 (p. 35,6—36,12) Dicks

Babilonul, după părerea lui Eratosthenes însuşi, este situat cu ceva mai mult de 1.000 de stadii (185 km) mai spre răsărit decît Thapsacos, îşi plăsmuieşte din nou o premisă pentru următoarele demonstraţii ale sale. El spune[1] că, dacă se va imagina o dreaptă trasă de la Thapsacos spre miazăzi şi o perpendiculară dusă pe ea de la Babilon, se va crea un triunghi dreptunghic format, pe de o parte, din latura ce se întinde de la Thapsacos la Babilon, pe de alta, din perpendiculara dusă de la Babilon pe linia meridianului ce trece prin Thapsacos, şi, în sfîrşit, din însuşi meridianul din Thapsacos. El face din linia ce duce de la Thapsacos la Babilon, şi pe care o apreciază la 4.800 de stadii (888 km), ipotenuza acestui triunghi fiind opusă unghiului drept. El consideră apoi latura formată din perpendiculara dusă din Babilon pe meridianul din Thapsacos cu puţin mai mare de 1.000 de stadii (185 km), întocmai cu cît linia prelungită pînă în Thapsacos depăşeşte linia trasă pînă la Babilon. De aici el determină prin calcul[2] şi cealaltă catetă a unghiului drept, aceasta fiind cu mult mai mare decît perpendiculara de curînd pomenită. El mai adaugă la ea prelungirea acestei linii spre miazănoapte de la Thapsacos pînă la Munţii Armeniei, despre care Eratosthenes zicea că parţial a fost măsurată pe o lungime de 1.100 de stadii (203,50 km), dar cealaltă parte a ei, rămasă nemăsurată, a scos-o (din calcul). Hipparchos o presupune de cel puţin 1.000 de stadii (185 km), încît amîndouă aceste segmente ar face 2.100 de stadii (388,50 km). Adăugînd acest supliment la dreapta care formează latura triunghiului său dusă pînă la perpendiculara coborîtă din Babilon, el obţine o distanţa de mai multe mii de stadii[3], pornind de la Munţii Armeniei şi de la paralela Atenei pînă la perpendiculara dusă din Babilon care, de fapt, se şi confundă cu paralela Babilonului. El mai arată[4] că distanţa de la paralela Atenei pînă la paralela Babilonului nu este mai mare de 2.400 de stadii (444 km), presupunînd întreg meridianul de atîtea stadii cîte le dă Eratosthenes[5]. Dacă lucrurile stau astfel, ar fi cu neputinţă ca Munţii Armeniei şi munţii Taurus să se afle pe paralela Atenei, cum spune Eratosthenes, ci după propriile calcule ale acestui autor, cu mai multe mii de stadii mai spre miazănoapte. În acest raţionament pe lîngă faptul că Hipparchos s-a folosit pentru alcătuirea triunghiului său dreptunghic de premise ce au fost respinse, el ia ca premisă ceea ce nu este dat, adică faptul că ipotenuza triunghiului dreptunghic, alcătuită din dreapta dusă din Thapsacos pînă la Babilon, este cam de 4.800 de stadii (888 km). Eratosthenes susţine[6] de fapt (că linia aceasta) este tocmai calea care duce de-a lungul Eufratului, precizînd că Mesopotamia împreună cu Babilonia sînt cuprinse ca într-un mare cerc descris de Eufrat şi de Tigru; el apreciază că porţiunea mai mare a circuitului este împlinită de Eufrat. Astfel dreapta dusă de la Thapsacos la Babilon nu poate fi concepută de-a lungul Eufratului, nici nu poate avea atîtea stadii, nici măcar pe aproape de această cifră. Iată, deci, raţionamentul lui Hipparchos răsturnat. Şi, aşa după cum s-a spus[7], dacă se iau în considerare două drepte duse de la Porţile Caspiene, una pînă la Thapsacos, cealaltă pînă la Munţii Armeniei, situaţi în dreptul localităţii Thapsacos şi după socoteala lui Hipparchos însuşi, la o depărtare de Thapsacos de cel puţin 2.100 de stadii (388,50 km) nu este cu putinţă să fie amîndouă paralele şi între ele şi cu linia dusă prin Babilon, pe care Eratosthenes a numit-o latura sudică[8] (a sfragidei sale). Acesta[9] însă, neputînd să citeze măsurătorile drumului ce duce de-a lungul munţilor, a vorbit numai de calea ce duce de la Thapsacos pînă la Porţile Caspiene şi a adăugat că le prezintă doar cu aproximaţie. De altfel, pentru (Eratosthenes), care voia să evalueze lungimea ţinutului dintre Ariana şi Eufrat, nu prezentau mare deosebire dimensiunile acestei linii sau ale celeilalte. (Hipparchos) însă, conchizînd de aici că cele două linii sînt date de (Eratosthenes) ca paralele, ar putea lăsa pînă în cele din urmă impresia că

---

[1]Hipparchos, X 3 (p. 35,8—36,12).
[2]Prin calcul, adică prin teorema lui Pythagora
[3]Prin urmare, distanța de la Munții Armeniei pînă la paralela Babilonului atinge cifra de 6 800 de stadii. Porțile Caspiene se află la paralela 36°N, cum o prezintă Eratosthenes şi Hipparchos, dar Munții Armeniei sînt situați cam da 37°N, iar Babilonul, la 32°30'.
[4]Hipparchos, III 4 (5—9) = 7 a (id) Dicks.
[5]II B 17 (5—9).
[6]III B 30 (16—25).
[7]În II, 1,28
[8]În II, 1,25
[9]În concepția lui Eratosthenes, Munții Armeniei şi Porțile Caspiene, care se află pe aceeaşi paralelă, constituie frontiera nordică a sfragidei în discuție, şi nu drumul de la Thapsacos la Porțile Caspiene la care a recurs doar la nevoie şi pe care Hipparchos, de rea credință, i-l ia drept referință sigură.

dovedeşte naivitatea copilărească a omului nostru. Dar, la rîndul nostru, se cuvine să lăsăm la o parte tocmai asemenea critici, cu adevărat copilăreşti.

30. Ceea ce s-ar putea imputa de fapt lui Eratosthenes sînt cele ce urmează. Aşadar, după cum diviziunea în membre se deosebeşte de simpla diviziune în părţi, deoarece prima ia în considerare părţile corpului delimitate firesc, potrivit articulaţiei şi tipului caracteristic, aşa cum spune şi Homer:

Victima membru cu membru împărţind-o[1], pe cînd a doua diviziune nu are nimic asemănător cu prima, şi, aşa după cum ne folosim cum se cuvine de o metodă sau de alta, numai dacă avem în vedere momentul şi nevoia, tot astfel în problemele de geografie, unde trebuie să realizăm diviziunea în părţi cînd examinăm detaliile, se cuvine să urmăm mai degrabă împărţirea în membre, decît pe cea făcută la întîmplare; căci numai aşa se pot obţine trăsăturile lor distinctive şi o delimitare riguroasă de care are nevoie geograful. O bună delimitare a unei regiuni se înfăptuieşte cînd ea se poate face fie prin rîuri, fie prin munţi, fie prin mare, fie printr-un neam sau printr-o serie de neamuri ale ei, fie încă prin dimensiunile şi forma ce o are, acolo unde este cu putinţă acest lucru. Pretutindeni, în lipsa unei determinări geometrice, va fi suficientă şi una mai simplă şi mai globală. Astfel, pentru dimensiuni, va fi destul, dacă se vor da lungimea şi lăţimea maximă, ca de pildă în cazul pămîntului locuit, dacă se atribuie acestuia o lungime de 70.000 de stadii (12.949 km) şi o lăţime puţin mai mică decît jumătatea lungimii; pentru formă ajunge dacă se va compara cu una din figurile geometrice, ca de pildă, Sicilia cu un triunghi, sau cu vreuna dintre alte figuri cunoscute, ca de exemplu, Iberia cu o piele de bou, Peloponesul cu o foaie de platan. Iar cu cît va fi mai mare regiunea de delimitat, cu atît ar fi mai potrivit să i se redea mai sumar subîmpărţirile.

31. Prin urmare, tărîmul locuit a fost împărţit[2] în două foarte corect cu ajutorul muntelui Taurus şi al mării pînă la Coloane. În emisfera australă, a fost conturată[3] India prin mai multe feluri de hotare: un munte, un fluviu, o mare, şi un singur nume, negreşit pentru că este vorba de un singur popor; tot astfel ea este determinată corect şi ca formă printr-un patrulater şi printr-o figură romboidală. Ariana însă are o circumscriere mai puţin precisă, din cauza laturii apusene confuze, dar a fost totuşi bine delimitată prin celelalte trei laturi ale ei trase ca nişte drepte, precum şi printr-un nume care denumeşte un singur neam. A treia sfragidă însă este cu desăvîrşire greu de delimitat, pentru că hotarele ei nu sînt încă fixate clar. Într-adevăr, latura care îi este comună atît ei, cît şi Arianei este confuză, cum am atras atenţia mai sus, iar latura sudică s-a trasat foarte imprecis: mai întîi această latură nu mărgineşte sfragidă, ci, dimpotrivă, o taie prin mijloc, lăsînd în afară multe regiuni dinspre miazăzi, apoi ea nu reprezintă nici lungimea maximă a ei, pentru că latura de miazănoapte este mai lungă decît ea; iar Eufratul nu constituie latura apuseană a sfragidei nici măcar de-ar curge în linie dreaptă, deoarece capetele lui nu se află pe acelaşi meridian. De ce, aşadar, Eufratul ar fi socotit latura apuseană a sfragidei, mai degrabă decît latura ei sudică? În afară de aceasta, cum îi mai rămînea doar o mica distanţa pînă la Marea Ciliciei şi a Siriei, nu ne convinge de ce n-ar fi prelungit pînă aici sfragida sa, devreme ce şi Semiramis şi Ninos[4] sînt socotiţi sirieni; dintre aceşti regi, ea a întemeiat oraşul Babilon[5] pe care l-a făcut re-

---

[1]Homer, *Odiseea,* IX, 291; *Iliada* XXIV, 403. A. Meineke, *Vindiciarum Stribonatiamm liber,* p. 3, vede în acest citat o glosă marginală.
[2]Eratosthenes, III B 3 (12—13).
[3]Eratosthenes, III B 7 (13—16).
[4]Prinții sirieni Semiramis şi Ninos, personaje aproape legendare. *Semiramis* este probabil Sammuramat, soția regelui Assyriei Shamshr-Adad V, şi regentă între 810 şi 805 î.e.n. în locul fiului său minor Adad-Nirari III. *Ninos,* rege legendar al Assyriei, fiul lui Belos, cuceritor celebru care şi-a întins împărăția de la Tanais pînă la Nil; este socotit întemeietorul Ninivei.
[5]*Babilon,* vestită cetate a Asiei, capitala Chaldeei şi a Babilonului, situată pe Eufrat, în apropierea actualului oraş Hillech. Babilonul a fost întemeiat de Nemrod, dezvoltat de Belus, înfrumusețat de Semiramida. În secolul al V-lea î.e.n. Babilonul mai trecea drept primul oraş din lume. Din acest secol începe declinul lui, pînă la Alexandru care, desemnîndu-1 drept capitală a imperiului său (330 î.e.n.), i-a ridicat splendoarea şi măreția mai presus decît înainte.

şedinţă regală, el, oraşul Ninive[1], metropola Siriei. Şi cum limba lor, care se păstrează pînă astăzi, este aceeaşi atît la cei din stînga, cît şi la cei din dreapta Eufratului, este cu totul nepotrivit să se despartă în două printr-un astfel de hotar un neam atît de cunoscut şi să se alipească regiuni de-ale lui la teritoriul altor popoare. Căci (Eratosthenes) n-ar putea spune că a fost silit la această împărţire de mărimea (sfragidei sale); într-adevăr, chiar dacă ea ar fi fost prelungita pînă la mare, această sfragidă încă n-ar fi fost pe potriva dimensiunilor Indiei, dar nici măcar a Arianei, chiar dacă i s-ar fi alipit pe deasupra porţiunea pînă la hotarele dintre Arabia Fericită şi Egipt. Astfel că ar fi fost cu mult mai bine dacă Eratosthenes înainta pînă la punctul pomenit mai sus şi cu acest adaus al teritoriului pînă la marea Siriei, prezenta ca latură sudică a sfragidei a treia nu cea pe care a indicat-o el, nici o linie dreaptă, ci un traseu ce ar duce din Carmania pe lîngă litoralul ce se întinde imediat în dreapta, cînd intri în Golful Persic, pînă la gura Eufratului, şi de aici ar urma hotarele Mesenei şi ale Babiloniei, unde se află un capăt al istmului care desparte Arabia Fericită de restul continentului, apoi ar traversa chiar acest istm şi s-ar prelungi pînă în fundul Golfului Arabic şi pînă la Pelusion, şi, încă mai departe, pînă la Gura Canobică a Nilului. Aceasta ar fi deci latura ei sudică. Latura apuseană care a mai rămas este formată din ţărmul mării, de la Gura Canobică pînă la Cilicia.

32. A patra sfragidă ar cuprinde Arabia Fericită, Golful Arabic, întreg Egiptul şi Etiopia. Lungimea acestei secţiuni va fi delimitată între cele două meridiane, dintre care unul trece prin punctul cel mai apusean al ei, celălalt, prin cel mai răsăritean. Lăţimea ei corespunde intervalului dintre cele două paralele, dintre care, una trece prin punctul cel mai nordic, cealaltă prin punctul cel mai sudic al ei. În chip firesc la figuri neregulate, la care nu-i cu putinţă să precizezi prin anumite laturi lăţimea şi lungimea, în felul acesta trebuie să i se determine dimensiunile. Îndeobşte trebuie să avem în vedere că lungimea şi lăţimea nu au aceeaşi semnificaţie cînd este vorba de întreg sau de parte. În cazul întregului, distanţa cea mai mică se numeşte lăţime; dacă însă este vorba de parte, oricare dintre cele doua dimensiuni ar fi mai mare, lungime se numeşte segmentul paralel cu lungimea întregului, chiar dacă distanţa măsurată în lăţime este mai mare decît intervalul apreciat în lungime. De aceea, pentru că pămîntul locuit se întinde în lungime de la răsărit la apus, iar în lăţime, de la miazănoapte la miazăzi, şi cum lungimea lui este trasată pe o linie paralelă cu ecuatorul, iar lăţimea îi este luată pe meridian, trebuie să se considere lungimi ale părţilor segmentele lui paralele cu lungimea, iar ca lăţimi, segmentele paralele cu lăţimea (întregului tărîm populat). În felul acesta s-ar reda mai bine, în primul rînd, dimensiunile întregului pămînt locuit, apoi şi dispoziţia şi figura părţilor sale, care, prin această comparaţie, ar da mai limpede la iveală ceea ce le lipseşte şi ceea ce le prisoseşte.

33. Eratosthenes socoteşte[2] lungimea pămîntului locuit pe linia presupusă dreaptă ce trece prin Coloane, Porţile Caspiene şi Caucaz[3], apoi lungimea celei de-a treia sfragide, pe dreapta dusă prin Porţile Caspiene şi Thapsacos, iar lungimea sfragidei a patra, pe linia trasă prin Thapsacos şi Heroonpolis[4] pînă la linia ce trece printre gurile Nilului, pe care însă trebuia să o abată înspre locurile din jurul oraşului Canobos şi al Alexandriei, pentru că aici se află ultima gură a Nilului numită Canobică şi Heracleotică. Apoi fie că le fixează lungimile lor în linie dreaptă unele faţă de altele, fie că aceste linii ar forma un unghi la Thapsacos, oricum, e limpede din înseşi vorbele lui că nici una nu este paralelă cu lungimea pămîntului locuit. De fapt, lungimea tărîmului populat o trasează[5] prin muntele Taurus şi prin marea ce-i urmează drept în continuare pînă la Coloane, (mai precis) pe paralela ce trece prin Caucaz, Rodos şi Atena; iar de la Rodos la Alexandria, pe meridianul ce le

---

[1]Oraşul *Ninive,* capitală a Assyriei, căreia Ninos i-a schimbat numele în Semiramis, după cel al soției sale. Situat pe malul stîng al Tigrului, la vreo 400 km la nord de Babilon, fundat de Assur, pe la 2 640 î.e.n., Ninive a cunoscut o mare înflorire sub Ninos şi Semiramida.
[2]III B 46 (3—8).
[3]Este vorba de ramificația munților Taurus ce duce prin nordul Indiei şi nu de Caucazul dintre Marea Neagră şi Caspică.
[4]*Heroonpolis* (sau Heroon polis), oraş în Golful Arabic, în vecinătatea oraşului Arsinoe şi Cleopatris, pe aceeaşi paralelă cu Syrtele. Situat pe coasta celui mai nordic braț al acestui golf, el este punctul sudic al istmului tăiat prin Canalul Suez.
[5]Eratosthenes, III A 3 (19—22).

traversează, nu sînt — zice — mai puţin de 4.000 de stadii (470 km); astfel, tot la aceeaşi depărtare s-ar afla una de alta şi cele două paralele, cea din Rodos şi, cea din Alexandria. Dar paralela ce trece prin Heroonpolis este întrucîtva aceeaşi sau cu puţin mai sudică decît cea din Alexandria; astfel, linia ce cade pe această paralelă şi pe cea din Rodos şi Porţile Caspiene este fie dreaptă, fie frîntă, dar nicidecum n-ar putea fi paralelă cu nici una dintre cele două linii de mai sus. Prin urmare nu sînt stabilite corect lungimile, de asemenea, nu sînt stabilite bine nici secţiunile emisferice nordice.

34. Dar noi, revenind mai întîi asupra lui Hipparchos, să examinăm cele ce urmează. Acesta, plăsmuindu-şi din nou premise sie însuşi respinge prin raţionamente geometrice informaţiile date doar schematic de Eratosthenes. Hipparchos spune că, potrivit părerii lui Eratosthenes, distanţa de la Babilon la Porţile Caspiene este de 6.700 de stadii (1.239 km), iar pînă la hotarele Carmaniei şi ale Persiei, mai mult de 9.000 de stadii (1.665 km), ceea ce s-a calculat pe o dreaptă ce se întinde spre răsăritul echinocţial; cum această dreaptă este perpendiculară pe latura comună a sfragidei a doua şi a treia, ar rezulta, după părerea lui Hipparchos, un triunghi dreptunghic, care are unghiul drept spre hotarele Carmaniei şi ipotenuza, mai mică de-cît una din laturile care mărgineau unghiul drept.

De aici, aşadar, (el trage concluzia) că Persia ar fi trebuit să intre în sfragida a doua. Împotriva acestor critici, noi ne-am exprimat obiecţiile şi anume că Eratosthenes, pe de o parte, nu ia ca paralelă linia de la Babilon la Carmania, pe de alta, nici dreapta ce desparte sfragidele (a doua şi a treia) nu a socotit-o aceeaşi cu meridianul.

Astfel că Hipparchos nu a rostit de fapt nimic împotriva lui (Eratosthenes). Nici în ceea ce urmează nu procedează corect (Hipparchos). Într-adevăr, cînd Eratosthenes a arătat că de la Porţile Caspiene pînă la Babilon este un anumit număr de stadii pe care l-a arătat mai sus, iar pînă la Susa sînt 4.900 de stadii (906,50 km) şi de la Babilon pînă la Susa, 3.400 de stadii (629 km), Hipparchos[1], pornind din nou de la aceleaşi ipoteze, spune că între Porţile Caspiene, Susa şi Babilon se formează un triunghi obtuz care are unghiul obtuz la Susa, iar lungimile laturilor, cele mai sus indicate. După aceste ipoteze, el deduce că meridianul ce coboară de la Porţile Caspiene pe paralela Babilonului şi a Susei îşi are punctul de intersecţie cu mai bine de 4.400 de stadii (814 km) mai spre apus decît intersecţia aceleiaşi paralele cu dreapta dusă de la Porţile Caspiene la hotarele Carmaniei şi ale Persiei; că meridianul Porţilor Caspiene formează un unghi aproape cît jumătatea unghiului drept împreună cu linia care trece prin Porţile Caspiene şi prin hotarele Carmaniei şi ale Persiei, linie ce înclină în direcţia intermediară dintre miazăzi şi răsăritul echinocţial[2]; că fluviul Indus este paralel cu această linie astfel că, coborînd din munţi, el curge nu spre miazăzi, cum susţine Eratosthenes, ci între miazăzi şi răsăritul echinocţial, aşa cum arată hărţile vechi. Cum se va admite deci că triunghiul astfel format are un unghi obtuz, cîtă vreme nu se admite că triunghiul ce-l cuprinde este dreptunghic? De asemenea, cum se va accepta că dreapta, care leagă Babilonul de Susa şi care formează una dintre laturile unghiului obtuz, se află pe o paralelă, cîtă vreme nu se admite totodată întreaga linie prelungită pînă în Carmania? Cum se va admite că este paralelă cu Indul linia ce duce de la Porţile Caspiene la hotarele Carmaniei? Căci, fără de aceste premise, întreg

---

[1]24 (p. 42,17—43,12).

[2]G. Aujac, *Strabon Géographie,* I, 2, p. 137 n. l/p. 43, lămureşte acest pasaj astfel: Hipparchos, pornind de la datele exprimate de Eratosthenes în II, 1,34 şi II, 1,25, anume că distanța de la Porțile Caspiene la Babilon = 6.700 stadii (CB)

Porțile Caspiene la Susa = 4.900 stadii (CS)
Babilon — Susa. = 3.400 stadii (BS)
Babilon — frontiera Carmaniei = 9.200 stadii (BK), construieşte triunghiul cu unghiul obtuz CSB. Cunoscîndu-se cele 3 laturi, se pot calcula cele 2 laturi ale unghiului drept, x (HC) şi y (HS), respectiv la 4.700 şi la 1.400 de stadii. De aici Hipparchos a dedus uşor distanța HK de 4.400 stadii. Triunghiul dreptunghic CHK, ale cărui laturi ce formează unghiul drept sînt de 4 400 şi 4 700 stadii, este aproape isoscel. Latura CH formează cu latura CK un unghi de aproape 45°, deci o jumătate de unghi drept.

silogismul ar şchiopăta. Şi tocmai fără să ţină seama de ele, Eratosthenes (zice Hipparchos[1]) a spus că este romboidală figura Indiei. Şi aşa după cum latura ei răsăriteană a fost trasă mult mai spre răsărit, mai ales cu ultimul său promontoriu care se îndreaptă spre miazăzi mai mult decît celălalt ţărm, tot astfel (ar trebui să fie) şi latura ei care este formată de Indus[2].

35. Toate aceste critici Hipparchos[3] le face pe temeiul unor dovezi geometrice, totuşi fără să ne convingă; ba mai mult, îndreptînd (fără voie) împotriva sa însuşi observaţiile ce urmează, îl justifică de fapt (pe Eratosthenes), cînd zice (de pildă) că, dacă greşeala aceluia ar fi privit distanţe mici, i s-ar fi trecut cu vederea, dar pentru că ea pare să se refere la cîteva mii de stadii, îngăduinţa nu este cu putinţă; şi aceasta mai cu seamă pentru că Eratosthenes a spus-o răspicat că diferenţele latitudinale chiar de 400 de stadii (74 km) sînt simţitoare[4], ca de pildă în cazul paralelei Atenei şi a celei din Rodos. De fapt, în ceea ce priveşte caracterul simţitor (al distanţelor), lucrurile nu stau de loc simplu: una înseamnă „simţitor" pentru întinderi mai mari şi alta, pentru întinderi mai mici; în cazul întinderilor mari, (e suficient), pentru a judeca climatele, dacă ne încredem în mărturia ochilor, examinînd fie roadele, fie condiţiile atmosferice (ale locurilor), pentru întinderi mai mici, numai dacă folosim instrumente gnomonice şi dioptrice[5]. Fixarea paralelei Atenei cu ajutorul gnomonului, la fel şi a paralelei ce trece prin Rodos şi Caria, a făcut, pe bună dreptate, simţitoare diferenţa dintre ele, cu tot numărul mic de stadii (ce le separă)[6]. Dar acela care trasează o linie de la apus la răsăritul echinocţial într-un spaţiu lat de 3.000 de stadii (555 km) şi lung de 40.000 de stadii (7.400 km) în teren muntos şi, în continuare, de 30.000 de stadii (5.550 km) într-unul maritim, şi acela care numeşte boreale regiunile aflate de o parte a acestei linii, şi australe cele situate de cealaltă parte a ei, pe care le împarte apoi în pătrate şi sfragide, să se bage de seamă ce înţeles atribuie el acestor termeni; aşa este cazul, de pildă, cînd se numesc unele laturi nordice, altele sudice, şi iarăşi unele apusene, altele răsăritene; iar dacă cineva trece cu vederea o greşeală mai gravă, se cuvine să fie tras la răspundere (pentru că aşa este drept), iar dacă este vorba de o greşeală mică, el trebuie totuşi criticat, fără să i se treacă cu vederea. În această privinţă, Eratosthenes nu merită să fie criticat nici într-un caz şi nici în celălalt. Şi aceasta, în primul rînd, pentru că, nu se poate face o demonstraţie geometrică, cînd este vorba de o întindere atît de mare, în al doilea rînd, nici în punctele în care Hipparchos se pregăteşte să demonstreze geometric (greşelile lui Eratosthenes), nu se foloseşte de premise unanim admise, ci de cele făurite de el însuşi.

36. Mult mai bine decurge critica[7] sfragidei a patra. E adevărat că şi aici Hipparchos strecoară ceva din plăcerea sa de a căuta pricina şi de a se menţine asupra aceloraşi ipoteze sau asupra unora apropiate. Astfel el critică în mod corect faptul că Eratosthenes ia drept lungime a acestei sfragide linia de la Thapsacos pînă la Egipt, ca şi cum ai spune că lungimea paralelogramului este diagonala lui. Căci nu sînt situate pe aceeaşi paralelă oraşul Thapsacos şi coasta Egiptului, ci pe paralele care se află la mare depărtare una de alta; în spaţiul dintre ele se prelungeşte, ca o diagonală sau ca o linie oblică, linia de la Thapsacos pînă la Egipt. Dar

---

1X 5 (20—24) = 25 (id) Dicks
2Pasajul nu este clar şi s-au propus mai multe modificări ale lui. Eratosthenes spune că India are formă romboidală, fără să declare că laturile ei sînt exact paralele; el vrea să spună că, dacă trage mai spre est coasta ei răsăriteană, el trage spre vest latura ei apuseană situată pe Indus. Dar după cum se exprimă Strabon, reiese că şi latura apuseană este trasă spre est; ceea ce ar însemna că Hipparchos are dreptate.
3X 6 (p. 43,25—44,6) = 18 (id) Dicks
4Între paralela Rodosului şi cea a Atenei este o distanță de 2°; Eratosthenes o face de 1/2° (= 400 de stadii).
5Instrumentele gnomonice, adică gnomonul sau ceasul solar, determină latitudinea cu ajutorul soarelui, umbra tijei verticale, din care constă gnomonul, valorează 1 cotg.h, în care 1 este înălțimea tijei, h, înălțimea soarelui. Instrumentele dioptrice determină latitudinea prin poziția astrelor, vezi G. Aujac, *Strabon Géographie,* I, 2, p. 138, n. 2/44.
6Vezi Hipparchos, V, 10 a (11—14).
7Hipparchos, X 7 (1—19) = 26 (id) Dicks

Hipparchos nu procedează corect cînd se mira că Eratosthenes a îndrăznit să facă de 6.000 de stadii (1.110 km) distanţa de la Pelusion la Thapsacos, cînd de fapt ea este mai mare de 8.000 de stadii (1.480 km). Luînd[1] ca demonstraţie faptul că paralela ce trece prin Pelusion este mai sudică decît paralela Babilonului cu mai bine de 2.500 de stadii (462,50 km)[2], că, potrivit părerii lui Eratosthenes (creată însă după propria sa credinţa), paralela ce trece prin Thapsacos este mai nordică decît cea din Babilon cu 4.800 de stadii (888 km), el conchide că acesta face în total peste 8.000 de stadii (1.480 km). Dar unde apare indicată la Eratosthenes o distanţă atît de mare între paralela Babilonului şi paralela din Thapsacos? Aceasta mă întreb şi eu. Fără îndoială de la Thapsacos pînă la Babilon Eratosthenes a prezentat aşa de mare[3] intervalul, dar el n-a spus[4] niciodată ca acesta este de la o paralelă la alta, după cum nici că Thapsacos şi Babilonul se află situate pe acelaşi meridian.

Dimpotrivă însuşi Hipparchos[5] a arătat ca, după părerea lui Eratosthenes, Babilonul s-ar situa mai la răsărit decît Thapsacos cu mai bine de 2.000 de stadii (370 km). Am prezentat şi noi[6] pentru comparaţie, afirmaţiile lui Eratosthenes, în care se spune că Tigrul şi Eufratul încercuiesc Mesopotamia şi Babilonia şi că partea mai mare a circuitului o formează Eufratul; căci acesta, curînd dinspre miazănoapte spre miazăzi, coteşte spre răsărit, apoi se varsă din nou spre miazăzi. Iar traseul lui dinspre nord spre sud urmează sensibil direcţia unui meridian, dar cotitura pe care o face spre răsărit şi spre Babilon, reprezintă o abatere de la linia meridianului şi nu rămîne o linie dreaptă, din pricina ocolului pomenit mai înainte. Eratosthenes a afirmat că drumul de la Thapsacos la Babilon este de 4.800 de stadii (888 km), precizînd „de-a lungul Eufratului", pentru ca nimeni să nu o considere ca o linie dreaptă nici ca măsură a intervalului dintre cele două paralele. Dacă nu i se admite (lui Hipparchos) acest raţionament, lipsit de sens este şi ceea ce pare că demonstrează el în continuare, anume, că în triunghiul dreptunghic — format prin unirea Pelusionului cu Thapsacos şi cu punctul de intersecţie a paralelei ce trece prin Thapsacos cu meridianul[7] ce duce prin Pelusion — una dintre laturile unghiului drept, cea situată pe meridian, este mai mare decît ipotenuza adică decît linia trasă de la Thapsacos la Pelusion. Neîntemeiat este şi argumentul ce decurge din primul, deoarece este pregătit dintr-o premisă care nu a fost recunoscută. Într-adevăr la Eratosthenes nu se afirmă nicăieri că distanţa de la Babilon pînă la meridianul ce traversează Porţile Caspiene ar fi de 4.800 de stadii[8] (888 km). Noi am adus probe[9] contrarii că această concluzie a scos-o Hipparchos[10] însuşi din date pe care nu le recunoaşte Eratosthenes. Dar pentru a infirma datele furnizate de Eratosthenes, Hipparchos ia ca presupunere faptul că există mai mult de 9.000 de stadii[11] (1.665 km) de la Babilon pînă la linia ce duce, aşa cum a spus Eratosthenes, de la Porţile Caspiene la hotarele Carmaniei, apoi aceeaşi ipoteză o demonstrează.

17. De fapt nu aceasta este greşeala ce trebuie să i se reproşeze lui Eratosthenes[12], ci faptul că, oricît de sumar prezintă el dimensiunile şi formele unei anumite întinderi, trebuie să adopte o măsură comună şi să se conformeze cu ea cu aproximaţii cînd în plus, cînd în minus. Într-adevăr dacă s-ar socoti de 3.000 de stadii (555

---

[1]Hipparchos, V 7 b (13—16).
[2]Dacă Babilonul se află (după cum spune Hipparchos în II, 1,29) la 2 400 de stadii sud de paralela fundamentală (a Rodosului care este la 36°N) deci la 32°30', Pelusion situat cu 2 500 de stadii mai spre sud de Babilon, ar fi deci la 29°N. De fapt Pelusion este aproape pe aceeaşi paralelă cu Alexandria, la 31°N.
[3]De 4 800 stadii (888 km), distanță admisă de Eratosthenes în II,1,21.
[4]Eratosthenes, III A 32 (23—26).
[5]20 (26—28) Dicks
[6]În II,1,23, şi II,1,26
[7]C. Müller, ca şi alți savanți, a inversat aici cuvintele *paralela* şi *meridianul,* dîndu-le în ordinea respectată de noi în traducere.
[8]Aceste 4.800 de stadii reprezintă distanța de 3.400 de stadii între Babilon şi Susa (Eratosthenes), plus distanța de 1.400 de stadii între Porțile Caspiene şi Susa (Hipparchos).
[9]În II,1,28
[10]X 8 (p. 46,21—47,5) = 27 (p. 46,15—47,5) Dicks
[11]Mai precis 9.200 de stadii, vezi II,1,25
[12]III A 16 (6—24).

km) lăţimea munţilor care se întind spre răsăritul echinocţial şi tot atîta şi lăţimea mării pînă la Coloane, mai uşor s-ar admite să se confunde într-o singură dreaptă liniile ce-i sînt paralele în interiorul zisei lăţimi, decît secantele, şi, dintre secante, acelea care se întretaie în interiorul zisei lăţimi mai degrabă decît cele care se întretaie în exteriorul ei; de asemenea, mai mult liniile a căror divergenţă nu depăşeşte hotarele latitudinii (sus-pomenite), decît liniile care cad în afara lor; mai degrabă linii cu mai mare lungime, decît linii cu mai mică lungime. Căci numai astfel inegalitatea lungimilor şi lipsa de asemănare a figurilor ar rămînea neobservată. De pildă, dacă, pentru lăţimea întregului munte Taurus şi a mării pînă la Coloane, se fixează 3.000 de stadii (555 km), se obţine astfel imaginea unei figuri unice, de forma unui paralelogram, care cuprinde întreg muntele şi marea sus amintită. Iar dacă se taie în lungime figura creînd mai multe paralelograme şi dacă se ia diagonala paralelogramului total, cît şi a părţilor sale, ar fi mai uşor să se considere în calcule aceeaşi, paralelă şi egală cu latura care formează lungimea diagonala figurii totale decît cea a figurilor parţiale. Cu cît va fi mai mic paralelogramul parţial (luat în considerare) cu atît mai mult se poate constata acest lucru, pentru că oblicitatea diagonalei şi inegalitatea lungimii sale sînt mai puţin sensibile în figurile mari, încît aici nimeni n-ar ezita să ia diagonala drept lungime a figurii. Dar dacă diagonala şi-ar accentua oblicitatea astfel încît să cadă în afara fie a amîndurora, fie numai a uneia dintre laturile figurii, n-ar fi acelaşi lucru. Iată, deci, ce înţeleg eu prin măsura comună a distanţelor prezentate pe c anumită întindere (nedeterminată). Cînd însă (Eratosthenes) presupune trasate pe aceeaşi paralelă ce duce pînă la Coloanele lui Heracles nu numai linia ce porneşte de la Porţile Caspiene şi traversează înşişi munţii ci şi linia care coteşte imediat spre Thapsacos depărtîndu-se mult de munţi, apoi cînd duce în continuare o a treia linie pe care o prelungeşte din Thapsacos pînă în Egipt, adăugînd astfel toată această lăţime, şi oînd, apoi, măsoară prin întinderea acestei ultime linii lungimea întregii figuri, el lasă impresia că măsoară cu ajutorul diagonalei patrulaterului său lungimea însăşi a acelui patrulater. Şi cum aceasta nu este o diagonală ci o linie frîntă, el lasă şi mai mult impresia că bate cîmpii; căci, negreşit este frîntă linia dusă de la Porţile Caspiene, prin Thapsacos, pînă la Nil. Prin urmare acestea sînt întîmpinările care se pot face împotriva lui Eratosthenes.

38. Împotriva lui Hipparchos[1] acum, iată ce avem de spus: pentru că el a făcut critica afirmaţiilor lui Eratosthenes, s-ar fi cuvenit de asemenea să prezinte şi o îndreptare a greşelilor aceluia, ceea ce încercăm să facem şi noi. În schimb, el, chiar dacă pe alocuri pare să fi avut un astfel de gînd, ne invită mereu să ne întoarcem la hărţile vechi, deşi ele ar avea nevoie de o corectare încă cu mult mai mare decît harta lui Eratosthenes. Şi argumentaţia (următoare) îndreptată împotriva acestuia suferă de acelaşi neajuns: el ia[2] ca temei stabilit ceea ce a scos din premise care n-au fost exprimate, ceea ce i-am mai reproşat; aşa stau lucrurile de pildă cu afirmaţia că Babilonul este situat cu mai bine de 1.000 de stadii (185 km) mai spre răsărit decît Thapsacos. Astfel chiar dacă s-ar afirma că Babilonul se află cu mai bine de 2.400 de stadii (444 km) mai la răsărit decît Thapsacos, ţinînd seamă de cuvintele lui Eratosthenes care a precizat că drumul cel mai scurt de la Thapsacos pînă la punctul de traversare a Tigrului, pe unde l-a trecut Alexandru, este de 2.400 de stadii (444 km) — Tigrul şi Eufratul, cît timp înconjură Mesopotamia, curg mereu spre răsărit pînă aici, apoi cotesc spre miazăzi şi se apropie unul de altul, la fel ca şi de Babilon — totuşi aceasta nu dovedeşte nici o incoerenţă în raţionamentul lui Eratosthenes.

39. Hipparchos[3] greşeşte cînd face următoarea afirmaţie: el vrea să demonstreze că drumul de la Thapsacos la Porţile Caspiene — pe care Eratosthenes[4] l-a făcut de 10.000 de stadii (1.850 km), fără să-l măsoare pe o linie dreaptă — ni-l înfăţişează pe o linie dreaptă, cu toate că, socotit astfel, el este mult mai scurt. Iată apoi care este mersul raţionamentului lui Hipparchos: el spune că, potrivit părerii lui Eratosthenes, meridianul ce trece prin Gura Canobică este unul şi acelaşi cu cel ce străbate strîmtoarea Cyaneelor[5] şi că se

---

[1]VI 25 (21—27) = (p. 48,21—49,13) Dicks
[2]Hipparchos, X 9 (2—14).
[3]X, 10 (p. 49,14—15,1) = 30 (p. 49,14—50,6) Dicks
[4]III B 65 (ρ. 49,14—51,1).
[5]Meridianul Gurei Canobice este cel al Alexandriei, iar prin strîmtoarea Cyaneelor trece meridianul

află la 6.300 de stadii (1.165,50 km) depărtare de meridianul din Thapsacos; Cyaneele se situează la o depărtare de 6.600 de stadii (1.221 km) de muntele Caspios[1], ce se înalţă lîngă trecătoarea ce duce din Colchida la Marea Caspică, astfel că, cu o diferenţă de numai 300 de stadii (55,49 km), de la meridianul Cyaneelor este egală distanţa atît pînă la Thapsacos, cît şi pînă la muntele Caspios; în felul acesta, Thapsacos şi muntele Caspios se află aproape pe acelaşi meridian. Urmarea acestui raţionament ar fi faptul că Porţile Caspiene ajung să fie la aceeaşi depărtare atît de Thapsacos, cît şi de muntele Caspios, cu toate că, de fapt, între Porţile Caspiene şi muntele Caspios intervalul este mult mai mic de 10.000 de stadii (1.850 km), cifră pe care o dă Eratosthenes pentru distanţa pînă la Thapsacos; şi negreşit acest interval este mult mai mic de 10.000 de stadii (1.850 km), dacă se măsoară în linie dreaptă; dar traiectul circular împlineşte cele 10.000 (1.850 km) pe care Eratosthenes le-a socotit în linie dreaptă de la Porţile Caspiene la Thapsacos. (La acestea) noi îi vom răspunde lui Hipparchos ca, în timp ce Eratosthenes[2] apreciază dreptele doar în linii mari, aşa cum se obişnuieşte în geografie, şi stabileşte sumar şi meridianele şi liniile ce se întind pînă la răsăritul echinocţial, Hipparchos îl critică de pe poziţiile geometriei, ca şi cum fiecare dintre acele linii ar fi fost fixată cu ajutorul instrumentelor. Dar nici Hipparchos însuşi nu s-a folosit (mereu) de instrumente, ci mai degrabă de anumite conjecturi pentru a trage linii perpendiculare şi paralele. Aceasta este prima lui greşeală. A doua constă în faptul că el nu prezintă distanţele care se găsesc de fapt la Eratosthenes, nici nu-şi îndreaptă atacurile împotriva lor, ci împotriva celor plăsmuite de el însuşi. Astfel, cînd Eratosthenes apreciază distanţa de la gura (Pontului) pînă la Phasis la 8.000 de stadii (1.480 km) şi adaugă de aici pînă la Dioscurias[3], alte 600 de stadii (111 km), iar intervalul de la Dioscurias la muntele Caspios, de cinci zile de drum, care, după părerea lui Hipparchos însuşi, se poate evalua cam la 1.000 de stadii (185 km), aceste măsurători fac în total, după Eratosthenes, 9.600 de stadii (1.776 km); dar Hipparchos[4] a tăiat (din această cifră) şi susţine că de la Cyanee la Phasis sînt 5.600 de stadii (1.036 km), iar de aici pînă la Caspios încă 1.000 (185 km). Iată, deci, că Thapsacos şi Caspios au ajuns să figureze pe acelaşi meridian, nu după calculul lui Eratosthenes, ci după cel al lui Hipparchos însuşi. Dar treacă de la noi, să fie după Eratosthenes; urmează oare din acest fapt că distanţa de la Caspios la Porţile Caspiene trebuie să fie neapărat egală cu intervalul dintre Thapsacos şi acelaşi punct?

40. În cartea a II-a a Comentariilor sale, Hipparchos[5] reia discuţia despre muntele Taurus considerat ca hotar[6]. Despre aceasta însă noi am vorbit îndeajuns, apoi trece la examinarea emisferei nordice a tărîmului locuit. Aici el[7] înfăţişează cele relatate de Eratosthenes[8] în legătură cu ţinuturile de dincolo de Pont şi îndeosebi părerile aceluia despre cele trei promontorii care înaintează în larg dinspre miazănoapte: unul este promontoriul care cuprinde Peloponesul, al doilea îl formează Italia, iar al treilea Ligystica[9]; acestea delimitează golfurile Adriatic şi Tyrrhenian. Dar cîtă vreme Eratosthenes a înfăţişat acestea în linii mari, Hipparchos încearcă să-i combată fiecare afirmaţie în parte, mai mult pe temeiul geometriei decît al geografiei. Dar atît de mare este numărul greşelilor săvîrşite în acest domeniu de Eratosthenes şi de Timosthenes, autorul unui tratat *Despre porturi* pe care Eratosthenes[10] îl laudă mai presus decît pe alţii, cu toate că, fiind adesea în dezacord cu el, îl

Bizanţului. Referinţa obişnuită este Alexandria—Bizanţ.

[1]Muntele Caspios, probabil actualul Kasbek, care domina trecătoarea Suram prin care se ajunge din Colchida la Marea Caspică. Depărtarea semnalată aici echivalează 5°.

[2]III A 15 (7—11).

[3]*Dioscurias,* azi Ocemciri, socotit de Strabon punctul cel mai răsăritean al Mării Negre, deşi gura rîului Phasis, azi Rion, este mai răsăriteană.

[4]31 (17—26) Dicks.

[5]IX 1 (4—7) = 29 (id) Dicks.

[6]Vezi Eratosthenes, III B 61 (4—7).

[7]Hipparchos, X 11 (8—16) = 32 (id) Dicks

[8] III B 97 (8—17).

[9]Promontoriul al treilea al Europei, numit Ligystica, este de fapt, cum precizează Strabon în II,4,8, peninsula ce se întinde spre Coloanele lui Heracles şi cuprinde Iberia, deci este Peninsula Iberică. Vezi aceeaşi denumire şi sens la Thucydides, VI,2 şi Strabon, III,4,17.

[10]Fr. 20 (17—20).

combate în foarte multe puncte încît eu socot că nu merită să zăbovesc cu examinarea nici asupra celor doi geografi, pentru că (în acest punct) s-au abătut atît de mult de la situaţia reală, dar nici asupra lui Hipparchos[1]. Căci acesta din urmă trece cu vederea peste unele greşeli, pe altele nu le corectează, ci le critică numai zicînd că au fost redate greşit sau contradictoriu. De fapt, s-ar fi putut imputa lui Eratosthenes cu osebire următorul lucru, că vorbeşte numai despre trei peninsule ale Europei, făcînd unul singur promontoriul în care se află Peloponesul, cînd de fapt el se scindează în mai multe[2]; într-adevăr şi Sunionul are aceeaşi valoare de promontoriu cum o are Capul Laconiei, pentru că nu-i cu mult mai puţin sudic decît Capul Maleai şi cuprinde un golf important. Şi Chersonesul Thracic formează cu Sunion Golful Melas şi, în continuare, golfurile Macedoniei. Dar chiar dacă trecem peste acest argument, aprecierea vădit eronată pe care Eratosthenes o face pentru cea mai mare parte a distanţelor scoate la iveală ignoranţa sa în privinţa geografiei acelor locuri, ceea ce nu avea nevoie de argumente geometrice, ci numai de probe evidente care să fie în stare să scoată de aici mărturii suficiente.

De pildă, cîtă vreme traiectoria de la Epidamnos[3] la Golful Thermaic[4] depăşeşte 2.000 de stadii (370 km), Eratosthenes[5] o dă numai de 900 de stadii (166,48 km); de la Alexandria la Carthagina el[6] numără peste 13.000 de stadii (2.405 km), cînd de fapt nu sînt mai multe de 9.000 de stadii (1.665 km)[7]; dacă, după Eratosthenes, Caria şi Rodosul se află pe acelaşi meridian cu Alexandria, atunci negreşit pe acelaşi meridian cu Carthagina se găseşte şi Strîmtoarea Siciliei; de fapt toată lumea este de părere că drumul pe mare din Caria pînă în Strîmtoarea Siciliei nu este mai lung de 9.000 de stadii (1.665 km); dacă este vorba de o distanţă serioasă, s-ar putea lua ca unul şi acelaşi două meridiane dintre care unul s-ar afla cu atît mai spre apus faţă de un alt meridian de la răsăritul său, cu cît se află Carthagina mai spre asfinţit decît Strîmtoarea Siciliei; dar cînd depărtarea se referă la 4.000 de stadii (740 km), greşeala lui este vădită. Eratosthenes însă, cînd o aşează şi Roma pe acelaşi meridian ce trece la o asemenea depărtare spre apus de Carthagina, a dovedit o nemaipomenită lipsă de cunoaştere a locurilor, atît a acelora despre care vorbim acum, cît şi a celor din continuarea lor, spre asfinţit, pînă la Coloane.

41. Lui Hipparchos[8], aşadar, care nu este geograf, ci a dezbătut doar teoriile pe care Eratosthenes le prezintă în Geografia sa, îi era mult mai la îndemînă să facă o critică de amănunt. Noi însă am socotit de cuviinţă că este neapărată nevoie, atît în problemele pe care Eratosthenes le tratează corect, cît mai cu seamă acolo unde el comite greşeli, să facem un examen detaliat al datelor acestuia, pe unele îndreptîndu-le, pe altele apărîndu-le împotriva învinuirilor aduse de Hipparchos; îl combatem apoi pe Hipparchos însuşi, de fiecare dată cînd critica sa a fost tendenţioasă. În cazul de faţă, văzîndu-l pe Eratosthenes cu desăvîrşire în afara temei, iar pe Hipparchos învinuindu-l pe drept, socotim că este de ajuns pentru corectarea primului dacă prezentăm lucrurile în propria noastră Geografie aşa cum sînt ele de fapt. În acele chestiuni însă în care greşelile se ţin lanţ şi sînt covîrşitoare, mai bine este nici măcar să nu le pomenim, decît poate foarte rar şi în linii mari, ceea ce vom încerca să facem în descrierea regională. Pentru moment să ne mărginim să spunem doar atît că şi

---

1 VI 2 c (20—24).
2 Este vorba de cele trei capuri ale Peloponesului: Maleai, Tainaron şi Acritas.
3 *Epidamnos,* azi Durrës, oraş grec din Illyria, situat pe coasta Adriaticei în actuala Albanie. Romanii, colonizîndu-1, i-au schimbat numele în Dyrrachium.
4 *Golful Thermaic* se află la coasta macedoneană a Mării Egee, azi corespunzînd golfului Salonic.
5 III A 40 (p. 52,12—53,4).
6 Eratosthenes, III, B, 54 (12—15).
7 De fapt între Alexandria şi Carthagina sînt cam 1 800 km, sau 20° longitudine. Cele 13.000 de stadii ale Iui Eratosthenes valorează cam 2.000 km, cele 9.000 de stadii ale lui Strabon, 1.400 km după stadiile lui Eratosthenes, fie 1.600 km în stadiile lui Polybios. Strîmtoarea Siciliei se află de fapt cu 5° (450 km) mai la răsărit decît Carthagina. Din Rodos pînă la Strîmtoarea Siciliei sînt 15° depărtare (=1.350 km) deci aproape cele 9.000 de stadii ale lui Strabon. Roma, pe care Eratosthenes o fixează pe acelaşi meridian ca şi Carthagina, iar Strabon mai la vest de acest meridian, este de fapt cu 2° (cam 200 km), mai la est decît Carthagina.
8 VI 2 a (5—12) = fr F (5—7) Dicks

Timosthenes, cît şi Eratosthenes[1], precum şi înaintaşii acestora nu au cunoscut geografia Iberiei, a Celticii şi de mii de ori mai puţin încă geografia Germaniei, a Britanniei, precum şi a geţilor şi a bastarnilor[2]. De asemenea, o mare neştiinţă îi înconjura în privinţa datelor geografice ale Italiei, Adriaticii, ale Pontului şi ale regiunilor nordice din continuarea acestora; numai că astfel de judecăţi ar putea lăsa impresia unui spirit de şicană. Într-adevăr, cînd Eratosthenes zice că, pentru regiunile mai depărtate, va prezenta ca atare distanţele admise fără să insiste în confirmarea lor, mulţumindu-se să transmită ceea ce a primit, dar adăugînd din cînd în cînd că le înfăţişează „mai mult sau mai puţin în linie dreaptă", nu trebuie să adoptăm o critică aspra pentru distanţele care nu se potrivesc între ele. Acest lucru încearcă să-l facă Hipparchos[3] şi în pasajele pe care le-am citat mai înainte, cît şi in acelea în care prezintă distanţele din împrejurimile Hyrcaniei pînă la bactriani şi la neamurile de dincolo de ei, precum şi cele de la Colchida pînă la Marea Hyrcaniei. El nu trebuie judecat în acelaşi fel cînd este vorba de astfel de ţinuturi depărtate ca atunci cînd are în vedere ţărmul continental al Europei şi alte locuri tot atît de cunoscute. Dar nici în cazul acestora din urmă, critica nu trebuie să adopte o metodă geometrică, ceea ce spuneam (şi adineaori), ci mai degrabă una geografică.

După ce la sfîrşitul cărţii a doua a lucrării sale îndreptate împotriva Geografiei lui Eratosthenes, Hipparchos[4] a combătut unele date din geografia Etiopiei, el declară că în cartea a treia[5] cercetarea sa va avea un caracter mai mult matematic şi într-o oarecare măsură şi geografic. Dar, după părerea mea, departe de a fi chiar „într-o oarecare măsură geografică", ea se arată în întregime matematică. De altfel Eratosthenes[6] însuşi îi oferă un astfel de prilej, pentru că alunecă adesea în dezbateri mai ştiinţifice decît este nevoie pentru simpla informaţie ce i se cere şi, cînd alunecă în acest domeniu, el îşi face afirmaţiile nu în termeni exacţi ci sumari, dovedindu-se într-un anumit fel matematician în materie de geografie şi geograf în ale matematicii, încît pe amîndouă tărîmurile oferă prilej de atac potrivnicilor săi. În acest comentariu, criticile ce-i sînt adresate atît lui, cît şi lui Timosthenes, sînt corecte; astfel că nouă nu ne mai rămîne nimic de examinat; ne declarăm mulţumiţi cu cele spuse de Hipparchos.

CAPITOLUL 2

1. Să vedem acuma ce spune Poseidonios în lucrarea sa *Despre Ocean*[7]; se pare că aici el prezintă (bine) multe probleme de geografie, pe unele potrivit cu această disciplină, pe altele însă, mai mult sub aspect matematic. Nu va fi deci deplasată examinarea la care vom supune cîteva dintre teoriile lui, pe unele acum, pe altele în cursul descrierii regionale, conduşi de dreapta măsură. Există o temă de cercetare proprie geografiei, anume aceea (care presupune) că pămîntul, în întregimea lui, are formă sferică, după cum are şi universul, şi care admite şi celelalte urmări ale acestei presupuneri; una dintre ele este şi diviziunea pămîntului în cinci

---

[1] III B 96 (19—25).
[2] *Bastarnii* (numiţi şi peucini), populaţie germanică emigrată prin nordul Carpaţilor, prin Galiţia, pînă în centrul Moldovei. Perseu, regele Macedoniei, a angajat mercenari bastarni împotriva romanilor (168 î.e.n.). Carpaţii nordici se mai numeau şi Alpii Bastarnici. In 179 î.e.n., ei au fost împiedicaţi să invadeze în Thracia. Sînt pomeniţi şi de Plinius, *Naturalis Historia,* IV, 81, Tacitus, *Germania,* 46.
[3] X 12 (p. 53,26-54,6) = 33 (2-6) Dicks.
[4] I 3 (11—16; 23—25) = 34 (11—16; 20—25) Diks
[5] Opera lui Hipparchos contra lui Eratosthenes conţinea trei cărţi la fel ca Geografia acestuia
[6] F 12 (17—22).
[7] Poseidonios, F 28 (p. 54,26—70,3), F. Gr. Hist., 87 T 15 a (p. 54,26—55,1) Poseidonios s-a inspirat în lucrarea sa din opera lui Pytheas la fel intitulată *Despre Ocean,* pe care a apreciat-o foarte mult. Lucrarea lui Poseidonios, scrisa între 88 şi 62 î.e.n., trata despre zone, despre unitatea oceanului, despre maree, despre modificările scoarţei terestre etc, vezi F. Schlihlein, *Untersuchungen liber Poseidonius Schrift* Περὶ ωκεανοὺ, Freising, 1901, p. 5.

zone[1].

2. Poseidonios susţine că autorul împărţirii în cinci zone a fost Parmenides[2], dar acesta prezintă aproape dublă zona fierbinte, făcînd-o să depăşească cele doua tropice spre inima zonelor temperate. (El mai adaugă) că Aristotel a numit zonă fierbinte regiunea dintre tropice, şi zone temperate, ţinuturile dintre tropice şi cercurile arctice. Poseidonios respinge amîndouă sistemele şi pe drept cuvînt. Zona fierbinte se cheamă, după el, porţiunea nelocuită din pricina arşiţei; ori, mai bine de jumătate din lăţimea zonei dintre tropice este locuită, socotind după etiopienii aşezaţi mai sus de Egipt, dacă este adevărat că ecuatorul împarte în două jumătăţi lăţimea totală. O jumătate a acesteia începînd de la Syene, care reprezintă hotarul tropicului de vară, pînă la Meroe, este de 5.000 de stadii (925 km); de aici pînă la paralela Cinnamomophorei, care reprezintă începutul zonei calde, sînt 3.000 de stadii (555 km). Întreagă această distanţă poate fi măsurată pe mare şi pe uscat; restul, mă refer la spaţiul de aici pînă la ecuator, pare să fie, după măsurătorile pămîntului făcute de Eratosthenes[3], de 8.800 de stadii[4] (1.628 km); deci, potrivit acestui calcul, există în total 16.800 de stadii (3.108 km) faţă de cele 8.800 (1.628 km) de mai sus, ceea ce reprezintă raportul distanţei dintre cele două tropice faţă de lăţimea zonei fierbinţi. Chiar dacă se ia în seamă aceea dintre măsurătorile mai noi care reduce cel mai mult pămîntul locuit, cum face de pildă, Poseidonios (care îl prezintă) cam la 180.000 de stadii[5] (33.300 km), această cifră prezintă zona caldă cam cît jumătatea intervalului dintre tropice sau cu puţin mai mare decît jumătatea lui, dar deopotrivă şi întocmai, niciodată. Iar cu ajutorul cercurilor arctice, care nici nu se află în toate climatele, nici nu sînt aceleaşi[6] peste tot, cine ar putea mărgini zonele temperate, care sînt neschimbătoare? Dar obiecţia că nu se întîlnesc cercuri arctice peste tot n-are nici o valoare pentru critică; ele există neapărat pentru toţi locuitorii zonei temperate, fapt pentru care numai această zonă se cheamă temperată.

În schimb, afirmaţia că cercurile arctice nu sînt peste tot la fel, ci cu unele deosebiri, constituie un argument strălucit.

3. Poseidonios, împărţind pămîntul în zone, spune că este neapărată nevoie să fie cinci la număr potrivit

---

[1]Forma sferică a pămîntului şi diviziunea în zone se datoreşte pythagoreicilor (vezi *Studiul introductiv,* 3,2.). Diogenes Laertios, VIII,1,48, arată că adeseori i-au fost atribuite lui Parmenides descoperiri ale pythagoreicilor, probabil acesta este cazul şi cu diviziunea în zone.

[2]*Parmenides,* filozof din şcoala eleată, născut cam la 535 î.e.n. la Eleea. Discipol al lui Xenophanes, Parmenides, la 65 ani, a făcut o călătorie la Atena, împreună cu Zenon, elevul său, pentru a preda lecții de filozofie. El, ca şi Xenophanes, a profesat doctrina unității absolute. După el, cunoaşterea este de două feluri: cea dată de rațiune şi cea aparentă; după rațiune nu există decît o ființă unică, imuabilă, infinită. După aparențele oferite simțurilor noastre, trebuie admis contrariul. Iată deci în faşă dezbătute categoriile filozofiei esență şi fenomen. Ca principii în univers el admite caldul — reprezentat de cer sau de foc·— şi recele — reprezentat de pămînt. Parmenides şi-a expus ideile în poemul *Despre natură,* din care se păstrează cîteva fragmente, vezi H. Diels, *Parmenides Lehrgeschichte griechisch und Deutsch,* Berlin, 1897. Vezi şi L. Taran, *Parmenides,* Princeton (p. 296—298, teoria sfericității); M. Untersteiner, *Parmenide,* Florența, 1957 (P- 96-99).

[3]II B 22 (1—4).

[4]Adică 4/60 din cercul mare (vezi 11,5,7).

[5]Cleomedes, *De motu circulari,* I, 10, dă 240.000 de stadii circumferinței terestre, Strabon 180.000 de stadii. In ultimul caz însă, gradul terestru valorează 500 de stadii, iar stadiul 222,2 m ca la Ptolemeu. în legătură cu două măsurători divergente citate de Cleomedes şi de Strabon vezi F. E. Drabkin, *Posidonius and the Circumference the Earth* „Isis" XXXIV, 1942-1943.

[6]În concepția celor vechi, cercul arctic ceresc este cercul de stele mereu vizibil care atinge linia orizontului în fiecare loc. El variază deci cu latitudinea. Cercul arctic terestru este proiectarea pe sol a celui ceresc şi el variabil cu locul de unde se cercetează. Grecii fixează obişnuit cercul arctic al orizontului paralelei fundamentale ce trece prin Rodos (36°); pentru această latitudine (36°) cercul de stele circumpolare este la 36° de la pol sau la 54° de la ecuator, deci şi cercul arctic terestru este la 54°N. Vezi G. Aujac, *Strabon et la science...,* p. 122—125.

fenomenelor cereşti: două dintre ele sînt zonele cu umbra circulară[1], acelea care se întind de sub poli pînă în regiunile care au tropicele drept cercuri arctice[2]; urmează apoi în continuare două zone cu umbra simplă[3] care ţin pînă la locuitorii de suib tropice; în sfîrşit, o zonă cu umbra dublă[4] între tropice. Dar din punct de vedere etnografic, se disting pe deasupra alte două zone ceva mai înguste, situate sub tropice[5], în care o jumătate de lună (pe an) soarele se află la zenit, fiind tăiate în doua de tropice. Aceste zone, ca o particularitate a lor, sînt deosebit de secetoase şi de nisipoase; ele nu produc altceva afară de silphium şi de o specie de fructe roşii pîrguite de arşiţă; munţi nu se întîlnesc prin apropiere care să oprească norii pe loc să se preschimbe în ploaie, nici nu e brăzdată de rîuri regiunea; de aceea, acolo se nasc rase de vieţuitoare cu părul creţ, cu coarnele răsucite, cu buze groase şi cu nări turtite, iar membrele lor sînt strîmbe. Şi ichthyophagii[6] locuiesc în aceste părţi. Că aceste zone prezintă astfel de caracteristici se adevereşte — zice — din faptul că cei care locuiesc mai la miazăzi de ele au climatul mai temperat, pămîntul mai roditor şi mai udat de ploi.

CAPITOLUL 3

1. Polybios[7] creează şase zone: două care cad sub cercurile arctice, două între acestea şi tropice, două între tropice şi ecuator. Diviziunea în cinci mi se pare însă că a ţinut seama atît de fizică, cît şi de geografie: de fizică, deoarece ea se întemeiază atît pe fenomenele cereşti, cît şi pe condiţiile atmosferice; ea se sprijină pe fenomenele cerului, pentru că, o dată cu delimitarea atît de precisă a zonelor cu umbră circulară şi a celor cu umbră dublă se determină şi zonele vizibile ale firmamentului care, printr-o diviziune sumară, îşi modifică poziţiile; ea ţine seama apoi de condiţiile atmosferice, pentru că temperatura aerului, judecată în raport cu soarele, prezintă în mare trei stări generice diferite, care au înrîurire asupra constituţiei animalelor, a plantelor şi a tuturor celorlalte vieţuitoare care trăiesc sub aer şi în aer; aceste stări sînt prisosul de căldură, lipsa ei şi caracterul ei temperat. Prin diviziunea în zone, condiţiile atmosferice capătă o distincţie proprie; căci cele două zone glaciale care se restrîng de fapt la o singură natură a atmosferei vădesc lipsa de căldură; zonele temperate, la fel, reprezintă o stare unică de căldură moderată. Cît priveşte ultima zonă, ea este de asemenea unitară şi corespunde arşiţei. Că această împărţire are şi caracter geografic este limpede.

Căci, geografia caută să determine porţiunea locuită de noi în limitele uneia dintre cele două zone temperate; la apus şi la răsărit, hotarul ei este marea, spre miazăzi şi spre miazănoapte este aerul, care, temperat în zona de mijloc şi prielnic plantelor şi animalelor, în cele două capete ale ei nu mai este temperat datorită excesului şi lipsei de căldură. Pentru aceste trei stări deosebite (ale atmosferei) a fost neapărată nevoie de împărţirea În cinci zone.

---

[1]În gr. *periskiene.* Termenul *periskiene* desemnează zonele în care soarele, în drumul său deasupra orizontului, provoacă rotirea completă a umbrei în jurul obiectului, în curs de 24 de ore. Aceasta se petrece în zonele polare.
[2]La cercul polar, 66°N, cercul mereu vizibil este tropicul.
[3]În gr. *Heteroskiene* sînt zonele în care umbra la amiază cade mereu într-una dintre cele două direcții (nord-sud); în emisfera nordică, ea cade spre nord, în emisfera sudică, ea cade spre sud. Acestea sînt zonele temperate.
[4]În gr. *Amfiskiană,* adică zona dintre tropice, tăiată prin mijloc de ecuator, în care umbra cade o jumătate de an spre miazănoapte, în cealaltă jumătate, spre miazăzi, echinocțiile fiind momentele în care razele soarelui cad perpendicular pe ecuator şi obiectele din acele locuri aproape că nu au umbră.
[5]Se pare că Poseidonios a distins prima oară zonele subtropicale, caracterizate nu numai prin fenomenele naturii, ci şi prin fizicul populației.
[6]*Ichthyophagii* (sau „mîncătorii de peşte") se numesc de obicei neamurile de oameni aşezate pe țărmurile mării, unde peştii constituie hrana de bază. Sînt pomeniți în diverse părți ale diferitelor continente. Strabon îi localizează în zonele subtropicale.
[7]*Istorii,* XXXIV, 1 fr. 14 (17—20) Büttner—Wobst (B.—W.)

Globul pămîntesc, tăiat în două de ecuator, într-o emisferă boreală, în care ne aflăm noi, şi într-una australă, adevereşte aceste trei deosebiri; căci regiunile de lîngă ecuator, şi îndeobşte din zona fierbinte, nu pot fi locuite din pricina arşiţei, regiunile de la poli, de asemenea, din cauza frigului, în timp ce regiunile dintre ele sînt temperate şi populate. Dar cînd Poseidonios creează în plus zonele de sub tropice, el nu procedează prin analogie cu celelalte cinci zone, nici nu foloseşte un criteriu comparabil, ci pare că le determină prin unele deosebiri etnice, distingînd o zonă etiopică, alta scitică şi celitică, iar a treia, zona intermediară.

2. Polybios[1] însă nu procedează corect cînd creează zone delimitate prin cercurile arctice, anume două care cad sub aceste cercuri şi două între ele şi tropice. Doar am spus mai înainte că nu se pot determina prin puncte de reper variabile realităţi invariabile. De asemenea nu trebuie să se folosească tropicele ca hotare ale zonei fierbinţi. De fapt şi acest lucru l-am mai spus[2]. În schimb, cînd el a împărţit în două zona caldă, pare să fi fost călăuzit de o concepţie ce nu are nimic greşit în ea, pe temeiul căreia şi noi am împărţit atît de firesc întreg pămîntul în emisfera boreală şi australă, cu ajutorul ecuatorului. E limpede că, prin această diviziune, se împarte în două şi zona caldă şi se creează astfel un fel de simetrie, încît fiecare dintre cele două emisfere se compune din trei zone întregi, care corespund între ele. Numai o astfel de diviziune permite împărţirea în şase zone, dar cealaltă, nu. Astfel, dacă s-ar tăia în două pămîntul cu ajutorul cercului ce trece prin poli, nu s-ar puţea împărţi la fel în şase zone fiecare dintre cele două emisfere, una apuseană, alta răsăriteană, ce-ar rezulta, ci diviziunea în cinci ar fi de ajuns. Într-adevăr, asemănarea dintre cele două jumătăţi ale zonei calde, create de ecuator, şi continuitatea lor dovedesc că această împărţire este de prisos şi lipsită de sens; cu toate că şi zonele temperate, precum şi cele reci, corespund întocmai între ele, cel puţin ele nu sînt alăturate. Astfel, dacă pămîntul întreg este conceput cu două emisfere, diviziunea în cinci zone este de ajuns.

Dacă, aşa cum spune Eratosthenes[3], există o zonă temperată ce cade chiar sub ecuator[4] — părere împărtăşită de Polybios — (acesta din urmă o motivează prin faptul că ea are o altitudine foarte mare, de aceea este mult udată de ploi[5], pentru că norii dinspre miazănoapte, purtaţi într-acolo de vînturile etesiene, se îngrămădesc în foarte mare cantitate deasupra înălţimilor), este mult mai potrivit, ca aceasta să fie delimitată ca a treia zonă temperată, ceva mai îngustă, decît să se admită zonele de sub tropice. În favoarea acestor păreri se pot cita şi următoarele teze pe care le menţionează şi Poseidonios, anume că deplasarea soarelui pe cejcul oblic este mai rapidă aici, la fel şi rotaţia sa de la răsărit la apus, pentru că, în mişcări cu viteză egală, cele mai repezi sînt rotaţiile cercului celui mai mare[6].

3. Poseidonios îl critică pe Polybios pentru afirmaţia că zona locuită de sub ecuator este foarte ridicată; de fapt — spune el — pe suprafaţa unei sfere nu se găsesc părţi înalte, datorită uniformităţii figurii, nici nu se află vreun masiv muntos sub ecuator, ci mai degrabă sînt şesuri la fel de plane ca suprafaţa mării. Iar ploile care umflă Nilul provin din munţii Etiopiei. După ce şi-a exprimat aceste idei, el se alătură în alte locuri părerilor potrivnice, zicînd că presupune prezenţa munţilor în regiunile subecua-toriale, înspre care norii, îngrămădindu-se din cele două părţi, adică dinspre cele doua zone temperate[7], provoacă ploile. Această incoerenţă din vorbele lui este vădita. Dar chiar dacă am admite existenţa munţilor sub ecuator, o altă

---

[1]XXXIV, 1 fr. 15 (4—7) B.—W.
[2]Vezi începutul paragrafului precedent. Mai jos: „cealaltă, nu", adică diviziunea în două a globului prin linia meridianului n-ar mai crea aceeaşi simetrie ca diviziunea prin ecuator.
[3]II A 5 (1—7).
[4]Existența unei zone temperate subecuatoriale a fost susținută de Eratosthenes, vezi Achilles Tatios, 29, p. 63 Maass, de Polybios, vezi Geminos, XVI, 32, de Poseidonios, vezi Strabon, II,2,3.
[5]Ideea precipitațiilor abundente în Etiopia a fost exprimată de multă vreme pentru a explica revărsările Nilului. Polybios pare să fi crezut în existența unui lanț de munți la ecuator.
[6]Prin urmare, mişcarea de revoluție a soarelui, pe ecliptica sa, pare mai rapidă la echinocții. Mişcarea de rotație este mai rapidă pe cercul cel mai mare (la ecuator mai rapidă decît la tropice).
[7]Poseidonios a presupus că vînturile etesiene ar veni dinspre Oceanul Indian, ceea ce ar explica ploile, vezi W. Capelle, *Die Nilschwelle,* Neue Jahrb. 1914, p. 353.

contradicţie ar părea să se ivească. Într-adevăr aceşti autori susţin că oceanul înconjura pămîntul ca un inel[1]. Cum aşază ei, aşadar, munţii în mijlocul lui? Afară doar de cazul în care s-ar avea în vedere anumite insule. Ori-care ar fi răspunsul, el cade în afara domeniului geografiei; ar trebui poate să lăsăm în seama celui care-şi va propune să compună un (nou) tratat *Despre Ocean* să examineze asemenea lucruri.

4. Pomenind apoi pe cei despre care se vorbeşte că au făcut înconjurul Libyei pe apă, Poseidonios spune că, potrivit afirmaţiei lui Herodot, Darius[2] ar fi trimis oameni ca să facă ocolul acestui continent; de asemenea Heraclei-des Ponticul[3] a scris într-unul din *Dialogurile* sale că odinioară a sosit la curtea lui Gelon[4] un mag care susţinea că a făcut o astfel de călătorie. Şi spunînd că asemenea istorisiri sînt lipsite de mărturii, Poseidonios însuşi povesteşte cum un oarecare Eudoxos din Kyzicos[5], sol şi crainic la jocurile de la Sărbătorile Fecioarelor[6], a ajuns în Egipt pe vremea regelui Euergetes al II-lea; aici el a intrat în legătură cu regele şi cu sfetnicii acestuia şi s-a informat mai ales asupra navigaţiei pe Nil în sus, pentru că era un mare admirator al ciudăţeniilor locului şi, totodată, un om învăţat; în acelaşi timp s-a întîmplat ca grănicerii de pe coasta Golfului Arabic să-i trimită regelui un indian, informîndu-l că l-au găsit pe jumătate mort şi singur în corabie, dar că ei nu ştiu cine este şi de unde vine, pentru că nu-i înţeleg limba. Indianul a fost predat atunci dascălilor care să-l înveţe elena. După ce şi-a însuşit-o, el le-a povestit că, pornind cu corabia din India, a rătăcit drumul şi şi-a găsit scăparea aici, dar că ceilalţi tovarăşi ai săi au rămas undeva în urmă pradă foamei. Apoi le-a făgăduit, luînd asupra sa această sarcină, să-i călăuzească pe mare pînă la indieni pe cei însărcinaţi de rege cu această poruncă; printre ei se afla şi Eudoxos. Plecînd, aşadar, pe mare cu multe daruri, Eudoxos s-a întors cu o altă încărcătură de aromate şi de pietre preţioase, din acelea pe care, în parte, le cără la vale rîurile împreună cu alte pietre, în parte, le găsesc în mine, pietrificate din material umed, ca şi cristalele de la noi[7]. Dar el a fost înşelat în nădejdile sale, pentru că Euergetes i-a oprit întreaga încărcătură pentru sine. După ce acesta muri, a ajuns pe tron Cleopatra, soţia lui; Eudoxos fu trimis din nou şi de regină în expediţie cu un echipaj mai mare încă. Dar pe cînd se întorcea, el fu

---

[1]Polybios discută aserțiunea homerică referitoare la ocean, în *Istorii,* XVI, 29,6; XXXIV, 15,16. El şi Poseidonios sînt vizați în acest loc de Strabon, fiind cei care susțin cu precădere continuitatea circulară a oceanului.

[2]Herodot, IV, 44, spune că Darius a însărcinat pe Skylax din Caryanda să navigheze pe lîngă coastele Asiei; în afară de aceasta, în IV, 42, el vorbeşte de fenicienii care au pornit din Egipt în jurul anului 600 î.e.n., ca să înconjure Libya, din ordinul faraonului Nechao (610—595); în IV, 43, Herodot consemnează aceeaşi încercare făcută de Sataspes din ordinul lui Xerxes (485—465 î.e.n.). Izvoarele lui Strabon au confundat toate aceste date.

[3]*Heracleides Ponticul,* filozof grec din secolul al IV-lea î.e.n. originar din oraşul Heracleea Pontică. La Atena el a fost discipolul lui Platon, Speusippos şi Aristotel. A compus lucrări de filozofie, de fizică şi de gramatică, care nu ne-au parvenit. Pentru locul citat, vezi fr. 69 (3—7) Wehrli.

[4]*Gelon,* celebrul tiran al Siciliei din secolul al V-lea î.e.n. La început a avut sub stăpînirea sa numai oraşul Gela (491 î.e.n.) apoi şi Syracuza (485 î.e.n.). Cînd carthaginezii au atacat Sicilia cu 300.000 de oameni, la instigația lui Xerxes, Gelon i-a înfruntat şi i-a silit să ceară pace, aproape de localitatea Himera. O condiție a acestei păci a fost abolirea sacrificării victimelor umane de către carthaginezi. A domnit cu dreptate şi înțelepciune - spune antichitatea - şi supuşii săi l-au împiedicat abdice la domnie atunci cînd a dorit.

[5]Euxodos din Kyzicos, navigator menționat şi de Pomponius Mela, III, 90 şi de Plinius cel Batrîn II,169. Ptolemeu Euergetul II sau Physcon, în timpul căruia a făcut înconjurul Lybiei, a domnit în Egipt între 146 şi 117 î.e.n., căruia i-a urmat la tron soția sa Cleopatra şi apoi fiul, Lathyros. Călătoriile lui Eudoxos au fost fixate, cu aproximație, în anul 118—116 i.e.n. Vezi J. Carcopino, *Le Maroc antique,* Paris, 1940 p. 156.

[6]Sau sărbătoarea Thesmophoriilor în cinstea Demetrei şi a Persephonei. Textul în acest loc este însă corupt şi alte lecțiuni propun, în loc de „Sărbătoarea Fecioarelor, Jocurile Isthmice ale corinthienilor". Noi am respectat edițiile F Didot şi Teubner. Thesmophoriile se țineau între 9 şi 13 ale lunii Pyanepsion (noiembrie) de către femeile ateniene ca să mulțumească Demetrei pentru însămînțările de toamnă şi încheierea lucrărilor de peste an.

[7]Vezi XV, 1,67

aruncat de vînturi la ţărm, din sus de Etiopia; ancorînd în cîteva puncte ale coastei, Eudoxos ştiu să-şi apropie oamenii locului, împărţindu-le grîu, vin şi smochine de care aceia duceau lipsă şi, în schimbul lor, el a primit apă şi cîrmaci pentru drumul de întoarcere, ba a întocmit şi o listă de cuvinte din limba băştinaşilor. Găsind apoi un capăt de proră de lemn, rămăşiţa unui vas naufragiat, care avea sculptat pe ea figura unui cal, şi aflînd că ea este o epavă a unui vas ce a aparţinut odinioară unor navigatori din Occident, o luă cu el în drumul său de întoarcere spre casă. Sosind teafăr în Egipt unde nu mai domnea Cleopatra, ci fiul ei, Eudoxos fu despuiat a doua oară de toată încărcătura sa; de fapt a fost prins că sustrăsese el însuşi multe din comorile aduse. Ducînd apoi bucata de proră în piaţa portului, o arătă armatorilor şi află că provenea din Gadeira[1]. Într-adevăr bogătaşii din acest oraş echipează corăbii mari, săracii în schimb au corăbioare mici, pe care le numesc cai, după efigiile de pe proră; acestea din urmă se folosesc la pescuit pe lîngă coastele Mauritaniei pînă la rîul Lixos[2].

Cîţiva dintre armatori recunoscură bucata de proră şi precizară că ea aparţinuse odinioară unuia dintre navigatorii care s-au hazardat pînă dincolo de rîul Lixos şi care nu s-au mai întors niciodată. Trăgînd de aici concluzia că ocolul pe apă al Libyei este cu putinţă, Eudoxos pleca acasă (în patria sa) şi, după ce-şi îmbarcă întregul său avut, porni din nou pe mare. Sosi mai întîi la Dicaiarchia, apoi la Massalia, iar de aici se ţinu în continuare pe lîngă ţărm pînă la Gadeira; cum, fără să înceteze să facă negoţ, el îşi vestea pretutindeni în sunet de trompetă planurile, reuşi astfel să-şi echipeze o mare corabie şi două bărci de transport, asemănătoare cu ambarcaţiile de piraţi; după ce le-a echipat cu tineri muzicanţi, cu medici şi cu alţi meşteşugari, porni spre India, mînat de vînturi stăruitoare dinspre apus. Dar (cum la un moment dat) tovarăşii săi se simţiră istoviţi de călătorie, el se apropie de ţărm ajutat de un vînt prielnic, fără voia sa însă, pentru că se temea de fluxul şi de refluxul mareelor. Şi într-adevăr, de ce se temea nu scăpă; corabia i se izbi de ţărm, ceva mai uşor însă, încît nu se sfărîmă văzînd cu ochii, ci apucă să-şi salveze mărfurile, cărîndu-le pe ţărm, cît şi cea mai mare parte a lemnăriei vasului. Construindu-şi din ea un al treilea vas de transport de mărimea unei corăbii cu cincizeci de vîsle, porni din nou la drum, pînă cînd dădu peste oameni a căror limbă conţinea aceleaşi cuvinte pe care le consemnase mai înainte în călătoria sa. El deduse atunci că oamenii de pe acele meleaguri făceau parte din aceeaşi seminţie cu ceilalţi etiopieni (vizitaţi mai înainte) şi că erau vecini cu regatul lui Bogos[3]. Apoi părăsind aici planul său de-a ajunge pînă la indieni, făcu cale-ntoarsă. Ţinînd-o la întoarcere mereu pe lîngă ţărm, văzu o insulă bine înzestrată cu apă şi cu copaci, dar pustie, şi îşi întipări bine în minte poziţia ei. Iar cînd ajunse teafăr în Mauritania şi-şi vîndu vasele, se duse pe uscat la regele Bogos şi-l sfătui să ia asupra sa cheltuiala unei expediţii similare; dar prietenii regelui au făcut presiuni împotriva lui, insuflîndu-i acestuia teama ca nu cumva ţara să fie expusă lesne unor atacuri, în caz că s-ar arăta calea de pătrundere unor eventuali agresori din afară. Cînd Eudoxos înţelese că numai cu vorba va fi trimis în expediţia plănuită, dar că, de fapt, va fi părăsit într-o insulă pustie, el căută ocrotire pe teritoriul roman[4], de unde ajunse în Iberia. După ce îşi construi din nou o corabie rotundă şi alta lungă cu cincizeci de vîsle, astfel încît cu una să se avînte în larg, iar cu cealaltă să iscodească ţărmul, şi după ce încărcă pe vas unelte de lucrat pămîntul, seminţe şi meşteri, porni din nou în aceeaşi expediţie; el avea de gînd, în caz că navigaţia ar zăbovi ceva mai mult, să ierneze în insula observata mai înainte şi, după ce va semăna acolo şi va secera roadele cîmpului, abia apoi să-şi ducă pînă la capăt călătoria propusă la început.

5. Eu, aşadar, zice Poseidonios, pînă la acest punct cunosc povestea lui Eudoxios; ce s-a mai întîmplat cu el după aceea, ar putea s-o ştie oamenii din Gadeira şi din Iberia, dar din toate întîmplările de mai sus, zice, se adevereşte că tărîmul locuit este înconjurat ca într-un inel de cursul oceanului.

---

[1]Gaditană, deci din Gadeira sau Gades, insulă situată în fața gurilor Baetisului, dincolo de Coloanele lui Heracles.
[2]Rîul Lixos, azi Lukkos, curge prin Mauritania, în nord-vestul Africii, la 4 km de la mare. Pe el fenicienii au întemeiat, prin 1100 î.e.n., un oraş cu acelaşi nume, renumit pentru negoțul cu aur.
[3]*Bogos,* probabil primul cu acest nume, regele Mauritaniei, care a predat romanilor pe Iugurtha, prin 105 î.e.n. A trăit pînă prin 80 î.e.n.
[4]Eudoxos a trecut deci în Africa proconsulară, la Utica.

Rîul pe care nici o liană terestră nu-l leagă
Curge deci la nesfîrşit, departe de orice miasmă[1].

Este într-adevăr admirabil Poseidonios pentru toate aceste poveşti ale lui; cîtă vreme socoteşte lipsită de temei călătoria în jurul uscatului a acelui mag despre care a vorbit Heracleides[2], precum şi expediţia trimişilor lui Darius, despre care ne informează Herodot[3], el prezintă ca adevărată această poveste bergeeană[4], fie născocită de el însuşi, fie împrumutată de bună credinţă de la alţi plăsmuitori. În primul rînd, ce mărturie există pentru temeinicia peripeţiei indianului? Golful Arabic este îngust ca un rîu şi lung cam de 15.000 de stadii (2.775 km) pînă la intrarea sa, care de asemenea este îngustă. Este deci cu neputinţă ca indienii, care navigau în afara acestui golf, să fi pătruns în el numai din greşeală (pentru că îngustimea intrării trebuia să le atragă atenţia că au rătăcit drumul, iar dacă ei au ajuns în golf cu bună ştiinţă, nu mai stă în picioare pretextul unei rătăciri şi al capriciului vînturilor. Cum s-au lăsat să moară de foame chiar toţi, afară de unul singur? Iar cel care a supravieţuit cum a fost în stare să stăpînească el singur cîrma corabiei, care de bună seamă nu era mică, devreme ce putea să străbată atîtea mări adînci? Cum se explică şi acea repeziciune cu care a învăţat el limba (elenă), încît cu ajutorul ei a fost în stare să-l înduplece pe rege că ar fi el în stare să-i călăuzească drumul lor spre Indii? Ce înseamnă şi acea lipsă de cîrmaci pe vremea lui Euergetes, cînd se ştie că marea prin acele părţi era cunoscută încă binişor înainte, de multă vreme? Iar acel crainic, acel sol din Kyzicos, cum şi-a părăsit el patria cu gîndul anume ca să facă o călătorie pe mare în India? Şi cum de i s-a încredinţat tocmai lui o astfel de misiune? Cum se explică apoi faptul că, reîntors din călătorie, după ce, împotriva aşteptării sale, a fost despuiat de toate comorile şi a fost acoperit de ocară, i s-a încredinţat o nouă încărcătură de averi şi mai mare încă? Iar în timpul călătoriei de înapoiere, cînd a fost împins la ţărmul Etiopiei, din ce pricină a înregistrat limba băştinaşilor[5] sau pentru ce s-a informat în aşa măsură de unde provenea acea frîntură de proră a unui vas pescăresc aruncată pe ţărmul lor? Ştirea primită cum că era vorba de o corăbioară a unor navigatori veniţi dinspre asfinţit nu putea să aibă nici o însemnătate, devreme ce el însuşi, la întoarcere, a venit dinspre apus. Iar cînd a sosit la Alexandria şi a fost dovedit că a sustras averi serioase, cum de n-a fost închis, ci s-a plimbat liber printre armatori ca să ceară informaţii, arătîndu-le bucata de proră? Dar chiar omul care a recunoscut-o nu prezintă în sine nimic ciudat? Apoi Eudoxos însuşi, care l-a crezut, nu face oare să te minunezi şi mai mult, mai cu seamă pentru că s-a întors acasă cu o astfel de speranţă pe temeiul căreia a pus la cale o (adevărată) emigraţie în regiunile de dincolo de Coloane? Numai că, în realitate, din Alexandria nu se putea ieşi fără paşaport, şi aceasta cu atît mai mult cînd era vorba de un om care a sustras din averea regelui. Apoi era cu neputinţă să pleci din Alexandria cu o corabie fără să fii văzut, deoarece atît portul, cît şi celelalte ieşiri sînt păzite de o gardă atît de puternică cum şi azi mai există şi despre care ne-am încredinţat noi înşine în lunga noastră şedere la Alexandria[6], cu toate că acum, cu stăpînirea romanilor, controlul a slăbit mult; gărzile regale însă erau mult mai severe.

După ce, aşadar, Eudoxos a ajuns la Gadeira şi şi-a echipat o corabie, a pornit la drum cu un alai cu ade-

---

[1]După F. Schuhkin, *Unterschungen,* p. 44, acest citat este un fragment din *Hermes,* opera lui Eratosthenes

[2]Fr. 70 (16—18) Wehrli

[3]IV, 42

[4]"poveste bergeeană" este o calificare dată unor născocin lipsite de bun simț, de felul creațiilor poetului Antiphanes din Berge, localitate a Thraciei. Vezi şi J. Keim, *Sprichwörter und paroemiographische Ueberlieferung bei Strabo,* Tübingen, 1909, pp. 5—6.

[5]J. Carcopino, *Le Maroc antique,* p. 157, consideră reală călătoria lui Eudoxos din Kyzicos. El a cules material lingvistic cu scopul întocmirii unui lexic, cum i-a fost dat sigur să vadă că au întocmit şi punii pentru limbajul unor popoare africane.

[6]Strabon vorbeşte aici de „lunga" sa şedere la Alexandria, despre care nu se cunoaşte exact cît a durat. Fr. Schroeter, *De Strabonis itineribus (dissertatio),* Lipsiae, 1874, fixează data călătoriei lui Strabon în Egipt, în anul 734 de la întemeierea Romei, adică în 20 î.e.n. După această dată nu există informații precise despre el, pînă în anul Romei 747, adică anul 7 î.e.n. cînd se găsea din nou la Roma. Dacă în intervalul de 13 ani a stat numai în Egipt sau şi în alte părți nu se ştie.

vărat regesc, iar cînd vasul i s-a sfărîmat de ţărm, cum şi-a construit el al treilea vas de transport într-un loc pustiu? Apoi cînd şi-a reluat drumul pe mare şi a descoperit că etiopienii apuseni vorbesc aceeaşi limbă cu cei răsăriteni, cum de nu s-a gîndit să-şi ducă pînă la capăt restul călătoriei, el care era atît de mare iubitor de peregrinări, cînd putea spera că puţin a mai rămas din ceea ce nu cunoştea, ci a lăsat totul baltă şi şi-a pus toată nădejdea în expediţia sprijinită de Bogos? Cum a aflat apoi de complotul ce se urzea în taină împotriva lui? Ce avea Bogos de cîştigat din pierderea unui om, cînd putea să scape de el şi altfel? Iar cînd Eudoxos şi-a dat seama de complot, cum de a reuşit să fugă în locuri ce-i prezentau garanţie? Negreşit fiecare în parte dintre aceste întîmplări nu este cu neputinţă, numai că prezintă greutăţi şi se împlineşte (foarte) rar, doar cînd se iveşte o împrejurare prielnică. Eudoxos însă are totdeauna parte numai de noroc, după ce trece prin primejdii ce se ţin lanţ. Şi iarăşi, cum de nu s-a temut după ce a scăpat din mîinile lui Bogos, să întreprindă o nouă călătorie pe mare pe lîngă coasta Libyei cu un echipaj care putea să colonizeze o insulă întreagă? Nu se deosebesc prea mult aceste poveşti de scorniturile lui Pytheas[1], Euhemeros şi Antiphanes[2]. Numai că acestora li se iartă, ca unora care practică o astfel de meserie ca nişte jongleri ce sînt. Dar unui învăţat care demonstrează adevărul, unui filozof, unuia care se avîntă aproape în luptă pentru (a cîştiga) primele locuri, cine ar putea să i le treacă cu vederea? Prin urmare, în această privinţă, Poseidonios nu procedează corect[3].

6. Cu totul corect însă apar tratate la el fenomenele de ridicare şi de coborîre a scoarţei pămîntului, care se petrec uneori, la fel prefacerile provocate de cutremure şi de alte cauze asemănătoare, pe care le-am înşirat şi noi; în sprijinul acestora, în mod corect el citează părerea lui Platon, care admite că nu este o plăsmuire ceea ce se spune despre Atlantida[4]; anume el arată că Solon a aflat de la preoţii egipteni că această insulă care a existat cîndva cu adevărat şi care nu avea întinderea întru nimic inferioară unui continent, a dispărut; şi Poseidonios crede că e mai bine să se dea această explicaţie decît să se exprime ca Homer[5] în legătură cu zidul aheenilor: „cel care l-a plăsmuit îl va face să dispară". El mai presupune că emigrarea din patrie a cimbrilor[6] şi a neamurilor înrudite cu ei s-a datorat (unor scopuri prădalnice) şi nu unei avansări năvalnice a mării. El presupune, de asemenea, că lungimea pămîntului locuit, pe care o dă de 70.000 de stadii (12.950 km) reprezintă jumătate din cercul total pe care se ia acea dimensiune. Astfel dacă un vas, pornind din apus, ar parcurge, ajutat de vîntul Eurus, intervalul acestor zeci de mii de stadii, ar ajunge la indieni[7].

7. Începînd apoi să atace pe cei care trasează hotarele dintre continente, nu prin cercuri paralele cu ecuatorul, astfel ca ele să apară ca nişte zone, prin care s-ar fi putut scoate în lumină deosebirile dintre animale, plante şi atmosferă, dat fiind că unele dintre ele se găsesc în apropierea zonei îngheţate, altele, în vecinătatea zonei calde, Poseidonios îşi retrage îndată cuvintele şi renunţă la întîmpinarea sa, lăudînd, tocmai dimpotrivă,

---

[1]Fr. 5 (p. *66,* 9—69, 3) Mette

[2]Vezi cartea I, 3, şi notele aferente

[3]În legătură cu călătoria lui Eudoxos, vezi M. Laffranque, *Poseidonios, Eudoxe de Cyzique et la circumnavigation de l'Afrique,* Revue philosophique, 1963, p. 199—223.

[4]Atlantida este, în concepția celor vechi, o insulă a Oceanului Atlantic, înghițită în timpul unor cutremure foarte puternice. Platon vorbeşte despre ea în *Timaios,* 24 e, în *Critias,* 108 e şi spune că era mai mare decît Libya şi Asia la un loc. Este un ecou care a răzbătut peste veacuri despre continentul existent odinioară în locul actualului Ocean Atlantic. Vezi W. E. Jirov, *Atlantida* (trad. Irina Andreescu, cu prefață de R. Vulpe), Bucureşti Editura Ştiințifică, 1967. Vezi şi Aristotel, *De caelo,* II, 14.

[5]*Iliada,* XII, 1—33. Vezi şi Thucydides, I, 11.

[6]*Cimbrii,* prin 115 î.e.n., au coborît din Jutlanda spre Roma, au trecut apoi în Gallia şi în Iberia. Au fost nimiciți de Marius în 101 î.e.n. în Gallia, la Vercellae pe cînd se aflau uniți cu teutonii. Vezi şi VII,2,1. Despre năvălirea mării pe uscat, prin 500 î.e.n., vezi L. Harmand, *L'occident romain.* Paris, 1960, p.2.

[7]Adică un vas ce ar porni din Extremul Orient spre apus şi ar fi mînat din spate de vîntul de răsărit (de Eurus) ar reuşi să înconjure pe mare gţobul pămîntesc şi să atingă țărmurile de răsărit ale Indiei, pe care anticii o consideră la extremitatea estică a pămîntului locuit.

prezenta împărţire şi creînd astfel o discuţie cu două dezlegări potrivnice, care nu duc la nimic[1]. Într-adevăr, asemenea rînduieli (pe zone) nu se nasc dintr-o prevedere[2], după cum nu provin, în acest fel, nici caracterele particulare ale fiecărui neam, nici limbile, ci ele apar numai datorită întîmplării şi (diferitelor) împrejurări; şi artele, talentele şi aptitudinile, dacă apar uneori, se dezvoltă, în bună măsură, în orice climat; există, de bună seamă, şi unele care depind de climă, cum ar fi anumite particularităţi locale ce se datoresc naturii sau altele, obiceiului şi exerciţiului. Negreşit, nu de la natură sînt atenienii iubitori de litere, contrar lacedemonienilor şi chiar unor vecini atît de apropiaţi ca thebanii, ci mai degrabă din obişnuinţă. Tot astfel nici babilonienii şi nici egiptenii nu sînt filozofi de la natură, ci prin antrenament şi obişnuinţă. De asemenea nu numai natura locurilor ci şi antrenamentul dezvoltă unele calităţi la cai, boi şi alte animale. Poseidonios însă confundă aceste lucruri.

Apoi aprobînd hotarele de astăzi ale continentelor, el dă ca exemplu diferenţa ce există între indieni şi etiopienii Libyei, motivînd că indienii sînt mai viguroşi şi mai puţin storşi de uscăciunea atmosferei. De aceea şi Homer, cînd vorbeşte de toţi etiopienii, îi împarte în două:

Cei de la soare-apune şi cei de la soare-răsare[3]

Iar despre (Crates)[4], cînd introduce aici ideea unui alt pămînt locuit, pe care Homer nu şi l-a închipuit niciodată, este robul propriei sale presupuneri. El propune — spune Poseidonios — să se schimbe versul astfel:

Sau acolo pe unde Hyperion se retrage

ca şi cum soarele s-ar abate de la linia meridianului.

8. Dar, în primul rînd, etiopienii din vecinătatea Egiptului, sînt şi ei despărţiţi în două, pentru că unii se află în Asia, alţii în Libya, fără să se deosebească între ei. Iar Homer îi împarte pe etiopieni, nu pentru că îi ştiuse pe indieni mai trupeşi (căci din capul locului se pare că Homer nici nu i-a cunoscut pe indieni, devreme ce nici Euergetul, cînd cu povestea lui Eudoxos, nu avea cunoştinţe despre India, nici despre drumul pe mare pînă acolo), ci mai degrabă s-a călăuzit după împărţirea pe care am pomenit-o mai înainte[5]. Tot acolo am lămurit şi lecţiunea lui Crates, arătînd că de fapt nu este nici o deosebire fie că scrii versul într-un fel sau în celălalt; Poseidonios susţine, dimpotrivă, că este totuşi o deosebire, că mai bine este să se schimbe versul astfel:

Sau acolo pe unde el se retrage

Dar ce deosebire prezintă lecţiunea de mai sus faţă de:

Sau unde apune?

Căci întreaga porţiune de la meridian spre apus se cheamă asfinţit la fel ca şi jumătate circumferinţa orizontului. Acest lucru vrea să-l înţeleagă şi Aratos (cînd spune):

Unde-şi confund'a lor margini soare-răsare şi-apune[6]

Iar dacă o astfel de corectură a lecţiunii lui Crates ar crea o versiune mai bună, s-ar putea spune că trebuie

---

[1]Aluzie la sofişti
[2]Despre importanța şi rolul prevederii, vezi XVII,1.36
[3]*Odiseea,* I,24. Vezi I,2,24
[4]Crates, fr. 34 (p. 68,16—19,22) Mette. Vezi şi 1,2,24
[5]În I,2,24
[6]Aratos, *Fenomenele,* 61

să se modifice în acest sens şi lecţiunea lui Aristarchos[1]. Acestea fie zise împotriva lui Poseidonios[2]. Negreşit multe date, cîte se tratează la el geografic, sînt prezentate de noi în adevărata lor lumina, în cursul tratării în amănunt a faptelor. Problemele, care ţin mai degrabă de fizică, trebuiesc însă examinate în alte lucrări sau nici măcar să nu ne preocupe, pentru că Poseidonios duce multe discuţii despre cauze, imitîndu-l pe Aristotel, faţă de care ai noştri îşi declină orice competenţă datorită obscurităţii cauzelor.

CAPITOLUL 4

1. Polybios, descriind regiunile Europei[3], mărturiseşte[4] că va trece peste autorii vechi, dar ca va examina pe criticii lor, anume pe Dicaiarchos[5] şi pe Eratosthenes[6], ultimul fiind autorul unui tratat de geografie; de asemenea îl va cerceta pe Pytheas[7], care a dus în eroare pe mulţi cu vorbele lui, cînd spune că a cutreierat[8] toate părţile accesibile ale Britanniei şi cînd apreciază perimetrul acestei insule la mai bine de 40.000 de stadii (7.399 km), cînd povesteşte apoi despre Thule şi despre acele tărîmuri în care nu se mai află pămînt propriu-zis, nici mare, nici aer, ci un fel de amalgam al acestor elemente, asemănător cu mîlul marin[9], „în care, zice, pămîntul, marea şi toate, cu un cuvînt, stau în suspensie, unite ca şi cum ar exista o coeziune universală, materie ce nu poate fi parcursa nici cu piciorul, nici cu corabia". Şi cîtă vreme acest amestec asemănător cu mîlul mării (Pytheas pretinde că) l-a văzut cu propriii săi ochi, pe celelalte le povesteşte numai din auzite. Acestea sînt relatările lui Pytheas. Tot el afirma că, la întoarcerea de pe acele tărîmuri, a ocolit întregul ţărm oceanic al Europei de la Gadeira pînă la Tanais[10].

2. Polybios însă declară că şi acest lucru este de necrezut, anume cum de a putut un simplu particular, şi încă sărac, să parcurgă pe mare şi pe uscat distanţe atît de uriaşe. Dar Eratosthenes, care stătea la îndoială dacă se cuvine să dea crezare acestor poveşti, a primit întru totul cele istorisite de Pytheas despre Britannia, despre Gadeira şi Iberia. Mult mai bine ar fi fost — zice Polybios — să se încreadă mai degrabă în povestea messenianului decît în cea a lui Pytheas. Măcar acela susţine că a călătorit pe mare numai într-o singură ţară, în Panchaia[11], în vreme ce Pytheas pretinde că a văzut în întregime regiunea de miazănoapte a Europei pînă la capătul lumii, ceea ce n-ai crede chiar de ţi-ar spune-o însuşi Hermes[12]. Eratosthenes însă îl cinsteşte cu numele de

---

[1] *Aristarchos* a fost critic şi gramatic celebra din secolul al II-lea î.e.n., originar din insula Samothrake. A fost discipolul lui Aristofan din Bizanț şi educatorul fiului lui Ptolemeu Philometor, la Alexandria. Lucrările sale asupra poemelor homerice, ediția sa critică şi riguros ştiințifică asupra acestor opere l-au făcut celebru. De asemenea, el este unul dintre cei mai mari astronomi ai antichității, creatorul teoriei heliocentrice.
[2] Pentru întreaga prezentare a lui Poseidonios la Strabon, vezi R. Munz, *Poseidonios und Strabon I, Voruntersuchungen,* Göttingen, 1929. Pentru acest loc vezi F. Gr. Hist., 87 T 15 b (p. 69,23—70,3).
[3] *Descrierea Europei* la Polybios apare în *Istorii,* XXXIV.
[4] *Istorii,* XXXIV, 5, 1—6 (4—20) B.—W
[5] Fr. 111 (4—8) Wehrli.
[6] Fr. 2 (4—7) Berger
[7] Fr. 7 a (p. 70,4—71,9) Mette
[8] Textul mai conține aici un adverb εμβαδόν „pe jos", care în locul de față are un sens restrîns, spune W. Aly, *Strabon von Amaseia,* p. 463.
[9] Acest mîl corespunde probabil expresiei *mare concretum* a lui Plinius cel Bătrîn, IV.30. Thule este probabil Islanda, care se află la 66°N, unde tropicul devine cerc arctic, II, 5, 8.
[10] Vezi Pytheas, *Studiul introductiv,* 3.3.3
[11] *Insula Panchaia* (sau Regiunea Panchaia), insulă din vecinătatea Arabiei, sau în partea de nord-est a Arabiei. în antichitate era vestită pentru parfumurile ei fine.
[12] Meinecke crede că aici este vorba de o aluzie ingenioasă a lui Strabon la poemul *Hermes* al lui Eratosthenes.

Bergean pe Euhemeros şi acordă încredere lui Pytheas pe care nici măcar Dicaiarchos nu l-a crezut. Această observaţie a lui Polybios, că nici Dicaiarchos nu i-a dat crezare, este vrednică de rîs; ca şi cum Eratosthenes trebuia să se folosească ca de un model tocmai de acela împotriva căruia îndreaptă atîtea atacuri. Am arătat că Eratosthenes nu cunoştea părţile apusene şi de miazănoapte ale Europei. Dar pentru el şi pentru Dicaiarchos se găsesc scuze, pentru că nu au văzut acele locuri. Lui Polybios şi lui Poseidonios însă cine le-ar ierta (o astfel de lacună)? Polybios este cel care numeşte noţiuni populare evaluările distanţelor făcute de Eratosthenes şi de Dicaiarchos pe care aceia le fac în legătură cu distanţele din regiunile de mai sus şi din multe altele, cu toate că el însuşi nu este scutit de greşeli nici măcar în pasajele unde face critici. De exemplu Dicaiarchos face de 10.000 de stadii (1.850 km) distanţa de la Pelopones pînă la Coloane, mai mult decît atîta, pînă în fundul Adriaticii, iar din traiectul ce duce la Coloane, 3.000 de stadii (555 km) pînă la strîmtoarea Siciliei, astfel că rămîn 7.000 de stadii (1.295 km) de la această strîmtoare pînă la Coloane. Polybios[1] spune că el lasă (nediscutate) cele 3.000 de stadii (555 km), fie că sînt luate corect, fie nu, dar pe cele 7.000 de stadii (1.295 km) în nici un chip nu le admite, nici dacă s-ar măsura de-a lungul coastei, nici dacă (s-ar socoti) de-a dreptul prin mijlocul mării: de fapt coasta seamănă mult cu un unghi obtuz, ale cărui laturi ar fi linia ce duce la Strîmtoarea Siciliei şi linia care se întinde pînă la Coloane, cu vîrful (unghiului) la Narbona[2]. În felul acesta se creează un triunghi cu baza formată din dreapta ce taie marea şi cu laturile formate din acele linii care alcătuiesc unghiul mai sus pomenit. Una dintre aceste laturi, cea care duce de la Strîmtoarea Siciliei la Narbona, are mai bine de 11.200 de stadii (2.172 km), iar cealaltă latură are cu puţin sub 8.000 de stadii (1.480 km)[3]; şi îndeobşte se constată că cea mai mare distanţă dintre Europa şi Libya, în Marea Tyrrheniană, nu are mai mult de 3.000 de stadii (555 km)[4], mult mai puţin încă în Marea Sardiniei. Dar fie, zice, şi în ultima tot de 3.000 de stadii (555 km), să se cuprindă însă în măsurători şi înfundătura golfului Narbonei de 2.000 de stadii (370 km) ca o perpendiculară dusă din vîrf pe baza triunghiului cu unghi obtuz. Reiese deci limpede, chiar dintr-un calcul elementar, că întreaga coastă deja Strîmtoarea Siciliei pînă la Coloanele lui Heracles depăşeşte cu aproape 500 de stadii (92,49 km) dreapta ce traversează marea[5]. Dacă se adaugă la acestea cele 3.000 de stadii (555 km) de la Pelopones pînă la Strîmtoarea Siciliei, vor fi în total, în linie dreaptă, mai mult de îndoitul cifrei propuse de Dicaiarchos. Dar pentru a se conforma propriilor sale vederi, spune Polyfbios, va trebui să ia o distanţa încă şi mai mare pînă în fundul Adriaticii.

3. Dar, prietene Polybios, iată ce ar putea obiecta cineva: în cazul de faţă, experienţa ce reiese din măsurătorile ce le-ai dat tu, scoate în lumină eroarea şi justifică critica ta, cînd zici că sînt 700 de stadii (129,49 km) din Pelopones pînă la Leucade, şi iarăşi un număr egal de stadii, de aici pînă la Corkyra, de asemenea tot atîtea stadii de la Corkyra pînă la munţii Keraunieni, pe coasta dreaptă (a Adriaticii) pînă la Iapygia[6] şi, în sfîrşit, 6.150 de stadii (1.137,75 km) pentru coasta Illyriei începînd de la munţii Keraunieni. Dar amîndouă acele calcule, şi cel pe care l-a dat Dicaiarchos, anume 700 de stadii (129,48 km) pentru distanţa de la Strîmtoarea Siciliei pînă la Coloanele lui Heracles, precum şi cel pe care crezi că l-ai demonstrat tu sînt greşite. Căci mai mare parte a autorilor sînt de aceeaşi părere că traiectul ce duce drept peste mare este de 12.000 de

---

[1]Polybios, *Istorii,* XXXIX, 15,2, dă măsurătorile distanţei de la Sicilia la Narbona şi de la Narbona la Coloane. Tot aici discută profunzimea golfului Galatic de la linia dreaptă pe mare, între Gadeira şi Strîmtoarea Siciliei.
[2]*Narbona,* numele unei vechi provincii romane cucerită în secolul al II-lea î.e.n. A fost Provincia (Provence de azi) care a constituit punctul de plecare al romanilor în cucerirea întregii Gallii.
[3]De la Narbona la Coloane sînt de fapt 1.100 km
[4]De la Narbona la Alger sînt de fapt 700 km. Vezi dimensiunile Mediteranei de la coasta Europei la cea a Africii prin Marea Tyrrheniană şi prin marea Sardiniei la Polybios, *Istorii* XXXIV, *6,6;* 10,18.
[5]G. Aujac, *Strabon Géographie, I,*2, p. 151, nota 3/72, explică astfel pasajul: CS =18 700 de stadii, adică 500 de stadii mai puţin decît 19.200 de stadii, suma celor două laturi ale unghiului obtuz. Aceste 18.700 de stadii fac la Polybios 3.300 km (contra 1.900 km reali). Între Coloane şi Capul Maleai Polybios admite deci 21.700 de stadii (cam 3.800 km, contra 2.600 km reali), mai mult de dublul cifrei date de Dicaiarchos.
[6]Textul este corupt, fapt pentru care H. L. Jones propune înlocuirea cuvîntului Iapygia cu Iapodia.

stadii (2.220 km), iar această cifră se potriveşte şi cu teza dată în legătură cu lungimea tărîmului populat, care este, se spune, de cel mult 70.000 de stadii (12.950 km). Porţiunea ei apuseană care se întinde de la golful Issos pînă la cele mai apusene promontorii ale Iberiei, reprezintă aproape 30.000 de stadii (5.550 km). Iată cum se calculează aceste stadii: de la golful Issos pînă la Rodos 5.000 de stadii (925 km); de aici pînă la Salmonion[1], care este cel mai răsăritean promontoriu al Cretei, 1.000 de stadii (185 km), lungimea Cretei însăşi face mai mult de 2.000 de stadii (370 km) pînă la Criumetopon[2]; de aici la capul Pachynos[3] în Sicilia, 4.500 de stadii (832 km), iar de la Pachynos pînă la Strîmtoarea Siciliei, mai mult de 1.000 de stadii (185 km); apoi traiectul pe mare de la Strîmtoarea Siciliei pînă la Coloane, de 12.000 de stadii (2.220 km); de la Coloanele lui Heracles pînă la capătul Promontoriului Sacru[4] al Iberiei, în jur de 3.000 de stadii (555 km). În rest, Polybios n-a trasat corect perpendiculara, devreme ce Narbona este situată aproape pe aceeaşi paralelă cu paralela Massaliei, iar aceasta, la rîndul său, pe aceeaşi paralelă cu cea a Bizanţului, cum crede şi Hipparchos; dacă linia care traversează marea se situează pe aceeaşi paralelă cu cea care trece prin Strîmtoarea Siciliei şi prin Rodos, şi dacă de la Rodos pînă la Bizanţ, amîndouă aceste puncte fiind presupuse pe acelaşi meridian, sînt, aşa cum s-a spus, cam 5.000 de stadii (925 km), tot atîtea stadii ar număra şi perpendiculara sus-pomenită. De asemenea afirmaţia că traiectul maxim al acestei mări, de la coasta Europei, anume din fundul Golfului Galatic[5], pînă la Libya, este cam de 5.000 de stadii (925 km), mi se pare complet greşită pentru că în această parte coasta Libyei înaintează în larg spre miazănoapte şi atinge astfel paralela ce traversează Coloanele lui Heracles[6].

Nici următoarea informaţie nu este dată corect, cînd se afirmă că perpendiculara sus-pomenită se sfîrşeşte aproape de Sardinia. Căci acest traiect peste mare nu trece prin apropierea Sardiniei, ci mult mai spre apus, lăsînd în spaţiul dintre ele întreaga Mare Ligystică şi, pe deasupra, Marea Sardiniei[7]. Polybios a exagerat şi lungimea ţărmului, dar nu în aceeaşi măsură.

4. În continuare, Polybios corectează datele lui Eratosthenes, prezentînd lucrurile uneori bine, alteori mai rău decît acela. Într-adevăr, în timp ce Eratosthenes spune că de la Ithaca pînă la Corkyra sînt 300 de stadii (55,49 km), Polybios[8] le rectifică zicînd că sînt mai bine de 900 de stadii (167 km); în vreme ce Eratosthenes numără 900 de stadii (167 km) pentru distanţa de la Epidamnos la Thessalonic[9], acesta susţine[10] că ea depăşeşte 2.000 de stadii (370 km). Pînă aici el procedează corect. Dar cînd Eratosthenes apreciază la 7.000 de stadii (1.295 km) distanţa de la Massalia pînă la Coloane şi la 6.000 de stadii (1.110 km), de la Pirinei la acelaşi punct, calculul lui Polybios este mai greşit, deoarece da mai mult de 9.000 de stadii (1.665 km) pentru distanţa de la Massalia şi ceva mai puţin de 8.000 de stadii (1.480 km) pentru cea de la Pirinei, cîtă vreme Eratosthenes s-a apropiat mai mult de adevăr. Astăzi, autorii sînt îndeobşte de aceeaşi părere că, dacă nu se iau în considerare şerpuirile drumurilor, lungimea totală a Iberiei nu este mai mare de 6.000 de stadii (1.110 km) de la Pirinei pînă

---

[1]*Sa(l)monion* (Salmonis) capul cel mai de răsărit al insulei Creta.

[2]*Criumetopon* („fruntea Berbecului"), azi Crio, promontoriul de vest al Cretei.

[3]*Pachynos,* azi capul Passero, promontoriul din unghiul de sud al Siciliei.

[4]*Promontoriul Sacru* al Iberiei (lat. *Promontorium Sacrum),* capul Sao Vicente de azi, în unghiul de sud-vest al Peninsulei Iberice, în Portugalia.

[5]*Golful Galatic* sau Sinus Gallicus este golful coastei mediterane a Europei, în nord-estul Iberiei şi sud-vestul Galilei, azi golful Lyon.

[6]De fapt Alger se află la 36°30'N, Carthagina la 37°N, strîmtoarea Siciliei la 38° şi nu la 36° cum credeau anticii.

[7]Sardinia este situată mult mai la vest de către Polybios, *Istorii,* I, 2,5; 79,6; XV, 7,8; XXXIV, 8,3; de aceea, după părerea acestui autor, perpendiculara în discuție putea atinge vecinătatea Sardiniei. Vezi şi Strabon, II, 4,2.

[8]De la Ithaca la Corkyra, Polybios numără 900 de stadii (159,75 km), în *Istorii* XXXIX, 7,2

[9]*Thessalonic,* la început Therma, azi Thesaloniki sau Saloniki, oraş al Macedoniei, în regiunea Mygdonia, la golful Thermaic. Numele Thessalonic l-a primit în cinstea Thessalonicii, sora lui Alexandru cel Mare şi soția lui Cassandros. Sub romani era capitala Macedoniei.

[10]Corectînd pe Eratosthenes, Polybios, *Istorii,* XXXIV, 7,2, numără peste 2.000 de stadii de la Epidamnos la Thessalonic.

la coasta ei apuseană[1]. Dar Polybios presupune că numai lungimea fluviului Tag[2], de la izvoare pînă la vărsare, este de 8.000 de stadii (1.480 km); negreşit, aceasta ar fi lungimea lui, dacă se calculează fără cotituri (într-adevăr, nu este geografic acest procedeu) şi se prezintă în linie dreaptă[3], şi aceasta în cazul că izvoarele Tagului se află la o depărtare de Pirinei mai mare de 1.000 de stadii (105 km). În rest, Polybios arată corect că Eratosthenes nu cunoştea geografia Iberiei şi că în legătură cu această regiune, are pasaje în care apar contradicţii. Eratosthenes, după ce spune că ţărmul exterior al Iberiei pînă la Gadeira este populat de galaţi[4], dacă într-adevăr, aşa cum spune el, acest popor acupă părţile apusene ale Europei pînă la Gadeira, uitînd de ei, nu-i mai pomeneşte nicăieri cînd descrie Iberia.

5. Cînd Polybios susţine că lungimea Europei este mai mică decît lungimea Libyei şi a Asiei la un loc, nu face corect comparaţia. Deschizătura strîmtorii Coloanelor lui Heracles, spune el, se află înspre apusul echinocţial iar fluviul Tanais curge dinspre răsăritul de vară; de aici, el deduce că Europa are o lungime mai mică decît celelalte două continente luate la un loc tocmai cu spaţiul aflat între răsăritul de vară şi răsăritul echinocţial. Acest interval îl are Asia în prelungirea ei spre răsăritul echinocţial al semicercului boreal[5]. În afara firii sale seci, pe care şi-o arată în chestiuni uşor de dezlegat, e greşită părerea lui că fluviul Tanais curge dinspre răsăritul de vară, pentru că toţi experţii în localizările geografice susţin că el curge dinspre miazănoapte şi se varsă în lacul Maeotis, astfel încît gurile fluviului şi gura Maeotidei, precum şi fluviul însuşi, pe porţiunea lui cunoscută, se află pe acelaşi meridian[6].

6. Unii autori[7], care nu merită să fie pomeniţi, au spus că fluviul Tanais îşi are izvorul în părţile din apropierea Istrului, undeva la apus, fără să-şi dea seama că între aceste două fluvii curg alte fluvii mari ca Tyras, Borysthenes şi Hypanis[8], care se varsă în Pont, primul dintre ele fiind paralel cu Istrul, celelalte două cu Tanaisul. Dar cum izvoarele fluviului Tyras n-au fost încă explorate, nici izvoarele fluviilor Borysthenes şi Hypanis, cu mult mai puţin cunoscute vor fi regiunile situate încă şi mai spre miazănoapte decît acestea. Descrierea care face ca fluviul Tanais să treacă prin acele regiuni (ducîndu-l) pînă la Maeotis şi care îl întoarce apoi spre acest lac (căci gurile lui se văd limpede în părţile cele mai răsăritene ale ţărmului de miazănoapte al lacului) n-ar putea fi decît o plăsmuire şi o afirmaţie fără rost. Tot astfel fără rost este şi părerea care susţine că el curge prin Caucaz înspre miazănoapte, apoi de aici se întoarce spre Maeotis; într-adevăr, şi aşa ceva s-a spus. Dinspre răsărit însă nimeni nu i-a desemnat cursul niciodată. Căci dacă ar fi avut un astfel de curs, cei mai buni

---

[1]Coasta apuseană a Iberiei este coasta de la Coloane pînă la Promontoriul Sacru, dar aici în cele 6.000 de stadii este vizată întreaga coastă oceanică a Iberiei de la Pirinei pînă la Coloane. Vezi III, 1,3.

[2]*Tagul,* azi Tajo sau Tejo (rom. Tagul), fluviu al Hispaniei.

[3]Tagul într-adevăr înaintează în linie dreaptă pe o distanță de 650 km între Lisabonna şi La Alcaria, unde izvorăşte.

[4]*Galații* (gr. Galatai) este numele grec al gallilor sau al celților. Polybios foloseşte indiferent cele două denumiri (galați şi celți). Aici trebuie să fie vorba de celții semnalați de Strabon între Anas (Guadalquivir) şi Tag şi la promontoriul Nerion din nord-vestul Iberiei, vezi III, 1,6; III, 3,5.

[5]Polybios, III 36—38, împarte în două lumea populată prin paralela Rodosului şi distinge: regiunea nordică, în nordul Mediteranei, regiunea răsăritului de vară (est) corespunzînd regiunii Donului, regiunea răsăritului echinocțial cu Siria şi munții Taurus, regiunea sudică cu Nilul şi Etiopia, regiunea apusului de iarnă (sud-vest), restul Libyei, regiunea apusului echinocțial, Coloanele lui Heracles.

[6]Teoria după care Donul curge în direcția nord-sud provine, în ultimă instanță, de la Herodot, IV, 57

[7]Probabil este vorba de autori de *Argonautica* şi anume de cei care au combinat două tradiții privitoare la întoarcerea argonauților, pe Tanais (vezi Timaios) sau pe Istru (vezi Apollonios din Rodos). Strabon îi atacă şi în XI, 2,2.

[8]*Tyras, Borysthenes* şi *Hypanis,* adică Nistrul, Niprul şi Bugul.

geografi[1] n-ar fi afirmat că-şi are cursul potrivnic Nilului şi într-un anumit fel diametral opus, ca şi cum cursul celor două fluvii s-ar afla pe acelaşi meridian sau pe unul învecinat.

7. Măsurarea lungimii pămîntului locuit se face pe o linie paralelă cu ecuatorul, deoarece şi ecuatorul aşa se întinde în lungime, astfel că tot aşa trebuie să se ia şi lungimea fiecărui continent ce se întinde între două meridiane. Iar măsurătorile de lungime se exprimă în stadii pe care le obţinem fie parcurgînd acele lungimi, fie liniile paralele cu acele lungimi, pe uscat sau pe apă. Polybios însă, părăsind acest procedeu, introduce a nouă metodă (luînd în locul) intervalului dintre cele două meridiane un fragment al emisferei boreale aflat între răsăritul de vară şi răsăritul echinocţial. Dar pentru date fixe nimeni nu se foloseşte de norme şi de unităţi de măsură schimbătoare şi nici de puncte de reper care se fixează în raport cu fiecare poziţie pentru măsuri absolute şi pentru diferenţe. Lungimea este socotită fixă şi absolută, dar răsăritul şi apusul echinocţial, ca şi răsăritul de vară şi cel de iarnă nu sînt puncte absolute, ci numai în raport cu noi. Cînd ne deplasăm dintr-un loc în altul, tot altele şi altele sînt punctele apusului şi ale răsăritului echinocţial şi solstiţial, în vreme ce lungimea continentului rămîne aceeaşi. A lua ca hotar fluviul Tanais şi Nilul nu este un lucru nelalocul lui, dar a socoti ca hotar răsăritul de vară sau echinocţial este ceva straniu.

8. Despre Europa care înaintează în mare prin multe peninsule Polybios a vorbit mai bine decît Eratosthenes, totuşi încă nu îndeajuns. Eratosthenes le-a prezentat în număr de trei: una, care se întinde spre Coloanele lui Heracles, conţine Iberia, a doua, care se îndreaptă spre Strîmtoarea Siciliei, cuprinde Italia, şi a treia, cea care începe la Maleai este populată de neamurile cuprinse între Marea Adriatică, Pontul Euxin şi Tanais. Polybios prezintă în acelaşi fel primele două peninsule, dar pe a treia o delimitează între Maleai şi Sunion, teritoriu ce cuprinde întreaga Eladă, Ulyria şi o parte a Thraciei; a patra peninsulă este formată din Chersonesul Thracic, unde se află strîmtorile dintre Sestos şi Abydos[2]; această peninsulă aparţine thracilor; a cincea este situată între Bosforul Cimmerian şi gura lacului Maeotis[3]. Primele două peninsule trebuiesc admise negreşit, deoarece sînt mărginite de golfuri simple: prima, de golful dintre Calpe şi Promontoriul Sacru, golf în care este situată Gadeira, şi apoi de golful dintre Coloane şi Marea Siciliei; a doua peninsula, de Marea Siciliei şi de Marea Adriatică, deşi promontoriul Iapygiei care înaintează lateral terminînd Italia prin două capete îmi prezintă unele contradicţii. Ultimele promontorii care sînt mai clar diversificate şi cu multe ramificaţii pretind o altă diviziune. Tot astfel şi împărţirea în şase (a Europei), făcută în strînsă legătură cu numărul promontoriilor, prezintă aceeaşi situaţie. În cursul tratării amănunţite a faptelor, noi vom face corectura de cuviinţă şi a celor de mai sus, cît şi a altor greşeli pe care le-a făcut Polybios în descrierea Europei şi a Libyei. Pentru moment însă vor fi destule criticile îndreptate împotriva înaintaşilor noştri pe care i-am socotit că ne pot sta în chip mulţumitor alături ca martori că sîntem îndreptăţiţi să alegem şi noi acelaşi subiect, de vreme ce ei au nevoie de corectări atît de serioase şi de adaosuri.

CAPITOLUL 5

1. Deoarece criticile pronunţate împotriva înaintaşilor noştri se cuvine să fie urmate, în continuare, de înfăptuirea propriei noastre promisiuni[4], să spunem, făcînd o altă introducere, că cel care se apucă sa descrie regiunile de pe faţa pămîntului trebuie să pună temei pe multe dintre principiile fizicii şi ale matematicii[5] şi să-şi

---

[1]Strabon vizează aici, probabil, pe Hecataios, Herodot, Eudoxos şi Poseidonios
[2]*Sestos,* azi Bogali, oraş pe coasta Chersonesului Thracic la Hellespont. *Abydos,* azi Negară, oraş pe coasta asiatică a Hellespontului, în faţa Sestosului.
[3]Este vorba de peninsula numită Chersonesul Tauric, azi Crimeea. În II. 1, 40 sînt enunțate promontoriile Europei fără Chersonesul Tauric menționat acum.
[4]Adică să-şi exprime propriile sale vederi asupra geografiei, promisiune făcută în I, 1,23; 2,1
[5]Strabon înțelege aici prin matematică astronomia şi geometria

desăvîrşească lucrarea, ţinînd seamă de ipotezele şi demonstraţiile acestor ştiinţe. Am spus (mai sus)[1] că (de vreme ce) nici un constructor de case şi nici un arhitect n-ar putea să clădească bine o casă sau un oraş, dacă nu ar medita mai înainte asupra zonelor boltei cereşti, a configuraţiilor terenului, a (diferitelor) dimensiuni, asupra căldurii sau a frigului şi a altor condiţii de acest fel[2], cu atît mai puţin (ar putea să le nesocotească) cel care fixează poziţia întregii lumi locuite. Într-adevăr, însăşi reprezentarea pe una şi aceeaşi suprafaţă plana[3] a Iberiei, a Indiei şi a ţărilor situate între ele, precum şi determinarea în acelaşi fel a apusurilor precum şi a răsăritelor şi a punctelor mediale ale boltei cereşti, ca şi cum ele ar fi în toate locurile la fel[4], pot procura cunoştinţe geografice (folositoare) celui care are dinainte în vedere dispoziţia şi mişcarea cerului şi care îşi dă seama că suprafaţa pămîntului este de fapt sferică şi se prezintă plană numai pentru vederea ochilor, dar, pentru cel lipsit de asemenea cunoştinţe, acestea nu pot avea vreun folos geografic. Lucrurile nu sînt la fel (în aparenţă şi în realitate): căci dacă, pentru cei care străbat într-adevăr cîmpii întinse, de pildă cîmpiile babilonene, sau pentru cei ce cutreieră mările, toate obiectele din faţă şi din spate, din stînga şi din dreapta lor apar plane şi nu prezintă nici o deosebire în raport cu corpurile cereşti, nici în raport cu mişcarea şi poziţia soarelui şi a altor astre faţă de noi; dar nu tot astfel trebuie să se prezinte ele, adică mereu uniforme, în faţa ochilor geografilor. Într-adevăr, călătorul care străbate mările, şi drumeţul, care parcurge o cîmpie întinsă, se călăuzesc după anumite fenomene cu care sînt obişnuiţi, potrivit cărora şi omul simplu, fără educaţie, şi omul de stat acţionează în acelaşi fel, amîndoi nedeprinşi cu fenomenele cerului şi necunoscători ai deosebirilor ce decurg din ele. (Atît unul cît şi altul) văd soarele răsărind, apunînd şi atingînd meridianul ceresc, dar în ce chip se petrec aceste fenomene nu cercetează, deoarece nu prezintă nici un folos pentru preocupările lor imediate, aşa cum nu are nici un interes să ştie dacă se află pe aceeaşi paralelă sau nu cu interlocutorul lor. Dar chiar dacă ar căuta să afle, ei vor avea aceeaşi părere în problemele matematice ca oamenii din partea locului, pentru că fiecare loc îşi are prejudecăţile sale greşite. În schimb, geograful nu-şi potriveşte descrierea după concepţia unui localnic, nici după părerea unui astfel de om de stat care nu s-a preocupat niciodată de ştiinţele numite, la propriu, matematice; el nu este însă nici pe potriva unui secerător şi nici a unui săpător, ci la fel cu cel care are putinţă să se convingă că pămîntul, în întregimea lui, este aşa cum îl prezintă oamenii de ştiinţă, fiind tot astfel şi celelalte urmări ce decurg dintr-o astfel de presupunere. El recomandă adepţilor săi să fie însufleţiţi de principiile arătate mai sus, înainte de a ataca ceea ce urmează din ele, pentru că şi el le va înfăţişa numai urmările directe (ale acelor principii). În felul acesta şi cititorii vor trage un folos mai sigur din învăţăturile predate, dacă vor asculta cu înţelegere matematică; în schimb, celor care au o altă pregătire spirituală, zice, să nu li se vorbească de geografie.

2. Se cuvine ca geograful, pentru tezele care-i ţin loc de principii, să facă apel la geometri, care au făcut măsurătorile întregului pămînt locuit, geometrii, la rîndul lor, să se adreseze astronomilor, iar aceştia din urmă, fizicienilor. Fizica este o virtute[5], iar virtuţile nu se sprijină pe ipoteze, ele depind numai de sine înseşi şi conţin în sine principiile şi demonstraţiile lor. Adevărurile demonstrate de fizică sînt următoarele: universul şi cerul[6] au

---

[1]Vezi I, 1,13
[2]Vezi aceleaşi idei la Vitruviu, 1,4 şi VI,1,2,6, etc
[3]Vezi, în continuare, paragraful 10, unde se discută consecințele transpunerii datelor geografice de pe o sferă pe o suprafață plană.
[4]În general, geografii vechi greci înfățișează lucrurile în raport cu locul lor favorit, în general în raport cu un teritoriu elen sau vecin cu elenii. Astfel: Polybios face diviziunea lumii în raport cu Grecia (III, 38); Eudoxos din Cnidos raportează fenomenele astronomice la orizontul Hellespontului (vezi Hippaichos, *In Aratum,* 1,3, 5—7).
[5]Vezi această idee şi la Cicero, *De finibus,* III, 22,73, şi la stoici ca Aetius, *Placita,* I Prooem. 2 (Arnim II, nr. 35) unde dialectica este αρετή „virtute" sau „ştiinţă primară", pentru că, după definiția ce urmează, fizica este un ansamblu de postulate născute din experiență, fără sprijin pe ceva prealabil.
[6]Diogenes Laertios, VII, 1,138, transmite următoarea definiție a universului (cosmos) dată de Poseidonios: universul este „ansamblul cerului, pămîntului şi al tuturor naturilor pe care acestea le cuprind".

formă sferică; înclinarea corpurilor grele spre centru[1]; pămîntul, constituit în (formă) de glob şi avînd acelaşi centru ca cerul, stă pe loc[2], atît el cît şi axul prelungit prin el şi prin mijlocul cerului, cîtă vreme cerul se învîrteşte în jurul lui şi al axului de la răsărit la apus; o dată cu cerul se învîrtesc şi stelele fixe, care au o viteză asemănătoare în raport cu depărtarea lor de pol; stelele fixe sînt purtate în cercuri paralele[3]; cele mai cunoscute cercuri paralele sînt: ecuatorul, cele două tropice şi cercurile arctice; planetele[4], soarele şi luna se mişcă în cercuri oblice, organizate în crugul zodiacului[5]. Dînd crezare acestor axiome[6], fie în întregime, fie în parte, astronomii examinează urmările lor directe, mişcările astrelor, revoluţiile, eclipsele, dimensiunile, distanţele lor şi mii de alte probleme la fel; în chip asemănător geometrii, cînd măsoară circumferinţa pămîntului, se servesc de doctrinele fizicienilor şi de ale astronomilor; şi în sfîrşit, de doctrinele geometrilor se folosesc, la rîndul lor, geografii.

3. Trebuie să presupunem că cerul este împărţit în cinci zone şi tot în cinci zone este divizat şi pamîntul, şi că zonele inferioare corespund zonelor superioare. Cauzele diviziunii în zone le-am arătat[7]. Zonele se pot distinge prin cercuri paralele cu ecuatorul trase de o parte şi de alta a acestuia; două care cuprind zona arşiţei, alte două, din continuare, care delimitează în vecinătatea zonei fierbinţi cele două zone temperate, iar lîngă zonele temperate, tot astfel, zonele glaciale. Sub fiecare dintre cercurile cereşti se află pe pămînt un cerc corespunzător şi tot astfel o zonă terestră corespunzătoare unei zone cereşti. Se numesc zone temperate cele care pot fi locuite; celelalte sînt de nelocuit una din pricina arşiţei[8], celelalte (două), din pricina frigului. În acelaşi fel se definesc şi fenomenele legate de tropice şi de cercurile arctice, acolo unde există cercuri arctice, desemnîndu-se prin numele lor de pe cer corespondentele lor de pe pămînt care le cad dedesubt ca o proiectare fidelă. Dar cum ecuatorul taie în două întreg cerul, în mod necesar şi pămîntul este împărţit în două de ecuatorul său. Fiecare dintre cele două emisfere, de pe bolta cerească şi de pe pămînt, se cheamă una boreală şi alta australă. Cum, în acest fel, şi zona caldă este împărţită în două de acelaşi cerc, o jumătate a ei va fi nordică, alta, sudică. E limpede că şi dintre zonele temperate una va fi boreală, alta australă, corespunzător emisferei în care se află. Se cheamă emisferă boreală emisfera care cuprinde acea zonă temperată în care, pentru cel care stă cu spatele spre răsărit, iar cu faţa spre apus, în dreapta lui se află polul, în stînga, ecuatorul; sau acea în care pentru cei ce privesc spre miazăzi în dreapta este apusul, în stînga răsăritul; emisfera australă este cea care are toate aceste (puncte cardinale) tocmai invers; e limpede deci că noi ne găsim într-una dintre cele două emisfere, şi anume în cea boreală; să fim în amîndouă în acelaşi timp este cu neputinţă[9];

---

[1]Acesta este „centrul" comun al pămîntului, al cerului şi al universului în general.
[2]Teza imobilității pămîntului şi a mişcării cerului în jurul pămîntului era mai larg recunoscută şi mai comodă. Se cunoştea însă şi cealaltă teză a mişcării de rotație a pămîntului, vezi Ptolemeu, *Syntaxa mathematică,* I, 7.
[3]Aristotel. *De caelo,* II, 8, 289 b, consideră că stelele sînt imobile pe cerul mobil. Strabon cunoaşte mai multe teorii în problemă: una care admite mişcarea astrelor (I, 1,20), alta susține mişcarea cerului (II, 5,2), alta, mişcarea cercurilor paralele (II, 5,2).
[4]Pe vremea lui Strabon se cunoşteau următoarele planete: Mercur, Venus, Marte, Jupiter şi Saturn
[5]Zodiacul în ştiința modernă are 17° lărgime
[6]În pasajul de mai sus sînt expuse, în rezumat, principiile fizicii astronomice de pe timpul lui Strabon. Sfericitatea corpurilor cereşti şi atracția corpurilor spre centrul lumii sînt teze care reprezintă un progres față de asertiunile materialiştilor ionieni. Imobilitatea pămîntului pe axa sa, poziția lui de centru în univers şi rotirea cerului în jurul pămîntului de la est la vest sînt principii foarte vechi, susținute şi de şcoala ionică. Ele au fost depăşite în parte de Aristarchos.
[7]În II, 2,2 şi II, 3,2. Vezi şi II, 2,1
[8]O critică la doctrina lui Strabon despre existența unei zone toride complet nelocuite prezintă M. V. Anastos, *Pletho and Strabon the Habitability of the Torrid Zone,* Byzantinische Zeitschrift. München, XLIV, 1951, 7—10.
[9]Situarea lumii populate numai în emisfera nordică aparține lui Crates. Ideea a fost adoptată de Ptolemeu, vezi *Syntaxa mathematică,* II, 1, dar în *Geografia* sa o prelungeşte pînă la 16°S

N' mijloc mari fluvii se află, oceanul-nainte de toate[1],

apoi zona fierbinte. Dar nici oceanul, care taie (în două) întreg pămîntul, nu se află în mijlocul tărîmului nostru locuit, la fel nici zona arşiţei. De altfel nici nu se găseşte o parte a pămîntului populat care să prezinte o corespondenţă inversă[2] cu climatele din zona temperată boreală înşirate mai sus.

4. Geometrul, pe lîngă aceste date împrumutate, se mai foloseşte şi de mijloace gnomonice, precum şi de alte metode indicate de astronomi, cu ajutorul cărora ei găsesc, în fiecare regiune, cercurile paralele cu ecuatorul şi cercurile care, trasate prin poli le taie pe acestea în unghi drept; el măsoară pămîntul locuit, parcurgîndu-l, iar pentru restul (globului), recurge la calculul distanţelor. În felul acesta, se poate afla cît de mare este distanţa de la ecuator la pol, distanţă care reprezintă a patra parte din cercul cel mai mare al pămîntului; iar dacă obţii această cifră, deţii cvadruplul ei, care reprezintă perimetrul pămîntului. Prin urmare, aşa după cum cel care măsoară pămîntul a împrumutat premisele de la astronom iar astronomul, la rîndul lui, de la fizician, tot astfel şi geograful trebuie să împrumute de la geometru care a măsurat întreg pămîntul şi, dăruindu-i încredere atît lui, cît şi celor în care acesta s-a încrezut, să prezinte în primul rînd pămîntul nostru locuit, dimensiunile lui, forma, caracterele naturale, precum şi poziţia pe care o ocupă în raport cu întreg globul pămîntesc. Acesta este de fapt tărîmul propriu al geografului. El trebuie apoi, în studiul diverselor regiuni ale pămîntului şi ale mării, să dea explicaţiile adecvate, indicînd neajunsurile explicaţiilor date de înaintaşi, mai ales de aceia care s-au dovedit a fi cei mai valoroşi în acest domeniu.

5. Să se pună ca temelie (a studiului) principiul sfericităţii pămîntului cu marea dimpreună, deoarece (scoarţa) pămîntului are una şi aceeaşi suprafaţă cu mările. De fapt relieful pămîntului, neglijabil fiind şi în stare să ne scape din vedere, poate să se piardă în dimensiuni atît de uriaşe. Forma sferică, din pricina acestor reliefuri, nu ar fi, ziceam, ca dintr-o strunjire[3] nici cum şi-o închipuie geometrul în calculul său, ci numai după cum o determină bunul simţ şi acesta mai mult în linii mari. Să se imagineze deci (această sferă) împărţită în cinci zone şi ecuatorul ca un cerc trasat pe ea, apoi un alt cerc, paralel cu acesta, care delimitează zona glacială din emisfera boreală şi în fine un cerc dus prin poli, care taie în unghi drept cele două cercuri de mai înainte. Emisfera boreală cuprinde două pătrimi ale pămîntului, pe care le creează ecuatorul prin intersecţia sa cu cercul ce trece prin poli; în fiecare dintre aceste două pătrimi se determină cîte un patrulater a cărui latură nordică o formează jumătate din paralela dinspre pol, latura sudică, jumătate din ecuator, iar celelalte două laturi, segmentele cercului ce trece prin poli şi sînt opuse simetric şi egale în lungime. Într-unul dintre aceste patru-latere (în care anume nu are importanţă, se pare) spunem că este aşezat pămîntul nostru locuit, scăldat de jur împrejur de mare şi asemănător cu o insulă. Am spus[4] că acest lucru se poate dovedi şi cu simţurile şi cu raţiunea. Dacă cineva nu are încredere într-un astfel de raţionament, pentru geografie nu poate avea nici o importanţă dacă ne imaginăm pămîntul locuit ca o insulă, sau cu forma pe care am obţinut-o din datele simţurilor; căci tărîmul populat poate fi ocolit pe mare din amîndouă direcţiile şi dinspre răsărit şi dinspre apus, afară doar de un mic spaţiu intermediar. Nu prezintă nici o importanţă dacă marginile pămîntului populat sînt delimitate de mare sau de pămînt nelocuit[5], deoarece geograful care descrie pămîntul caută să vorbească despre părţile cunoscute ale tărîmului locuit, pe cele necunoscute le lasă la o parte, după cum face şi cu părţile din

---

1Homer, *Odiseea,* XI, 157

2S-ar putea vorbi de clime inverse fie în raport cu ecuatorul care împarte lumea în două emisfere, boreală şi australă şi deci jumătății boreale i se opune jumătatea australă, fie în raport cu meridianul care, împreună cu ecuatorul, divide sfera în patru pătrimi, într-o pătrime fiind situată lumea noastră, căreia i s-ar opune eventuale lumi populate din celelalte pătrare, fie în raport cu centrul lumii şi deci lumii noastre i s-ar opune lumea de la antipodul nostru.

3Vezi aceeaşi idee la Herodot, IV, 36, Platon, *Timaios,* 33 b.

4În cartea I, 1,20

5În această frază se face aluzie la două teorii geografice, la teoria insularității lumii populate, susținută de Eratosthenes şi de Poseidonios, şi la teoria continuității pămîntului sau a istmurilor susținută mai ales de Hipparchos.

afara lui. Va fi destul deci dacă se vor uni printr-o linie dreaptă punctele extreme ale laturilor situate de cele două părţi ale lui pe lîngă care s-a navigat, pentru a obţine figura întreagă a zisei insule.

6. Să situăm acuma insula în patrulaterul indicat (mai sus). Trebuie să luăm mărimea ei aparentă, desprinzînd, din mărimea totală a pămîntului, emisfera noastră, iar din aceasta, o jumătate a ei, şi iarăşi din această jumătate, patrulaterul în care spunem că este situat pămîntul locuit. În acelaşi fel trebuie să înţelegem şi datele privitoare la figura lui, potrivind aparenţele concrete cu principiile de bază. Dar pentru că porţiunea dintre ecuator şi această paralelă concepută înspre polul emisferei boreale are figura unei balanţe[1], pentru că, pe de altă parte, cercul care trece prin pol şi taie în două emisfera, împarte de asemenea în două şi balanţa şi creează astfel patrulaterul, va reieşi limpede că patrulaterul care conţine Oceanul Atlantic reprezintă jumătate din suprafaţa balanţei. În mijlocul ei se situează pămîntul locuit ca o insulă de forma unei clamyde[2], formînd o parte mai mică decît jumătatea patrulaterului. Aceasta reiese limpede din geometrie şi din întinderea mării revărsate în jur, care ascunde capetele continentelor din amîndouă părţile şi care reduce insula la o figură trunchiată[3] şi, în al treilea loc, din lungimea şi lăţimea sa maximă. Din aceste dimensiuni, lungimea este de 70.000 de stadii (12.950 km) şi este mărginită în cea mai mare parte a ei de o mare care nu poate fi străbătută din pricina imensităţii şi a pustietăţii sale, iar lăţimea, mai mică de 30.000 de stadii (5.550 km), fiind mărginită de un teren nelocuit, din pricina căldurii sau a frigului. Însăşi porţiunea patrulaterului nelocuită din pricina căldurii are o lăţime de 8.800 de stadii (1.628 km) şi o lungime maximă de 126.000 de stadii (23.298 km), ceea ce reprezintă jumătatea circumferinţei ecuatorului; restul ar putea să fie şi mai mare încă.

7. Oarecum pe potriva celor de mai sus sînt şi părerile exprimate de Hipparchos. Acesta spune că, dacă punem temei pe mărimea pămîntului dată de Eratosthenes, trebuie să scoatem din ea pămintul locuit; el crede că nu va fi mare deosebire, în ce priveşte fenomenele cereşti din fiecare regiune, dacă se ia în considerare această măsurătoare sau cea transmisă de urmaşii lui. Cum ecuatorul, potrivit părerii lui Eratosthenes, este un cerc de 252.000 de stadii (46.620 km), un sfert al lui ar fi de 63.000 de stadii (11.655 km); aceasta înseamnă că distanţa de la ecuator la pol reprezintă 15 şaizecimi, faţă de ecuator care are 60 de şaizecimi. De la ecuator pînă la tropicul de vară sînt patru şaizecimi[4], iar tropicul de vară cade tocmai pe paralela ce trece prin Syene. Distanţele parţiale se calculează după măsuri concrete. Astfel se întîmplă ca tropicul să se afle la Syene, deoarece acolo, la solstiţiul de vară, gnomonul nu arată nici o umbră la amiază. Apoi meridianul din Syene se desenează aproape pe cursul Nilului, de la Meroe la Alexandria, ceea ce face cam 10.000 de stadii (1.850 km). Syene se întîmplă să fie situată la jumătatea acestei distanţe, încît de la ea pînă la Meroe, sînt 5.000 de stadii (925 km). Dacă înaintezi în linie dreaptă cam 3.000 de stadii (555 km) spre miazăzi, nu mai întîlneşti alte aşezări omeneşti din pricina arşiţei, astfel că paralela ce traversează acele locuri, una şi aceeaşi cu paralela Cinnamomophorei, trebuie luată ca hotar şi ca început al pămîntului nostru locuit, dinspre miazăzi[5]. Aşadar, deoarece sînt 5.000 de stadii (925 km) de la Syene la Meroe, (dacă) s-ar adăuga la acestea alte 3.000 de stadii (555 km), ar fi în total

---

[1]Strabon, ca şi Eratosthenes, compară figura întregului uscat cu un cîntar, situîndu-l între ecuator şi cercul polar de nord. În concepția lui, pămîntul este ca o insulă înconjurată de ocean, avînd formă alungită dinspre apus spre răsărit, în mijlocul oceanului care pătrunde în interior dinspre nord prin Marea Caspică, dinspre sud prin Golful Persic. în felul acesta întreaga suprafață are figura unei balanțe.
[2][343] Este vorba de forma chlamydei macedonene, care era un fel de capă ce semăna cu un trunchi de con desfăşurat tăiat în două, în sensul înălțimii. Imaginea aparține lui Eratosthenes.
[3]Termenul grecesc μειουρον provine, se pare, din tehnica bijutieră, însemnând „tăiat la capete sau la muchii". Aici are sensul de îngustare a extremităților, „teşit".
[4]De la ecuator pînă la tropicul de vară sînt, după Strabon, 4/60; 1/60, după calculul celor vechi, are 4.200 de stadii (777 km). 4/60 fac deci 16.800 de stadii (3.108 km), cifră dată, în continuare, de Strabon.
[5]Deci limita sudică a pămîntului populat ar fi la 8 800 de stadii de ecuator (unde se situează Cinnamomophora), cu alte cuvinte la 12°30'N.

8.000 de stadii (1.480 km) pînă la hotarele pămîntului locuit. De la Syene la ecuator sînt[1] 16.800 de stadii (3.108 km), pentru că acesta este numărul stadiilor celor patru şaizecimi, dacă ţinem seamă că fiecare şaizecime este de 4.200 de stadii (777 km); restul stadiilor, de la hotarele lumii populate pînă la ecuator, atinge cifra de 8.800 (1.628 km), iar de la Alexandria (pînă la acelaşi cerc) 21.000 de stadii (4.033 km). Şi iarăşi, de la Alexandria, după părerea tuturor, traversarea spre Rodos se face în prelungirea directă a cursului Nilului, la fel şi navigaţia pe lîngă coasta Cariei şi a Ioniei pînă în Troada, ca şi pe lîngă Bizanţ şi Borysthenes[2]. Calculîndu-se, aşadar, distanţele cunoscute şi navigabile, se caută să se afle pînă în ce punct sînt locuite regiunile de dincolo de Borysthenes, în prelungirea directă a aceleiaşi linii, şi unde se sfîrşesc părţile de miazănoapte ale pămîntului locuit. Cei mai depărtaţi locuitori din sus de Borysthenes sînt roxolanii[3], din populaţiile scite cunoscute; aceştia sînt totuşi mai sudici decît ultimii locuitori cunoscuţi, situaţi mai sus de Britannia. Regiunile de dincolo de aceştia sînt nelocuite din pricina frigului. Ceva mai sudici decît ei sînt şi sauromaţii[4] şi sciţii situaţi din sus de lacul Maeotis, pînă la sciţii răsăriteni.

8. Pytheas din Massalia spune că Thule, cea mai nordică dintre insulele britannice, este ultima regiune a pămîntului populat; în acele părţi, tropicul de vară se confundă cu cercul arctic[5]. Dar eu nu găsesc la alţi autori nici o informaţie, nici că Thule ar fi vreo insulă, nici dacă sînt locuite regiunile care se întind pînă în părţile unde tropicul de vară ţine loc de cerc arctic. Eu cred însă că acest hotar de miazănoapte al pămîntului (populat) se află mult mai spre miazăzi. Într-adevăr, autorii de astăzi[6] nu au nimic de semnalat despre vreo regiune de dincolo de Ierne, insulă situată la miazănoapte de Britannia şi locuită de oameni cu desăvîrşire primitivi, ce duc o viaţă grea din pricina frigului, astfel încît, socot eu, aici trebuie fixat hotarul (despre care vorbim). Cum paralela Bizanţului, trece prin preajma Massaliei, după cîte spune Hipparchos întemeindu-se pe mărturia lui Pytheas (el spune că în Bizanţ raportul umbrei faţă de gnomon este acelaşi cu cel indicat de Pytheas în Massalia) şi, cum paralela ce trece prin Borysthenes se află la o depărtare de prima cam de 3.800 de stadii (743 km), s-ar putea, calculînd după distanţa de la Massalia la Britannia, ca cercul paralel ce trece prin Borysthenes să cadă pe undeva pe acolo. De altfel Pytheas, care a amăgit mereu pe oameni, s-a înşelat şi aici. Multă lume este de părere că linia trasă de la Coloane pînă în regiunile din preajma Strîmtorii Siciliei, a Atenei şi a Rodosului, se află pe aceeaşi paralelă. De asemenea toată lumea afirmă într-un glas şi ca această linie de la Coloane pînă la Strîmtoarea Siciliei este trasată cam prin mijlocul mării. Cei care au străbătut acest spaţiu cu vasele spun că cea mai mare distanţă de la coasta Celticii, mai precis, din Golful Galatic pînă la ţărmul Libyei, este de 5.000 de stadii (925 km); acest interval reprezintă şi lăţimea maximă a mării, încît s-ar putea ca distanţa de la linia mai sus pomenită pînă în fundul acestui golf să fie de 2.500 de stadii (462,50 km), dar pînă la Massalia, ceva mai puţin, deoarece Massalia este mai sudică decît înfundătura golfului. Distanţa de la Rodos la Bizanţ este cam de 4.900 de stadii (906,50 km), astfel că paralela Bizanţului ar fi mult mai nordică decît paralela Massaliei. Se poate ca distanţa de la Massalia pînă la Britannia să fie aproape aceeaşi cu cea dintre Bizanţ şi Borysthenes; de acolo, în continuare, pînă la Ierne nu se ştie ce întindere au locurile, nici dacă sînt locuite de acolo mai departe; dar nici nu este nevoie să ne preocupe aceste amănunte, din pricinile mai sus ară-

---

[1]După Eratosthenes II, B 23 (25—27).
[2]Acesta este meridianul fundamental adoptat de geografii vechi de la Eratosthenes (vezi I, 4,1). Traseul lui cuprinde însă erori, fireşti pentru acele vremuri: punctele enunțate pe acelaşi meridian se află între 4° şi 5° depărtare est şi vest de meridianul Rodosului.
[3]*Roxolanii,* populație a Sarmației europene, situați între Borysthenes (Nipru) şi Tanais (Don).
[4]*Sauromații* (sau Sarmații, gr. Sauromatai, lat. Sarmatae), locuitorii vechi Sciției de pe vasta întindere dintre Marea Baltică, Marea Neagră şi Marea Caspică. Erau tot de origine iraniană ca şi sciții. Pe vremea lui Herodot locuiau la răsărit de Tanais (Don). Prin secolul al III-lea î.e.n. au început să se extindă spre vest, supunînd şi asimilînd pe frații lor sciți, întinzîndu-şi dominația pe la nordul Carpaților, pînă la Baltica.
[5]La tropicul de vară, cercul de stele mereu vizibil (numit cercul arctic) corespunde regiunilor Thulei şi invers, la Thule, deci în cel mai nordic tărîm al lumii populate, cercul de stele mereu vizibil corespunde pe pămînt tropicului. Or la cercul polar, 66°N, cercul mereu vizibil este tropicul.
[6]Probabil se referă la Polybios şi la Poseidonios (vezi I, 4,4).

tate. Pentru ştiinţă este deajuns să se stabilească, cum s-a făcut cu regiunile de miazăzi, unde s-a spus că hotarul lumii populate trebuie fixat după ce înaintezi 3.000 de stadii (555 km) dincolo de Meroe (fără pretenţia că acesta ar fi un hotar foarte precis, ci numai ca o limită aproximativă); tot astfel şi dincolo de Britannia trebuie să hotărîm un număr de stadii care să nu depăşească cifra de 3.000 (555 km) sau să fie doar cu puţin mai mare, să zicem cam de 4.000 (740 km). Cunoaşterea unor astfel de teritorii şi a locuitorilor acestora ar putea aduce un mare cîştig conducătorilor în activitatea lor, mai cu seamă daca este vorba de populaţia unor astfel de insule care n-ar putea produce nici pagube, dar nici foloase, din lipsa oricărei legături între ei şi noi. De pildă, romanii, cu toate că puteau să pună stăpînire pe Britannia, au dispreţuit s-o facă, văzînd, pe de-o parte, că britannii nu prezintă nici o pricină de îngrijorare (pentru că nu sînt atît de puternici încît să ne atace trecînd strîmtoarea), pe de alta, n-ar fi mare folosul să-i supună. Se pare apoi că mai mare venit aduc în prezent prerogativele noastre (comerciale) asupra lor, decît ar putea să procure tributul (regulat)[1], mai ales dacă se scade din el cheltuiala pentru întreţinerea trupelor însărcinate cu păstrarea ordinei în insulă şi cu perceperea tributului. Ba încă şi mai zadarnic ar fi fost ca romanii să-şi fi întins posesiunile şi asupra celorlalte insule din jurul acesteia.

9. Dacă la distanţa de la Rodos pînă la Borysthenes s-ar adăuga 4.000 de stadii (740 km) calculate de la Borysthenes înspre miazănoapte, s-ar ajunge le suma totală de 12.700 de stadii (2.349 km). De la Rodos pînă la hotarul sudic al pămîntului locuit se numără 16.600 de stadii (3.071 km). Lăţimea totală a tărîmului populat, de la miazăzi la miazănoapte, ar fi ceva mai mică de 30.000 de stadii (5.549 km). Lungimea lui se dă cam de 70.000 de stadii (12.949 km), măsurată de la apus la răsărit, anume de la ultimele capuri ale Iberiei pînă la capurile Indiei, fiind calculată în parte pe drumuri de uscat, în parte, pe cele de apă. Că această lungime este cuprinsă în interiorul patrulaterului mai sus pomenit reiese din raportul dintre paralele şi ecuator. Astfel, lungimea face mai mult decît îndoitul lăţimii. Figura pămîntului locuit este imaginată aproape de forma unei chlamyde, deoarece se constată o strîmtorare a lăţimii la capete şi mai ales la extremitatea apuseană, cum se va vedea în descrierea noastră regională.

10. Iată, aşadar, că am trasat aria de pe suprafaţa sferei în care spunem că se află pămîntul locuit. Se cuvine acum ca, printr-o machetă a locurilor populate, care să imite cît mai fidel realitatea, să reprezentăm pămîntul printr-o sferă, ca sfera lui Crates[2], şi, după ce trasăm pe ea patrulaterul, să desenăm în interiorul acestuia harta geografică. Pentru aceasta este nevoie de un glob uriaş, astfel încît părticica lui care reprezintă zisul segment patrulater să fie îndeajuns de mare pentru a cuprinde desluşit părţile de cuviinţă ale pămîntului locuit şi să ofere privirilor noastre o imagine precisă; cel care poate să-şi procure o sferă de mari proporţii va reda aceste amănunte mai bine; să fie (să zicem) o sferă cu diametrul nu mai mic de zece picioare. Dar cel care nu poate să-şi procure una atît de mare, nici cu puţin sub mărimea acesteia, trebuie să-şi înscrie harta pe o suprafaţă plană de cel puţin şapte picioare. Deosebirea va fi mică dacă, în loc de cercuri (paralele şi de meridiane, prin care precizăm climatele şi vînturile[3], caracteristicile naturale şi poziţiile relative ale diferitelor părţi ale pămîntului, comparate între ele sau cu fenomenele cereşti) vom trasa nişte drepte paralele, în loc de cercuri paralele, şi nişte linii perpendiculare pe primele, în loc de cercuri perpendiculare pe paralele; mintea poate să transpună uşor şi să-şi imagineze circulară sau sferică orice figură şi mărime văzute de ochiul nostru pe o suprafaţă plană. Tot astfel vom spune că stau lucrurile cu cercurile oblice şi cu dreptele corespunzătoare. Dacă meridianele din fiecare loc, care sînt cercuri trase prin poli, converg toate pe sferă spre un singur punct, pe o

---

[1]Vezi aceeaşi idee în IV, 5,3

[2]Crates din Mallos, fr. 6 (11—17) Mette. Crates a fost primul care a construit un glob terestru de mari dimensiuni pe care a desenat suprafața pămîntului împărțită în patru insule de oceanul ecuatorului şi de golfurile lui. Strabon propune în acest scop o sferă cu diametrul de 10 picioare (cam 2,3C m). Un picior (gr. πους), ca unitate de măsură, echivalează cu aproape 30 cm (0,296 m), prin urmare 10 picioare sînt aproape 3 m (exact, 2 m şi 96 cm), iar 7 picioare echivalează cu aproximativ 2 m şi ceva (exact 2,072 m). Piciorul eginetic era ceva mai mare (0,328 m) care se mai utiliza la Atena şi după fixarea piciorului de 0,29 m de către Solon. Dacă cumva Strabon are în vedere aici, ultimul picior, atunci 10 picioare înseamnă 3,28 m, iar 7 picioare, 2,296 m.

[3]Adică direcțiile cosmice

hartă plană, nu va fi nevoie să se dea o uşoară convergenţă dreptelor, şi aceasta, numai meridianelor; căci rar este necesar acest lucru şi, apoi, nici nu reiese limpede convergenţa[1] după cum nu reiese nici concavitatea în cazul în care liniile au fost transpuse (de pe o suprafaţă sferică) pe o hartă plană şi au fost redate prin drepte.

11. De aceea şi studiul nostru de aici înainte îl vom prezenta în aşa fel, ca şi cum descrierea pămîntului am face-o pe o hartă plană. Vom înfăţişa mai întîi ceea ce am văzut în timpul călătoriilor noastre pe uscat şi pe mare, apoi vom arăta pentru care părţi am acordat încredere relatărilor orale şi scrise. Noi am cutreierat lumea spre asfinţit, începînd din Armenia pînă prin părţile Mării Tyrrheniene, din faţa Sardiniei, spre miazăzi, de la Pontul Euxin pînă la hotarele Etiopiei. Negreşit, dintre ceilalţi scriitori care au compus tratate de geografic nu s-ar putea găsi nici unul care să fi parcurs cu mult mai multe teritorii decît noi. Iar cei care ne-au întrecut în drumeţiile lor prin părţile apusene, aceia n-au atins acelaşi număr de locuri din cele răsăritene, alţii, dimpotrivă, au rămas în urmă cu vizitarea ţinuturilor din apus; la fel stau lucrurile cu regiunile dinspre miazăzi şi dinspre miazănoapte. Pentru că cea mai mare parte a informaţiilor au fost culese, atît de înaintaşii noştri, cît şi de noi înşine, din auzite, pe temeiul lor alcătuim forma şi dimensiunea şi toate caracteristicile naturale (ale locurilor), arătînd calitatea şi cantitatea lor, în acelaşi fel în care mintea alcătuieşte noţiuni din datele simţurilor. De exemplu, forma, culoarea şi mărimea unui măr, ca şi aroma, aspectul lui la pipăit şi savoarea lui ni le comunică simţurile; apoi din aceste informaţii mintea concepe noţiunea de măr. În cazul figurilor mari, simţurile nu percep decît părţile; numai raţiunea compune întregul din părţile percepute cu simţurile. Tot astfel şi oamenii iubitori de ştiinţă, încrezîndu-se ca în organele de simţ în cei care au vizitat diverse locuri care, după cum s-a nimerit, şi care au colindat tot prin alte şi alte părţi ale pămîntului, cuprind într-o schemă unitară aspectul întregii lumi locuite. Într-adevăr, şi comandanţii înfăptuiesc toate isprăvile ei înşişi, cu toate că nu sînt de faţă personal peste tot; de cele mai multe ori ei obţin victorii prin intermediul celorlalţi, încrezîndu-se în solii lor şi împărţind poruncile conform cu informaţia primită pe calea auzului. Iar cel care crede că numai cei care văd ştiu scoate din calcul criteriul auzului care, pentru ştiinţă, este mult superior ochiului[2].

12. În general contemporanii noştri pot prezenta date mai sigure despre britanni, germani şi despre locuitorii din preajma Istrului, de dincoace sau de dincolo de fluviu, adică despre geţi[3], tyregeţi[4] şi bastarni, precum şi despre locuitorii din împrejurimile Caucazului, cum sînt albanii[5] şi iberii[6]. Noi am primit informaţii şi de la istoricii războaielor cu parţii, mai cu seamă de la Appollodoros din Artemita[7] şi de la alţii ca el, care au furnizat ştiri mai precise decît mulţi de pînă atunci asupra Hyrcaniei şi a Bactrianei; apoi de cînd cu recenta

---

[1]Aluzie la un sistem de proiectare conică propus de Hipparchos; vezi şi Ptolemeu, *Geografia*
[2]Afirmația lui Strabon din acest pasaj că auzul este superior văzului ca mijloc de informare trebuie înțeleasă în sensul următor: ținînd seama de mijloacele antice de informare, auzul poate procura informații de mai departe decît văzul; în acel timp, oamenii dispuneau de mai multe posibilități de a culege ştiri geografice ἀκοι „din auzite", decît de a parcurge spații şi a cunoaşte totul ἰψβι „cu ochii".
[3]Acesta este primul loc din Strabon în care sînt menționați geții. În cartea a VII-a vorbeşte despre ei pe larg.
[4]*Tyregeții* sînt o ramură a geților din preajma Nistrului
[5]*Albanii din Caucaz* sînt locuitorii Albaniei asiatice, astăzi Sirvan şi Daghestan, situată între Marea Caspică şi Iberia asiatică. Era o regiune muntoasă. A făcut parte din Imperiul roman, din al părților şi din regatul Armeniei.
[6]Iberii de lîngă Caucaz sînt o populație antică a Asiei, situată în Iberia (Iviria), o regiune care corespunde în parte Gruziniei (Georgia) de azi, întinzîndu-se de la sud de Caucaz, la est de Colchida, la vest de Albania, în preajma defileului aciuai Terek sau Daniel. Strabon îi prezintă în XI, 3,4 şi 6.
[7]*Apollodoros din Artemita,* istoricul care a scris despre războaiele parților (gr. Παρθικά) operă folosită şi apreciată de Strabon, azi pierdută. Artemita se află în Sittakene, unul dintre statele Seleucizilor (vezi Strabon, XVI § 744). Apollodoros a trăit pe vremea lui Sulla, deci în prima jumătate a secolului I î.e.n. Cartea a IV-a a operei sale este citată de Athenaios în *Deipnosophistai,* XV, 682, c, iar fragmentele păstrate sînt editate în *Fragmenta Historicorum Graecorum,* IV, 308, 309.

pătrundere a romanilor în Arabia Fericită, împreună cu o oaste comandată de prietenul şi tovarăşul nostru Aelius Gallus[1] şi ca urmare a călătoriilor pe Nil în sus şi în Golful Arabic pînă în India[2], întreprinse cu o adevărată flotă de către negustorii din Alexandria, şi aceste (două) ţinuturi sînt mai bine cunoscute de contemporani decît de premergătorii noştri. Iar pe cînd Gallus era guvernatorul Egiptului[3], noi l-am vizitat şi am urcat împreună fluviul pînă la Syene şi la hotarele Etiopiei; de aceea noi putem depune mărturie că pînă la 120 de vase (de negoţ) parcurg astăzi drumul pe mare din Myoshormos[4] spre India, că mai înainte, pe vremea regilor Ptolemei[5], puţini negustori îndrăzneau să facă această cursă maritimă şi să aducă mărfuri indiene.

13. Prin urmare, primul şi cel mai important lucru, atît pentru ştiinţă, cît şi pentru nevoile vieţii politice, este de a încerca să se prezinte cît mai simplu cu putinţă forma şi dimensiunile (fiecărei regiuni) de pe harta geografică, precizîndu-se în acelaşi timp natura regiunii şi a cîta parte din întregul pămînt o reprezintă; negreşit, acesta este domeniul propriu al geografului. Dar examinarea mai amănunţită a pămîntului în ansamblul său şi a întregii balanţe din zona pe care o discutăm intră în preocupările unei alte ştiinţe, la fel şi cercetarea dacă balanţa despre care vorbim este populată şi în celălalt pătrar[6]. Iar dacă situaţia se adevereşte a fi întocmai, negreşit acel pătrar nu este locuit de oamenii de la noi, ci pămîntul respectiv trebuie socotit un alt tărîm populat, ceea ce este (întru totul) plauzibil[7]. Datoria ce ne revine este însă de a descrie regiunile din partea noastră.

14. Figura pămîntului locuit are deci forma unei chlamyde a cărei lăţime maximă o desemnează linia trasă de-a lungul Nilului începînd de la paralela Cinnamomophorei şi de la insula fugarilor egipteni[8] şi sfîrşind la paralela Iernei; lungimea ei este indicată de linia ce cade în unghi drept pe prima care este trasă dinspre apus, prin Coloanele lui Heracles şi Strîmtoarea Siciliei, pînă la Rodos şi la Golful Issos; de aici, ea înaintează de-a lungul muntelui Taurus, care încinge ca un brîu mijlocul Asiei, apoi se termină la marea răsăriteană aflată între indieni şi sciţii din sus de Bactriana. Trebuie, aşadar, să ne imaginăm un paralelogram în care s-a înscris figura chlamydei în aşa fel, încît lungimea acesteia să corespundă lungimii paralelogramului şi să fie egale între ele, de asemenea lăţimea ei să corespundă lăţimii lui. Figura de chlamydă reprezintă tocmai pămîntul nostru locuit; lăţimea lui, spuneam, este cuprinsă între laturile paralelogramului, adică între paralele extreme care separă partea locuită de cea nelocuită a fiecărui loc. Aceste laturi sînt: spre miazănoapte, paralela Iernei şi, spre zona fierbinte, paralela Cinnamomopihorei. Dacă liniile de mai sus se prelungesc spre răsărit şi spre apus pînă în părţile pămîntului locuit aflate la acelaşi nivel, ele vor crea un paralelogram împreună cu liniile trase prin acele capete şi legate cu ele[9]. Că în acest paralelogram este situat pămîntul locuit, reiese limpede din faptul că nici lăţimea lui maximă şi nici lungimea nu cad în afara limitelor paralelogramului. Că el are figură de chlamydă se

---

[1]Aelius Gallus a făcut expediția în Arabia Fericită în 25—24 î.e.n. Romanii, în frunte cu acest comandant, au pornit din Arsinoe şi au acostat la Leuke-Come unde au petrecut iarna anului 25—24 î.e.n. În primăvara anului 24 au pornit pe uscat spre Mariaba, capitala sabeilor, pe care nu au putut-o cuceri. S-au întors la Egipt prin Myoshormos. Vezi V. Chapot, *Le monde romain.* Paris, 1927, p. 56.
[2]Vezi XVI, 4,24 şi XVII, 1,13
[3]Între 27 şi 24 î.e.n
[4]*Myoshormos* (sau Aphroditis Hormos), azi Cosseir, port pe coasta egipteană a provinciei Thebaida, la Golful Arabic
[5]Deci pe vremea lui Eratosthenes, secolul al III-lea î.e.n.
[6]Vezi I, 4,6.
[7]Strabon face aluzie aici, probabil, la cele patru lumi locuite simetrice în cele patru pătrare ale globului, din concepția lui Crates.
[8]Vezi I, 4,2
[9]Explicăm pasajul de mai sus: primele două linii, adică paralela Iernei şi a Cinnamomophorei formează hotarele de nord şi de sud ale pămîntului locuit, delimitînd lățimea lui; direcția lor este vest-est; dacă ele se prelungesc în aceeaşi direcție pînă la capătul de răsărit şi de apus al pămîntului locuit şi se unesc cu liniile trasate pe direcția nord-sud, care delimitează lungimea pămîntului locuit se creează figura unui paralelogram.

deduce din faptul că cele două capete ale lungimii sînt teşite din ambele părţi, aflîndu-se în bătaia valurilor mării, care i-au săpat din lăţime.

Aceste cunoştinţe le-am căpătat din informaţiile navigatorilor care au trecut pe lîngă amîndouă coastele, atît răsăritene, cît şi apusene. Ei mărturisesc că mult mai spre miazăzi decît India se afla aşa-numita insula Taprobana, care este populată şi situată în dreptul insulei egiptenilor şi al regiunii ce produce scorţişoară; condiţiile lor atmosferice sînt foarte apropiate[1]. La fel ţinuturile de la gura[2] Mării Hyrcaniei şi mai cu seamă regiunile Iernei sînt situate mai spre miazănoapte decît extremităţile Sciţiei aflate mai sus de India.

Aceeaşi stare de lucruri se constată şi în părţile din afara Coloanelor lui Heracles, pentru că punctul cel mai apusean al pămîntului locuit este promontoriul Iberiei numit Sacru. Acesta se află aproape pe paralela ce trece prin Gadeira, Coloane, Strîmtoarea Siciliei şi Rodos. În aceste puncte corespund, se spune, cadranele solare, vînturile periodice care bat în amîndouă direcţiile, precum şi durata celor mai lungi zile şi nopţi; într-adevăr, aici cea mai lungă zi şi cea mai lungă noapte sînt de paisprezece ore şi jumătate, socotite în ore echinocţiale.

De pe coasta maritimă a Gadeirei (şi cea a Iberiei) s-a văzut (adesea Constelaţia Cabirilor[3], de lîngă Canobos). Poseidonios susţine că de pe o casă înaltă a unui oraş situat cam la 400 de stadii (74 km) depărtare de aceste locuri, el a văzut o stea despre care a dedus că este Canobos[4], punînd temei atît pe faptul că navigatorii care au înaintat doar cît de cît din Iberia înspre miazăzi au mărturisit cu toţii că au observat această stea, cît şi pe indicaţiile date la Cnidos[5] de observatorul lui Eudoxos, fixat nu cu mult mai sus de înălţimea caselor; de la acel observator se spune că a văzut Eudoxos[6] steaua Canobos; iar oraşul Cnidos este situat în climatul Rodosului, în care se află, de altfel, şi Gadeira şi coasta învecinată cu ea.

15. De aici navigatorii care se îndreaptă spre miazăzi întîlnesc în cale Libya; coastele cele mai apusene ale acesteia înaintează în mare ceva mai mult decît Gadeira, apoi, după ce creează un promontoriu îngust, cotesc spre sud-est, pentru a se lăţi apoi uşor pînă se unesc cu coastele apusene ale etiopienilor. Aceştia sînt ultimii etiopieni aşezaţi mai jos de hotarele carthaginezilor, atingînd paralela Cinnamomophorei.

Cei care călătoresc în sens opus pornind de la Promontoriul Sacru pînă la aşa numiţii artabri[7] navighează spre miazănoapte, avînd Lusitania[8] în dreapta lor; apoi întreg drumul ce a mai rămas de făcut cu vasele pe lîngă

---

[1]Vezi II, 1,11 şi II, 1,35.
[2]Strabon şi alţi autori considerau Marea Caspică un golf al oceanului (II, 5,18). Herodot însă o socoteşte o mare închisă (I, 203).
[3]*Cabirii* (în loc de *Iberi,* restituire făcută de Aug. Meineke). Aici este vorba de Constelația Cabirilor situată pe cer în apropierea constelației Canopos. Numele Constelației Cabirilor provine de la Cabiri, divinități „asociate", numite de latini şi *Du potentes, Du socii,* care aveau un cult misterios în mai multe părți ale Eladei şi în special în insulele Samothrake şi Imbros. În Grecia, aceşti zei au fost socotiți divinități ale cultului pelasgic. Cabirii formau o tetradă cu numele: Axieros, Axierokersos, Axiokersa şi Cadmillos sau Casmillos. Mai tîrziu aceste nume au fost transpuse în cele de Vulcan, Marte, Venus, Amor sau Armonia, cît şi, în altă variantă, în cele de Ceres, Pluton, Proserpina, Hermes sau Mercur. Cabirii au fost confundați cu Cureții, Corybanții, Dactylii şi Dioscurii. Întreg cultul era un mister, chiar şi pentru majoritatea inițiaților. Inițiatul, după ce suporta cele mai grele încercări, era aşezat pe un tron în plină strălucire, cu fruntea acoperită de un văl, încununat cu ramura de măslin şi încins cu o eşarfa, în timp ce preoții şi alți mistici dansau în jurul lui dansuri simbolice, ținîndu-se de mînă. Misterele lor aveau la bază cultul focului.
[4]*Canobos* sau *Canopos* este cea mai strălucită stea după Sirius; se afla, prin 100 î.e.n., la 37°30' de la polul austral. Hipparchos, *In Aratum,* I, 11,7, o fixează la 38°30'.
[5]*Cnidos,* oraş doric al Cariei, în Asia Mică, situat la intrarea golfului Ceramic, pe coasta sudică. Faimoasa statuie a Afroditei lui Praxiteles se găsea în acest oraş, în care cultul acestei zeițe se bucura de înaltă adorație.
[6]*Eudoxos,* vezi *Studiul introductiv,* 3.3.2.
[7]*Artabrii,* locuitorii antici ai promontoriului Artabrum al Hispaniei, azi capul Finisterre, vezi III, 3,5
[8]*Lusitania,* provincie în Peninsula Iberică, corespunzînd în mare Portugaliei de azi. Ea se mărginea

coastă, descriind un unghi obtuz, o ţine mereu spre răsărit, pînă la capătul Pirineilor care sfîrşesc la ocean. În faţa lor spre miazănoapte se află părţile apusene ale Britanniei[1]; tot astfel, în faţa artabrilor, se situează spre miazănoapte insulele maritime numite Cassiteride[2], care au cam aceeaşi climă ca Britannia. Astfel, se vede limpede cît de mult îngustează din capetele pămîntului locuit, în sensul lungimii, oceanul revărsat în jurul lui.

16. Dată fiind o astfel de figură generală a pămîntului populat, pare de folos[3] să se ia două drepte care, intersectîndu-se în unghi drept[4], una va reprezenta lungimea maximă a pămîntului locuit, alta, întreaga sa lăţime: prima va fi una dintre paralele, ultima, unul dintre meridiane. Apoi imaginîndu-se linii paralele cu amîndouă aceste prime linii, să împărţim cu ele pămîntul şi marea pe care o străbatem. În felul acesta ar părea mai desluşită figura de care am vorbit, potrivit mărimii liniilor care comportă tot alte şi alte dimensiuni în lungime, şi în lăţime; la fel se vor scoate mai bine la iveală deosebirile de climat dintre regiunile de răsărit şi cele de apus, precum şi între cele de miazăzi şi cele de miazănoapte. Deoarece aceste drepte trebuiesc fixate prin locuri cunoscute — unele de fapt s-au şi fixat, vorbesc de cele două drepte mediane, cea a lungimii şi cea a lăţimii (pămîntului locuit), pomenite mai sus — celelalte mai uşor pot fi determinate cu ajutorul celor dintîi, pe care le folosim ca pe nişte axe de referinţă, stabilind corelaţii între regiunile paralele şi diversele poziţii ale locurilor geografice în raport cu globul pămîntesc şi cu fenomenele cereşti.

17. Înainte de toate, marea este cea care formează marginile pămîntului şi-i creează o anumită formă[5], săpînd în ţărmurile lui golfuri, adîncituri profunde şi strîmtori, precum şi istmuri, peninsule şi promontorii; la această acţiune iau parte şi rîurile şi munţii. Într-adevăr, cu ajutorul lor au fost delimitate continentele, popoarele, poziţiile prielnice pentru oraşe şi toate caracteristicile cu care este încărcată o hartă geografică. Printre acestea figurează şi numeroasele insule semănate în plină mare şi de-a lungul întregului ţărm. Cum unele locuri au anumite calităţi, altele unele lipsuri, precum şi unele avantaje şi dezavantaje ce decurg din ele provenite în parte de la natură, în parte fiind dobîndite[6], se cuvine să prezentăm calităţile naturale, deoarece ele sînt permanente, cîtă vreme cele create de mîna omului sînt supuse schimbării. Bineînţeles şi dintre acestea din urmă trebuiesc pomenite acelea care pot să dăinuie mai multă vreme sau acelea care, cu toate că nu au o durată lungă, se bucură de un oarecare prestigiu şi strălucire, atît de durabilă în timp, încît a ajuns pentru locul respectiv o a doua natură, înlăturînd orice urmă de artificiu. E limpede că şi acestea trebuie să fie pomenite. Negreşit, despre multe oraşe se pot repeta cuvintele[7] lui Demosthenes despre Olytnhos[8] şi despre locurile din vecinătatea acestuia; el spune că acestea în aşa fel au dispărut (de pe faţa pămîntului), încît, dacă vreun om s-ar abate prin părţile acelea, nu şi-ar putea da seama dacă au fost vreodată pe acolo aşezări omeneşti. Şi totuşi în aceste locuri şi în altele asemănătoare sosesc amatori dornici să vadă urmele unor acţiuni atît de renumite

---

la nord cu Durius, (Duero), la est cu provinciile Baetica şi Tarraconensis, la vest şi sud cu oceanul.
[1]Pe harta pămîntului concepută de Strabon, Pirineii au orientarea nord-sud şi se află pe aceeaşi longitudine cu vestul Britaniei. Aceeaşi poziție ocupă aceste locuri şi pe harta lui Eratosthenes.
[2]*Cassiteridele* (gr. Cattiterides), un grup de insule numite astfel de greci după producția bogată de cassiteros „cositor". Strabon le pune în nordul Hispaniei. Se presupune, printre altele, că sînt insulele Scilly (Sorlingues) de lîngă coasta sud-vestică a Angliei.
[3]Eratosthenes, III A 24 (3—14).
[4]Aceste două drepte sînt: paralela Rodosului (II, 5,14) şi meridianul Nilului (II, 5,7). Intersecția lor în unghi drept are loc la Rodos care constituie centrul lumii populate.
[5]Vezi II, 1,30
[6]Vezi şi II, 3,7
[7]În *Philippica,* III § *26.*
[8]*Olynthos,* azi Stilari, oraş în Peninsula Chalcidică a Macedoniei. Perdiccas al II-lea a dat această localitate, mică şi neînsemnată pe atunci, unor coloni atenieni emigrați, cam în 433 î.e.n. Oraşul a devenit mare şi înfloritor şi atît de puternic, încît în curînd şi-a întins dominația asupra altor 30 de oraşe învecinate. În 348 î.e.n., independența Olynthului a luat sfîrşit, Philipp al II-lea, tatăl lui Alexandru cel Mare, l-a alipit la Macedonia; Demosthenes, în discursurile sale *Philippice* şi *Olynthice* a deschis ochii atenienilor asupra intențiilor lui Philipp în legătură cu Olynthul.

cîndva, la fel cum se vizitează mormintele bărbaţilor iluştri. În felul acesta şi noi menţionăm şi unele datini şi forme de guvernămînt care nu mai dăinuie, avînd mereu în vedere şi aici folosul, în acelaşi fel ca în cazul unor mari isprăvi; astfel de istorisiri urmăresc să dea pilde fie de urmat, fie de ocolit.

18. Revenind acum la planul nostru de la început, (spunem în continuare) că pămîntul nostru locuit, înconjurat de jur împrejur de apă, permite Mării Exterioare să sape în ţărmurile lui dinspre ocean multe golfuri[1], dintre care patru mai cu seamă sînt foarte mari: golful de miazănoapte se cheamă Marea Caspică, numită de alţii şi Marea Hyrcaniei[2], apoi golfurile Persic şi Arabic, care sînt înfundături ale Mării sudice, situate tocmai potrivnic, unul, Mării Caspice, celălalt, Mării Pontice; al patrulea golf, care le întrece cu mult în întindere pe cele de mai sus, creează Marea Interioară numită şi „a noastră"; ea începe, dinspre apus, la strîmtoarea Coloanelor lui Heracles, se întinde cu o lăţime variabilă spre răsărit, despărţindu-se apoi şi terminîndu-se în două golfuri de mare, unul la stînga, numit Pontul Euxin, celălalt (în continuare), fiind format de Marea Egiptului, a Pamfiliei şi a bazinului Issos. Toate golfurile sus-pomenite, ce provin din Marea Exterioară, au intrarea îngustă; aşa sînt mai ales strîmtoarea Golfului Arabic şi strîmtoarea Coloanelor lui Heracles. Iar pămîntul care le cuprinde la mijloc este împărţit în trei, aşa cum am spus[3]. Europa are cea mai neregulată figură dintre toate celelalte continente. Lybia este tocmai contrariul ei, iar Asia ocupă, în această privinţă, o poziţie oarecum de mijloc între celelalte două. Toate, într-adevăr, îşi găsesc cauza formei lor mai mult sau mai puţin neregulate în ţărmul interior; ţărmul exterior, în afara golfurilor de curînd menţionate, este uniform şi schiţează, după cum am spus, figura unei chlamyde; toate celelalte mici deosebiri de curbură pot fi trecute cu vederea, pentru că dimensiunile mici se pierd în marile ansambluri. Dar pentru că într-un domeniu de informaţie geografică nu cercetăm numai formele şi dimensiunile locurilor, ci şi poziţiile lor unele faţă de altele, aşa după cum am spus[4] mai înainte, şi din acest punct de vedere, ţărmul interior oferă mai multă varietate decît ţărmul exterior[5].

De asemenea şi locurile cunoscute, cu climă temperată, populate de oraşe şi de neamuri cîrmuite de legi bune, sînt mult mai numeroase la ţărmul interior decît la cel exterior[6]. Iar noi, oamenii, dorim să cunoaştem tocmai acele locuri în care sînt mai bogate faptele măreţe transmise de tradiţie, mai variate formele de stat şi mai (numeroase) artele şi celelalte discipline care slujesc la luminarea minţii omului. Apoi interesele noastre ne împing mereu spre acele ţări cu care tragem nădejde să putem încheia acorduri comerciale şi alianţe. Acestea sînt centrele populate, mai bine zis, civilizat populate. Sub toate aceste raporturi marea noastră, aşa cum spuneam, prezintă o netă superioritate, tocmai de aceea trebuie să începem descrierea noastră cu această mare.

19. Am spus adineauri că golful (reprezentat de Marea Interioară) începe la strîmtoarea Coloanelor lui Heracles; cea mai îngustă porţiune a lui (reprezentată de strîmtoare) este, după cîte se spune, cam de 70 de stadii (13 km). După ce s-a parcurs acest pasaj de 120 de stadii (22,20 km), se observă cum ţărmurile se depărtează simţitor, mai ales cel din stînga; apoi (înaintea ochilor) se deschide priveliştea mării întinse. Marginile ei le formează, pe latura dreaptă, coasta Libyei pînă la Carthagina, iar de cealaltă parte, ţărmul Iberiei şi ţărmul celtic de lîngă Narbona şi Massalia, apoi, în continuarea acestora, coasta Ligysticii şi, în sfîrşit, coasta Italiei pînă la Strîmtoarea Siciliei. Coasta răsăriteană a acestui bazin marin o formează Sicilia şi strîmtorile situate de cele două părţi ale insulei, cea dinspre Italia fiind de 7 stadii (1,295 km), cea dinspre Carthagina, de 1.500 de stadii (277,50 km). Linia trasă de la Coloane pînă la strîmtoarea de 7 stadii (1,295 km) este o fracţiune

---

[1]Strabon consideră golfuri mari ale oceanului mările interioare, fără ca, de fapt, să comită o greşeală; e un anumit punct de vedere. Dar, datorită limitelor epocii, consideră un golf al oceanului de miazănoapte şi Marea Caspică.
[2]Vezi şi XI, 6,1
[3]În II, 5,14.
[4]Vezi I, 1,13—14; I, 1,20; II, 5,10
[5]Aşa îşi imaginează geografii antici: de fapt, țărmurile mărilor interioare erau mai bine cunoscute, dar ale oceanului numai parțial.
[6]Explicația de la nota precedentă este valabilă şi în privința problemelor etnice, nu numai a țărmurilor.

a liniei ce duce pînă la Rodos şi la muntele Taurus; ea taie aproape prin mijloc[1] bazinul în discuţie, căruia i se atribuie o întindere de 12.000 de stadii (2.220 km), ceea ce reprezintă lungimea bazinului; lăţimea lui maximă, măsurată de la Golful Galatic dintre Massalia şi Narbona pînă la ţărmul potrivnic al Libyei[2], este cam de 5.000 de stadii (925 km).

Întreaga porţiune a acestei mări din preajma Libyei se cheamă Marea Libyană, iar partea de lîngă ţărmul potrivnic se numeşte (la rînd) Marea Iberică, Marea Ligystică, Marea Sardinică şi, ultima porţiune pînă la Sicilia, Marea Tyrrheniană. În ce priveşte insulele, ele sînt foarte numeroase pe lîngă tot ţărmul Mării Tyrrheniene, pînă la Ligystică; cele mai mari sînt Sardinia şi Corsica, după Sicilia; aceasta din urmă este cea mai mare dintre (toate) celelalte insule ale mării noastre şi cea mai roditoare. Mult mai puţin importante decît acestea sînt celelalte insule din plină mare, ca Pandataria şi Pontia, şi cele din apropierea litoralului, Aithalia[3], Planasia, Pithecussa, Prochyta, Capreai, Leucosia[4] şi altele asemenea lor. De cealaltă parte a Ligysticii, lîngă restul coastei pînă la Coloane nu mai sînt multe insule; printre acestea se numără Gymnesiai şi Ebysos[5]. Nu sînt numeroase nici insulele din faţa Libyei şi a Siciliei, printre care se află Cossura, Aigimuros, şi insulele Liparai, numite de unii insulele lui Eol[6].

20. Dincolo de Sicilia şi de strîmtorile situate de o parte şi de aha a ei se întîlnesc, în continuare, alte bazine ale mării: unul se întinde în faţa Syrtelor[7] şi a Cyrenaicei[8] şi cuprinde Syrtele înseşi; celălalt corespunde Mării Ausoniene[9], după numele ei vechi, Mării Siciliei, în denumirea de astăzi; aceasta comunică cu primul bazin şi se află în continuarea lui. Iar bazinul situat în faţa Syrtelor şi a Cyrenaicei se cheamă Marea Libyei care ţine pînă la Marea Egiptului. În ce priveşte Syrtele, cea mai mică are perimetrul cam de 1.600 de stadii (296

1De fapt, paralela care trece prin Coloane, la 36°N, traversează Africa de nord, trece la 80 km sud de Alger şi la 100 km sud de Carthagina; în vreme ce strîmtoarea Siciliei se află la 38°N. Vezi şi II, 5,8.

2Vezi II, 4,3, şi II, 5,8.

3*Pandataria* (În manuscris mai apare varianta acestei denumiri, Pandaria, iar Meineke propune Pandateria) este o insuliță a Mării Tyrrheniene, în fața capului Circaeum; *Pontia* (azi Ponza), insulă situată în Marea Tyrrheniană, în dreptul Campaniei. *Aithalia* este insula Elba din Marea Tyrrheniană, din dreptul coastelor Etruriei, la apus de Corsica.

4*Planasia,* azi Pianosa, insulă a Mării Tyrrheniene, la sud de Elba. *Pithecussa,* azi Ischia, insulă situată aproape de golful Napoli la nord de Capri. *Prochyta,* azi Procida, insulă din golful Napoli, lîngă promontoriul Misenum. *Leucosia* sau *Lucasia,* azi Licosia, insuliță de lîngă țărmul Lucaniei, lîngă promontoriul Posidian.

5*Gymensiai* sau *Gymnesia* este numele grec al insulelor Baleare, situate în Mediterana, în dreptul coastei estice a Hispaniei. Este un grup format din 2 insule mari şi 2 mici, ultimele fiind denumite şi *Pithyusae. Ebysos,* sau Bysos, este una dintre insulele Baleare, azi Ivica.

6*Cossura* (sau Cosyra), azi Pantellaria, o mică insulă a Mediteranei, între Sicilia şi Africa. *Aigimuros,* azi Dshamour sau Zembra, o insuliță lîngă coasta Africii, la intrarea în golful Carthaginei. *Liparai* sau *Eolice,* un grup de 13 insule situate în Marea Tyrrheniană, lîngă coasta nordică a Siciliei. Toate sînt de origine vulcanică.

7*Syrtele,* două golfuri formate de Mediterana la coasta Libyei (Africii) între Egipt şi Carthagina. Primul dintre ele, numit în antichitate Syrtis Maior, este actualul golf Sidia din Cirenaica, al doilea, Syrtis Minor, este azi golful Gabes din Tunisia.

8*Cyrenaica* (numită şi Pentapolis), vastă regiune a Africii care se întindea la vest de Egipt de-a lungul coastei Mediterane, de la Syrta Mare pînă la capul Physcos. Cyrenaica a fost colonizată de greci. Legenda relatată de Herodot, IV, 150 şi urm., spune că laconianul Battos, stabilit deja în Thera, este şeful coloniştilor, care au întemeiat cetatea Cyrene în 630 î.e.n. Alexandru cel Mare alipeşte Egiptului această regiune, care, după moartea lui Alexandru, rămîne supusă Lagizilor (320 î.e.n.), ocupată de romani în secolul I î.e.n. şi transformată în provincie romană în 65 î.e.n.

9*Marea Ausoniană* este Marea Siciliei, adică partea Mării Ionice din dreptul strîmtorii Messina. Numele este creat de epoca alexandrină, după primii locuitori ai Campaniei, ausonii, vezi V, 4,3, şi 3,6; II, 5,29.

km). De o parte şi de alta a gurii acesteia se află insulele Meninx şi Kerkina[1].

Perimetrul Syrtei Mari, după Eratosthenes, este de 5.000 de stadii (295 km), iar profunzimea ei de la Hesperide[2] pînă la Automala[3] şi la frontiera Cyrenaicei înspre restul Libyei este de 1.800 de stadii (333 km). Alţi autori i-au apreciat numai la 4.000 de stadii (740 km) circumferinţa şi la 1.500 de stadii (277,50 km) profunzimea, cît este de altfel şi lăţimea intrării ei. Marea Siciliei se întinde în faţa Siciliei şi a Italiei, anume în partea lor de răsărit şi pe porţiunea coastei italice dintre Regium şi Locri, precum şi de la Messenia pînă la Siracuza şi Pachynos. Ea se prelungeşte spre răsărit, pînă la promontoriile Cretei, scaldă împrejur cea mai mare parte a Peloponesului şi umple golful numit al Corinthului; spre miazănoapte, ea atinge promontoriul Iapygiei şi intrarea Golfului Ionic, regiunile sudice ale Epirului pînă la Golful Ambracic şi la coasta din continuare, care creează împreună cu Peloponesul Golful Corinthului. Golful Ionic este o parte a mării numită astăzi Adriatica. Coasta ei din dreapta o formează Illyria, cea din stînga, Italia, pînă la înfundătura ei de lîngă oraşul Aquileia. Ea se întinde spre miazănoapte şi în acelaşi timp spre apus, îngustă şi alungită, avînd în lungime în jur de 6.000 de stadii (1.110 km) şi o lăţime maximă de 1.200 de stadii (222 km). Ea cuprinde multe insule: astfel, în faţa Illyriei se situează insulele Apsyrtide, Kyrictica şi Liburnide; în continuare, Issa[4], Tragurium, Corkyra Neagră şi Pharos[5]; lîngă coastele Italiei se află insulele Diomedee[6]; Marea Siciliei de la Pachynos pînă în Creta are, se spune, 4.500 de stadii (832,50 km) şi tot atîtea pînă la capul Tainaron al Laconiei; de la promontoriul Iapygiei pînă în fundul Golfului de Corinth, sînt ceva mai puţin de 3.000 de stadii (555 km), dar de la Iapygia pînă în Libya, mai mult de 4.000 de stadii (740 km). Insulele din aceste părţi sînt Corkyra, în faţa Epirului, şi, în continuare, în faţa Golfului Corinthului, Kephallenia, Ithaca, Zakynthos şi Echinadele[7].

---

[1]Insula *Meninx* sau Girba, numită şi insula lotofagilor, este actuala insulă Djerba din golful Syrta Mică; *Kerkina* (Cercina), insulă din acelaşi golf numită azi Kerkani; se află mai la nord de precedenta.
[2]*Hesperide* (adică „Apusene") sau Fortunatae „Fericite", sînt fie insulele Canare, numite astfel după grădina Hesperidelor, fie pontul Libyei, din apropierea Berenicei, dacă nu cumva era chiar numele oraşului Berenice (vezi X, 2,18; XVII, 3, 28).
[3]*Automala* este numele unei fortărețe antice din Africa de nord, la Sibkah Muktar, situată în înfundătura Syrtei Mari.
[4]Insulele *Apsyrtide,* azi insulele Cherso (Crepse) şi Lussino-Ossero (Apsoros), în Marea Adriatică pe coasta iapozilor. *Kyrictica* sau *Keryctica* sau Curictae, actuala insulă Veglia sau Krk din Marea Adriatică în apropierea țărmului iapozilor. Insulele *Liburnide* sau Liburnice, în număr de 40, situate în Marea Adriatică, pe coasta Liburniei. Insula *Issa,* azi Vis sau Lissa, lîngă coastele Dalmației, avînd şi un oraş grecesc cu acelaşi nume. Atacul reginei Teuta a illyrilor asupra acestei insule a fost prilejul primului război roman peste Adriatica, în 229 î.e.n.
[5]*Tragurium,* insulă lîngă coastele Illyriei numită şi Bova. *Melaina-Corkyra* (sau Kerkyra), lat. *Corcyra Nigra,* insulă în Marea Adriatică, lîngă coastele Dalmației. Numele ei modern este Curzola sau Korcula. *Pharos,* azi Lesina.
[6]*Insulele Diomedee* (Diomedeae), actualele insule Tremiti, situate în Marea Adriatică, lîngă coasta Dauniei (Apulia), unde şi-ar fi întemeiat Diomedes un regat.
[7]*Sybota,* azi Sivota, insule mici în Marea Ionică, aproape de Corkyra, azi Corfu. *Kephallenia,* azi Kephalonia, numită şi Telebua şi Epirul Negru, este cea mai mare insulă a Mării Ionice, situată la intrarea golfului Corinthului. *Ithaca,* azi Ithaca sau Theaki, numită şi mica Kephalonia, una din cele 7 insule ale Mării Ionice, între Kephalonia şi San Mauro; este patria şi regatul homericului Odysseus. *Zakynthos,* azi Zante, insulă a mării Ionice, la sud de Kephallenia şi în fața Alfeului. Pe coasta de est a insulei se află capitala ei cu acelaşi nume. *Echinadele,* azi Curzollare, sînt insule ale Adriaticei situate lîngă coasta Acarnaniei, în fața gurii sudice a rîului Acheloos. Prin secarea uneia dintre gurile Acheloosului, aceste insule s-au unit cu continentul. Legenda spune că Echinadele au fost nişte nimfe care au fost transformate în insule de zeul rîului Acheloos, pe care l-au supărat. Se cheamă uneori Echinade şi cele 3 insule Taphiene sau Teleboide situate între insula Leucade şi coasta Acarnaniei.

21. În continuarea Mării Siciliei se află Marea Cretei, Marea Saronică şi a Myrtului[8]; ultima se întinde între Creta, Argolida şi Attica, avînd o lăţime maximă, cam de 1.200 de stadii (222 km), pornind din Attica, şi o lungime ceva mai mică decît îndoitul lăţimii. Insulele de aici sînt: Kythera, Calauria[9] şi cele grupate în jurul Eginei şi a Salaminei precum şi cîteva Cyclade. În vecinătatea ei imediată se întinde Marea Egee cu golful Melas şi cu Heilespontul, apoi Marea Icariei şi cea Carpathică[10] pînă la Rodos, Creta şi Cipru[11] şi pînă la primale teritorii ale Asiei. În această mare se afla insulele Cyclade şi Sporade ca şi insulele situate în faţa Cariei, a Ioniei şi a Eolidei pînă la Treada, mă refer la Cos, Samos, Chios, Lesbos şi Tenedos; de asemenea insulele situate de-a lungul litoralului Elladei pînă la Macedonia şi la hotarul acesteia cu Thracia, anume Eubeea, Skyros[12], Peparethos[13], Lemnos, Thasos, Imbros, Samothrake şi mai multe altele, pe care le vom face cunoscute în cursul tratării detaliate a fiecărui loc. Lungimea acestei mări este în jur de 4.000 de stadii (740 km) sau cu puţin mai mult, iar lăţimea, cam de 2.000 de stadii (370 km). Ea este înconjurată de regiunile mai sus pomenite ale Asiei şi de ţărmul maritim (elen) ce se întinde de la capul Sunion spre miazănoapte pînă la golful Thermaic, apoi de la golfurile Macedoniei[14] pînă la Chersonesul Thracic.

22. Lîngă acest promontoriu se află strîmtoarea de 7 stadii (1,295 km) dintre Sestos şi Abydos[8], prin care Marea Egee şi Hellespontul comunică spre miazănoapte cu o altă mare, numită Propontida; aceasta, la rîndul sau, dă în altă mare, în aşa-numitul Pont Euxin, care, într-un anumit fel, are două bazine; căci aproape de mijlocul lui înaintează în larg două promontorii, unul de la ţărmul Europei dinspre miazănoapte, celălalt dinspre coasta potrivnică a Asiei; acestea, apropiindu-se unul de altul, strîmtează spaţiul dintre ele şi creează două bazine întinse. Promontoriul european se cheamă Criumetopon, iar cel asiatic, Carambis, aflîndu-se la o depărtare unul de altul de 2.500 de stadii (462,50 km)[9]. Bazinul apusean, care se întinde de la Bizanţ, pînă la gurile fluviului Borysthenes, are o lungime de 3.800 de stadii (703 kim) şi o lăţime de 2.000 (370 km)[10]. În acest bazin se află insula Leuke[11]. Bazinul răsăritean este alungit, terminîndu-se într-o înfundătură îngustă spre Dioscurias; lungimea lui este de 5.000 de stadii (925 km), sau cu puţin mai mult, iar lăţimea cam de 3.000 de stadii (555 km). Perimetrul întregii mări este în jur de 25.000 de stadii (4.625 km). Unii autori compară figura acestei circumferinţe cu un arc scit întins, asemuind coarda arcului cu aşa-zisa coastă din dreapta Pontului,

---

[8]*Marea Saronică* (golful Saronk, partea Mării Egee dintre Attica şi Argolida. *Marea Myrtului* (Marea Myrtoum), partea mării Egee dintre Pelopones şi insulele Ciclade; era presărată de stînci, de aceea constituia un loc primejdios pentru navigatori.
[9]*Kythera* (Cythera), azi Cerigo, insulă situată aproape de coasta sudică a Laconiei, deci la sud de Pelopones. *Calauria,* insulă din apropierea coastei de răsărit a Argolidei. în această insulă, în templul lui Poseidon, din care se mai văd şi az.i ruine, s-a sinucis Demosthenes, mare orator grec, pentru a scăpa de urmăritorii trimişi de Antipater.
[10]*Marea Carpatică* este denumirea antică a porțiunii din Mediterana care scaldă insula Carpathos situată între Rodos şi Creta, deci în partea sud-estică a Mediteranei.
[11]C. Müller, *Index variae lectionis,* p. 949, col. 2, consideră numele insulei Cipru, intercalat în această înşiruire, drept o interpolare pe care i-o reproşează ca gravă greşeală lui Dionysios Periegetul.
[12]*Skyros,* insulă a Mării Egee, situată la est de Eubeea
[13]*Peparethos,* azi Skopelos, o insulă a Mării Egee, la nord de Eubeea
[14]Golfurile Macedoniei sînt golfurile între care se află situată Peninsula Chalcidică; golful Thermaic, la vest de această peninsulă (unde se află oraşul Thesalonic), şi golful Strymon, la est de gura fluviului Strymon (Smirna).
[8]Strîmtoarea dintre Sestos şi Abydos este locul cel mai îngust al Dardanelelor.
[9]Cifra de 2.500 de stadii (462,50 km) este varianta propusă de C. Müller, *Index variae lectionis,* p. 949, col. 2; Aug Meineke în ediția sa adoptă varianta 1.500 de stadii (277,50 km).
[10]În loc de 2.000 de stadii din acest pasaj, C. Müller propune 2.800 motivînd că prezența cifrei 800 şi în lungimea sus-menționată (3.800 stadii) a făcut pe copist să o şteargă din lățimea reală de 2.800 de stadii, socotind că e o greşeală.
[11]Insula *Leuke* sau „Albă", azi Insula Şerpilor, o insuliță stâncoasă şi săracă a Pontului Euxin, în fața gurilor Dunării.

adică de la gura Pontului pînă la înfundătura Dioscuriadei); într-adevăr, în afară de Carambis, întreg restul ţărmului prezintă doar mici sinuozităţi, încît seamănă cu o linie dreaptă; cealaltă parte se aseamănă cu cornul arcului cu dubla sa curbură, mai concavă deasupra, mai dreaptă, dedesubt; tot astfel şi această porţiune a coastei formează două golfuri, dintre care cel apusean este mult mai concav decît celălalt.

23. Mai sus de golful răsăritean spre miazănoapte se întinde lacul Maeotis, care are un perimetru de 9.000 de stadii (1.655 km)[1] sau poate chiar puţin mai mult. El comunică cu Pontul prin aşa numitul Bosfor Cimmerian, iar Pontul comunică, la rîndul său, cu Propontida prin Bosforul Thracic, căci aşa se cheamă gura Pontului de lîngă Bizanţ (anume Bosforul Thracic)[2] care măsoară 4 stadii (0,740 km). Despre Propontida se spune că are o lungime de 1.500 de stadii (277,50 km), măsurată de la ţărmul Troadei pînă la Bizanţ; cam aceeaşi este şi lăţimea ei. Aici se situează insula Kyzicos şi insuliţele din jurul acesteia.

24. Acestea sînt, prin urmare, caracteristicile Mării Egee, în prelungirea ei spre miazănoapte, şi aceasta este mărimea ei. Din nou acum, imediat după Rodos, o altă prelungire, care formează Marea Egiptului, Marea Pamphilică şi Marea Issos, se întinde spre răsărit pînă la coasta Ciliciei de lîngă Issos pe un spaţiu de 5.000 de stadii (925 km), de-a lungul coastelor Lyciei, Pamfiliei, şi ale întregii Cilicii, de aici mai departe, Syria, Fenicia şi Egiptul încheind bazinul acestei mări dinspre miazăzi şi dinspre apus pînă la Alexandria. Întîmplător, insula Cipru este situată în acelaşi timp în golful Issos şi în Marea Pamfilică, de asemenea ea atinge şi Marea Egiptului. Traversarea acestui bazin de la Rodos la Alexandria, cu vîntul de miazănoapte, numără 4.000 de stadii (740 km), iar perimetrul lui este îndoitul acestei cifre. Eratosthenes spune că aprecierea de mai sus a traiectului în discuţie reprezintă părerea navigatorilor care în parte îi acordă lungimea sus-pomenită, în parte o urcă la 5.000 de stadii (925 km), în vreme ce el însuşi a găsit-o, pe baza raportului umbrei la gnomon, de 3.750 de stadii (693,75 km)[3]. Partea acestei mări dinspre Cilicia şi Pamfilia, precum şi aşa zisele părţi din dreapta ale Pontului, împreună cu Propontida şi cu coasta din continuarea ei pînă în Pamfilia, determină o mare peninsulă, cu un istm lat care se întinde de la marea de lîngă Tarsos[4] pînă la oraşul Amisos şi la Themiskyra, cîmpia Amazoanelor[5]. Într-adevăr, întreg teritoriul care se află în interiorul acestei linii, pînă în Caria, în Ionia şi la neamurile care locuiesc dincoace de Halys[6], este îi întregime înconjurat de apa Mării Egee şi de a celor două bazine de care am vorbit mai sus, care prelungesc Marea Egee din două părţi. Şi această (uriaşă) peninsulă o numim în particular Asia, la fel ca pe întregul ei continent[7].

25. Pe scurt spunînd, punctul cel mai sudic al mării noastre este fundul Syrtei Mari, iar în al doilea rînd, Alexandria Egiptului şi gurile Nilului; punctul cel mai nordic este gura fluviului Borysthenes; dacă s-ar adăuga la această mare şi lacul Maeotis (pentru că de fapt şi el este o parte a ei) atunci punctul cel mai nordic îl constituie gura fluviului Tanais. Punctul cel mai apusean îl reprezintă strîmtoarea Coloanelor lui Heracles, iar cel mai răsăritean, înfundătura Dioscurias menţionată mai sus; Eratosthenes susţine greşit[8] că este Golful Issos, pentru că acest golf este situat pe acelaşi meridian pe care se află Amisos şi Themiskyra; dacă vrei, adaugă şi Sidene pînă la Pharnakia[9]. De la aceste locuri spre răsărit pînă la Dioscurias calea pe apă este mai lungă de

---

[1]De fapt 1.100 km
[2]*Bosforul Thracic,* strîmtoarea Constantinopolului dintre Marea Neagră şi Marmara. Lățimea sa este de fapt aproape de 6 km.
[3]Strabon menționează în II, 1,40 un astfel de marinar, pe Timosthenes din Rodos care i-a furnizat date lui Eratosthenes. Acesta din urmă a descoperit distanța de la Rodos la Alexandria în jur de 600 km, deci de 5°20', foarte apropiată de realitate.
[4]*Tarsos,* oraş din Asia Mică, capitala Ciliciei. Este o colonie greacă.
[5]*Themiskyra,* azi Therme, oraş situat la revărsarea rîului Thermodont, în partea apuseană a Pontului. Cîmpia Amazoanelor este cîmpia Thermodontului
[6]Ținutul de dincoace de Halys, azi Kizil-Irmak, adică situat la vest de acest fluviu al Asiei Mici
[7]Adică este vorba atît de Asia Mică, „uriaşa peninsulă", cît şi de întregul continent Asia
[8]Dar Eratosthenes ia în considerare numai Marea Mediterană, fără Marea Neagră
[9]*Issos* (fundul golfului Alexandrett) şi *Amisos* (azi Samsun) sînt într-adevăr aproape pe acelaşi

3.000 de stadii (555 km), cum va reieşi mai limpede în descrierea regională amănunţită[1]. Iată deci cum arată marea noastră.

26. Acuma se cuvine să descriem şi regiunile care o înconjură, pornind din aceleaşi părţi, de la care am început să conturăm marea. Dacă, aşadar, intri în Marea Interioară prin strîmţoarea Coloanelor, în dreapta cade Libya pînă la cursul Nilului, iar în stînga, de partea potrivnică a strîmtorii, se întinde Europa pînă la Tanais; coastele celor două continente se termină în părţile Asiei. Trebuie să începem acum cu Europa, deoarece ea are o formă mai variată şi este înzestrata cu o natură propice dezvoltării virtuţilor bărbăteşti şi a formelor de stat[2] precum şi pentru că ea a împărtăşit de foarte multe ori şi altor continente din propriile sale bunuri; apoi, ea este în întregime populată, afară doar de o mică porţiune lipsită de aşezări omeneşti din pricina frigului. Partea aceasta atinge hotarul populaţiilor ce locuiesc în căruţe[3] (călătorind ca nomazi) prin împrejurimile Tanaisului, ale Maeotidei şi ale Borysthenelui. Regiunea cu ierni grele din partea locuită şi regiunea ei muntoasă prezintă, de asemenea, grele condiţii de locuit, din pricina naturii locurilor, dar, prin măsuri administrative bune, şi aceste regiuni mai puţin prielnice aşezărilor şi călcate de hoţi sînt astăzi civilizat populate. În felul acesta, elenii au acoperit cu aşezăminte plăcute munţii şi stîncile pe care le posedau, mulţumită cîrmuirii lor prevăzătoare, artelor şi înţelegerii (ce-o arată) faţă de alte nevoi ale vieţii. Romanii apoi, luînd sub stăpînire multe popoare, sălbatice din fire din pricina locurilor aspre, lipsite de porturi, prea reci[4], sau greu de locuit din vreo altă cauză, au pus în legătură popoare izolate odinioară şi au învăţat pe cele sălbatice să ducă o viaţă civilizată. Dar acea parte a Europei care este situată într-o climă uniformă şi temperată are o natură care înlesneşte aceste (măsuri civilizatoare), deoarece într-o ţară (cu condiţii materiale) fericite, totul respiră numai pace, în vreme ce într-una cu condiţii triste, totul ia înfăţişare războinică şi bărbătească. În felul acesta, cele două feluri de neamuri (create de natura locurilor) ajung să-şi facă servicii reciproce, unele vin în ajutorul celorlalte cu armele, altele, cu produsele solului şi ale artelor şi cu formaţia lor morală. Vădite sînt şi vătămările ce şi le pot face reciproc, în cazul că nu-şi vin în ajutor; mai mare cîştig de cauză are, bineînţeles, silnicia posesorilor de arme, afară doar de împrejurarea cînd ar fi înfrînţi prin număr. Şi în această privinţă continentul nostru este bine înzestrat de la natură, căci, în întregimea lui, el se prezintă ca un mozaic de cîmpii şi de munţi, astfel că, pretutindeni, elementul agricol cu cel social şi cu cel războinic trăiesc alături. Dar mai greu apasă în cumpănă primul care este însoţitorul păcii, astfel că acesta a ieşit aici biruitor asupra celorlalte, contribuind în acest sens şi conducătorii, mai întîi ai grecilor, mai pe urmă ai macedonenilor şi ai romanilor. De aceea şi pentru pace ca şi în vederea războiului, Europa se poate apăra singură; ea are un număr important atît de ostaşi, cît şi de cultivatori de pămînt şi de cîrmuitori ai oraşelor. Ea se distinge şi prin produsele cele mai bune şi mai de trebuinţă vieţii, cît şi prin toate metalele cîte sînt de folos; doar aromatele şi pietrele preţioase le importă[5], de care cei care sînt lipsiţi nu duc o viaţă mai grea decît cei care le au din belşug. Tot astfel Europa posedă o mare bogăţie de animale domestice, în timp ce animalele sălbatice sînt o raritate aici. Aşa este deci natura acestui continent în general.

27. Examinată acum pe părţi, prima dintre toate ţările Europei, începînd de la apus, este Iberia, asemănătoare ca formă cu o piele de bou[6], părţile ei cervicale căzînd oarecum înspre Celtica, cu care se învecinează. Acestea sînt regiunile ei dinspre răsărit tăiate de muntele numit Pirineu[7] care formează una din

---

meridian. *Sidene* este regiune ce aparţine oraşului Amisos; *Pharnakia* (spre Kireseum) se află cu 2° (180 km) mai spre est, iar *Dioscurias* (Sukhum-Kaleh) este cu 5° (400 km) mai răsăritean.

[1]Vezi XII, 3,17.

[2]Vezi şi II, 5,17 şi 18.

[3]Este vorba de populaţiile nomade de pe ţărmurile Tanaisului, Maeotis, Borysthenes (deci ale Donului, Mării Azov şi ale Niprului) fiind mai multe la număr: cimmerienii, sciţii, sarmaţii şi alţii.

[4]Vezi şi III, 3,8 asupra influenţei mediului asupra firii neamurilor

[5]În antichitate, Europa importa aromate şi pietre preţioase din Arabia Felix şi din Indii. Numele lor este asociat pentru aceasta în literatură, vezi, de pildă, Vergiliu, *Georgice,* II 136—139, Horaţiu, *Carmina,* III, 24, 2. Vezi şi Diodor din Sicilia, II, 49—54.

[6]Vezi şi II, 1.30, III, 1,3

[7]*Pinneii,* în concepţia celor vechi, fiind orientaţi nord-sud, constituiau latura de răsărit a Iberiei, şi

laturi. Restul ei este udat de jur împrejur de apele mării; astfel ţărmul ei de miazăzi este udat de apele mării noastre pînă la Coloane, celelalte coaste pînă la capetele dinspre miazănoapte ale Pirineului, de Marea Atlantică. Lungimea cea mai mare a acestei ţări este în jur de 6.000 de stadii (1.110 km), iar lăţimea de 5.000 (925 km).

28. Dincolo de Iberia, spre răsărit, se întinde Celtica[1] pînă la Rin; coasta ei de miazănoapte este scăldată de apele strîmtorii Britannice[2] pe toată întinderea ei. Într-adevăr, în întregime această insulă a Britanniei se prelungeşte paralel cu Celtica, pe o lungime cam de 5.000 de stadii (925 km); latura răsăriteană a Celticei este desemnată de fluviul Rin, care-şi are cursul paralel cu Pirineii; latura de miazăzi este formată în parte de lanţul Alpilor, începînd de la Rin, în parte, apoi de propria noastră mare, anume pe porţiunea în care aşa-numitul Golf Galatic pătrunde în ţărm şi unde se înalţă două oraşe celebre, Massalia şi Narbona Acestui golf i se împotriveşte întorcîndu-i spatele un alt golf, denumit cu acelaşi nume de Galatic[3], dar avînd orientarea spre miazănoapte şi spre Britannia. În această parte, Celtica are cea mai îngustă lăţime, deoarece ea se strîmtează într-un istm mai mic de 3.000 de stadii (555 km), dar mai mare de 2.000 (370 km). Între cele două (golfuri) se întinde ca o şiră a spinării lanţul muntelui ce cade în unghi drept pe Pirinei, numit muntele Kemmenos[4]. El conteneşte în inima cîmpiilor celţilor. Cît priveşte Alpii, care sînt munţi foarte înalţi, ei descriu o linie circulară a cărei curbă este întoarsă spre cîmpiile celţilor sus-pomenite şi spre lanţul Kemmenos, partea concavă, spre Ligystica şi spre Italia. Acest munte cuprinde multe seminţii, toate celtice, afară de ligyeni. Aceştia din urmă sînt de alt neam, dar foarte apropiaţi de celţi ca fel de viaţă[5]. Ei ocupă partea Alpilor ce atinge munţii Apenini şi stăpînesc chiar o porţiune din Apenini. Iar Apeninii formează lanţul muntos ce străbate în lung întreaga Italie, întinzîndu-se de la miazănoapte la miazăzi, şi terminîndu-se la Strîmtoarea Siciliei.

29. Primele părţi ale Italiei sînt cîmpiile care cad la poalele Alpilor pînă în înfundătura Adriaticii şi în regiunile învecinate. Restul Italiei se prelungeşte ca un promontoriu îngust şi lung ce ia forma unei peninsule, de-a lungul căreia, aşa cum spuneam, se întinde Apeninul, pe un spaţiu cam de 7.000 de stadii (1.295 km), dar cu o lăţime inegală. Forma de peninsulă a Italiei o creează Marea Tyrrheniană, care începe de la Marea Ligysticii, precum şi mările Ausoniană şi Adriatică.

30. După Italia şi Celtica urmează celelalte părţi ale Europei dinspre răsărit, care sînt tăiate în două de fluviul Istru. Acesta curge de la apus spre răsărit şi spre Pontul Euxin, lăsînd în stînga Germania, în întregime, care începe de la Rin, întregul teritoriu al geţilor, al tyregeţilor, al bastarnilor şi al sauromaţilor pînă la fluviul Tanais şi la lacul Maeotis, iar în dreapta sa, Thracia toată, Illyria şi ultima ţară care a mai rămas, Elada. În faţa Europei se află insulele pe care le-am pomenit; în afara Coloanelor lui Heracles, sînt situate Gadeira, Cassiteridele şi Insulele Britannice; dincoace de Coloane, insulele Gymnesiai şi alte insuliţe ale fenicienilor[6], ale massalioţilor şi ale ligyenilor[7]; de asemenea, cele din faţa Italiei pînă la insulele lui Eol, apoi insulele din

---

anume porțiunea din jumătatea nordică a acestei laturi.

[1]Adică Gallia, aproximativ Franța actuală şi Țările de Jos.

[2]*Strîmtoarea Britanică,* lat. Britannicum fretum, este Canalul Mînecii.

[3]Deci coastele Celticii sau ale Galilei prezintă în sud două golfuri numite Golfuri Gallice sau Galatice; unul din Mediterana, Sinus Gallicus, (azi Lyon), creat de curbura coastei sud-vestice a Galliei şi de coasta nordică a Hispaniei, al doilea, Sinus Aquitanicus, azi Biscaye, se află în ocean, deci la coasta sud-vestică a Galiei, la coasta nord-estică a Hispaniei. între aceste două golfuri, Celtica prezenta cea mai mică lățime, de 3 000 de stadii, adică 555 km, de fapt numai 270 km.

[4]Munții *Kemmenos* din Celtica, numiți azi munții Cevennes, un lanț muntos care taie în două cîmpia celților, desparte pe celți de aquitani, formează unghi drept cu Pirineii şi spre nord ajunge pînă la Lugdunum (Lyon).

[5]Vezi IV, 1,9; IV,6, 1—3; V, 1,10

[6]Este vorba de Pithyusse, Ebysos şi Ophiussa. în II, 5,19 şi urm. se enumeră insulele Europei din punctul de vedere al mării, aici se repetă din punctul de vedere al uscatului.

[7]Insulele massalioților sînt insulele Stoichade, pe care le foloseau aceştia (vezi IV, 1,10). Insulele

preajma Siciliei, şi iarăşi toate cîte se află în jurul coastei Epirului şi al Eladei pînă în Macedonia şi la Chersonesul Thracic.

31. De la Tanais şi Maeotis, în continuare, în Asia, se află regiunile de dincoace de Taurus, apoi, legate de ele, ţinuturile de dincolo de Taurus; într-adevăr, Asia este împărţită în două de muntele Taurus, care se întinde de la coastele Pamfiliei pînă la Marea de Răsărit din părţile indienilor şi ale sciţilor învecinaţi cu aceştia[1]; partea continentului care înclină spre miazănoapte a fost numită de eleni "interioară" muntelui Taurus, iar partea dinspre miazăzi, „exterioară". Părţile din continuarea Maeotidei şi a Tanaisului aparţin regiunii interioare. Primele teritorii ale acesteia le formează regiunile dintre Marea Caspică şi Pontul Euxin; acestea se termină, de o parte, la Tanais şi la ocean, atît la Oceanul Exterior cît şi la golful lui numit Marea Hyrcaniei, de altă parte, la istmul reprezentat de cel mai îngust loc aflat între fundul Pontului şi Marea Caspică. Apoi tot în regiunea interioară a muntelui Taurus figurează regiunile situate mai sus de Hyrcania, pînă la marea din vecinătatea indienilor şi a acelor sciţi care ating ţărmurile aceleiaşi mări cît şi muntele Imaos[2]. Regiunile mai sus pomenite sînt populate de meoţi[3] (sauromaţi[4]) şi de neamurile aşezate între Hyrcania şi Pont pînă la Caucaz şi pînă la hotarele Iberiei şi ale Albaniei, anume de sauromaţi, sciţi, ahei, zygi şi heniochi[5]; în ţinuturile aflate mai sus de Marea Hyrcanică locuiesc sciţii, hyrcanii, părţii, bactrienii, sogdienii şi toate celelalte popoate din nordul indienilor. La sud de Marea Hyrcaniei, cel puţin de o parte a ei, şi la miazăzi de întreg istmul dintre ea şi Pont, se întinde cea mai mare pante a Armeniei, Colchida şi Cappadocia întreagă pînă la Pontul Euxin şi la neamurile tibarenice[6], apoi regiunea aşa-zisă de dincoace de Haiys[7], care cuprinde, înspre Pont şi Propontida, pe paflagoni, bithyni şi mysieni, precum şi Frigia aşa-numită Hellespontică din care face parte şi Troada; înspre Marea Egee şi marea din continuarea acesteia se află Eolida, Ionia, Caria, Lycia; spre inima uscatului, Frigia şi părţile ei numite Galatia gallogrecilor[8], şi Frigia Epictetă[9]; în sfîrşit, lycaonii şi lydienii.

32. În continuarea neamurilor de dincoace de muntele Taurus se află populaţiile care stăpînesc munţii, anume paropamisazii[10], populaţiile părţilor, ale mezilor, armenilor şi ale cilicienilor, de asemenea cataonii şi pisidienii. După aceşti munteni urmează ţările de dincolo de Taurus. Prima dintre ele este India (care are) neamul cel mai mare din toate şi cel mai prosper; el se întinde pînă la Marea răsăriteană şi de miazăzi care sînt

ligyenilor sînt probabil insulele Lerin, Lero şi Planasia de lîngă Antipolis, mai bine zis lîngă Cannae (vezi, IV, 1,10).

[1]Sciția este imaginată deci pînă la Pacific (Marea de Răsărit). Strabon ştie însă că sciții sînt un nume generic al tuturor popoarelor nordice (I, 2,27) din Europa şi din Asia. Ei sînt localizați la nord de Taurus, între Pontul Euxin şi Marea Caspică pînă la oceanul răsăritean (II, 5, 14).

[2]*Imaos* (sau lat. Emodus), azi Hymalaia

[3]*Meoții* sînt locuitorii întregii coaste asiatice a lacului Maeotis (Marea Azov). Tot meoți sînt şi sinzii, dandarii, toreații, agrii, arrechii, tarpeții, obidiacenii, doscii, aspurgii etc

[4]Sauromații, populație nordică greu de localizat, cam pe aceleaşi meleaguri ca sciții. Vezi VII, 2,4

[5]*Zygii,* populație din răsăritul Pontului Euxin. *Heniochii* (adică „cei care țin hățurile"), populație a Asiei Mici, în partea de est a regatului Pontului, aproape de mare, şi în împrejurimile Pityuntului (azi Pitunda).

[6]*Triburile tibarenice* sau *tibarenii* locuiau în nordul Asiei Mici, lîngă Marea Neagră, la vest de chalybi, vezi şi Herodot III, 94.

[7]**472** Strabon, XII, 1,3, atribuie această denumire lui Herodot, I, 6

[8]*Galatia* (sau Gallo-Graecia), regiune învecinată cu Cappadocia şi cu Paflagonia unde, prin 278 î.e.n., s-au aşezat gallii emigrați din Gallia Narbonensis. Vezi şi IV, 1,13, XII, 5,2.

[9]*Frigia,* regiune antică a Asiei Mici, situată între Mysia, Lydia şi Caria, care o mărginesc la apus, Bithynia la nord, Galatia şi Cappadocia la răsărit, Pisidia şi Lycaonia la sud. Locuitorii săi erau înrudiți cu thracii. Frigia Epictetă este partea Frigiei de pe țărmul Hellespontului, numită şi Mica Frigie, vezi XII, 4,3

[10]*Paropamisazii,* azi Hindukuş: sînt munți, cărora grecii le mai spuneau „Caucazul indienilor" şi care se înălțau în regiunea Paropamiza, azi Kandahar, regiune a Asiei între Bactriana la nord, India la est.

părţi ale Atlanticului. În partea cea mai sudică a acestei mări, anume în faţa Indiei, se situează o insulă care nu este mai mică decît Britannia; este insula Taprobana. Dincolo de India, dacă te întorci cu faţa spre apus, avînd munţii în dreapta, dai de o ţară întinsă, locuită în condiţii grele, din pricina sărăciei solului, de oameni cu desăvîrşire barbari, aparţinînd mai multor neamuri; ei se cheamă ariani şi se întind de la munţi pînă la Gedrosia şi la Carmania[1]. În continuarea lor, spre mare, se află perşii, susianii şi babilonenii care se întind pînă la Marea Persiei, apoi cîteva neamuri mărunte aşezate în jurul acestora. La poalele munţilor sau chiar în munţi locuiesc parţii, mezii şi armenii, precum şi neamurile învecinate cu aceştia, ca şi Mesopotamia. După Mesopotamia urmează ţinuturile de dincoace de Eufrat; acestea sînt: Arabia Fericită în întregime, delimitată de Golful Arabic, pe care o ocupă skeniţii şi phylarchii[2], care se întind pînă la Eufrat şi pînă în Siria; după aceea urmează neamurile de dincolo de Golful Arabic pînă la Nil, anume etiopienii şi arabii, iar după aceştia, egiptenii, sirienii şi cilicienii, atît ceilalţi cît şi cei numiţi cilicieni tracheoţi[3] şi, ultimii, pamfilienii.

33. După Asia urmează Lybia, care se întinde în continuarea Egiptului şi a Etiopiei; ea are ţărmul dinspre noi, începînd de la Alexandria şi pînă aproape de Coloane, ca o linie dreaptă, în afară de Syrte şi poate şi de alte cîteva curburi neînsemnate sau de unele capuri mai pronunţate care creează acele curburi; dar coasta ei oceanică, întinzîndu-se din Etiopia pe o anumită porţiune, este oarecum paralelă cu prima; apoi din aceste regiuni sudice, ea înaintează formînd un promontoriu, ce se termină într-un vîrf ascuţit, care se proiectează în mare puţin în afara Coloanelor lui Heracles, creînd astfel o formă de trapez. De fapt forma Libyei aşa după cum dau lămuriri şi alţii şi cum ne-a descris-o şi Cnaeus Piso[4], prefectul acestei provincii, este asemănătoare cu o blană de panteră; într-adevăr, ea este împestriţată cu aşezări omeneşti înconjurate de pămînt sterp şi pustiu; egiptenii numesc aceste aşezări oaze. Avînd aceasta înfăţişare, Libya mai prezintă şi alte particularităţi prin care se disting în ea trei regiuni: coasta ei dinspre marea noastră, în cea mai mare parte a ei este roditoare, mai cu seamă Cyrenaica şi regiunea din preajma Carthaginei pînă la mauritani şi la Coloanele lui Heracles; coasta oceanului oferă condiţii de viaţă mediocre; cît priveşte regiunea centrală, care produce silphium[5], ea este slab populată şi pustie în cea mai mare parte, acoperită cu pietre şi nisip. Aceeaşi înfăţişare prezintă şi fîşia de teren care se aliniază cu aceasta şi care traversează Etiopia, Arabia şi Gedrosia, ţara ichthyophagilor. Popoarele care trăiesc în Libya sînt în cea mai mare parte necunoscute, deoarece, din întîmplare, numai o mică parte a ei a fost călcată de armate sau de călători străini, iar pe de altă parte, băştinaşii, doar foarte puţini la număr, ajung pe la noi din acele părţi depărtate şi informaţiile pe care le dau nu sînt nici vrednice de crezare nici complete. Iată totuşi ce ştiri aduc: cei mai sudici locuitori (ai Libyei) se numesc etiopieni; cei aşezaţi mai jos de aceştia sînt în mare parte garamanţi, pharusieni şi nigriţi[6]; cei stabiliţi mai jos de aceştia se numesc gaetuli; populaţiile ce

---

[1]*Gedrosia,* o vastă regiune a Imperiului persan situată între Carmania la vest, India şi Indus la est, Drangiana şi Arachosia la nord, întinzîndu-se spre sud de-a lungul Oceanului Indian. *Carmania,* azi Kerman, regiune a Persiei, situată în mijlocul Iranului.
[2]*Skeniții,* „corturarii", este numele dat de romani şi de greci hoardelor arabe nomade. Cunoscuți pe atunci erau nomazii care rătăceau între Syria şi Eufrat şi cei din Mesopotamia meridională. *Phylarchii* este numele grec care înseamnă „şefi de trib". Aici se referă la şefii de trib ai semințiilor arabe.
[3]*Cilicienii tracheoți,* locuitorii Ciliciei Tracheia sau lat. Aspera, în partea Ciliciei muntoasă, rece, săracă, dar acoperită cu bogate păduri.
[4]Cnaeus Piso este *Cn. Calpurnius Piso,* consul ordinar în 7 î.e.n. Guvernator al Hispaniei Citerior, sub Augustus (Tacit, *Annales,* III, 12,13) şi proconsul în Libya, între 5 î.e.n. — 2 e.n. (vezi şi Seneca, *Dialoguri,* III, 19,3). În anul 17 e.n., Tiberius l-a numit guvernator al Siriei.
[5]*Silphium* era, se pare, o plantă umbeliferă ce seamănă cu morcovul sălbatic. Era folosită ca medicament şi ca hrană. Creştea în Africa de nord, în special în Cyrenaica. Deşi apare pe monedele din Cyrene, ea nu a fost identificată. Despre silfiu, vezi şi Herodot, *Istorii,* IV 169 şi 192. Theophrast, *Istoria plantelor*
[6]*Garamanții,* populație a Libyei situată la sud de Atlas, în regiunea Zab şi într-o parte a Saharei. Vezi despre ei şi Herodot, *Istorii,* VIII, 174 şi 183 şi urm. *Pharusii,* în unele manuscrise *arusii,* populație a Lybiei, situată în vecinătatea etiopienilor apuseni, ducînd o viață primitivă şi trăind în

trăiesc în apropierea mării sau chiar pe ţărmurile ei înspre Egipt se cheamă marmarizi[1]; ei se întind pînă la Cyrenaica; mai sus de Cyrenaica şi de Syrte, locuiesc psyllii, nasamonii[2] şi o parte din gaetuli, apoi asbyştii şi byzacienii[3], care ocupă un teritoriu pînă la Carthagina. Teritoriul Carthaginei este întins. Nomazii ajung pînă la hotarele lui. Cei mai cunoscuţi dintre nomazi poartă numele, unii de masyli, alţii de (masaisyli)[4]. Ultimii, la rînd, vin mauritanii. Întreaga regiune de la Carthagina pînă la Coloane este roditoare, dar împînzită de fiare sălbatice, aşa cum este de altfel şi interiorul continentului. Nu-i de loc ciudat apoi că unele dintre aceste popoare au fost desemnate cu numele de nomazi, deoarece în vechime ele nu puteau cultiva pămîntul din pricina mulţimii fiarelor. Locuitorii de astăzi ai Libyei, pe mai departe vînători destoinici încît romanii i-au chiar recrutat în acest scop ca mari amatori de lupte cu fiarele (circului), ei au ajuns astăzi să exceleze şi în vînătoare, şi în agricultură. Atîta aveam de spus despre continente.

34. Ne-a mai rămas să vorbim despre climate, subiect care capătă aici aceeaşi schiţare generală ca temele de mai sus şi în care pornim de la acele drepte pe care le-am numit mai înainte, „axe de referinţă"[5]; mă refer la linia care determină lungimea maximă a pămîntului locuit şi la cea care-i desemnează lăţimea maximă şi, cu deosebire, la linia lăţimii. O dezvoltare mai amplă a acestui subiect, aşa cum i-a dat Hipparchos, este de competenţa astronomilor. Hipparchos a consemnat, după propria sa mărturisire, deosebirile ce apar în poziţia astrelor din fiecare loc de pe pămînt aflat în pătratul nostru, mă refer la spaţiul de la ecuator pînă la Polul Nord. Geograful însă nu trebuie să se preocupe de locurile situate în afara pămîntului nostru locuit, nici nu este nevoie să pună la îndemîna omului de stat deosebiri atît de amănunţite şi de numeroase, pentru că ajung să fie nişte înşirări sterpe. Va fi deajuns, deci, dacă vom înfăţişa pe cele mai însemnate şi mai simple din tezele lui Hipparohos, presupunînd, la fel ca acesta, că circumferinţa pămîntului este de 252.000 de stadii (46.619 km), cum o prezintă, de altfel, şi Eratosthenes. Într-adevăr, cu această întindere, diferenţa ce-ar apărea între aparenţele cereşti la diversele intervale dintre aşezările omeneşti ar fi de mică importanţă. Dacă cineva ar împărţi cel mai mare cerc al pămîntului în 360 de secţiuni[6], fiecare secţiune a lui va fi de 700 de stadii (129,48 km); de această unitate de măsură[7] s-a folosit (Hipparchos) în fixarea distanţelor pe aşa-zisul meridian al Meroei. El începe cu locuitorii de la ecuator şi, apoi, examinînd tot la 700 de stadii (129,48 km) aşezările omeneşti următoare pe meridianul suspomenit, el încearcă să determine fenomenele cereşti proprii fiecărui popas. Noi nu trebuie să începem chiar din acelaşi punct. Într-adevăr, chiar dacă pot fi locuite şi acele regiuni (ecuatoriale), aşa cum cred unii, negreşit ele constituie un tărîm de aşezări aparte, care se întinde ca o fîşie îngustă prin mijlocul regiunii nepopulate din pricina arşiţei, şi nu constituie o parte a pămîntului locuit de noi[8].

---

peşteri ca troglodyţii. *Nigriţii,* populaţiile de rasă neagră ale Africii. Strabon îi fixează în sudul şi în vestul etiopienilor.

[1]*Gaetulii,* populaţie a Libyei situată mai sus de masaisyli şi mai jos de garamanţi, între Mauritania şi coastele Mediterane ale Libyei. *Marmarizii,* populaţie a Libyei situată la est de nasamoni, între Egipt şi Cyrenaica. Ei se întindeau pînă la oaza templului lui Ammon. Ţinutul ocupat de ei se chema Marmarica

[2]*Psylii,* o populaţie a Libyei (vezi şi Herodot, IV, 173) care aveau reputaţia că pot neutraliza veninul şerpilor. Nasamonii, populaţie a Libyei, aşezată în actuala Tripolitanie, pe coasta Syrtei Mari.

[3]*Asbyştii,* populaţie a Cyrenaicei, din nordul Africii. *Byzacenii,* populaţie din Byzacena, o regiune a Libyei ce se întinde de lîngă înfundătura Syrtei Mici pînă în fundul golfului Hadrumetos. Oraşul lor era Byzacium.

[4]*Masylii,* populaţie a Libyei de nord, situată pe ţărmul Mediteranei, între masaisyli şi carthaginezi. Fac parte din marele neam al numizilor. *Masaisylii* sau *numizii,* populaţie a Libyei de nord, situaţi pe coasta Mediteranei, în actuala Algerie

[5]Vezi II, 5,16. Este vorba de paralela 36°N şi de meridianul Rodosului

[6]Diviziunea cercului în 360° a împrumutat-o Hipparchos de la chaldeieni, vezi D. R. Dicks, *Hipparchus,* p. 149, Eratosthenes îl divide obişnuit în 60", aplicîndu-l la paralele terestre.

[7]De fapt Hipparchos s-a servit de grade, dar cum 1 grad corespunde la 700 de stadii, Strabon dă acest echivalent probabil convertind mereu gradele în stadii.

[8]Vezi II, 3,2

Iar geograful cercetează numai tărîmul nostru locuit. Acesta este împrejmuit de hotarele următoare; la miazăzi, de paralela Cinnamomophorei, la miazănoapte, de paralela Iernei. Nici nu trebuie să parcurgem (cu examinarea) chiar atîţea aşezări cîte le impune distanţa mai sus pomenită şi nici nu este nevoie să notăm toate fenomenele cereşti dacă păstrăm în minte planul geografului. Să începem, aşadar, aşa cum face şi Hipparchos, cu părţile de la miazăzi.

35. Hipparchos spune că locuitorii de la paralela Cinnamomophorei, care se află la 3.000 de stadii (555 km) depărtare spre miazăzi de Meroe şi la 8.800 de stadii (1.628 km) de ecuator[1] îşi au aşezările la egală distanţă de ecuator şi de tropicul de vară care trece prin Syene. De fapt, Syene se află la 5.000 de stadii (925 km) depărtare de Meroe. Acestea sînt primele locuri în care Ursa Mică este cuprinsă în întregime în cercul arctic şi este mereu vizibilă; steaua strălucitoare de la capătul cozii, fiind cea mai sudică, este situată pe cercul arctic, încît ea atinge orizontul. Aproape paralel cu meridianul mai sus pomenit se întinde, dinspre răsărit, Golful Arabic. Gura prin care acest golf comunică cu Marea Exterioară corespunde regiunii Cinnamomophorei, unde se vîna în vechime elefantul. Această paralelă[2] se prelungeşte într-o direcţie spre regiunile situate puţin mai la sud de Taprobana[3], sau spre ultimii locuitori ai acesteia, în direcţia potrivnică, spre cele mai sudice regiuni ale Libyei.

36. În împrejurimile Meroei şi ale oraşului Ptolemais din Troglodytica[4], cea mai lungă zi este de 13 ore echinocţiale[5]. Aceste aşezări se află oarecum la mijlocul distanţei dintre ecuator şi paralela Alexandriei, doar cu 1.800 de stadii (333 km) în favoarea jumătăţii dinspre ecuator. Paralela Meroei se prelungeşte, într-o parte, prin locuri necunoscute, în partea potrivnică, pe la capurile Indiei. La Syene şi la Berenice[6] din Golful Arabic şi în regiunea Troglodytică, soarele, la solstiţiul de vară, se află la zenit, iar ziua cea mai lungă este de 13 ore echinocţiale şi jumătate[7]; Ursa Mare apare aici cuprinsă în cercul arctic aproape în întregime[8], afară de picioare de capătul cozii şi de una dintre stelele dreptunghiului. Paralela Syenei trece, într-o direcţie, prin ţinutul ichthyophagilor de lîngă Gedrosia şi prin India, în cealaltă, prin regiuni situate la aproape 5.000 de stadii (925 km) mai la miazăzi de Cyrene[9].

37. Pentru toţi locuitorii aflaţi între tropic şi ecuator, umbrele cad alternativ, spre miazănoapte şi spre miazăzi, iar pentru cei aşezaţi de la Syene şi de la tropicul de vară înainte, umbrele la amiază se întind mereu spre miazănoapte[10]. Primii dintre ei se numesc cei cu umbră dublă, ultimii, cei cu umbră simplă. Există şi o altă

---

[1] 8.800 stadii de ecuator înseamnă 12°30'N., hotarul sudic al lumii populate
[2] Vezi Eratosthenes, III, A 17 (12—15). Vezi şi I, 4,2.
[3] Taprobana (Ceylon) se află între 7° şi 10°N.
[4] *Ptolemais Trogloditică,* cetate situată la Golful Arabic (adică la Marea Roşie), pe teritoriul trogloditților (aproape de oraşul modern Assys-Ras). Se mai numea Ptolemais Theron sau Epitheras din pricina numeroaselor animale sălbatice ce mişunau pe acolo.
[5] 13 ore echinocțiale ca cea mai lungă zi înseamnă 16°30'. Meroe-Shandy este de fapt la 17°N.
[6] *Berenice,* din golful Arabic şi al Troglodyticei, este oraşul antic Berenice din Etiopia, situat pe coasta Mării Roşii, azi Ollaki. Acest oraş era vestit în vremurile vechi prin minele sale de aur pe care le exploatau Ptolemeii, de unde oraşul mai era numit Panchrysos „Cu totul de aur".
[7] Vezi Hipparchos, V, 5 (p. 119,23—120,1) = 47 (id) Dicks. La Syene şi la Berenice sînt 24°N
[8] Aici Hipparchos are în vedere Ursa Mare completă, deci formată din mai mult de 7 stele (Ptolemeu numără 27). În felul acesta picioarele Ursei ar fi stelele t şi μ, steaua pătratului ar fi Y Steaua de la capătul cozii, η, se afla, prin 100 î.e.n., la 29°30' de pol, deci în afara cercului de stele mereu vizibil — explică G. Aujac, *Strabon et la science de son temps,* p. 128
[9] Cyrene se află deci cam la 7° (4 900 de stadii) nord de tropic, ceea ce înseamnă 31"N, calcul aproape exact; ea se află de fapt la 32°N.
[10] Acest fenomen corect enunțat de Strabon se explică prin faptul că razele soarelui cad perpendicular la echinocții pe ecuator; la solstițiul de vară (iunie), ele cad perpendicular pe tropicul Racului, la solstițiul de iarnă (decembrie), pe tropicul Capricornului. E firesc deci ca în intervalul

deosebire[1] caracteristică solului de sub tropice, pe care am pomenit-o în pasajul în care am discutat despre zone: anume acesta este nisipos, producător de silphium şi arid, în vreme ce părţile situate mai la miazăzi sînt bine udate de ploi şi roditoare.

38. În locurile ce se află cu 400 de stadii (74 km) mai spre miazăzi de paralela Alexandriei şi a Cyrenei, unde ziua cea mai lungă este de 14 ore echinocţiale, constelaţia Arcturus[2] se află la zenit, înclinînd puţin spre miazăzi. În Alexandria, gnomonul arată un raport de 5 la 3 faţă de umbra echinocţială.

Aceste locuri sînt cu 1.300 de stadii (240,50 km)[3] mai spre miazăzi decît Carthagina şi sînt, la fel, mai sudice decît Alexandria, devreme ce la Carthagina gnomonul arata acelaşi raport faţă de umbra echinocţială ca 11 la 7[4]. Această paralelă[5] (a Alexandriei) se prelungeşte într-o direcţie prin Cyrene şi prin regiuni cu 900 de stadii (166,48 km) mai spre miazăzi decît Carthagina, pînă la mijlocul Mauritaniei; în cealaltă direcţie, prin Egipt şi prin Coile Siria, Siria Superioară[6], Babilon, Susiana, Persia, Carmania, Gedrosia superioară, pînă în India.

39. În împrejurimile oraşului Ptolemais din Fenicia[7], în preajma Sidonului şi a Tyrului[8], cea mai lungă zi este de 14 ore echinocţiale şi un sfert; aceste locuri sînt cam cu 1.600 de stadii (296 km) mai spre miazănoapte decît Alexandria, şi cam cu 700 de stadii (129,48 km) decît Carthagina. În Pelopones, în centrul Rodosului, în preajma oraşului Xanthos[9] din Lycia sau puţin mai la miazăzi de el ca şi în regiunile cu 400 de stadii (74 km) mai la miazăzi decît Siracuza, în toate aceste puncte, cea mai lungă zi este de 14 ore echinocţiale şi jumătate. Locurile mai sus pomenite se află la o depărtare de Alexandria de 3.640 de stadii (673,40 km). Paralela aceasta trece, după părerea lui Eratosthenes, prin Caria, Lycaonia, Cataonia, Media, Porţile Caspiene şi prin regiunile Indiei dinspre Caucaz.

40. În părţile Alexandriei Troas[10], la Amphipolis[11], la Apollonia din Epir, în regiunile din sudul Romei, dar

---

dintre cele două tropice, umbra să alterneze după deplasarea razelor soarelui. Cînd razele soarelui cad perpendicular la sud de ecuator, umbra în mod firesc se proiectează spre nord, cînd, dimpotrivă, cad la nord de ecuator, umbra se proiectează spre sud. La nord de tropicul Racului umbra ia totdeauna direcția nordică, deoarece soarele este la sud şi, invers, la sud de tropicul Capricornului, umbra se îndreaptă spre sud, deoarece soarele se află la nord.

[1]Vezi II, 2,3; II, 5,33; XVII, 3,23

[2]Arcturus, steaua α din constelația Bourului, este situată în fața Carului Mare. Este vizibilă prin mijlocul lunii septembrie. Pe vremea lui Hipparchos, se afla la 31°(17') de pol, vezi *In Aratum,* I, 8,16.

[3]În loc de 1.300 de stadii din manuscrise, Gosselin şi Coray propun 1.400 de stadii, ca fiind mai exact. La 1.400 de stadii (= 2°) sud de Carthagina înseamnă paralela 30°N.

[4]Raportul 11 la 7 corespunde cu 32°30'. De fapt Carthagina se află la 37[3]N.

[5]Vezi Eratosthenes, III, A, 20 (p. 120,24—121,3). Este vorba de paralela 31°.

[6]*Coile Syria* era, în antichitate, o parte a Syriei, cuprinsă între Liban şi Anti-Liban, avînd o formă alungită paralelă cu Mediterana, de care o despărțea Fenicia. Siria Superioară, nordică sau propriu-zisă.

[7]*Ptolemais din Fenicia,* oraş din sudul Feniciei, pe țărmul Mediteranei, în dreptul Galileii. Azi se cheamă Acra. Strabon îl descrie în cartea a XVI-a, 2,23 şi urm.

[8]Babilonul se află de fapt la 32°30'N, Susa la 32°N, Ptolemais din Fenicia cam la 33°N, Tyrul şi Sidonul între 33° şi 33°3C. Cea mai lungă zi de 14 ore şi 1/4 corespunde latitudinii de 33°.

[9]*Xanthos,* oraş al Asiei Mici, situat în Lycia, pe rîul Xanthos

[10]*Alexandria-Troas,* azi Eski Stanbul, oraş situat în regiunea Troiei lîngă Achaion. Oraşul a fost fundat de Antigonos şi a fost numit Antigonia. Lysimachos l-a dezvoltat şi i-a schimbat numele în Alexandria. Relația aparține lui Hipparchos, V, 12 a (p. 121, 18—122,1).

[11]*Amphipolis,* azi Neohori, oraş situat în sudul Macedoniei, la gura Strymonului. *Apollonia din Epir,* azi Pojani, oraş situat pe țărmul Adriaticei, în actuala Albanie.

din nordul Neapolelui, cea mai lungă zi este de 15 ore echinocţiale[1]; paralela acestor locuri se află la o distanţă de aproximativ 7.000 de stadii (1.295 km) spre miazănoapte de paralela Alexandriei Egiptului, iar de ecuator, cu peste 28.800 de stadii (5.328 km) şi, în sfîrşit, cu 3.400 de stadii (629 km) de paralela din Rodos, cu 1.500 de stadii (277,50 km) mai spre miazăzi de paralela Bizanţului, a Niceei[2] şi a regiunilor din părţile Massaliei; puţin mai la miazănoapte de ea trece paralela Lysimachiei[3], pe care Eratosthenes o crede una şi aceeaşi cu paralela ce traversează Mysia, Paflagonia şi regiunile din preajma Sinopei, a Hyrcaniei şi a Bactrei[4].

41. În părţile din preajma Bizanţului, cea mai lungă zi este de 15 ore echinocţiale şi un sfert[5], iar gnomonul, în timpul solstiţiului de vară, arată acelaşi raport cu umbra sa ca 120 faţă de 42, lipsă o cincime. Aceste locuri se găsesc cam la 4.900 de stadii (906,50 km) depărtare de paralela ce trece prin mijlocul Rodosului iar de ecuator, cam la 30.300 de stadii (5.605,50 km). Cînd intri în Pont şi înaintezi spre miazănoapte cam 1.400 de stadii (259 km), cea mai mare zi apare acolo de 15 ore echinocţiale şi jumătate; acele locuri se află la egală distanţă de pol şi de ecuator, şi cercul arctic apare în acele părţi la zenit; acest cerc cuprinde şi steaua de la Gîtul Cassiopeii şi steaua de la Cotul drept al lui Perseus[6], ultima fiind puţin mai nordică.

42. În locurile situate la o depărtare cam de 3.800 de stadii (703 km) spre miazănoapte de Bizanţ, cea mai lungă zi este de 16 ore echinocţiale[7]; aici constelaţia Cassiopeii se roteşte în interiorul cercului arctic[8]; este vorba de regiunile din preajma fluviului Borysthenes şi de la sud de Maeotis; ele se află la o depărtare de ecuator de 34.100 de stadii (6.307,50 km). Partea de miazănoapte a orizontului este luminată de soare cu o lumină crepusculară aproape continuu în nopţile de vară, ale cărei raze se răspîndesc de la apus spre răsărit într-o mişcare circulara inversa. Tropicul de vară se află atunci la o depărtare de orizont cu şapte douăsprezecimi ale unui semn al zodiacului; la aceeaşi depărtare de orizont se află şi soarele la miezul nopţii[9]. Într-adevăr, şi în părţile noastre, cînd soarele se găseşte la această depărtare de orizont, el luminează cu lumină crepusculară atmosfera în partea de răsărit sau în cea de apus, înainte de ivirea zorilor sau în amurg. În zilele de iarnă, înălţimea maximă a soarelui este de *9* coţi[10]. Eratosthenes spune că aceste locuri se află la o depărtare de Meroe cu puţin mai mare de 23.000 de stadii (4.255 km), pentru că (prima parte a traiectului) pînă la Hellespont

---

[1]Cea mai lungă zi de 15 ore echinocțiale corespunde latitudinii de aproximativ 41°N. De fapt, precizează G. Aujac, *Strabon Géographie,* I, 2, p. 121 nota 8 subsol, Alexandria Troas se află la 39°40, Amphipolis la 40°50', Apollonia din Epir la 40°3C, Roma cam la 42°, Napoli la sud de 41°.
[2]*Niceea,* azi Isnik, important oraş situat în vestul Bithyniei lîngă lacul Ascanios (Isnik). întemeietorul acestui oraş, Antigonos, l-a numit mai întîi Antigonia. Lysimachos l-a dezvoltat şi î-a dat numele de Niceea. Aceasta este patria de origine a astronomului Hipparchos şi a istoricului Dio Cassius.
[3]*Lysimachia,* numită şi Hexamilium, oraş din Chesonesul Thracic, la golful Melas, întemeiat de Lysimachos, unul dintre căpitanii lui Alexandru cel Mare, în 309 î.e.n. Se află la 40°30'N.
[4]În acest paragraf Strabon foloseşte două nomenclaturi în acelaşi timp; cifrele rotunjite prin 1000 şi 500 provin de la Eratosthenes, multiplii cifrei 700 aparțin lui Hipparchos. De aci unele incoerențe.
[5]Cea mai lungă zi de 15 ore şi 1/2 înseamnă 43°N. Bizanțul se află de fapt (la 15 h maxim), la 41°N.
[6]Steaua de la gîtul Cassiopeii se afla prin 100 î.e.n. aproape la 45° de la pol. Steaua de la Cotul drept al lui Perseus se află cu 30' la nord de precedenta. Vezi Ptolemeu, *Syntaxa mathematică,* VII, 3.
[7]Cele 3 800 stadii (5°30') înseamnă paralela 48°30', unde într-adevăr cea mai lungă zi este de 16 ore.
[8]Steaua de pe capul Cassiopeii (ζ) este cea mai sudică din această constelație, anume se află sub 48° de la pol, deci constelația se afla în cercul mereu vizibil sau în cercul arctic.
[9]Strabon prezintă aici fenomenul astronomic al crepusculului polar. Un semn al zodiacului echivalează cu 1/12 din cercul mare, adică cu 30°, fiind o veche unitate de măsură împrumutată de la chaldeeni. Pentru ca fenomenul crepuscular să dispară, trebuie ca soarele să coboare la 18° sub orizont.
[10]9 coți înseamnă 18° (1 cot astronomic = 2°) deasupra orizontului, ceea ce corespunde latitudinii de 48°N. Sursa probabilă Pytheas.

este de 18.000 de stadii (3 330 km), apoi încă alte 5.000 de stadii (925 km) pînă la Borysthenes. În locurile care se află la o depărtare de Bizanţ în jur de 6.300 de stadii (1.165,50 km) şi care sînt mai la miazănoapte decît lacul Maeotis, cea mai mare înălţare a soarelui pe bolta cerului, în zilele de iarna, este pînă la 6 coţi[1], iar ziua cea mai lungă este de 17 ore echinocţiale.

43. Ţinuturile de dincolo de acestea[2], aflîndu-se în apropierea teritoriului nelocuit din pricina frigului, nu mai prezintă interes pentru geografi. Cel care vrea totuşi să cunoască şi acele regiuni şi alte fenomene ale cerului pe care le-a consemnat Hipparchos, dar pe care noi le lăsăm la o parte, pentru că sînt noţiuni mai de strictă specializare decît îngăduie lucrarea noastră — să le împrumute de la acela. Mai strict sînt discutate şi problemele referitoare la regiunile cu umbră circulară, cu umbră dublă şi cu umbră simplă, în descrierea pe care o prezintă Poseidonios. Negreşit, şi pe acestea trebuie să le menţionăm în lucrarea noastră, dar numai atît cît să clarificăm principiul, şi să vedem în ce măsură ele sînt folositoare şi în ce măsură nefolositoare geografului. Deoarece este vorba de umbrele solare, (precizăm că) soarele, pe cît se poate percepe cu simţurile, se învîrteşte în acelaşi cerc paralel în care se mişcă şi universul; în acele regiuni în care, cu prilejul fiecărei rotaţii a lumii, are loc perindarea unei zile şi a unei nopţi după cum soarele se află deasupra sau sub pămînt, în acestea se concep locuri cu umbră dublă şi locuri cu umbră simplă. Cu umbră dublă sînt acele regiuni în care la amiază umbrele cad cît în direcţia noastră, de fiecare dată cînd razele soarelui ating dinspre miazăzi tija verticală a gnomonului, proiectînd umbra sa pe o suprafaţă plană, cît în direcţia potrivnică, de fiecare dată cînd soarele îşi urmează cursul de cealaltă parte. Acest fenomen se întîmplă numai în regiunile dintre tropice. Locurile cu umbră simplă sînt acelea în care umbra se proiectează mereu fie spre miazănoapte, cum se întîmplă la noi, fie spre miazăzi, cum se petrece la locuitorii celeilalte zone temperate; acest fenomen se petrece deci în toate regiunile în care cercul arctic este mai mic decît tropicul. Dar acolo unde cercul arctic este la fel sau chiar mai mare decît tropicul, acolo începe zona cu umbră circulară (aflată) în regiunile de sub pol. În aceste părţi, soarele, în timpul întregii rotaţii a universului, se mişcă deasupra pămîntului; e limpede deci că şi umbra se va deplasa aici în cerc în jurul gnomonului. Deci din această pricină s-au şi numit regiuni cu umbră circulară; de fapt acestea nu prezintă nici un interes pentru geografie, deoarece ele sînt nelocuite din pricina frigului, după cum am mai spus în pasajele scrise împotriva lui Pytheas. Astfel, pe noi nu trebuie să ne preocupe nici întinderea acestei zone nelocuite, decît doar să acceptăm că cei care au tropicul drept cerc arctic sînt situaţi sub cercul descris de polul zodiacului în timpul rotaţiei diurne a universului, admiţînd că distanţa dintre ecuator şi tropic reprezintă patru şaizecimi din cel mai mare cerc al pămîntului[3].

CARTEA A III-A

NOTIŢĂ INTRODUCTIVĂ LA CARTEA A III-A

[1]6 coți înseamnă 12° deasupra orizontului, ceea ce corespunde paralelei 54°N şi celei mai lungi zile de 17 h

[2]Deci ținuturile aflate dincolo de paralela 54°N, sau a Iernei (vezi II, 5,8), se află în afara lumii populate. Această paralelă constituie şi cercul arctic al Greciei.

[3]D. R. Dicks, *Hipparchos,* p. 29—30, explică cele de mai sus astfel: polul zodiacului, adică polul eclipticei se află la o distanță de polul ceresc egală cu oblicitatea eclipticei, deci cu aproximativ 24°. El descrie în mişcarea de rotație diurnă un cerc situat la 24° de polul ceresc, ceea ce proiectat pe pămînt corespunde actualului cerc polar (deci la 24° de pol). Unghiul format de axa pămîntului cu axa zodiacului este egal cu unghiul format de ecuator şi ecliptică, ultimele aflîndu-se perpendiculare pe primele; acest unghi corespunde celor patru şaizecimi din cel mai mare cerc al pămîntului (ecuator = 360 : 60 = 6 X 4 = 24°).

Urmînd planul tradiţional al geografilor greci, iniţiat de Hecataios din Milet la începutul secolului V î.e.n., Strabon începe descrierea „pămîntului locuit" cu părţile occidentale ale Europei. Astfel, după un examen critic al predecesorilor şi după prezentarea problemelor generale de geografie fizică şi astronomică, ce constituie conţinutul primelor două cărţi, cartea a III-a cuprinde descrierea Iberiei şi a insulelor înconjurătoare.

Repartizarea materialului, la fel ca la Poseidonios are în vedere unităţile politice şi etnice ale Iberiei preromane. Primele trei paragrafe ale capitolului întîi, în care se înfăţişează forma şi dimensiunile Iberiei, cu cîteva observaţii generale asupra poziţiei şi a condicilor geografice ale acestei ţări, constituie o scurtă introducere. Urmează apoi descrierea ei pe regiuni, în următoarea ordine: Turdetania, Lusitania, Celliberia şi Insulele. Prezentarea Turdetaniei de la capitolul 1, 4 pînă la sfîrşitul capitolului 2 începe cu litoralul oceanic, aşa cum se obişnuieşte în geografia greacă în aşa-numitele Peripluri sau Ocoluri ale Uscatului. Descrierea Lusitaniei, care cuprinde întreg capitolul 3, respectă aceeaşi schemă. Celtiberia, care constituie conţinutul capitolului 4, este descrisă începînd de la ţărmul Mediteranei. Capitolul 5 şi ultimul conţine date despre insulele Iberiei, cu două digresiuni ceva mai lungi asupra locuitorilor insulelor Baleare şi asupra fenomenelor oceanice observate la Gadeira.

Fiecare din unităţile etnice şi politice de mai sus este înfăţişată nu numai sub aspectul ei geografic propriu zis; descrierea teritoriului fiecărei regiuni constituie cadrul în care sînt localizate neamurile iberice, cu moravurile şi obiceiurile lor raportate la clima şi la natura solului, cu viaţa lor politică şi istorică şi, în general, cu gradul de civilizaţie atins în momentul cuceririlor romane. Notele etnografice, precum şi observaţiile din domeniul geografiei economice, al climatologiei, al geofizicei şi hidrografiei, depăşesc cadrele unei descrieri geografice propriu-zise, astfel că Geografia lui Strabon şi în privinţa acestei cărţi poate să stea alături de oricare din operele de ştiinţă ale antichităţii elene; prin permanenta referire la istoria popoarelor iberice, ea se aseamănă în esenţă cu o monografie istorico-geografică. Izvoarele lui Strabon pentru redactarea cărţii a III-a sînt în majoritatea lor operele înaintaşilor săi, printre care se numără în primul rînd Poseidonios. Învăţaţii moderni înclină să creadă că însuşi planul lucrării şi însăşi repartizarea materialului cărţii a III-a sînt împrumutate de la acest geograf. Strabon a avut la dispoziţia sa operele acestuia, azi pierdute; în primul rînd s-a servit de *Istoriile* lui Poseidonios care cuprindeau evenimentele anilor 144—86/85 î.e.n. (după alte conjecturi ale învăţaţilor moderni, perioada anilor 144—96 î.e.n.). Această lucrare continuă astfel Istoria Universală a lui Polybios care relatează evenimentele pînă în 144 î.e.n. A doua operă utilizată de Strabon a fost *Istoria lui Pompei* menţionată de autorul nostru în cartea a XI-a 1,6, lucrare care cuprinde istoria anilor 85 î.e.n. din perioada lui Sulla, pînă în 63 î.e.n., data morţii lui Mithridate. A treia lucrare a lui Poseidonios, *Despre Ocean,* pierdută se pare ceva mai de timpuriu decît celelalte două, s-ar putea s-o fi utilizat Strabon doar indirect, prin materialul bogat din cuprinsul ei transpus de Poseidonios în Istorii.

Astfel învăţaţii moderni consideră că Strabon a împrumutat de la Poseidonios: prezentarea formei Iberiei (cap. 1, 2—3); descrierea coastelor Turdetaniei şi controversa cu Artemidoros (cap. 1 4—9); prezentarea Turdetaniei propriu-zise (cap. 2, 1—9, 11 şi 14), cu excepţia observaţiilor privitoare la Caesar şi la Sextus Pompeius (din cap. 2, 1 şi 2); prezentarea Lusitaniei (cap. 3 1—8), fără sfîrşitul paragrafului 8 care-i aparţine lui Strabon; descrierea Celtiberiei (cap. 4, 1—19), cu excepţia cîtorva argumente proprii din paragraful 4, a sfîrşitului paragrafului 6 despre pacificarea Iberiei şi a paragrafelor 7, 9, 10, 13 şi 19, despre administraţia imperială; descrierea insulelor Baleare, a Gadeirei şi a Cassiteridelor (cap. 5, 1—11) în afara acelei părţi din paragraful 3 care tratează despre lucrările lui L. Cornelius Balbus la Gadeira, din anii 44—43 î.e.n., de asemenea cu excepţia controversei lui Strabon cu Poseidonios, din partea a doua a paragrafului 5 şi din 6, 8, 9.

Cum Poseidonios este, după cîte se pare, izvorul său principal, Strabon, deşi a făcut împrumuturi masive din acest autor, nu l-a copiat, ci fiecare împrumut l-a trecut prin prisma propriei sale judecăţi. Acolo unde informaţia obţinută astfel îi sugera anumite dubii, Strabon îşi citează izvorul, de altfel ca şi în cazul altor surse, ceea ce denotă că el nu-şi asumă răspunderea.

Un alt grup de informaţii, în mod vădit, i-au provenit lui Strabon dintr-o sursă romană. După toate probabilităţile, este vorba de Asinius Pollio, menţionat de Strabon de două ori în cartea a IV 3,3 a Geografiei sale. Pollio este autorul războaielor civile, care cuprind evenimentele anilor 60—44 î.e.n. Ceea ce este mai greu

de precizat azi este faptul dacă Strabon l-a citit pe Pollio în originalul latin sau în versiunea elenă a libertului acestuia, Asinius Pollio din Tralles. De asemenea Strabon a putut să utilizeze opera lui Asinius Pollio prin intermediul compilatorului acestuia, Timagenes din Alexandria, fondatorul unei şcoli şi protejatul lui Pollio. Oricare ar fi situaţia, Asinius Pollio este izvorul său, direct sau indirect, în privinţa evenimentelor romane anterioare epocii lui Augustus. Astfel din această sursă a extras Strabon informaţii despre fondarea coloniei Iulia Ioza (cap. 1, 8), despre moartea fiilor lui Pompeius (cap. 2, 2), despre acordarea dreptului latin neamurilor iberice (cap. 3, 15), despre înfrîngerea locotenenţilor lui Pompeius, Afranius şi Petreius precum şi despre luptele romanilor cu iaccetanii (cap. 4, 10).

Tot unor surse romane, de altfel anonime, se datorează informaţiile referitoare la epoca lui Augustus şi Tiberius, asupra evenimentelor anilor 1 î.e.n., data construirii podului de peste Ebru, din Celsa (cap. 4, 10), pînă în 14 e.n. cînd a avut loc recensămîntul imperial (cap. 5, 3). Glorificarea operei pacificatoare şi civilizatoare a lui Augustus, lauda binefacerilor renumitei *pax Romana,* menţionarea unor bătălii recente şi a unor colonii relativ noi etc. sugerează ca izvor al acestor evenimente *Res Gestae* de pe monumentul *Ara Pacis,* precum şi unele opere cu caracter panegiric (cum este mai tîrziu *Gratiarum actio* a lui Plinius cel Tînăr referitoare la isprăvile împăratului Traian). Astfel de surse a utilizat Strabon în relatarea fundării coloniilor augusteene (cap. 2, 15), a pacificării Celtiberiei (4, 5) şi a cantabrilor (cap. 3, b), în datele furnizate despre sediul prefecţilor romani la Tarracon (cap. 4, 7), despre administraţia lui Augustus (cap. 4, 19—20), şi despre recensămîntul imperial (cap. 5, 3) etc.

Deşi Strabon nu dispune, pentru Iberia, de informaţii directe culese de el personal la faţa locului, pentru că azi se ştie precis că Strabon nu a vizitat Iberia, strădaniile lui au urmărit să aleagă acele izvoare scrise care au dispus de mărturii oculare. Poseidonios, pe care îl utilizează în special, a cercetat în parte personal locurile descrise, în parte s-a informat despre ele de la persoane care le-au vizitat şi le-au văzut cu propriii lor ochi. Astfel Poseidonios însuşi a parcurs drumul pe lîngă coastele Galliei şi ale Iberiei, de la Massalia, pînă la Gadeira, a petrecut o lună la Gadeira în care răstimp a urcat cu corabia pe cursul Baetisului (Guadalquivir) pînă la Ilipa din sus de Hispalis (Sevilla), iar la întoarcere, a făcut un popas în insulele Baleare.

Prin Poseidonios, apoi, a utilizat informaţiile lui Artemidoros care a făcut măsurătorile coastei iberice de la Pirinei la Promontoriul Sacru. De asemenea el s-a servit de datele lui Polybios despre Iberia, furnizate cu prilejul însoţirii lui Scipio Aemilianus la asediul Numanţiei din 151 î.e.n., pe valea superioară a rîului Durios, şi la Carthagina Nouă (în 147 î.e.n.); informaţiile lui Polybios despre Celtiberia, Lusitania şi Galaecia provin de la martori oculari ai expediţiei lui Brutus Callaicus împotriva lusitanilor (3,2) şi ai expediţiilor romane împotriva lui Viriathus (150—139 î.e.n.). De asemenea, prin Poseidonios a cules Strabon datele privitoare la Turdetania procurate de Asclepiades din Myrlea care a trăit o bună perioadă de timp în Turdetania ca profesor de gramatică. Prin intermediul lui Eratosthenes, Strabon a cunoscut stadiasmul făurit de Pytheas referitor la coastele iberice pe care acesta din urmă le-a vizitat personal. De asemenea datele lui Pytheas privitoare la insulele Baleare şi Cassiteride i-au parvenit lui Strabon prin Timaios şi probabil, în ultimă instanţă, prin Poseidonios. În sfîrşit Asinius Pollio, de asemenea utilizat de Strabon, a vizitat valea Baetisului, a traversat Cordilierii Baetici şi a coborît la coasta Mediteranei între Gibraltar şi Carthagina Nouă. În felul acesta Strabon a dispus aproape pentru întreaga Iberie, de date furnizate de martori oculari, ceea ce conferă mare valoare informaţiilor sale, a căror precizie şi extindere a fost remarcată de învăţaţii moderni. Redactarea cărţii a III-a după toate probabilităţile a avut loc în anul 17 sau 18 e.n. În cartea a III-a 3, 18, Strabon vorbeşte despre ordinul lui Tiberius referitor la stabilirea a trei legiuni în Hispania, eveniment petrecut în 17 sau 18 e.n. Cum despre cartea a IV-a se ştie că a fost redactată în anul 18 e.n., se ajunge la aceeaşi concluzie că a III-a carte s-a realizat fie în acelaşi an, fie în anul precedent.

CAPITOLUL 1

1. După[1] ce am prezentat mai întîi schiţa generală a geografiei, se cuvine ca tratarea noastră să continue cu descrierea părţilor pămîntului populat; într-adevăr, aceasta ne-a fost făgăduiala[2] şi, pînă aici, materialul tratatului nostru pare să fie corect împărţit. Trebuie deci să începem din nou cu Europa şi cu acele părţi ale ei, de la care [am pornit] şi mai înainte, din aceleaşi pricini[3].

2. Prima ţară a Europei dinspre asfinţit este, aşa cum am spus, Iberia. Cea mai mare parte a ei oferă grele condiţii de locuit, pentru că populaţia are la îndemînă păduri şi cîmpii cu un strat subţire de sol cultivabil şi chiar acesta, nu în întregime şi nu deopotrivă brăzdat de ape. Apoi regiunea ei nordică este cu desăvîrşire rece, pe lîngă relieful său stîncos, şi este situată la ocean, ceea ce i-a pricinuit izolarea şi lipsa de relaţii comerciale cu alte regiuni; în felul acesta, ea depăşeşte, în condiţii mizere, orice loc de aşezare. Aceasta este deci înfăţişarea părţii de miazănoapte a Iberiei. Regiunea ei sudică, dimpotrivă, aproape în întregime este roditoare, şi cu deosebire porţiunea din afara Coloanelor lui Heracles, ceea ce se va vedea limpede în descrierea noastră amănunţită[4]; avem însă de prezentat mai întîi forma şi întinderea acestei ţări.

3. Iberia seamănă cu o piele de bou, care se întinde în lungime dinspre apus spre răsărit, cu părţile anterioare[5] spre răsărit, iar în lăţime, de la miazănoapte spre miazăzi. Ea are în total 6.000 de stadii [1.110 km][6] lungime şi 5.000 de stadii [925 km] lăţime maximă[7], dar pe alocuri se întîmplă ca lăţimea să fie chiar mult mai mică de 3.000 de stadii [555 km] şi aceasta mai ales înspre Pirinei[8], care formează latura ei răsăriteană. Acest munte, ce se întinde în lung dinspre sud spre nord[9], desparte Celtica de Iberia. Cum şi Celtica comportă o lăţime variabilă, la fel ca şi Iberia, cea mai îngustă porţiune a amîndorura — între marea noastră şi ocean — se află în partea care se apropie cel mai mult de Pirinei din ambele părţi şi care creează golfuri atît la ocean, cît şi la marea noastră, doar că sînt mai mari golfurile celtice, numite şi Galatice[10], alcătuind [între ele] un istm [ceva] mai îngust decît istmul iberic. Latura răsăriteană a Iberiei o formează deci Pirineii, latura sudică, marea noastră, începînd de la Pirinei pînă la Coloane şi la Marea Exterioară, apoi în continuare, pînă la aşa-numitul Promontoriu Sacru; a treia, coasta apuseană, oarecum paralelă cu Pirineii, se întinde de la Promontoriul Sacru

---

[1]Planul în care promite că va descrie pămîntul locuit pe părți, dupi expozeul general asupra problemelor de geografie, apare în II, 5,4.
[2]Vezi II, 5, 26—27, unde Strabon expune motivele pentru care începe descrierea pe părți cu Iberia
[3]Strabon, cu cartea a III-a, începe descrierea Europei Occidentale. Vezi şi A. Benhelot, *L'Europe occidentale d'après Agrippa et Strabon,* Revue archéologique, Paris, 1933, seria 6, I, 9—12. Acest autor dă şi hărți făcute după datele numerice şi după orientarea în raport cu punctele cardinale prezentate de aceste două izvoare antice.
[4]6 Vezi III, 2, 6—15
[5]Vezi II, 5, 27, unde prin "părți anterioare" Strabon înțelege părțile gîtului. Această comparație se datorează lui Poseidonios.
[6]Aceasta este măsura dată de Eratosthenes care urcă probabil la Pytheas (vezi II, 4, 4), ajunsă la Strabon probabil prin intermediul lui Poseidonios. După Zimermann, *Hermes,* 23, 1888, 108—114 (la Fr. Lasserre, *Strabon, Géographie,* II, Paris, 1966, p. 23), lungimea Iberiei a fost calculată de-a lungul coastei de la Pirinei la trecătoarea Gibraltar, cu o lipsă de 500 km.
[7]Lățimea maximă este de fapt de 700 km. Sursa lui Strabon în această evaluare este incertă. Probabil prin Poseidonios ea se urcă la Pytheas.
[8]*Muntele Pirineu* reprezintă coasta orientală a Iberiei cu orientarea *nord-sud* — zice Strabon. De fapt Pirineii constituie hotarul nordic al Hispaniei, orientați fiind de la vest la est.
[9]Eroarea acestei orientări a Pirineilor este frecventă la toți autorii antici, care îşi imaginau Peninsula Iberică orientată în lungime dinspre vest spre est. Vezi harta pămîntului după Eratosthenes şi aceeaşi hartă la Strabon.
[10]*Golfurile Gallatice sau Celtice,* vezi nota 292 la cartea a II-a. Cele două denumiri, Celtice şi *Galatice,* luate de Strabon probabil de la Poseidonios, sînt mult mai vechi decît epoca acestui autor. Vezi de pildă *Aristotel,* fr. 35, *Celți şi Galați* şi *Ps.* Aristotel, *De mundo,* 593 b 9, informații furnizate de Fr. Lasserre, *op. cit.,* p. 185.

pînă la capul din părţile artabrilor[1], numit Nerion[2]; a patra latură ţine de aici pînă la extremităţile de miazănoapte ale Pirineilor.

4. Reluînd[3] acum descrierea, sa prezentăm părţile Iberiei[4], începînd de la Promontoriul Sacru[5]. Acesta este punctul cel mai apusean nu numai al Europei, ci şi al întregului pămînt locuit. Într-adevăr, pămîntul populat se termină înspre asfinţit prin două continente, prin coastele Europei ocupate de iberi şi prin primele teritorii ale Libyei, populate de mauritani; ţărmul iberic, în părţile sus-numitului promontoriu, înaintează în ocean cam cu 1.500 de stadii [277,50 km][6] mai mult [decît restul coastei Europei]. De aceea prelungirea lui se şi numeşte în limba latină Cuneus[7], ceea ce vrea să însemne „cui". Promontoriul însuşi cît şi porţiunea care înaintează în mare sînt asemuite cu o barcă de Artemidoros[8], care a fost la faţa locului; el spune că figura despre care vorbim o completează trei insuliţe[9], una care ocupă locul ciocului de vas, celelalte două, cu limanurile lor potrivit de bune, poziţia urechilor prorei. Aici nu se vede — zice — nici templul lui Heracles — aceasta este o indicaţie falsă de-a lui Ephoros[10] — nici altarul jui sau al vreunui alt zeu, ci, în mai multe locuri, se află grămezi de trei sau patru bolovani pe care, după o datină locală, vizitatorii care sosesc în acele părţi le întorc[11] şi le mută dintr-un loc într-altul după ce mai întîi le-au stropit cu libaţii[12]; nu este îngăduit să aduci jertfe pe acest promontoriu nici să pătrunzi noaptea acolo, răstimp în care — se zice — acel loc este stăpînit de zei. Străinii

---

[1]*Artabrii,* o populație antică a Hispanici, aşezată în colțul de nord-vest al Peninsulei Iberice, în actuala provincie Coruña. Lor le aparține şi capul *Nerium* (sau *Artabrum* sau *Celticum)* azi Finisterre.

[2]*Copul Nerion (Nerium),* azi capul Finisterre — constituie extremitatea nord-vestkă a Hispaniei, locuită de artabri şi de celtiberi. După L. Monteagudo, *Emerita,* 20, 1952, p. 481 şi urm. îl identifică cu Cabo Turiñan la 25 km nord de Finisterre, iar A. Schulten, *Iberische Landeskunde,* I p. 243, cu Punta Nariga, la 75 km vest de la Corufia.

[3]Aici începe descrierea primei regiuni a Iberiei, anume a Turdetaniei, care se va dezvolta de la cap. 1, 4 pînă la cap. 2, 15.

[4]Vezi pentru descrierea Hispaniei de către Strabon şi A. Garcia y Bellido, *España y los Españoles hace dos mil años, segun la Geografia de Strabon,* „Coleccion Austral" nr. 515, Madrid, 1945

[5]*Promontoriul Sacru (Sacrum Promontorium* sau *Iugum Cyneticum* sau *Cantes Saturni),* azi capul Sfîntul Vincențiu *(São Vicenta)* în colțul sud-vestic al Peninsulei Iberice, reprezenta, în concepția anticilor, extremitatea apuseană a Europei şi a pămîntuluî locuit.

[6]Vezi şi II, 5,15. Cele 1500 de stadii au fost calculate de Poseidonios pe un traseu rutier (vezi III, 1,9) şi după Eratosthenes.

[7]*Cuneus* — azi Algarve — adică „unghiul, colțul", este regiunea sudică a Lusitaniei, situată în colțul sud-vestic al peninsulei Iberice; el era mărginit la est de fluviul Anas (Guadiana) şi la vest se termina cu Promontoriul Sacru. Vezi şi Pomponius Mela, *De chorographia,* III 7 *Cuneus ager.* Sursa este probabil Poseidonios, chiar dacă etimologia falsă a numelui urcă sigur la un autor latin, probabil la Q. Fabius Pictor. Rădăcina toponimului este celtică şi reapare în alte nume de locuri, ca de pildă în Conistorgis (III, 2,2). Populația regiunii se numea *cunei* sau *cynetes*

[8]*Artemidoros,* geograf din Efes, care a trăit în jurul anului 100 î.e.n. Este autorul unui *Periplu* utilizat de Timosthenes, Eratosthenes şi Polybios. Din opera lui Artemidoros nu se păstrează azi decît puține fragmente. Vezi şi C. Müller, *Geographi Graeci Minores,* Paris, 1855, I, 566, 31. Pentru pasajul de aici, vezi Artemidoros, Fr. 13 (= p. 6 Hagenow) citat de Poseidonios.

[9]Cele trei insulițe par să fie actualele Armação (cea care ar corespunde ciocului vasului), Caxão şi Leixão (cele două laturi ale prorei). Vezi harta la J. Leite de Vasconcellos, Religiões de Lusitania, Lisabonna, 1892—1913, II, 216.

[10]Ephoros (sau Hecataios?), fr. 130 Jacoby care a confundat se pare pe Melqart-Heracles cu Baal-Saturn, al cărui cult este atestat la capul Sf. Vincențiu şi la Punta de Sagres.

[11]Textul corupt în acest loc

[12]În gr. σπονδοποιησαμένων „făcînd libații" şi nu ψευ8οποιησαμένων „falsificînd", corectare făcută de Coray şi ratificată de Meineke şi Müller. Vezi şi vorbele lui Strabon: „trebuie să vizitezi locul ducînd cu tine apă".

veniţi ca să-l viziteze rămîn peste noapte într-un sat vecin, apoi ziua îl vizitează, ducînd şi apă cu ei, din pricina uscăciunii solului.

5. S-ar putea ca cele de mai sus să fie într-adevăr aşa şi se cuvine să-l credem pe Artemidoros; dar în privinţa poveştilor ce le-a răspîndit luîndu-se după gura mulţimii, negreşit el nu merită încrederea noastră. Într-adevăr, cei mai mulţi susţin, spune Poseidonios, că, în regiunile ce mărginesc oceanul, soarele, cînd apune, se vede mai mare şi produce un şipot foarte asemănător, de parcă marea ar sfîrîi la atingerea lui, pentru că se scufundă în adîncurile ei[1]. Falsă este şi părerea de mai sus şi aceea care susţine că noaptea cade în acele părţi, îndată după apusul soarelui[2]; de fapt, întunericul nu se lasă imediat, ci la puţină vreme după asfinţit, aşa cum se întîmplă de altfel şi la alte mări întinse. Acolo unde soarele apune în munţi, prelungirea zilei după asfinţirea lui este de mai lungă durată, din pricina dispersării luminii. Dar pe ţărmul oceanului, această prelungire nu are loc, fără ca totuşi întunericul să urmeze subit, aşa cum se întîmplă de altfel şi în cîmpiile întinse. Iar impresia că deasupra mărilor soarele creşte în mărime, deopotrivă la asfinţirea ca şi la ivirea lui, se datoreşte vaporilor de apă, care se înalţă în mai mare cantitate din materia lichidă[3]; într-adevăr prin aceşti vapori, raza vizuală, refractîndu-se, ca printr-o sticlă[4], obţine imagini mărite, după cum se întîmplă şi atunci cînd priveşti apusul sau răsăritul soarelui sau al lunii printr-un nor sec şi subţire, moment în care astrul apare totodată roşcat.

[Poseidonios] spune că a dovedit eroarea acestei păreri, petrecîndu-şi treizeci de zile la Gadeira şi observînd apusurile soarelui. Artemidoros, dimpotrivă, susţine că, în acele părţi, soarele cînd apune, este de o sută de ori mai voluminos [ca de obicei] şi că noaptea începe subit. Bineînţeles, nu se poate presupune că el însuşi a văzut acest fenomen pe Promontoriul Sacru, ţinînd seama de opreliştea pomenită, pentru că susţinea că nimeni nu poate intra acolo noaptea, astfel că nici la apusul soarelui n-ar putea pătrunde cineva, dacă într-adevăr noaptea se lasă subit. Dar de fapt, el n-a observat acest fenomen nicăieri pe ţărmul oceanului, pentru că şi Gadeira se află la ocean şi Poseidonios ca şi mulţi alţi autori depun mărturii contrare.

6. Partea ţărmului din continuarea Promontoriului Sacru pînă la gura fluviului Tag constituie începutul laturii apusene a Iberiei; cealaltă parte, pînă la un alt fluviu cu numele Anas, şi anume pînă la revărsarea acestuia, formează începutul laturii sudice. Amîndouă fluviile despre care vorbim curg din părţile răsăritene, doar că primul, mult mai voluminos decît celălalt, se varsă în mare, curgînd drept spre asfinţit, în vreme ce Anas[5] coteşte spre miazăzi, mărginind un teritoriu între ape, pe care îl ocupă în bună parte celtici[6] şi cîteva populaţii lusitane strămutate[7] aici de romani de pe celălalt mal al Tagului; în părţile de sus ale acestui teritoriu locuiesc îngrămădiţi carpetani, oretani şi vettoni[8]. Acest ţinut este de-o fertilitate mijlocie, în schimb cel care-i

---

[1]Fr. 45 Jacoby. În legătură cu apusul soarelui în ocean, Artemidoros susține o părere răspîndită de fizica epicureică contrară celei a lui Eratosthenes. Vezi H. Usener, *Epicureu,* 354

[2]Această teorie combătută aici de Strabon este atestată şi la Iuvenal, *Satire,* 14, 28C; Ausonius, *Epistulae,* 23, şi la alții.

[3]Subliniem încercarea lui Strabon de a da o explicație raționalistă fenomenelor naturii.

[4]Teoria refracției luminii prin intermediul sticlei, expusă în acest pasaj, după Poseidonios, este prezentată şi de Seneca, *Quaestiones naturales,* I, 6,5; ea pare să fie cunoscută cel puțin din secolul al V-lea î.e.n., cu ajutorul pietrelor cristaline lenticulare.

[5]Rîul *Anas* al Iberiei, corespunde rîului actual Guadiana. Izvorăşte la celtiberi, străbate ținutul carpetanilor, curge spre sud-vest, apoi spre sud, vărsîndu-se în ocean, în sud-vestul Hispaniei, în golful Tartessius (golful Cádiz).

[6]*Celticii* au ocupat coasta apuseană a Iberiei înainte de secolul al VI-lea î.e.n. Prezența lor aici se resimte şi în timpurile noastre, prin particularități lingvistice față de spaniolă. Vezi S. Lambrino, *Les Lusitaniens,* Euphrosyne, I, 1957, 117—145.

[7]După anul 137 î.e.n., data victoriei lui D. Iunius Brutus Caltaïcus asupra lusitanilor şi a galicienilor. Este vorba de lusitanii aşezați la sud de Tag; la ei se află oraşul Augusta Emerita (azi Merida).

[8]*Carpetanii, oretanii* şi *vettonii,* populații aşezate în mijlocul Peninsulei Iberice. *Carpetanii* au fost locuitorii Hispaniei Tarraconensis, în preajma actualei Sierra di Guadelupe spre centrul peninsulei,

urmează imediat, înclinat spre sud-est, nu îngăduie să fie întrecut ca bunăstare de vreun altul, judecat în comparaţie cu întregul pămînt populat, mulţumită produselor sale ce i le procură pămîntul şi marea. Aceasta este regiurea pe care o străbate rîul Baetis[1], care izvorăşte din aceleaşi locuri ca Anas şi ca Tagul, ocupînd ca mărime un loc oarecum de mijloc, între acestea două. Foarte asemănător cu fluviul Anas, el curge la început spre apus; coteşte apoi spre miazăzi şi se varsă în mare la acelaşi ţărm. După această apă, întreaga regiune a primit numele de Baetica[2], iar după locuitorii ei, se cheamă Turdetania[3]; populaţiile de aici se numesc turdetani şi turduli, unii autori socotindu-i o singură seminţie, alţii însă, două neamuri deosebite[4]. Printre ultimii se numără şi Polybios, care precizează că spre miazănoapte turdulii convieţuiesc cu turdetanii; în prezent nu se mai observă între ei nici o deosebire. Aceştia sînt consideraţi cei mai înţelepţi dintre iberi; într-adevăr, ei folosesc scrierea şi au cronici ale vechiului lor trecut, precum şi poeme şi legi în versuri [vechi], după cîte spun ei, de 6.000 de ani[5]. Şi ceilalţi iberi practică scrierea, fără să întrebuinţeze caractere unificate[6], deoarece nici nu vorbesc o singură limbă, ci fiecare seminţie are limba sa proprie. Situată dincoace de Anas, această regiune se întinde spre răsărit pînă la Oretania, iar spre miazăzi, pînă la ţărmul dintre gurile fluviului Anas şi Coloane.

Trebuie să descriem acum Turdetania şi regiunile din imediata ei vecinătate, dînd mai multe amănunte care vor contribui la cunoaşterea naturii fericite şi a prosperităţii acestor meleaguri.

7. Oceanul Atlantic, pătrunzînd între ţărmul la care se varsă în mare Baetis şi Anas, şi extremităţile Mauritaniei, creează strîmtoarea Coloanelor, prin care Marea Interioară se uneşte cu Marea Exterioară. Aici se înalţă un munte al iberilor numiţi bastetani, care se mai cheamă şi bastuli[7], zis muntele Calpe, nu prea întins ca

---

pe platoul actual Nova Castilla pînă la Sierra Guadarrama şi pînă pe malurile Tagului, avînd ca vecini la nord pe arevaci, la est pe celtiberi, la vest pe vettoni, la sud pe oretani. *Oretanii* erau aşezați tot în Hispania Tarraconensis, la izvoarele rîului Anas, avînd un oraş capitală numit Oretum, azi Calatrava sau Nuestra Señora de Oreto. *Vettonii* sau *vestonii* sînt locuitorii antici ai Hispaniei, aşezați în regiunea actuală Estremadure, cu capitala Salarnantica (azi Salamanca).

[1] *Baetis,* azi Guadalquivir, era fluviul după care şi-a primit numele şi provincia Baetica, din sud-vestul Hispaniei.

[2] Numele *Baetica* apare numai din timpul lui Augustus ceea ce înseamnă că informația i se datorează direct lui Strabon, nu lui Poseidonios.

[3] *Baetica,* sau *Tusdetania* corespunde, în mare, Andaluziei şi Grenadei de azi. Este cea mai sudică dintre provinciile spaniole. Oraşele principale ale Baeticii au fost Corduba (Cordoba), Italica (Santijonces), Hispalis (Sevilla), Gadeira (Cadiz), Astigi, Barbesula (Torre de Guadiaro), Carteia (El Rocadillo). Locuitorii ei erau la nord turdulii, la sud bastulii puni, la est bastetanii, la nord-vest basturianii, la sud-vest turdetanii. Multe din localități erau la origine colonii feniciene şi cartagineze. Este o regiune roditoare şi dintre cele mai frumoase ținuturi ale Hispaniei.

[4] Printre ultimii autori se numără, probabil, în primul rînd, Poseidonios. Ptolemeu, *Geografia,* I, 4, 9, şi Marcianus din Heracleea, *Periplul mării exterioare,* II, 9, ambii avînd ca izvor pe Artemidoros, situează pe turduli la sud de turdetani; Plinius, *Naturalis Historia,* III, 8 şi 14, la răsărit. De fapt, este vorba de aceeaşi populație şi de acelaşi nume, doar redat prin două sufixe diferite (Vezi Fr. Lassarre, *op. cit.,* p. 27).

[5] 6000 de *ani* (ἐτων) şi nu de *versuri* (ἐπων), cum susțin Meineke şi Müller etc, susține Fr. Lasserre, versiune pe care am adoptat-o.

[6] Aceeaşi informație apare la Hippolytos, *Chronica,* 81, p. 98, 7 Helm. Alfabetul „tartessin" este cel mai vechi din peninsula Iberică. Alfabetul iberic propriu-zis, răspîndit în toată peninsula, este atestat arheologic din secolul al V-lea î.e.n. Vezi Garcia y Bellido, *La Peninsula Iberica en los comienzos de su historia,* Madrid, 1953, Şi urm. Toate informațiile în această direcție i-au provenit lui Strabon, prin Poseidonios, de la Asclepiades din Myrlea, care a trăit în Iberia la sfîrşitul secolului al II-lea î.e.n.

[7] *Bastetanii* sau *bastulii* — locuitori antici ai Peninsulei Iberice considerați de Strabon, după Poseidonios, unul şi acelaşi popor, sînt socotiți două neamuri aparte de Ptolemeu, *Geografia,* I, 4, 6. după Artemidoros. Acesta fixează pe bastuli la vest de Vera, pe bastetani, la nord de Vera, pe coasta orientală.

circumferinţă, dar înalt şi abrupt, încît de departe lasă impresia unei insule. Cînd navighezi din marea noastră în Marea Exterioară, acest munte se află la dreapta, iar la poalele lui, la o depărtare de 40 de stadii [7,40 km] este aşezat Calpe[1], oraş vrednic de pomenit şi vechi, care a fost odinioară staţiunea navală a iberilor. Unii autori susţin chiar că ar fi fundat de Heracles[2]; printre aceştia se numără şi Timosthenes[3], care precizează că, în vechime, oraşul s-a mai numit şi Heracleia[4], că se vede încă marele său zid împrejmuitor şi hangarele pentru vase.

8. Urmează apoi Menlaria[5]. cu sărăriile sale, şi, după ele, oraşul şi rîul Belon[6]. Cu osebire de aici se fac traversările strîmtorii la Tingis[7] în Mauritania; şi acest oraş are o piaţă de negoţ şi sărării[8]. Zelis[9] a fost odinioară o cetate vecină cu Tingis, dar romanii au strămutat-o pe ţărmul potrivnic, după ce au adaus la populaţia ei şi o parte din locuitorii oraşului Tingis; totodată au trimis acolo colonişti şi dintre ai lor înşişi, iar noul oraş l-au numit Iulia Ioza[10]. Vine apoi la rînd Gadeira, insulă despărţită de Turdetania, printr-un braţ îngust de mare şi situată la o depărtare de Calpe cam de 750 de stadii [138,74 km], după alţii, la 800 de stadii [147,98 km][11]. Această insulă nu se deosebeşte în alte privinţe de celalalte dar, prin bărbăţia locuitorilor ei în ale navigaţiei şi mulţumită ataşamentului acestora faţă de romani, ea a cunoscut o atît de mare înflorire, pe toate tărîmurile încît, cu toate că este situată la capătul pămîntului, este cea mai renumită dintre toate insulele. De altfel, noi vom mai reveni asupra ei, cînd vom vorbi şi despre celelalte insule.

9. Dincolo de Gadeira se află portul aşa-numit al lui Menestheus[12] şi estuarul Astei[13] şi Nabrissei[14]. Se

---

[1]În loc de *Calpe,* oraş antic al Iberiei, situat la 40 de stadii departe de Carteia, unii editori au corectat manuscrisul, înlocuind numele oraşului cu Carteia. Calpe este atestat şi de Iulius Honorius, 18 (GLM, p. 34), iar *Itinerarium Antonini,* 406, 3 numeşte staţiunea *Calpe Carteia.* Tot *Calpe* se numea şi promontoriul vecin pe care se află azi oraşul Gibraltar.
[2]Deoarece, după legendă, Heracles a umblat prin acele părți ale Iberiei cînd a fost în apusul Europei după merele de aur ale Hesperidelor
[3]*Timosthenes* din Rhodos este nauarchul lui Ptolemeu Philadelphul, citat aici după Eratosthenes, prin intermediul lui Poseidonios.
[4]Heracleia iberică este numele străvechi al oraşului *Carteia* din sudul Spaniei antice, situat pe țărmul Mediteranei, la Gibraltar.
[5]*Menlaria* sau *Mellaria* este un oraş antic al Spaniei, situat în apropierea strîmtorii Gaditane sau Gibraltar, pe țărmul mării. După *Itinerarium Antonim,* 407,2, este Villaneja de azi, la gura Rio de Valle, mai precis el a fost identificat cu ruinele Las Casas de Porro, în Valdevaqueros.
[6]*Oraşul şi rîul Belon (Baelo),* azi Belonia. Vezi P. Paris, *Fouilles de Belo,* Bordeaux, 1923—26.
[7]*Tingis,* azi Tanger, oraş al Mauritaniei, situat pe țărmul african al strîmtorii Gibraltar *(Fretum Gaditanum).*
[8]Pentru numeroasele saline care au existat în antichitate pe această coastă, vezi şi M. Ponsich şi M. Tarradell, *Garum et industries antiques de salaison dans la Méditenanée occidentale,* Paris, 1965.
[9]*Zelis* — azi Arzila — oraş antic al Mauritaniei, la 35 km sud-vest de Tingis.
[10]*Iulia Ioza,* numită de Plinius, *Naturalis Historia,* V 2, *Iulia Transducta* — prin traducerea numelui Ioza care avea acest sens în limba feniciană. Corespunde, se pare, actualului oraş Tarifa, situat în Iberia de Sud. Strămutarea oraşului s-a efectuat pe timpul lui August şi deci informația a obținut-o Strabon direct din evenimentele contemporane cu el.
[11]*Gadeira* sau *Gades,* azi Cádiz, se afla de fapt la 700 de stadii (130 km) departe de Calpe. Cifra 750 aparține, se pare, lui Artemidoros, reluată de Poseidonios, iar cifra 800, lui Eratosthenes şi, în ultimă instanță, lui Pytheas, obținută de Strabon tot prin intermediul lui Poseidonios.
[12]*Portul lui Menestheus* corespunde, probabil, locului unde este azi Puerto-Real, aproape de Cadix, în sudul Hispaniei, dincolo de Gibraltar; el a mai fost identificat cu ruinele aflate la 4 km nord de Puerto de Santa Maria.
[13]*Estuarul Astei* se află lîngă oraşul *Asta* al Hispaniei
[14]*Nabrissa* — azi Lebrija — oraş situat lîngă estuar, nu departe de cursul inferior al fluviului Baetis, la nord de Hasta. Informația de mai sus a obținut-o Strabon de la Artemidoros prin intermediul lui

cheamă estuare depresiunile ţărmului umplute de apa mării în timpul mareelor, care permit vaselor să înainteze, ca pe adevărate rîuri, spre interiorul uscatului, pînă la oraşele construite pe malurile lor. Îndată după acest estuar se întîlnesc gurile Baetisului împărţite în două braţe. Insula cuprinsă între aceste guri, mare de 100 de stadii [18,50 km][1], iar după unii chiar mai bine, este ruptă din litoral. Pe aici pe undeva se află şi oracolul lui Menestheus[2], şi tot aici se înalţă Turnul lui Caepion[3] deasupra unei stînci udate de valuri, o construcţie minunată, la fel ca Farul, destinată salvării navigatorilor. Într-adevăr, mîlul cărat de fluviu ridică fundul mării [în aceste părţi] şi totodată locul din faţa lui este împînzit de stînci, astfel că este neapărată nevoie de un semn uşor vizibil. De aici, în continuare, se întîlneşte braţul navigabil al Baetisului şi oraşul Ebura[4], precum şi templul zeiţei Phosphoros, zisă şi Lux Dubia[5]; apar, în continuare, noi căi de navigaţie pe alte estuare în sus; după ele se întîlneşte fluviul Anas[6], şi el cu două guri, amîndouă navigabile de la mare în sus; în sfîrşit, se vede Promontoriul Sacru, care se află la o depărtare de Gadeira ceva sub 2 000 de stadii [370 km]. Unii autori numără de la Promontoriul Sacru pînă la gura Anasului 60 de mile [88,80 km], iar de aici pînă la gura Baetisului, 100 de mile [148 km], apoi din acest loc pînă la Gadeira, 70 [103,60 km][7].

CAPITOLUL 2

1. Prin urmare[8], mai sus de coasta ce se întinde dincoace de Anas se află Turdetania, pe care o traversează fluviul Baetis. Limitele ei înspre apus şi miazănoapte le formează fluviul Anas, spre răsărit, cîteva triburi carpetane şi oretane, spre miazăzi, acei dintre bastetani[9] care locuiesc pe ţărmul îngust dintre Calpe şi Gadeira, şi, în continuare, marea pînă la Anas. Dar şi bastetanii, pe care i-am pomenit mai înainte, pot fi cuprinşi în Turdetania[10]', tot astfel şi populaţiile[11] de dincolo de Anas şi cea mai mare parte a locuitorilor din regiunile

---

Poseidonios. Ea apare şi la Ptolemeu, *Geografia,* II, 4, 4, şi la Marcianus, *Periplus maris extern,* II, 9

[1]Între brațul nordic al fluviului Baetis care se vărsa în mare odinioară aproape de Matalascanas şi actualul braț sudic, al cărui estuar începe la Sanlucar de Barrameda, coasta măsoară 18 km, ceea ce corespunde aproape exact celor 100 de stadii date de Strabon, probabil după Artemidoros.

[2]*Oracolul lui Menestheus* se afla în Baetica în portul lui Menestheus, în fața insuliței Salmedina de azi. Numele s-a dat în amintirea căpeteniei omonime ateniene din războiul troian. Vezi Homer, *Iliada,* II, 552.

[3]*Turnul lui Caepion* (Caepionis Turris), azi Cipiona, oraş situat la gura Baetisului. Vezi şi Pomponius Mela, *De Chorographia,* III, 1.

[4]*Ebura* — azi Evora de lîngă San Lucar da Barrameda — oraş situat la gura fluviului Baetis. Vezi şi Pomponius Mela, *De Chorographia,* III 4 (Ebora Castallum).

[5]*Zeița Phosphoros* sau *Lux-Dubia* este fie Artemis-Hecate, fie o divinitate elenistică reprezentînd pe zeița Lunei. Ea a fost identificată de învățați şi cu *Lux-Dubia* (vezi Ovidius, *Metamorfozele,* IV, 401 şi XI, 596), desemnînd crepusculul ce s-ar potrivi unui cult apusean. R. Etienne, *Le culte imperial dans la péninsule ibérique d'Auguste à Dioclétien,* Paris, 1958, combate ipoteza unui cult care să cinstească pe Venus ca stea a lui Caesar. S-a mai presupus că *Lux Dubia* ar putea fi o divinitate cu caracter astral, protectoarea navigatorilor

[6]Fluviul *Anas* — azi Guadiana — forma hotarul de nord şi vest al Turdetaniei înspre Lusitania; se varsă în Atlantic în sud-vestul Iberiei.

[7]*60 mile; 100 mile; 70 mile* — C. Müller, *Index variae lectionis,* p. 951, col. 2, 1, 14, propune reconsiderarea tuturor acestor distanțe exprimate în mile romane după *Varron* (Plinius, IV, 55)

[8]Se referă la cele relatate în III, 1,6.

[9]*Bastetanii,* populație situată în sudul Hispaniei Tarraconensis, în munții Orospeda (La Sagra). Oraşul lor de frunte era Basti (azi Baza).

[10]*Turdetania* este, după unii, tot una cu Baetica, iar după alții, doar partea din Baetica ocupată de turdetani, pe rîul actual Guadalquivir.

[11]În acest loc Groskurd, ratificat de C. Müller, face restituirea „Precum şi celticii", pe care n-am urmat-o ca Fr. Lasserre.

învecinate. Mărimea acestui ţinut, în lungime şi în lăţime, nu depăşeşte 2 000 de stadii [370 km][1]; oralele lui sînt peste aşteptări de numeroase, pentru ca sînt, se spune[2], vreo 200; cele mai vestite sînt cele situate pe malurile rîurilor, ale estuarelor şi ale mării, datorită poziţiei lor comerciale prielnice. Cea mai mare dezvoltare, atît ca renume, cît şi ca putere, a luat-o oraşul Corduba[3], fundat de Marcellus[4], apoi oraşul gaditanilor[5], ultimul mulţumită navigaţiei şi ataşamentului lor faţă de alianţa cu romanii, primul, datorită fertilităţii şi întinderii solului său, contribuind în mare măsură la prosperitatea sa şi fluviul Baetis; în afară de aceasta, oraşul Corduba a fost populat, de la bun început, numai de oameni aleşi, romani şi băştinaşi; de fapt, el forma prima colonie pe care romanii au trimis-o pe acele meleaguri[6]. În al doilea loc, ca renume, după Corduba şi după oraşul gaditanilor, se situează oraşul Hispalis, şi el colonie romană[7]; în prezent însă, el subzista numai ca piaţă de negoţ şi este depăşit ca cinstire de Baetis[8], datorită unei recente colonii formate din oştenii lui Caesar, cu toate că restul populaţiei nu se bucură de vreo strălucire.

2. După aceste oraşe vin la rînd Italica[9] şi Ilipa[10], situate pe Baetis, iar ceva mai departe, Astigis[11],

---

[1]Cele 2.000 de stadii în lungime corespund distanței de 380 km de la gura fluviului Anas (Guadiana) pînă la izvoarele rîului Guadalquivir, în lățime, distanței de 320 km dintre muntele Calpe şi cursul superior al Guadianei.
[2]Aici, ca în toată descrierea Turdetaniei, referințele se fac la Poseidonios.
[3]*Oraşul Corbuda,* azi Cordoba, oraş înfloritor al Hispaniei antice, situat pe malul drept al Guadalquivirului. Era patria de origine a lui Seneca şi Lucan.
[4]Întemeietorul oraşului Corduba, Marcellus, era M. Claudius Marcellus, consul în 152 î.e.n. Acesta a întreprins două mari campanii în Spania, prima în 169 î.e.n., a doua, după ce a fost ales consul. Cu una dintre aceste ocazii, acest nepot al cuceritorului Siracusei, a întemeiat oraşul Corduba. In războiul contra lui Viriathus (din 142 î.e.n.), Corduba a servit drept cartierul de iarnă al lui Quinctius şi Q. Fabius Maximus Sarvilianus (Appian, *Bellum Hispaniense,* 68, *67).* In 46/45 î.e.n., s-a trimis aici o nouă colonie romană, *Colonia Patricia,* atestată pe monedele din anul 13 î.e.n.
[5]*Oraşul gaditanilor* este Gadeira, sau Gades, azi Cadix, situat în insula Tartessos, creată de brațele estuarului Baetisului. Oraşul numit în vechime şi în greacă Gadeira a fost întemeiat de fenicieni. Este patria lui C. Balbus şi a lui Columella. Celebri erau în antichitate dansatorii din Gades. Strîmtoarea Gibraltar se numea şi strîmtoarea Gades *(Fretum Gaditanum).* Forma latină Gaditanus, în loc de cea greacă, Gadirita, face să se presupună o sursă latină care i-a servit lui Strabon în acest loc, probabil Asinius Pollion.
[6][72] Strabon greşeşte. Prima colonie romană în Peninsula Iberică a fost *Carteia,* întemeiată în 171 î.e.n. Vezi şi III, 3, 15.
[7]Este vorba de Colonia *Iulia Romula,* întemeiată la Hispalis de Caesar în 45 î.e.n
[8]Oraşul *Baetis* n-a fost identificat şi nici n-ar putea fi socotit unul şi acelaşi cu Italica (oraş menționat de Strabon puțin mai departe). Poate este o colonie stabilită pe locul actualei Triana. Comentatorii moderni l-au înlocuit cu *Asidigis* sau *Asindigis,* oraş pe rîul Baetis. Vezi C. Müller, *Index variat lectionis,* p. 951, col. 2, 1. 33 şi urm., care motivează substituirea acestui nume lecțiunii manuscriselor (oraşul *Baetis). Assidigis este* acelaşi cu *Asido quae Caesariana* a lui Plinius, *Naturalis Historia,* 3, 1; 3, 11, şi cu *Asindon* al lui Ptolemeu, 2, 3, p. 113, 27 Wilbg. identificate cu *Jeres Sidonia* evului mediu şi *Jerez de la Frontera,* de azi.
[9]*Italica* numită şi *Divi Traiani civitas — azi* Santiponce, oraş mare al Baeticei la nord-est de Hispalis. A fost fundat de Scipio Africanus în 206 î.e.n. Era patria împăraților Traian, Adrian şi Theodosius I.
[10]*Ilipa,* oraş al Hispaniei, situat în Turdetania pe rîul Baetis. A fost, pe rînd, identificată ipotetic cu Pennaflor, cu Alcala del Rio, ca Cantillana, cu Loja.
[11]*Astigis* (nu *Astinas* sau *Astenas* cum apare în manuscrise), restituire a lui Kramer, după Ptolemeu şi Plinius, azi Astigi Ecija, la 90 km est de Sevilla pe calea Cordubei.

Carmon[1] şi Obulcon[2]; mai sînt apoi oraşele în care au fost învinşi fiii lui Pompeius[3], Munda[4], Ategua[5], Urson[6], Tuccis[7], Ulia[8] şi Aegua[9]; toate aceste localităţi se află în apropierea Cordubei. Metropola acelui ţinut a devenit, într-un anumit fel, oraşul Munda; acesta se află la o depărtare de 1.400 de stadii[10] [259 km] de Carteia, unde s-a refugiat Cnaeus[11], după înfrîngerea sa; iar apoi, îmbarcîndu-se aici şi coborînd din nou pe uscat undeva într-o regiune muntoasă ce domina marea, el s-a sinucis. Fratele său Sextus[12], scăpînd teafăr din Corduba, după un scurt timp de lupte pe care le-a susţinut la iberi, a răsculat Sicilia, după aceea, alungat de aici în Asia şi prins de comandanţii oştirii lui Antonius[13], a fost executat în Milet[14]. La celtici, cea mai vestită cetate este Conistorgis[15] iar, pe ţărmul estuarelor, Asta[16], unde gaditanii[17] îşi ţin cu precădere adunările, deoarece este situată mai sus de portul insulei lor[18], spre inima uscatului, la o depărtare ce abia depăşeşte 100 de stadii [18,498 km].

---

[1]Carmon (Carmo), azi Carmona, oraş situat la est de Sevilla, în Turdetania, pe drumul Corbudei.
[2]*Obulcon* (Obucula), azi la Monclova sau Venta de Monclova sau Mandodova sau Porcuna, la 40 km vest de Jaen — era un oraş situat în Turdetania, între Carmon şi Astigis. Plinius, *Naturalis Historia,* III, 1; III, 12, o numeşte Obulcola.
[3]Fiii lui Pompeius au fost înfrînți în cîmpia Baeticei, lîngă oraşul Munda (45 î.e.n.).
[4]*Munda,* azi Monda sau Montilla, la 36 km sud-est de Corduba — oraş în Baetica, la bastuli. Oraşul a ajuns celebru în lumea romană prin victoria lui Caesar asupra fiilor lui Pompeius (Cneius şi Sextus) din 45 î.e.n.
[5]*Ategua (Attegua)* corectura lui Groskurd după conjectura lui Casaubon, adoptată de Müller şi Meineke în locul lecțiunii Atetua din manuscrise; prima formă a numelui este menționată de mai mulți scriitori antici ca Plinius, *Naturalis Historia,* 3,3, Dio Cassius, *Istoria romană,* XLIII, 33; Valerius Maximus, *Istoria Romanilor,* 9,2. Era un oraş situat în Turdetania. A fost identificat cu Teba la Vieja de azi, la 23 km sud-est de Corduba, pe malul drept al rîului Guadajoz.
[6]*Urso{n),* numită şi *Genua Ursorum,* azi Osuna, este un oraş din Baetica. Colonie întemeiată de Caesar sub numele *Colonia Genetiva Iulia.*
[7]*Tuccis,* zis şi *Tucritana* sau *Augusta Gemella,* azi Martos, oraş situat la sud-est de Corduba şi la 7 km sud-vest de actualul Jaen.
[8]*Ulia,* azi Montemayor, oraş în Baetica. Vezi şi C. Müller, *Index variae lectionis,* p. 951, col. 2, 1. 59.
[9]*Aegua* (în gr. *Aigua),* oraş situat în Turdetania şi atestat numai la Strabon. Poate este acelaşi cu *Estua,* menționat de Ptolemeu, p. 112, 30 Wilb. şi de Plinius, *Natoralis Historia,* 3, 1, 3 , 10.
[10]*Munda* se află la 1 400 de stadii depărtare de Carteia, deci la 259 km, dar în linie dreaptă, la 170 km.
[11]*Cneius s-a refugiat L· Carteia după înfrîngerea sa.* Este vorba de Cn. Pompeius, fiul lui Pompeius, care a fost ucis la Carteia (în Hispania) unde se retrăsese după înfrîngerea suferită la Munda, în 45 î.e.n.
[12]Sextus, fratele lui Cneius Pompeius şi amîndoi fiii triumvirului Cn. Pompeius, care au continuat în Hispania războiul civil dintre Caesar şi tatăl lor. Au fost înfrînți în 45 î.e.n. la Munda. Vezi şi nota precedentă. Sextus a supraviețuit luptelor din Hispania.
[13]Este vorba de *Marcus Antonius,* triumvirul şi celebrul general roman din secolul I î.e.n
[14]Sextus fu executat la Milet. Aceeaşi versiune apare la Appian, *Războaiele civile,* V, 144. Probabil amîndoi au avut aceeaşi sursă, pe Timagenes. După altă versiune adoptată de C. Müller şi A. Meineke, el ar fi fost executat la Midaeum în Frigia Epictetă. Noi am urmat aici versiunea preferată de Fr. Lasserre.
[15]*Conistorgis* (şi nu *Conistorsis,* cum dau manuscrisele, este corectură făcută după Appian, VI, 57 şi admisă de toți editorii), era un oraş situat la cuneii celtici, în regiunea numită de romani *Cuneus.* Nu se cunoaşte locul exact unde a fost situat. Unii l-au fixat lîngă actualul Couna.
[16]*Asta,* numit şi Hasta, azi Xeres (sau Jerez) de la Frontera sau poate *Mesa de Asta* — oraş situat în insula Tartessos, pe un braț secat al rîului Baetis, la 10 km nord de Jerez.
[17]*Gaditanii,* în loc de *turdetanii,* restituire făcută de C. Müller.
[18]*Portul insulei gaditanilor* a fost construit de Balbus nu în insulă, ci pe continent, în fața insulei, în locul actualului Trocadero. Distanța menționată aici este, de fapt, mai mare, cam de 150 de stadii [28 km].

3. Fluviul Baetis este înţesat de jur împrejur de o populaţie foarte deasă, îngrămădită pe ambele lui maluri, şi este navigabil, de la mare în sus, pe o distanţă de aproape 1.200 de stadii [221,98 km][1] pînă la Corduba, şi mai sus încă, pînă la alte cîteva localităţi. În afară de aceasta, luncile sale sînt cultivate cu o grijă deosebită, la fel şi insuliţele din albia lui. Se mai adaugă la aceste avantaje şi o încîntare a ochilor la priveliştea creată de pămînturile bine cultivate, cu livezi şi cu alte soiuri de plantaţii. Pînă la Hispalis deci, pe o distanţă puţin mai mică de 500 de stadii [92,49 km][2], navigaţia se poate face cu vase de transport considerabile, de mare tonaj, iar de aici, la oraşele situate mai sus pînă la Ilirya, cu vase mai mici, apoi, pînă la Corduba, numai cu barei de rîuri, încheiate azi din mai multe piese, în vechime[3], însă făurite dintr-o singură bucată de lemn; mai sus de Corduba, pînă la Castalon[4], fluviul nu mai este navigabil.

Cîteva lanţuri de munţi se întind paralel cu albia Baetisului, apropiindu-se spre miazănoapte mai mult sau mai puţin de el; aceşti munţi sînt plini de mine metalifere[5], într-adevăr argint se găseşte foarte mult în părţile Ilipei şi ale oraşului Sisapon, atît a aşa-zisului Vechiul Sisapon, cît şi a Noului Sisapon[6]. În împrejurimile aşa-numitului oraş Cotinae[7], subsolul produce atît bronz, cît şi aur. Aceşti munţi cad în stînga, cînd navighezi pe fluviu în sus, în vreme ce în dreapta lui se deschide o cîmpie întinsă, ceva mai ridicată, şi roditoare, cu arbori înalţi şi cu păşuni mănoase.

Navigabil este şi Anas, dar nu cu vase atît de mari şi nu pe o distanţă atît de lungă. Şi el, la fel, este dominat de munţi ce conţin mine şi se prelungesc pînă la Tag. Ţinuturile care ascund în străfunduri mine metalifere în mod firesc sînt pietroase şi foarte sărăcăcioase, aşa sînt, de pildă, părţile din vecinătatea Carpetaniei[8] şi, mai mult încă, cele din apropierea celtiberilor. Tot astfel este şi Baeturia[9], care are cîmpii uscate şi întinse de-a lungul Anasului.

4. Turdetania[10], în sine, este însă o regiune de o prosperitate cu totul deosebită[11]; după ce că dă tot soiul de produse, şi încă în mare cantitate, aceste daruri ale ei sînt dublate de export; într-adevăr, prisosul produselor sale se vinde cu uşurinţă în afara hotarelor, mulţumită numărului mare de vase de care dispune. Aceasta se datorează şi rîurilor şi estuarelor sale care seamănă, aşa cum spuneam[12], cu nişte rîuri şi oare pot fi parcurse de la mare în sus nu numai de vase mici, ci şi de cele mari, pînă la oraşele situate departe în inima ţinutului. Căci partea Turdetaniei care se întinde pe o mare porţiune deasupra litoralului cuprins între Promontoriul Sacru şi Coloanele lui Heracles este în întregime o cîmpie. În mai multe părţi ale acesteia pătrund dinspre mare în interiorul uscatului depresiuni ce seamănă cu nişte văgăuni potrivit de adînci sau cu văile unor rîuri, ce se întind pe multe stadii; în timpul fluxului, năvala apelor mării umple aceste văi, astfel ca se poate înainta pe ele cu vasele la fel ca pe rîuri

---

[1]Distanța este exact apreciată
[2]92,49 km față de 85 km indicați de măsurătorile moderne
[3]"Azi" şi «în vechime" se raportează la timpul lui Poseidonios
[4]*Castalon (Castulo),* azi Cazlona, oraş pe Baetis în sus, în Hispania Tarraconensis, la poalele munților Saltus Castalonensis (Sierra de Sagura), la oretani.
[5]Este vorba de lanțul munților Sierra Morena ale cărui mine azi nu produc decît plumb.
[6]*Noul* şi *Vechiul Sisapon,* două oraşe din Turdetania, cu bogate zăcăminte de argint şi mercur. Unul dintre ele este actualul Almaden din Sierra Morene; despre acesta vorbeşte şi Plinius; al doilea este, probabil, oraşul Guadalcanal de astăzi, dacă nu cumva este o localitate din vecinătatea *Ilipei.*
[7]*Cotinae,* oraş din Turdetania, în preajma căruia se găseau zăcăminte de aramă şi de aur. Se pare că numele este defectuos transmis, *Cotinae* pentru *Constantia,* azi Constancia, situată la 7—8 leghe depărtare de Almaden. Altfel localitatea este neidentificată.
[8]*Carpetania,* regiune din Hispania Tarraconensis, ocupînd podişul Noii Castilii în centrul Peninsulei Iberice, la sud de Iuga Carpetana (Sierra Guadarrama), avînd capitala *Toletum,* azi Toledo.
[9]*Baeturia* este partea nord-vestică a Baeticei.
[10]*Turdetania* este o parte a Baeticei
[11]Descrierea Turdetaniei, care cuprinde paragrafele 4—14, începe printr-un extras din Poseidonios (4—9). Strabon a cules informații pentru această regiune şi de la Asclepiades din Myrlea, pomenit în III, 4,3, care şi-a petrecut un timp în această parte a lumii şi a descris Turdetania.
[12]În III, 1,9.

spre izvoare, ba poate şi mai bine, deoarece o astfel de navigaţie este ca o coborîre pe rîuri la vale, de vreme ce nu întîmpină în cale nici o rezistenţă, iar ridicarea nivelului mării, o dată cu fluxul, împinge vasul la fel ca şi curentul unui rîu. De fapt, creşterea apelor este mai mare aici decît în alte părţi, deoarece apa mării, împinsă din larg spre strîmtoarea îngustă pe care o creează Mauritania înspre Iberia, se izbeşte de ţărm şi pătrunde uşor în părţile uscatului puţin rezistente la presiune. Unele dintre aceste depresiuni se golesc în timpul refluxului, pe altele apa nu le părăseşte cu desăvîrşire, în sfîrşit, altele creează chiar insule în interiorul lor.

Aşa se arată, deci, estuarele ce se află între Promontoriul Sacru şi Coloane; apele lor se umflă mai puternic decît în alte locuri. De altfel pentru nevoile navigatorilor o astfel de creştere a apei prezintă avantaje mai mari; într-adevăr ea creează estuare mai multe şi mai întinse, care sînt navigabile adesea chiar pe o întindere de 400 de stadii[1] [73,99 km], astfel că, într-un anumit fel, întreg ţinutul poate fi străbătut cu corăbiile şi aşa el apare prielnic exportului şi importului de mărfuri. Situaţia prezintă însă şi un neajuns: vase care navighează pe rîuri, antrenate împotriva curentului acestora din pricina forţei mereu mai puternice a fluxului, pun la grele încercări pe cîrmaci şi cînd coboară la mare şi, tot astfel, cînd urcă înspre inima uscatului. Iar refluxurile în estuar sînt deosebit de primejdioase, pentru ca au o putere pe măsura fluxurilor şi adeseori, în năvala lor, lăsau în urmă corabia pe fundul sec al vadului. Ba şi animalele care treceau la păscut pe insulele de la gura rîurilor sau a estuarelor au fost înghiţite uneori de valuri, alteori s-au văzut împresurate de ape, iar cînd s-au străduit să se reîntoarcă pe uscat, n-au mai avut puterea necesară şi au pierit în valuri; se spune că vacile, după ce au băgat de seamă, în repetate rînduri, fenomenul ce se petrece, aşteptau retragerea mării şi numai după aceea se reîntorceau pe continent[2].

5. Cînd oamenii din aceste părţi şi-au dat seama de natura locurilor şi au înţeles că estuarele pot face aceleaşi servicii întocmai ca rîurile, au întemeiat pe malurile lor, la fel ca şi pe ţărmurile rîurilor, oraşe şi alte aşezări; printre acestea se numără Asta, Nabrissa[3], Onoba[4], <Os>sonoba[5], Mainoba[6] şi mai multe altele. Se mai adaugă în unele locuri şi canalele, care au apărut pe măsură ce s-au înmulţit punctele de plecare şi de destinaţie a transportului, fie în interior, între oraşe, fie în exterior. Foloase asemănătoare aduc şi confluenţele [ocazionale], care se produc cînd mareele ies din matca lor [revărsîndu-se] cu putere peste istmurile ce separă căile maritime şi le fac navigabile[7], încît se poate trece cu vasele [peste cîmp] din rîuri în estuare şi din acestea, în rîuri.

Întregul negoţ este destinat Italiei şi Romei, dispunînd de bune condiţii de navigaţie pînă la Coloane, afară doar de unele greutăţi ce se ivesc în preajma strîmtorii şi în largul mării noastre[8]. Cursele se duc la capăt proteguite de un climat liniştit[9], mai cu seamă cînd navighezi în plina mare, ceea ce convine cu osebire vaselor

---

[1]În legătură cu cifra de 400 de stadii, precizăm că ea este o restabilire. Manuscrisele dau 8 stadii (1480 m), ceea ce este imposibil. Probabil este vorba de o confuzie banală a literelor η' şi υ' care notau cifrele 8 şi 400 în arhetipul bizantin. Vezi F. Lasserre, *Etude sur les extraits médievaux de Strabon,* L'Antiquité Classique, 28, 1959, 73 şi urm.
[2]Pomponius Mela, *De Chorographia,* III 1, descrie acelaşi fenomen.
[3]*Nabrissa,* azi Lebrija, oraş situat aproape de estuarul rîului Baetis.
[4]*Onoba.* Nume neidentificat, fiind a lecţiune unică. S-ar putea ca textul să fie corupt în acest loc şi Onoba să fie unul şi acelaşi cu Ossonoba. Vezi nota următoare.
[5]Oraşul *Ossonoba* se afla în apropierea capului Santa Maria, la 5 km sud-est de Faro în Portugalia.
[6]*Mainoba (Maenoba),* oraş situat în Turdetania, la vărsarea rîului Maenoba (atestat la Plinius) în Mediterana, puţin la răsărit de Malaca (Malaga). A fost identificat cu Aznalcazar, cu Guadiamar, cu Velez Malaga.
[7]Textul este corupt, dar inteligibil
[8]Informaţiile în legătură cu exportul mărfurilor turdetane în Italia s-au cules în special la Ischia *(Aenaria),* unde apar dovezi în această privinţă din secolul al III-lea î.e.n.
[9]Termenul *climat* înseamnă, la Poseidonios, teritoriul cuprins între două latitudini, în cadrul căruia soarele se vede sub acelaşi unghi, la aceeaşi dată. Climatul evocat în acest pasaj este delimitat în sud de o linie ce trece prin Gades sau Cadix, sudul Sardiniei, marginile Calabriei, iar în nord de linia ce trece pe la frontiera nordică a Portugaliei actuale, cam la 100 km la nord de Marsilia, şi pe

voluminoase de comerţ, pentru că vînturile din larg suflă cu regularitate. Se mai adaugă la aceasta şi pacea instaurată acum, de cînd piraţii au fost nimiciţi[1], astfel că navigatorilor li s-a uşurat mult sarcina. Poseidonios spune că, la întoarcerea lui din Iberia, a observat totuşi un fenomen aparte, anume că vînturile de răsărit suflă, în acea parte a mării pînă la Golful Sardiniei, în direcţia vînturilor etesiene[2]; din această pricină, abia după un drum de trei luni a ajuns, cu mare greutate, în Italia, după ce mai înainte fusese abătut din cale cînd spre insulele Gymnesiai, cînd spre Sardinia, cînd spre diferite puncte ale Libyei, din faţa acestor insule.

6. Se exportă din Turdetania grîu, vin, foarte mult, precum şi ulei, nu numai în mare cantitate, ci şi de-o calitate superioară; se exportă de asemenea şi ceară, miere, smoală, şofran în mari cantităţi, la fel şi chinovar[3], care nu stă de loc mai prejos de cel produs de solul Sinopei[4]. În această regiune, materialul de construcţii navale provine în întregime din lemn local; la ei se găsesc şi mine de sare şi numeroase cursuri de apă sărată; nu sînt puţine la număr nici sărăriile de peşte, provenit nu numai din Turdetania, ci şi din cealaltă parte a ţărmului de dincolo de Coloane; acestea, negreşit, nu sînt inferioare sărăriilor din Pont[5]. Înainte vrame, turdetanii trimiteau peste hotare şi stofe în mare cantitate, acuma însă exportă mai mult lînă neagră ca pana corbului[6]. Într-adevăr, aceste lînuri sînt de-o neîntrecută frumuseţe; de fapt şi berbecii pentru reproducţie se vînd cu un talant bucata[7]. Neîntrecute sînt şi ţesăturile subţiri pe care le lucrează salacienele[8].

Şi animale de tot soiul şi vînat se găseşte din belşug. Sălbăticiunile dăunătoare sînt rare aici, afară doar de iepurii de cîmp, pe care unii îi mai numesc şi *leberizi*[9]. Aceştia pricinuiesc mari pagube, rozînd arborii şi semănăturile; pacostea aceasta se resimte aproape în toată Iberia şi se întinde chiar pînă la Massalia, ba face ravagii şi în insule. Se spune că locuitorii insulelor Gymnesiai au trimis o dată romanilor o solie ca să le ceară alt pămînt de locuit, de vreme ce sînt alungaţi din aşezările lor de aceste jivine şi nu pot să le ţină piept din pricina

---

extremitatea Adriaticii.

1Distrugerea piraților executată de Pompeius, a avut loc în 67 î.e.n.

2*Vînturile Eurus sînt etesiene,* adică *periodice* suflînd într-o anumită perioadă a anului. Vîntul Eurus în Mediterana este un vînt de est şi de sud-est. Vezi Aristotel, *Meteorica, 2, 6,* 12. Cuvîntul *Etesiene* trebuie luat aici în accepțiunea de *periodice* (gr. ετήσιος) şi nu în acela de vînturi de nord-vest, cum aînt considerate *Etesioi anemoi.* Acestea din urmă se simt în Marea Egee timp de 40 de zile în timpul caniculei.

3Vezi chinovarul din Sisapon, menționat în III, 2, 3

4Solul oraşului Sinope, port la coasta paflagoniană a Pontului Euxin, descris de Strabon în XII, 2,10, producea huma roşie.

5Strabon, cînd descrie regatul Pontului (XII, 3, 1—40), nu menționează salinele, nici măcar minele de sare de la Culupena şi Camisena. In schimb el descrie, în VII, 4,6, sărăriile de la Palus Maeotis (Marea Azov), pentru care Mithridate Eupator percepea un important tribut încă pe timpul vieții lui Poseidonios.

6Lînă neagră ca pana corbului (în gr. *Coraxiana,* vezi gr. κόραξ „corb"). Pentru acest pasaj, vezi C. Müller, *Index variae lectionis,* p. 952, col. 1, 1. 54. Aceeaşi lînă neagră constituie şi bogăția Laodiceei din Frigia, vezi Strabon, XII, 8,16

7Ceea ce înseamnă 27,53 kg de argint, echivalent cu apioximativ valoarea a 46,5 tone de grîu

8În manuscrise *Saltiete,* nume corupt, a cărui restituire a creat următoarele variante: *Sattietae,* pare să fie cel din manuscrise, *Sa(l)tigitae, Salpesitae, Salpitae* sînt o populație antică a Spaniei în Baetioa. La sud de Hispalis, în Baetica, se află *Salpesa,* poate în acest loc este vorba de *Salpesitae.* Unii învățați pe care îi urimăm folosesc varianta *salacieni,* locuitori ai oraşului *Salacia* din Lusitania (despre care Plinius, *Naturalis Historia* VIII 73, 2 şi 194) spune, de asemenea, că produceau stofe de lînă de calitate.

9Termenul de iepuri *leberizi* în interpretarea gramaticului Polemarchos, citat de Erotien, *Lexiconum Hippocraticum,* p. 58 Nachmanson, este de origine massaliotă; Poseidonios în mod sigur l-a notat la Massalia. Termenul înseamnă „năpîrliți" în greacă. Vezi Athenaios *Deipnosophistai,* 362 b; Alciphron, *Epistolae,* III 19; Arrian, *Anabasis,* fr. 102.

numărului lor mare[1]. În faţa unui flagel ce ia asemenea proporţii — ceea ce nu se întîmplă însă mereu — cu distrugeri asemănătoare cu ale ciumei, sau cum este cazul invaziei de şerpi şi de şoareci[2] de cîmp, este neapărată nevoie de astfel de măsuri, dar pentru invazii mai moderate s-au născocit felurite vînători; printre altele, turdetanii folosesc cu rezultate bune pisici sălbatice pe care le aduc din Libya şi pe care, după ce le-au pus botniţe, le dau drumul în vizuini; pisicile trag afară cu ghearele iepurii pe care îi prind sau îi silesc să-şi caute scăpare pe o altă ieşire la suprafaţă, iar vînătorii, care îi aşteaptă la gura vizuinii, îi prind pe loc, îndată ce se ivesc din pămînt.

Bogăţia mărfurilor exportate de Turdetania o dovedeşte capacitatea şi numărul mare al vaselor; într-adevăr, corăbii de transport dintre cele mai voluminoase pornesc de la ei spre Dicaiarchia[3] şi spre Ostia[4], portul Romei; iar ca număr, puţin lipseşte ca ele să fie pe potriva efectivului corăbiilor libyene[5].

7. Deşi interiorul Turdetaniei este atît de bogat, litoralul ei ar putea [foarte bine] să-i stea alături la o comparaţie, datorită resurselor pe care i le procură marea. Într-adevăr, tot soiul de stridii şi de scoici întrec, îndeobşte, ca număr şi mărime, producţia întregii coaste a mării exterioare; în Turdetania, această producţie este deosebit de bogată, deoarece aici fluxurile şi refluxurile iau o mai mare amploare, fapt care, datorită mişcării periodice a apelor, pare să fie cauza prielnică a înmulţirii şi a dezvoltării neobişnuite a peştilor. De asemenea, aceeaşi este situaţia cu toate soiurile de cetacee, ca narvali, balene, fisetri[6], a căror prezenţă, cînd respiră, apare celor care le privesc de departe, ca o adevărată coloană de apă. Şi ţiparii de mare[7] iau aici o dezvoltare monstruoasă, depăşind mult în volum pe cei de la noi, la fel şi murenele şi cea mai mare parte a peştilor din acest soi. La Carteia, se spune că moluştele-buccinae[8] sînt de 10 cotyle[9] şi au un aspect purpuriu; în părţile Mării Exterioare, murenele şi ţiparii ating o greutate de peste 80 de mine[10], iar caracatiţa, chiar un talant[11], calmarii[12] ajung pînă la doi coţi lungime[13], şi altele la fel.

O mare cantitate de toni[14], graşi şi voluminoşi, se aduna adună aici din alte părţi ale coastei Mării Exterioare. Ei se hrănesc cu ghinda unui stejar ce creşte pe fundul mării, întins în întregime pe pămînt, dar care produce totuşi un fruct bine dezvoltat. Acest arbore[15] este foarte răspîndit şi pe pămîntul Iberiei, avînd rădăcini

---

[1]Această solie menționată de Poseidonios trebuie să fi avut loc între pacificarea insulelor Baleare de Q. Caecilius Metellus Balearicus, din 121 î.e.n., şi şederea lui Poseidonios la Roma, în 87 î.e.n. sau trecerea lui prin Baleare la reîntoarcerea din Gadeira.

[2]Despre invazia de şerpi sau de *şoareci* pomeneşte şi Herodot, *Istorii,* II 75 şi 141.

[3]*Dicaiarchia* este numele grec al oraşului latin Puteoli, azi Pozzuli; această informație cît şi cea despre Ostia aparţin lui Poseidonios, care a vizitat aceste oraşe, probabil, la întoarcerea sa din Iberia, sau cu ocazia altor călătorii. Ostia apare descrisă la Strabon în V, 3, 5.

[4]*Ostia* oraş antic al Italiei, situat la gura Tibrului şi la aproximativ 19 km sud-vest de Roma. Era portul Romei, fundat — spune tradiția antică — de regele Ancus Martius. Se mai văd şi azi ruinele în apropierea noului oraş Ostia.

[5]Prin *libyene,* Poseidonios, sursa lui Strabon, înțelege vasele Cyrenaicei şi ale Carthaginei, vestite în antichitate în Marea Mediterană.

[6]*Fisetri* (în fr. cachalot) este un *hapax legomenon* (vezi Plinius cel Bătrîn, *Naturalis Historiae,* IX, 8. In Gallico Oceano *physeter)* sînt de fapt animale neidentificate precis.

[7]*Țiparii de mare,* gr. γόγγροι, lat. *congri.*

[8]*Moluştele buccinae,* în gr. κήρυκες („crainici") le-am tradus cu termenul latin, deoarece nu au corespondent în limba română, animalul existînd lîngă coastele Atlanticului.

[9]*10 cotyle* = 2,70 1 (după sistemul atenian), după alte localităţi 2,39 1

[10]*80 de mine* = 36,71 kg; după sistemul atenian, 48,48 kg; după sistemul ptolemaic, 52,40 kg

[11]*Un talant,* ca măsură de greutate, echivalează cu 36,39 kg după sistemul atenian), 39,29 kg (după sistemul ptolemaic); 27,53 kg, după alţi autori moderni.

[12]*Calmarii,* în gr. τύθιδαι, lat. teuthidae

[13]2 coţi = 92,5 cm

[14]Tonii în fr. *thon,* în gr. θύννοι, lat. thyni, sînt o specie foarte mare de lacherde

[15]După E.H.F. Meyer, *Botanische Erläuterungen zu Strabons Gecgraphie,* Königsberg, 1852, p, 3 şi urm., acest arbust ce se întinde pe pămînt ar fi alga zisă *Fucus vesiculosus* care produce băşicuțe

vînjoase ca ale unui stejar obişnuit, dar care se înalţă din tulpină ceva mai puţin decît să-i zici că este scund. El produce însă atîta ghindă, încît, după ce atinge culmea dezvoltării sale, coastele mării, dincoace şi dincolo de Coloane, se acoperă de ghindă pe care o cară acolo mareele; cu cît te depărtezi de Coloane spre interior, o găseşti mereu mai măruntă şi mai numeroasă. Polybios[1] susţine că valurile poartă această ghindă pînă la ţărmurile Laţiului, dacă nu cumva, zice, „o produce şi Sardinia şi locurile din vecinătatea ei". De altfel şi lacherdele cu cît se apropie mai mult de Coloane, venind din Marea Exterioară, cu atîta sînt mai mici, din lipsă de hrană; el[2] mai spune că acest animal este cît un porc de mare[3], pentru că se aruncă lacom la ghindă şi se îngraşă din ea neobişnuit, iar acolo unde creşte producţia de ghindă, creşte şi cea de lacherde.

8. După ce am arătat cu cîte daruri ale firii este înzestrată regiunea pomenită, nu mică, ci, dimpotrivă, foarte mare mirare ar putea să te cuprindă, dacă ai mai afla şi despre nesecata ei bogăţie ce-i provine din exploatările miniere[4], într-adevăr, întreaga ţară a iberilor este împînzită cu astfel de mine, dar ea nu este pretutindeni la fel de roditoare şi de prosperă ca în Turdetania, mai ales acolo unde se află multe mine. Rar se întîmplă, de altfel, ca o regiune să aibă din abundenţă amîndouă soiurile de produse, rar se întîlneşte, de asemenea, ca aceeaşi regiune, într-un teritoriu restrîns, să prisosească în tot felul de metale. Turdetania însă, la fel şi regiunea din vecinătatea ei, nu permite cuvinte pe măsura vredniciei ei celor care ar vrea să-i ridice în slavă această prosperitate. Într-adevăr, nici aur, nici argint, şi nici aramă, nici fier nu s-a văzut pînă azi undeva pe faţa pămîntului producîndu-se nici în asemenea cantităţi, nici de calitatea acestora.

Aurul nu se extrage doar din mine, ci şi din dragaje: rîurile şi torenţii cără la vale nisip aurifer, care se întîlneşte în multe părţi chiar în regiuni lipsite de apă, numai că în acestea el rămîne îndeobşte nevăzut, dar în locurile care mustesc de apă firişoarele de aur scapără raze sclipitoare; ba mai mult, turdetanii chiar provoacă sclipirea firelor de aur, inundînd şi regiunile secetoase cu apă canalizată din altă parte; săpînd apoi puţuri şi născocind felurite căi, ei extrag prin spălare aurul din nisip; azi, într-adevăr, aşa-zisele spălătorii de aur sînt mai dese chiar decît minele. Galaţii socot că la ei sînt mine la fel de bogate; anume, cele din muntele Kemmenos[5] şi cele aflate la poalele Pirineilor[6], dar de fapt aurul provenit din Turdetania are mult mai mare preţ. Aici printre firişoarele de aur se spune[7] că se găsesc uneori şi bulgări de o semilibră[8], numiţi *pale[9],* care au nevoie doar de o mică curăţire. Se mai povesteşte că, despicîndu-se pietrele, s-au găsit bulgăraşi de aur în formă de mamelon; iar din aurul topit şi curăţit cu un soi de pămînt ca piatra acră, iese ca prim rezultat al prelucrării lui electrum; apoi după ce se topeşte din nou şi acest produs, care conţine un amestec de argint şi de aur, argintul se pierde prin ardere, iar aurul subzistă; într-adevăr, ultimul este un gen de materie uşor fuzibilă şi de duritatea pietrei; de aceea se şi topeşte aurul mai mult la foc de paie, deoarece flacăra lui, fiind mai domoală, se potriveşte cu acest metal fără rezistenţă şi uşor fuzibil, focul de cărbune însă îl consumă prea mult, topindu-l peste măsură şi cu

---

ca ghinda şi adăposteşte cochiliile purpurii foarte căutate de lacherde, fiind totodată valoroase colorante. Theophrast, *Istoria plantelor,* IV 6, 9, menționează la fel un stejar submarin ce produce glande (δρυς πόντια).

[1]*Polybios* vorbeşte în *Istorii,* XXXIV 8, 3, despre ghinda de lîngă Hispania şi Sardinia, cu care se hrănesc lacherdele.

[2]144 Adică Polybios, *Istorii,* XXXIV 8, 2

[3]Textul în acest loc este corupt din cauza unei lacune vechi. A fost însă remediat de autorii moderni, urmând un pasaj din Polybios, dat integral de Athenaios, *Deipnosophistae,* VII, 302 c

[4]Este vorba, în special, de minele din actuala regiune Tio Tinto

[5]Muntele *Kemmenos* — azi Cévennes — este situat în Gallia şi face un unghi drept cu Pirineii.

[6]Minele de aur din Pirinei sînt descrise în IV, 2, 1, cele din muntele Kemmenos sînt menționate doar aici.

[7]Informația se datoreşte lui Asclepiades din Myrlea mai degrabă decît lui Poseidonios, care n-a vizitat Turdetania.

[8]O *semilibră* sau jumătate de libră (măsură de capacitate) echivalează cu 6 uncii, iar uncia este o cantitate foarte mică.

[9]*Pale* este un cuvînt iber transcris *palaga* şi *palacurna* de izvoarele lui Plinius, *Naturalis Historia,* XXXIII, 77, ceea ce înseamnă lingouri de 10 libre romane, adică 3,275 kg.

violenţă, evaporîndu-l[1]. Pe de altă parte, în albiile rîurilor, aurul se exploatează prin dragaje şi se spală în albii fixate în apropiere, sau se sapă cîte un puţ şi pămîntul extras din el se spală. Cuptoarele pentru topit argintul le construiesc foarte înalte, pentru ca fumul ce se degajează din bulgări să se ridice în sus, deoarece este greu şi vătămător. Unora din minele de cupru le zic şi azi băi de aur, ceea ce mărturiseşte că odinioară se extrăgea din ele aur.

9. Poseidonios, lăudînd cantitatea şi calitatea metalelor [Iberiei][2], nu se abţine de la obişnuitu-i retorism, ci entuziasmul îl face să se exprime în hiperbole. El mărturiseşte deschis că nu se fereşte sa dea crezare mitului[3] care spune că, odată, cînd pădurile au luat foc, pămîntul, ca un adevărat amestec de argint şi de aur, topindu-se a fiert în clocote la suprafaţă, deoarece fiecare munte şi fiecare colină constituie de fapt o materie bună de bătut monede, îngrămădită aici de cine ştie ce soartă prodigioasă. „În general — zice —, dacă cineva ar vedea aceste locuri, ar spune că ele sînt comorile firii inepuizabile sau vistieria unei împărăţii fără sfîrşit; într-adevăr, această ţară nu numai că este bogată la faţa pămîntului, ci ea este în întregime numai belşug şi în străfunduri şi, pe drept cuvînt, zice, la iberi subsolul nu constituie lăcaşul lui Hades[4], ci al lui Plutos[5]". Iată deci în ce stil înflorit a vorbit despre aceste mine, ca şi cum el însuşi ar trage foloase din ele, cu lunga-i vorbărie. Iar cînd descrie hărnicia minerilor, prezintă un citat din Phalerean[6] care, în legătură cu minele de argint ale Atticei, spune că „oamenii lucrează cu atîta îndîrjire, încît lasă impresia că ar vrea să-l scoată din străfunduri pe Plutos însuşi". El scoate apoi în vileag zelul şi ardoarea asemănătoare a turdetanilor, cînd sapă galerii întortocheate şi adînci şi cînd trudesc adesea ca să sece ou pompe egiptene[7] vinele de apă din mine care le stau în cale ca [adevăraţi] potrivnici. Dar, îndeobşte, situaţia acestora nu este aceeaşi cu a minerilor din Attica, ci mineritul acestora din urmă se potriveşte cu enigma: „cîte le-au prins în mîini — citează Poseidonios — nu le-au luat, iar cîte le-au avut, le-au aruncat"[8], în vreme ce turdetanii scot un profit nemăsurat[9]. Astfel minerii lor din minele de cupru

---

[1]Explicațiile de mai sus se datorează cu siguranță vreunui fizician din secolul al V-lea î.e.n. Un ecou al aceleiaşi explicații se resimte la Pseudo-Hippocrates, *Despre regim,* I, 4.
[2]Vezi şi M. Laffranque, *Poseidonios d'Apamée et les mines d'Ibérie,* Pallas V, Toulouse, 1957, 17—25, unde se menționează tot ceea ce se ştie despre Poseidonios savantul, parcurgînd Strabon, Diodor din Sicilia, Athenaios şi Scrisoarea XC către Lucilius a lui Seneca.
[3]Acest mit este, de fapt, o teorie foarte veche bazată pe o doctrină antică despre arderea munților din lumea întreagă, doctrină ce aparține în ultimă instanță lui Democrit şi care aşa explică în general prezența metalelor în străfundurile munților. Poseidonios extinde fenomenul asupra Alpilor (Fr. 18, Jacoby). A. Garcia y Bellido, *Hispania Graeca,* 2 vol., Barcelona, 1948, voi. I, p. 168 şi urm. susțin că această teorie a arderii munților stă şi la baza numelui grec al Pirineilor (Πυρήνη „de foc") şi deci ea este la fel de veche ca acest nume.
[4]*Hadesul* sau *Infernul,* în concepția anticilor, este sălaşul morților, situat în adîncurile pămîntului.
[5]*Plutos* este zeul bogăției. Cultul său este legat, la origine de cel al Demetrei şi Persefonei. Cu dezvoltarea bogăției mobiliare, Plutos fu desprins de cultul Demetrei şi deveni zeul bogăției în general. În comedia lui Aristofan şi în concepţia populară, Plutos era imaginat ca un bărbat orb, deoarece şi averea ajunge la buni şi la răi, fără distincţie. Poseidonios opune în acest pasaj Hadesul nu lui Plutos, ci lui Pluton, care aparţinea la origine cultului de la Eleusis (vezi Eshil, *Prometeu,* 804). La origine şi Pluton desemna bogățiile ascunse în străfunduri (vezi Platon, *Cratylos,* 403 A). Traducerea a ales numele Plutos, zeul bogăției, pentru a exprima mai clar ideea fundamentală a textului.
[6]Phalereanul este Demetrios din Phaleron, erudit scriitor şi om politic atenian din secolul al IV-lea î.e.n. Elevul lui Theophrast, el a elaborat lucrări foarte variate şi erudite de literatură, retorică, istorie etc. din care azi nu se păstrează decît foarte puține fragmente.
[7]Vezi explicații suplimentare în XVII, 1, 31
[8]Este vorba de enigma pusă de pescari lui Homer (vezi Pseudo-Herodot, *Vita Homeri,* 34), a cărei explicație este următoarea: omul, cînd prinde un păduche, îl azvîrle, dar pe cei pe care nu i-a putut prinde, îi păstrează pe capul său. Această enigmă citată în legătură cu minele attice scoate în lumină randamentul lor derizoriu.
[9]Pasajul este dificil, probabil a fost corupt şi restituit de editorii moderni

obţin arama tot a patra parte din extracţie, iar unii dintre lucrătorii care exploatează pe cale particulară minele de argint scot în trei zile un talant euboic[1].

Cositorul, zice apoi, nu se găseşte la suprafaţă, cum o repetă întruna istoricii[2], ci numai în mine; el se produce în minele de la barbarii situaţi mai sus de lusitani şi în cele din insulele Cassiteride[3]; el se mai transportă apoi din Insulele Britannice în Massalia. La artabri, care sînt ultimii locuitori ai Lusitaniei înspre miazănoapte şi spre apus, pămîntul, se spune, înfloreşte parcă în fire de argint, de cositor, de aur alb (pentru că este aliat cu argint); iată. aşadar, ce fel de pămînt cară rîurile lor la vale; apoi femeile, scoţîndu-1 cu hîrleţele, îl spală în site împletite ca nişte coşuleţe.

Asemenea informaţii a dat Poseidonios despre mine.

10. Polybios, vorbind despre minele de argint din preajma Carthaginei Noi[4], afirmă că ele sînt foarte mari, că se află cam la 20 de stadii [3,70 km] depărtare de oraş, avînd o circumferinţă de 400 de stadii [73,99 km]; aici locuia o populaţie de 40.000 de lucrători, care aducea pe atunci poporului roman un venit zilnic de 25.000 de drahme[5]. Eu las la o parte alte amănunte pe care le dă Poseidonios despre activitatea acestora pentru că ar ocupa prea mult spaţiu; dar, despre bulgării de argint rostogoliţi la vale de rîuri el spune că sînt sfărîmaţi mai întîi cu pisălogul şi apoi scufundaţi în apă cu ciurul; se zdrobeşte apoi din nou materialul rămas în ciur şi iarăşi se fărîmiţează, filtrîndu-se prin apa care pătrunde prin ciur, după ce s-a topit al cincilea rezultat şi s-a separat plumbul, se obţine argintul curat.

Există şi azi[6] aceste mine de argint, deşi nu mai sînt obşteşti, de altfel nici cele despre care vorbim acum, nici cele din alte părţi ale Iberiei, ci ele au trecut în proprietate particulară; dar cele mai multe mine de aur sînt exploatate de stat. La Castalon şi în alte locuri există mine de plumb de un caracter cu totul aparte; şi în acest minereu se găseşte amestecat puţin argint, dar nu în asemenea cantitate încît să fie rentabilă separarea lui.

11. Nu departe de Castalon se găseşte şi muntele din care curge — se spune[7] — rîul Baetis; el se cheamă muntele Argyros[8], din pricina minelor de argint din sînul lui. Polyibios susţine că şi Anas şi acesta curg din Celtiberia, la o depărtare unul de altul de aproximativ 900 de stadii [166,48 km]; într-adevăr celtiberii, crescînd în putere, au extins numele lor asupra întregii regiuni din vecinătate[9].

---

[1]Un talant euboic însemna 26,2 kg, de 2.000 de ori mai mult decît plata zilnică medie a unui lucrător calificat sau preţul a 44,2 tone de grîu.

[2]*Istoricii* vizaţi aici de Strabon trebuie să fie în primul rînd Polybios, dar şi Avienus, Ord *maritima,* 291 şi urm., *Ephoros* la *Pseudo-Skymnos,* 165 şi *Stephanos Byzantinul* la cuvîntul Tartesos.

[3]Insulele Cassiteride sînt descrise în III, 5, 11

[4]*Carthagina Nouă* (Nova Carthago), un oraş întemeiat de carthaginezi la porunca lui Hasdrubal, în 228 î.e.n., cu scopul exploatării minelor de argint din împrejurimi, era situat în sudul Hispaniei Tarraconensis, pe ţărmul Mediteranei. După un greu asediu, Scipio Aemilianus a ocupat acest oraş, în 210 î.e.n. Polybios a vizitat regiunea în 147 î.e.n. în aceleaşi regiuni se exploatează azi plumb argentifer, la Union pe drumul ce duce la Alicante, la 11 km înspre est de Carthagina.

[5]*25 000 de drahme* echivalează cu 4,16 talanţi şi cu 23 133,34 franci din 1950 sau cu 115 kg de argint.

[6]Data este probabil posterioară reorganizării administraţiei provinciale a Spaniei făcută de Augustus. Vezi R. J. Forbes, *Studies in Ancient Technology,* VII, Leyda, 1963, 158

[7]Se referă la aceiaşi istorici vizaţi mai sus.

[8]*Muntele Argyros* (lat. Argentarius), azi Argentario, se află în sudul Hispaniei Tarraconensis la bastetani.

[9]La origine celtiberii erau formaţi din patru triburi care ocupau văile rîurilor actuale Jalon (Salo) şi Duero (Durius), la nord-est de Sierra de Guadarrama. în epoca lui Polybios, numele lor s-a extins peste întregul lanţ Maseta pînă la Sierra Morena, Polybios are dreptate în privinţa Anasului (nu şi a Baetisului), precum şi în privinţa evaluării la 900 de stadii a distanţei dintre cele două riuri.

Se pare că cei vechi[1] desemnau prin numele de Tartessos[2] rîul Baetis, iar Gadeira şi insulele din preajma ei, cu cel de Erytheia[3], de aceea se crede că Stesichoros s-a exprimat astfel[4] în legătură cu păstorul Geryon, deoarece acesta s-a născut

Aproape în faţa vestitei Erythei
lînga izvoarele fără secare,
la rădăcinile-argintii ale rîului Tartessos,
Într-o grotă a stîncii.

Cum acest rîu se varsă prin două braţe, se spune[5] că, înainte vreme, în intervalul dintre ele se ridica un oraş, care se numea Tartessos, la fel ca rîul, iar regiunea se chema Tartessida, aceea unde locuiesc azi[6] turdulii. Şi Eratosthenes susţine că porţiunea care se învecinează cu Calpe se numeşte Tartessida şi că Erytheia este de fapt Insula Fericită. Artemidoros, combătîndu-l, spune că sînt vorbe de clacă atît cele de mai sus, cît şi afirmaţia că distanţa de la Gadeira pînă la Promontoriul Sacru este de cinci zile de navigaţie, ceea ce ar însemna că nu măsoară mai mult de 1.700 de stadii [314,50 km][7]; la fel este şi părerea că mareele încetează la acest Promontoriu, în loc de-a le înfăţişa acţionînd în jurul întregului pămînt populat; la fel de greşită — continuă acesta — este şi părerea că părţile de miazănoapte ale Iberiei, înspre Celtica, prezintă navigatorilor locuri mai potrivite pentru acostări decît cele de la ocean[8] şi alte alte informaţii pe care le-a dat acesta, încrezîndu-se într-un fanfaron ca Pytheas.

12. Poetul Homer, care are un limbaj atît de colorat şi este multilateral informat, prezintă dovezi neîndoielnice că a auzit şi despre aceste locuri, dacă vrei să iei în seamă cum se cuvine amîndouă aspectele, anume atît relatările mai puţin sigure despre ele, cît mai cu seamă pe cele mai bune şi mai potrivite adevărului. Mai puţin precis este pasajul în care susţine că această regiune este ultima înspre asfinţit, unde, aşa cum se exprimă el, soarele se scufundă în ocean:

Soarele-atunci luminos pe ape-asfinţea, după dînsul

---

[1]*Cei vechi* sînt *Ephoros,* care a scris un comentariu la versurile lui Stesichoros, *Artemidoros* şi *Eratosthenes;* Artemidoros îi reproşa lui Eratosthenes de-a nu fi respins suficient de categoric pe Ephoros şi de a fi acordat încredere lui Pytheas.
[2]Rîul Baetis *(Guadalquivir)* se numea în timpurile străvechi *Tartessos,* după numele insulei şi a oraşului cuprinse între brațele sale la revărsarea în mare.
[3]*Erytheia,* primul nume al oraşului *Gadeira.* După alți autori antici, ca Herodot, *Istorii,* IV 8; Isocrates, 119d, 212e, Erytheia era o insulă în ocean, aproape de Gades.
[4]Versurile lui Stesichoros ce urmează sînt extrase din *Geryoneida,* poem pierdut, în care se povestea despre răpirea boilor lui Geryon de către Heracles. Probabil Stesichoros a primit informații despre aceste locuri de la Colaios din Samos, care a fost în Tartessos prin 660 î.e.n. şi care trece drept cel mai vechi vizitator grec al acestor locuri, după Herodot, *Istorii,* IV 152.
[5]Se *spune* — se referă la Ephoros. Într-adevăr s-a găsit o bogată comoară de obiecte de aur la Evora, aproape de Sanlúcar de Barrameda, antica Ebura, ceea ce ar putea fixa locul praşului Tartessos la gurile rîului. E. Kukahn şi A. Blanco situează oraşul Tartessos în Sevilla, pe malul drept al Guadalquivirului, în apropiere de El Carambolo, unde în secolele VII—VI s-a găsit la fel o comoară de aur.
[6]Regiunea ocupată *azi* de turduli, adică pe timpul lui Poseidonios care fie că nu făcea distincție între turduli şi turdetani, fie că şi-a luat informația la rîndul său de la Artemidoros.
[7]Vezi şi III, 1, 9 şi 2, 1. Dacă într-o zi de navigație se parcurgeau 1.000 de stadii [185 km], H. Berger, *Die geographischen Fragmente des Eratosthenes,* Leipzig, 1890, p. 367, crede că evaluarea făcută aici de Eratosthenes după Pytheas ar atinge 925 km.
[8]De fapt şi părțile coastei Iberiei dinspre Celtica se află tot la ocean. Strabon opune aici coastele Iberiei din fundul golfului Gascogne (spre Celtica) celor de la capul Finisterre (de la ocean).

Peste pămîntul mănos se lăsa întunericul nopţii[1].

Iar pentru că, în chip limpede, noaptea este un nume sinistru care sugerează Hadesul, iar acesta, la rîndul său, Tartarul, s-ar putea presupune că Homer, auzind despre Tantessos, a numit Tartar, prin paranomie, ultima din regiunile subpămîntene şi a plăsmuit în jurul lui un mit, păstrînd astfel caracterul poetic al informaţiei. La fel, ştiind că cimmerienii locuiesc în părţile nordice şi ceţoase ale Bosforului, el i-a aşezat la porţile Hadesului[2], negreşit şi pentru ura comună a ionienilor faţă de această seminţie, pentru că se spune că, pe vremea lui Homer sau cu puţin înaintea lui, a avut loc invazia cimmerienilor[3] [în Asia] pînă în Eolida şi în Ionia.

De asemenea, el a localizat în apropierea Cyaneelor stîncile Planctai, făcînd ca miturile să aibă mereu ca izvor unele date reale. Într-adevăr, poetul le plăsmuieşte ca stînci pline de primejdie, aşa cum se spune de altfel că sînt Cyaneele, din care pricină ele se cheamă şi Symplegade[4]. Din acelaşi motiv, corabia lui Iason a făcut-o să treacă tocmai printre aceste stînci. De asemenea strîmtoarea Coloanelor şi Strîmtoarea Siciliei i-au inspirat mitul Planetelor[5]. Aşadar, raportîndu-ne la un pasaj mai puţin bun, mitul Tartarului s-ar putea interpreta ca o aluzie la locurile din jur de Tartessos.

13. Referitor acum la pasaje mai bune, iată ce decurge din cele ce urmează: înaintarea expediţiei lui Herades ca şi a fenicienilor pînă în acele părţi ale pămîntului i-au inspirat lui Homer ideea bogăţiei şi a lipsei de griji a oamenilor de acolo. Aceştia, într-adevăr, atît de adînc au căzut sub stăpînirea fenicienilor[6], încît cea mai mare parte din oraşele Turdetaniei şi a locurilor din apropierea acesteia şi azi sînt populate de fenicieni[7]. La fel şi expediţia lui Odysseus s-a desfăşurat — mi se pare — în acele părţi şi, în cercetarea poetului, ea a devenit un pretext al creării poemului, astfel că şi *Odiseea*, la fel ca *Iliada*, au transpus în poezie îşi în ficţiune mitică proprie poeţilor unele dintre întîmplările aievea.

Într-adevăr, nu numai locurile din Italia, din Sicilia şi din alte cîteva părţi [ale lumii] păstrează semnele unor astfel de întîmplări, ci şi ţinuturile din Iberia, unde se vede oraşul Odysseea[8], templul Athenei şi alte mii de

---

[1] Homer, *Iliada,* VIII 485—486

[2] *La porţile Hadesului,* vezi Homer, Odiseea XI, 14—19.

[3] *Pentru data invaziei cimmerienilor* în Asia, pe timpul lui Homer sau puţin înaintea lui, observă acelaşi sincronism în I*,* 1, 10 şi I, *2,* 9, unde Strabon se referă la hronografi. Izvorul său a fost Theopompos. Vezi F. Jakoby, *Die Fragmente der Griechischen Historiker,* Nr. 64—105, Berlin, 1926, (F. Gr. Hist), 115, Fr 205. *Cimmerienu,* populaţie indo-europeană, au năvălit din nordul Bosforului în Asia. Este vorba de migraţiunea cimmerienilor din regiunile Chersonesului Tauric în Asia Anterioară, petrecută la sfîrşitul secolul al VIII-lea, sub presiunea sciţilor din nordul Mării Negre. în secolul al VII-lea atacă cetăţile greceşti din Ionia şi Eolida.

[4] *Cyaneele sînt stînci primejdioase,* vezi Homer, *Odiseea,* XII 55—72, pasaj tratat de Strabon în I, 2, 10. Stîncile Cyanee — azi Urek-Iaki — care înseamnă „Stîncile negre-albăstrui", au existat la intrarea în Hellespont, în Bosfor. Ele se numeau şi *Symplegade,* nume care înseamnă „Cele ce se ciocnesc", deoarece, după legendă, aceste stînci prin ciocnirea lor opreau pe navigatori să treacă prin strîmtoare. Prima corabie care a reuşit să treacă a fost corabia Argo, după care eveniment vraja care punea în mişcare aceste stînci s-a risipit. Identificarea Planetelor lui Homer cu Cyaneele şi cu Symplegadele este foarte frecventă în antichitate, vezi, de pildă, Herodot, *Istorii,* IV 85.

[5] *Mitul Planetelor.* Planetele sau „stîncile rătăcitoare" sînt o ficţiure homerică. Este vorba de stîncile strîmtorilor, temute întotdeauna de navigatori, deoarece apa, fiind mai învolburată, izbea corăbiile de ţărmul stîncos. Vezi Homer, *Odiseea* XII, 61 şi urm.

[6] Supunerea *Turdetaniei* de către fenicieni, de altfel, a întregului litoral al Baeticei, este foarte veche. Fenicienii carthaginezi, înaintea grecilor, au întemeiat colonii în Hispania pentru a exploata minele bogate de acolo.

[7] Strabon se referă aici la iberii care au căzut sub stăpînirea feniciană.

[8] *Oraşul Odysseea din Iberia* era situat în regiunea Bastetania din sud-estul Peninsulei Iberice, mai sus de Abdera, în munţi. în acest oraş se afla templul Athenei, în care se păstrau scuturi şi cioc de corăbii, semne ale rătăcirilor lui Odysseus.

vestigii atît ale rătăcirii lui Odysseus, cît şi ale altor urmări[1] ale războiului troian; ele au fost deopotrivă de dezastruoase pentru cei învinşi, cît şi pentru cuceritorii Troiei (pentru că şi aceştia, din întîmplare, au cîştigat numai o victorie cadmeană[2]), deoarece locuinţele lor au fost distruse, iar prăzile au revenit puţine fiecăruia în parte. S-a mai întîmplat cu supravieţuitorii dezastrului troian, scăpînd din primejdii, să se întoarcă spre piraterie; iar elenii, să le urmeze pilda, unii din pricina nenorocirilor abătute asupra lor, alţii din cauza dezonoarei, fiecare socotind că

ar fi cu ruşine
Vreme-ndelungată s-adaste şi goi să se-ntoarne pe-acasă[3]*,*

la ai lor. Astfel, tradiţia ne-a transmis peregrinarea lui Aeneas[4], a lui Antenor[5] şi a eneţilor[6], tot astfel şi rătăcirile lui Diomedes[7], ale lui Menelaos[8], ale lui Odysseus[9] şi ale multor altora. De aceea poetul, cum avea cunoştinţă de aceste expediţii duse pînă la capătul hotarelor Iberiei şi pentru că aflase şi despre bunăstarea acestei ţări şi despre alte avantaje ale ei (pentru că fenicienii le-au vînturat faima) a fixat aici, în plăsmuirea sa, locul de veci al sufletelor pioase şi Cîmpiile Elizee, unde Proteus[10] prezice că va locui Menelaos:

Trimis vei fi de zei la capul lumii,
Pe cîmpii Elizei, pe unde şade

---

[1]Informația îi provine lui Strabon, prin Poseidonios, de la Asclepiades din Myrlea (vezi III, 4, 3), care apăra teza călătoriilor lui Odysseus, şi a altor eroi greci înspre apus pînă în Iberia.
[2]*Victorie cadmeeană* este o expresie care califică o- biruința stearpă, fără nici un folos. Cadmos a fost, după legendă, fiul lui Agenor, regele Feniciei şi întemeietorul oraşului Theba din Beoția (cam prin secolul al XVI-lea î.e.n.). Spre sfârşitul vieții, Cadmos şi soția sa Armonia au dispărut misterios de pe tronul Thebei, ajungînd la encheleeni, în Albania actuală. Aceştia, atacați de illyri, au primit un oracol prin care li s-a anunțat că vor putea învinge pe illyri dacă vor avea în fruntea lor pe Cadmos şi Armonia. Şi, într-adevăr, spune legenda, aşa s-au petrecut lucrurile. Cadmos a devenit şi regele Illyriei, dar, după ce au avut un fiu, pe Illyrios, ambii soți au fost transformați în şerpi şi aşa au ajuns în Cîmpiile Elysee. Aceasta este deci *victoria cadmeeană.*
[3]Homer, *Iliada,* II, 298 (trad. Murnu, 281—290).
[4]*Rătăcirile lui Aeneas* (ale acelui prinț troian care a scăpat din mijlocul flăcărilor ce cuprinseseră Troia şi din dezastrul general, reuşind să salveze Zeii Penați şi să-i ducă în Italia unde a întemeiat oraşul Lavinium) constituie subiectul epopeei Eneida a lui Vergilius.
[5]*Antenor,* prinț troian acuzat de trădarea patriei.
[6]Eneții erau o populație a Asiei Mici, locuind la început în Paflagonia. După tradiție, ei au luat parte la războiul troian şi, după distrugerea Troiei, au rătăcit spre apus ajungînd prin Thracia în regiunea de nord-vest a Adriaticii, numită după ei *Veneția.* Antenor, eroul troian, li s-a alăturat şi a ajuns cu ei în acele părți ale Italiei. O ramură a lor ar fi emigrat în Gallia şi s-ar fi aşezat pe promontoriul de vest al acestei țări. pe țărmurile Oceanului Atlantic, unde în timpuri istorice locuia neamul celtic al veneților.
[7]*Rătăcirile lui Diomedes* au fost atestate pentru prima oară de Lycophron, *Alexandru,* 592 şi urm., după Timaios
[8]*Rătăcirile lui Menelaos,* vezi Homer, *Odiseea,* III, 244—304 şi IV, 78—79. Vezi şi Strabon, I, 2, 31—35 despre acelaşi subiect.
[9]Unele lecțiuni propun aci, în locul numelui lui Odysseus, pe cel al eroului atenian Menestheus, propunere pe care nu am adoptat-o. Homer cîntă pribegia lui Menestheus în *Iliada,* II, 552 şi urm.
[10]*Proteus* este în mitologia greacă o divinitate marină, fiul lui Neptun şi al Phenicei. El era paznicul turmelor marine ale tatălui său. Avea darul prevestirii, dar nu dezvăluia viitorul decît cu foarte mare greutate. Pentru a scăpa de întrebările oamenilor, avea puterea să se schimbe în orice, luînd chipuri hidoase pentru a-i speria şi a scăpa astfel de întrebări. Explicația raționalistă a acestui mit vede în Proteus imaginea naturii pe care trebuie s-o tratezi cu stăruință, pentru ca să-şi dezvăluie secretele.

Bălanul Radamantis, unde omul
Trăieşte mai ferice, că nu-i ploaie
Şi nici ninsoare nu-i, nici iarnă lungă,
Ci pururea suflare lină-adie
Din ocean şi mîngîie pe oameni[1]

Într-adevăr, aerul curat şi suflarea plăcută a zefirului sînt atribute deosebite ale acestei ţări, deoarece ea se află la asfinţit şi se bucură de căldura soarelui; de asemenea ea se găseşte ou adevărat la capătul pămîntului, unde mitul spunem că plăsmuieşte şi Hadesul. Menţiunea numelui lui Radamantis evocă un loc din preajma lui Minos, despre care Homer spune:

Atunci văzui pe Minos
Cel falnic, al lui Zeus fiu. Cu sceptru
Leit în aur; el şedea pe scaun[2].

Poeţii care i-au urmat au repetat poveşti asemănătoare, ca, de pildă, expediţia lui Heracles pentru răpirea boilor lui Geryon, la fel şi isprăvile lui pentru cucerirea merelor de aur din grădina Hesperidelor, desemnînd cu numele de Insule ale Fericiţilor nişte insule despre care ştim că şi azi se văd nu prea depărtate de promontoriile Mauritaniei din faţa Gadeirei.

14. Descoperitorii acestor ţinuturi, repet, au fost fenicienii; de fapt, cea mai mănoasă regiune, atît a Iberiei, cît şi a Libyei ei au deţinut-o, încă înaintea vîrstei lui Homer, şi au continuat să fie stăpînii acelor locuri, pîna ce romanii au pus capăt dominaţiei lor. Iată şi următoarele mărturii ale bogăţiei Iberiei: carthaginezii, cu prilejul unei expediţii întreprinse în frunte cu Barca[3], după cum relatează istoricii[4], au găsit populaţia Turdetaniei servindu-se de iesle şi de butoaie de argint.

S-ar putea presupune că, din pricina marii lor prosperităţi, oamenii din partea locului, şi mai cu seamă conducătorii lor, au avut reputaţia de longevitate[5], şi poate din acelaşi motiv Anacreon[6] s-a exprimat precum urmează:

Eu n-aş dori să am al Amaltheei[7] *Corn*
Nici să fiu rege-n Tartassos[8] *o sută şi*

---

[1]Homer, *Odiseea,* IV, 563 şi următoarele
[2]Homer, *Odiseea,* XI, 567 şi urm.
[3]Este vorba de Hamilcar Barca, tatăl Iui Hannibal, care a trăit în secolul al III-lea î.e.n. Expediția la care face aluzie Strabon aici a avut loc după înfrîngerea lui Barca de către romanii consulului Lutatius, în apropierea insulelor Egade, în acea luptă care a pus capăt primului război punic (242 î.e.n.). După această înfrîngere, Barca a trecut în Hispania şi a subjugat pe cele mai războinice neamuri din peninsulă. Turdetania a cucerit-o în anul 237 î.e.n. A întemeiat apoi un oraş pe care l-a numit după numele familiei sale, Barcino (Barcelona de azi). Pe cînd se pregătea să mute teatrul războiului în Italia, a fost ucis într-o bătălie cu vettonii, în anul 228 î.e.n.
[4]*După cum relatează istoricii.* Este vorba probabil de *Silanus* (F. Gr. Hist. 175), istoriograful lui Hannibal.
[5]Despre *longevitatea turdetanilor,* Poseidonios a cules informații de la Ephoros care, de altfel, laudă şi longevitatea arcadienilor (Fr. 112 Jacoby).
[6]*Anacreon,* poet liric grec de la mijlocul secolului al VI-lea î.e.n. Născut la Teos, el şi-a petrecut o parte din viață la Samos, apoi la Atena şi în cele din urmă probabil în Thessalia.
[7]*Amalthea* este, după legendă, fiica lui Melissos, regele Cretei; transformată în capră, ea l-a hrănit pe Zeus cînd era prunc. Unul din coarnele acestei capre a fost aşezat pe cer sub numele de *Cornul Amaltheei* sau *Cornul Abundenței* (lat. *Cornii Copiae)*
[8]*Tartessos,* insulă şi oraş al acestei insule, situat la gura rîului Baetis.

Cinci zeci de ani[1]*;*

[poate tot din aceeaşi pricină] Herodot a menţionat numele acelui rege, numindu-l Arganthonios[2]; într-adevăr, cuvintele lui Anacreon s-ar putea interpreta fie astfel, fie în sensul că el ar dori să trăiască la fel cu acest rege, fie, într-un sens mai general, adică să nu existe domnii atît de lungi, nici măcar în Tartessos. Unii autori[3] numesc Tartessos actuala Carteia.

15. Pe lîngă fertilitatea solului, turdetanii au mai avut parte de moravuri blînde şi de bune rînduieli de stat. Chiar şi celticii au avut de cîştigat din aceste roade, datorită vecinătăţii sau, cum s-a exprimat Polybios[4], mulţumită înrudirii dintre ei, numai că celticii au tras mai puţine foloase; ultimii trăiesc cel mai des în confederaţii.

Turdetanii, mai ales cei situaţi la Baetis, şi-au schimbat cu desăvîrşire felul de viaţă după cel al romanilor, nemaiaducîndu-şi aminte nici măcar de limba[5] lor. Cei mai mulţi au devenit latini[6] şi au primit la ei colonişti romani, încît puţin lipseşte să nu fie şi ei în întregime romani. Oraşele actuale cu populaţie mixtă, cum sînt Pax Augusta[7] la celtici, Augusta Emerita[8] la turduli, Caesaraugusta[9] la celtiberi şi alte cîteva colonii dovedesc schimbarea formei lor de stat pomenită mai sus. Iar acei dintre iberi, cîţi au îmbrăţişat noii regim, se numesc stolati[10]; printre ei se numără şi celtiberii, care erau socotiţi odinioară cei mai feroci dintre toţi.

Acestea le-am avut de spus despre turdetani.

CAPITOLUL 3

---

[1]Fr. 16 Page, citat de Ephoros

[2]*Arganthonios* a fost un rege al Tartessului. Herodot *Istorii,* I, 163, relatează despre el că a trăit 120 de ani şi a domnit 8C Acelaşi autor (I 165) povesteşte că Arganthonios era mort de multă vreme cînd foceenii au întemeiat în Corsica oraşul Alalia (azi Aleria). Acest oraş a fost fundat cu aproximație în 565— 56C î.e.n. Prin urmare Arganthonios trebuie să fi trăit în sec. VII—VI î.e.n.

[3]Se referă la Ephoros. Plinius, *Naturalis Historia,* III, 7, dă aceeaşi informație· *Tartessos a Graecis dicta.* Appian, *Iberica,* 7 şi 267, crede că numele *Carteia* provine, printr-o evoluție fonetică, din *Tartessos.*

[4]Despre moravurile celților care locuiesc lîngă turdetani vorbeşte Polybios în *Istorii,* XXXIV, 9, 3. Este vorba de celții din sud-vestul Peninsulei Iberice, înrudiți cu ceilalți celți din Iberia şi ajunşi aici cu acelaşi val.

[5]Se pare că turdetanii sînt singurul popor iber care şi-a uitat limba la data la care se referă Strabon. Artemidoros fr. 22 (= p. 28 Hagenow) susține că Turdetania a fost complet romanizată pe timpul său, deci în jurul anului 100 î.e.n.

[6]Adică au obținut *Ius Latii* sau simplu *Latium* care este „dreptul latin" al popoarelor unite cu republica romană. Pe baza acestui drept, aceste popoare au primit *Nomen Latinum,* care a fost acordat şi populației din Carteia în 171 î e.n., dar colonizarea şi extinderea acestui drept a luat caracter de masa pe timpul lui Caesar, între 48 şi 44 î.e.n. Vezi A. Garcia y Bellido, *La peninsula iberica en los comienzos de su historia,* Madrid, 1953.

[7]*Pax Augusta* (sau *Pax Iulia)* — azi Beja, la 125 km sud-est de Lisabona — este un oraş situat pe rîul Anas, în sudul Lusitaniei. Este denumire dată pe timpul lui Augustus, cînd s-a întemeiat sau s-a amplificat cu colonişti romani o localitate veche, în jurul anului 25 î.e.n.

[8]*Augusta Emerita* — azi Merida — era o colonie romană aşezată pe malul drept al rîului Anas în Lusitania. A fost întemeiată de Augustus, după războiul cu cantabrii (în 25 î.e.n.).

[9]*Caesaraugusta* — azi Saragoza — era un oraş roman în Hispania Tarraconensis, pe Ebru. înaintea venirii romanilor oraşul se numea *Salduba.* A fost colonizat cu veterani romani, după războiul cu cantabrii (25 î.e.n.).

[10]*Stolati,* adică îmbrăcați în *stola* care era îmbrăcămintea femeilor de rang, a preoților şi a cîntăreților din liră. Corectarea încercată a acestui cuvînt şi înlocuirea lui cu *togati* este arbitrară.

1. Pornind acum din nou de la Promontoriul Sacru, doar pe celălalt versant al coastei, înspre Tag, dai mai întîi de un golf; urmează apoi capul Barbarium[1] şi, în apropierea lui, gurile Tagului, pînă la care, în linie dreaptă pe mare, sînt zece stadii [1,85 km]; pe acest cap geografic se află un turn situat la zece stadii [1,85 km][2] de la ţărm. În această parte a coastei[3] se găsesc şi nişte estuare, dintre care unul, de la sus-numitul turn înaintează spre interior mai bine de 400 de stadii [73,99 km][4], unde vasele se aprovizionează cu apă potabilă. În fundul estuarului este situată <Sa>lacia[5]. Tagul are lărgimea gurii sale cam de 20 de stadii [3,7 km][6] şi o mare adîncime, astfel încît vase de 10.000 de amfore[7] îl pot urca. În timpul mareelor, în cîmpiile mai sus situate se formează două estuare, astfel că se călătoreşte pe apa mării pînă la 150 de stadii [27,75 km][8] spre interior şi în acest fel devine navigabilă însăşi cîmpia; în estuarul situat mai sus e cuprinsă şi o insulă cam de 30 de stadii [5,549 km] lungime şi ou o lăţime puţin mai mică decît lungimea; ea are o vegetaţie luxuriantă şi vii bogate. Această insulă se află în dreptul oraşului Moron[9], şi el cu o bună poziţie, pe un munte din apropierea rîului *şi* cam la 500 de stadii [92,49 km] depărtare de mare; oraşul are în jur cîmpii mănoase, iar căile de acces pînă la el se parcurg uşor pe o mare porţiune chiar cu vase mari, apoi în rest, numai ou ambarcaţii pentru rîuri. Mai sus de Moron, se poate naviga spre interior, pe o distanţă încă şi mai lungă. De acest oraş s-a servit ca bază de operaţii Brutus, supranumit Callaïcus[10], cînd a purtat război împotriva lusitanilor şi i-a învins[11]. Pe malurile Tagului, Brutus a construit oraşul Olosipon[12], ca să dispună liber[13] de circulaţia pe fluviu şi de aprovizionarea cu cele de trebuinţa, astfel că, dintre oraşele situate pe Tag, acestea două sînt cele mai puternice. Fluviul are mult peşte şi este plin de scoici. Izvorînd de la celtiberi, el curge pe la vettoni[14], carpetani şi lusitani, în direcţia apusului echinocţial[15], fiind, pînă la un anumit punct, paralel cu Anas şi cu Baetis, apoi se desparte de ele, cînd acestea cotesc spre coasta sudică.

---

[1]*Capul Barbarium,* sau *Cepresicum,* se afla în Lusitania, la țărmul Oceanului, în apropierea actualei Lisabona, corespunde Capului Espichel.
[2]Textul în acest loc este corupt şi prezintă lacune. Turnul menționat mai jos şi completat aici se afla probabil în locul actualului far Espkhel, pe capul geografic cu acelaşi nume.
[3]Deci la înălțimea capului Espichel. Este vorba de estuarele Rio Marateca şi Rio Sado, unite printr-un braț de apă.
[4]Există 30 km de la cap pînă la intrarea estuarului şi alți 40 de acolo pînă la Salacia.
[5]Paranteza conține o restituire a lui C. Müller, *Index variat lectionis,* p. 954, col. 1 şi 2.
[6]Azi 3 km
[7]Adică de 260 tone. Vezi F. Benoit, *Gallia,* suppl. XIV, 1961, 162—164
[8]Mareele urcă azi în aceste părți pînă la 50 km.
[9]*Moron,* localitate incertă (aceeaşi cu *Myrobriga* lui Ptolemeu — zkc C. Müller *Index variae lectionis,* p. 954, col. 2, 1. 44). Ar putea să fie Arunci de azi nu departe de Sevilla, sau poate mai degrabă Abrantes, la 15 km mai sus de Constancia.
[10]*Brutus Callaïcus* este *Decimus Iunius Brutus Callaïcus,* fiul lui M. Iunius Brutus tribunul din 195 î.e.n. şi fratele mai tînăr al lui M. Iunius Brutus, consulul din 178 î.e.n. Brutus Callaïcus a fost consul în 138 î.e.n., iar în 137 î.e.n, a învins pe lusitani şi pe callaici. Vezi Appian, *Bellum Hispaniense,* 73: Titus Livius, *Epitome* LV, *Eutropius,* VI, 19; Plutarh, *Tiberius Cracchus,* 21, 1
[11]Probabil în 136 î.e.n.
[12]*Oliosipon* sau mai bine *Olysipon (Olisipo)* pentru varianta acestui nume, vezi C. Müller, *Index variae lectionis,* p. 955, col. 1, r. 12; era un oraş al Lusitaniei, actuala Lisabona. A fost fortificat de Brutus.
[13]În text κλείδροις „ca de cheile" fluviului, în loc de πλευροῖς din manuscrise; este corectura lui A. Meinecke, aprobată de C. Müller.
[14]*Ținutul vettonilor* se afla în Lusitania, regiunea Estramadura de azi.
[15]Adică spre vest, sud-vest.

2. Oretanii[1], situaţi mai sus de munţii pomeniţi mai înainte[2], sînt populaţia cea mai sudică a Lusitaniei, întinzîndu-se pînă la coasta Iberiei, din partea interioară a Coloanelor. După ei, spre miazănoapte, se întîlnesc carpe-tanii, apoi vettonii şi vaccaeii[3], pe la care curge Durios[4], rîu ce poate fi traversat în oraşul Acontia[5] al vaccaeilor. Callaïcii[6] sînt ultimii ei locuitori, care ocupă o bună parte din regiunea muntoasă; din această pricină şi pentru că sînt aprigi în luptă, numele lor s-a dat ca poreclă învingătorului[7] lusitanilor şi tot datorită lor cea mai mare parte a lusitanilor se cheamă şi azi callaïci. Cele mai importante oraşe ale Oretaniei[8] sînt Castalon şi Oria[9].

3. Lusitania[10] este cea mai mare dintre regiunile neamurilor iberice aşezate în partea de miazănoapte a Tagului şi cea împotriva căreia romanii au purtat cel mai lung război. Această regiune este mărginită, în partea de miazăzi, de Tag, înspre apus şi miazănoapte, de Ocean, iar înspre răsărit, de carpetani, vettoni, vaccaei şi callaïci[11], [ca să menţionez doar] cele mai cunoscute din neamurile iberice; pe celelalte nu merită să le pomenim cu numele, din pricina micimii şi a obscurităţii lor; contrar contemporanilor noştri, unii autori[12] îi numesc şi pe aceştia lusitani.

Înspre răsărit, callaïcii se învecinează cu neamul asturilor[13], cu celtiberii, iar ceilalţi, numai cu celtiberii.

Lungimea Lusitaniei este de 3.000 de stadii [554,9 km][14], iar lăţimea, pe care o formează coasta

---

[1] *Oretanii* locuiau la hotarele dinspre Baetica ale Hispaniei Tarraconensis, în munții *Iuga Oretana* (Sierra Morena) pe fluviul Anas. Oraşele lor principale erau Castalon şi Oretum şi ocupau un teritoriu bogat în zăcăminte de aur şi de alte metale.

[2] În III, 2, 3. Este vorba de lanțul munților Sierra Morena şi Sierra de Guadalupe.

[3] *Vacceii,* populație străveche din nord-vestul Hispaniei Tarraconensis. Oraşele lor principale erau Palantia *(Palencia)* şi Cauca *(Coca).*

[4] *Durios* — azi Duero — fluviu al Peninsulei Iberice, formîn 1 hotarul dintre lusitani şi callaîci; se varsă în ocean pe coasta de vest a Iberiei.

[5] *Acontia* (aceeaşi cu *Acuteia* menționată de *Stephanos Bizantinul:* Ἀκούτεια πόλις 'Ιβηρίας, καθά Στράβων ἐν-τφ τρίτφ · „Acuteia, oraş iberic, după relatarea lui Strabon, în cartea a III-a"' era un oraş situat pe Durios, la vaccei. Nu se cunoaşte precis locul unde era situat. Probabil s-a aflat în apropierea localității *Ocelodurum,* aceeaşi se pare cu *Gella* lui Ptolemeu, identificată ipotetic cu *Zamora.*

[6] *Callaïcii,* populație preromană din regiunea Gallaecia (Galicia), în nord-vestul Peninsulei Iberice, pe valea fluviului Minius (Minho), între Durios şi golful Aquitanicum (Biscaya).

[7] Este *Decimus Iunus Brutus Callaïcus,* consul în 138 î.e.n., biruitor în 136. Pentru războaiele romanilor în Spania, vezi M Simon, *Roms Kriege in Spanien 154—133 v. Chr.,* Frankfurt am Main, 1962, p. 160 şi urm., 169 şi urm., pentru expediția lui D Iunius Brutus. În războiul contra lusitanilor, Brutus s-a servit de oraşul Moron ca de o bază întărită.

[8] În descrierea Peninsulei Iberice făcută de Strabon, J. Valleja, *Un pasaje de Estrabon dislocado,* Emerita Madrid, XX, 1952, 461-466, consideră că acest pasaj din III, 3, 2 nu-i nevoie să fie corectat, dacă se trece la III, 4, între 14 şi 15.

[9] *Oria* (poate aceeaşi cu *Orisia* a lui Stephanos din Bizanț; cu *Oretum,* după Ptolemeu, *Geografia,* II, 6, 58), oraş al oretanilor situat nu departe de Baza. Regiunea e bogată în mine de argint. A fost identificat cu probabilitate cu *Nuestra Señora de Oreto,* pe Rio Jabalon, la 30 km vest de Valdepeñas.

[10] *Lusitania,* regiune situată în partea de sud-vest a Peninsulei Iberice. Corespunde unei părți din Spania actuală şi Celei mai mari părți din Portugalia. înglobata de romani în Hispania Ulterior, a fost constituită de Augustus în provincie aparte.

[11] Aceste limite ale Lusitaniei corespund diviziunii instituite de Augustus între 19 şi 7 î.e.n.

[12] Este vorba de Poseidonios şi de izvoarele sale, precum şi de Polybios, *Istorii,* XXXV, 2.

[13] *Asturii* sînt locuitorii antici ai regiunii Asturia, în nord-vestul Hispaniei, vecini cu callaïci. Sub Antoninus Pius, teritoriile asturilor şi ale gallaecilor au fost despărțite de Hispania Tarraconensis şi instituite în provincia *Gallaecia et Asturia.*

[14] În manuscrise apare cifra de 13.000 de stadii, ceea ce este imposibil; ea a fost înlocuită de editorii

răsăriteană pînă unde se apropie de ţărmul potrivnic este mult mai mică[1]. Această coastă de răsărit este înaltă şi abruptă, dar regiunea care se întinde mai jos de ea este în întregime o cîmpie, pînă la mare, în afară de cîţiva munţi nu prea înalţi; de aceea şi Poseidonios spune că Aristotel nu socoteşte corect că acest ţărm şi cel al Maurusiei ar fi pricina fluxurilor şi a refluxurilor. Într-adevăr, Aristotel spunea că marea este respinsă în acele locuri, deoarece promontoriile sînt înalte şi abrupte[2] şi se împotrivesc cu putere valului, împingîndu-l spre ţărmul potrivnic...[3] asupra Iberiei, ale cărei coaste din faţa lor sînt, în cea mai mare parte a lor, nisipoase şi joase, dînd astfel o explicaţie corectă.

4. Ţinutul despre care vorbim este prosper şi este brăzdat de rîuri mari şi mici, toate curgînd dinspre părţile răsăritene, parallel cu Tagul; cele mai multe dintre ele pot fi urcate cu vasele şi conţin firişoare de aur în mari cantităţi. Cele mai cunoscute dintre rîurile situate dincolo de Tag sînt: Munda[4], care este navigabil doar pe o mică porţiune, şi Vacua[5], la fel; după ele urmează Durios, al cărui curs vine de departe [şi trece] pe la Numanţia[6] şi prin multe alte localităţi ale celtiberilor şi ale vaccaeilor; el poate fi urcat cu vase mari pe un parcurs de aproximativ 800 de stadii [147,98 km][7]. Urmează apoi alte cîteva rîuri, iar după ele, Lethe[8], pe care unii îl numesc Limaia[9], iar alţii, Belion. Şi acesta curge de la celtiberi şi de la vaccaei, ca şi rîul Baenis[10], ce-i urmează şi care este numit de alţi autori şi Minius[11]; acesta este cel mai mare dintre rîurile Lusitaniei, navigabil şi el pe o porţiune de 800 de stadii [147,98 km]. Poseidonios susţine că şi acest rîu curge de la cantabri; la revărsarea sa se află o insulă[12] şi două curburi ale ţărmului cu cîte un port fiecare.

Se cuvine, negreşit, să lăudăm natura acestor locuri, deoarece rîurile au ţărmuri destul de înalte pentru a primi în albia lor apa mării, cînd dă navală pe uscat, astfel că ea nu se revarsă peste maluri, nici nu inundă cîmpiile.

Acest rîu constituie limita expediţiei lui Brutus; dincolo de el se află mai multe alte rîuri paralele cu cele

---

moderni cu 3.000.

[1]De maximum 400 km, adică 2.000 de stadii.

[2]Aristotel credea într-adevăr că Lusitania şi Mauritania sînt simetrice de cele două părți ale Coloanelor lui Heracles şi le prezenta ca pe nişte faleze.

[3]Textul este corupt

[4]*Munda* (în manuscrise Muliadas) rîu al Lusitaniei, azi Mondego.

[5]*Vacua, azi* Vuga, rîu al Lusitaniei ce se varsă în Oceanul Atlantic.

[6]*Numantia,* azi Garry, vestit oraş din Hispania Citerior situat în regiunea arvacilor, în apropierea izvoarelor fluviului Durios (Duero). În timpul celei de-a patra ofensive romane împotriva Hispaniei, acest oraş a fost centrul rezistenței iberilor. In 137 î.e.n., numantinii i-au impus consulului Mancinus o pace ruşinoasă pentru romani, pe care a încălcat-o Scipio Aemilianus în 134 î.e.n Acesta, însărcinat cu războiul Numantiei, a cucerit acest oraş în 133 î.e.n. Asediații, după ce au ars toate bogățiile s-au ucis între ei, pentru a nu ajunge pe manile romanilor.

[7]Deci aproape pînă la Barca d'Alva, la actuala frontieră a Portugaliei, unde într-adevăr se opreşte navigația fluvială.

[8]*Lethe,* azi *Lima;* numele este furnizat de Poseidonios, tradus *Oblivio* (vezi Sallustius, Historia, III 44 etc), care constituie de fapt o adaptare latină a numelui *Obelio* format pe *Belio* cu prefixul iber. o. *Limaia* (lat. *Limia)* provine de la Artemidoros de la care l-a preluat Plinius, *Naturalis Historia,* IV, 115.

[9]*Limaia (Limia),* azi *Lima,* izvorăşte din lacul Antela sau *Belon,* situat mult mai la vest. Eroarea i se datorează lui Polybios şi ea semnalează limitele atinse de explorarea romană în aceste părți ale Iberiei, în vremea acelui autor.

[10]*Baenis* sau *Minius,* azi Minho, este exagerat numit de Strabon „cel mai mare rîu al Lusitaniei", avînd un curs doar de 800 de stadii (deci 148 km); izvora din munții gallaecilor şi nu atingea provincia Lusitania. Numele său Baenis este atestat numai de Strabon. Groskurd crede că Strabon a confundat Minius cu Nebis — azi Neyva — şi deci Baenis ar corespunde acestuia din urmă.

[11]*Minius* este nume furnizat de Poseidonios, cel de Baenis sau Baetis (vezi *Baetis* la Appian, *Iberia,* 301) de Polybios sau de Pytheas. Rîul, azi, este navigabil numai pe o porțiune de 100 km.

[12]Se presupune a fi insula *Insua,* care totuşi nu corespunde decît cu unele concesii acestei descrieri

înşirate mai sus.

5. Ultimii locuitori sînt artabrii, aşezaţi în preajma capului numit Nerion, care formează capătul coastei apusene şi de miazănoapte a Iberiei. Împrejurimile acestui cap sînt locuite de celtici[1], care sînt înrudiţi cu celticii de pe rîul Anos. Ultimii împreună cu turdulii, făcînd o expediţie în aceste locuri, se spune că s-au răsculat, după ce au traversat rîul Limaia; cu prilejul revoltei, pierzîndu-şi căpetenia, s-au statornicit aici, risipindu-se prin ţinut. De la această împrejurare şi-a tras şi rîul numele de Lethe[2]. Artabrii au oraşe dese, îngrămădite într-un golf, pe care navigatorii şi cei care călătoresc prin locurile din apropiere îl numesc portul artabrilor[3]. Contemporanii noştri numesc pe artaibri, arotrebi[4].

Cam treizeci de neamuri ocupă spaţiul dintre Tag şi artabri. Deşi această regiune este înfloritoare în privinţa roadelor cîmpului, a animalelor şi a bogatei producţii de aur, de argint şi de alte metale asemănătoare, totuşi cea mai mare parte a locuitorilor ei, părăsind felul de viaţa întemeiată pe produsele solului, s-au dedat pirateriei şi unui război fără sfîrşit atît în sînul lor, cît şi împotriva vecinilor pe care-i atacau traversînd Tagul. Lucrurile s-au petrecut astfel, pînă ce romanii le-au pus capăt, umilindu-i şi preschimbîndu-le majoritatea oraşelor în simple cătune; pe alţii, silindu-i să convieţuiască cu coloniştii romani, i-au învăţat să ducă un trai mai bun[5]. Felul de viaţă nenormat de legi l-au început muntenii, după cum era şi firesc, pentru că, locuind într-un ţinut sărac şi cîştigînd puţin, au lăcomit la bunurile altora. Cei atacaţi, la rîndu-le, preocupaţi să-i respingă, şi-au părăsit de nevoie grija propriilor preocupări, astfel că, în loc de a lucra pămîntul, se războiau şi ei, şi urmarea a fost că ogorul neîngrijit încetă să le mai dea belşugul de roade şi să fie populat de hoţi.

6. Se spune[6], aşadar, că lusitanii sînt destoinici în întinderea curselor, ageri la minte în a se instrui, iuţi, uşori şi supli; practică un mic scut, cu diametrul de doi coţi, scobit în faţă, pe care-l atîrnă de gît cu curele, pentru că acest fel de scut nu are nici torţi şi nici mîner. În afară de aceste arme[7], ei mai poartă un pumnal sau un cuţit[8]. Cei mai mulţi îmbracă pieptare de in, doar puţini se folosesc de zale şi de cască în trei colţuri; toţi ceilalţi întrebuinţează căşti din tendoane. Pedestraşii poartă pulpare *şi* fiecare mai multe suliţe; unii se servesc şi de lance; vîrfurile ei sînt de bronz.

Se povesteşte[9] că unii dintre lusitani, care locuiesc pe malurile rîului Durios, duc o viaţă spartană; astfel, aceştia se ung cu ulei de două ori [pe zi] şi fac băi de aburi în etuve de pietre încălzite la foc, se spală cu apă rece şi mănîncă o singură dată pe zi, frugal şi curat.

Lusitanii practică jertfele; ei cercetează măruntaiele, fără să le extragă; examinează şi vinele din piept şi

---

[1]*Celticii* de la *capul Nerion* erau înrudiți cu cei din Celtiberia. Ei s-au aşezat în Iberia în timpuri străvechi, o dată cu cei din Gallia.

[2]Explicația de mai sus nu are valoare ştiințifică. Ea aparține, probabil, lui Asclepiades din Myrlea.

[3]*Portul artabrilor (Artabrorum portus)* se afla în colțul de nord-vest al Peninsulei Iberice, lîngă golf, aproape de actualul oraş Coruña.

[4]*Artabrii,* numiți pe vremea lui Strabon *arotrebi* (Arotrebae) şi *arrotrebi* (Arrotrebae) de Plinius, *Naturalis Historia,* IV, 115 şi 119, erau o populație din neamul lusitanilor, situați ultimii spre nord-vestul Peninsulei Iberice, lîngă promontoriul Nerium *(Artabrum),* în provincia Gallaecia şi Asturia. Regiunea lor era bogată în minereuri.

[5]Izvorul pentru acest pasaj este Poseidonios, care face aluzie la măsurile luate de Brutus Callaïcus, pomenite aici de Strabon; despre ele vorbeşte amănunțit şi Appian, *Iberica,* 301—309.

[6]*Se spune* — se referă la Poseidonios. Despre temele excepționale în etnografia antică, tratate aici şi în paragraful următor, vezi K. Trüinger, *Studien zur Geschichte der griechisch-romischen Ethnographie,* Diss. Bâle, 1918.

[7]Pluralul acesta care urmează după menționarea unui singur obiect, scutul, face să se presupună o lacună în fraza precedentă.

[8]Poate în textul originar a fost menționată, printre armele lusitanilor, şi sabia cu două tăişuri, ξίφος ἀμφίστομον descrisă de Diodor din Sicilia, *Biblioteca,* V 33,3 şi 54, şi menționată înainte de pumnal, παροξιφίς.

[9]Poseidonios face referire aici la Asclepiades din Myrlea. Vezi III, 4, 3.

fac prevestiri atingîndu-le; consultă şi viscerele umane ale prizonierilor de război; după ce aruncă mantale peste ei şi haruspicele loveşte victima sub viscere, se obţin primele prorociri din căderea ei. Tăind apoi mîinile drepte ale captivilor, le oferă ca ofrande [zeilor][1].

7. Toţi muntenii sînt sobri, beau numai apă şi se culcă pe pămînt, lăsîndu-şi părul să crească lung ca la femei; în luptă însă îl leagă strîns pe frunte. Se (hrănesc mai ales cu carne de ţap; zeului Ares îi jertfesc ţapi, prizonieri de război şi cai; obişnuiesc să facă şi hecatombe din fiecare soi de victime, ca elenii, după cum spune şi Pindar:

Din toate să jertfească o sută

Ei organizează şi întreceri gimnice, hoplitice şi hipice, care constau din pugilat, curse şi lupta de hărţuială angajată pe trupe.

Muntenii se hrănesc două părţi ale anului cu ghindă de stejar după ce o usucă şi o pisează, fac apoi din ea făină şi pîine care se conservă multă vreme. Beau şi bere, dar vinul îl folosesc rar; puţinul de care dispun îl consumă repede la ospeţele cu rudele; în loc de ulei întrebuinţează untul. Se ospătează şezînd pe scaune clădite în jurul peretelui, pe care se aşază după vîrstă şi cinstire; mîncarea se serveşte de jur împrejurul sălii. Cînd vine rîndul băuturii, încep să danseze executînd mişcări în sunet de flaut şi de trompetă, dar şi săltînd şi lăsîndu-se pe vine[2]; în Bastetania[3] dansează şi femeile împreună cu bărbaţii, prinzîndu-se de mîini unul în faţa celuilalt.

Toţi se îmbracă în negru, cel mai des cu mantale, cu care se şi acoperă cînd se culcă pe paturi din fîn[4]. Folosesc vase ceruite, la fel ca celţii. Femeile poartă mantii şi rochii înflorate.

În loc de monede, unii se servesc de...[5], iar cei situaţi mai în adîncul regiunii fac schimb de produse sau fac plăţile decupînd lame de argint.

Pe condamnaţii la moarte îi aruncă de pe stînci, iar pe paricizi îi lapidează departe de munţi şi de rîuri[6]. Căsătoriile lor se celebrează la fel ca la greci[7]. Pe cei stinşi de vreo boală, cum făceau egiptenii în vechime, îi expun în stradă pentru a primi sfatul celor care au fost încercaţi de aceeaşi suferinţă.

Pînă la cucerirea lui Brutus[8], ei foloseau bărci din piei cu care străbăteau mareele şi lacurile cu apă scăzută; acum ci au pînă şi bărci construite dintr-o singură bucată de lemn, dar acestea sînt rare.

Sarea lor este roşie, dar după ce-o macină devine albă.

Aşa este, deci, după cum spuneam, felul de viaţă al muntenilor, mă refer la populaţiile care mărginesc coasta nordică a Iberiei, la callaïci, asturi, cantabri pînă la vasconi[9] şi la Pirinei, pentru că felul de trai al tuturor acestora este acelaşi. Eu şovăi să dau mai multe nume, ferindu-mă de grafia lor neobişnuită, doar dacă nu face

---

[1]*Jertfele umane* au existat la mai multe popoare antice. Vezi, de pildă, jertfele umane la galii, Caesar, *Bellum Gallicum,* VI, 16, 2—4; la tauri, Herodot, *Istorii,* IV, 103 etc. şi chiar la geto-daci (solul trimis la Zamolxis). Le-au practicat în vremuri vechi şi grecii.

[2]Figură de dans asemănătoare cu săritura bascilor.

[3]*Bastetania* (actuala *Murcia),* regiune a Hispaniei Tarraconensis, populată de bastetani.

[4]După corectura lui C. Müller, *Index vanae lectionis,* p. 951 şi 956.

[5]Lacună în text.

[6]În loc de *frontieră,* corectura lui C. Müller, *Index variae lectionis,* pp. 955 şi 956.

[7]Analogia cu obiceiurile grecilor (căsătorie, dansuri, concursuri) o face Poseidonios probabil pe temeiul informațiilor lui Asclepiades din Myrlea.

[8]Înainte de expediția lui Brutus Callaîcus, deci înainte de 137 î.e.n.

[9]*Vasconii,* populație a Hispaniei Tairraconensis, aşezați la nord de fluviul Iberus {Ebru), între canțabri şi iaccetani. Numele lor îl aminteşte pe al bascilor actuali.

cuiva plăcere să audă denumiri ca pleutauri[1], bardyeţi[2], allotrigi[3] şi altele mai urîte şi mai nedesluşite încă decît acestea[4].

8. Caracterul lor aspru şi grosolan nu provine numai din războaiele continue purtate, ci şi din aşezarea lor la capătul pămîntului. Drumul pe apă pînă la ei este lung, la fel şi căile de uscat şi, comunicînd greu cu alţi oameni, ei şi-au pierdut sociabilitatea şi umanitatea. Azi totuşi[5] ei suferă mai puţin de acest neajuns, datorită păcii instaurate şi a frecventării lor de către romani; cei care se împărtăşesc mai puţin de acest avantaj sînt mai greoi şi mai sălbatici. Aflîndu-se într-o astfel de stare nenorocită datorată atît depărtării lor, cît şi prezenţei munţilor[6], pe drept cuvînt unora li s-a format o astfel de fire ciudată. Dar acum, aşa cum spuneam[7], toate războaiele au încetat, deoarece acei care s-au ţinut pînă în prezent de pră-dăciuni, mai ales cantabrii şi vecinii lor, au fost supuşi de Caesar Augustus[8] şi, în loc de-a mai face incursiuni de jaf pe pămîntul aliaţilor Romei, ei luptă astăzi pentru romani. Aşa sînt şi coniacii[9] şi seminţiile care locuiesc la izvoarele Ebrului...[10] în afară de plentuişi[11]. Iar urmaşul lui Augustus, Tiberius[12], statornicind pe acele meleaguri un corp de armată de trei legiuni[13], care au fost desemnate de Caesar Augustus, a izbutit nu numai să-i pacifice, ci şi să-i civilizeze pe unii dintre ei.

CAPITOLUL 4

---

[1]*Pleutaurii* (C. Müller propune pleutabri) locuiau în nordul Hispaniei, la izvoarele Ebrului. Nu sînt atestați decît la Strabon. Unii învățați consideră că sînt aceiaşi cu *pelendonii* lui Ptolemeu. Alți autori îi identifică cu *plentuişii,* din III, 3, 8.
[2]*Bardyeții* (sau *bardylii* şi *bardyaln),* vezi C. Müller, *Index variae lectionis,* p. 958, col. 1, r. 58) erau o populație situată în nord, la golful Galatic al Hispaniei între conisci la vest, veroni la sud, vasconi la est, oceanul la nord, ocupînd deci regiunea actuală Guipuzcoa, coborînd însă pînă la Ebru.
[3]*Allotrigii,* populație a Hispaniei, probabil aceeaşi cu *Autrigones* ai lui Plinius, *Naturalis Historia,* III, 27, care ocupau teritoriul de pe țărmul mării între Bilbao şi Santander, întinzîndu-se pînă aproape de Burgos.
[4]Vezi aceeaşi observație la Pomponius Mela, *De Chorografta,* III 15 care are acelaşi izvor ca Strabon, adică Poseidonios.
[5]Observațiile ce urmează, referitoare la binefacerile celebrei *Pax Romana,* aparțin lui Strabon însuşi şi se datorează propagandei imperiale în această direcție, care se resimte din anul 13 î.e.n. cînd s-a ridicat *Ara pacis* „Altarul Păcii".
[6]În loc de „prezenței munților", A. Meinecke propune „asprimea climatului".
[7]În III, 3, 5.
[8]*Augustus,* cu numele său întreg *C. Iulius Caesar Octavianus Augustus,* este primul şi cel mai vestit împărat roman (27 î.e.n. - 14 e.n.).
[9]*Coniacii* (după C. Müller, *Index variae lectionis,* p. 956, col. 1, 160, ei sînt aceiaşi cu concanii, nume care este menționat de *Horatius, Pomponius Mela* şi de *Sdius Italicus,* sînt o populație antică a Spaniei, din neamul artabrilor, situați de Ptolemeu în jurul oraşului *Cucana,* azi Congas, vecini cu neamul orniacilor. Unii îi consideră identici cu coniscii.
[10]Lacună în text.
[11]*Plentuişii.* Numele de *plentuişi* este corupt. Este vorba poate de *pleutatthi* sau de *blendii,* nume provenit de la portul Blendium pomenit de Plinius, *Naturalii Historia,* IV 111, C. Müller, *Index variae lectionis,* p. 956, col. 1 şi 2, propune *bellii* şi *tytthu* sau *tuişii.* Par să fi fost aşezați în nordul Peninsulei Iberice.
[12]*Tiberius,* sau *Tiberius Claudius Nero,* este al doilea împărat roman, succesorul lui Augustus şi fiul lui Tiberius Nero şi al Liviei.
[13]Aceste legiuni sînt a IV-a *Macedonica,* a VI-a *Victrix* şi a X-a *Gemina,* care au fost menținute în nordul Spaniei, după ce ultima din celelalte 4 ooupate cu pacificarea cantabrilor a fost transferată pe frontul Rinului, spre anul 18 î.e.n.

1. Rămîne să descriem acum coasta dinspre noi a Iberiei, de la Coloanele lui Heracles pînă la Pirinei şi întreg interiorul situat mai sus de ea, a cărui lăţime este schimbătoare, iar lungimea are ceva mai mult de 4.000 de stadii [739,9 km][1]. Lungimea coastei în sine — s-a arătat mai înainte — are chiar cu 2.000 de stadii [369,96 km] mai mult[2]. Astfel, se dau ca distanţe, de la muntele Calpe situat la Coloane, pînă la Carthagina Nouă[3], 2.200 de stadii [406,96 km][4]; acest ţărm este locuit de bastetani, numiţi şi bastuli[5], şi în parte şi de oretani. Apoi, de la Carthagina Nouă pînă la Ebru, aproape tot atîtea stadii; această porţiune o ocupă edetanii[6]. Partea interioară a Ebrului pînă la Pirinei şi la Trofeele lui Pompeius[7] măsoară 1.600 de stadii [296 km][8]; aici locuiesc cîţiva ede-tani şi, în rest, aşa-numiţii indikeţi[9], împărţiţi în patru seminţii.

2. Începînd acum descrierea în amănunt de la muntele Calpe înainte, în primul rînd se arată lanţul munţilor Bastetaniei şi al oretanilor, acoperit de o pădure deasă cu copaci înalţi; el desparte coasta de inima uscatului[10]. Şi aici se află în multe părţi mine de aur şi de alte metale. Primul oraş, situat pe acest litoral, este Malaca[11], deopotrivă depărtat de Calpe ca şi Gadeira; el constituie piaţa de mărfuri pentru numizii[12] de pe ţărmul potrivnic şi are însemnate sărării. Unii autori socot acest oraş unul şi acelaşi cu Mainake[13], pe care tradiţia ni l-a transmis ca pe ultimul oraş foceean întemeiat înspre asfinţit; dar lucrurile nu stau astfel[14], ci Mainake se află la o depărtare mai mare de Calpe şi a fost distrus cu desăvîrşire, păstrîndu-i-se doar vestigiile în incinta unui oraş elen; în schimb, oraşul Malaca este situat mult mai aproape de Calpe şi este fenician ca înfăţişare.

---

[1]În loc de 1.200 km care sînt de fapt.
[2]Ea are deci 6.000 de stadii adică 1.110 km, ceea ce s-a arătat în III, 1, 3.
[3]Carthagina Nouă a fost fundată în 228 î.e.n.
[4]De fapt 450 km, urmînd coasta.
[5]Bastetanii, numiți şi bastuli, locuiau în sud-estul Hispaniei Tarraconensis, pe coastele Mediteranei. Vezi Strabon, III, 2, 1.
[6]*Edetanii* sînt locuitorii Edetaniei, o regiune a Hispaniei Tarraconensis în munții Idubeda (Sierra de Cuenca), în bazinul rîului Turia (Guadalaviar). Oraşele cele mai de seamă ale edetanilor erau Edeta (azi Liria), Segobriga (Cuenca), Saguntum (Murviedro), Valentia (Valencia). Par a fi aceiaşi cu *sedetanii.*
[7]*Trofeele lui Pompeius* (lat. *Tropaeum Pompeii)* era o localitate situată pe drumul de uscat ce duce din Italia în Spania, în Pirinei, mai sus de actualul Iuncera, aproape de Bellegarde. Un monument ridicat la trecătoarea Perthus, lîngă Bellegarde, a dat nume localității. Poate a existat numai monumentul.
[8]De fapt sînt cu ceva mai mult de 310 km urmînd coasta.
[9]*Indiketii* sau *indigetii* locuiau în colțul de nord-est al Peninsulei Iberice, în Pirinei la actuala trecătoare Perthus.
[10]Este vorba de munții Solorius (Sierra Nevada) şi Argentarius (Sierra de los Filabres).
[11]*Malaca,* oraş al provinciei Baetica, numit azi Malaga, situat pe țărmul Mediteranei.
[12]Numizii (νομάσι în loc de σαίμασι, cum oferă manuscrisele) sînt populațiile antice ale Numidiei, o țară din nordul Africii, situată între Mauritania la vest, Carthagina la est, adică pe teritoriul Algeriei actuale. Sub regele Massinissa, numizii şi-au întins şi mai mult hotarele. Înainte de bătălia de la Zama (202 î.e.n.), Numidia era divizată în două state, la est statul massylilor, la vest, al massessylilor, avînd doi regi, pe Massinissa şi pe Syphax. În 203 î.e.n. Massinissa a devenit regele întregii Numidii.
[13]*Mainaka* este *Maenaea,* azi Almunecar, localitate a regiunii Baetica din Hispania, situată la țărmul Mării Mediterane, puțin mai la est de Malaca. Distrusă în secolul al VI-lea î.e.n. a fost înlocuită cu *Maenoba.* Vezi M. Besnier, *Lexique de géographie ancienne,* Paris, 1914, p. 454.
[14]Eroarea relevată aici de Poseidonios s-ar putea imputa lui A temidoros sau vreunui alt autor din secolul al III-lea. Cum oraşul Mainake datează de la finele secolului al VII-lea î.e.n. şi a fost distrus prin 540 î.e.n., tradiția evocată aici de Strabon urcă, probabil prin Ephoros, pînă la Hecataios.

În continuare, urmează oraşul saxitanilor[1], de unde se spune că-şi trag numele sărăriile care poartă acelaşi nume.

3. Vine apoi la rînd Abdera[2], de asemenea fundaţie feniciană. Mai sus de aceste localităţi, în regiunea muntoasă, se zăreşte oraşul Odysseea[3] şi, în interiorul lui, templul Athenei[4], după cîte au relatat Poseidonios, Artemidoros şi Asclepiades din Myrlea[5]; ultimul a fost dascăl de gramatică în Turdetania şi a compus o descriere amănunţită a neamurilor din această regiune. El spune că în templul Athenei au fost atîrnate, în amintirea pribegiei lui Odysseus, scuturi şi ciocuri de corabie[6], de asemenea că, printre callaïci, au locuit unii dintre tovarăşii de arme ai lui Teucros[7], şi că au fost cîndva în acele părţi două oraşe, unul cu numele Eleni[8], celălalt, Amphilochi[9], pesemne pentru că acolo ar fi murit Amphilochos[10] şi pentru că tovarăşii acestuia au pribegit prin aceie locuri pînă departe în inima uscatului. Se mai povesteşte — spune el — că unii dintre oamenii lui Heracles şi din emigranţii din Messenia[11] au colonizat Iberia; iar că o parte a Cantabriei[12] au ocupat-o laconienii susţine şi acesta şi alţi autori[13]. Aici, spun ei, se află şi oraşul Opsikella[14], întemeiat de

---

[1]Odysseea SAU oraşul lui Odysseus. atestat de inscripțiile (CIL *Hexi* de *Mela),* azi poate Motril, situat în partea de est a Baeticei între Malaca şi Abdera, pe țărmul Mediteranei.

[2]*Abdera,* azi Adra, este un oraş antic al Spaniei, întemeiat de fenicieni, pe coasta Bastetaniei. în feniciană se chema Abderat şi se afla in sud-estul Spaniei. Adra se află la 125 km est de Malaga.

[3]Odysseea sau oraşul lui Odysseus, atestat de inscripțiile CIL II, 5197 şi 5499. E situat la nord de Malaga. Unii îl identifică cu Oducia, de pe valea Guadalquivir.

[4]Vezi III. 2, 13.

[5]*Asclepiades din Myrlea,* gramatic şi filozof grec din secolul I î.e.n. După notița din Suidas, el era fiul lui Diotimos, din Myrlea, oraş al Bithyniei, numit Apameia pe vremea lui Suidas. Neamul său se trăgea din Niceea Bithyniei. A fost discipolul lui Apollonios şi a trăit pe vremea regilor Pergamului Attalos şi Eumenes. A scris cârti de interpretare a filozofilor. A ținut lecții de gramatică la Roma, pe vremea lui Pompeius, la Alexandria, pe vremea lui Ptolemeu al IV-lea Philopator, precum şi în Turdetania. A scris mai multe lucrări, vezi Athenaios, *Deipnosphistai,* XI 488 a — 494 b, Macrobius, Satire, V 21, 5.

[6]Vezi aceeaşi informație la Iustinus, *Apologii,* XLIV 3, 3, după Poseidonios.

[7]*Teucros* era, după legendă, fiul lui Telamon şi fratele vitreg al lui Aiax pe care l-a însoțit la Troia.

[8]*Elleni,* oraş al Hispaniei, fundat de greci în regiunea callaicilor. Nu a fost identificat. Plinius, *Naturalis Historia,* IV, 112, menționează un oraş *Heleni* în Galaecia.

[9]*Amphilochi,* oraş al Hispaniei la callaïci. Nu se cunoaşte locul unde a fost situat exact. Unii îl identifică cu actualul Caldas del Rey, fără ca C. Müller să înțeleagă motivul. Probabil a fost aşezat în partea de sud-vest a regiunii callaicilor, care populau nord-vestul Iberiei.

[10]*Amphilochos,* personaj din epoca eroică greacă, fiul lui Amphiaraos şi fratele lui Alcmaeon. întors de la Troia, el a peregrinat pe la diverse neamuri. Unii spun că a murit în Cîmpia Aleion sau în Syria, după o altă versiune în Iberia.

[11]*Messenia,* o regiune din sud-vestul Peloponesului.

[12]*Cantabria,* regiune a Hispaniei Tarraconensis, situată la izvoarele Ebrului, la răsărit de Asturia, între Pirinei. Această regiune a fost supusă de romani în 25 î.e.n.

[13]*Alți autori* sînt necunoscuți; ei au fost, probabil, numiți de Asclepiades din Myrlea. Se pare că anumite populații din apropierea rîului Duero practicau modul de viața laconian. Cît priveşte „emigranții" din Messenia care au colonizat Iberia, aici autorul se referă probabil la peregrinările legendare ale tovarăşilor lui Nestor la întoarcerea lor de la Troia, ipoteză care permite presupunerea unui izvor ca Timaios.

[14]Oraşul *Opsikella* este necunoscut fi neidentificat. Numele *Ocelum,* propus, apare însă în multe locuri în Cantabria, în Gallaecia, la vettoni, în Lusitania (vezi Ptolemeu, *Geografia,* II 6, 22 şi 5, 7). Corectura *Okella* pentru *Opsikella* pare recomandabilă pentru context. Legenda lui Okelas este legată de cea a Antenorizilor, evocată în III, 2, 13. Poate numele este o combinare a acestei legende cu un toponim iber.

Okelas[1], cel care împreună cu Antenor şi cu fiii acestuia au traversat marea în Italia. Unii autori[2], cum este de pildă Artemidoros, dînd ascultare negustorilor din Gadeira, şi-au format convingerea că, în Libya, locuitorii aşezaţi mai sus de Mauritania spre etiopienii apuseni se cheamă lotofagi, deoarece se hrănesc cu lotus, anume cu iarba şi rădăcina plantei, ceea ce-i scuteşte de băutură, pe care, de altfel, nici n-o au, din pricina terenului secetos; ei se întind pînă în regiunile din sus de Cyrene. Se mai numesc şi alţii lotofagi, anume locuitorii uneia dintre cele două insule situate în faţa Syrtei Mici, cu numele Meninx[3].

4. Nu este deci de mirare[4] nici faptul că poetul Homer a plăsmuit poveştile despre pribegia lui Odysseus în aşa fel, încît cele mai multe din întîmplările povestite despre el sînt localizate în afara Coloanelor lui Heracles, în Oceanul Atlantic (căci atît de locurile cu pricina, cît şi de celelalte din plăsmuirile lui erau apropiate datele istoriei, astfel că născocirile lui nu au părut de necrezut); de asemenea, nu este de mirare nici că unii autori, încrezîndu-se în aceste povestiri şi în cunoştinţele întinse ale poetului, au examinat poezia lui Homer prin unghiul de vedere al unor presupuneri ştiinţifice, aşa cum a procedat Crates din Mallos[5] şi alţii cîţiva. Dimpotrivă, alţi autori cu atîta grosolănie au judecat o astfel de încercare, încît nu numai că au înlăturat pe poet, ca pe un săpător sau secerător de rînd, din domeniul oricărei ştiinţe de acest fel, ci şi pe cei care au îmbrăţişat o astfel de cercetare i-au socotit nebuni; dar ca să aducă o adeverire sau o îndreptare sau alte îmbunătăţiri asemănătoare la cele spuse de primii cercetători, nimeni n-a îndrăznit nici dintre dramatici, nici dintre specialiştii în matematici. Totuşi mie mi se pare că este cu putinţă să pledezi în favoarea multora dintre afirmaţiile acelora şi să le supui unor îndreptări, mai cu seamă în privinţa acelor informaţii cu care i-a amăgit Pytheas[6] pe cei care s-au lăsat convinşi de el, din pricina necunoaşterii ţinuturilor apusene şi de miazănoapte [mărginite] de ocean. Dar să lăsăm la o parte aceste probleme, deoarece ele necesită o tratare aparte şi de mari proporţii.

5. S-ar putea socoti drept cauză a pribegiei elenilor pe la neamurile barbare fărîmiţarea lor în state mici şi lipsa de legaturi între familiile domnitoare, datorită trufiei, astfel că, din această pricină, ei s-au dovedit slabi în faţa cotropitorilor. O trufie asemănătoare a luat foarte mari proporţii la iberi, care mai au, pe deasupra, şi o fire vicleană şi de loc simplă. Într-adevăr, aceştia au devenit agresivi şi bandiţi datorită felului lor de viaţă, cutezători însă numai în fapte mărunte, neaventurîndu-se în cele mari, deoarece nu şi-au făurit forţe şi confederaţii importante. Negreşit, dacă ar fi vrut să-şi unească între ei armele, nici carthaginezii, care făceau la ei [dese] incursiuni, n-ar fi reuşit să ocupe în plin cea mai mare parte a ţării lor, şi nici înainte vreme tyrienii[7], şi nici celţii[8]

---

[1]*Okelas,* însoțitorul lui Antenor, este un personaj legendar.
[2]Poseidonios face referire aici la Asclepiades din Myrlea şi la Artemidoros. Localizarea lotofagilor nu este făcută însă numai de aceşti doi autori, ea urcă la Crates din Mallos.
[3]Ultimii lotofagi sînt localizați, se pare, de Eratosthenes, fr. III B 57, şi de Polybios, *Istorii,* I, 39, 2, care cunoaşteau insula Meninx, azi Djerba (în Syrta Minor) prin Timosthenes din Rodos, un martor ocular al acelor locuri.
[4]Observația ce urmează aparține lui Strabon mai degrabă decît lui Poseidonios.
[5]Aici este vorba de Fr. 30 Mette *(Sphairopoiia, Untersuchungen zur Kosmologie des Krates von Pergamon,* München, 1936, 225).
[6]Fr. 4 Mette. Aluzia se face în special la Crates, care şi-a bazat teoria despre Ocean pe informațiile lui Pytheas.
[7]Pătrunderea *tyrienilor* în Iberia este foarte veche, probabil s-a petrecut pe aceleaşi timpuri în care au întemeiat Carthagina pe coasta Africii.
[8]*Celții,* populație indo-europeană, numeroasă, care au populat Gaîlia din timpuri străvechi pînă la cucerirea Galilei de către romani (58—51 î.e.n.). Ei par să fi venit din nordul Europei. S-au stabilit în masă mai compactă în Gallia (Franța de azi) şi în insulele Britannice. Din Gallia, celții au emigrat, în parte, în Germania, au ocupat Boemia şi Bavaria; au plecat în Italia unde au ocupat partea nordică udată de Pad, numită apoi Gallia Cisalpină. Ei au emigrat şi în Iberia şi la aceştia se referă Strabon în pasajul de față, unde se găsesc *gaeli* puri cum sînt callaicii şi celticii, precum şi amestecați cu indigeni, cum sînt celtiberii. Ei s-au aşezat în nord-vestul peninsulei, la capul

care se cheamă azi celtiberi şi beroni[1], nici mai tîrziu banditul Viriathus[2], apoi Sertorius[3] şi alţii care au rîvnit la o împărăţie mai mare. Romanii, în războiul purtat în etapa împotriva iberilor, datorită unui astfel de regim politic, au zăbovit timp îndelungat cu supunerea, ici a unor neamuri, colo a altora, pînă ce, aproape după două sute de ani[4] sau şi mai bine, i-au supus pe toţi. Dar acuma să revin la descrierea [începută].

6. După locurile sus-pomenite urmează, aşadar, (Abdera şi) Carthagina Nouă, ultima întemeiată de Hasdrubal[5], urmaşul lui Barca, tatăl lui Hannibal[6]; ea este cu mult cea mai puternică dintre cetăţile acelei regiuni; într-adevăr, este înzestrată cu o poziţie naturală întărită, cu un zid frumos construit, cu porturi şi cu un lac, precum şi cu mine de argint, despre care am vorbit[7]. Şi aici, şi în locurile din apropiere se află multe sărării[8]; acest oraş mai este o însemnată piaţă de negoţ pentru populaţiile din interior, dornice de mărfuri sosite de peste mări, ca şi pentru toţi străinii care caută produse locale. Pe ţărmul din acest loc pînă la Ebru, cam pe la

---

Nerion, numit şi Promontorium Celticum, iar o altă ramură a lor este atestată pe coastele sud-vestice ale Peninsulei Iberice, între Promontoriul Sacru (São Vicente) şi Promontoriul Barbarium (São Ubes).

[1] *Celtiberii* şi *beronii (veronii),* populații preromane ale Hispaniei Tarraconensis. Împingerea elementelor iberice de pe coasta răsăriteană spre Meseta spaniolă începe în 300 î.e.n. şi se încheie cu formarea populațiilor celtibere, situate pe platourile celor două Castilii, pînă la Burgos. *Celții* au pătruns în Iberia din secolul al VI-lea î.e.n. *Beronii* sau *veronii* se aflau pe malurile Ebrului, la est de actualul Burgos; ei ocupau Rioja. Vezi Fr. Lasserre, *op. cit.,* p. 64, nota 1

[2] *Viriathus* (Sertorius), nume celebru în antichitate, legat de revoltele iberilor băştinaşi contra stăpânirii romane. Viriathus a fost şeful lusitanilor. înainte vreme, țăran, vînător, şef de bandiți, fel răscoală populațiile iberice contra romanilor, în 149 î.e.n. învinse patru pretori romani, pe C. Vitelius în 149 î.e.n., pe C. Plautius, în 148 î.e.n., pe Claudius Unimanus, în 147 î.e.n, şi pe Nigidius Figulus în 146 î.e.n. Consulul Fabius Maximus Servilianus încheie cu el pace, în 141 î.e.n. în 140 î.e.n., Viriathus fu ucis de doi ofițeri de ai săi cîştigați de generalul roman Caepion.

[3] *Sertorius,* ca general roman rebel, a fost recunoscut ca şef al lor de către lusitani şi de populațiile vecine revoltate în 80 î.e.n, cu care ocazie el a devenit stăpîn peste cea mai mare parte a Iberiei. A fost asasinat în 74 î.e.n.

[4] *Romanii, după 200 de ani de lupte, au cucerit Iberia* — spune Strabon. Într-adevăr, cuceririle romane în Spania s-au făcut succesiv şi au durat aproximativ 200 de ani. Perioada începe cu campania lui Cn. Cornelius Scipio Calvus din 218 î.e.n, provocată de expediția lui Hannibal. Iată cele mai de seamă date ale războaielor de cucerire: secolul I: între 217—*206* î.e.n., romanii se substituie carthaginezilor; secolul al II-lea: între 197 şi 178, ocupă teritoriul de răsărit dintre Ebru şi Pirinei, cuprinzînd pe carpetani, celtiberi, turdetani, vaccei; într-o a treia serie de războaie, numite războaiele lui Viriathus, 153— 139 î.e.n. şi războaiele Numanției, 143—133 î.e.n., romanii pun stăpînire pe cea mai mare parte a peninsulei. In 123 î.e.n., Metellus Balearicus depopulează insulele Baleare; secolul I: cuceriri cu ocazia luptelor civile între Sertorius şi Roma, apoi Augustus, între 25—19 î.e.n. supune pe asturi şi cantabri, prin intermediul generalului său Vipsanius Agrippa.

[5] *Hasdrubal, succesorul lui Barca,* a fost fiul lui Gascon; el l-a înlocuit pe Hasdrubal Barca în Spania, apoi s-a retras în Africa, unde a atras în alianța sa pe Syphax, regele Numidiei, pe a cărui fiică, Sophonisbe, a luat-o de soție A fost învins de Scipio.

[6] *Hannibal,* vestitul general carthaginez, care a înspăimîntat Roma în timpul războaielor punice. Vrînd să-i bată pe romani la ei acasă, el a trecut cu oastea Pirineii, a traversat sudul Galilei, a trecut Alpii şi a pătruns în Italia, unde a obținut trei mari victorii, la Ticinum şi Trebiae, lîngă lacul Trasimenus şi la Cannae (218—217 î.e.n.). Hannibal s-a menținut cu totul 10 ani în Italia şi nu s-a retras decît după ce Scipio a mutat în Africa teatrul luptelor. Hannibal, trecînd şi el marea pentru a-şi apăra patria, a dat bătălia de la Zama (în 202 î.e.n.) unde a fost învins şi silit să fugă.

[7] În III, 2, 10.

[8] Aici se fabrica faimosul *garum sociorum* (un fel de saramură de peşte), menționat de Plinius, *Naturalis Historia,* XXXI, 94.

mijlocul intervalului, se află rîul Sucron[1], gura acestuia şi un oraş cu acelaşi nume. Acest rîu izvorăşte dintr-un munte vecin cu lanţul ce domină Malaca şi împrejurimile Carthaginei Noi, şi poate fi trecut cu picioarele, fiind întrucîtva paralel cu Ebrul; el este mai puţin depărtat de Carthagina Nouă decît de Ebru. Între Sucron şi Carthagina Nouă sînt situate trei orăşele[2] de-ale massalioţilor, nu prea departe de rîu. Cel mai cunoscut dintre ele este Hemeroscopeion[3], care are pe promontoriul său un templu foarte venerat al Artemidei Ephesiene[4]; acest promontoriu i-a servit lui Sertorius ca bază a operaţiilor sale militare întreprinse pe mare; într-adevăr este întărit de la natură, potrivit pentru piraţi şi poate fi văzut de departe de navigatorii ce se apropie de ţărm; el se numeşte capul Dianium, precum şi Artemision[5]; în apropierea lui se află mine de fier de bună calitate[6] şi nişte insuliţe, Planesia şi Plumbaria[7], precum şi o lagună[8], aflată mai sus de coastă, cu o periferie de 400 de stadii [73,99 km]. Apoi, în dreptul Carthaginei Noi, se găseşte insula lui Heracles, numită Scombraria[9], de la scrumbiile ce se prind aici, din care, de altfel, se prepară cel mai bun *garum.* Ea se află la 24 de stadii [4,44 km] depărtare de Carthagina Nouă.

Şi iarăşi acum, de cealaltă parte a Sucronului[10] spre gura Ebrului, se află Saguntum[11], oraş fundat de zakynthieni[12], pe care Hannibal, distrugîndu-l, prin încălcarea înţelegerii încheiate cu romanii, a provocat al

---

[1]*Sucronul* — azi Jucar — este un fluviu al Hispaniei Tarraconensis; izvoarele lui erau în apropiere de ale Tagului, în munții *Idubeda* (Sierra de Cuenca), dar pe cînd Tagul curgea spre Ocean, Sucronul se vărsa în Mediterana, în golful *Sucronensis Sinus* (azi golful Valencia).

[2]Acestea sînt *Hemeroscopium,* menționat în nota următoare, *Leuce Acra* (azi Alicante) şi *Alonae* (la 42 km nord-est de Alicante), ultimele pomenite de Poseidonios după Artemidoros.

[3]*Hemeroscopeion* sau *Dianium,* azi Denia, este o localitate din Hispania Tarraconensis, situată la contestani, pe țărmul Mediteranei, aproape de promontoriul *Dianium,* azi capul Martin. A fost o colonie a Massaliei şi a ajuns renumită prin luptele date de Seitorius în preajma ei.

[4]*Templul Artemidei Efesiene, (Dianium* sau gr. Artemision) din oraşul Dianium sau Hemeroscopeion. Vezi nota precedentă. *Diana,* în mitologia greacă, *Artemis,* fiica lui Zeus şi a Latonei, este zeița vînătoarei, a castității şi a Lunei. Cultul Artemidei sau al Dianei a fost foarte răspîndit în antichitate, în diverse părți ale lumii. Dar locul cel mai vestit, unde era adorată în chip deosebit, era Ephesul. Aici Dianei i se ridicase cel mai frumos templu din lume, socotit una dintre minunile lumii.

[5]Capul *Artemision* (lat. *Dianium* sau *Ferrarium* sau *Tenebrium),* azi Capo de la Nao

[6]Este vorba de minele situate pe promontoriul numit azi Nao, în vechime *Promontorium Ferrarium,* vezi nota precedentă.

[7]*Planasia şi Plumbaria,* insule ale Mării Mediterane, situate lîngă coasta Spaniei între Capul Ferrarium (Nao) şi Nova Carthago, în golful *llicitanus. Planasia* a fost localizată în dreptul oraşului *Ilici* (azi Elche), iar *Plumbaria,* în fața unei lagune de la nord de promontoriul Scombraria (Cabo de Palos). Herodot o pune mai la nord.

[8]Este laguna actuală Mar Menor, cu un diametru de 20 km situată lîngă Carthago Nova, imediat la nord de promontoriul Scombraria (Cabo de Palos).

[9]Insula lui Heracles, numită şi *Scombroaria* sau *Scombraria* — azi Escombrera — era situata în fața oraşului Carthagina Nouă. (Vezi variantele şi discuții asupra acestui nume la C. Müller, *Index variae lectionis,* p. 957, col. 2, 1, î).

[10]*De cealaltă parte de Sucron* (Jugar), deci mai spre nord.

[11]*Saguntum,* oraş vestit, situat pe coasta Hispaniei Tarractmensis, la nord de Valentia, în apropierea localității actuale Murviedro la gura rîului Pallantia. Romanii s-au aliat cu acest oraş în răstimpul dintre primele două războaie punice. Hannibal l-a asediat în timpul armistițiului (în 219 î.e.n.), fapt care a provocat cel de al doilea război punic.

[12]Adică de colonişti din *Zakynthos,* azi Zante, una dintre insulele Ionice din fața golfului corintic. Originea greacă a Saguntului este însă foarte contestată azi (vezi Garcia y Bellido, *Hispania Graeca,* II 61 şi urm.). Oraşul a fost distrus in 219 î.e.n. şi apoi reconstituit. Ruinele vechiului oraş s-au păstrat pe coastele colinei care limitează înspre sud actualul Sagunto.

doilea război punic[1]. În apropierea lui sînt situate oraşele Cherronesos[2], Oleastron[3] şi Cartalias[4]; iar tocmai pe locul de trecere a Ebrului se află colonia Dertossa[5]. Ebrul, după ce izvorăşte în regiunea cantabrilor, curge spre miazăzi printr-o cîmpie întinsă, paralel cu munţii Pirinei[6].

7. Între delta Ebrului şi promontoriile Pirineilor, pe care se înalţă Trofeele lui Pompeius, primul oraş întîlnit este Tarracon[7]; acesta este lipsit de port, dar este situat într-un golf şi are destule alte avantaje, iar azi este la fel de bine populat ca şi Carthagina Nouă. Într-adevăr, are o poziţie naturală foarte potrivită ca reşedinţă a guvernatorilor[8] şi este un fel de metropolă, nu numai a regiunii de dincoace de Ebru, ci şi a unei bune părţi de dincolo[9]. Insulele Gymnesiai, situate în faţa lui, în apropiere, precum şi Ebysos, insule ce merită să fie pomenite, sînt o mărturie a poziţiei avantajoase o oraşului. Eratosthenes[10] susţine că el are şi o staţiune navală, dar de fapt nu are o poziţie prea potrivită pentru ancorări, după cîte a spus Artemidoros, combătîndu-l pe Eratosthenes.

8. De altfel, întreg litoralul de la Coloane pînă aici are rare porturi, în schimb părţile lui din continuarea acestui loc sînt bine înzestrate cu porturi, la fel şi regiunea bogată a leetanilor[11], a lartolaieţilor[12] şi a altora ca ei, pînă la Emporion[13]. Ultimul este o fundaţie a massalioţilor, fiind situat la o depărtare cam de 40 de stadii [7,399 km][14] de Pirinei şi de hotarele Iberiei dinspre Celtica. Şi acest oraş este foarte prosper în toate privinţele şi

---

[1]Hannibal, distrugînd, contrar tratatelor, Saguntum, a provocat ai doilea război punic, în anul 218 î.e.n.această carte.
[2]*Cherronesos* — azi Peniscola — oraş iberic situat la nord de Saguntum, la gura fluviului Iberus (Ebru).
[3]*Oraşul Oleastrum* ar părea situat, după Strabon, între Saguntum şi Dertossa; de fapt însă era la Dertossa, dincolo de Ebru, pe țărmul Mării Mediterane, aproape de oraşul Tarraco.
[4]*Oralul Cartalias,* acelaşi, se pare, cu *Carthagina Veche* a lui Ptolemeu, II, 5, p. 129, — azi Carta Vieja — era situat la edetani, nu departe de țărmul Mediteranei, între Saguntum şi Dertossa.
[5]*Dertossa* — azi Tortosa — oraş situat pe Ebru, aproape de coasta mării. A fost capitala ilercaonilor. Împăratul Augustus a întemeiat aici o colonie romană, la care se referă Strabon.
[6]Aici apare aproape unica formă de plural a acestui nume.
[7]Tarracon — azi Tarragona — situat pe coasta Mediteranei la nord de gura Ebrului — oraş al Hispaniei Citerior, capitala Hispaniei Tarraconensis. întemeiat de fenicieni, a fost distrus de carthaginezi în timpul războaielor punice şi reclădit de Scipio. Iulius Caesar a creat aici o colonie romană.
[8]Este vorba de *legati Augusti pro praetore,* guvernatorii provinciei imperiale, Hispania Tarraconensis, instituiți de August.
[9]*Provincia Hispanici Ulterior,* adică mai depărtată de Roma față de *Hispania Citerior,* mai aproape de Roma. Hispania era întreaga Peninsulă Iberică, pe care romanii au divizat-o în 197 î.e.n. în două provincii: *Hispania Citerior* şi *Hispania Ulterior.* Sub August (în 27 î.e.n.) Hispania Citerior a devenit Hispania Tarraconensis, iar Hispania Ulterior a făcut loc provinciilor *Lusitania* şi *Baetica.* Sub Antoninus Pius, din Hispania Tarraconensis (Citerior) s-a defalcat colțul de nord-vest care a format o nouă provincie numită *Gallaecia* et *Asturia.*
[10]Eratosthenes, Fr. III B 120. De fapt Eratosthenes avea dreptate; romanii putură să-şi adăpostească întreaga lor flotă la Tarraco, în 219 î.e.n. (vezi Polybios, *Istorii,* III 95, 5 etc).
[11]*Leetanii (Laeetani,* la Ptolemeu, II, 5, *laletani,* la Plinius) sînt o populație antică; erau situați între rîul Rubicatus, aproape de Barcelona, pînă la Blanda, azi Blanos.
[12]*Lartalaieții.* C. Müller, *Index nominum rerumque,* p. 839, propune *Larnolacetae,* sau *Larnolacetani)* sînt o populație antică a Spaniei, situată pe coasta răsăriteană, lîngă lacetani.
[13]*Emporion* (lat. *Emporiae)* — azi Ampurias — este un oraş al Spaniei antice în Tarraconez, la indigeți, situat la Marea Mediterană. Avea o vestită piață de negoț.
[14]La 40 de stadii şi nu la 4.000, cum apare în manuscrise. Această cifră corespunde distanței primelor pante din vestul oraşului. Frontiera trecea pe la 200 de stadii [37 km] la nord.

înzestrat cu un port bun. Tot în aceste părţi se află şi Rodos[1], un orăşel al emporiţilor. După afirmaţia altor autori[2], el ar fi o fundaţie a rodienilor[3]. Şi aici, şi în Emporion oamenii cinstesc pe Artemis Efesiană; vom arăta pricina în capitolul despre Massalia[4]. Emporiţii locuiau mai înainte într-o insuliţă situată în faţa coastei, care se numeşte azi[5] Vechiul Oraş[6], acuma ei sînt strămutaţi pe continent. Emporion este format din două orăşele despărţite prin zid, deoarece mai înainte el avea şi cîţiva locuitori indiketi[7], care, cu toate că se cîrmuiau aparte, voiră să aibă totuşi o incintă comună cu elenii, pentru siguranţa lor; iată deci pentru ce este oraşul dublu şi despărţit la mijloc printr-un zid. Cu timpul însă, ei s-au unit în aceeaşi comunitate politică ce cuprindea un amestec de legi barbare şi elene, ceea ce s-a întîmplat de altfel şi în alte multe părţi.

9. În apropierea acestui oraş curge şi un rîu ce izvorăşte din Pirinei, iar gura lui serveşte de port emporiţilor[8]. Aceştia sînt iscusiţi lucrători ai lînei. Pe deasupra, ei au în interiorul ţării un pămînt, în parte roditor, în parte însă producător de mărar, din cel mai nefolositor, şi de trestie de baltă[9]; pămîntul din urmă se cheamă Cîmpia cu trestii[10]. Unii emporiţi ocupă ultimele coline ale Pirineilor pînă la Trofeele lui Pompeius, pe unde se trece, cînd vii din Italia, în aşa-numita Iberia Ulterior şi îndeosebi în Baetica. Drumul despre care vorbim[11] se apropie pe alocuri de ţărmul mării, în alte puncte se depărtează de ea şi aceasta mai cu seamă în părţile apusene ale traseului său. El duce la Tarracon de la Trofeele lui Pompeius. trecînd prin Cîmpia cu trestii, pe la betteri[12] şi prin aşa-numita Cîmpie cu mărar[13] din limba latină, deoarece creşte în ea mult mărar[14]; de la Tarracon, drumul o ia pînă la punctul de traversare a Ebrului, la oraşul Dertossa; de aici, trecînd prin Saguntum

---

[1]*Rhodos* sau *Rhodope* (trebuie să fie de fapt *Rhoda,* spune C Müller, *Index variae lectionis,* p. 957, col. 2, lig. 23) era oraşul emporiților, corespunzînd actualului Rosas, aflîndu-se puțin mai la nord de Emporiae, la gura rîului Alba, lîngă *Promontorium Pyrenaeum* sau *Cervaria* (azi Creus). A fost întemeiat de rodieni.

[2]Informația lui Strabon trebuie să provină de la Timosthenes din Rodos prin intermediul lui Eratosthenes şi Poseidonios.

[3]Deci ar fi o colonie a insulei Rodos. Prezența rodienilor în aceste părți este confirmată de lingvistică şi de arheologie. Vezi F. Villard, *La céramique grecque de Marseille, VI-e et IV-e siècle.* Paris, 1960, pp. 72—76.

[4]Vezi IV, l, 4, informație luată de la Artemidoros.

[5]„Azi", adică în epoca lui Poseidonios. Insula menționată aici, San Martin de Ampurias, este azi o peninsulă. Vezi şi Titus Livius, *De la întemeierea Romei,* XXXIV, 9.

[6]*Oraşul Vechi* este în insula antică populată de emporiți înainte de a se transfera pe coasta Spaniei opusă insulei, şi înainte dea întemeia pe continent oraşul Emporium sau Emporiae.

[7]*Indiketi* sau *indigeti*

[8]*Portul emporiților* se cheamă azi Rinet.

[9]*Trestia de baltă* menționată aici de Strabon este *Lygeum spartum* sau în spaniolă *spartobasto.* (Vezi F. Meyer, *Botanische Erläuterungen, 7).*

[10]*Cîmpia cu trestii,* lat. *Campus luncarius,* era numele pe care l-a aflat Poseidonios şi care a lăsat ecou în denumirea oraşului actual Iuncaria. Se află pe coasta de nord-est a Hispaniei, lîngă Pirinei şi lîngă Emporium.

[11]Este vorba de drumul Gadeirei (Cadix) care constituie o prelungire a drumului din Gallia Narbonensis, construit în 118 — 117 î.e.n. pînă la Pirinei de Domitius Ahenobarbus. Drumul descris în acest loc de Strabon, şi care mergea de-a lungul întregii coaste mediteraneene a Hispaniei, a fost marcat prin borne încă înainte de 120 î.e.n. (Vezi Polybios, *Istorii,* III, 39, 8) şi a fost terminat înainte de expediția lui Caesar în Spania. A fost restaurat de Augustus.

[12]*Betterii* (vezi C. Müller, *Index variae lectionis,* p. 957, col 2, 1.36) era o colonie romană de veterani, situată pe țărmul de nord-est al Peninsulei Iberice, pe calea militară dintre Campus luncarius şi Tarraco. Se mai chema şi *Praetorium.* S-a încercat identificarea sa cu *Granollers* sau *Ostalric, Vidreras* sau lîngă *La Roca.*

[13]*Cîmpia cu mărar,* în lat. *Campus Foenicularius,* este atestat şi de Cicero, *Ad Atticum,* XII 8. în gr. Cîmpia „Marathon".

[14]Mărarul se cheamă în greacă μάραθον în lat. *Foeniculum officinale,* de unde şi numele cîmpului.

şi prin oraşul Setabis[1], el se depărtează puţin de mare şi se apropie de Cîmpul Spartar[2] sau, cum s-ar zice, de Cîmpul cu papură; ultimul este o cîmpie întinsă şi lipsită de apă, ce produce trestii spartare bune de împletit funii, care se exportă în toate părţile şi mai ales în Italia. Înainte vreme[3], acest drum s-a întîmplat să treacă prin mijlocul cîmpiei şi prin Egelastai[4], fiind astfel anevoios şi lung, acuma el a fost construit prin părţile dinspre mare, venind doar în atingere cu Cîmpul Spartar, deoarece se întinde pînă în acelaşi punct ca primul drum, adică pînă în preajma oraşelor Castalon şi Obulcon[5], prin care trece drumul spre Corduba şi Gadeira, cele mai importante pieţe ale Iberiei. Obulcoa se află ca la 300 de stadii [55,49 km] depărtare de Corduba. Istoriografii[6] relatează că Caesar, în 27 de zile, a ajuns din Roma la Obulcon şi la armata sa staţionată acolo, cînd s-a pregătit să înceapă campania de la Munda[7].

10. Acesta este deci aspectul general al ţărmului de la Coloane pînă la frontiera dintre iberi şi celţi.

Teritoriul din interior ce se întinde mai sus, mă refer la spaţiul aflat între munţii Pirinei şi coasta de miază-noapte [a Iberiei], pînă la asturi[8], este brăzdat de două lanţuri de munţi. Unul dintre ele este paralel cu Pirineii, lîncepe la cantabri şi sfîrşeşte la marea noastră; numele lui este Idubeda[9]. Celălalt se desprinde din mijlocul primului lanţ în direcţia apusului, înclinînd apoi spre miazăzi şi spre ţărmul [care se întinde] de la Coloane; format la început din simple coline, el are o înfăţişare de munţi pleşuvi; după ce străbate aşa-numitul Cîmp Spartar, se contopeşte cu pădurea care domină Carthagina Nouă şi împrejurimile Malacăi; acest munte se cheamă Orospeda[10]. Între Pirinei şi Idubeda curg, paralel cu ambele lanţuri de munţi, fluviul Ebru[11], care se împlineşte cu rîurile ce coboară din aceşti munţi şi cu alte cursuri de apă. Pe Ebru se află un oraş numit Caesaraugusta şi o

---

[1]*Saetabis {Setabis,* în manuscrise) — azi Iátiva — oraş al Hispaniei Tarraconensis, la 40 km spre sud-vest de fluviul Sucron (Jucar).

[2]*Cîmpul Spartar* (sau Cîmpul Schoinelor sau al „păpurişului"). denumire dată după planta *Sparto* a spaniolilor, *{Stipa* sau *Macrochloa tenacissima* din botanică). Era un podiş situat în sud-estul Peninsulei Iberice, la sud de oraşul Saetabis (azi Iátiva), la poalele munților Orospeda.

[3]Înainte de epoca lui August. Două pietre miliare din anul *6* î.e.n. atestă că August a construit un drum direct care ocoleşte cîmpia prin nord, trecînd prin localitățile actuale Elche, Murcia, Totana şi Lorca. Vezi CIL, II, 4936 şi 4937. Cu siguranță tot el a construit şi drumul menționat aici.

[4]*Egelastai (Egelasta,* la Plinius, 31, 39) — azi Yniesta sau poate Thiar — situat nu departe de rîul Sucro (Jucar), în partea de est a Peninsulei Iberice.

[5]*Obulcon (Obulco),* oraş situat în Baetka la turduli, la 300 stadii (= 55,50 km) spre est de Corbuda, pe calea construită de romani. Este acelaşi cu *Obulco Pontificensis* al lui Plinius, *Naturalis Historia,* III, 1, 3, 10 şi cu *Obulcon* al lui Ptolemeu, p. 112, 17. Corespunde oraşului *Porcuna,* de azi.

[6]Strabon se referă aici în special la Asinius Pollio, care a mai descris şi itinerarul de la Trofeele-lui-Pompei la Corduba. Asinius Pollio, la rîndul său, a cules informații de detaliu de la Poseidonios, mai ales cele privitoare la exportul frînghiilor de trestii spartare.

[7]*Caesar a ajuns în 27 zile de la Roma la Obulcon, unde şi-a aşezat tabăra în vederea campaniei de la M unda,* din 45 î.e.n., cu care ocazie i-a învins definitiv pe fiii lui Pompeius, Sextus şi Cnaeus. Prin Obulcon se înțelege oraşul *Obucula* de lîngă Munda, situat tot în Baetica.

[8]*Asturii* sau *ástyrii* se afla în nord-vestul Hispaniei, la vest de celtiberi şi de cantabri. Asturii locuiau în vecinătatea gallaecilor, pe rîul Astura (azi Esla).

[9]*Idubeda* — azi Munții Iberiei — lanț de munți ai Spaniei care se desprinde din Pyrineii Cantabrici, la sud-est de izvoarele Ebrului şi la nord-est de izvoarele rîului Durius (Duero). Acest lanț de munți se întindea de la nord-vest spre sud-est, de la Segisamon pe rîul Pisoraca (Pisuerga) pînă la Saguntum, unde atingea țărmul Mediteranei.

[10]*Orospeda* este un lanț de munți situați în partea de sud a Hispaniei Tarraconensis. Din ei izvorăşte Baetis (Guadalquivir). Azi se cheamă Sierra d'Alcaraz şi La Sagra.

[11]Lat. *Iberus,* azi Ebrul, izvorăşte la Fontibro, în provincia San-tander, în regiunea anticilor cantabri, trece prin vechea Castilie, Navarra, Aragon, Catalonia şi se varsă în Mediterana lîngă Tortosa (Dertossa) după o cale de 500 km.

colonie cu numele Celsa[1], unde fluviul se trece pe un pod de piatră[2].

Regiunea este populată de mai multe neamuri, dintre care cel mai cunoscut este cel al iaccetanilor[3]. Pămîntul acestora începe de la poalele Pirineilor, se lăţeşte apoi pînă în regiunile de şes şi atinge împrejurimile Ilerdei[4] şi ale Oscăi[5], care aparţin ilergeţilor[6] şi se află nu mult prea departe de Ebru. În aceste oraşe a dat Sertorius ultimele safe bătălii, precum şi în Calaguris[7], oraşul vasconilor[8], şi la Tarracon, pe coasta mării, şi în sfîrşit, după alungarea sa din Celtiberia[9], în Hemeroscopeion; a murit[10] la Osca. Mai tîrziu, Afranius şi Petreius[11], locotenenţii lui Pompeius, au fost înfrînţi de divinul Caesar în preajma Ilerdei. Acest oraş se află la o depărtare de Ebru, dacă o iei spre apus, de 160 de stadii [29,60 km], cam la 460 de stadii [85,90 km] miazăzi de Tarracon, şi la 540 de stadii [99,89 km] miazănoapte de Osca[12]. Prin aceste locuri, începînd de la Tarracon [şi ducînd] pînă la ultimele seminţii vascone de pe ţărmul Oceanului din preajma oraşelor Pompelon[13] şi Oiason[14] — ultimul, situat chiar la Ocean — trece un drum[15] lung de 2.400 de stadii [443,95 km], care ţine pînă la hotarele dintre Aquitania şi Iberia[16].

Iaccetanii ocupă acele regiuni în care odinioară Sertorius a dat bătălii împotriva lui Pompeius[17], iar mai

---

[1]*Celsa* — azi Gelsa — oraş situat pe Ebru, la ilergeţi.

[2]Podul de piatră de peste Ebru de la Celsa se mai poate vedea şi azi în ruine. El pare să fi fost construit la începutul erei noastre.

[3]*Iaccetanii,* populaţie a Hispaniei Tarraconensis, situaţi la nord de Ebru, aproape de Pirinei, între ilergeţi la vest, cecetani la est.

[4]*Ilerda,* oraş al ilergeţilor, situat pe rîul Sicoris (Segra). *Ilerda* — azi Lerida — era capitala ilergeţilor.

[5]Grafia *Osca* este o corectură a lui Casaubonus. O altă variantă recomandabilă a numelui este *Olsca,* deoarece se acordă mai bine cu legendele iberice ale monedelor locale: HOLSCAN şi BOLSCAN. Vezi J.-C. Baroja, Boletin de la Real Acad. Esp., 1947, 221, şi R. Menindez Pidal, *Historia de España, España preromana,* Madrid, 1954, 733.

[6]*Ilergeţii* erau situaţi la sud de Pirinei, între Ebru şi Sicoris. Capitala lor era Ilerda.

[7]*Calagur(r)is,* azi Calahorra, oraş situat pe Ebru la iberii vasconi sau basci. Vezi nota următoare.

[8]*Vasconii* erau o populaţie iberică, situată între Pirinei şi. Ebru, la vest de ilergeţi, în regiunea oraşului actual Pampilona. Numele lor îl aminteşte pe al bascilor actuali.

[9]*Celtiberia,* regiune din centrul Hispaniei Tarraconensis de-a lungul Munţilor Iberici (Idubeda). Din această regiune izvorăsc Anas şi Tagul. Locuitorii săi, celtiberii, erau de origine mixtă, celtă şi iberă. Evenimentele relatate aici s-au petrecut în 74 î.e.n.

[10]*Sertorius* a fost asasinat la Osca, în anul 74 î.e.n. A fost ucis de Perpenna, unul dintre locotenenţii săi.

[11]*Afranius* şi *Petreius* au fost locotenenţii lui Pompeius. *L. Afranius* a fost consul în 60 î.e.n., guvernatorul Hispaniei Citerior, în 65 î.e.n., a luat parte la bătălia de la Pharsalos (48) şi la luptele din Africa. După bătălia de la Thapsos (46) a fost luat prizonier şi ucis de ostaşii lui Caesar. *M. Petreius* s-a distins în bătălia de la Pistoria din 62 î.e.n. cînd l-a învins pe Catilina. A fost partizanul lui Pompeius, legatus al acestuia în Hispania, unde a fost învins de Caesar în 49 î.e.n. A participat la luptele de la Pharsalos şi Thapsos, apoi, înfrîntă fiind partida lui Pompeius, s-a sinucis pentru a nu ajunge în mîinile lui Caesar.

[12]Toate direcţiile enumerate mai sus sînt false şi forţate cu 90° din pricina orientării nord-sud admisă în timpul lui Strabon pentru Pirinei.

[13]*Pompelon* este *Pompaelo* sau „oraşul lui Pompeius", azi Pampilona.

[14]*Oiason, Oeasso,* azi Oyarzun, oraş în Pirinei, pe coasta golfului Aquitanius (Biscaya), la populaţia vardulilor, la est de actualul oraş San Sebastian. In apropiere se afla *Promontorium Oeasso* sau *Veneris iugum* (Cabo de Higuer).

[15]Acest drum este opera lui Augustus, fiind construit cel mai devreme în anul 1 î.e.n.

[16]În acest paragraf Strabon s-a servit de trei izvoare: de Panegirist, pentru informaţiile rutiere, de Asinius Pollio, pentru luptele dintre Caesar şi partizanii lui Pompeius, de Poseidonios pentru rest.

[17]421Este vorba de primele războaie civile care şi-au extins cîmpul de bătaie şi în Hispania. Q. Sertorius era un vestit generai roman din prima jumătate a secolului I î.e.n. în timpul războaielor civile dintre Marius şi Sulla, el a fost de partea lui Marius (87 î.e.n.); cînd Sulla a ajuns stăpîn pe situaţie, a plecat în Hispania, provincie ce-i fusese repartizată la ieşirea din pretură. In Hispania, el

tîrziu, Sextus, fiul lui Pompeius, împotriva locotenenţilor lui Caesar[1]. Mai sus de Iaccetania, spre miazănoapte, se află neamul vasconilor, la care este situat oraşul Pompelon, altfel zis, Oraşul lui Pompeius.

11. Versantul iberic al Pirineilor este bine acoperit de păduri, cu felurite soiuri de copaci şi mai cu seamă de conifere; în schimb, versantul celtic este pleşuv, iar inima munţilor este brăzdată de văi prielnice pentru aşezări. Cea mai mare parte a acestor locuri o stăpînesc cerretanii[2], un trib iberic care prepară şunci minunate, ce concurează cu cele Kibyrice[3], aducîndu-le venituri din cele mai însemnate[4].

12. Dacă treci dincolo de Idubeda, imediat începe Celtiberia, regiune întinsă şi cu relief variat; cea mai mare parte a ei este stîncoasă şi expusă inundaţiei rîurilor; într-adevăr, prin ea trece Anas, Tagul şi cele mai multe dintre rîurile care vin la rînd după acestea şi care curg la vale spre marea apuseană, izvorînd din Celtiberia; printre ele se numără Durios, care trece pe lîngă Numantia şi Serguntia[5], la fel şi Baetis, care izvorăşte din Orospeda, curge prin Oretania şi se varsă în ocean în regiunea Baetica. [începînd] din părţile de miazănoapte ale celtiberilor, primii locuitori sînt beronii, vecini cu cantabrii conisci[6]; şi aceştia se trag din migraţiunea celtică; oraşul lor de căpetenie este Varia[7], situat chiar la punctul de traversare a Ebrului. Ei sînt vecini şi cu bardyeţii[8], care se cheamă azi bardulii[9]; dinspre apus aceştia se mărginesc cu unele populaţii asture, callaïce, vaccee[10], ba şi vettone şi carpetane; dinspre miazăzi, vecini le sînt oretanii şi, printre alţii, mai cu seamă acei dintre bastetani[11] şi edetani[12], care populează Orospeda. În partea lor de răsărit se află Idubeda.

---

s-a declarat independent, a strîns în jurul său popoarele iberice, în special pe lusitani (în 80 î.e.n.), a adăugat şi Gallia romană. Senatul şi Sulla au trimis împotriva lui oaste în frunte cu Q. Metellus şi cu Pompeius. Sertorius l-a înfrînt pe primul la Italica (în *76* î.e.n.), pe al doilea la Laurona *(77* î.e.n.) şi la Sucron (în *76* î.e.n.); a suferit şi el o înfrîngere la Serguntia (în 75 î.e.n.). Vezi Plutarh, *Sertorius.*

[1] *Lupta dintre Sextus, fiul lui Magnus Pompeius, contra locotenenților lui Caesar pe pămîntul iaccetanilor,* constituie episodul final al războiului civil dintre Caesar şi Pompeius. După moartea triumvirului Pompeius (47 î.e.n.), războiul civil împotriva lui Caesar a fost continuat de fiii acestuia, Cnaeus şi Sextus, în Hispania, dîndu-se lupte în diverse locuri din această țară. Una din ele a fost şi pe pămîntul iaccetanilor din nordul peninsulei.

[2] *Cerretanii* locuiau în Pirinei pe versantul spaniol al actualei Cerdaña, în valea superioară a rîului Sicoris (Segra).

[3] *Kibyrii* sînt locuitorii Kibyriei, un oraş antic din sud-vestul Frigiei, identificat cu actualul Khorzoum.

[4] Întreg acest paragraf are ca izvor pe Poseidonios.

[5] *Serguntia,* de fapt *Segontia* (vezi C. Müller, *Index variae lectio-nis,* p. 958, col. 1, 1,50) azi Siguenza, la nord de Madrid, era un oraş celtiberic situat pe Durius (Duero) după Strabon, de fapt se afla mult mai la sud de acest rîu, pe panta meridională a munților *Iuga Carpetana* (Sierra de Guadarrama).

[6] *Cantabrii-conisci* erau situați pe coasta nordică, la golful de Biscaya de azi, între allotrigi, veroni şi bardyeți.

[7] *Varia (Vareia, Vereia),* azi Varea, oraş situat la beroni, pe cursul superior al Ebrului care din acest loc devenea navigabil.

[8] *Bardyeții* sau *bardulii,* de fapt *vardulii,* populație situată intre Pirinei fi cursul superior al Ebrului în partea opusă beronilor. Numele *bardyeți* provine de la Poseidonios (vezi III 3, 6).

[9] Numele de *barduli,* în lat. *Varduli* sau *Vardulli,* este atestat şi la Pomponius Mela, *De chorografia,* III 15

[10] *Vacceii* erau o populație iberică situată la sud de cantabri.

[11] *Bastetanii (Sidetanii* şi alte variante ale numelui sînt discutate de C. Müller, *Index variae lectionis* p. 958, col. 1, 1. 62).

[12] *Edetanii* locuiau pe țărmul Mediteranei între Valentia şi Ebru. În manuscrise numele lor apare sub forma *dittanoi.* Ei par să fie aceiaşi cu *sedetanii* atestați la Strabon, III 4, 14, şi la Appian, *Iberica,* 330 (la care proveniența probabilă este Polybios şi în ultimă instanță Poseidonios), la Titus

13. Cum celtiberii sînt împărţiţi în patru seminţii, cei mai puternici dintre ei, arvacii[1], sînt statorniciţi mai mult spre răsărit şi spre miazăzi, atingînd hotarele carpetanilor şi izvoarele Tagului. Cel mai renumit oraş al lor este Numantia. Locuitorii acestei cetăţi au dat dovadă de bărbăţie în timpul războiului celtiberic purtat împotriva romanilor timp de douăzeci de ani; într-adevăr, multe oşti [romane] au pierit aici împreună cu comandanţii lor; în cele din urmă, împresuraţi fiind, numantinii[2] au rezistat pînă la capăt, în afară de cîţiva, puţini la număr, care în cele din urmă au predat cetatea [romanilor]. La răsărit [de numantini] se află lusonii[3], care ating şi ei izvoarele Tagului. Al arvacilor este şi oraşul Segeda[4], precum şi Pallantia[5]. Numantia se află la o depărtare de Caesar-augusta — despre care am spus[6] că este situată pe Ebru — cam de 800 de stadii [147,98 km]. Şi Segobriga[7] este un oraş al celtiberilor, de asemenea şi Bilbilis[8], în preajma cărora s-au luptat Metellus şi Sertorius[9].

Polybios, enumerînd neamurile şi ţinuturile vaccaeilor şi ale celtiberilor, adaugă, la oraşele de mai jus, Segesama[10] şi Intercatia[11]; Poseidonios spune că Marcus Marcellus[12] percepea din Celtiberia un tribut de 600 de talanţi[13]) ceea ce poate dovedi că celtiberii erau mulţi la număr şi cu resurse bogate, cu toate că ocupau un ţinut

---

Livius, XXXIV, 20, 1. *Edetani* le zic Plinius, *Naturalis Historia,* III, 20, Ptolemeu, *Geografia,* II, 6, 15 şi Strabon.

[1]*Arvacii* sau *arevacii* (în inscripții *aravaci)* erau o populație din actuala Castilia pe malurile rîului Areva (azi Arevalo) între Durios (Duero) şi Iuga Capetana (Sierra Guadarrama). Vecinii lor erau la sud carpetanii, la nord vacceii.

[2]Oraşul *Numantia* a fost atacat de romani pentru prima oară în 153 î.e.n. sub consulul Q. Fulvius Nobilior. A căzut sub stăpînire romană în 133 î.e.n. cînd s-a predat lui Scipio Aemilianus.

[3]*Lusonii* erau situați în mijlocul Celtiberiei, în munții Idubeda, la izvoarele rîului Jalon (Salo) şi ale Tagului. Strabon, vorbind de lusitani (în III, 3, 3) dă cuvîntului 'Ιβηρικός un sens geografic şi nu etnic. Examenul urmelor arheologice al numelor de locuri, de oraşe şi de persoane din Lusitania, asemănarea dintre *lusitani* şi *lusoni,* arată că este vorba de un popor cu limbă, religie şi obiceiuri celtice, emigrat probabil din munții Elveției în Peninsula Iberică, în secolul al VI-lea î.e.n. — susține Se. Lambrino, *Les Lusitaniens,* Euphrosyne I, Lisabona, 1957, 117—145.

[4]*Segeda* (pentru discuția asupra numelui acestei localități, vezi C Müller, *Index variae lectionis,* p. 958, col. 2,6) era un oraş al celtiberilor arvaci. Nu se cunoaşte locul exact unde a fost situat. Appian fixează o Segeda la belii, vecinii aravacilor

[5]*Pallantia,* azi Palencia, oraş situat pe dreapta rîului Pisoraca (Pionerga), afluent al fluviului Durios. Totuşi regiunea de acolo era locuită de vaccaei, nu de arvaci cum spune Strabon.

[6]În III 4, 10

[7]*Segobriga* este numele a două oraşe ale Hispaniei Tarraconensis. Unul dintre ele, situat pe cursul superior al rîului Sucro (Jucar), lîngă actuala Cuenca, era capitala celtibenlor. Celălalt, făcînd parte din Țara edetanilor, se afla aproape de Saguntum, la actuala localitate Segorba.

[8]*Bilbilis* — lîngă actualul Calatayud sau poate Cerro de Bambola — era situat în Hispania Tarraconensis, pe rîul *Salo,* în munții Idubeda, la lusoni. În acest oraş s-a născut poetul roman Martial.

[9]Este un episod al primelor războaie civile dintre Marius şi Sulla din anii *77*—74 î.e.n

[10]*Segesama* (sau *Segisamo,* cu variantele *Segisama Iulia* la Ptolemeu, *Segisamoiulienses* la Plinius, *Sagesama* la Florus) — azi Sasamon — era un oraş al Hispaniei Tarraconensis, situat în regiunea nordică a Peninsulei Iberice, la celtiberii turmodici, în stînga rîului Pisoraca (Pisnerga).

[11]*Intercatia,* oraş situat la celtiberii vaccaei, pe lîngă fluviul Durios (Duero). Nu se cunoaşte exact locul unde a fost situat. G, Müller îl identifică cu actualul *Belver;* după alți învățați, el s-a găsit lîngă *Rio Seco,* sau lîngă *Beneventum,* sau lîngă *Villagarzia.*

[12]Este vorba de *Marcus Ciaudius Marcellus* care a fost consul în 51 î.e.n., împreună cu Serv. Sulpicius Rufus şi duşman al lui Caesar. Pentru el a rostit Cicero pledoaria sa *Pro Marcello.*

[13]*600 de talanți* echivalează cu 16 518 kg de argint, prețul a 27.900 tone de grîu. Campania lui Marcellus în Celtiberia a avut loc în 152 î.e.n.

destul de sărac. Cum Polybios susţine că Tiberius Gracchus[1] a distrus 300 de oraşe de ale acestora, Poseidonios, făcînd haz pe socoteala lui, spune că istoricul nostru a vrut să-i fie pe plac lui Gracchus cum se obişnuieşte în alaiurile triumfale, de aceea a numit oraşe nişte simple cătune fortificate. Şi, de bună seamă, această părere a lui Poseidonios nu este lipsită de temei; într-adevăr, generalii şi istoriografii uşor alunecă spre o astfel de denaturare a adevărului, înfrumuseţând faptele; negreşit şi cei care afirmă că oraşele iberilor sînt mai multe de o mie mi se pare că ajung la această cifră numai pentru că socotesc în rîndul oraşelor satele mari. Într-adevăr, nici natura locului nu îngăduie aici oraşe prea numeroase din pricina sărăciei, a depărtării şi a sălbăticiei sale, dar nici felul lor de viaţa şi nici preocupările lor, afară doar de cei aşezaţi pe coasta mării dinspre noi, nu adeveresc nimic asemănător. Iar cei care locuiesc în sate sînt sălbatici; de altfel, aşa sînt cei mai mulţi dintre iberi. Nici chiar oraşele nu pot îmblînzi uşor moravurile, cîtă vreme cei mai mulţi dintre ei locuiesc în păduri, spre nenorocirea vecinilor.

14. După celtiberi, spre miazăzi, vin la rînd locuitorii muntelui Orospeda şi a regiunii din preajma Sucronului, anume sedetanii[2], care se întind pînă la Carthagina Nouă, iar bastetanii şi oretanii, aproape pînă la Malaca.

15. Toţi iberii au devenit, ca să zic aşa, peltaşti[3] şi soldaţi uşor înarmaţi, datorită deprinderii lor cu tâlhăriile, ceea ce am spus[4] şi despre lusitani; ei se servesc de suliţă, de praştie şi de pumnal. În trupele lor de pedestraşi era amestecată şi cavaleria ai cărei cai erau dresaţi să străbată, munţii şi să îngenuncheze uşor la comandă, cînd e nevoie.

Iberia are multe căprioare şi cai sălbatici. Sînt locuri unde şi lacurile sînt pline de vietăţi: păsări de soiul lebedelor şi altele asemănătoare, precum şi multe dropii. În rîuri se află castori, dar castoreum[5] de aici nu are aceeaşi putere ca cel din Pont; negreşit, cel pontic are o însuşire aparte, de medicament la fel ca multe alte produse de pe acele meleaguri. Într-adevăr, spune Poseidonios, şi arama din Cipru numai ea produce piatra cadmeiană[6], vitriolul şi spodium[7]. Iată şi unele ciudăţenii proprii Iberiei: după afirmaţiile lui Poseidonios, ciorile aici nu sînt negre[8], iar caii celtiberilor, uşor vărgaţi, cînd trec în Iberia Ulterior, îşi schimbă culoarea pielei. Ei seamănă cu caii parţilor, deoarece sînt mai iuţi şi mai rezistenţi la drum decît alţi cai.

16. Prisosesc aici şi rădăcinile folositoare pentru tincturi. Cît priveşte măslinul, viţa de vie, smochinul şi alte culturi asemănătoare, ţărmul iberic dinspre noi produce de toate din belşug; bine înzestrată este şi coasta din afara Coloanelor. Dar litoralul oceanic dinspre miazănoapte este sterp din pricina frigului, iar în unele părţi mai ales datorită nepăsării oamenilor şi a vieţii pe care o duc, din rea obişnuinţă şi dintr-o pornire animalică, fără să se conducă după anumite legi, ci mai degrabă după nevoia [împrejurării]; doar dacă nu socoate cineva că trăiesc o viaţă civilizată cei care se spală cu urină, strînsă de multă vreme în rezervoare, sau care îşi curăţă dinţii cu urină, atît ei, cît şi femeile lor, cum se spune că fac cantabrii şi vecinii acestora[9]. Şi acest obicei şi culcatul pe pămînt sînt comune iberilor şi celţilor.

Unii[10] susţin că sînt atei callaîcii, dar că celtiberii şi vecinii lor dinspre miazănoapte jertfesc unui zeu fără nume în timpul nopţilor cu lună plină în Jaţa porţilor, cînd toţi ai casei dansează şi veghează toată noaptea.

Vetitonii, — se spune — cînd au păşit pentru prima oară într-un lagăr roman, văzînd pe unii ofiţeri în

---

[1]Vezi viața lui *Tiberius Sempronius Gracchus* în Plutarh, *Viețile paralele,* vol. V

[2]Sedetanii par să fie aceiaşi cu edetanii.

[3]*Peltaştii* erau la greci luptătorii înarmați cu „scut mic ; ei formează infanteria uşoară.

[4]În III, 3, 5—6

[5]*Castoreum,* substanță extrasă din corpul castorului, întrebuințată ca medicament

[6]*Piatra cudmeiană* sau *cadmia* este un silicat hidratat natural de zinc, fosforescent prin frecare.

[7]*Spodium* este oxidul de cupru, folosit în medicina veterinară.

[8]Poate pentru că ar fi fost o specie de ciori din genul *corvus*

[9]Vezi aceeaşi informație la Catullus, 37, 20. Informatorul trebuie să fi fost un martor ocular, poate scribul campaniilor lui Brutus Callaïcus din 138 î.e.n.

[10]Referirea este la Poseidonios care şi-a cules informația de la vreun martor ocular.

plimbarea lor mergînd şi venind pe acelaşi drum şi soco-tindu-i nebuni, i-au condus în corturi, ca şi cum n-ar fi altceva de făcut decît să stai pe loc, şezând liniştit, sau să lupţi.

17. S-ar putea socoti, de asemenea, ca tipic barbară coafura unor femei, pe care o descrie Artemidoros[1]. Acesta povesteşte că, în unele locuri, femeile poartă în jurul gîtului cercuri de fier, care au un fel de ciocuri de corbi încovoiate deasupra creştetului şi căzute mult în faţă pînă în dreptul frunţii: peste aceste ciocuri, cînd vor ele, îşi pun vălul astfel, încît acesta oferă feţei o umbrelă deschisă pe care o privesc ca podoabă. În alte părţi, ele se coafează cu un fel de tamburină[2], ce se închide la ceafă şi strînge capul pînă la înălţimea urechilor, restul fiind lăsat să urce puţin în sus şi în părţi; alte femei îşi rad părul dinspre frunte pînă într-atîta, încît pielea capului apare mai lucitoare decît fruntea; altele apoi, punîndu-şi pe creştet un fel de condei cam de un picior de înalt, îşi împletesc părul în jurul lui, apoi îl acoperă cu un văl negru.

În afara unor astfel de obiceiuri neobişnuite, multe altele au fost văzute cu ochii[3] şi povestite în legătură cu toate neamurile iberice îndeobşte, şi cu cele de la miazănoapte îndeosebi, nu numai în privinţa bărbăţiei acestora, oi şi a cruzimii lor [în general] şi a unei insensibilităţi de fiară; astfel, în războiul cu cantabrii, s-au văzut mame ucigîndu-şi copiii înainte de a cădea prizonieri şi un copil care, la porunca tatălui său, pentru că părinţii şi fraţii îi erau legaţi prizonieri, i-a ucis pe toţi, după ce şi-a făcut rost de un pumnal; tot astfel o femeie a omorît pe tovarăşii ei de captivitate. Un om prins în mijlocul unor soldaţi beţi s-a aruncat singur peste un rug aprins.

Aceste obiceiuri sînt comune neamurilor celtice, trace şi scite, comune sînt ele în privinţa curajului atît al bărbaţilor, cît şi al femeilor.

Femeile iberice lucrează la muncile cîmpului şi, abia de curînd lăuze, îşi slujesc bărbaţii care se culcă înaintea lor. De multe ori, ele nasc în timpul muncilor, retrăgîndu-se mai la o parte pe marginea unui rîu, apoi singure îşi spală şi îşi înfaşă [nou-născutul]. În Ligystica, spune Poseidonios, gazda sa Charmolaos, un bărbat din Massalia, i-a povestit că îşi tocmise la săpat nişte bărbaţi şi femei totodată, dar că una dintre femei, simţind durerile facerii, s-a îndepărtat de la lucru puţin mai la o parte, apoi, născînd, s-a întors îndată la muncă, spre a nu-şi pierde simbria. Dar el, observînd-o că lucrează cu greutate şi necunoscînd la început pricina, mai tîrziu [cînd] a aflat-o, i-a dat drumul, plătindu-i pentru acea zi; femeia, ducîndu-şi atunci copilul la un izvor, după ce-l spălă şi-l înfăşă cu ce avu la îndemînă, îl duse teafăr acasă.

18. Nu este un obicei propriu numai iberilor, nici acesta, anume ca să meargă doi călare pe un cal, iar în timpul luptei unul să se bată ca pedestru.

De asemenea, nu le este ceva propriu nici înmulţirea peste măsură a şoarecilor, care a fost urmată adesea de boli epidemice. Acest lucru li s-a întîmplat romanilor în Cantabria, încît vînătorii de şoareci au primit recompense potrivit unui barem dat publicităţii şi numai cu greu au scăpat astfel de ei; s-a mai adăugat tot atunci şi o lipsă de provizii şi de grîu; aprovizionarea cu cereale din Aquitania se făcea cu greutate din pricina drumurilor rele.

Despre nesimţirea cantabrilor se mai povesteşte că nişte prizonieri, bătuţi în cuie pe cruce, intonară imnuri de biruinţă[4].

---

[1]Artemidoros, Fr. 23 (= p. 16 s. Hagenow). Prima coafură descrisă aici este aproape identică cu cea a statuii cunoscute sub numele de Dama din Elche (Muzeul arheologic din Madrid).

[2]Sau *Tympanium.* Este vorba deci de o coafură în care părul este ridicat deasupra creştetului şi dispus ca o dobiță; era un fel de coc lat, fără să fie împletit în cosițe.

[3]Poseidonios se referă la istoriografii care au descris şi au relatat campaniile romanilor în Spania. Poate aici se face aluzie în special la Polybios şi la campania din 151 î.e.n. a lui L. Licinius Luccullus descrisă de el.

[4]*Imnuri de biruință* sau *peanul.* J. Corostiaga, *Un pasage de Estrabon sobre el pean cantabro, el famoso canto de Lelo y un detalie de métrica del Mio Cid,* Helmantica. Revista de Huma-nidades clásicas, Salamanca, IV, 1953, 81—89, susține că acest pasaj sugerează diverse apropieri între acest pean şi cîntecul basc de Lelo şi reaminteşte anumite procedee tradiționale ale poeziei basce şi castiliene primitive.

Asemenea moravuri ar putea sluji ca pilde de sălbăticie, altele apoi, la fel mai puţin civilizate, nu au totuşi caracter feroce; astfel, de pildă, la cantabri, bărbaţii aduc zestre femeilor, fiicele rămîn moştenitoare şi pe fraţii lor ele îi însoară cu femei, pentru că la ei este în vigoare matriarhatul[1]. Bineînţeles, această rînduială nu vădeşte o treaptă prea înaltă de civilizaţie.

Un obicei iberic este şi de-a purta la ei o otravă, pe care o prepară dintr-o plantă asemănătoare cu ţelină şi care nu produce dureri[2], cu scopul de-a o avea la îndemînă pentru întîmplări neprevăzute; la fel şi de-a se dărui[3] celor de care se leagă sufleteşte în aşa măsură, încît să-şi dea chiar viaţa pentru ei.

19. Unii autori, după cum am arătat[4], spun că acest pămînt al celtiberilor se împarte în patru părţi, alţii susţin că în cinci[5]. Nu se poate pretinde în asemenea lucruri o precizie strictă, din pricina schimbărilor care s-au petrecut şi a lipsei de renume a acestor locuri. Într-adevăr, în regiunile cunoscute şi vestite, se cunosc prefacerile care au avut loc şi împărţirile teritoriale, precum şi feluritele nume de ţări şi altele de acest fel, pentru că le repetă mulţi şi mai cu seamă dintre eleni, care au ajuns cei mai comunicativi dintre toţi. Dar în privinţa ţărilor barbare, îndepărtate, mici şi fărîmiţate, descrierile lor[6] nu oferă nici siguranţă, dar nici nu sînt prea numeroase; cu cît aceste ţări sînt mai depărtate de eleni, cu atît se măreşte neştiinţa lor despre ele. Cît priveşte apoi pe istoriografii romani, ei îi imită pe eleni, bineînţeles nu chiar aidoma; de fapt, ceea ce spun ei împrumută de la eleni, iar ceea ce dau de la sine nu dovedeşte mare dragoste de ştiinţă încît, ori de cîte ori primii prezintă vreo lacună, ultimii nu o umplu prea mult; de altfel, şi denumirile acelea, cîte sînt foarte vestite, sînt în cea mai mare parte elene.

În vreme ce premergătorii noştri[7] au desemnat cu numele de Iberia întreaga regiune de dincolo de Ron şi de istmul cuprins între cele două Golfuri Galatice, contemporanii noştri[8] îi statornicesc ca hotar Pirineii şi socot Iberia totuna cu Hispania; (alţii apoi) restrîngeau Hispania numai la regiunea de dincoace de Ebru[9]. Cei de demult mai foloseau pentru aceleaşi populaţii numele de igleţi[10]; aceştia ocupau o regiune nu prea întinsă, după

---

[1]În gr. γυναικοκρατια „puterea femeilor". Vezi despre matriarhat, Fr. Engels, *Originea familiei, a proprietății private şi a statului,* Bucureşti, 1961, p. 39

[2]E.H.F. Meyer, *Botanische Erläuterungen,* 8, crede că este vorba de planta *Oenanthe apiifolia* care seamănă cu țelina.

[3]Poate Strabon face aluzie aici la o *devoțiune* cu caracter militar, față de suveran (vezi Caesar, *Bellum Gallicum,* III 22, Sallustius, *Historiae fragmenta,* I 125 Maurenbrecher, Dio Cassius, 1, III, 20, 2). Vezi R. Etienne, *Le culte imperial dans la peninsule ibérique d'Auguste à Diocletien,* Paris, 1958, pp. 75—79.

[4]În III 4, 13. Autorii la care se referă aici Strabon sînt, se pare, Poseidonios şi una dintre sursele sale, Artemidoros sau Polybios.

[5]Această diviziune în 4 sau în 5 a celtiberilor este azi greu de identificat; Strabon în III, 4, 13 vorbeşte de *arvaci* şi de *lusoni;* la aceştia se pot adăuga *bellii* şi *tittii* menționați de Appian, *Iberica,* 180, 181 şi probabil a cincea seminție o formează *vaccaeii.* Vezi A. Schulten, *Polybius und Posidonius über Iberiei] und die iberischen Kriege,* Hermes, 46, 1911, 568—607, p. 263.

[6]Am tradus cu cuvîntul „descrieri" termenul grec care corespunde termenului latin *Commentarii.*

[7]„Premergătorii" trebuie să fie *Eshil,* la Plinius, *Naturalis Historia,* XXXVII 31 (=- fr. 107 Mette, fr. 73 Nauck), Herodot, *Istorii,* I, 163 etc. Într-adevăr, s-a crezut multă vreme ca iberii au trecut Pirineii spre nord pe la începutul secolului al V-lea î.e.n. şi au populat teritoriul gallic pînă la Ron. Vezi P. Bosch-Gimpera, *La formación de los Pueblos de España.* Barcelona, 1945, p. 19 şi urm. Această teorie este combătută însă de P. Jannoray, *Mélanges Charles Piccard,* Paris, 1948, I, p. 448 şi următoarele.

[8]Contemporanii noştri, de exemplu Polybios, *Istorii,* III 37, IC, Artemidoros, fr. 21 (-= 21 Hagenow), Poseidonios şi însuşi Strabon, după obiceiul roman.

[9]Autorul acestei diviziuni nu este cunoscut, dar diviziunea sa se găseşte la Pseudo-Apollodor din Atena, a cărui operă datează din perioada 80 î.e.n. — 10 e.n.

[10]*Igleții,* populație a Hispaniei de Nord, situați pe rîul Ebru. Ținutul lor s-a numit Iberia, nume care a fost extins apoi la întreaga peninsulă. Informația lui Asclepiades din Myrlea despre "gleți" provine de la Herodoros din Heraclea (F. Gr. Hist., 31; fr 2, vers 440) care localizează pe „gleți' aproape de

cîte ne informează Asclepias din Myrlea. Romanii însă dînd întregii ţări acelaşi nume de Iberia sau Hispania, i-au zis unei părţi a ei Citerior, celeilalte Ulterior; apoi în diferite epoci, ei îi schimbă împărţirea, cîrmuind-o potrivit cu împrejurările momentului.

20. Dar cum provinciile au fost repartizate de curînd[1] pe de o parte poporului şi senatului, pe de alta, principelui romanilor[2], Baetica revine poporului şi i se trimite în frunte un praetor, care are la dispoziţie un quaestor şi un legatus; hotarul ei spre răsărit a fost trasat prin apropierea oraşului Castalon. Restul Iberiei aparţine Cezarului; el trimite acolo doi reprezentanţi, unul pretorian, altul consular[3], iar reprezentantul pretorian are cu el un legatus care să împartă dreptatea la lusitani. Aceştia stat aşezaţi de-a lungul Baeticei şi se întind pînă la fluviul Durios, atingînd şi gurile lui. Căci îndeosebi această regiune se cheamă în prezent Lusitania. Aici se află şi Augusta Emerita. Restul, care formează de fapt cea mai mare parte a Iberiei, este guvernat de reprezentantul consular, care dispune de o armată importantă cam de trei legiuni şi de trei legaţi[4]; unul dintre ei, împreună cu două legiuni, apără întreaga regiune de dincolo de Durios, spre miazănoapte, pe ai cărei locuitori înaintaşii noştri îi numesc lusitani[5], iar contemporanii îi numesc callaïci; cu ei se învecinează munţii nordici şi totodată asturii şi cantabrii.

Pe la asturi curge rîul Melsos[6] şi puţin mai departe de acesta este situat oraşul Noiga[7]; în apropierea lui se află un estuar[8] la ocean, care desparte pe asturi de can-tabri.

Poalele munţilor, în continuare pînă la Pirinei, le guvernează al doilea legatus în fruntea celeilalte legiuni. Al treilea legatus supraveghează interiorul ţării şi apără interesele aşa-numiţilor *togati*[9], nume care vrea să arate

---

Tartessos în regiunea pe care Avienus, *Ora maritima,* 301—303, o atribuie *ileaţilor* şi care este udată — adaugă el — de un rîu *Hiberus.* Acest rîu din vestul oraşului Tartessos trebuie să fie Odiel sau Rio Tinto. Vezi Garcia y Bellido, *La Peninsula Ibérica,* p. 91 şi urm.

[1]*Împărțirea recent făcută a provinciilor.* Înainte de August, provinciile erau anexe ale oraşului-stat Roma, *praedia populi Romani,* „moşii ale poporului roman". În timpul lui August se produc importante schimbări în administrarea provinciilor. Unul dintre primele acte după instaurarea principatului (13 ianuarie din anul 27 î.e.n.) a fost împărțirea provinciilor în senatoriale şi imperiale. Provinciile de la frontieră trec asupra împăratului, iar cele vechi şi pacificate rămîn senatului.

[2]Asupra noțiunii ἡγεμὼν τών 'Ρωμαίων prin care Strabon înțelege *princeps Romanorum,* vezi şi lucrarea J. Béranger, *Recherches sur l'aspect idéologique du principat,* Bâle, 1953.

[3]Reprezentantul pretorian şi cel consular (lat. *legatus Augusti pro praetore)* sau guvernatorul unei provincii era de rang pretorian (fost praetor), cînd avea sub comanda sa o singură legiune; şi de rang consular (fost consul), cînd comanda două sau mai multe legiuni. *Pretorul* este al doilea magistrat în *cursus honorum,* care avea atribuțiile de magistrat suprem al justiției, de guvernator al unei provincii (cum este şi cazul de față), de comandant suprem în armată etc. *Cvestorul* este al treilea magistrat pe scara onorurilor, însărcinat cu funcții civile şi militare; în grija sa cădea administrația avutului sau a tezaurului public, sarcina finanțelor în general, a prăzilor luate pentru solda trupelor; putea să țină şi locul pretorului la nevoie. *Legatus* era *trimisul* sau *locotenentul* unui ofițer superior, în cazul de față al împăratului, îndeplinind sarcini în numele acestuia.

[4]*3 legiuni şi 3 legați.* Legiunea avea la început 6.000 de oameni. Cei trei *legați (legionis),* subalterni ai guvernatorului provinciei *(legatus Augusti pro praetore)* se aflau în fruntea fiecăruia dintre cele trei legiuni.

[5]În perioada dinainte de August care a încorporat Gallaecia şi Austria în Hispania Tarraconensis.

[6]*Melsos* (şi Melsas), azi Nareca, este un rîu din nord-vestul Peninsulei Iberice, la asturi, vărsîndu-se în ocean.

[7]*Noiga (Noega Ucesia),* azi probabil Gigon, sau poate Aviles, la 20 km nord-vest de Oviedo, oraş situat pe țîrmul nordic al Peninsulei Iberice, la asturi.

[8]Este actualul Rio de Sella, la 100 km vest de Santander, unde se ridică azi oraşul Ribadesella.

[9]*Togati* de aici este o conjectură suplinind o lacună, fundată pe cuvintele lui Strabon ἐν τἡ τηβεννικ^ ἐσ&ητι,. care nu se poate aplica decît la *togati* şi nu la *stolati* din III, 2, 15, deoarece se referă la oameni care au obținut cetățenia romană.

ca îmbrăcarea togii ar vădi firea lor paşnică şi trecerea la un model de viaţă italic, cu moravuri mai blînde. Aceştia sînt celtiberii şi cei care locuiesc în apropiere, pe amîndouă malurile Ebrului, pînă în regiunile de la mare. Însuşi guvernatorul îşi petrece iarna în regiunile litoralului, ţinînd judecăţile cu precădere la Carthagina Nouă şi la Tarracon, dar vara el face ocolul regiunii sale, inspectând şi cercetînd mereu neajunsurile care necesita îndreptare. Există acolo şi procuratori ai Cezarului[1], din tagma cavalerilor, care distribuie soldaţilor sumele de bani necesare pentru procurarea mijloacelor de trai.

CAPITOLUL 5

1. Dintre[2] insulele situate în fâţa Iberiei, cele două Pityusse[3] şi cele două Gymnesiai (numite[4] şi Baliaride) se aflǎ din întîmplare în dreptul coastei dintre Tarracon şi Sucron, acolo unde se ridică Saguntum; Pityussele se află mai în largul mării şi înclină mai spre asfinţit decît Gymnesiai. Una dintre ele se cheamă Ebusos[5], avînd un oraş cu acelaşi nume; circumferinţa insulei este de 400 de stadii [73,99 km][6], avînd o lăţime aproape egală cu lungimea; cealaltă, cu numele Ephiussa[7], situată în apropierea primei insule, este pustie şi mult mai mică. Iar dintre insulele Gymnesiai, cea mai mare are două oraşe, Palma şi Polentia[8], unul dintre ele aşezat spre răsărit, anume Polentia, celălalt spre apus. Lungimea insulei mai mari măsoară puţin lipsă din 600 de stadii [110,99 km], iar lăţimea este de 200 de stadii [37 km][9]; Artemidoros a dublat şi lăţimea, şi lungimea ei. Cea mai mică se află la o depărtare de 270 de stadii[10] [49,50 km] de Polenţia; in privinţa mărimii, ea este mult sub dimensiunile celei mari, dar cu fertilitate nu-i stă cu nimic mai prejos; într-adevăr, amîndoua sînt înfloritoare şi bine înzestrate cu porturi, doar că acestea au ţărmurile stîncoase la intrare, astfel că se cere mare băgare de seamă din partea navigatorilor cînd intră în port.

Datorită prosperităţii regiunii, şi locuitorii ei sînt paşnici, aşa cum sînt de altfel şi cei din Ebusos. Dar din pricina unor răufăcători, de altfel puţini la număr, care au legat tovărăşie cu piraţii de pe mare, faima rea i-a acoperit pe toţi şi [din această pricină] Metellus, supranumit Balearicus[11], a pornit expediţia împotriva lor, în urma căreia a întemeiat acolo şi [două] oraşe[12]. Expuşi uneltirilor străine din pricina aceleiaşi prosperităţi, cu

---

[1] *Procurator* este un termen administrativ roman, cu sensul de „cel care are grijă pentru un altul". Deci este vorba de un însărcinat cu afacerile altuia. Aici, după cum explică şi Strabon, *procuratores Caesaris,* „însărcinaţii cu afacerile lui Caesar" erau recrutaţi dintre cavaleri şi aveau menirea să distribuie trupelor solda.

[2] Paragrafele 1—11 din cap. V al acestei cărţi sînt consacrate descrierii insulelor Iberiei.

[3] *Insulele Pityusse (Pityussae)* se aflau lîngă coasta mediteraneană a Spaniei, azi *Ibiza* şi *Formentera.* Numele *Pityussai* înseamnă literal «insulele cu pini".

[4] De *Timaios* la Diodor din Sicilia, *Biblioteca,* V, 16 (= Fr. *164,* 16—18), unde se spune că acest nume a fost dat de indigeni şi de romani.

[5] Una dintre insulele *Gymnesiai* sau *Baleare* se cheamă *Ebysos* sau *Ebusos,* azi *Ibiza.*

[6] De fapt atinge aproape 110 km.

[7] *Ephiussa* sau *Ophiussa,* azi Formentera, este numele antic al celei mai mici din cele două Pityussae din arhipelagul Baleare. Numele şi-l datorează numeroşilor şerpi ce mişunau pe pămîntul ei. vezi gr. βφις „şarpe".

[8] *Palma* şi *Polentia* sînt două oraşe antice situate în insula Maior (Mallorca) din grupul Balearelor. întemeiate în 123 î.e.n. de Caecilius Metellus Balearicus, cuceritorul insulelor Baleare, ambele au devenit curînd oraşe înfloritoare. *Palma,* situată pe coasta sudică a insulei se află la 204 km spre est de Barcelona. *Polentia* sau Carrea, azi Polenza, e situată în nord-estul aceleiaşi insule.

[9] De fapt 80 km lungime şi 60 km lăţime.

[10] 400 de stadii propune C. Müller, *Index variae lectionis,* p. 959, col. 1, 51. În realitate sînt 40 km.

[11] *Expediţia lui Metellus Balearicus* în insulele *Gymnasiai* azi *Baliares,* a avut ca rezultat cucerirea acestor insule pentru Roma, la începutul secolului al II-lea î.e.n. Tot lui i se atribuie fundarea cu această ocazie a oraşelor Palma şi Polentia (din insula Maior, Mallorca).

[12] Cucerirea insulelor Baleare a avut loc între 123 şi 121 î.e.n.

toate că sînt paşnici, se spune[1] că sînt cei mai iscusiţi mînui-tori ai praştiei; ei s-au exersat în mod deosebit la această armă, după cîte se spune, de cînd fenicienii au pus stăpînire pe insule. Se relatează totodată că fenicienii sînt cei dintîi care i-au îmbrăcat pe oamenii de aici în tunici cu bordură lată[2]; .... [3][înainte], ei plecau la luptă fără să se încingă la brîu, cu un scut în mînă sau cu o suliţă călită în foc, rar prevăzută cu un mic vîrf de fier. Praştii poartă în jurul capului fiecare cîte trei, făcute fie din trestie neagră[4], fie din tulpină de crin, fie din tendoane; prima praştie avea o curea lungă pentru aruncarea la mare distanţă, a doua, o curea mică pentru loviri la scurtă distanţă, iar a treia, o curea mijlocie, pentru ţintiri la o depărtare mediocră. Astfel ei se exersau la praştie încă din fragedă copilărie, în aşa fel că nu dădeau pîine copiilor decît numai dacă nimereau ţinta cu praştia. De aceea Metellus, cînd a ancorat la aceste insule, a întins piei pe deasupra punţilor corăbiilor, ca pavăză contra praştiilor. Apoi a adus aici 3.000 de coloni dintre romanii din Iberia.

2. La fertilitatea solului se mai adaugă şi norocul că aici nu se găseşte uşor vreun animal dăunător. Se spune[5] că nici iepurii nu sînt indigeni, ci provin dintr-un mascul şi o femelă aduşi de cineva de pe ţărmul din faţă al continentului; dar, de la bun început, iepurii se înmulţiră aici atît de mult, încît şi casele se surpau şi copacii se răsturnau din pricina galeriilor subterane ale acestora, şi oamenii se văzură deodată siliţi, aşa cum am mai arătat[6], să recurgă la sprijinul romanilor. Acuma însă măsurile bune de vînătoare nu îngăduie ca flagelul să iasă biruitor, ci proprietarii de pămînt adună de pe el roade bogate.

Acestea sînt, prin urmare, insulele situate dincoace de Coloanele zise ale lui Heracles.

3. Chiar lîngă Coloane se află două insuliţe, dintre care una se numeşte Hera[7]; sînt autori[8] care numesc Coloane chiar aceste insule.

În afara Coloanelor se află insula Gadeira[9], despre care am spus[10] pînă acum doar atît că se află la o depărtare de 750 de stadii [138,74 km] de Calpe; ea este situată în apropierea gurii Baetisului. Se găsesc mai multe descrieri ale insulei Gadeira. Locuitorii ei sînt cei care trimit cele mai multe şi mai mari vase de negoţ pe marea noastră şi în Marea Exterioară, deşi nu ocupă o insulă prea întinsă, nici nu stăpînesc prea mare porţiune din coasta continentală potrivnică, şi nici nu-şi pot procura venituri din alte insule ci, ducîndu-şi viaţa mai mult pe mare, puţini sînt cei care rămîn tot timpul la Gadeira sau care îşi petrec vremea la Roma. De aceea, s-ar părea că în privinţa numărului populaţiei, ea nu este mai prejos de vreun alt oraş, afară doar de Roma. Am auzit că, într-unul din recensămintele făcute în timpul nostru[11], s-au numărat 500 de cavaleri gaditani, efectiv pe care nu

---

[1]Se referă la Timaios prin intermediul lui Poseidonios. Timaios (fr. 7 Jacoby) a scris „Comentarii carthagineze".

[2]Această epocă nu se cunoaşte exact. Ea trebuie să coincidă cu expansiunea fenicienilor carthaginezi în insulele Mediteranei şi pe coastele Iberiei, care poate fi fixată cam prim secolul al VII-lea î.e.n.

[3]Aici urmează o lacună pe care C. Müller, *Index variae lectionis,* p·. 959, col. 2, 1. 8, a completat-o astfel: „Înainte ei nu cunoşteau decît tunicile într-o singură culoare şi grosolana sisyrnă". *(Sisyr(n)a* era un fel de postav de proastă calitate).

[4]Este vorba de *Schoenus nigricans* care creşte efectiv în insulele Baleare (vezi E. H. F. Meyer, *Botanische Erläuterungen,* 9). Praştiile erau făcute în general din *melancranis (Schoenus mucronatus,* sau *Schoenus nigricans;)* un soi de papură.

[5]Probabil informația o dă un istoriograf al campaniei lui Melellus, prin intermediul lui Poseidonios.

[6]În III, *2,6.*

[7]*Insula Herei,* în care se găsea un sanctuar al zeiței, a fost situată lîngă coasta sudică a Hispaniei, lîngă muntele Calpe (Gibraltar).

[8]În special Euctemon din Atena (din preajma anului 430 î.e.n.?), şi Artemidoros, fr. 10 (vezi mai jos III, 5,5).

[9]*Gades (Gadeira)* — insula în care era situat oraşul avea o lungime de 17,75 km, iar lățimea, pe alocuri, de 177,50 m.

[10]În III, 18

[11]„Unul din recensăminte" este o exprimare care lasă să se înțeleagă că nu este vorba de

l-a dat nici unul, dintre oraşele Italiei, în afară de Patavium[1]. Deşi sînt atît de numeroşi, ei ocupă o insulă nu cu mult mai mare de 100 de stadii [18,50 km] lungime, iar ca lăţime are locuri unde este chiar de un singur stadiu [185 m][2].

Gaditanii locuiau la început într-un oraş foarte mic, dar Balbus Gaditanul[3], care a avut parte de cinstirile triumfale, le-a construit un altul pe care îl numesc Oraşul Nou[4]; amîndouă aşezările formează la un loc cetatea Didyme[5], care nu are o periferie mai mare de 20 de stadii [3,70 km][6], dar nici această cetate nu le este prea strîmtă, deoarece puţini au gospodării statornice în ea, ci toţi îşi duc cea mai mare parte a vieţii pe mare; unii datorită avantajelor sale naturale şi frumuseţii poziţiei, au ales pe ţărmul insulei situate tocmai în faţa lor[7] din care, datorită avantajelor sale naturale şi frumuseţii poziţiei au creat a doua Didyme[8]. Dar comparativ, locuitorii sînt puţini şi în această insulă şi în portul[9] pe care l-a amenajat pentru ei Balbus pe coasta continentului.

Oraşul este situat în părţile de apus ale insulei, şi alături, la capătul ei, se află sanctuarul lui Chronos[10], chiar în faţa insuliţei; sanctuarul lui Heracles este îndreptat spre răsărit [înălţîndu-se] de cealaltă parte a insulei, pe locul unde ţărmul se apropie cel mai mult de continent, lăsînd la mijloc o strîmtoare[11] doar de un stadiu [185 m] lăţime. După unii autori[12], templul lui Heracles se află la o depărtare de 12 mile [17,76 km] de oraş, potrivind în aşa fel lucrurile ca numărul milelor să fie pe potriva isprăvilor eroului[13]; de fapt distanţa este mult mai mare, şi anume ea este aproape cît lungimea insulei; iar insula se întinde în lung de la apus la răsărit.

4. Se pare că Pherekydes desemnează insula Gadeira sub numele de Erytheia[14], aceea în care se desfăşoară întîmplările mitice legate de Geryon. Dar alţi autori[15] o identifică cu o insulă[16], pe care au văzut-o că

---

recensămîntul cel mai recent, din anul 14 e.n., ci de vreun recensămînt parțial, cum a fost cel din Gallia, din anul 12 î.e.n, prezidat de Drusus. Comparația cifrei cavalerilor din Gadeira cu a celor din Padova (Patavium) s-ar putea să aparțină lui Titus Livius. Cicero, *Ad Familiares,* X 32,1, se minunează de numărul mare al cavalerilor din Gades.

[1]*Patavium,* oraş al Italiei, situat la veneți. Azi Padova.

[2]Măsurători exacte. Insula şi azi are 18 km lungime (100 stadii) şi 400 m lățime (2,2 stadii).

[3]*Balbus Gaditanul, care a primit onorurile triumfale,* este *L. Cornelius Balbus,* originar din Gades sau Gadeira, oraş situat 'a gurile Baetisului, în Hispania. A fost consul al Romei în 40 î.e.n. şi, în 21 î.e.n., după o expediție victorioasă împotriva garamanților din Africa, el primise onorurile triumfale. Pentru serviciile aduse statului roman, a primit cetățenia romană, titlu contestat dar restabilit datorită discursului Iui Cicero, *Pro L. Corn. Balbo,* păstrat şi azi.

[4]*Oraşul Nou al Gadeirei* se afla pe locul actualului Cadix. Lucrările lui Balbus erau în curs în aprilie 46 î.e.n., iar triumful său datează din anul 19 î.e.n. — informează Cicero, *Ad Atticum,* XII 2.

[5]*Didyme* este denumirea a două oraşe gaditane, unul construit de băştinaşi, altul de L. Cornelius Balbus. Erau situate într-una din insulele gaditanilor, la gura Baetisului, lîngă țărmul sudic al Hispaniei, dincolo de Gibraltar.

[6]Periferia de 20 de stadii, adică 3,7 km, cu toate că pare extrem de mică, poate corespunde realității, deoarece şi azi oraşul Cadix, cu 90 000 de locuitori, are o circumferință numai de 5,3 km, fără insulița anexă.

[7]Este vorba de actuala insulă San Sebastian, vatra vechiului oraş fenician.

[8]*A doua Didyme (Anti-Didyme),* insulă şi localitate în fața Ga-deirei, în care e situată Didyme, de unde şi numele de *Anti-Didyme* („Opusă Didymei").

[9][527] Actualul Trocadero.

[10]*Chronos-Saturn. Chronos* este, în mitologia greacă, cel mai tînăr dintre fiii lui Uranos (Cerul) şi al Rheei (Gaia), aparținînd generației imediat premergătoare zeilor Olimpici. La romani, Saturnus este un zeu autohton, identificat mai tîrziu cu Chronos.

[11]Această strîmtoare este actualul canal Santipetri.

[12]Informația provine, se pare, de la Asinius Pollio şi este conformă cu realitatea.

[13]Adică 12 la număr

[14]Insula *Erytheia* corespunde actualei León, unde este instalat actualul Cadix.

[15]Alți autori sînt *Ephoros,* fr. 129, şi *Philistides,* F. Gr. Hist 11 F 3.

[16]Insula mică din fața Gadesului este *Gades* sau *Erythia.*

se întinde în faţa oraşului Gadeira, fiind despărţită de el printr-o strîmtoare de un stadiu [185 m] lăţime; această insulă are păşuni atât de minunate, încît laptele animalelor păşunate aici nu conţine zer. Brînza o fac amestecînd laptele cu multă apă, din pricina grăsimii lui, iar animalul în treizeci de zile moare sufocat, dacă nu i se sloboade sînge. Iarba pe care o pasc este lipsită de apă, dar foarte grasă[1]. Dovadă este faptul că din această stare de lucruri s-a plămădit mitul boilor lui Geryon; [...[2]], întreg ţărmul mării a fost populat în comun.

5. În legătură cu intemeierea Gadeirei, iată ce povestesc gaditanii[3]: se pomeneşte de un oracol care, spun ei, poruncea tyrienilor să trimită colonişti la Coloanele lui Heracles; cei trimişi în recunoaştere, cînd au ajuns în strîmtoare lîngă Calpe, socotind că prornontoriile care străjuiesc strîmtoarea constituie capătul pămîntului locuit şi al expediţiei lui Heracles, crezură că oracolul pe acestea le numeşte Coloane; ei se opriră deci dincoace de Coloane, în locul unde se află azi oraşul saxitanilor; aici, aduseră jertfe, dar, cum victimele nu se arătau de loc prielnice, făcură cale întoarsă.

Mai tîrziu, trimişii tyrienilor înaintară dincolo de strîmtoare cam 1.500 de stadii [277,50 km][4] pînă la o insulă închinată lui Heracles[5], ce se află în dreptul oraşului Onoba[6] pe coasta Iberiei şi, fiindcă socoteau că aici se află Coloanele, jertfiră zeului, dar, cum din nou victimele nu meniră a bine, se întoarseră iarăşi acasă.

În sfîrşit, cei sosiţi cu a treia expediţie au întemeiat Gadeira şi au construit templul în partea de răsărit a insulei, iar oraşul în cea de apus.

Din această pricină, unii cred că promontoriile strîmtorii constituie Coloanele, alţii că însăşi Gadeira, în sfîrşit alţii sînt de părere că ele se află încă mai departe de Gadeira, în Marea Exterioară. După presupunerea altora[7], Coloanele sînt formate de munţii Calpe şi de masivul numit Abilyx[8], ce se înalţă pe ţărmul potrivnic în Libya. Acest munte, spune Eratosthenes, se află în Metagonion[9], pe teritoriul unei seminţii numide. Alţii[10] apoi le identifică cu două insuliţe din apropierea ambilor munţi; pe una dintre ele o numesc insula Herei. Artemidoros admite insula Herei şi templul ei, dar indică sub acest nume o altă insulă, şi susţine că nu există nici muntele Abilyx, nici vreun neam metagonian. Şi insulele Planctai şi Symplegadele le strămută unii[11] în aceste părţi, socotindu-le Coloanele lui Heracles, pe care Pindar le numeşte *Porţile Gadiride,* spunând că Heracles a ajuns (prin îngustimea strâmtorii) pe aceste meleaguri de la capătul pămîntului. Şi Dicaiardhos, Eratosthenes şi Polybios[12], ca şi cea mai mare parte o autorilor eleni, fixează Coloanele în preajma strâmtorii.

---

[1]Iarba menționată aici ar putea să fie o varietate de ginistru (grozamă), lat. *Spartium monospermum,* sp. *retama,* după E. H. F. Meyer, *Botanische Erläuterungen,* p. 10.
[2]Lacună în text, în care s-a menționat probabil numele popoarelor care au ajuns să locuiască în comun.
[3]Informația aparține, se pare, lui Poseidonios, fr. 53 (Jacoby), care a putut-o obține la Gadeira, de la preoții templului lui Heracles. Dar încercarea de-a fixa la Gadeira Coloanele lui Heracles sugerează o elaborare greacă şi permite să fie presupus Timaios sau Ephoros ca izvor.
[4]*1.500 stadii* [277,50 km] este o măsură exagerată. De fapt de la strîmtoare pînă la gura rîului Odiel, în linie dreaptă, sînt 180 km. Insula lui Heracles este probabil actuala Saltes, situată chiar la gura rîului. Vezi A. Schulten, *op. cit.,* p. 281.
[5]Insula din fața Onobei, consacrată lui Heracles, este insula Scombraria.
[6]*Oraşul Onoba,* azi Huelva, al Hispaniei a fost situat în Turdetania, la gura unui rîu, în fața insulei lui Heracles, la țărmul sudic al Baeticei, la vest de Gibraltar.
[7]Aceşti *alți autori* nu sînt identificabili, cu excepția lui Eratosthenes care poate fi presupus cu certitudine, grație frazei următoare.
[8]*Calpe şi Abilyx sau Abyla* sînt cele două masive din Mediterana ale Gibraltarului, reprezentînd aşa-zisele *Coloane ale lui Heracles. Calpe* este masivul european, situat în Baetica, la actualul oraş Gibraltar, iar Abyla, pe coasta opusă, în Africa, la actualul oraş Ceuta.
[9]Promontoriul *Metagonion,* azi Cabo de Tres Forcas, se proiectează în Mediterana de la coasta numidiană a Africii în Mauritania Tingitana unde se află azi oraşul Melilla. Pentru Metagonion, vezi şi cartea XVII 3,6
[10]Se referă la Euctemon la care a mai făcut aluzie Strabon în III 5,3.
[11]Aluzia se face probabil la Ephoros care poate fi recunoscut după citatul din Pindar.
[12]Polybios, *Istorii,* XXXIV 9, 4, pune Coloanele lui Heracles la strîmtoarea Gaditană.

Iberii însă şi libyenii susţin că ele se află în Gadeira, deoarece locurile din preajma strâmtorii nu seamănă cu nişte coloane. După alţii apoi[1], pilonii de aramă, lungi de opt coţi[2], ai templului lui Heracles din Gadeira, pe care s-a gravat costul construcţiei templului, ar constitui Coloanele; navigatorii care au sosit pînă aici, încheindu-şi călătoria şi aduoînd jertfe lui Heracles, pentru a fi ajutaţi, au răspîndit versiunea că acesta este capătul şi al pămîntului, şi al mării. Poseidonios consideră că această explicaţie este cea mai convingătoare, iar oracolul şi expediţiile repetate sînt doar o înşelăciune feniciană.

Dar, cît priveşte expediţiile, cine ar putea să susţină ceva cu tărie în favoarea lor sau împotriva lor cîtă vreme nici una dintre păreri nu este lipsită de raţiune? Iar a spune că nici insuliţele, nici munţii nu seamănă a coloane şi a căuta pentru coloanele propriu-zise hotarele pămîntului locuit sau limitele expediţiei lui Heracles înseamnă a da dovadă de un oarecare spirit critic; într-adevăr, exista un vechi obicei de-a se fixa asemenea borne, aşa cum locuitorii din Regiuni au ridicat un stîlp în formă de turnuleţ în Strâmtoarea Siciliei, iar turnul aşa-numit al lui Peloros[3] se înalţă tocmai în faţa acestuia; la fel sînt şi Altarele zise ale Philainilor[4], aflate undeva pe la mijlocul intervalului dintre cele două Syrte[5]; se mai pomeneşte de o coloană care se ridica înainte vreme în istmul Corintului, pe care au aşezat-o în comun, pe de o parte, ionienii care ocupau pe atunci Attica[6] şi Megarida[7], după alungarea lor din Pelopones[8], pe de altă parte, stăpînii de pe acele vremuri ai Peloponesului; pe partea dinspre Megarida a coloanei, ei au scris:

Aceasta nu este Peloponesul, ci Ionia,

iar pe cealaltă latură:

Acesta este Peloponesul, şi nu Ionia[9]

Alexandru cel Mare[10] a ridicat, ca limite ale expediţiei sale în India, nişte altare[11] în locurile cele mai

---

[1]Poseidonios se referă aici la informatori fenicieni sau gadiriţi
[2]556 8 coţi - 3,70 m.
[3]Turnul lui Peloros, situat în nord-estul Siciliei, este turnul-far de pe ţărmul promontoriului Peloros. În VI, 1,5. Strabon face din nou aluzie la aceste construcţii.
[4]*Altarele Philainilor* — în lat. *Philaenorum arae* — era un oraş şi un port antic pe coastele mediteraneene ale Africii, între cele două Syrte, la hotarul dintre provinciile *Africa Proconsularis* (Carthagina) şi *Cyrenaica.* Tradiţia locurilor relatează că numele se trage de la doi fraţi carthaginezi, care într-o dispută dintre carthaginezi şi cyrenaici în legătură cu hotarul dintre cele două state, au voit să întindă hotarele patriei lor în dauna Cyrenei. Cyrenaicii i-au ucis îngropîndu-i de vii, iar Carthaginezii au ridicat două altare peste mormîntul lor. De fapt trebuie să fie vorba de două stînci în formă de altare. Vezi şi XVII, 3,20.
[5]Vezi descrierea celor două Syrte în XVII, 3,20.
[6]*Attica* este o peninsulă a Greciei situată între Eubeea şi golful Saronic, mărginindu-se cu Megarida şi Beoţia. Peninsula se termină în vîrf cu capul Sunion. Capitala regiunii era Atena (Athenai). Numele *Attica* derivă fie de la Atthis, fiul legendar al lui Cranaus, fie de la *acte* „ţărm". În vremurile legendare Attica împreună cu Beoţia alcătuiau regiunea Ogygia.
[7]*Megarida* (Megaris), stat foarte mic şi cu teren sărac al Greciei antice, cu capitala Megara. Poziţia sa pe istmul dintre Attica si Pelopones i-a creat însă o importanţă economică deosebită.
[8]*Alungarea ionienilor din Pelopones* este un eveniment istoric care a avut loc o dată cu invazia dorienilor, secolele XII—X î.e.n. Dorienii au fost al treilea şi ultimul val de greci, mai războinic decît primele două, care a coborît spre sud din nordul Elladei, ocupînd teritoriile triburilor aşezate ulterior. Din faţa lor, ionienii au emigrat spre răsărit, aşezîndu-se pe coasta Asiei Mici, numită Ionia.
[9]Vezi IX, 1, 6.
[10]Este vorba de Alexandru cel Mare care a ajuns pînă la Indus
[11]Este vorba de 12 altare ridicate pe ţărmul rîului Hyphasis din India, pe care le descrie Arrian, *Anabasis,* 5,29, şi Diodor din Sicilia, *Biblioteca,* XVII, 95.

depărtate ale indienilor, pînă la care a ajuns spre răsărit, imitîndu-l astfel pe Heracles şi pe Dionysos; iată deci că exista acest obicei.

6. Este firesc apoi ca locurile să ia aceeaşi denumire, mai ales cînd timpul distruge bornele fixate. Într-adevăr azi nu mai stau în picioare altarele Philainilor, dar locurile acelea au preluat denumirea lor. Nici în India, se spune[1], nu se văd ridicate coloane, nici ale lui Heracles, nici ale lui Dionysos, şi cînd li s-au descris sau li s-au indicat anumite locuri, macedonenii s-au încredinţat că acelea sînt coloanele în care negreşit au găsit unele semne fie ale celor istorisite despre Dionysos, fie ale celor povestite despre Heracles. Tot astfel, şi în strîmtoarea Coloanelor lui Heracles, nimeni nu s-ar putea îndoi că primii sosiţi aici au însemnat capătul drumului lor prin altare făurite de mîna lor, sau prin turnuri sau, în sfîrşit, prin mici stâlpi, fixaţi în locurile cele mai depărtate pînă la care au ajuns şi cele mai bătătoare la ochi (iar punctele geografice cele mai la vedere pentru marcarea capătului sau a începutului unor locuri sînt strîmtorile, munţii ce le domină şi insulele), apoi cînd monumentele făurite de mîna omului nu mai dăinuie, numele lor trece asupra locurilor, fie că vrei să spui că ele sînt insulele, fie promontoriile care formează strîmtoarea.

Într-adevăr, este greu să hotărăşti cărora dintre cele două [forme de relief] li se potriveşte mai bine denumirea, deoarece coloanele cu amîndouă seamănă. Spun că seamănă, deoarece coloane se ridică anume în acele locuri care marchează limpede hotarele cele mai depărtate; de aceea, strîmtoarea s-a mai numit şi gură, atît aceasta despre care vorbim, cît şi multe altele; iar gura, pentru cel care intră în strâmtoare, este începutul ei, iar pentru cel care iese, capătul ei. Insuliţele, aşadar, de la gura strâmtorii, fiind circumscrise cu precizie şi constituind bune puncte de reper, pe drept cuvînt s-ar putea asemui cu nişte coloane, după cum, de altfel, şi munţii care domină strâmtoarea şi care prezintă vreun vîrf asemănător cu stîlpii sau cu coloanele. Astfel că şi Pindar le poate numi pe drept cuvînt *Porţi Gadiride,* dacă se presupun Coloanele la gura strâmtorii, deoarece gurile seamănă cu nişte porţi. Insula Gadeira însă nu este situată în astfel de locuri care să indice vreun capăt, ci ea se află oarecum în dreptul părţii de mijloc a unei lungi coaste ce formează în faţa ei un golf. Dar a le identifica cu înseşi coloanele templului iui Heracles din această insulă este, după părerea mea, o versiune mai puţin bună; căci renumele [Coloanelor lui Heracles] s-a impus cu convingere, la fel ca în cazul Coloanelor Indiei, nu pentru că negustorii, ci mai degrabă conducătorii au lansat prima oară această denumire. Altfel şi inscripţia, pe care o invocă unii, cum nu se referă la un edificiu închinat [eroului], ci la un capitol de conturi, stă mărturie împotriva argumentului; or ar trebui ca aceste Coloane ale lui Heracles să amintească marile înfăptuiri ale eroului şi nu cheltuielile fenicienilor.

7. Polybios[2] povesteşte că în templul lui Heracles din Gadeira se află o fîntînă în care se coboară pînă la apa potabilă numai cîteva trepte; această fîntână suferă un fenomen de simpatie inversă[3] cu fluxul şi refluxul mării, anume în timpul fluxului, apa din fîntînă scade, în vreme ce în cursul refluxului, se umple.

Iată care este pricina fenomenului, după părerea lui: aerul care iese la suprafaţă din adîncul pămîntului este împiedicat să iasă afară pe căile lui obişnuite, atunci cînd solul este acoperit de valuri cu prilejul revărsării apelor mării, de aceea, întorcîndu-se spre interior, astupă vinele izvorului şi provoacă astfel scăderea apei; dar, cînd solul rămîne din nou descoperit de ape, aerul, reluîndu-şi drumul său drept, eliberează vinele izvorului, astfel că apa urcă pe ele din belşug.

Artemidoros, care îl contrazice pe Polybios şi indică el însuşi o cauză a fenomenului, menţionînd totodată şi părerea istoriografului Silanus, nu mi se pare că a dat lămuriri care merită să fie pomenite, deoarece este profan în acest domeniu, şi el şi Silanus.

Poseidonios, susţinînd că este greşită explicaţia lui Polybios, arată că în templul lui Heracles sînt de fapt două puţuri şi un al treilea, în oraş; cel mai mic dintre puțurile templului lui Heracles, daca scoţi întruna apă din

---

[1]Se referă la istoriografii lui Alexandru cel Mare, citați sub o formă imprecisă de Poseidonios.
[2]Polybios, *Istorii,* XXXIV, 9, 5. Se pare că Polybios n-a văzut această fîntînă. Informatorul său trebuie să fie Silanus, istoriograful lui Hannibal, citat şi de Artemidoros pentru acelaşi fenomen.
[3]În gr. αντιπάθεια. Explicația sugerează doctrina stoicilor, referitoare la *simpatia universală,* sau a interdependenței fenomenelor.

el, scade dintr-o dată, dar cum încetezi să mai scoţi, se umple din nou; cel mai mare, care rezistă să fie folosit de-a lungul întregii zile, cînd îi scade apa o dată cu a tuturor celorlalte fîntîni, se şi umple peste noapte, de îndată ce nu se mai scoate; deoarece refluxul se nimereşte adesea deodată cu umplerea puţului, localnicii au crezut, fără temei, că este vorba de o atracţie inversă. Iar pentru că această poveste a cîştigat credit în faţa [oamenilor], a relatat-o şi Poseidonios şi noi am aflat-o repetîndu-se printre curiozităţi[1].

Am auzit că mai sînt puţuri, unele în grădinile de la periferia oraşului, altele chiar în interior şi, pentru că apa din oraş nu era bună de băut, s-au înmulţit cisternele cu apă de ploaie[2]. Iar dacă vreuna dintre aceste fîntîni este pricina ipotezei despre o simpatie cu efect invers, noi nu ştim; şi iarăşi, dacă se întîmplă ca lucrurile să se explice astfel, se cuvine ca motivarea acestor fenomene să fie privită printre problemele anevoioase. E cu putinţă ca fenomenul să se desfăşoare aşa cum spune Polybios; dar s-ar mai putea ca unele dintre vinele care alimentează izvoarele să se înmoaie, cînd sînt udate din exterior, şi să lase astfel să li se împrăştie apa pe de lături, în loc de-a o forţa să urce în izvor prin vechiul ei canal; iar vinele se înmoaie neapărat, când valurile inundă ţărmul. Sau dacă, aşa cum susţine Athenodoros[3], fenomenul fluxului şi al refluxului seamănă cu inspiraţia şi expiraţia, s-ar putea să existe unele cursuri de apă subterane care, în chip firesc, au ieşirea la suprafaţă pe anumite căi, ale căror guri le numim izvoare şi fîntîni, iar pe alte căi să se scurgă spre adîncul mării; şi cînd aceste cursuri provoacă creşterea apelor mării cu prilejul fluxului, cît timp ţine acest soi de expiraţie, ele îşi părăsesc calea lor obişnuită, dar din nou intră în vechiul lor canal din momentul în care şi marea se retrage[4].

8. Eu nu înţeleg cum se face că Poseidonios[5], care i-a prezentat pe fenicieni în alte privinţe fără seamăn, în această problemă i-a învinuit de prostie, în loc de [a le sublinia] fineţea spiritului.

Într-adevăr, ziua şi noaptea se măsoară prin mişcarea de rotaţie a soarelui, care apare cînd sub pămînt, cînd deasupra pămîntului. Poseidonios spune că mişcarea oceanului suportă un ciclu periodic astral, împlinind, în atracţie cu luna, un ciclu zilnic, altul lunar şi altul anual[6].

Într-adevăr, cînd luna se înalţă deasupra orizontului la înălţimea unui semn al zodiacului, apele mării încep să se umfle şi să dea năvală simţitor asupra uscatului pînă ce luna atinge mijlocul bolţii cereşti; cînd acest astru coboară spre asfinţit, marea se retrage din nou cîte puţin, pînă ce luna se află mai sus cu un semn al zodiacului de locul în care apune; apoi marea rămîne la acelaşi nivel atîta timp cît luna atinge punctul său de asfinţit şi încă, mai mult, atîta vreme cît luna, în mişcarea sa, se află depărtată de orizont sub pămînt pînă la un semn al zodiacului, după aceea, marea urcă din nou pînă ce luna atinge mijlocul bolţii cereşti de sub pămînt; şi iarăşi se retrage, pînă ce luna, în rotaţia sa spre răsărit, se află la depărtarea unui semn de orizont; marea rămîne din nou pe loc, pînă ce astrul se înalţă cu un semn deasupra pămîntului şi atunci din nou marea începe să crească.

Aceasta, zice Poseidonios, este perioada ei zilnică.

Perioada lunară se explică astfel: cele mai mari fluxuri şi refluxuri au loc în preajma conjuncţiei lunii şi a soarelui, apoi ele se micşorează pînă la primul pătrar al lunii; din nou cresc pînă la luna plină şi din nou

---

[1]Tot după Poseidonios povesteşte fenomenul şi Plinius, *Naturalis Historiu,* II 219

[2]Strabon a obținut aceste informații probabil de la Asinius Pollio, care, la rîndul său, le-a aflat cu ocazia lucrărilor de urbanizare prestate de Balbus. Vezi III, 5,3.

[3]Teoria enunțată aici provine din opera lui Athenodoros citată de Strabon în I, 1,9. Vezi Fr. 6 c din *F. Gr. Hist.* 746.

[4]Remarcăm permanenta grijă a lui Strabon de a da explicații raționaliste fenomenelor naturii. În pasajul de față avem o încercare asemănătoare.

[5]Fr. 85 Jacoby. Explicația mareelor dată de Plinius, *Naturalis Historia,* II, 212—221, conține şi explicația lui Polybios asupra puțurilor. Aceste explicații urcă în esență la Poseidonios probabil prin *De aestuariis* a lui Varro.

[6]Poseidonios se apropie mai mult decît Strabon de adevăr în acest punct: Strabon concepe soarele mişcîndu-se în jurul pă-mîntului, în timp ce Poseidonios vorbeşte de mişcarea diurnă (sau de rotație) a astrelor; de mişcarea lunară (cum este mişcarea de revoluție a lunii), de mişcarea anuală (ca mişcarea de revoluție a pămîntului).

descresc pînă la ultimul său pătrar; apoi pînă la noile conjuncţii, iarăşi are loc creşterea fluxului şi a refluxului; creşterea din urmă le depăşeşte pe celelalte şi ca durată, şi ca viteză.

Perioadele anuale mărturiseşte Poseidonios că le cunoaşte numai din informaţiile primite de la locuitorii Gadeirei, care i-au spus că fluxul şi refluxul iau cea mai mare dezvoltare în timpul solstiţiului de vară. Apoi el însuşi deduce că ele se micşorează de la solstiţiu la echinocţiu, apoi din nou cresc pînă la solstiţiul de iarnă; după aceea se micşorează pînă la echinocţiul de primăvară; şi iarăşi se măresc pînă la solstiţiul de vară[1].

Dacă, aşadar, aceste cicluri se împlinesc în fiecare zi şi noapte şi în răstimpul amândorura marea urcă şi se retrage de două ori, cu regularitate, atît în orele zilei, cît şi în cele ale nopţii, cum e cu putinţă [zice Poseidonios] ca umplerea puţului să coincidă de mai multe ori cu refluxul şi numai rar golirea lui? Sau poate coincidenţa are loc de multe ori, dar nu de egale ori? Sau chiar dacă ea a avut loc de egale ori, cum se poate că gaditanii n-au fost în stare să vadă aceste fenomene zilnice, ei care au observat perioadele anuale după fenomene ce se arată doar o dată pe an? Că Poseidonios acordă încredere acestora se vede şi din faptul că el presupune micşorările şi creşterile mareelor alternînd de la un solstiţiu la altul şi, în funcţie de aceste date, repetîndu-se regulat. Şi, într-adevăr, nici aceasta nu este cu putinţă ca gaditanii, care erau buni observatori, să nu fi văzut fenomenele petrecute de fapt, dar să fi dat crezare celor care nu au avut loc.

9. Poseidonios mai spune că Seleucos[2], originar de la Marea Erythree, susţine că neregularitatea din aceste fenomene ale mării, precum şi regularitatea lor se datoresc diferenţei dintre semnele zodiacului[3]; cînd luna se află în cadrul semnelor echinocţiale, mişcările mării sînt normale, la semnele solstiţiale însă, ele sînt anormale şi ca volum şi ca viteză, apoi la fiecare dintre celelalte semne, ele vor fi proporţionale cu apropierea semnelor zodiacului [de echinocţii sau de solstiţii][4]. Poseidonios însuşi spune că, petrecîndu-şi mai multe zile în sanctuarul lui Heracles din Gadeira, pe timpul solstiţiului de vară din preajma lunii pline, n-a putut observa diferenţele perioadei anuale. În schimb, în timpul joncţiunii soarelui cu astrul lunar din acea lună, el a observat la Ilipa o mare schimbare în creşterea nivelului apelor fluviului Baetis faţă de umflările lui precedente, în care nu atingea nici jumătate din malurile sale abrupte; de data aceea însă apele lui s-au ridicat atît de sus, încît soldaţii au scos din el apă [de pe ţărm] chiar din acel loc (deşi Ilipa se află la 700 de stadii [129,49 km][5] depărtare de mare); iar în vreme ce cîmpiile de la ţărmul mării au fost acoperite de maree pînă la 30 de stadii[6] [5,55 km] spre interior, lăsînd pe alocuri unele insule, el spune că temelia templului lui Heracles şi digul care protejează portul din Gadeira n-au fost acoperite, la măsurători, nici pînă la zece coţi[7] înălţime. Chiar dacă se va dubla această cifră pentru eventualele creşteri ieşite din comun petrecute uneori, nici atunci ele n-ar fi oferit spectacolul pe care îl prezintă în cîmpie enormitatea mareelor. Acest fenomen este comun, spun istoricii, întregii coaste a oceanului, de jur împrejurul ei, dar comportarea rîului Ebru, zice Poseidonios, prezintă un fenomen nou şi izolat: într-adevăr, el se revarsă uneori, chiar fără ploi şi fără ninsori, cînd se înteţesc vînturile dinspre miazănoapte; cauza acestui fenomen este, după el, lacul[8] prin care curge Ebrul, deoarece apa lacului este împinsă [în rîu] de vînturi.

---

[1]În realitate mareele cele mai puternice au loc la echinocții. Greşeala i se datorează lui Poseidonios, dar alți autori, care l-au urmat, cum este Seneca, *Naturales Quaestiones,* III, 28, 6, Plinius, *Naturalii Historia,* II 215, şi Priscianus, Sol. ad Chrosr. p. 29, n-au comis această eroare, M. Laffranque, *Poseidonios d'Apamée,* Paris, 1964, 211, îl acuză pe Strabon că nu şi-a înțeles autorul pe care l-a utilizat. S-ar putea însă ca Poseidonios să-şi fi schimbat părerea de la redactarea lucrării sale *Despre Ocean,* urmată de autorii citați mai sus, şi a lucrării sale *Istorii,* urmată de Strabon (Vezi Fr. Lasserre, *op. cit.,* II, p. 202, n. 1/93).

[2]*Seleucos* a fost adeptul teoriei heliocentrice a lui Aristarchos; a scris în jurul anului 150 î.e.n.

[3]Vezi Strabon, I 1,9, şi XVI, 1,6.

[4]Constatări întru totul exacte.

[5]Distanță apreciată aproape exact. Efectul mareelor în acest rîu îl descrie şi Philostratos, *Vita Apollonii,* V, 6, probabil după Poseidonios.

[6]*30 stadii;* unele manuscrise dau aici 50 stadii.

[7]10 coți = 4,62 m.

[8]Marele lac ce-l traversează Ebrul nu este menționat în altă parte.

10. Poseidonios mai povesteşte că la Gadeira creşte şi un arbore cu crengile îndoite la pămînt şi cu frunzele de forma unor săbii[1], adeseori lungi de un cot şi late de patru degete[2]. În împrejurimile Carthaginei Noi, un alt arbore[3] lasă să se desprindă de pe spinii lui o scoarţă din care se fac foarte frumoase ţesături. Cunoaştem noi înşine[4] un arbore din Egipt asemănător cu cel din Gadeira, în privinţa aplecăm ramurilor sale, dar acela are frunzele diferite şi nu produce fructe, ceea ce Poseidonios atribuie celui clin Gadeira[5]. Fibre din spini se ţes şi în Cappadocia, dar nu este arbore cel ce poartă spinul din care se desprinde scoarţa, ci o plantă scundă[6]. Despre arborele din Gadeira se mai povesteşte că, dacă i se rupe o creangă, curge din ea lapte, iar dacă i se taie o rădăcină, iese un lichid roşcat[7].

Atîtea am avut de spus despre Gadeira.

11. Cassiteridele sînt în număr de zece[8] şi sînt situate în apropiere unele de altele, în plină mare, la miazănoapte de portul artabrilor; una dintre ele este pustie, în celelalte locuiesc oameni cu mantale negre, care îmbracă pe dedesubt tunici lungi pînă la pămînt, încingîndu-se în jurul pieptului, şi plimibîndu-se cu bastoane în mîini, asemenea unor Furii[9] răzbunătoare ale tragediei; trăiesc din produsele cirezilor[10] lor, mai ales ca nomazi. Avînd mine de cositor[11] şi de plumb, ei schimbă la piaţă aceste produse, ca şi piei de animale, pe vase de ceramică[12], pe sare şi pe obiecte de bronz. Înainte vreme, numai fenicienii trimiteau mărfuri cu corăbii din

---

[1]Arborele pomenit aici poate fi identificat cu *dracaena draco,* frecvent încă în insulele Canari, susține E. H. F. Meyer, *Botanische Erläuterungen,* 12.

[2]Deci de 46 cm pe 8 *cm*

[3]Acest arbore ar fi *Chamoerops humilis,* după Meyer, *op. cit.,* p. 13.

[4]Strabon însuşi a cunoscut un arbore asemănător cu cel din Gadeira, în Egipt. Descrierea pe care o face corespunde arborelui *doum,* sau palmierului pitic mediteranean, *Hyphaepa Thebaica.*

[5]Este vorba de *Salix Babylonica,* susține E. H. F. Meyer, *Botanische Erläuterungen,* 13.

[6]E o plantă erbacee, probabil *Chamaerops humilis,* o variantă a arborelui *doum.* E. H. F. Meyer, *Botaniscbe Erläuterungen,* 13, o asimilează cu arborele de la Carthagina Nouă.

[7]Lichidul roşcat sau „sîngele-dragon" iese de fapt din scoarță şi devine roşu numai după ce se usucă. Poseidonios n-a văzut probabil fenomenul, ci l-a aflat doar de la gaditani.

[8]*Cassiteridele,* insule ale Oceanului Atlantic neidentificate. Asupra problemei atribuirii lor Marii Britanii (arhipelagul Sorlings) sau Iberiei (vreo 10 insulițe între Capul Finisterre şi Coruna), vezi R. Dion, *Le problème de Cassiterides,* Latomus, 11, 1952, 306—314 şi *Les routes de l'étain, l'isthme gaulois et le carrefour de Paris,* Hommes et Mondes, 7, 1952, 547—557, F. Villard, *La céramique grecque de Marseille,* Paris, 1960, 137—161 şi R. Etienne, *Bordeaux antique,* Bordeaux, 1962, 65—71.

[9]*Furiile,* în gr. *Erinyile {Eumenidele,* prin eufemism), sînt, în mitologia greacă, fiicele lui Uranos, din al cărui sînge s-au născut, cînd el a fost rănit de Chronos. Aparțin deci generației vechi de zei. De aceea, ele nu se supun legilor lui Zeus, ci, la fel ca Parcele şi ca Destinul, se conduc după legile lor proprii şi de ele se tem înşişi zeii Olimpului. Sînt reprezentate ca divinități feminine înaripate, cu părul vîlvoi prin care se încolăcesc şerpi, cu torțe aprinse sau cu bice în mînă. Funcția lor esențială este urmărirea crimei, în special vărsarea de sînge înrudit (vezi Oreste, care este urmărit de Erinyi pentru matricid), Timaios invocă de asemenea Furiile (Ποιναί) în legătură cu femeile din Daunia. Vezi Fr. 55.

[10]După mărturia scriitorilor antici, în special a lui Seneca, Marțial, Caesar, Polybios, Plinius şi Strabon, bogăția principală a peninsulei Iberice consta în creşterea măgarilor, catîrilor, ovinelor, bovinelor, porcinelor şi în special a cailor; taurul aici era sacru — susține J. M. Martínez Blázquez, *La economia ganadera de la España antigua a la luz de las fuentes literarias griegas y romanas.* Emerita, Madrid, XXV, 1957, 159—184.

[11]*Mine de cositor,* nu prea mari există şi azi în toată Galicia. Vestite sînt cele situate la 4 km în nord de Cabo Vilaño. Plumbul este însă mai puțin abundent azi față de antichitate.

[12]Prezența ceramicei iberice în întreaga Mediterană occidentală se explică la sfîrşitul secolului al III-lea î.e.n., prin campaniile lui Hannibal, apoi, prin folosirea auxiliarilor iberici în armata romană,

Gadeira pe această piaţă, ţinînd tăinuită faţă de toată lumea calea spre insule. Cînd, odată, romanii s-au ţinut pe urmele unui căpitan de vas (fenician], ca să cunoască şi ei acele pieţe, căpitanul, din rea voinţă, şi-a abătut cu bună ştiinţă corabia din drum spre un loc cu apă scăzută, atrăgând şi pe urmăritorii săi în aceeaşi pierzanie; el a scăpat însă din naufragiu şi a primit din fondul obştesc[1] preţul mărfurilor pe care le-a pierdut. Romanii totuşi, după mai multe încercări, au descoperit calea. Apoi cînd Publius Crassus[2], traversând marea pînă la aceste insule, a aflat că metalele se scot aici de la mică adîncime şi că populaţia este paşnică, a dat indicaţii suplimentare celor care voiau să exploateze această mare, cu toate că ea este mai întinsă decît marea care separă [calea ce duce în] Britannia.

Acestea le-am avut de spus despre Iberia şi despre insulele situate în faţa coastelor ei.

CARTEA A IV-A

NOTIŢA INTRODUCTIVA LA CARTEA A IV-A

Cartea a IV-a a Geografiei lui Strabon este închinată Galliei care este împărţită de lanţul munţilor Alpi în Gallia Transalpină şi Gallia Cisalpină. Prima apare circumscrisă la Strabon de Pirinei, ţărmul mării Mediterane, Alpi, Rin şi litoralul oceanului Atlantic; a doua cuprinde cîmpia Padului, închisă înspre nord de Alpi, care descriu în jurul ei un semicerc de la vest la est, de Apenini şi de hotarele Umbriei, înspre sud. De asemenea, în această carte se rezervă cîte un capitol Liguriei şi Alpilor, care constituie entităţi geografice independente.

Planul făurit de Strabon în redactarea geografiei Galliei, la fel ca la cartea a III-a, nu urmează diviziunea administrativă instituită de Augustus, ci aceea care era în vigoare pe timpul lui Poseidonios, izvorul său principal; la această diviziune a introdus sporadic observaţii referitoare la situaţia contemporană cu el. Astfel în primele două paragrafe ale capitolului I, Strabon prezintă diviziunea Galilei — în afara Liguriei — pe de o parte, în cele trei regiuni, după planul lui Poseidonios, anume Aquitania, Celtica propriu-zisă şi Belgica, pe de altă parte, în cele patru provincii augusteene, Narbonensis, Aquitania, mărita ca teritoriul dintre Garumna şi Loara, Lugdunensis şi Belgica.

Prima parte în descrierea Galliei o formează provincia Narbonensis, care corespunde atît diviziunii administrative a lui Augustus, cît şi limitelor teritoriale ale Celticei lui Poseidonios (cap. 1, 3—sfîrşit). Partea a doua, care se întinde pe întreg capitolul 2, conţine descrierea Aquitaniei, în limitele poseidoniene (1), şi a regiunilor cuprinse între Garumna şi Loara (2, 3), încorporate de Augustus la Aquitania. A treia parte (cap. 3, 2 — cap. 4, 1), după enunţarea celor două provincii, Lugdunensis şi Belgica, create de Augustus în Gallia Transalpină, prezintă toate neamurile situate între Loara şi Rin, care figurau la Poseidonios în Belgica. O digresiune

---

în fine, în secolul I î.e.n., prin exportările de care vorbeşte Strabon — susține A. G. Bellido, *Nuevos datos sobre la cronologia de la ceramica iberica y sobre su expansión estrapeninsular.* Archivo español de arqueologia, Madrid, XXV, 1952, 39-45.

[1]Izvorul lui Poseidonios din acest loc pare a fi fenician. J. Carcopino, Revue des Deux-Mondes, 1955. 220, situeaza evenimentul între primele două războaie punice.

[2]*P. Licinius Crassus* este fiul triumvirului M. Licinus Crassus. A fost legatus al lui Caesar pînă în anul 56 î.e.n. Cînd tatăl său, guvernator al Syriei, a fost însărcinat cu razboiul împotriva parților, participă şi el la acest război alături de tatăl său. La început au dobîndit victorii. Babilonul şi Seleucia s-au supus romanilor. Dar parții își reuniră forțele. La Carrhae, fură ucişi amîndoi, în 53 î.e.n. Despre P. Licinius Crassus, vezi şi Caesar, *Bellum Gallicum,* I, 52. Publius Crassus a fost pretor al Hispaniei Ulterior (şi în Gallaecia) în 96-94 î.e.n.

asupra moravurilor celţilor ocupă întreg restul capitolului 4. Partea a patra, extinsă pe întreg capitolul 5, este rezervată insulelor din împrejurimile Galilei, Britannia, Ierne (Irlanda) şi Thule.

A cincea parte şi ultima, mai puţin închegată, prezintă pe liguri, pe celto-Iiguri şi populaţiile din Alpi, împotriva cărora romanii au întreprins campanii militare; prisma acţiunilor romane prin care sînt privite aceste popoare constituie firul de unire al capitolului 6.

Închiderea Alpilor în aceeaşi carte cu Gallia este motivată de situarea în aceşti masivi a izvoarelor principalelor rîuri ale celor două Gaîlii.

Sursele care i-au furnizat lui Strabon informaţii asupra Galilei sînt în primul rînd geografii greci care l-au precedat şi, în primul rînd, Poseidonios. Acestui autor, direct sau indirect, îi datorează Strabon următoarele episoade ale acestei cărţi: diviziunea Galliei, în afara citării lui Caesar (cap. 1,1) sistemul hidrografic (cap. 1,2); descrierea drumului construit de Domitius, dimensiunile Provinciei Narbonensis (cap. 1,3); Massalia (cap. 1,4—5), în afară de episodul privitor la războaiele civile şi consecinţele lor; Provincia (cap. 6—14), cu excepţia părţilor din paragrafele 9, 10, 12 şi 13 în care se prezintă Forum Iulii, statuile oraşelor Nicaia, Antipolis, Nemausus şi tectosagii la Delfi, Aquitania (cap. 2,1), în afară de menţionarea teritoriului alipit de Augustus la Aquitania şi de statuia acestuia ridicată de ausci şi de conveni; ocupaţia petrocoriilor, a biturigilor-cubi, a cadurcilor, a rutenilor şi a gabalilor (cap. 2,2); arvernii (cap. 2,3); limitele Belgicei (cap. 3,1) cu excepţia noilor modificări de frontieră; Lugdunum, segusianii şi bazinurile nurilor Dubis (Doubs) şi Arar (Saone) (cap. 3,2), cu excepţia informaţiei despre Lugdunum roman; populaţiile de pe

Rin (cap. 3,3). În afară de citatele din Asimus Pollio şi aluziile la campaniile lui Caesar; sequanii, mediomatricii, triboquii, haeduii, lingonii, arvemii, carnuţii (cap. 3,4); veneţii şi osismii (cap. 4,1); moravurile gallilor (cap. 4,2—6), în afară de interesul gallilor faţă de educaţia romană şi de înrolarea cavaleriei gallice în armata romană; insula Britannia (cap. 5,1—2) fără de informaţia despre cele două debarcări ale lui Caesar în această insulă; Ierne şi Thule (cap. 5,4—5); ligurii şi celtoligurii (cap. 6,1—5); lacul Comum (cap. 6,6); descrierea salassilor pînă la cucerirea lor de către romani (cap.6,7); reţii şi vindolicii (cap. 6,8); Alpii (cap. 6,9—12) în afară de campaniile lui Tiberius şi Drusus.

A doua mare grupă de informaţii la cartea a IV-a se datorează lui Asinius Pollio, pe care Strabon l-a utilizat prin intermediul lui Timagene - sau prin versiunea greacă realizată de Assinius Pollio din Tralle.. Astfel Strabon datorează acestei surse următoarele pasaje: menţionarea Comentariilor lui Caesar (cap. 1,1); rolul Massaliei în războiul civil (cap. 1,5); Caesar împotriva lui Vercingetorix (cap. 2,3); luptele din pădurea Arduenna (cap. 3,5); bătăliile navale împotriva veneţilor (cap. 4,1); cele două traversări ale lui Caesar în Britannia (cap. 5,2—3); lungimea Rinului, în opinia lui Asinius Pollio (cap. 3,3).

Informaţiile posterioare morţii lui Caesar, care trădează o notă elogioasă la adresa lui Augustus şi Tiberius, aparţin vreunui panegirist. Lui i se atribuie informaţiile despre diviziunea Galilei în patru provincii, făcută de Augustus (cap. 1,1), elogiul statutelor politice ale oraşelor Nicaia, Antipolis (cap. 1,9) şi Nemausus (cap. 1,12); populaţiile înglobate de Augustus în Aquitania şi acordarea dreptului latin auscilor şi convenilor (cap. 2,1—2); crearea provinciei Belgica (cap. 3,1), guvernămîntul roman în Lugdunum şi sanctuarul închinat de galii lui Augusius (cap. 3,2); cavaleria gallă înrolată în armata romană (cap. 4,2); politica economică a Iui Augustus faţă de Britannia (cap. 5,3); organizarea politică a allobrigilor, voconţilor şi a ligyenilor (cap. 6,4); acţiunea pacificatoare a lui Augustus la reţi, vennoni, lepontini, tridentini, stoni, salassi (cap. 6,6—7); campaniile lui Tiberius şi Drusus împotriva reţilor şi a vindolicilor (cap. 6,8—9) şi ale lui Augustus împotriva iapozilor şi a dacilor (cap. 6,10).

Strabon s-a mai servit de un itinerar roman în descrierea căii care duce prin Alpii Cottieni şi care este măsurată în mile romane, de asemenea şi în localizarea frontierei regatului lui Cottius posterioară anului 8 î.e.n. (cap. 1,3).

Autorii care i-au servit ca sursă de informaţie lui Strabon au fost în bună parte martori oculari ai celor relatate de Strabon în această carte. Astfel Poseidonios a văzut personal coasta Mediteranei între Genua şi Pirinei, cu prilejul călătoriei sale din anul 100 î.e.n. În aceste părţi; el a făcut şi o escală în Liguria şi în împrejurimile Massaliei.

Prin Poseidonios, Strabon a cules informaţii de la alţi martori oculari, ca Artemidoros, Polybios, Pytheas

etc. Artemidoros a vizitat aceeaşi coastă mediteraniană, iar datele furnizate de el despre coasta Atlanticului şi despre insula situată în faţa gurilor Loarei, le-a procurat probabil de la Pytheas. Acesta din urmă a vizitat coastele oceanice ale Galilei, Britannia, Ierne şi Thule. Polybios a văzut gurile Ronului, a parcurs trecătoarea muntelui Geneva. Participanţii la campaniile lui C. Sextius Calvinus, din 123 î.e.n., tovarăşii de arme ai lui Cn. Domitius Ahenobarbus, din 121—-120 î.e.n., ai lui Marius din 102— 101 î.e.n., au fost martorii oculari ai acelor evenimente şi informatorii lui Strabon prin intermediul lui Poseidonios. De asemenea camarazii de arme ai lui Caesar i-au furnizat informaţii lui Strabon, prin intermediul lui Asinius Pollio, despre campaniile la care au participat. Panegiristul, în fine, i-a oferit lui Strabon date ca martor ocular al politicii şi al acţiunilor lui Augustus. In afară de acestea, însuţi Strabon a petrecut un timp la Roma, unde a cunoscut şi a aflat multe din acţiunile familiei imperiale întreprinse în Gallia şi în insulele de lîngă coasta acestei ţări. Astfel că relatarea lui merită toată încrederea.

Redactarea cărţii a IV-a a Geografiei poate fi uşor datată, după o precizare făcută de Strabon în IV, 6,9; astfel el specifică aici faptul că în momentul în care scrie această carte s-au scurs 33 de ani de la expediţia lui Tiberius şi Drusus, în nordul Alpilor; cum aceasta campanie a avut loc în vara anului 15 î.e.n., redactarea cărţii a IV-a a avut loc în anul 18 e.n.

Notele pe care le-am dat la cartea a IV-a au avut mult de dştigat, la fel ca la cartea precedentă, din lucrarea profesorului Fr. Lasserre, *op. cit.,* pp. 204—222 şi indice, în precizarea, pe baza celor mai recelte lucrări de arheologie şi istorie veche, a poziţiilor geografice şi celor mai recente identificări ale punctelor geografice ale Galilei, menţionate de Strabon. În afară de aceasta, tratate de istorie, de geografie, enciclopedii şi diverse dicţionare ne-au servit la întocmirea notelor de la finele acestui volum.

REZUMAT

În cartea a IV-a sînt descrise regiunile Galilei (şi ale Iberiei) şi acelea pe care le mărginesc Alpii [închizîndu-le] în interiorul Italiei; pe lîngă acestea, mai sînt înfăţişate şi Britannia şi cîteva insule din ocean care par să fie locuite, precum şi meleagurile şi neamurile barbare care populează celălalt mal al Istrului.

CAPITOLUL 1

1. În continuarea [Iberiei] se află Celtica Transalpină. Am schiţat mai înainte[1], pe scurt, forma şi mărimea ei; acuma trebuie să-i prezentăm regiunile, luate fiecare în parie.

Unii autori[2] au împărţit pe celtici în trei părţi[3], desemnîndu-i prin numele de aquitani, belgi şi celţi;

---

[1]În II, 5, 28, după Poseidonios. *Celtica* este *Gallia*, coincizînd în cea mai mare parte cu spaţiul Franţei de azi.

[2]Este vorba de Poseidonios, Caesar, Ammianus Marcellinus etc.

[3]Este vorba de diviziunea Galliei independente. La începutul operaţiunilor lui Caesar în Gallia (58 î.e.n.), teritoriul ocupat de galii se întindea între Pad (nordul Italiei), Mediterana, Pirinei (nordul Spaniei), Oceanul Atlantic şi Rin (vestul Germaniei). Acest vast teritoriu era împărţit în 3: *Gallia Cisalpină,* cuprinsă între Pad şi Alpi, transformată în provincie romană din 191 î.e.n.; *Gallia Narbonensis* sau *Provincia* (situată în sudul Franţei actuale, corespunzînd în mare regiunilor Provence şi Languedoc), creată în 121 î.e.n.; *GalliaCeltică* sau *Independentă,* pe care urma s-o cucerească Caesar, corespundea Franţei, Belgiei şi Olandei actuale. *Gallia independentă* cuprindea subdiviziunile *Aquitania, Belgicum* (sau *Belgica)* şi *Celticum* (sau *Celtica),* de care vorbeşte Strabon în acest passaj. Gallia Narbonensis şi Gallia independentă mai erau desemnate împreună, în raportul lor faţă de Alpi, sub denumirea de *Gallia Transalpina* sau *Ulterior* („de dincolo" de munţi), spre deosebire de *Gallia Cisalpină* sau *Citerior* („de dincoace de munţi"). Vezi în principiu aceeaşi diviziune la Caesar, *Bellum Gallicum,* I, 1, Ammianus Marcellinus, XV 11, 1—4. Vezi de asemenea

aquitanii au fost socotiţi o seminţie cu desăvîrşire aparte, nu numai ca limbă[1], ci şi ca trăsături fizice, fiind mai apropiaţi de iberi decît de galii; ceilalţi sînt galii ca înfăţişare, chiar dacă nu vorbesc toţi aceeaşi limbă, ci unii practică alte limbi, de altfel, puţin deosebite; forma de stat şi felul lor de viaţă le au de asemenea diferite. [Aceiaşi autori] numeau aquitani şi celţi pe cei situaţi lîngă Pirinei, fiind despărţiţi unii de alţii prin muntele Kemmenos. S-a mai spus[2], iarăşi, că Celtica despre care vorbim are ca fruntarii spre asfinţit munţii Pirinei, care ating, în ambele lor capete, Marea, de o parte, Interioară, de cealaltă, Exterioară. În răsărit o mărgineşte Rinul, care curge paralel cu Pirineii; părţile ei dinspre miazănoapte şi dinspre miazăzi le conturează, în prima parte, oceanul, începînd de la extremităţile nordice ale Pirineilor pînă la gurile Rinului, iar în cealaltă, marea din preajma Massaliei şi a Narbonei (începînd de la promontoriile sudice ale Pirineilor pînă la gura rîului Var, care desparte Gallia Narbonensis de Italia[3], şi, în continuare, Alpii, care se întind de la Ligystica pînă la izvoarele Rinului. Perpendicular pe Pirinei, muntele Keminenos trece prin mijlocul cîmpiilor şi sfîrşeşte în inima ţării, aproape de Lugdunum[4], întinzîndu-se pe 2 000 de stadii [369,96 km][5].

Aquitani au fost numiţi cei care stăpînesc părţile de miazănoapte ale Pirineilor şi ale muntelui Kemmenos pînă la ocean şi dincoace de rîul Garumna[6], celţi, apoi, cei care sînt aşezaţi pe celălalt versant [al muntelui Kemmenos], precum şi marea din părţile Massaliei şi ale Narbonei, atingînd şi unii masivi din munţii Alpi[7]; belgi li s-a spus celorlalţi locuitori de pe ţărmul oceanului pînă la gurile Rinului[8] şi unora dintre populaţiile de pe Rin şi din Alpi. Aşa i-a înfăţişat[9] şi divinul[10] Caesar în *Comentariile* sale.

W. Hering, *Strabo über die Dreiteilung Galliens,* Diss. Rostock, în Wissenschaft. Zeitschrift der Univ. Rostock, Reihe, 4, 1954—1955, pp. 289—333.

[1]Cei vechi erau conştienți de existența mai multor limbi în Gallia preromană — spune J. Whatmough, *Gentes variae linguae* (Vergiliu, *Eneida,* VIII, 722—723), Word V 1949, 106—115. Autorul citează în sprijin pe Caesar, vezi *Bellum Gallicum,* I, 1, § 176. La vest de Rin s-a simțit extinderea limbii germane, înainte de intrarea latinei în uz, dar influența ei a fost' oprită de cuceririle romane. Aceasta reiese şi din studiul inscripțiilor.

[2]Vezi II, 5,28

[3]Textul din paranteză a fost introdus de edițiile moderne (vezi ediția Belles Lettres, 1966), deoarece se presupune o lacună în acest loc. Rîul Var constituie frontiera dintre Gallia Narbonensis şi Gallia Cisalpină, cel puțin de la victoria lui Marius din 104—102 î.e.n.

[4]*Lugdunum* (sau *Luguduimm),* azi Lyon, oraş important, capitala Galilei Lugdunensis, situat la confluența Ronului cu Ararul (Saône), la 466 km sud de Paris *(Lutetia Parisiorum).* Fundat sau mărit în anul 41 î.e.n. de L. Munatius Plancus, Lugdunum a dat numele său întregii Gallii celtice. Incendiat în 59 î e.n., a fost reclădit de Nero şi înfrumusețat de Traian. Sub romani, Lugdunum era foarte vestit prin celebrele sale şcoli de elocință.

[5]Este distanța de la Carcassonne pînă la extremitatea nordică a Munților Lyonezi.

[6]*Garumna,* gr. *Garunas,* azi Garonne, rîu al Galilei, care izvora în Pirinei, străbătea teritoriul Aquitaniei şi se vărsa în Ocean, lîngă Burdigala (Bordeaux), după un curs de 580 km.

[7]Poseidonios, de la care provine această informație, se gîndea în special la bazinele rîurilor Doubs *(Dubis),* Saone *(Aras)* şi Sena *(Sequana),* pe care le credea, pe toate, izvorîte din Alpi (vezi IV 1,11 şi 3,2).

[8]După IV 3,1 şi 4,3. diviziunea descrisă aici fixează frontiera Galliei Belgica pe Luara, nu pe Marna-Sena ca Caesar, *Bellum Gallicum,* I 1,2. Informația provine de la Poseidonios.

[9]Caesar, *Războiul gallic,* 1,1, prezintă în felul următor diviziunea Galliei: „Gallia întreagă este împărțită în trei părți, dintre care pe una o locuiesc belgii, pe alta aquitanii, iar pe a treia cei care în limba lor se cheamă celți, iar în limba noastră *galii".* Strabon a prezentat diviziunea făcută de Poseidonios şi în ultimă instanță de Asinius Pollio, şi nu a luat-o de la Caesar.

[10]E. Meyer, *Romischer Staat und Staatsgedanke,* Zürich, 1961., p. 343 şi urm. şi 406 şi urm., arată că grecescul 6 θεὸς „divinul" reflectă atît concepția greacă despre divinizare, cît şi cultul impe'ial în provinciile orientale, spre deosebire de latinul *divus.*

Caesar Augustus, împărţindu-i în patru părţi[1], pe unii i-a socotit celţi ai provinciei Gallia Narbonensis[2], pe alţii, aquitani, aşa cum i-a delimitat de altfel şi Caesar, dar a mai adăugat paisprezece neamuri[3] din cele statornicite între Garumna şi Liger[4]; după ce a împărţit restul ţării în două, a alipit o parte la regiunea oraşului Lugdunum, pînă la ţinuturile din preajma Rinului de sus, iar cealaltă parte a trecut-o la belgi.

Geograful trebuie sa prezinte, aşadar, diviziunile naturale, cît şi pe cele etnice [ale unei regiuni], în caz că ele merită să fie pomenite; dar districtele pe care le creează conducătorii în diferite feluri, după nevoile de moment ale cîrmuirii lor, e destul să se pomenească doar sumar, iar pentru [o mai mare] exactitate, să se recurgă la alţi autori.

2. ...[5] Prin urmare, această ţară este brăzdată în întregime de rîuri, unele ce coboară din Alpi, altele, din Kemmenos şi din Pirinei, vărsîndu-se, o parte, în ocean, alta, în marea noastră. Regiunile prin care trec ele sînt în cea mai mare parte cîmpii sau pămînturi cu coline brăzdate de văi navigabile. Albiile rîurilor sînt atît de bine distribuite de la natură unele faţă de altele, încît pe ele se face transportul de la o mare la alta, şi astfel mărfurile numai puţină cale sînt cărate pe uscat, şi atunci doar prin cîmpii uşorde străbătut; cel mai des, aşadar, ele se transportă pe căi fluviale, pe unele, la urcare, pe altele, la coborîre.

În această privinţa, Ronul[6] prezintă avantaje mai mari; într-adevăr, el primeşte afluenţi din multe părţi, aşa cum s-a arătat[7], şi ajunge pînă la marea noastră, care prezintă mai mare interes decît marea exterioară; de asemenea, el parcurge regiunea cea mai prosperă din Celtica. Într-adevăr, regiunea Narbonei, în întregimea ei, produce aceleaşi roade ca Italia. Dacă înaintezi însă spre miazănoapte şi spre muntele Kemmenos, culturile de măslini şi de smochini lipsesc, doar celelalte plante mai cresc. Iar dacă mergi şi mai departe, via ou dă uşor rodul în pîrg. Restul Celticei, în întregime, produce grîu din belşug, la fel şi mei şi ghindă; ea mai are animale domestice de tot soiul, dar pămînt necultivat, de loc, în afară doar de cel care nu este prielnic pentru culturi din pricina heleşteielor sau a pădurilor; totuşi şi în aceste locuri sînt aşezări omeneşti, datorită populaţiei numeroase mai degrabă decît unei griji deosebite. Într-adevăr, femeile lor sînt prolifice şi bune doici, iar bărbaţii, mai mult războinici decît agricultori; în prezent însă, ei sînt siliţi să cultive pămîntul, deoarece au depus armele. Acestea le spunem îndeobşte despre întreaga Celtică Transalpină. Reluînd acum fiecare dintre cele patru părţi ale ei, să le înfăţişăm pe rînd, descriindu-le în linii mari, în-cepînd cu provincia Narbonensis[8].

---

[1]Această diviziune în patru părți, anume în Gallia Narbonensis, Aquitania, Gallia Lugdunensis şi Belgica, a efectuat-o Augustus în anul 27 î.e.n., după *conventus* ținut la Narbona.

[2]*Provincia Narbonensis* (gr. *Narbonitis,* vezi şi C. Müller, *Index variae lectionis,* p. 960, col. 2, 1. 5) era *Provincia* prin excelență, creată în 121 î.e.n. Corespundea actualei regiuni franceze *Provence* şi unei părți din Languedoc. Pînă sub Augustus, ea a fost desemnată cu numele simplu de *Provincia* sau *Provincia nostra.* Sub acest împărat, capitala ei *Narbo(n)* (Narbonne) a dat numele de Narbonensis întregii provincii.

[3]În IV 2, 2, după informația lui Poseidonios, Strabon numeşte 12 neamuri. De fapt el nu cunoaşte provinciile create de Augustus, nici neamurile cuprinse în cadrul lor.

[4]*Liger* sau *Ligeris*, azi Loire, fluviu al Galliei, care curge traversînd Gallia Lugdunensis, de la sud spre nord, apoi de la est la vest şi se varsă în Ocean aproape de *Portus Namnetum* (Nantes).

[5]La începutul acestui paragraf se află o lacună pe care ediția Belles Lettres, 1966, o completează cu IV, 1,14 şi cu 1, 2 şi 17. Conținutul lacunei este sugerat de Poseidonios, Fr. 116, la Diodor din Sicilia, *Biblioteca,* V 25, 3. E. Norden, *Die Germanische Urgeschichte in Tacitus Germania,* Berlin, 1920, p. 365 şi urm., susține că pasajul respectiv din Diodor nu provine de la Posedonios; dar evocarea fluviilor gallice la Diodor, la fel ca la Strabon, continuă cu o descriere deosebită a Ronului *(Rhodanus),* considera: cea mai mare cale fluvială a Galilei, încît paralelismul este cu totul evident.

[6]*Ronul (Rhodanus),* în fr. Rhône, unul din cele mai mari fluvii ale Europei. Izvorăşte la helveți (Elveția de azi) între munții Furca şi Grimsel ai Alpilor, în apropierea izvoarelor Rinului, curge spre vest pînă la lacul Leman, pe care-l străbate, pătrunde pe teritoriul Galliei celtice (Franței) unde curge mai întîi spre sud-vest, iar de la Lugdunum, direct spre sud şi, după un drum de 812 km, se varsă în Mediterana prin mai multe guri, în apropiere de Arelate (Arles).

[7]Pentru afluenții Ronului, vezi IV, 1,11.

[8]Paragrafele ce urmează, 3—14, vor cuprinde descrierea provinciei Narbonensis.

3. Aceasta are, în linii mari, forma unui paralelogram, desemnat spre apus de Pirinei, şi spre miazănoapte de Kemmenos; dintre celelalte laturi, pe cea dinspre miazăzi o formează marea dintre Pirinei şi Massalia, iar pe cea răsăriteană, în parte Alpii, apoi intervalul dintre Alpi, luat în linie dreaptă cu ei, şi dintre poalele muntelui Kemmenos care se învecinează cu Ronul şi creează un unghi drept cu linia sus-pomenită[1] în continuarea Alpilor. În sud, se adaugă [la completarea] figurii pomenite coasta maritimă din continuare pe care o ocupă massalioţii şi salyenii[2] pînă la ligyenii[3] din părţile Italiei şi ale rîului Var[4]. Acesta constituie, aşa cum am spus mai înainte[5], hotarul dintre provincia Narbonensis şi Italia; el este mai mic vara, dar în cursul iernii creşte chiar *pînă* la şapte stadii [1,225 km][6] lăţime. De aici, aşadar, ţărmul mării se întinde pînă la templul Afroditei din Pirinei[7], care formează frontiera[8] dintre această provincie şi Iberia; unii autori[9] prezintă ca hotar dintre Iberia şi Celtica locul în care se află Trofeele lui Pompeius[10].

De la templul Afroditei pînă la Narbona[11] sînt 63 de mile [93,24 km][12] depărtare, de aici la Nemausus, 88 de mile [130,24 km][13], din Nemausus[14] prin Ugernum[15] şi Tarusco[16] pînă la apele termale numite Aquae

---

[1]În III 1,1
[2]*Salyenii* sau *salluvii,* populaţie ligură a Galilei Narbonensis, aşezaţi la nord de Massalia (Marseille), între Ron, Durence (Druentia), Alpi şi Mediterană. Oraşele lor au fost: *Tarusco* (Tarascon), *Glanum* (Saint Remy), *Arelate* (Arles), *Aquae Sextiae* (Aix). Puterea şi independenţa lor a ţinut pînă în secolul al II-4ea î.e.n., cînd romanii i-au supus şi au dat massalioţilor o parte din teritoriul lor.
[3]*Ligyenii* sau *ligurii,* locuitorii antici ai unei regiuni nordice a Italiei, numită Liguria, situată în partea de sud-vest a Galliei Cisalpine, întinzîndu-se spre vest pînă în Alpii Maritimi, între mare şi Apenini. Vezi şi nota 89 la cartea a II-a.
[4]*Varus* — azi Var — este un mic rîu al Galliei, ce izvorăşte din Alpi, curge spre sud şi, după 100 km de drum, se varsă în Mediterana, lîngă Nisa.
[5]Locul la care promite Strabon că va mai vorbi despre Varus nu se găseşte. Fie că acest pasaj s-a pierdut, fie că autorul Geografiei nu şi-a mai adus aminte de făgăduială.
[6]Informaţia provine probabil de la Poseidonios, care a cules-o de la localnici, sau a văzut el însuşi inundaţia.
[7]Acest *Templu* se află aproape de Pirinei, la hotarul Galilei Narbonensis cu Hispania Tarraconensis, lîngă *Portus Veneris* (azi Port Vendres).
[8]Informaţia provine, se pare, prin Poseidonios de la Artemidoros.
[9]Informaţia provine de la Poseidonios sau de la Asinius Pollio. „Trofeele lui Pompeius", ca punct de hotar sînt valabile din 71 î.e.n. Polybios cunoştea această frontieră sub un alt nume, pierdut (III 39,7).
[10]Localitate în Pirinei, ţinînd de Hispania Tarraconensis, la hotarul cu Gallia Narbonensis, aproape de Bellegarde.
[11]*Narbon(a)* — în lat. *Narbo,* azi Narbonne, era oraş din *Provincia Gallia Narbonensis.* Fundarea lui aparţine atacinilor. Martius, în 118 î.e.n., a trimis aici o colonie romană, de unde şi atributul *Martius,* care i se dă adesea oraşului.
[12]Distanţa rutieră actuală este de 91 km.
[13]Azi 151 km.
[14]*Nemausos,* azi Nîmes, oraş al Galliei Narbonensis, situat la vest de gurile Ronului, la volcii arecomici. înainte de romani fusese o colonie a massalioţilor. În timpul romanilor, a ajuns la o deosebită înflorire.
[15]*Ugernum,* azi Beaucaire, oraş al Galliei Narbonensis, situat pe malul drept al Ronului, în faţa actualului oraş Tarascon; în antichitate, Ugernum era un vestit loc de negoţ, unde se adunau negustori cu mărfuri din Spania, Italia, Grecia, Orient, din Egipt.
[16]*Tarusco* (şi *Taraso),* azi Tarascon, oraş comercial al Provinciei Narbonensis, situat pe malul stîng al Ronului în faţa oraşului Ugernum (Beaucaire).

Sextiae[1], situate în apropierea Massaliei, 53 de mile [78,44 km][2], de aici pînă la Antipolis[3] şi la rîul Var, 73 de mile [108 km][4], astfel că, în total, se fac 277 de mile [409,96 km]. Unii autori au înregistrat de la templul Afroditei pînă la Var 2.600 de stadii [480,95 km], alţii au mai adăugat la această cifră 200 de stadii [37 km][5], pentru că nu există o părere unitară în privinţa distanţelor[6].

Cît priveşte cealaltă cale care duce la voconţi[7] şi prin Pămîntul lui Cottius[8] pînă la Ugernum şi Tarusco, traseul este comun cu drumul ce vine [pînă aici] de la Nemausus; de aici pînă la hotarele voconţilor şi pînă la primele urcuşuri ale Alpilor, prin Druentia[9] şi Caballion[10], sînt 63 de mile [93,24 km][11]; şi iarăşi de aici pînă la celelalte hotare ale voconţilor dinspre ţara lui Cottius pînă la localitatea Ebrodunum[12] sînt 100 de mile lipsă una [146,67 km]; apoi încă pe atîtea mile de aici, prin localităţile Brigantium[13], Excingomagus[14] şi pasul din Alpi,

---

[1]*Aquae Sextiae,* azi Aix-en-Provence, era în antichitate capitala Provinciei Narbonensis, situată la 30 km nord de Marsilia. Numele grec *Thermai* şi l-a primit de la apele termale ce se găsesc în împrejurime, care au fost foarte vestite în antichitate. Denumirea latină o datorează fundatorului, Sextius Calvinus, care a pus temelia acestui oraş, în 123 î.e.n.

[2]Azi 115 km pe căile actuale. Tabla lui Peutinger, singurul document în plus pentru acest parcurs, dă 80 mile [118,4 km], conform cu realitatea. Probabil Strabon a luat o măsură parțială de la Tarusco la Aquae Sextiae (80 km prin Arelata).

[3]*Antipolis,* azi Antibes, oraş al Galilei Narbonensis, situat aproape de actualul oraş Nice. Era o colonie a massalioților, fundată prin anul 340 î.e.n. A fost piața de arme a romanilor după cucerirea Marsiliei de către Caesar.

[4]Azi 189 km pe şoseaua națională 7. Peutinger dă 126 mile, deci 186,5 km, distanță exactă. Strabon a dat, probabil, măsura distanței Aquae-Sextiae — Forum Iulii, în loc de traiectul total.

[5]Prima cifră, 2.600 stadii, reprezintă probabil un stadiu maritim mai vechi, de origine greacă, citat de Artemidoros sau de Poseidonios. A doua, 2.800 stadii, corespunde totalului măsurătorilor date de Itinerariul lui Antoninus, de la Pirinei la Nemausus, adăugate la cele ale Tablei lui Peutinger de la Nemaussus la Var (131 + 199 mile fac 2.800 stadii).

[6]G. Radke, *Ein Irrtum Strabons,* Rheinisches Museum C, Frankfurt, 1957, 294—297, susține că Strabon, IV § 178 a comis unele confuzii în măsurătorile de lungime pentru distanțele care separă templul Afroditei din Pirinei, de Var, şi încearcă restabilirea unora din aceste date prin comparație cu Polybios III 39,S.

[7]*Voconții,* populație a Galilei Narbonensis, situată la sud de allobrogi. Centrul lor era *Vasion* (Vaison).

[8]*Cottius,* fiul lui Donnus, cel care a primit moştenire de la tatăl său un stat independent în Alpii Galilei Cisalpine, numiți — după numele acestui prinț — Alpii Cottii. Teritoriul său se întindea pe valea Susei între aceşti munți, şi avea oraşele principal Segusio (Susa) în Italia şi Brigantio (Briançon) în Franța. A trăit pe vremea lui August, căruia Cottius i-a dedicat la Segusio un Arc de triumf. August l-a primit în alianța sa, iar teritoriul lui, după ce a murit (în 56 î.e.n. sub Nero) a fost alipit imperiului.

[9]*Druentia,* azi Durance, rîu al Galilei Narbonensis, ce izvorăşte din Alpii Cottii şi se varsă în Ron mai jos de Avignon, după un drum de 330 km.

[10]*Caballion,* lat. Cabellio, azi Cavaillon, localitate a Galliei Narbonensis, situată pe rîul Druentia (Durance) la 22 km nord-est de actualul Avignon. În antichitate, era oraşul cavarilor; aici staționa un corp de armată de utriculari care percepea taxele vamale pentru trecerea rîului.

[11]63 de mile = 63.000 paşi = 93,24 km. O milă înseamnă 1.000 de paşi, iar un pas echivalează cu aproximativ 1,478 m, 1.000 paşi cu 1.478,50 m, deci cu aproape 1,50 km. Pe şoselele romane, la fiecare milă se afla o piatră miliară care indica mia de paşi. Această distanță, combinată cu următoarea, stabileşte hotarul voconților la calea Cavaillon-Apt-Sisteron, Coulon, lîngă Cereste, la intrarea departamentului Basses-Alpes — spune Fr. Lassere, *op. cit.,* p. 126, nota 1

[12]*Ebrodunum (Eburodunum),* azi Embrun, situat în Alpii maritimi, pe o înălțime, la poalele căreia curge Druentia. Oraşul a fost fundat Înaintea cuceririlor romane.

[13]*Brigantium (Brigantio),* azi Briançon, oraş în Alpii Cottii.

[14]*Excingomagus* (sau *Exingomagus),* azi Exilles, oraş situat la hotarul dintre Gallia Narbonensis şi

pînă la Ocelum[1], care constituie hotarul pămîntului lui Cottius; iar de la Excingomagus înainte este Italia propriu-zisă; de aici pînă la Ocelum sînt 28 de mile [41,44 km][2].

4. Massalia este o fundaţie foceeană[3] şi este aşezată pe un teren stîncos; la poalele ei se află portul pe o faleză în formă de amfiteatru, cu vederea spre miazăzi. E bine îngrădită cu zid şi faleza, şi cetatea în întregime, care are o întindere serioasă. Pe acropole se înalţă Ephesium şi templul lui Apollo Delphinius[4]; cultul acestuia este comun tuturor ionienilor, Ephesium însă este templul Artemidei, venerată în Ephes.

Se spune[5] că foceenilor, în clipa în care îşi ridicau ancora de la ţărmul patriei lor, le-a sunat în urechi un glas [care le propunea] să ia de conducător în călătoria lor pe mare persoana pe care o vor primi din partea Artemidei din Ephes; aceştia deci, ducîndu-se la Ephes, cercetară în ce chip şi-ar putea rostui ceea ce li s-a prezis. Pe de altă parte, Aristarchei[6], una dintre cele mai cinstite femei [din Ephes], i se arătă în vis zeiţa şi-i porunci să se îmbarce cu foceenii, luînd cu ea o mică machetă a templelor ei; după ce, aşadar, se împlini porunca şi coloniştii îşi atinseră ţinta, clădiră zeiţei un templu şi cinstiră pe Aris-tarche în chip deosebit, numind-o preoteasă. De atunci peste tot în oraşele colonii ale Massaliei ei cinstesc, mai presus de toţi zeii, pe această zeiţă şi păstrează aceeaşi poziţie a statuii ei de lemn şi aceleaşi rituri ca acelea care se obişnuiau în metropolă[7].

5. Massalioţii se cîrmuiesc după un regim aristocratic cel mai bine orînduit din toate[8], ei au instituit un colegiu de 600 de membri, numiţi timuchi, care deţin această funcţie de-a lungul întregii lor vieţi. În fruntea colegiului se află cincisprezece membri, cărora li s-a încredinţat grija treburilor zilnice. Pe cei cincisprezece îi prezidează trei care deţin puterea supremă, iar între aceştia, unul îndeosebi; nu devine timuch cel care nu are copii, nici cel care nu face parte dintre cetăţeni de trei generaţii în urmă. Legile lor sînt ionice, şi se afişează în public.

Ei au pămînt pe care şi-l cultivă cu măslini şi cu viţă de vie, mai puţin cu grîu, din pricina solului stîncos, astfel că, punîndu-şi mai mari nădejdi în mare decît în glie, ei au cules roadele fireşti ale călătoriilor pe apă. Mai

---

Gallia Cisalpină, între oraşele Brigantium şi Ocelum, la 60 km vest de Torino. Lecțiunea *Excingomagus,* prima mențiune a numelui la Strabon, față de *Scingomagus,* a doua mențiune şi forma atestată la Plinius, *Naturalis Historia,* II 244, este sprijinită de numeroasele nume de persoane — *Excingus* — găsite pe teritoriul lui Cottius.

[1]*Ocellum* (sau *Ocelum),* azi Avigliana, oraş al Galliei Transpadane la 22 km vest de Torino, punct de graniță nordică a Italiei.

[2]Această măsurătoare, cît şi precedenta, corespund realității.

[3]*Massalia* sau *Massilia,* azi Marsilia (fr. Marseille), vechi oraş elenic din Gallia Narbonensis, situat pe țărmul Mediteranei aproape ds gurile Ronului. A fost întemeiat, după cum spune şi Strabon, de foceeni, în anul 600 î.e.n. şi a devenit, la rîndu-i metropola mai multor colonii ca Antipolis (Antibes), Nicaia (Nice), Agathe (Agde). A devenit de timpuriu o importantă forță comercială în Mediterana, alături de Carthagina. Massalioții le-au deschis romanilor calea spre galii, chemîndu-i în ajutor împotriva ligurilor, în 153 î.e.n., apoi împotriva cavarilor, în 125 î.e.n. Datorită sprijinului ce l-a dat Romei, Massalia şi-a păstrat independența, rămînînd numai aliata Romei. în timpul războiului civil dintre Caesar şi Pompeius, Massalia a înclinat spre cel din urmă, pînă ce a fost luată cu asalt de trupele lui Caesar (49—48 î.e.n.). În toată antichitatea, a fost un oraş înfloritor şi a avut şcoli vestite.

[4]Templul lui *Apollo-Delfianul,* adică templul lui Apollo, în care i se aducea acestui zeu acelaşi cult ca la Delfi.

[5]Alte elemente ale legendei fundării Massaliei se află la Aristotel Μασσαλιωτών πολιτεία, fr. 503 Rosé şi la Trogus Pompeius, Justinian, XLIII 3, 4 şi urm., ultimul luîndu-le de la Poseidonios, iar acesta, la rîndul său, de la Aristotel, se pare. Legenda pare să fi figurat şi la Ephoros.

[6]*Anstarche,* un nume simbolic „bună conducătoare", nu corespunde vreunui personaj istoric.

[7]Informația provine probabil de la Artemidoros, preot al Artemidei Efesiene, şi nu de la Aristotel.

[8]Elogiul constituției din Massalia apare şi la Aristotel, *Politica,* 1321a 30, care constituie probabil izvorul lui Strabon în acest punct.

tîrziu[1] totuşi, prin bărbăţia lor, puterile le-au mai crescut atît cît să-şi poată adăuga cîteva cîmpii din jur; apoi, pe temeiul aceleiaşi forţe militare cu care au întemeiat oraşele, ca paveze, pe unele înspre Iberia contra iberilor — cărora le-au transmis şi cultul patriotic al Artemidei din Ephes, astfel că şi aceia aduc jertfe ca grecii[2] — pe altele, anume Rhodanusia[3] şi Agathe[4], împotriva barbarilor care locuiesc în preajma Ronului, şi, în sfîrşit, pe altele, ca Tau-roentium[5], Olbia[6], Antipolis şi Nicaia[7], împotriva neamului salyenilor şi împotriva ligyenilor care locuiesc în Alpi.

Ei mai au ateliere de reparat nave şi un arsenal. Înainte vreme, aveau şi un mare număr de corăbii, de arme şi de maşinării de folos la transportul pe mare şi la îm-presurarea cetăţilor. Cu ajutorul acestora, ei au ţinut piept barbarilor şi au dobîndit prietenia romanilor, cărora le-au prestat multe servicii, şi care, la rîndul lor, au înlesnit dezvoltarea puterii acestora. Sextius[8], care i-a înfrînt pe salyeni, întemeind un oraş cu numele lui nu departe de Massalia şi de apele termale — despre care se spune[9] că s-au schimbat în parte în ape reci — a cantonat aici o garnizoană romană şi a alungat barbarii de pe coasta ce se întinde din Massalia pînă în Italia, deoarece massalioţii nu putură să-i îndepărteze cu desăvîrşire. Nici Sextius însuşi n-a înfăptuit prea mult, decît doar că i-a silit pe barbari să se retragă de la mare 12 stadii [2,22 km] în locurile prielnice pentru porturi, 8 stadii [1,48 km] în cele stîncoase; terenul părăsit de aceştia l-a dăruit apoi massalioţilor.

În oraş au fost puse la vedere multe trofee, pe care massalioţii le-au cîştigat cu prilejul luptelor navale ne-sfîrşite împotriva celor care le tăgăduiau pe nedrept supremaţia mării.

Înainte vreme, massalioţii se bucurau de o situaţie deosebit de prosperă şi în alte privinţe, şi mai cu seamă ca urmare a prieteniei lor cu romanii, despre care ai putea da multe dovezi; printre altele, romanii au aşezat statuia Artemidei[10] de pe Aventin în aceeaşi poziţie cu cea de la massalioţi[11]. Dar pe vremea războiului civil al

---

[1]Anume pe la începutul secolului al V-lea î.e.n., după mărturia monedelor.

[2]Informația provine prin Poseidonios de la Artemidoros.

[3]*Rhodanusia,* localitate antică a Galliei Narbonensis, localizată de învățați în mai multe puncte ale acestei provincii. Cea mai convingătoare identificare pare să fie Trinquetaille, localitate din Arles pe brațul cel mai vestic al Ronului.

[4]*Agathe* (în loc de *Rhoe Agatha* dat de manuscrise, C. Müller *Index variae lectionis,* p. 961, col. 1, 1.30 dă Rhodanusia şi Agathe) — azi Agde — este un oraş antic al Galliei Narbonensis, situat la atacini, în apropierea gurii rîului Arauris (Herault). Este o colonie a massalioților, care i-au dat întîi numele *Agathe tyche* „Noroc Bun". Textul de mai sus a fost restaurat astfel de Kramer, după o enumerare a coloniilor Massaliei, provenind de la Timaios, care s-ar putea să fie sursa directă a lui Poseidonios.

[5]*Taurentium* sau *Tauroentium,* oraş al Galliei, colonie a Massaliei, situat pe coasta mediteraneană a Galilei Narbonensis, la răsărit de Massalia. El a fost identificat cînd cu Saint-Cyr-sur-Mer, unde săpăturile au găsit urmele unui oraş roman (la 28 km sud-est de Marseille), cînd cu platoul du Brusq în peninsula capului Sicié (la 12 km sud-vest de Toulon).

[6]*Olbia* (Gallică), al Galliei Narbonensis, situat pe colina Coste-belle à Hyères (Var). A fost explorat de J. Coupry (Gallia, 12, 1954, 3-33).

[7]*Nicaia,* azi Nisa (fr. Nice, it. Nizza), oraş elenic în Gallia Narbonensis, colonie a massalioților, care i-au dat numele *Nicaia* în memoria unei victorii repurtate de ei asupra ligurilor. Massalia a cedat acest oraş romanilor, care şi-au creat aici un arsenal maritim, fiind situat pe coasta Mediteranei, la 4 km de gura Varului.

[8]Este *C. Sextius Calvinus,* învingătorul salyenilor (salluriilor) în 123 sau 122 î.e.n., fundatorul localității Aquae-Sextiae Salluviorum, care a fost la început un simplu *castellum* şi a devenit *colonia* sub August.

[9]Se referă fie la Poseidonios, fie la o informație personală a lui Strabon, culeasă la Roma.

[10]*Sau a Dianei* în templul Dianei din Roma, care era situat pe colina Aventinului, era sanctuarul cetăților latine confederate. Anual, aici se celebrau ceremonii religioase, după care urmau con-sfătuirile confederației. Pare să fi fost fundat de Servius Tullius. Vezi despre acest templu, Titus Livius, I 43—45 (64—69).

[11]Strabon ia această informație, prin Poseidonios, de la Artemidoros, care a stat multă vreme la Roma ca ambasador, după informația lui Strabon, XIV, 1, 26.

lui Pompeius împotriva lui Caesar, massalioţii, alăturîndu-se partidei învinse[1], au pierdut mult din bunăstarea lor; totuşi oamenii au mai păstrat urme ale vechiului lor zel, mai cu seamă în făurirea maşinilor de război şi în echiparea flotei. Cum apoi şi barbarii, aşezaţi din sus de ei, s-au îm-blînzit mereu şi, în loc de a se ţine de războaie, s-au întors, datorită stăpînirii romane, spre preocupările urbane şi spre muncile cîmpului, o strădanie atît de obositoare în activităţile massaliote arătate mai sus nu şi-ar mai fi avut rostul. Dovadă sînt rânduielile lor de astăzi: toţi massalioţii de bune condiţii se dedica oratoriei şi filozofiei, astfel că oraşul lor, [pînă] cu puţină vreme înainte, servea de şcoală barbarilor şi insufla gallilor dragoste pentru limba elenă, în aşa fel că aceştia ajunseră să-şi scrie în elenă contractele. Iar astăzi i-a înduplecat şi pe cei mai iluştri romani, dornici de-a se instrui, să vină în Massalia la studii mai degrabă decît să plece la Atena. Gallii apoi, văzîndu-i pe romani şi totodată ducînd acum o viaţă paşnică, în care au parte de răgaz, îmbrăţişează ei înşişi acest fel de viaţă, dar nu cîte unul izolat, ci cu toţi în masă; ei primesc pe pămîntul lor învăţaţi străini, pe care îi plătesc, în parte, pe cale particulară, în parte, în comun; de asemenea, îşi aduc în ţară şi medici[2].

Pentru simplitatea felului de viaţă şi pentru înţeleapta cumpătare[3] a massalioţilor, iată cea mai grăitoare pildă care s-ar putea aduce: la ei cea mai mare zestre este de o sută de piese de aur[4], şi încă cinci, pentru îmbrăcăminte şi alte cinci, pentru podoabe de aur; mai mult nu este îngăduit.

Şi atît Caesar, cît şi capii statului ce i-au urmat au tratat cu blîndeţe greşelile acestora din timpul războiului civil, aducîndu-şi aminte de vechea lor prietenie faţă de romani, şi le-au păstrat pe mai departe autonomia, pe care acest oraş o avea de la început, astfel că nici Massalia, nici supuşii ei, nu se aflau sub ascultarea guvernatorilor romani trimişi în Provincie.

Acestea [le-am avut de spus] despre Massalia.

6. În locul unde lanţul muntos al salyenilor face o cotitură mai pronunţată dinspre apus spre miazănoapte şi se depărtează puţin de mare, tot acolo şi coasta o ia spre apus[5]; apoi, după ce înaintează puţin de la oraşul massalioţilor, cam 100 de stadii [18,498 km], pînă la un mare promontoriu din apropierea unor cariere de piatră[6], coasta începe să se curbeze[7] şi să creeze de aici Golful Galatic pînă la templul Afroditei de la capătul Pirineilor. Acesta se mai numeşte şi Golful Massaliotic[8]; el este de fapt dublu, pentru că în aceeaşi curbură

---

[1]În războiul civil dintre Caesar şi Pompeius, massalioții au fost de partea lui Pompeius, ne informează Strabon. De fapt, ei ar fi vrut să se mențină neutri, dar Caesar s-a grăbit să pună stapinire pe acest oraş bogat şi strategic situat, pentru a nu cădea în mîna adversarului său.
[2]Acelaşi renume de care s-au bucurat şcolile din Massalia apare menționat şi de Seneca Retorul, *Controversiae,* II 5, 13, care vorbeşte despre profesorul Volcacius Moschos, elevul lui Apollodoros din Pergam şi protejatul lui Asinius Pollion, instalat în Massalia de prin anul 20 î.e.n. Tacitus, *Annales,* IV 43, vorbeşte despre Lucius Antonius care ți-a făcut studiile la Massalia. Plinius, *Naturalis Historia,* XXIX 9, citează ca medici pe *Crinas* şi *Charmis,* veniți la Roma din Massalia, sub Nero. Vezi M. Clerc, *Massalia,* II, Marseille, 1929, pp. 313—330.
[3]Izvorul acestei aprecieri şi a celei ce urmează este Poseidonios.
[4]Este vorba de piesa zisă stater, cu o greutate inițială de 16,8 gr la Phoceea, în secolul al VII-lea î.e.n.; ea valora 57 drahme de argint şi preţul a 570 kg grîu în secolul al V-lea î.e.n. Informația provine, fără îndoială, de la Aristotel. Vezi M. Clerc, *Massalia,* II p. 376 şi urm.
[5]Direcțiile indicate mai sus corespund realității. În regiunea Estaque se sfîrşesc ultimele lanțuri calcaroase ale reliefului provensal.
[6]*Carierele de piatră* care au existat în aceste părți au lăsat urme în denumirile locurilor Carro şi Carry-le Rouet (de la *quadratarius* „tăietor de piatră"). La 6 km nord-vest de farul de la Capul Couronne, Saint-Julien, se văd urmele carierelor de silex ce datează din epoca neolitică.
[7]Curba Golfului de Fos (în dreptul locului numit *Fossae Marianae* „şanțurile lui Marius") începe la Capul Courronne, la 25,5 km de la Massalia.
[8]*Golful Galatic* sau *Massaliotic* este golful Lyon, creat de coasta Galliei şi a Spaniei, la Marea Mediterană. Această ultimă denumire provine, se pare, de la Polybios, care vorbeşte de o gură massaliotică a Ronului (III 41, 5), sau de la Timaios. Artemidoros şi Poseidonios îl numesc Golful Galatic.

muntele Sigion[1], prelungit cu o insulă situată aproape de Blascon[2], se proiectează în afară, conturînd astfel două golfuri; cel mai mare dintre ele, în care se descarcă şi gura Ronului, se cheamă îndeosebi Golful Galatic, cel mai mic se află în preajma Narbonei[3] şi se întinde pînă la Pirinei.

Oraşul Narbona este clădit mai sus de gurile rîului Atax[4] şi de Lacul Narbonitic[5], fiind cea mai importantă piaţă de negoţ din acea regiune. Lîngă Ron este un oraş şi în acelaşi timp piaţă de negoţ, nu de mică importanţă, cu numele Arelate[6]; aceste două pieţe se află într-un anumit fel la aceeaşi depărtare una de alta, ca şi de zisele promontorii, Narbon, de promontoriul Afroditei, Arelate, de cel al Massaliei[7]. De o parte şi de alta a Narbonei curg alte rîuri, unele din munţii Kemmenos, altele din Pirinei, avînd pe malurile lor oraşe spre care navigaţia în sus spre izvor este cu putinţă doar pe o mică distanţă şi cu ambarcaţii mici. Astfel din Pirinei coboară la vale Ruskinon şi Ilibirris[8], pe fiecare dintre ele se înalţă cîte un oraş cu acelaşi nume[9]; aproape de Ruskinon se găseşte şi un lac şi un teren mlăştinos puţin mai sus de mare, înţesat de saline; pe acest teren se scot chefali din pămînt[10]; într-adevăr, dacă sapi pînă la o adîncime de două sau trei picioare şi vîri în apa nămoloasă un trident, poţi să-l înfigi într-un peşte de o mărime serioasă; aceşti peşti cresc sub nămol ca ţiparii. Rîurile mai sus pomenite curg deci din Pirinei [şi se varsă] la ţărmul mării dintre Narbon şi Aphrodision. De partea cealaltă a Narbonei, din Kemmenos, de unde vine şi Atax, coboară la mare rîurile Orbis[11] şi Arauris[12], pe unul dintre ele se ridică oraşul bine întărit Baeter(r)a[13], aproape de Narbon, pe celălalt, Agathe, fundaţie a massalioţilor.

---

[1]Muntele Sigion (lat. Sigius), azi Mont d'Agde, este muntele care predomină insula Bresco şi formează singura proeminență în arcui regulat al golfului.

[2]Insula *Blascon,* azi Bresco, se află lîngă coasta sud-estică a Galliei, în Golful Gallic al Mediteranei.

[3]*Golful Narbonei* este porțiunea dinspre Pirinei a Golfului Gallic, pe țărmul căruia se află oraşul Narbo.

[4]*Atax,* azi Aude, rîu al Galliei (Franța), izvorăşte în Pirineii orientali, curge spre nord apoi spre est şi se varsă în Mediterană, după un curs de 217 km, prin deltele numite Sijean şi Vendres, reduse azi la mlaştina Ayrolle.

[5]Lacul *Narbonitic,* de fapt o mlaştină întinsă care leagă canalul Narbonnei de Mediterana, la est de Ron.

[6]Oraşul *Arelate* sau *Arelas,* azi Arles, se afla în Galia Narbonensis, la gurile Ronului. Strabon îşi imaginează acest oraş situat în nişte mlaştini vaste care formau, la est de Ron, un bazin ce prelungea golful Fos, pînă aproape de Tarascon.

[7]Într-adevăr, distanța de la Narbona la Port-Vendres *(Portus Veneris),* în linie dreaptă, este aproape egală cu cea de la Marseille la Arles, anume 60 km.

[8]*Ruskinon* şi *Illibirris* sînt două rîuri şi două oraşe ale Galilei Narbonensis. Pentru variantele acestor nume, vezi C. Müller, *Index variae lectionis,* p. 961, col. 1, 1. *66. Ruskinon* sau *Telis,* azi la Tet, izvorăşte din Pirinei şi se varsă în Golful Galilei, la oraşul *Ruskinon, azi* Castel Roussillon, lîngă Perpignan. *Illibirris* (sau *Illiberis),* azi Tech, izvorăşte tot din Pirinei şi se varsă în mare la o mică distanță de Ruscino, la sud. La gura sa se afla oraşul *Illiberis,* numit şi *Helena,* azi Elne. Săpăturile începute în 1949 arată că oraşul modern s-a clădit exact pe ruinele oraşului antic. Vezi *Etudes roussillonnaises, 2,* 1952, pp. 153—167.

[9]În descrierea de mai sus a Narbonei şi a împrejurimilor sale, Strabon, prin intermediul lui Poseidonios, urmează pe Polybios, XXXIV 10, 1-4.

[10]În timp ce Polybios vorbeşte doar despre peşti afundați în mîl, Poseidonios precizează ca sînt chefali.

[11]*Orbis* (în manuscris *Obris)* sau *Orobis,* azi Orb, mic rîu la nord de Narbona, care se varsă în mare la oraşul antic *Baeterrae.*

[12]*Arauris* (în manuscris *Rauraris,* iar la alți autori antici *Arauris),* azi Herault, era rîu din sudul Galilei Narbonensis, izvorând din Cevennes şi vărsîndu-se în Mediterana, la Agatha, după o cale de 130 km.

[13]*Baeter(r)a* sau *Baeterrae,* azi Beziers, oraş al Galliei Narbonensis la gura rrului Orobis. în manuscrise mai figurează sub formele *Blitera* sau *Blittera; Baeterra* (la Pomponius Mela), *Beterra* etc.

7. Coasta descrisă mai sus prezintă primul fenomen ciudat în legătură cu peştii scoşi din pamînt; al doilea, pe care-l vom descrie acuma, este aproape şi mai straniu. Între Massalia şi gurile Ronului se întinde o cîmpie de formă rotundă, care se află cam la 100 de stadii[1] [18,498 km] depărtare de mare, avînd un diametru tot aît de lung. Ea a fost numită Pietroasa[2] şi iată pentru ce. Cîmpia cu pricina este plină cu pietre cît pumnul, de sub care creşte pir, ce oferă localnicilor păşuni bogate pentru animale; în mijlocul cîmpiei se află apă, izvoare sărate şi sare. Întreaga regiune din sus de ea este bătută de vînturi, dar cu osebire asupra acestei cîmpii se năpusteşte cu viscole Boreanul Negru[3], un vînt violent şi înspăimîntător. Se spune[4] că el cară cu sine şi rostogoleşte o parte din pietre, doboară oamenii din căruţe şi-i despoaie, în suflarea sa, de arme şi de haine.

Aristotel[5] susţine că aceste pietre au fost scoase la suprafaţa pămîntului de cutremurele numite *brastai*[6] şi că ele au alunecat apoi în părţile mai joase ale terenului. Poseidonios este de părere că în acel loc a fost odată un lac ce s-a pietrificat pe timp de viscol şi din cauza aceasta s-a fărîmiţat în mai multe pietre[7], ca pietrişul nurilor şi ca nisipul litoralului mării, doar că acestea de aici au fost toate deopotrivă şlefuite şi la fel de mari; iată deci cauzele pe care le-au presupus cei doi [învăţaţi].

Explicaţia amîndurora este convingătoare; într-adevăr este nevoie ca pietrele astfel alcătuite să nu se fi format de la sine, ci sau să-şi fi preschimbat înfăţişarea primitivă, solidificîndu-se, sau să se fi desprins din stînci mari, care au suferit rupturi continui. Eshil, înţelegînd că teoria este totuşi slab apărată, [fie de la sine], fie luînd-o de la altul, a transplantat-o în mit. Astfel Prometheu, cînd îi explică lui Heracles căile ce duc din Caucaz la Hesperide[8], spune, în tragedia sa, următoarele:

În oastea ligyană ce mult e agitată,
Acolo, o ştiu bine, tu vei ajunge-odată.
Chiar dacă au ei lance, iar ţie îţi lipseşte,
Tu nu te da în lături, destinul hotărăşte.
Nu vei avea de unde să iei nici chiar o piatră,
Pămîntul va fi moale, [să se scufunde cată].
Dar Zeus milostivul, văzîndu-te-n strîmtoare,
Luînd un nor de pietre, ţi le va pune în cale,
Rotunde, ca ninsoarea, pe sumbra voastră glie,
Vei reuşi, vezi bine, [colea în fapt de sară],
S-alungi cu uşurinţă oştirea ligyană[9].

Ca şi cum n-ar fi fost mai bine, observă Poseidonios, ca pietrele să fi căzut chiar peste ligyeni şi să-i fi acoperit sub ele pe toţi, decît să-l facă pe Heracles să aibă nevoie de atîtea pietre. Dar, de fapt, era neapărată nevoie de o cantitate mare de pietre, dacă ţinem seama că acesta avea de luptat împotriva unei mulţimi atît de

---

[1]Măsurînd această distanță din fundul golfului Fos, de azi, se ajunge pînă în centrul regiunii Crau.
[2]*Cîmpia cu Pietre* sau *Pietroasa* este actualul şes Crau dintre Marsilia şi Ron.
[3]*Boreanul negru.* Boreanul este vînt de miazănoapte *(Boreas),* rece, aducător de furtuni şi intemperii. Se chema *negru* pentru ravagiile ce făcea. El corespunde Mistralului de azi.
[4]Referire imprecisă, probabil la Timaios.
[5]Aristotel, *Meteorologica,* 368b 38, face aluzie la pietrele din regiunea Crau, dar se pare că Poseidonios se referă la un alt pasaj din Aristotel dintr-un tratat pierdut.
[6]Cutremurele *brastai* zguduie pămîntul în sens vertical.
[7]Textul, corupt în acest loc, a fost restituit de C. Müller, *Index variae lectionis,* p. 961, col. 2, 1. 19—40.
[8]*Hesperidele,* în mitologia greacă, sînt nimfele pămîntului, fiicele Nopții. Ele erau trei la număr, Aigle, Erytheia, Hesperarethusa. Lăcaşul acestora era la capătul dinspre apus al pămîntului, pe malul Oceanului sau la poalele Atlasului, în preajma Insulei Fericiților *(Canari),* Ele veghează grădina zeiței care produce mere de aur, grădină pe care Glia a dăruit-o ca dar de nuntă Herei la căsătoria ei cu Zeus. Pînă la ele a ajuns Heracles, în împlinirea uneia din cele 12 munci ale sale.
[9]Fr. 32b Mette (= 199 Nauck) extras din *Prometeu Dezlănțuit.*

numeroase; în acest punct, autorul mitului este mai convingător decît criticul lui. Dar şi în alte privinţe, cum poetul spune răspicat că [toate] au fost rînduite de destin, el nu dă loc la critici de şicana. De fapt, şi în tratatele *Despre providenţă* şi *Despre destin*[1], s-ar putea găsi multe situaţii, fie ale condiţiilor umane, fie ale fenomenelor firii, de aşa natură, încît să spui despre ele că ar fi fost mai bine să se întîmple într-un fel decît în altul; de pildă, ca Egiptul să fie bine udat de ploi şi nu să-i procure apa glia Etiopiei[2]; sau Paris[3] mai bine ar fi pierit în naufragiu în drumul său spre Sparta şi să nu fi ajuns, răpind pe Elena, să-şi ia în cele din urmă pedeapsa de la cei pe care i-a jignit, abia după ce elenii şi barbarii au suferit atîtea pierderi, nenorocire pe care Euripide i-o atribuie lui Zeus:

Troienilor şi Eladei dorind măcelul crunt,
Al zeilor părinte acestea le-a făcut.

8. În legătură acum cu gurile Ronului, Polybios îl combate pe Timaios[4], pretinzînd că ele nu sînt cincilei numai două; Artemidoros, la rîndul său, susţine că sînt trei[5]. Mai tîrziu, Marius, văzînd că braţele Ronului se înfundă mereu din pricina aluviunilor şi devin greu de parcurs, a tăiat un nou braţ[6], care primeşte cea mai mare parte a apelor fluviului şi pe care l-a dăruit apoi massalioţilor ca răsplată pentru comportarea lor vitejească în războiul dus împotriva ambronilor şi a toygenilor[7]; din această [amenajare], massalioţii au scos un mare profit, percepînd taxe pentru transporturile care urcau sau coborau pe fluviu; cu toate acestea, gurile fluviului rămîn pe mai departe greu de străbătut cu corăbiile, din pricina vitezei curentului, a aluviunilor şi a nivelului jos al terenului, astfel că, pe timp de furtună, nu se zăreşte [coasta] nici măcar din apropiere. De aceea, massalioţii au

---

[1]În aceste titluri se recunosc lucrările stoicilor, ca Πραγματεῖαι a lui Chrysippos, care au servit de model lui Cicero pentru *De Fato* şi lui Plutarh pentru *Moralia.* Chrysippos a compus o lucrare Περὶ ειμαρμένης „Despre Destin", din care se păstrează numeroase fragmente, şi Περὶ προνοίας cu mai puține fragmente păstrate (vezi *Stoicorum Veterum Fragmenta,* III, p. 264 şi urm., şi 322 şi urm.).
[2]În problema mult dezbătută a revărsării Nilului, ipoteza ploilor şi a ninsorii etiopiene este susținută de filozofii presocratici, începînd cu Anaxagoras, vezi H. Diels, *Die Fragmente der Vorsokratiker griechisch in Deutscb,* Berlin, 1962, 59A, p. 91.
[3]*Paris,* fiul lui Priam, regele Troiei, a navigat spre Sparta cînd, după' epopee, s-a dus să-şi ia darul făgăduit de Afrodita, pe frumoasa Elena, drept răsplată pentru acordarea mărului celei mai frumoase în disputa dintre această zeiță, Atena şi Hera.
[4]Cunoscut de Strabon, probabil, prin intermediul lui Pytheas.
[5]După urmele lăsate de vechile brațe ale Ronului, cele trei păreri exprimate mai sus se pot împăca. Astfel, brațul principal curgea la est de laguna actuală Vaccarès iar brațul secundar, la vest. Primul se varsă azi la extremitatea apuseană a Golfului Fos, iar al doilea a înaintat în direcția Aigues-Mortes. Al treilea braț, actualul Petit-Rhône, se pierde în mlaştini, astfel că revărsarea lui este aproape nulă, lîngă Saintes-Maries. În felul acesta Polybios, consideră numai două brațe, în timp ce Artemidoros numără trei. Timaios susține că sînt cinci, pentru că brațele principale, cel de est şi cel de vest, se despart la revărsare fiecare în două, cuprinzînd între ele cîte o insulă, Metina la est, Blascon la vest. Asupra acestei probleme a brațelor Ronului, vezi H. Pineau, *La cartographie moderne et les photographies aériennes du littoral du Languedoc de l'Agly au Rhône a l'époque antique,* Actes du 8-e Congrès national des sociétés savantes (Montpellier, 1961), Paris, 1962, 157—166.
[6]Este vorba de aşa-numitele *Fossae Marianae* „Şanțurile lui Marius", săpate între anii 104—102 î.e.n., care legau Arles de rnare. Ele au existat pe coasta maritimă, azi scufundată, din fața localității For-sur-Mer la 9,5 km nord-vest de Martigues.
[7]*Ambronii,* popor al Galliei Transalpine, formînd pe timpul lui Caesar unul din cele patru cantoane ale helveților. Hotarele lor erau în sud Alpii şi Rinul, la nord lacurile actuale Wallenstadt şi Zürich. *Toygenii* sau *toienii* sînt de neam helvet; ei locuiau, se pare, în regiunea actuală Iuggen. Poseidonios a luat aceste nume, probabil, de la Pytheas. Există păreri care consideră pe ambroni un trib al cimbrilor, iar pe toygeni (vezi VII 2, 2) un neam teuton. Problema nu e rezolvată.

ridicat turnuri[1] ca semnale, arogîndu-şi în toate chipurile dreptul de proprietate asupra acestui loc. Ba, mai mult, ei au clădit aici un templu al Artemidei din Ephes, atribuindu-i şi un teren pe care gurile fluviului îl îmbrăţişează ca pe o insulă[2].

Mai sus de gurile Ronului se află o lagună, numită *Lacul gurii*[3], cu foarte multe stridii şi, de altfel, cu mulţi alţi peşti. Această lagună unii[4] au adăugat-o la numărul gurilor Ronului, mai cu seamă cei care-i atribuie şapte guri, fără să prezinte corect nici prima, nici ultima variantă, pentru că la mijloc se află un munte, care desparte laguna de rîu.

Aceasta este, aşadar, înfăţişarea şi întinderea coastei de la Pirinei pînă în Massalia.

9. Ţărmul [de la Massalia] pînă la Var şi pînă la ligyenii de pe coastă cuprinde următoarele oraşe ale massalioţilor: Tauroention, Olbia, Antipolis, Nicaia şi portul lui Caesar Augustus, numit Forum Iulii[5]. Acesta este situat între Olbia şi Antipolis, la o depărtare de Massalia de 600 de stadii [110,99 km][6]. Iar Varul curge printre Antipolis şi Nicaia, la o depărtare de 20 de stadii [3,700 km][7] de al doilea oraş, şi de 60 de stadii [11,099 km][8] de primul; astfel Nicaia face parte din Italia, potrivit cu graniţa trasă acum, deşi aparţine massalioţilor; într-adevăr, massalioţii au întărit aceste oraşe fundate de ei împotriva barbarilor aşezaţi mai sus, vrînd să aibă mînă liberă pe mare; sub stăpînirea acelora rămîne [tot] teritoriul ce-a mai rămas; acesta este de fapt muntos şi întărit de la natură, lăsînd doar o fîşie de pămînt şes înspre Massalia de lăţime mijlocie; dacă înaintezi spre răsărit, muntele o strîmtează de tot înspre mare, lăsînd doar cu anevoie loc pentru un drum practicabil. Primele regiuni ale muntelui le stăpînesc salyenii, ultimele, ligyenii care ating hotarele Italiei. Despre ei voi vorbi în continuarea acestora. Pentru moment trebuie să mai adăugăm doar atît că, deşi oraşul Antipolis este situat în părţile Galliei Narbonensis, iar Nicaia, în cele ale Italiei, Nicaia rămîne sub tutela massalioţilor şi aparţine Provinciei, în timp ce Antipolis se numără printre oraşele Italiei, deoarece s-a despărţit prin judecată de massalioţi şi a ieşit de sub ordinele lor[9].

10. În faţa fîşiei înguste de şes, începînd de la Massalia, se situează insulele Stoichade[10], trei mari şi două mici; le cultivă massalioţii. În vechime, ei aveau şi un post de pază, construit aici împotriva incursiunilor piraţilor, pe vremea cînd aveau destule porturi.

Dincolo de Stoichade, se află insulele Planasia şi Leron[11], care conţin aşezări omeneşti. În Leron se află şi

---

[1]Unul din aceste turnuri a fost identificat la Roque d'Odor, la 16 km vest de Martigues
[2]E. Désjardins, *Géographie politique et administrative de la Gaule romame,* Paris, 1878—1893, voi. I, p. 206, situează această insulă, azi înghițită de ape, între gurile Fossae şi Stomalimne.
[3]*Stomalimne,* nume grec, era un lac sărat în comunicație cu marea, situat la gura Ronului, întinzîndu-se spre răsărit. Azi corespunde mlaştinii de l'Estomac, situată la 1 km sud-est de Fos-sur-Mer.
[4]*Timagetos* (pe la 350 î.e.n.), care i-a servit ca izvor de informație lui Apollonios din Rodos, *Argonautica,* IV 634, este unul din aceia care atribuie Ronului şapte guri. Poseidonios accepta aici afirmația acestui geograf, transmisă prin Timaios şi prin Artemidoros.
[5]*Forum Iulii,* azi Fréjus, oraşul din Gallia Narbonensis, fundat de Caesar. Locul nepotrivit ce-l ocupă la Strabon în enumerarea localităților de la Massalia la Nicaia trădează un adaos făcut de Asinius Pollio sau de Strabon însuşi la o listă mai veche a lui Poseidonios.
[6]Evaluare aproape exactă.
[7]În realitate 7 km în linie dreapta, pe apă.
[8]În realitate 14,4 km în linie dreaptă, pe apă.
[9]*Nicaia* (Nice) se mai afla sub tutela massaliotă în secolul al II-lea î.e.n. În schimb, Antipolis (Antibes) în 49 î.e.n., devenit oraş roman, a fost gratificat de Caesar cu *ius Latii.*
[10]*Stoichadele (Stoechades),* azi Hyères, sînt insule ale Mediteranei, situate aproape de coasta Galilei Narbonensis, la est de Marsilia Cele mai importante dintre ele se numeau *Prote* (sau *Prima,* azi Porquerolles), *Mese* (sau *Mijlocie,* azi Port-Cros), *Hypaea* (sau *Inferioară,* azi Titan sau Levant). Celelalte două sînt Bagaud şi Esquillade.
[11]*Planasia* şi *Lero* sînt insule ale Mediteranei, din arhipelagul Lérins de azi, în golful de la Napoule,

un sanctuar al eroului Lero[1]; această insulă se află în faţa oraşului Antipolis[2]. Mai sînt şi alte insuliţe, care însă nu merita să fie pomenite, situate unele în faţa Massaliei, altele, lîngă restul coastei continentale descrise mai sus.

Dintre porturi, importante sînt portul de la baza navală[3] şi portul massalioţilor, celelalte sînt mijlocii; printre ultimele se numără şi portul numit Oxybios[4], nume primit după ligyenii oxybii[5].

Acestea le aveam de spus despre litoral.

11. Regiunea ce se întinde mai sus de ţărm o conturează geografic mai mult munţii, care o înconjură, şi rîurile, mai cu seamă Ronul. Acesta este cel mai mare curs de apă şi prezintă cea mai lungă porţiune navigabilă, împlinindu-se cu apele multor afluenţi. Să vorbim, în continuare, despre aceste locuri.

Începînd de la Massalia *şi* înaintînd pînă în regiunea dintre Alpi şi Ron, anume pînă la fluviul Druenţia, întîlnim aşezările salyenilor întinse pe 500 de stadii [92,49 km][6]; trecînd apoi cu barca peste fluviu în oraşul Caballion, întreg teritoriul ce ne apare în faţă aparţine cavarilor[7] pînă la gurile dinspre Ron ale Isarului[8]; tot în acest loc, muntele Kemmenos se uneşte cu Ronul[9]. Distanţa de la Druenţia pînă aici este de 700 de stadii [129,49 km] lungime. Salyenii, în limitele [adineaori] trasate[10], ocupa şi cîmpiile, şi munţii ce se înalţă dincolo de cîmpii. Mai sus de cavari sînt situaţi voconţii, tricorii[11], iconii[12] şi medulii[13].

Între Druenţia şi Isar curg la vale şi alte rîuri din Alpi în Ron. Două[14] dintre ele, după ce cuprind la mijloc

---

la Cannes. *Planasia* corespunde insulei actuale Saint-Honorat, iar *Leron* (lat. *Lero),* insulei Sainte-Marguerite. Portul Lero a fost identificat la vestul insulei, în fața orașului Cannes (vezi „Gallia", 5, 1947, pp. 146-154). Insulele *Planasia* şi *Lero* prelungesc, de fapt, capul Croisette, în fața actualului Cannes, şi nu se văd de la Antibes din pricina capului De la Garoupe.

1*Eroul Lero,* pomenit numai de Strabon aci, este eponimul insulei Lero.

2Numele *Antipolis* „oraşul din față" se explică prin faptul că la început acest oraş a servit ca loc de debarcare pe continent coloniştilor greci din insula Lero (Lerin) populată de massalioți. Această relație explică greşeala comisă aici de Strabon privind situația insulei față de oraş.

3Este vorba de *Forum Iulii* (Fréjus).

4*Portul Oxybios* a existat pe coasta mediteraneană a Galilei, la ligurii oxybii. Locul unde se afla situat este nesigur. Probabil între rîurile Argins şi Siagne sau între oraşele Fréjus şi Antibes. S-au făcut încercări de identificare cu *Aigitna* lui Polybios, XXXIII 7, cu *Cannes,* cu *La Napoule* etc. Vezi şi alte ipoteze la G. Oberziner, *Le guerre di Augusto contro i popoli alpini,* Roma, 1900, p. 135.

5*Oxybii,* populație a Galilei Narbonensis, de neam ligur, situați pe coasta Mediteranei. Polybios, XXXIII 7, 1, consideră Aigitna capitala şi rîul Apron *(ibid.* 8, 1) hotarul lor. Dar nici oraşul nici rîul nu au fost identificate.

6Aceste 500 de stadii sînt socotite de la Massalia pînă la Caballion. Druentia *(Durance)* se varsă în Ron aproape de Arles sau între acest oraş şi Tarascon.

7*Cavarii,* populație a Galilei Narbonensis situată pe malul stîng al Ronului între Isère la nord şi Durance la sud. Oraşele lor principale au fost Avenion (Avignon), Caballion (Cavaillon), Arelate (Arles), Vasion (Vaison), Arausion (Orange).

8*Isar,* azi Isère, rîu al Galliei Narbonensii, izvorînd din Alpii Grai, trecea pe la Cularo-Gratianopolis (Grenoble) şi se vărsa în Ron mai sus de Valentia (Valence).

9Această joncțiune a Cévennilor cu Ronul are loc la munții actuali Vivarais, la sud de Lyon.

10Adică de la Massalia între Ron şi Durence.

11*Tricorii,* populație a Galliei Narbonensis, instalată în valea Drac din Alpi, pe care o ocupau pînă aproape de Grenoble. Capitala lor era Vappincum, azi Gap.

12Iconii (C. Müller, *Index varias lectionis,* p. 962, col. 1, 1. 7, presupune în loc de *iconii,* οὐκένιοι „ucenii") era o populație a Galliei Narbonensis, care locuia lîngă tnedulli, mai sus de voconți. Ei nu sînt menționați de alți scriitori. Par a fi aceiaşi cu *utemi* lui Plinius, care sînt fixați între meduli şi caturigi, în regiunea Oisans.

13*Medylli (Medulli)* (unele manuscrise dau forma *pedyllii),* erau o populație antică a Galliei Transalpine, situați în regiunea actuală Maurienne.

14Aceste două rîuri par să fie Roubion şi Jabron, a căror confluență are loc la Montélimar, ceea ce

(Du-rion) Luerion[1], oraşul cavarilor, se varsă printr-o albie comună în Ron. Al treilea rîu este Sulga[2], care-şi uneşte apele cu Ronul în preajma oraşului Undalum[3], unde Cnaeus Ahenobarbus[4] a învins într-o mare bătălie[5] mai multe zeci de mii de celţi[6]. În spaţiul dintre ele se află şi oraşele Avenion[7], Arausion[8] şi Aeria[9]; ultimul oraş este într-adevăr aerian, zice Artemidoros, deoarece este clădit la o mare înălţime. Restul ţinutului, în întregime, este şes şi cu bune păşuni, dar de la Aeria pînă la Durion, el cuprinde trecători în munţi, înguste şi împădurite. În locul unde se întîlnesc Isarul, Ronul *şi* muntele Kemmenos, Quintus Fabius Maximus Aemilianus[10] a măcelărit, şi nu cu întreg efectivul celor 30.000 de ostaşi ai săi, pe cei 200.000 de celţi[11] şi a ridicat acolo un trofeu din piatră albă, precum şi două temple, unul al lui Ares, celalalt al lui Heracles.

De la Isar pînă la Vienna[12], capitala allobrigilor, aşezată pe Ron, sînt 320 de stadii [59,19 km][13]. Mai sus de Vienna, în apropiere, se află Lugdunum, unde-şi unesc apele Ararul[14] şi Ronul. Pînă în acest loc sînt cam 200

---

face să se identifice oraşul *Durio* cu *Acunum* din itinerarii *(Itinerarium Antonim,* 553, 10) construit pe actualul platou de Géry, mai sus de localitatea Aygu, între cele două rîuri.

[1]*Luerion* sau *Duerio* (pasajul este corupt; pentru diverse încercări de restituire, vezi C. Müller, *Index va.ri.ae lectionis,* p. 962, col. 1, la 14 158) era un oraş al Galilei Narbonensis din preajma muntelui cu acelaşi nume. Datorită repetării numelui, copiştii l-au omis din manuscrise pe cel al oraşului. Există încercări de identificare, cu muntele Luberon (la 8 km sud-est de Cavaillon). Fr. Lasserre, *op. cit.,* p. 233, indice *Luerio,* propune corectarea lui în Durios, după IV 1, 11.

[2]*Sulga,* azi Sorgue, rîu al Galliei Narbonensis, afluent de răsărit al Ronului.

[3]*Undalum* (sau *Vindalum),* (pentru ortografia numelui, vezi C. Müller, *Index variae lectionis,* col. 1, 1. 49), oraş al Galliei Narbonensis, situat la confluența Ronului cu Sulga. Oraşul a fost identificat cu Védèmes, de la confluența actuală a rîurilor Ouvèze şi Ron. O identificare mai recentă a fost făcută cu *Bédarrides,* de la confluența rîurilor Sorgue şi Ouvèze (la 4,6 km nord-est de confluența rîurilor Ouvèze şi Ron), nume care după Florus, X 36, ar reprezenta *Biturritae* „cu două turnuri", referindu-se la fortificațiile clădite de Cn. Domitius Ahenobarbus, vezi Fr. Lasserre, *op. cit.,* p. 241, indice *Undalum.*

[4]*Cn. Domitius Ahenobarbus,* consul roman în 122 î.e.n. A cîştigat o mare victorie asupra allobrogilor (sau arvernilor). În bătălia de la Undalum a ucis 20 000 de oameni, apoi printr-o înşelăciune, invitînd pe regele lor Bituitus la o întrevedere, l-a legat în cătuşe şi l-a trimis la Roma.

[5]În anul 121 î.e.n.

[6]Informațiile lui Strabon din acest pasaj (IV 1, 11), referitoare la istoria romanilor în Gallia meridională, anii 124—120 î.e.n., nu se contrazic, cum se afirmă în general, cu datele altor izvoare, ca *Acta triumphorum* AVC 634; Titus Livius, *Epitome libri* LXI — susține C. H. Benedict, *The Romans in Southern Gaul* (după Strabon) „American Journal of Philology", 1942, 38—50.

[7]Situat la confluența Druenției cu Ronul.

[8]Situat aproape de Ron, ceva mai sus de Avenion.

[9]*Aeria* este un oraş antic al Galilei, situat între Sorgue şi Jabron. A. Chevalier, *La site d'Aëria au rocher des Aures,* Valence, 1920, propune pentru situarea lui localitățile Malaucène, de la poalele muntelui Ventoux (9 km sud-est de Vaison), sau Roche-Saint-Secret de pe platoul Aures. Fr. Lasserre, *op. cit.,* p. 223 (indice *Aeria)* propune Valreas (la 17 km nord, nord-vest de Vaison) pe calea romană ce ducea de la Cavaillon la Montélimar, prin Carpentras şi Vaison, care, prin poziția sa pe o colină izolată, corespunde mai bine descrierii lui Artemidoros.

[10]*Q. Fabius Maximus Aemilianus Allobrogicus* era nepotul lui Scipio Africanus Minor şi fiul lui Q. Fabius Maximus (consul in 145 î.e.n.). A luptat la Numantia, a potolit răscoala sclavilor din Sicilia în 132 î.e.n., a fost propretor în Hispania. În 121 î.e.n. a fost consul al Romei împreună cu L. Opimius. În acelaşi an, împreună ou proconsulul şi predecesorul său la consulat Cn. Domitius, a cîştigat o victorie asupra allobrogilor aliați cu arvernii şi cu rutenii, la confluența Isarei cu Ronul.

[11]Bătălia dată în 121 î.e.n. a avut loc probabil la Cambeaux sau la Bourg-lès-Valence, la cîțiva kilometri nord de Valentia, unde se mai văd urme ale construcțiilor romane.

[12]*Vienna,* azi Vienne, era un oraş al Galliei, capitala allobrogilor, situat pe Ron, puțin mai spre sud de Lugdunum.

[13]50 km în linie dreaptă

[14]*Ararul,* la Poseidonios şi Strabon, desemnează răul Saône.

de stadii [37 km][1] pe drumul de uscat ce trece pe la allobrigi; pe apă, ceva mai mult. Allobrigii, înainte vreme, mobilizau sub arme multe zeci de mii de oameni, azi însă ei cultivă cîmpiile şi văile din Alpi; o parte dintre ei trăiesc în sate, iar cei mai de viţă populează oraşul Vienna, care odinioară a fost un sat, dar, cum şi aşa era socotit metropola neamului [întreg], l-au ridicat la rangul de oraş.

Vienna este clădită pe malurile Ronului. Acest fluviu coboară din Alpi tumultuos şi violent, astfel ca, şi în timp ce străbate (marele) lac (Lemenna)[2], cursul său se vede limpede de-a lungul multor stadii[3]. Iar după ce răzbate în cîmpiile din ţinutul allobrigilor şi al segosianilor[4], el se uneşte cu Ararul în oraşul segosianilor Lugdunum. Şi Ararul curge din Alpi, formînd hotarul dintre sequani[5] şi haedui[6], lingoni[7] şi tricaşi[8]; apoi el primeşte apele fluviului Dubis[9] care coboară din aceiaşi munţi şi este de asemenea navigabil; după ce amîndouă fluviile s-au contopit într-unul singur, prevalînd numele Ararului, acesta se uneşte cu Ronul. Din nou ieşind biruitor, Ronul se îndreaptă spre Vienna. Întîmplător, toate aceste trei ape curg la început spre miazănoapte, apoi spre apus[10]; după ce se unesc într-o singură albie, făcînd iar o altă cotitură şi primind şi alţi afluenţi[11], fluviul se îndreaptă spre miizăzi, pînă unde se desparte în braţele sale de revărsare, de aici înainte îşi continuă pe ele restul cursului pînă la mare.

Aşa este, prin urmare, ţinutul dintre Alpi şi Ron.

---

[1]În linie dreaptă, 25 km.
[2]*Lacul Lemenna* (lat. *Lemannus),* azi Leman (sau lac de Genève). Este marele lac format de Ron în apropierea Genevei, în Elveția. Mai apare în izvoare şi sub variantele *Lausonius* sau *Losannensis.*
[3]De fapt cursul fluviului nu se vede decît cîțiva metri de la țărmul lacului, dar observația lui Poseidonios rămîne valabilă: şi azi pe o porțiune de aproximativ 200 m se vede culoarea pămîntie a undelor rîului, încărcate cu aluviuni. Informatorul lui Poseidonios în acest punct pare să fie Polybios.
[4]*Allobrogii* sau *allobrigii,* populație a Galliei Narbonensis, situată la nord de Isère, mărginită la vest şi nord de Ron; ei percepeau taxele vamale asupra mărfurilor ce treceau fluviul la Vienna şi la Genève *(Genabum). Segusianii* (sau *segosiavii),* populație a Galliei Lugdunensis, situată între Ron (în preajma oraşului Lugdunum, azi Lyon) şi *Dubis (Doubes)* — zice Strabon — de fapt Liger. Capitala lor era Lugdunum (Lyon).
[5]*Sequanii,* populație a Galliei Lugdunensis, aşezați pe ambele maluri ale Ararului (Saone), de la izvoare pînă la muntele Jura. Vecinii lor erau la vest haeduii şi lingonii, la sud allobrogii şi helveții. Teritoriul ocupat de ei corespunde actualelor regiuni Bourgogne şi Franche-Comté. Capitala lor *Vesontic* corespunde oraşului Besançon de azi.
[6]*Haeduii,* populație a Galliei, situată la sud de lingoni. Haeduii şi arvernii erau cele mai puternice seminții gallice. Capitala lor era *Bibracte,* devenită apoi *Augustodunum,* azi Autun. Ei aveau în fruntea lor un şef ales prin vot, numit *vergobratus.* Romanii au făcut cu ei alianță şi i-au onorat cu titlul de *fratres populi Romani.* Profitînd de discordiile dintre haedui şi arverni, romanii i-au supus în 57 î.e.n. în 51 î.e.n., ei au luat parte la răscoala generală a gallilor, condusă de arvernul Vercingetorix. Dintre şefii haedui, istoria pomeneşte cu deosebire pe Diviciacus şi Dumnorix.
[7]*Lingonii,* populație a Galilei Belgice, situată la nord de haedui, la est de senoni, la vest de sequani, avînd capitala *Andematunum* (azi Langres). în timpul războaielor cu Caesar, lingonii s-au dovedit printre cele mai puternice neamuri gallice din Belgica. O parte din ei emigraseră mai de mult în Italia şi se aşezaseră la gura Padului. În timpul imperiului roman, făceau parte din provincia Germania Superior.
[8]*Tricassi* (Tricasses), populație a Galilei Lugdunensis, situați pe cursul superior al Senei. în aşezarea neamurilor susmenționate se constată că rîul Saône (Arar) în partea sa navigabilă, separă pe sequani, aşezați pe malul său stîng, de haedui, stabiliți la Autun (Bibracte); lingonii ocupau platoul Langres, iar tricaşii, Valea Aube şi a Senei superioare.
[9]*Dubis,* azi Doubs, rîul al Galliei, care izvorăşte de la poalele muntelui Rixon şi se varsă în Saône la Verdun-sur-Saône, după un curs de 450 km.
[10]Ignorînd direcția inițială a Ararului şi a Dubisului, Poseidonios presupune că ele curgeau la început spre miazănoapte, pentru că le credea că izvorăsc din Alpi.
[11]Despre care s-a vorbit în prima parte a paragrafului.

12. Cea mai mare suprafaţă a teritoriului ce se întinde de cealaltă parte a fluviului o ocupă volcii[1], supranumiţi arecomisci. Portul acestora se zice că este Narbon, despre care s-ar putea spune mai corect că serveşte de port şi restului din Celtica, într-atîta depăşeşte [pe celelalte] prin numărul [antreprizelor], care îl folosesc ca piaţă. Volcii se învecinează cu Ronul, avînd în faţa lor, pe celălalt ţărm, pe salyeni şi pe cavari. Predomină însă numele cavarilor; într-adevăr, toţi barbarii din aceste părţi sînt supranumiţi astfel; de fapt, ei nu mai sînt barbari, ci în mare parte s-au schimbat după modelul romanilor şi ca limbă, şi ca fel de viaţă, unii chiar ca formă de stat. Mai există şi alte neamuri în aceste părţi, dar lipsite de renume şi mărunte, învecinîndu-se cu arecomiscii şi întinzîndu-se pînă la Pirinei.

Capitala arecomiscilor este Nemausus, care rămîne mult în urma Narbonei în privinţa populaţiei străine şi a importanţei comerciale, dar care o întrece pe plan politic; într-adevăr, Nemausus are sub ascultarea sa douăzeci şi patru de localităţi, [toate] cu locuitorii de aceeaşi obîr-şie etnică, şi distinse printr-o populaţie aleasă, formînd cu el o confederaţie[2]; acest oraş are şi aşa-numitul Drept Latin[3]; astfel că cei care s-au învrednicit cu funcţia de edil sau de quaestor, în Nemausus, au devenit cetăţeni romani; de aceea, acest neam nu se află sub ordinele guvernatorilor trimişi aici din Roma[4].

Oraşul este clădit pe drumul[5] ce duce din Iberia în Italia; este un drum uşor de străbătut vara, dar în timpul iernii şi al primăverii el se desfundă în noroaie şi este inundat de rîuri; unele dintre aceste cursuri de apă se trec cu bărci, altele pe poduri construite, unele, din lemn, altele, din piatră. Această revărsare a apelor e provocată de torenţii care curg din Alpi, după topirea zăpezii, uneori pînă vara tîrziu. Un traseu al drumului sus-pomenit, ce duce direct în Alpi, este, după cum am spus, o scurtătură pe la voconţi; celălalt traseu, trecînd peste litoralul massaliotic şi ligystic, este mai lung, dar are mai uşoare trecătorile spre Italia, deoarece munţii sînt mai scunzi în acele părţi. Nemausus se află cam la 100 de stadii [18,498 km][6] depărtare de Ron, anume de locul unde, pe ţărmul potrivnic, se află un orăşel, Tarusco, situat la 720 de stadii [133,190 km][7] depărtare de Narbon.

Spre muntele Kemmenos[8], pe care îl ating ocupîndu-i şi versantul sudic pînă la promontoriile sale, locuiesc, dintre volci, aşa-numiţii tectosagi[9], precum şi alţii cîţiva. Despre aceşti „alţii" vom vorbi însă mai tîrziu.

13. Cei care poartă numele de tectosagi îşi au aşezările în apropierea Pirineilor, dar ating puţin şi versantul nordic al munţilor Kemmenos, ocupînd un teritoriu bogat în aur. Odinioară se pare că au fost puternici[10] şi au ajuns [la un moment dat] atît de numeroşi încît, cu iscarea unei răscoale, [au fost nevoiţi] să alunge din patrie un mare număr dintre ei[11]. Cu aceşti fugari s-au unit apoi şi alţi oameni, proveniţi de la alte

---

1

[169] *Volcii arecomsici* sau *arecomici,* populație a Galilei Narbonensis, situată pe versantul sudic al munților Cévennes *(Cebenna),* pîna la valea rîului Aude (Atax).
[2]Situația descrisă mai sus exista anterior cuceririi romane şi s-a menținut şi după anul 121 î.e.n.
[3]*Ius Lalii* a fost acordat locuitorilor din Nemausus de către Caesar sau de M. Vipsanius Agrippa, între 51 şi 37 î.e.n.
[4]Informația provine, se pare, de la Asinius Pollion.
[5]Este vorba de Via Domitia, construită de Domitius Ahenobarbus în 118—117 î.e.n.
[6]Azi numără 22 km, în linie dreaptă.
[7]Această cifră corespunde aproape exact cu cea dată de Strabon în mile romane, în IV 1, 3
[8]*Muntele Kemmenos,* azi masivul Cévennes.
[9]*Volcii tectosagi (Volcae Tectosages),* populație a Galilei Narbonensis, situată la est de volcii arecomici. Ei erau formați din două triburi mai de seamă: *tolosați,* la vest (de la *Tolossa* „Toulouse") şi *atacini,* la est (de la rîul *Atax* „Aude"). Numele lor este latin *tectus sago* „acoperiți" (= îmbrăcați) cu *sagum.* Pe vremea lui Strabon, erau aşezați în Bas-Languedoc şi Lauregais. Capitala lor era *Tolossa,* azi Toulouse.
[10]Informația provine, se pare, de la Polybios, XXII, 30 şi urm., prin intermediul lui Poseidonios.
[11]Migrația *galaților* în Asia Mică a avut loc în 278 î.e.n.; despre ea au scris prima oară Demetrios din Bizanț şi Simonides din Magnesia, martori oculari ai evenimentului (F. Gr. Hist. 162 şi 163); aceşti

neamuri. Din ei se trage şi populaţia care stăpîneşte [azi] Frigia din vecinătatea Cappadociei şi a paflagonilor,· dovada este faptul că aceia încă şi astăzi se numesc tectosagi[1]. Într-adevăr, pe vremea aceea au existat trei seminţii, una dintre ele, cea din preajma oraşului Ankyra[2] se cheamă tectosagi, celelalte două sînt trocmii[3] şi tolistobogii[4]; că aceştia s-au strămutat acolo din Celtica o dovedeşte înrudirea lor cu tectosagii; din ce ţinuturi anume au plecat, nu putem s-o spunem cu precizie, pentru că noi n-am mai apucat populaţii trocme sau tolistoboge care să locuiască azi (în Celtica) Transalpină, nici în Alpii înşişi, nici în Celtica Cisalpină. Se pare că ei s-au stins în urma deselor emigrări, cum s-a întîmplat cu multe alte popoare; astfel, de pildă, spun unii autori că şi Brennos[5] al doilea care a atacat Delfi[6] ar fi fost de neam praus[7], dar nici despre prauşi nu putem spune astăzi în ce loc de pe faţa pămîntului au locuit pe vremuri.

Se spune[8] că şi tectosagii au luat parte la expediţia împotriva oraşului Delfi, iar comorile găsite la ei de Caepion[9], generalul romanilor, în oraşul Tolossa[10], sînt o parte a averilor din Delfi, la care oamenii din Tolossa au adăugat ofrande prin propriile lor gospodării, închinîndu-le pe toate zeilor şi cerîndu-le milostivirea; Caepion, care s-a atins de ele, şi-a sfîrşit viaţa din această pricină în [mari] nenorociri: el a fost izgonit din patria sa ca pîngăritor al celor sfinte, lăsînd în urmă două fiice cărora, silite să se prostitueze, le-a fost dat, după cîte relatează Timagenes[11], să sfîrşească în chip ruşinos. Mai convingătoare este însă versiunea relatată de

---

istoriografi constituie sursa lui Polybios, opera lor se intitulează *Galatica.*

1 *Tectosagii* din Asia Mică sînt una din cele trei populații celtice ale Galației; erau situați dincoace de rîul Halys, la hotarul Frigiei. Capitala lor era *Ankyra,* azi Ankara.

2 *Ankyra,* azi Ankara, era centrul tectosagilor, o populație a Galației, în Asia Mică, locuind la nord-est de lacul Tatta, azi Tuzghiol.

3 *Trocmii* sînt unul din cele trei triburi ale Galației, din Asia Mică, situați la est de Ankara, pe malul drept al rîului Kyzyl Irmak (vechiul Halys). Capitala lor era Tavium (Nefezkioi).

4 *Tolistobogii* sau *tolistoboii* sau *tolistoagii* erau unul din cele trei popoare celtice ale Galației, situați în colțul răsăritean al rîului *Sangarius* (Sakaria), în regiunea oraşului Gordion.

5 *Brennos* se chema, după autorii vechi, şeful galaților care, la începutul secolului al III-lea î.e.n., a pătruns în Macedonia cu o mare armată, a zdrobit rezistența întâlnită, a înspăimîntat Thessalia şi restul Greciei continentale, pentru ca în cele din urnă să fie învins la Delfi, unde s-ar fi sinucis în 278 î.e.n. De fapt, numele real al acestei căpetenii rămîne necunoscut, deoarece în limba celtică *brennos* era un nume comun şi însemna „conducător".

6 În 279 î.e.n. Primul *brennos,* al cărui titlu a fost luat drept nume propriu, fusese cu un secol înainte conducătorul invaziei gallice împotriva Romei, în 390 î.e.n.

7 *Prausii,* populație celtică a cărei localizare nu s-a putut face pînă azi. Autorii acestei informații par să fie Demetrios din Bizanț şi Simonides din Magnesia.

8 Referire la Timagenes, numit mai jos.

9 *Caepio,* general roman, este Q. *Servilius Caepio,* consul în anul 107 î.e.n., el a fost trimis în Gallia împotriva cimbrilor, cu care oca7ie a cucerit oraşul Tolossa (Toulouse) şi a despuiat de comori un templu de acolo, în 106 î.e.n. Înfrînt pînă în cele din urmă lîngă Orange (Arausio) de cimbri, el a fost condamnat în 103 î.e.n. pentru că a jefuit *aurum Tolossanum.* În timpul transferării sale la Roma, el a reuşit să se exileze la Smyrna.

10 *Tolossa,* azi Toulouse, oraş în nordul Galilei Narbonensis.

11 *Timagenes,* istoric grec din sec. I î.e.n., originar din Alexandria. Cînd Gabinius a cucerit acest oraş, Timagenes a fost luat prizonier şi a ajuns sclavul lui Faustus, fiul lui Sylla. Eliberat, el a ajuns retor, şi-a creat prieteni, printre care pe August însuşi. A scris *Istoria Gallilor* şi *Istoria regilor* (Alexandru şi succesorii lui). A mai scris şi o istorie a lui August, pe care însă a ars-o, datorită dizgrației în care căzuse în ultima vreme a vieții sale. Azi nu se păstrează aproape nimic din opera sa. Lui Timagenes îi aparține întreaga istorie a lui Caepio, nu numai relatarea morții acestuia. Strabon îl citează numai pentru ultimul eveniment, pentru că în această privință nu-şi mai asumă responsabilitatea.

Poseidonios[1]; comorile găsite la Tolossa, zice acesta, au valorat cam 15.000 de talanţi[2]; ele au fost depuse, parte în sanctuare, parte în locuri sacre, fără să conţină vreun obiect prelucrat, ci numai lingouri de aur şi de argint brut; sanctuarul din Delfi a fost golit în acele vremuri[3] de comorile sale, fiind jefuit de focidieni[4] în timpul războiului sacru[5]; chiar dacă a mai rămas ceva din acele comori, mulţi le-au împărţit între ei; nici nu este cu putinţă ca jefuitorii să fi ajuns teferi pe la casele lor, de vreme ce, după părăsirea oraşului Delfi[6], ei sfîrşiră în chip nenorocit şi apucară, care încotro, în vrajba dezbinării. Dar, aşa cum a spus Poseidonios şi mai mulţi alţii[7], pentru că ţara Celticei conţinea aur din belşug, iar locuitorii ei trăiau în frica de zei şi duceau o viaţă lipsită de lux, în multe părţi (ale Celticei) s-au găsit comori; mai ales lacurile[8] le-au oferit o siguranţă împotriva jefuitorilor; [de aceea] au scufundat în ele stocuri [întregi] de argint şi de aur. Romanii, ajungînd stăpîni peste acele locuri, au vîndut lacurile în folosul vistieriei publice şi mulţi dintre cumpărători au găsit în ele pietre de moară din argint fasonate cu ciocanul. În Tolossa, şi sanctuarul era sfinţit şi foarte cinstit de locuitorii din împrejurimi, de aceea şi averile, închinate aici de multă lume, s-au înmulţit, fără să cuteze cineva să se atingă de ele.

14. Tolossa este aşezată în partea cea mai strîmtă a istmului care separă oceanul de marea de lîngă Narbona, şi care, zice Poseidonios, are mai puţin de 3.000 de stadii[9] [554,900 km] lăţime. Se cuvine ca, înainte de toate, să subliniem aici din nou ceea ce am pomenit mai înainte, anume armonia[10] care domneşte în această ţară în privinţa rîurilor şi a Mării, atît Exterioare, cît şi a celei Interioare; meditînd puţin asupra acestei stări de lucruri, ţi-ai putea repede da seama că ea nu constituie cel mai neînsemnat avantaj al acestor locuri, mă refer

---

[1]Compararea celor două explicații asupra originii aurului din Toulouse aparține lui Poseidonios, care aduce argumente împotriva sursei urmate de Timagenes.
[2]*15.000 de talanți* echivalează cu 413 tone de argint, prețul a 697.500 tone de grîu.
[3]Epoca în care Delfi a fost ocupat de galii este începutul secolului al III-lea î.e.n.
[4]*Focidienii* sînt locuitorii antici ai Focidei *(Phocis),* un ținut al Greciei, situat între Beoția la est, Etolia la vest, Marea Eubeei la nord-est, golful Corintului la sud. În Focida erau Muntele Parnas şi vestitul oraş Delfi care constituia un stat indepedent. In cel de-al 3-lea război sacru (355—346 î.e.n.), focidienii au ținut piept Thebei şi ligii create împotriva lor. Au fost bătuți de Filip II al Macedoniei, care a întreprins acest război sub pretextul apărării locurilor sacre de la Delfi.
[5]*Războiul sacru* echivalează, de fapt, cu trei războaie din istoria Greciei antice, care au avut ca pretext apărarea templului lui Apollon din Delfi. Primul a avut loc în 600 î.e.n., împotriva locuitorilor oraşului Crissa, care atacau şi jefuiau pe pelerinii ce se duceau la Delfi. Al doilea război sacru, cam în 448 î.e.n , a avut de pretext pedepsirea focidienilor, care ar fi jefuit templul din Delfi. De fapt, lupta s-a angajat între Sparta şi Atena, a căror rivalitate începuse să se manifeste şi a avut ca rezultat înfrîngerea Atenei, la Chaeroneea, în 447 î.e.n. Al treilea război sacru, 355—346 î.e.n., a fost provocat tot de focidieni. Filip II, regele Macedoniei, luînd acest sacrilegiu ca pretext, şi-a făcut intrarea în conflictele dintre greci. Aici este vorba de cel de-al treilea război sacru.
[6]*Delfi (Delphoi),* vestit oraş şi stat al Elladei, situat în Focida. Oraşul a fost ridicat pe o pantă de sud-vest a muntelui Parnas, pe locul unde, după legendă, zeul Apollon l-a ucis pe şarpele-monstru Python. Delfi era socotit de antici un loc sacru şi, totodată, centrul pămîntului. Templul şi oracolul lui Apollon de aici s-au bucurat de mare venerație în vechime. Prinți, oameni bogați şi state întregi trimiteau la Delfi ofrande bogate şi îşi lăsau acolo comorile în păstrare, fapt care a atras lăcomia oamenilor. Posesiunea acestor comori a fost cauza a trei războaie, numite *sacre.* Vezi nota precedentă. Tot comorile de la Delfi au atras invazia gallilor, în frunte cu Brennos la 278 î.e.n.
[7]Probabil este vorba de autori latini pe care Poseidonios i-a citat împotriva lui Timagenes şi probabil şi de Artemidoros şi Timaios.
[8]Este vorba de lacurile şi mlaştinile din jurul Tolossei.
[9]Această cifră a mai fost dată de Strabon în III 1,13, pentru lățimea Iberiei din preajma Pirineilor. De fapt istmul măsoară numai 370 km. Urmele vechii Tolossa au fost găsite pe înălțimile Pech-David şi Vieille-Toulouse, la 5 km sud de oraşul actual.
[10]Aici Strabon face aluzie, se pare, la IV 1,2, paragraf azi pierdut, în care dezvolta, prin intermediul lui Poseidonios, tema stoică a „armoniei" (gr. ομολογία).

[mai cu seamă] la nevoile vieţii care [pe această cale] şi le îmbină cu uşurinţă unii cu alţii în întregimea lor; foloasele apoi devin şi ele comune, mai ales acum[1] cînd, mulţumită răgazului din partea armelor, ei îşi cultivă cu grijă pămîntul, şi îşi rîn-duiesc felul de viaţă în sînul societăţii; în asemenea împrejurări, s-ar părea că se adevereşte mîna providenţei, deoarece locurile sînt împărţite nu la nimereală, ci cu o anumită judecată. Ronul, de pildă, prezintă o mare porţiune care poate fi urcată, de la mare în sus, de vase cu încărcături mari, [care ajung] pînă în multe părţi ale ţării, datorită faptului că rîurile care se varsă în el sînt navigabile şi în stare să primească încărcături foarte mari. Ararul preia [mărfurile de pe Ron] şi în continuare Dubis, afluentul său[2], apoi transportul se face pe uscat pînă la fluviul Sequana şi de aici ele coboară pe acesta la ocean în ţinutul lexobiilor[3] şi al celţilor[4]; de la aceştia pînă în Britannia e cale mai scurtă de o zi. Deoarece Ronul este iute şi greu de parcurs în sus [spre izvoare], unele dintre mărfurile regiunii lui sînt transportate cu precădere pe uscat în că-ruţe[5], mai ales acelea care sînt duse la arverni pentru a fi îmbarcate pe Liger[6], cu toate că Ronul se apropie pe alocuri de acele regiuni; dar cum drumul este pe teren de cîmpie şi nu este lung, cam de 800 de stadii [147,98 km][7], face să te lipseşti de transportul pe fluviu, deoarece drumul pe uscat decurge mai uşor; de aici Ligerul preia cu uşurinţă mărfurile; el curge din munţii Kemmenos în ocean. De la Narbona transportul se face, o mică bucată de drum, pe Atax în sus, apoi o distanţă mai mare, pe cale de uscat, pînă la Garumna, şi aceasta cam pe 800 sau 700 de stadii (147,*99* km — 129,49 km]; Garumna se varsă la fel în ocean[8]. Acestea le avem de spus despre locuitorii Provinciei Narbonensis, pe care înaintaşii noştri i-au numit celţi; după aceştia, cred eu, elenii au numit celţi pe toţi gallii) datorită renumelui lor, sau pentru că au contribuit la aceasta şi massalioţii, datorită vecinătăţii dintre ei.

CAPITOLUL 2

---

[1]Adică pe vremea lui Poseidonios, deoarece Tolossa a fost cucerită în 105 î e.n. Dar s-ar putea ca Strabon să se fi gîndit şi la opera lui Augustus.
[2]Atît aici, cît şi în IV 1, 11 şi în IV 3, 2, Poseidonios şi, după el, şi Strabon, dau numele de Dubis părții navigabile a rîului Saône sau intervertesc numirile celor două rîuri. Caesar, *Bellum Gallicum,* I 12, 1 şi 16, 3, nu le confundă, ceea ce înseamnă că Strabon nu l-a consultat direct pe autorul latin. Greşeala susmenționată se datorează de fapt lui Poseidonios.
[3]*Lexobui* sau *lexoviii,* populație a Galliei, situată pe teritoriul Normandiei moderne, în actualul Pays d'Ange, pe litoralul Mării Mînecii. De la numele lor derivă acela al oraşului actual Lisieux *(Noviomagus).*
[4]*Caleții (Caletae),* populație a Galliei, situată la nord de lexovii şi de gura Senei, pe țărmul Mării Mînecii, în actualul Pays de Caux. Capitala lor *Iuliobona* corespunde actualului oraş Lillebonne. Teritoriul ocupat de ei se întindea pe cursul inferior al Senei, în regiunea actuală Caux.
[5]L. Bourbon, *Les voies de portage de Strabon entre Rhône et Loire et la toponymie grecque,* Rhodania, Viena, 1956, XXXI, 23—29, crede că, după textul lui Strabon, § 189, şi după toponimia greacă a lui Vivarais, drumul pe uscat între Ron şi Loara ducea prin trecătoarea Pal. Acest drum trecea, probabil, prin trecătoarea Jarez, care duce de la Viena la Roanne — îşi exprimă părerea F. Déchelette, *La route plate de Strabon entre le Rhône et la Loire,* Etudes Rhodaniennes, XXI, 1946, pp. 119—124.
[6]*Liger* sau *Ligeris,* azi Loire.
[7]Măsura exactă. Este vorba de calea care, din Viena, ducea pe valea Giers la Saint-Rambert-sur-Loire, de-a lungul Loirei pînă la Roanne, unde se face ambarcarea, spune F. Déchelette, Etudes Rhodaniennes, XXI, 1946, pp. 119—124.
[8]Pentru marile căi de comunicații ale Galliei, pornite din sud-est, prin care a pătruns civilizația în această țară, vezi Fr. Déchelette, *Les voies de pénétration de la civilisation dans la Gaule celtique et romaine,* Revue de Géographie de Lyon, Lyon, 1956, XXXI, 109—113. Autorul arată că Strabon a remarcat căile de comunicație naturale ale Galliei, prin fluviile sale care puteau fi legate prin scurte căi terestre. El trage jaloanele acestor cai pe o hartă modernă a Galliei.

1. În[1] continuare avem de vorbit despre aquitani[2] şi despre paisprezece seminţii gallice din acelaşi district[3], anume care locuiesc între Garumna şi Liger; unele dintre ele se întind pînă în lunca Ronului şi în cîmpiile din provincia Narbonensis. În treacăt fie zis, aquitanii se deosebesc de neamul gallic atît prin constituţia lor fizică, cît şi prin limbă, şi seamănă mai mult cu iberii. Graniţa dintre ei o formează fluviul Garumna, locuind între acesta şi Pirinei. Există mai mult de douăzeci de seminţii aquitane, mici şi lipsite de renume, cele mai multe aşezate pe coasta oceanului, celelalte întinzîndu-se spre inima uscatului şi spre culmile munţilor Kemmenos pînă la tectosagi. Deoarece teritoriul descris aici forma un district prea mic, s-a adăugat la el şi regiunea dintre Garumna şi Liger. Într-un fel, aceste rîuri sînt paralele cu Pirineii şi creează cu ei două regiuni de forma paralelogramului, mărginite la celelalte laturi de ocean şi de munţii Kemmenos; ambele fluvii sînt navigabile pe o distanţă de 2.000 de stadii [369,96 km][4]. Mărită de trei afluenţi, Garumna se varsă la ţărmul dintre biturigii, supranumiţi vibisci[5], şi santoni[6], amîndouă neamuri gallice. De altfel, singur neamul acestor biturigi s-a aşezat printre aquitani ca populaţie de altă seminţie, şi nu le plăteşte acestora impozit[7]; Burdigalla[8] este piaţa lor de negoţ, situată pe malul unei lagune marine, pe care o formează braţele de la gura fluviului [Garumna][9].

Ligerul îşi are revărsarea între pictoni[10] şi namniţi[11]. Înainte vreme, pe acest fluviu se afla o piaţă de comerţ cu numele corbilon[12], despre care a vorbit Polybios, repetînd una dintre poveştile plăsmuite de Pytheas,

---

[1]Aici începe a doua parte: descrierea Aquitaniei, paragrafele 1—3.

[2]*Aquitanii,* un grup de triburi ale Galilei, care au populat regiunea *Aquitania,* situată între Pirinei la sud, golful *Tarbellicum* sau *Aquitanicum* (Gascogne) la vest, fluviul Garumna (Garonne) la nord şi la est. Neamurile aquitane mai de seamă sînt: *tarbellii* (în regiunea de azi Béarn), *auscii* (azi în Armagnac), *arvernii* (azi în Auvergne), *biturigii vibisci* (azi la Bordeaux), *pietonii* (azi în Poitou), *lemovicii* (azi în Limousin), *cadurcii* (azi în Cahors), *convertii* şi *bigerronii* (azi în Commiges şi Bigorre). Oraşele lor principale erau *Burdigala* (Bordeaux), *Aqua Tarbellicae* (Dax). August a mai adăugat la provincia Aquitania teritoriul biturigilor cubi (în Berry şi Bourbonnais). Deosebirea de limbă şi obiceiuri pe care o semnalează Strabon la aquitani în raport cu ceilalți galii se datoresc puternicelor reminiscențe iberice păstrate şi după ocuparea țării de celți.

[3]Includerea lor în provincia Aquitania s-a făcut în 27 î.e.n. de către Augustus, cînd a avut loc un *conventus* special la Narbona.

[4]Cifra este excesivă pentru Garumna, prea mică pentru Loara.

[5]*Biturigii-vibisci* este una din cele două ramuri ale biturigilor, populație a Galliei Transalpine. Bituriagii-vibisci sau *iosci* locuiau în Aquitania, la vest de petrocorii şi la sud de santoni. Ei ocupau regiunea numită azi Bordelais, în jurul oraşului Bordeaux, între fluviul Garumna şi Ocean.

[6]*Santonii (Santones),* populație a Galilei, situată în Aquitania, la sud de pitoni. Capitala lor, *Mediolanum* (azi Saintes) (de la numele populației) se afla pe rîul Carantonus (azi Charente). Teritoriul lor corespunde cu aproximație districtelor Saintonge, Angoumois şi Aunis din vestul Franței.

[7]Observația este valabilă numai pentru epoca anterioară cuceririi Aquitaniei de către P. Licinius Crassus, locotenentul lui Caesar în 56 î.e.n.

[8]*Burdigala,* azi Bordeaux, era un oraş înfloritor al Galliei antice, situat în Aquitania, la gura Garumnei (Garonne), capitala biturigilor vibisci. Aici s-au născut istoricul Eutropius şi poetul Ausonius.

[9]În antichitate se cunoşteau două brațe ale Garumnei: unul trecea aproape de estuarul actual al Girondei; celălalt se desprindea la stînga în regiunea Saint-Saurin-de-Médoc, care formează azi limita dintre Haut şi Bas-Médoc, trecea la nord de Lesparre-de-Médoc şi se vărsa în Ocean la vreo 10 km în nord de mlaştinile Hourtin. Vezi pentru modificările litoralului în această parte E. Désjardins, *op. cit.,* p. 258 şi urm. şi E. Etienne, *Bordeaux antique,* Bordeaux, 1962.

[10]*Pictonii (Pictones)* sau *pictavii,* populație a provinciei Aquitania, locuind în actualul Poitou. Capitala lor *Limonum* corespunde oraşului actual Poitiers.

[11]*Namniții (Namnetes),* populație din vestul Galliei Lugdunensis, situată pe țărmul Oceanului, la gura fluviului Liger (Loire). Capitala lor era Portus Namnetum (azi Nantes).

[12]Corbilon, oraş al Galliei. (Pentru discuția asupra acestui nume, vezi C. Müller, *Index variae lectionis,* ,p. 963, col. 1, 1. 42.). El a fost presupus la Coneron, apoi identificat cu urmele unui port

anume că, într-o zi, cînd massalioţii s-au întreţinut la discuţii cu Scipio[1], nici unul dintre ei n-a putut să-i spună acestuia ceva vrednic de pomenit, cînd fură întrebaţi despre Britannia, după cum n-au putut-o face nici dintre locuitorii Narbonei, nici dintre cei din Corbilon, cu toate că acestea erau cele mai importante oraşe din acel ţinut. Iată cîte înşelăciuni a cutezat să strecoare Pytheas.

Oraşul santonilor este Mediolanium[2].

Ţărmul oceanic al aquitanilor este, în cea mai mare parte a lui, nisipos şi cu un strat subţire de pămînt [cultivabil]; el produce doar mei, dar în privinţa altor roade este mai degrabă neproductiv; aici se află şi golful care creează istmul, împreună cu Golful Galatic de la Coasta Narbonitică, cu care poartă acelaşi nume. Acest golf este ocupat de tarbelli[3], la care se află cele mai productive mine de aur din toate cîte există aici; în gropi săpate la mică adîncime, se găsesc plăci de aur care-ţi umplu mîinile şi care uneori au nevoie doar de o mică curăţire. Restul minereului este format din firişoare şi bulgări de aur care, de asemenea, nu are nevoie de multă prelucrare. Interiorul ţinutului, ceva mai muntos, conţine un sol mai bun; aşa este, de pildă, lîngă Pirinei, pămîntul convenilor[4], nume ce înseamnă „îngrămădiţi", unde se află oraşul Lugdunum şi Termele Onesiene[5], strălucite în privinţa apei de băut; bun este, aşijderea, pămîntul auscilor[6].

2. Între Garumna şi Liger se află următoarele neamuri statornicite în Aquitania: [mai întîi] eluii[7], care se întind începînd de la Ron; după ei vin la rînd vellavii[8], care odinioară se aflau între aceleaşi graniţe cu arvernii[9],

---

la Saint-Nazaire, precum şi cu un loc de la poalele muntelui Guérande, la 12 km mai la vest de Saint-Nazaire.

[1]Este vorba de Scipio Africanus Minor, fiul lui Paulus Aemilius, adoptat de unul din fiii marelui Scipio Africanus (întîiul). A fost discipolul lui Polybios. La începutul celui de-al treilea război punic, Scipio Aemilianus a trecut în Africa, a asediat trei ani Carthagina, a cucerit-o şi a ras-o de pe suprafaţa pămîntului, în 146 î.e.n. Ales a doua oară consul, în 134 î.e.n., a fost însărcinat cu asedierea Numantiei, atacată pînă atunci de romani fără rezultat. După un an de asediu, el cuceri oraşul în 133 î.e.n. După aceste două victorii, a primit supranumele de Africanus şi Numantinus, obţinînd onorurile triumfale, de două ori. În timpul operaţiunilor sale din Hispania, trebuie să se fi informat despre Britannia, — fapte relatate de Strabon în acest pasaj.

[2]*Mediolanium Santonum,* oraş al Galliei, situat în Aquitania la santoni, corespunzînd oraşului actual Saintes.

[3]*Tarbellii,* populaţie din sud-vestul Aquitaniei, situată pe coasta Atlanticului, ocupînd, se pare, cea mai mare parte din Landes Capitala lor era *Aquae Tarbellicae* (azi Dac).

[4]*Convenii (Convenae)* (în gr. *synelizi)* — restituirea lui Coray pentru Σύγκλυδοι, , numele latin al unei populaţii a Aquitaniei, aşezată la poalele Pirineilor. Capitala lor era *Convenae* sau *Lugdunum Convenarum,* azi Saint-Bertrand-de-Comminges.

[5]*Termele Onesiene* (nume atestat numai la Strabon, vezi C. Müller, *Index variae lectionis,* p. 963, col. 1, 1. 48) era un oraş al Aquitaniei, situat la *conveni* sau *synelizi.* S-a încercat identificarea lui cu Bagnères-de-Bigorre *(Aquae Convenarum)* situat la 20 km sud-est de Tarbes, precum şi cu Luchon, nu exista nici o siguranţă în aceste ipoteze.

[6]*Auscii,* populaţie a Aquitaniei, situată în regiunea actualului Armagnac la vest de Tolossa. Capitala lor *Ausci* sau *Elimbarria* corespunde oraşului Auch de azi. Numele lor aminteşte pe acela pe care şi-l dau bascii azi: *Euscara,* ceea ce ar confirma originea lor iberică, comună şi altor aquitani.

[7]*Eluii* (sau *elusaţii,* vezi Caesar, *Bellum Gallicum,* III 27, 1) sînt un neam din Aquitania, a căror capitală era *Elusa* (azi Eauze sau Armagnac), patria lui Rufinus. Sînt deosebiţi de helvii din Gallia Narbonensis, situaţi între Cévennes şi Ron.

[8]*Vellavii,* seminţie din partea de est a provinciei Aquitania, la sud de arverni, în actualul Velay. Capitala lor Revessio sau Ruessium corespunde oraşului actual Saint-Paulien.

[9]*Arvenii* erau unul din cele mai puternice seminţii ale Galliei Transalpine, aşezaţi în provincia Aquitania în actualul Auvergne. Capitala lor era la început *Gergovia, Augustonemetum* (azi Clermont-Ferrand).

dar acuma ei sînt autonomi[1]; urmează apoi arvernii, lemovicii[2] şi petrocorii[3]; lîngă ei sînt aşezaţi nitiobrigii[4], cadurcii[5] şi biturigii numiţi cubi[6]. Înspre ocean s-au aşezat santonii şi pictonii, primii statorniciţi pe malurile Garumnei, aşa cum am spus, ultimii, pe Liger. Rutenii[7] şi gabalii[8] se învecinează cu provincia Narbonensis. La petrocorii se află instalaţii urbane pentru prelucrarea fierului, la fel şi la biturigii cubi; la cadurci sînt ateliere de prelucrat inul, iar la ruteni, mine de argint; astfel de mine au şi gabalii.

Romanii le-au mai dăruit Dreptul Latin[9] unora dintre aquitani, ca de pildă auscilor şi convenilor.

3. Arvernii sînt aşezaţi pe Liger; capitala lor este Ne-mausus, oraş situat pe fluviu. Acesta, curgînd pe lîngă Cenabum[10], piaţa de negoţ a carnuţilor[11] cu o populaţie amestecată[12], este situat cam la mijlocul porţiunii navigabile a Ligerului, de unde acesta se varsă în ocean. O mare dovadă a vechii puteri a arvenilor o reprezintă desele războaie pe care ei le-au purtat împotriva romanilor, uneori înarmîndu-se pînă la 200.000 de bărbaţi, alteori chiar dublul acestei cifre. Într-adevăr, cu acest efectiv[13] s-au luptat[14] ei împotriva divinului Caesar, în

---

[1]După Caesar, *Bellum Gallicum,* VII 75, 2, vellavii se mai aflau încă în 52 î.e n. *sub imperio Arvernorum.* Deci autonomia lor a fost cîştigată mai tîrziu, probabil o dată cu acordarea dreptului latin auscilor şi convenilor, adică prin 27 î.e.n.

[2]*Lemovicii (Lemovices),* populație din Aquitania, locuind între biturgii-cubi la nord şi cadurci la sud. Capitala lor era *Augustoritum* sau *Lemovicum (Civitas),* azi Limoges. Caesar, *Bellum Gallicum,* VII 75, vorbeşte de lemovicii *aremorici* (aremorici „de lîngă mare" era numele ce şi-l dădeau mai multe seminții galle de pe coasta Oceanului). Capitala acestora era *Ratiatum* (Rezé, în Retz), aşezată nu departe de gura Loirei.

[3]*Petrocorii* sînt o populație a Galliei, situată în Aquitania, la nord de rîul Duranius (Dordogne). Capitala lor *Vesuna* corespunde oraşului de azi Périgueux, din ținutul Périgord (nume derivat de la *petrocorii).*

[4]*Nitiobrigii (Nitiobriges),* populație a Aquitaniei, situată la sud-est de biturigii-vibisci, pe Garumna (Garonne), în regiunea Agenois de azi, avînd capitala la *Aginnum,* azi Agen.

[5]*Cadurcii,* populație a Aquitaniei, situată între Garumna şi Durantius, la sud de lemovici, pe teritoriul numit azi Quercy. Capitala lor, *Divona,* corespunde oraşului de azi Cahors (nume derivat de la al lor).

[6]*Biturigii-cubi* sînt una din cele două ramuri ale biturigilor — o populație a Aquitaniei. Această ramură era situată la nord de lemovici, în actualul Berry. Capitala lor, *Avaricum,* corespunde actualului Bourges.

[7]*Rutenii,* populație celtică din sud-estul Aquitaniei, situați între arverni, cadurci, arecomici, pe teritoriul numit azi Rouergue. Capitala lor, *Segodunum,* corespunde oraşului de azi Rhodez (nume provenit din al lor). Înainte vreme ei stăpîniseră şi teritoriul Albigeois de azi *(Albiga),* care a fost cucerit în 106 î.e.n. de romani. Locuitorii acestei regiuni rutene au fost alipiți atunci la Provincia romană (Gallia Narbonensis) şi au fost numiți *Ruteni provinciales.*

[8]*Gabalii,* populație din răsăritul Aquitaniei, aşezați la sud-est de arverni şi la nord-vest de volcii arecomici în actualul Gévaudan. Capitala lor, Andoritum, corespunde oraşului actual *Javols* (nume derivat din *gabali).*

[9]Probabil în 27 î e.n., data la care a avut loc *conventus* din Narbona.

[10]*Cenabum* era oraşul celtic de pe Loire, numit în epoca romană *Aurelianum* (Cenabum Aureliani), azi Orléans.

[11]*Carnuții (Carnutes),* populație a Galliei Lugdunensis, situată de ambele părți ale Ligerului, între senoni şi aulercii cenomani, între Sena şi Loire. Capitala lor *Autricum* este Chartres de azi.

[12]Adică o populație formată din carnuți şi din alte neamuri gallice. Cenabum (Orléans) era centrul geografic şi religios al Galliei, ceea ce explică afluxul de elemente neindigene aici.

[13]Adică 400.000 de oameni. Izvorul pentru această informație este Asinus Pollion. Caesar, *Bellum Gallicum,* VII 75, dă un total de 254.000 oameni, de 248.000 în VII 76, 3.

[14]Caesar, *Bellum Gallicum.*

frunte cu Vercingetorix[1], iar, mai înainte, cu 200.000[2] de ostaşi împotriva lui Maximus Aemilianus şi, tot astfel, împotriva lui Domitius Ahenobarbus[3]. Luptele cu Caesar s-au desfăşurat în preajma Gergoviei[4] — un oraş al arvernilor situat pe un munte înalt[5] şi totodată patria lui Vercingetorix — şi lîngă Alesia[6], oraş al mandubilor[7], un popor învecinat cu arvernii; şi acesta din urmă era clădit pe o colină înaltă, înconjurat de munţi şi de două rîuri. Aici a căzut prizonier şeful arvernilor şi războiul a luat astfel sfîrşit[8]; bătălia purtată împotriva lui Maximus Aemilianus a avut loc la confluenţa Isarei ou Ronul, acolo unde şi muntele Kemmenos se apropie de Ron; iar împotriva lui Domitius, bătălia s-a dat încă şi mai ios, la confluenţa Sulgei cu Ronul. Arvernii se întindeau la început pînă la Narbona şi la hotarele Massaliotidei, şi stăpîneau populaţiile cuprinse între Pirinei, ocean şi Rin[9]. Se povesteşte[10] apoi că Luerius[11], tatăl lui Bituitus[12] care s-a războit cu Maximus şi cu Domitius, a dus o viaţă atît de bogată şi de fastuoasă, încît o dată, ca să le dea prietenilor o dovadă despre averile sale, străbătu cîmpia urcat într-o căruţă, de unde semăna din loc în loc monede de aur şi de argint, ca să le culeagă cei din suita sa.

---

[1] *Vercingetorix* a fost unul dintre cei mai vestiți şefi ai gallilor din timpul lui Caesar. Arvern de origine (vezi şi Caesar, *Bellum Gallicum,* VII 4), el a reuşit să răscoale toate regiunile Galilei împotriva ocupației romane, în 53 î e.n. Bătăliile dintre Vercingetorix şi Caesar au fost mai multe. Abia după ce Caesar a reuşit să ia cu asalt oraşul *Avaricum* (Bourges), locul principal al lui Vercingetorix, şi Alesia (Alise Ste Reine), Vercingetorix a fost prins şi silit să însoțească alaiul triumfal cu care Caesar a intrat în Roma. Apoi Vercingetorix a fost ucis, în 47 î.e.n. Vitejia acestui gal, demnitatea, prestanța, precum şi cruzimea lui au creat din Vercingetorix unul din cei mai de temut duşmani ai Romei. Caesar nu se sfieşte să-şi mărturisească teama ce a avut-o față de el şi să-l prezinte în culori favorabile. Vezi Cartea a VII, de la cap. 4 începînd, a operei *Bellum Gallicum.*

[2] Pentru mențiunea repetată a efectivului de 200.000 de oameni, vezi Poseidonios, Fr. 116, în Diodor din Sicilia, *Bibliotheca istorica,* V 25, 1. Această cifră a fost pusă la îndoială de C. H.Benedict, Am. Journ. of Phil., 63, 1942, p. 45.

[3] Mai înainte, adică înaintea campaniilor lui Caesar în Gallia, romanii au luptat contra arvernilor, sub comanda lui Maximus Aemilianus şi a lui Domitius Ahenobarbus, în anul 121 î.e.n.

[4] *Gergovia,* oraş al Aquitaniei la arverni, situat pe un munte din masivul Puy de Dome, într-o poziție puternic fortificată. Caesar l-a asediat, dar n-a reuşit să-l cucerească. Gergovia se află la 5 km spre sud de Augustonemetum (Clermont Ferrand). Zidurile oraşului au fost găsite, prin săpături, la 2 km est, sud-est de localitatea Romagnat. Pentru ultimele săpături, vezi Gallia, 8, 1950, pp. 15—53.

[5] Vezi Caesar, *Bellum Gallicum,* VII, 36, 1: *posita in altissimo monte,* cunoscut de Strabon probabil prin Asinius Pollio.

[6] *Alesia,* oraş antic al Galliei Lugdunensis, la mandubi, lîngă haedui, în Bourgogne. A fost asediată de Caesar în 52 î.e.n. A fost identificată cu Alise-Sainte-Reine, la 48 km nord-vest de Dijon.

[7] *Mandubii,* populație a Galliei Lugdunensis, situată la nord de haedui, la sud-vest de lingoni pe Platoul Langres. Despre capitala lor, *Alesia,* vezi nota precedentă.

[8] Şeful arvernilor, adică Vercingetorix. Sfîrşitul războiului gallic întreprins de Caesar a avut loc în anul 51 î.e.n.

[9] J. Jacoby, F. Gr. Hist, II C, 168, arată că descrierea geografică şi etnografică a Galliei la Poseidonios (urmat de Strabon) serveşte de introducere la relatarea cuceririi Provinciei, adică războiului împotriva arvernilor şi allobrogilor (122—121 î.e.n.), despre care este vorba aici. Această istorisire începe cu primele lupte date împotriva salyenilor (125—122 î.e.n.).

[10] Cele ce urmează figurau în cartea a XXIII-a a *Istoriilor* lui Poseidonios, care le-a luat de la un scriitor latin, probabil de la Sempronius Asellio, ale cărui *Res Gestae* cuprindeau anii 140—90 î.e.n. Vezi şi Athenaios, *Deipnosophistai,* IV 152 d.

[11] *Luerius (Luernios,* la Athenaios, care l-a urmat pe Poseidonios) a fost tatăl lui Bituitus şi un şef bogat al arvernilor sau al allobrogilor (sec. II î.e.n.).

[12] Bituitus, fiul lui Luerius, a fost un şef al arvernilor care a luptat împotriva lui Q. Maximus Aemilianus şi a lui Domitius Ahenobarbus, la locul de revărsare a Isarului (Isère) şi a Sulgei (Sorgue) în Ron (sfîrşitul secolului al II-lea î.e.n.).

CAPITOLUL 3

1. După[1] districtul Aquitaniei şi cel al Narbonei, urmează regiunea ce se întinde pînă la Rin, pe toată lungimea lui, începînd de la Liger şi de la Ron, pe porţiunea de la izvoare pînă la locul unde Ronul se apropie de Lugdunum. Părţile de sus ale acestei regiuni, adică de la izvoarele fluviilor Rin şi Ron, pînă aproape de mijlocul cîmpiilor, au trecut în subordinea oraşului Lugdunum, celelalte, împreună cu litoralul oceanic, sînt cuprinse într-un alt district care se atribuie cu osebire belgilor[2]; noi le vom descrie în linii mari pe fiecare în parte[3].

2. Lugdunum însuşi, întemeiat pe o colină la confluenţa Ararului cu Ronul, aparţine romanilor[4]. El este oraşul cu cea mai numeroasă populaţie, după Narbona şi slujeşte şi ca piaţa de negoţ, iar guvernatorii romani aici bat monede de argint şi de aur[5]. Sanctuarul închinat[6] de toţi gallii în comun lui Caesar Augustus se află în faţa oraşului, la confluenţa[7] [celor două] fluvii; acest sanctuar are un altar mare cu o inscripţie în care sînt înşirate şaizeci de neamuri, de asemenea şi statui de ale lor, una de fiecare seminţie, precum *şi* un alt mare altar.

Oraşul Lugdunum este capitala neamului segusianilor, care ocupă teritoriul dintre Ron şi Dubis[8]. Neamurile ce urmează[9], întinzîndu-se pînă la Rin, sînt mărginite în parte de Dubis[10], în parte de Arar. Aceste două ape, după cum am spus mai înainte[11], coborînd şi ele din Alpi şi unindu-se apoi într-o singură albie, se varsă în Ron. Mai este şi un alt fluviu, care izvorăşte la fel din Alpi; acela se numeşte Sequana[12] şi curge spre

---

[1]Cu capitolul al III-lea începe descrierea celei de-a treia părţi a Galliei: *Belgica;* ea se va întinde de la cap. III 1 pînă la IV 6

[2]*Belgii,* populație celtică a Galliei Belgice. După supunerea întregii Gallii, belgii au mai ridicat armele împotriva romanilor: Drusus, Germanicus şi Caligula au întreprins acțiuni pentru a-i pacifica. Pe timpul lui Augustus, Belgica era întreg ținutul cuprins între Rin, Ocean, Sena şi Marna, pînă la lacul Lemmanus (Geneva). În cursul secolului I e.n, Belgica a fost divizată în trei provincii: *Germania Inferior,* la nord, între Ardennes şi gurile Rinului, *Germania Superior,* în est, pe ambele maluri ale Rinului, cuprinzînd şi pe lingoni, sequani şi helveți, *Belgica,* în rest.

[3]Strabon, informat în special de Poseidonios, nu cunoaşte hotarele exacte ale diviziunii înfăptuite de Augustus în anul 27 î.e.n.

[4]*Lugdunum* (Lyon) este într-adevăr un oraş roman, creat prin transferul *(deductio)* populației romane din Vienna pe țărmul drept al rîului Saône (cartierele Saint-Jean, Fourvières, Saint-Just şi Saint-Irènes) efectuat în 43 î.e.n. de L. Munatius Plancus.

[5]Instalarea primului guvernator imperial la *Lugdunum* a avut loc în 27 î.e.n. Baterea primelor monede pentru întreaga Gallie începe aici în 15 î.e.n.

[6]*Sanctuarul lui August* a fost dedicat de galii în 12 î.e.n.

[7]S-au găsit urmele sanctuarului în Place des Terraux.

[8]Poseidonios considera probabil Dubis (Doubs) frontiera nordică a segusianilor, deoarece situa acest rîu la dreapta Saônei (Arar) şi ştia că segusianii sînt aşezați pe malul drept al Saônei şi al Ronului.

[9]Este vorba de haedui, pe care Poseidonios îi aşează pe malul drept al rîului Saône, la nord de Doubs (acesta îi despărțea de segusiani), apoi de sequani, pe care-i situează pe țărmul stîng al aceluiaşi rîu, în Franche-Comté, şi dincolo, pînă la izvoare, presupuse de el în Alpi, pînă la Rin spre est (de fapt spre nord) şi pînă la cursul superior al Seinei, spre nord (de fapt spre vest). Aceasta reiese din IV, 1, 11.

[10]În loc de *Dubis* (Doubs), mai degrabă *Liger* (Loire).

[11]Despre rîul Dubis (azi Doubs) şi despre Arar (azi Saône), Strabon a mai vorbit în IV, 1, 11 şi IV, 1, 14.

[12]*Sequana* — fr. Seine —, Sena este un fluviu al Galilei, care izvorăşte din Côte-d'or, curge spre nord-vest şi se varsă în Marea Mînecii *(Oceanus Britannicus)* la Le Hâvre, printr-o gură lată de 12 km şi după un curs de 800 km.

ocean, paralel cu Rinul, pe la un popor cu acelaşi nume[1], care atinge părţile de răsărit ale Rinului, din faţa Ararului; de la ei provin cele mai frumoase cărnuri de porc sărate ce se exportă la Roma. Între Dubis şi Arar se află aşezările neamului haeduilor[2], cu oraşul lor Cabyllinon[3], situat pe Arar, şi cu o fortăreaţă, Bibracte[4]. Haeduii purtau atributul de rude ale romanilor[5] şi ei, cei dinţii dintre locuitorii Galilei, au căutat prietenia şi alianţa romană[6].

De cealaltă parte a Ararului locuiesc sequanii, care au fost din timpuri îndepărtate duşmani atît romanilor, cît şi haeduilor; astfel că ei s-au unit adesea cu germanii, cu prilejul incursiunilor acestora în Italia, şi au dat dovadă de o forţă nu din cele întîmplătoare, ci tovărăşia lor îi făcea pe germani măreţi, în vreme ce ruptura de germani îi făcea pe aceştia din urmă mici [şi neînsemnaţi]. Ei erau potrivnici haeduilor şi din aceste pricini, dar duşmănia a făcut-o să crească mai ales cearta dintre ei pentru apa care-i desparte, fiecare din aceste popoare socotind că Ararul trebuie să ajungă proprietatea sa exclusivă şi că lui i se cuvin taxele percepute asupra transportului fluvial[7]; acuma toate aceste locuri se află sub stăpînirea romană[8].

3. Teritoriul de lîngă Rin îl ocupă, mai întîi şi întîi dintre toţi, nantuaţii, apoi helveţii[9], la care se află, în muntele Adula[10], izvoarele fluviului pomenit aici. Aceasta este de altfel partea Alpilor de unde curge şi Adua[11], doar în direcţia potrivnică, spre Celtica Cisalpină; el umple cu apele sale lacul Larios, pe malul căruia a fost

---

[1]Este vorba de *senoni (Senones)* care locuiau de ambele părţi ale Senei, între Liger (Loire) şi Matrona (Marne).

[2]*Haeduii* locuiau, de fapt, între *Liger* (Loire) şi *Arar* (Saône). Strabon confundă aci *Liger* cu *Dubis.* Afluentul din dreapta al Saônului, Dubis (Doubs), curgea, după Poseidonios, paralel cu el şi, ca atare, nu mărginea pe haedui de cealaltă parte a teritoriului lor.

[3]*Oraşul Cabyllinon,* mai corect zis *Cabillonum,* azi Châlons-sur-Saône, este un vechi oraş al Galliei Lugdunensis, situat pe Saône.

[4]*Bibracte* sau *Bibrancta,* oraş al Galliei Lugdunensis, situat pe Mont Beauvray, la 20 km vest de Augustodunum (Autun). Era capitala haeduilor în epoca preromană.

[5]Titlul de „fraţi ai poporului roman" a fost acordat de romani unor popoare care li s-au dovedit aliaţi deosebit de devotaţi. Haeduii i-au chemat pe romani împotriva arvernilor şi i-au servit, creîndu-le condiţii, pentru a le înlesni succesul. Drept mulţumire, li s-a acordat acest titlu de „onoare" menţionat mai sus, de care vorbeşte cu ironie Ariovistus, şeful suevilor, considerîndu-l un pretext al romanilor pentru a-i putea nimici pe germani. Vezi Caesar, *Bellum Gallicum,* I 44.

[6]Se pare că haeduii erau aliaţii romanilor dinainte de anul 121 î.e.n., deoarece Domitius Ahenobarbus le-a cerut alianţa împotriva allobrogilor.

[7]Acest litigiu vamal, despre care Poseidonios trebuie să fi aflat din istoria expediţiei lui Domitius Ahenobarbus, era o dovadă a rolului jucat de rîul Aras (Saône) ca frontieră între haedui şi sequani.

[8]Încă de la cuceririle lui Caesar.

[9]*Helveţii* (lecţiune admisă de toţi editorii, dar în manuscrise apare Αἰτουάηοι *Nantuates,* populaţie celtică din Elveţia, situată lîngă lacul Lemannus, în cantoanele actuale Vand şi Valais) erau o populaţie antică a Galliei, aşezată pe teritoriul actualei Elveţii. Hotarele lor erau Rinul la nord şi est, Alpii, Ronul şi Lacul Geneva la sud, muntele Jura şi confluenţa Ararului cu Rinul la vest. Helveţii se divizau în patru mari triburi: tigurinii, tugenii, ubrigenii sau verbigenii şi ambronii. În anul 61 î.e.n., helveţii au emigrat din ţara lor, în număr de 368 000 şi au vrut să pătrundă în interiorul Galliei spre vest, dar au fost opriţi de Caesar la Geneva (Genova), urmăriţi de el pînă la Bibracte (Autun), unde au pierit foarte mulţi din ei, iar cei rămaşi în viaţă s-au întors înapoi în ţara lor.

[10]*Muntele Adula* (în manuscrise Διαδουέλλα), din care izvorăşte Rinul, este unul din masivele Alpilor, numit azi Saint-Gothardt.

[11]*Rîul Adua,* azi Adda, izvorăşte dintr-un masiv situat la 90 km mai la vest de locul fixat de Strabon, corespunzînd în nord Innului, nu Rinului. Greşeala lui Strabon provine de la Poseidonios şi, în ultimă instanţă, de la Polybios. Rîul Adua traversează lacurile Larios (azi Como) şi Lecco şi, după o cale de 240 km, se varsă în Pad. Pe malurile acestui rîu, consulul Flaminius i-a bătut pe galii în 223 î.e.n.

întemeiat oraşul Comum[1], apoi de aici se uneşte cu Padul; dar despre acestea vom vorbi mai tîrziu.

Şi Rinul se înfundă în nişte mlaştini întinse şi într-un mare lac[2], pînă la care ajung [cu aşezările] unii reţi[3] şi vindolici[4] din Alpi şi de dincolo de Alpi. Lungimea acestui fluviu este de 6.000 de stadii [1110 km] spune Asinius[5], dar de fapt nu este atîta[6] [de lung] ci, măsurat în linie dreaptă, s-ar putea să depăşească cu puţin jumătatea acestei cifre, iar dacă pentru cotituri am adăuga încă 1.000 de stadii [185 km], măsura dată ar fi îndestulătoare; într-adevăr, cursul lui este rapid, de aceea este şi greu de legat cu poduri[7] de la un mal la altul; în rest însă, după ce a coborît din munţi, el îşi are cursul orizontal prin cîmpii. Într-adevăr, cum ar putea să fie pe mai departe iute şi violent, dacă am adăuga pe lîngă planul său orizontal şi numeroasele şi marile lui meandre? Asinius mai susţine că el are două guri, criticînd pe cei[8] care-i atribuie mai multe[9]; fapt sigur însă că şi acest fluviu şi Sequana cuprind în meandrele lor o bună întindere de pămînt, dar nu chiar atît de mare [pe cît se pretinde].

Amîndouă apele pomenite mai sus curg spre miazănoapte, dinspre miazăzi; în faţa gurii lor se întinde

---

[1]*Comum,* azi Como, oraş al Galliei Cisalpine, situat pe malul «ud-vestic al lacului Larius (azi Como), la 40 km nord-vest de Milano.

[2]Marele lac format de Rin, la limita reților, este *Brigantinus* - azi lacul Constanța. — În antichitate, el inunda o cîmpie, începînd de la defileul Sargans, la 20 km nord de Coire.

[3]*Retti (Raeti),* locuitorii Reției (Raetia), o regiune alpină care, împreună cu Vindelicia, forma provincia romană mărginită la nord de Danubius (Dunăre), la vest de Helveția, la est de Noricum. Reții ocupau actualele văi Grisons, Valtellina, Rinul superior mai jos de lacul Constanța şi regiunile Voralberg, Tyrol şi o parte din Bavaria. Tiberius şi Drusus au cucerit Reția în 151 î.e.n.

[4]*Vindolicii* (sau *vindelicii),* populație de la nord de Alpii Retici în *Vindelicia,* o regiune a provinciei Raetia, situată între Alpi şi cursul superior al Dunării, în Bavaria actuală. Atingea în vest lacul Constanța. Numele țării se trage de la cele două rîuri ce o udau: *Vindo* (azi Vertach) şi *Licus* (Lech). Triburile principale ale vindolicilor erau licații, rucinații, catenații, consuaneții (vezi şi Strabon în continuare). Vindelicia a fost supusă de romani o dată cu Retia, în anul 15 î.e.n. Augustus a întemeiat aici oraşul *Augusta Vindelicorum* (azi Augsburg).

[5]C. *Asinius (Pollio(n),* orator roman din sec. I î.e.n., adept al politicii lui Pompeius, apoi al lui Caesar şi Antonius. A fost consul în 39 î.e.n. A făcut expediția pentru pacificarea dalma-ților revoltați, după care a fost primit în triumf. A încercat zadarnic să împace pe Octavian cu Antonius. S-a retras apoi din viața politică şi s-a dedicat literelor. A fost primul în Roma care a deschis o bibliotecă publică. A scris discursuri, scrisori şi tragedii, o carte contra lui Sallustius, precum şi *Istoria războaielor civile* ale Romei, în 27 cărți. Din toate nu se păstrează decît trei scrisori către Cicero. El a fost protectorul poeților şi al artiştilor. Vergiliu îi închină ecloga a 4-a. Horațiu prima odă din cartea a II-a. — Pentru acest pasaj, vezi Fr. 8 Peter.

[6]*Rinul* — lat. Rhenus — este un mare fluviu al Germaniei, izvorînd în Alpi, în Elveția, nu departe de izvoarele Ronului, prin trei brațe, cel mai important provenind dintr-un lac al muntelui St. Gothard. Curge spre nord-est pînă la lacul Constanța *(Brigantinus),* pe care-l traversează, o ia spre vest, apoi spre nord şi nord-vest, străbate Germania, sudul Olandei şi se varsă în mare prin trei brațe despărțite la mare distanță de mare. Are 1.320 km lungime. Asinius, care îi acordă 6.000 stadii lungime, deci 1.065 km, se apropie mai mult de adevăr decît Strabon care propune numai 4.000 stadii, adică 710 km.

[7]Despre construcția podului peste Rin vezi Caesar, *Bellum Gallicum,* IV 10, 1. Izvorul lui Strabon este Asinius Pollio

[8]Printre aceştia este, în special, Poseidonios (vezi Strabon IV 5, 1 şi 2, unde îi atribuie mai multe guri) şi Caesar, *Bellum Gallicum,* IV 10, 5 *multis capitibus,* care îl urmează pe Poseidonios. Vergilius, *Eneida,* VIII 727, vorbeşte de *Rhenus bicornis* după Asinius Pollio.

[9]Despre numărul gurilor Rinului, nu fără motiv, cei vechi nu erau de acord. Asinius îi acordă două guri, alții, mai multe, iar Strabon nu se pronunță. De fapt, Rinul are 3 guri, dar una din ele se pierde în nisipuri şi aparent numai două există. Cînd ajunge în Olanda, din Rin se desprinde un braț la dreapta, numit Yssel, care se varsă în Zuyderzee; la stînga, se desprinde brațul Wahal, care curge spre sud-vest şi primeşte apele Meusei şi Leckului. Brațul al treilea, Rinul propriu-zis, se pierde prin nisipuri şi ajunge la mare sub forma unei şuvițe neînsemnate.

Britannia, care este ceva mai aproape de Rin, încît de la gura lui se zăreşte Cantium, care este cel mai răsăritean promontoriu al insulei, dar de Sequana Britannia se află puţin mai departe. Pe acest promontoriu şi-a aşezat divinul Caesar şantierul naval[1], cînd a trecut marea în Britannia. Porţiunea Sequanei parcursă de vasele care preiau mărfurile de pe Arar este cu ceva mai lungă decît distanţa navigabilă a Ligerului şi cea a Garumnei; iar de la Lugdunum pînă la Sequana sînt 1.000 de stadii [185 km][2] şi ceva mai puţin de dublul acestei cifre, de la gurile Ronului pînă la Lugdunum.

Se spune[3] că helveţii, deşi bogaţi în zăcăminte de aur, s-au dedat totuşi şi ei tîlhăriilor, mai ales cînd au văzut averile cimbrilor[4]; în timpul bătăliilor[5] le-au pierit chiar două triburi, căci odinioară erau trei. Cu toate acestea, numărul urmaşilor proveniţi din cei rămaşi [în viaţă] l-a scos în vileag războiul contra divinului Caesar, cînd au pierit ca la 400.000[6] de oameni; supravieţuitorilor, în număr cam de 8.000, Caesar le-a îngăduit să trăiască ca sa nu-şi lase ţara pustie pe mîna germanilor, vecinii lor.

4. După helveţi, sequanii şi mediomatricii[7] populează malurile Rinului; printre ei s-a statornicit şi o seminţie germană, care a trecut aici de pe celălalt mal al fluviului, unde se aflau vechile ei aşezări; [este vorba de] tribocchi[8]. La sequani se află muntele Iurasius[9], care constituie graniţa dintre helveţi şi sequani. Mai sus de

---

[1]Această întîlnire, pentru a trece în Britannia, a avut loc în anul 55 î.e.n. Pe pămîntul insulei a făcut puține cuceriri. Caesar, *Bellum Gallicum,* V 5, 2.

[2]De fapt, distanța este de două ori mai mare.

[3]Poseidonios se referă în acest punct la un informator neidentificabil, care va fi povestit războiul purtat împotriva cimbrilor şi teutonilor.

[4]*Cimbrii,* populație teutonică, aşezată în ținuturi îndepărtate în Chersonesul Cimbric (azi Iutlanda). In 120 î.e.n., ei au emigrat, unindu-se cu ambronii şi cu teutonii nordici. Antrenîndu-i cu ei şi pe tigurini şi toygeni (neamuri helvetice), ei au intrat în Gallia prin 112 î.e.n. Între 112—106 î.e.n. au bătut pe mai mulți generali romani. În 105 î.e.n. au făcut o incursiune în Spania, de unde au revenit în 102 î.e.n. Separîndu-se de ambroni şi teutoni, cimbrii pătrunseră în Italia, prin nord. Ajunşi la Vercellae (azi Vercelli) lîngă Torino, oastea romană în frunte cu Catulus şi Marius îi extermină, în 102—101 î.e.n.

[5]De fapt helveții aveau 4 triburi (vezi Caesar, *Bellum Gallicum).* Triburile care s-au unit cu cimbrii sînt tigurinii şi toygenii. Vezi F. Staehlin, *Die Schweiz, in romanischer Zeit, ei* 3, Bâle, 1948 (3) p. 56.

[6]În războiul gallic, pornit de Caesar, helveții au pierdut 400.000 de oameni, susține Strabon. Caesar, *Bellum Gallicum,* I 29 şi VII 75, 3» vorbeşte de aproape 400.000 de helveți care au vrut să iasă din hotarele lor, dar au fost opriți de Caesar la Bibracte şi siliți să se întoarcă în patrie. Un recensămînt făcut la porunca lui Caesar, după ce helveții s-au întors în vechiul lor teritoriu, constată prezența a 110.000, deci pieriseră aproape 500.000. În concordanță cu Caesar, Plutarh, *Caesar,* 18, spune că s-au înapoiat peste 100.000 de helveți. Appian, *Celtica,* I, 3, spune că în total au fost 200.000, din care au pierit 80.000 şi 120.000 s-au întors acasă. Strabon spune să au scăpat numai 8.000. Informația lui Strabon în acest loc provine de la Asinius Pollio, care a exagerat victoria lui Caesar.

[7]*Mediomatricii,* populație a Belgicei, situată între treviri la nord, leuci la sud, remi la vest, Rinul la est. Capitala lor era Divodurum (azi Metz), nume derivat din cel al neamului, apoi *Mediomatrkes,* pe Mosella. Vezi şi Caesar, *Bellum Gallicum,* IV IC; VII 75.

[8]*Tribocchii* sau *Tribocii* sînt o populație germanică antică, strămutată peste Rin în Gallia şi stabilită între mediornatrici şi treveri (vezi Caesar, *Bellum Gallicum,* IV 10, 31); în secolul I î.e.n. ei ocupau, se pare, văile Zorn, Moder, la nord de Strasbourg, iar în apus, împreună cu mediomatricii, atingeau trecătoarea Saverne, la 36 km vest, nord-vest de Strasburg, între bazinele apelor Rin şi Sarre. Vezi R. Forrer, *L'Alsace romaine,* Paris, 1936, p. 22 şi urm. Tribocchii au urmat pe Ariovistus şi pe suebi în expediția împotriva haeduilor, din 71 î.e.n. Oraşele lor de seamă au fost *Argentoratum* (Strasburg) şi *Bracomagus* (Brumath).

[9]Muntele *Jurasius* sau *Jurassus,* azi Jura, este o ramură a Alpilor, care înaintează în Elveția şi Franța, îndreptîndu-se de la sud-vest spre nord-est, pe o întindere de 310 km lungime şi 65 km lățime.

helveţi şi de sequani locuiesc haeduii şi lingonii, înspre asfinţit, iar mai sus de mediomatrici, leukii[1] şi o parte din lingoni.

Neamurile situate între Liger şi Sequana, dincolo de Ron şi de Arar, se află la hotarul de miazănoapte al allobrigilor şi al populaţiei din împrejurimile oraşului Lugdunum. Cel mai vestit dintre aceste neamuri este al arvernilor şi cel al carnuţilor; pe la amîndouă trece Ligerul, în drumul său spre ocean. Distanţa pînă în Britannia, de la gurile rîurilor Celticei, este de 320 de stadii [59,20 km][2]; într-adevăr, îmbarcîndu-se seara o dată cu refluxul, în ziua următoare, în răstimp cam de opt ore, ei acostează în insulă.

După mediomatrici şi tribocchi, pe malurile Rinului, locuiesc în continuare treverii[3], la care ţărmurile fluviului au fost legate printr-un pod[4], de către comandanţii romani care conduc în prezent[5] războiul germanic. Pe celălalt mal al fluviului, cam în aceleaşi părţi, locuiau înainte ubii[6], pe care Agrippa[7] i-a strămutat, cu propriul lor consimţămînt, dincoace de Rin. În continuarea treverilor urmează nervii[8], şi ei o seminţie germanică; ultimii vin la rînd menapii[9] care ocupă în apropierea gurilor fluviului, pe cele două maluri ale lui, o regiune mlăştinoasă şi nişte păduri cu copaci nu prea înalţi, dar deşi şi spinoşi. În vecinătatea lor se află aşezările sugambrilor[10], germani de neam. Mai sus de toată această regiune de vale sînt aşezaţi germanii supranumiţi

---

[1] *Leukii* sau *leuci* sînt o populație antică a Galilei Belgice, situați la sud de mediomatrici în partea sudică a Lorenei actuale. Oraşele lor de seamă au fost *Tullum* (azi Toul) şi *Nasium* (azi Naix sau Nancy).

[2] Această cifră corespunde numai unei porțiuni a coastei morinilor, între Boulogne şi Calais. Calculul este făcut pe informația lui Caesar, *Bellum Gallicum,* IV 23, 2.

[3] *Treverii* sînt o populație antică a Galilei de origine germanică, situată la nord de mediomatrici, între Meuse şi Rin, în actualul Luxemburg, în regiunea Trêves şi în Palatinat. Capitala lor a fost *Treveri* sau *Augusta Treverorum,* azi Trêves.

[4] Podul se afla, aproximativ, între Spira şi Coblenz. Amplasarea precisă a acestui pod nu este cunoscută.

[5] După ce romanii au devenit stăpîni în Gallia, în 50 î.e.n. şi în Retia, în 15 î.e.n., ei au ajuns în contact cu germanii de dincolo de Rin şi de Dunăre. Din acel timp datează începutul ostilităților între romani şi germani. Între anii 15 î.e.n. şi 161 e.n., războaiele au ținut aproape fără întrerupere. Războiul despre care este vorba aici trebuie să fie cel purtat împotriva lui Arminius, în anii 15 sau 16. Informatorul lui Strabon nu cunoştea triumful lui Germanicus, pe care Strabon îl relatează în VII 1, 4.

[6] *Ubii,* populație germanică situată la început pe țărmul drept al Rinului, între Main şi Westerwald, apoi au fost transferați de Agrippa în 38 î.e.n. pe țărmul stîng, în regiunea *Colonia* (Köln), în locul unde se va întemeia *Colonia Agrippinensis.* De aceea sînt numiți şi *Agrippinenses.* Ei ocupau regiunea dintre Andernach şi Neuss, spre sud pînă în valea rîului Roer.

[7] Este *M. Vipsanius Agrippa,* vestitul general roman care a creat prin meritele militare şi prin caracterul său leal, gloria lui Augustus.

[8] *Nervii,* populație a Belgicei, situată în nord, între menapi şi atrebați la vest, tungri la est, veromandui şi remi la sud, Marea Nordului *(Oceanus Germanicus)* la nord. Oraşele lor de seamă erau Camaracum (Cambrai), Turnacum (Tournai), Bagacum (Bavai). Regiunea ocupată de ei corespunde regiunilor de azi din Belgia - Hainaut, Cambresis şi Brabant, între Sambre şi Escaut.

[9] *Menapii,* populație a provinciei Germania Inferior, aşezată între rîul Scaldis (azi Escaut) şi Marea Nordului, la est de morini. Capitala lor era *Castellum Menapiorum,* actualul Cassel.

[10] *Sugambrii,* populație germanică, aşezată pe malul drept al Rinului în afara imperiului roman, între Westerwald şi Lippe. În dreptul lor, Caesar, după ce a cucerit Gallia pînă la Rin, a construit un pod şi a trecut fluviul pentru a-i înspăimînta pe germani, deoarece aceştia făceau mereu incursiuni în Gallia. Vezi, despre sugambri, Caesar, *Bellum Gallicum,* IV 16, 18, 19; VI 35.

suebi[1], care se deosebesc de ceilalţi germani şi ca forţă, şi ca număr; ei sînt aceia din faţa cărora fugeau cei[2] care căutau [pînă] de curînd scăpare dincoace de Rin; apoi alţi germani îşi exersează stăpînirea asupra altor locuri, şi preiau făcliile războiului de la înaintaşii lor, pe măsură ce aceştia sînt înfrînţi[3].

5. La apus de treveri şi de nervi locuiesc senonii[4] şi remii[5], precum şi atrebaţii[6] şi eburonii[7]; imediat în continuarea menapilor, pe malul mării morinii[8], bellovacii[9], ambianii[10], suessionii[11] şi caleţii[12], se întind pînă la gura Sequanei. Asemănător cu pămîntul menapilor este teritoriul morinilor şi cel al atrebaţilor, precum şi al eburonilor; într-adevăr, acesta este teren de pădure cu copaci nu prea înalţi, dar [foarte] întins, totuşi nu în măsura în care l-au înfăţişat istoriografii[13], care îl fac de 4.000 de stadii [740 km][14]; pădurea cu pricina se

---

[1]*Suebii* sau *suevii,* un mare grup de triburi germanice. Nomazi la început, luară apoi, prin sec. III î.e.n., prin crearea unei uniuni de triburi forma unui popor organizat. Locul ocupat de ei nu se cunoaşte exact, pentru că îşi schimbau poziţiile, iar cunoştinţele geografice ale anticilor despre acea parte a Europei erau foarte rudimentare. Ei au populat, se pare, malul nordic al cursului superior al Dunării, apoi s-au extins în Germania centrală şi de nord. Sediul principal al uniunii suebilor a fost în sud-vestul Germaniei, între Rin, Elba, Vistula şi Dunăre. Acest teritoriu s-a chemat mai tîrziu al şvabilor (nume derivat din al suebilor). Au intrat în liga suevilor şi alte seminţii germanice, care au fost contopite de suevi, ca hermunduri, reudingi, eudosi, nothoni, angli şi poate chiar semnoni. Triburi suebe au fost şi cambrii, pe dreapta Rinului, între Sieg şi Ruhr; chattii, pe Oder, suebii propriu-zişi pe malurile Oderului, în Prusia centrală. Unii suebi, ca marcomanii, cvazii şi burii au ocupat teritoriul de azi al întregii Cehoslovacii, întinzîndu-se şi mai departe de-a lungul Carpaţilor pînă în nordul Daciei. Suebii din Germania au fost învinşi definitiv de romani, prin Drusus, în 9 î.e.n.
[2]Este vorba, probabil, de *usipeţi* şi *tencteri,* alungaţi de *suebi* în 55 î.e.n., sau poate de *ubi,* împinşi tot de suebi în 38 î.e.n. Emigraţia pomenită aci de Strabon trebuie să fi luat sfîrşit în anul 9 î.e.n., cînd suebii au fost înfrînţi definitiv de Drusus.
[3]Probabil aici se face aluzie la revolta *cheruscilor* din anul 9 e.n. În VII 1,4, Strabon prezintă aceeaşi temă, probabil făcînd aceeaşi aluzie.
[4]*Senonii,* populaţie a Galliei, stabilită în bazinul format de Loing, Yvonne, Seine pînă la confluenţa Senei cu Essonne, învecinaţi cu aurelianii, carnuţii, lingonii, tricassii şi haeduii. Capitala lor a fost *Agedincum, azi* Sens. Regiunea ocupată de ei corespunde în mare cu actualul Senonais. O parte a seno-nilor a trecut Alpii şi s-a aşezat în estul Galliei Cisalpine, la nord de Umbria, la vest de Picenum. Aceşti senoni sînt gallii care în secolul al IV-lea î.e.n. (389 î.e.n.) au ocupat Roma, sub comanda lui Brennus şi care au mai dat în anii următori (368, 361—359 î.e.n.) trei atacuri asupra Romei. Prima înfrîngere pe care au suferit-o din partea romanilor a fost în războaiele din 308 şi 283, la Mevania, lîngă lacul Vadimon. În 237 şi în 224 î.e.n. şi în timpul celui de-al doilea război punic, ei au încercat fără reuşită să-şi recapete indepedenţa. Au fost asimilaţi de romani.
[5]*Remii,* populaţie a Belgicei, stabilită la vest de veromandui şi de suessioni. Teritoriul lor corespundea în mare actualelor departamente Aube şi Aisne pînă la Argonne. Capitala lor era *Durocortorum* (azi Reims), iar printre alte oraşe se numără *Laudunum* (Laon) şi *Durocatalaunum* (Châlons-Sur-Marne). Neamul remilor a fost una din cele mai considerabile seminţii gale.
[6]*Atrebaţii,* populaţie a Belgicei, situată în nord, între morini, nervi, ambiani, viromandui. Teritoriul ocupat de ei corespunde în parte actualului Artois, fără litoral. Capitala lor era *Nemetacum* sau *Nemetocenna,* azi Arras.
[7]*Eburonii,* populaţie a Belgicei, fixată între Rin, pe care-l atingeau pe la *Rigomagus* (Remagen, 50 km sud-est de Colonia) şi rîul *Mosa* (Meusa) ale cărei maluri le ocupa de la Liège la Roermond. Eburonnii au fost nimiciţi în întregime de Caesar, deoarece ei, în timp de pace, au măcelărit, folosindu-se de vicleşuguri, o legiune romană, şi cinci cohorte. Vezi, Caesar, *Bellum Gallicum,* V 26—27. În ţinutul lor, Caesar i-a aşezat pe tongri. După anul 53 î.e.n., numele eburonilor nu mai apare în izvoare.
[8]*Morinii,* populaţie a Belgicei, aşezată pe ţărmul mării, la Pasul Calais *(Fretum Gallicum),* la nord de ambiani şi de atrebaţi. Oraşele lor de seamă erau *Taruenna* (azi Thérouanne) şi *Idus Portus* sau

numeşte Arduenna[1]. În momentele de atac ale războiului, neamurile de aici, împletind lujerii tufişurilor, care sînt un fel de mărăcini, baricadau astfel căile de intrare în pădure; sînt locuri unde în acelaşi scop au înfipt în pămînt ţăruşi. După aceea ei se afundau cît mai adînc în pădure, cu toată familia, ocupînd insuliţele din mijlocul mlaştinilor; pe timpuri ploioase, aceste locuri de adăpost le ofereau mare siguranţă, dar în vremuri de secetă, erau prinşi acolo cu multă uşurinţă[2].

În prezent, toţi care locuiesc dincoace de Rin, pacificaţi fiind, se află sub ascultarea romanilor.

În preajma Sequanei s-au statornicit şi parisii[3], care ocupă o insulă în mijlocul fiului şi un oraş cu numele Lucotocia[4]; în acele părţi locuiesc de asemenea şi meldii[5] şi lexovii[6], ultimii fiind aşezaţi pe coasta oceanului. Cea mai de seamă seminţie din cele aciuite în acele locuri o formează remii, iar capitala lor, Duricortora[7], cuprinde o populaţie foarte mare şi adăposteşte în incinta ei pe guvernatorii romani.

CAPITOLUL 4

Gesoriacum, numit mai tîrziu şi *Bononia* (azi Boulogne).

[9]*Bellovacii,* populație a Belgicei, aşezată între ambiani, veliocassi şi nassioni, aproximativ în actualul Beauvaisis. Capitala lor era *Caesaromagus,* azi Beauvais (nume derivat din al lor).

[10]*Ambianți* erau galii belgiei stabiliți la vest de viromandui şi de atrebați, la sud de morini, în actuala Picardie. Oraşul lor principal era *Samarobriva,* azi Amiens (nume care îl aminteşte pe al lor).

[11]*Suessionii* erau vechi locuitori ai Belgicei, situați în Soissonnais, între viromandui, remi, catuvellauni. Capitala lor era *Noviodunum* sau *Augusta Suessionum,* azi Soissons.

[12]*Galeții* erau o populație a Galliei Lugdunensis, stabilită în actualul Pays de Caux, de-a lungul coastei Canalului Mînecii, la nord de gura Senei, între veliocassi şi ambiani. Capitala lor, Tuliobonna, este actualul oraş Lillebonne.

[13]Vezi Caesar, *Bellum Gallicum,* VI 29, 4; V 3, 4. Această lugime corespunde distanței dintre Köln şi Sédan. Lungimea reală pe diagonala vizată, este cam de 200 km. Informația provine de la Poseidonios, iar combaterea ei, de la Asinius Pollio.

[14]Caesar, *Bellum Gallicum,* VI 29, 4, o consideră cea mai mare pădure a Galilei. Dimensiunile pădurii Arduenna le dă în cartea V 3, 4.

[1]*Pădurea Arduenna (Arduenna Silva),* azi Ardennes, era una dintre cele mai întinse păduri cunoscute pe vremea romanilor, de fapt un masiv muntos împădurit, situat în Belgica; ea se întindea de la Rin pînă la hotarul nervilor şi al remilor, cuprinzînd şi o parte din teritoriul treverilor. În această regiune paduroasă locuiau *paemanii,* al căror nume e amintit de regiunea actuală Famenne din Belgia.

[2]Vezi pentru aceeaşi informație Caesar, *Bellum Gallicum,* VI, 29, 4; Plutarh, *Caesar,* 20. Izvorul pare să fie Asinius Pollio. Descrierea pare să facă aluzie la urmărirea nervilor în pădurea Arduenna, în 57 î.e.n. sau, poate, la eburonii care au căutat aici refugiu în 53 î.e.n., vezi Caesar, *Bellum Gallicum,* VI 34 şi 35.

[3]*Parisii* erau un trib din Gallia Lugdunensis, situat pe malurile Sequanei (Seine). Capitala lor *Lutetia (Parisiorum)* a devenit Parisul de azi.

[4]*Lucotocia* este o deformare pentru Lutetia, corespunzând insulei Cité de azi din centrul Parisului. Vezi P. M. Duval, *Paris antique, des origines au IIIe siècle,* Paris, 1961, p. 75 şi urm.

[5]*Melda* erau un trib al Galliei Lugdunensis, stabilit pe Matrona (Marna), între parisii la vest, senoni la sud şi catuvellani la est. Capitala lor era *Iatinum,* azi Meaux, nume derivat din cel al neamului.

[6]*Lexovii* erau gallii de pe coasta Normandiei actuale, la vest de gura Senei. Oraşul lor a fost *Noviomagus,* azi Lisieux.

[7]*Duricortora* sau *Durocortorum Remorum,* oraş din Belgica, azi Reims în Franța. Aici îşi avea sediul *legatus Augusti pro praetore,* guvernatorul provinciei imperiale Belgica.

1. După neamurile pomenite mai sus, [toate] celelalte sînt seminţii de-ale belgilor de pe ţărmul oceanului; din ele fac parte in primul rînd veneţii[1], cei care au dat lupta navală[2] împotriva lui Caesar; într-adevăr, ei erau gata să-i oprească acestuia trecerea în Britannia, pe care o foloseau ca piaţă de negoţ. Caesar i-a biruit însă cu uşurinţă, nemaiservindu-se de ciocurile corăbiilor (pentru că lemnul era prea gros), ci romanii sfîşiară, cu nişte lănci prevăzute cu cîrlig, pînzele corăbiilor duşmane mînate de vînt spre ei; aceste pînze erau de piele din pricina violenţei vînturilor, şi le ţineau întinse nişte lanţuri[3] în loc de funii. Veneţii îşi construiesc corăbiile cu talpa lată şi cu pupa şi prora înalte din pricina mareelor, confecţionîndu-le din lemn de stejar pe care îl au din belşug; de aceea, ei nu asamblează planşele astfel ca să se îmbuce unele într-altele, ci lasă între ele spaţii libere, pe care le înfundă cu alge[4] ca să nu se usuce lemnul, neumezit, în timpul tragerii corăbiilor la ţărm, alga fiind mai umedă de la natură, în vreme ce stejarul este sec şi fără grăsime.

Eu cred[5] că aceştia sînt veneţii care au întemeiat aşezările venete de pe malurile Adriaticii[6], deoarece aproape toţi ceilalţi celţi din Italia, cum sînt de pildă boiii[7] şi senonii, s-au strămutat acolo, emigrînd din ţinuturile de peste Alpi[8]; apoi numai din pricina identităţii de nume, ei au fost socotiţi originari[9] din Paflagonia. Eu prezint cele de mai sus fără să stărui asupra lor, pentru că în legătură cu astfel de amănunte ne mulţumim şi cu o precizare aproximativă.

Osismienii[10] sînt cei pe care Pytheas îi numeşte ostimnieni; ei locuiesc pe un promontoriu care înaintează

[1] *Veneții* din Gallia Lugdunensis erau aşezați pe coasta Oceanului, în actuala regiune Morbihan din Bretagne şi în insulele din dreptul estuarului Loarei (Caesar, *Bellum Gallicum,* III 3). Vezi şi E. Désjardins, *op. cit.* I, p. 311. Capitala lor era *Darioritum,* azi Vannes (nume care îl aminteşte pe al lor). Strabon îi numeşte belgi, ca o reminiscență a unui ultim val celtic constituit din neamuri belgice care, înainte de Caesar, pătrunse de la Rin spre vest, peste toate populațiile gallice mai vechi. Vezi H. Herbert, *Les Celtes depuis l'époque de la Tène et la civilisation celtique,* Paris, 1932, p. 155 şi 189.

[2] Luptele dintre Caesar şi veneții belgici sînt descrise de Caesar în *Bellum Gallicum,* III 8, 16, 1—3; 17, 1; 18, 4. Ele au avut loc în anul 56 î.e.n. Relatarea lui Strabon are şi puncte comune, dar şi distincte, de cea a lui Caesar. Izvorul lui Strabon a fost, se pare, Asinius Pollio.

[3] C. Iulius Caesar descrie această bătălie în *Bellum Gallicum.* III 13, dar nu vorbeşte despre amănuntele relatate aci de Strabon, ceea ce face să se creadă că Strabon nu l-a citit pe Caesar decît indirect, prin Poseidonios.

[4] E.H. F. Meyer, *Botanische Erläuterungen,* 15, presupune că este vorba mai degrabă de trestii, decît de alge, după cum spune şi Plinius, *Naturalis Historia,* XVI 64, în legătură cu navele belgilor. De altfel, după Poseidonios, veneții sînt belgi.

[5] În V, 1, 4. părerea este atribuită unor autori nespecificați.

[6] *Veneții Adriaticii,* adică veneții stabiliți în regiunea de nord-est a Italiei, la nord de Padus, între Ollius (Oglio) şi Adriatica. Originea acestor veneți nu pare a fi aceeaşi cu a celor din Belgia şi Paflagonia. Mulți învățați îi consideră de neam iliric.

[7] *Boiii,* neam gallic întîlnit la un moment dat risipit în trei părți: în Gallia, în Italia şi în Germania. Boiii din Gallia locuiau la vibiseii din Aquitania (La Teste-de-Buch, lîngă Bordeaux), şi, la îngăduința lui Caesar, o parte a regiunii Lugdunensis, între Elaver (Allier) şi Liger (Loire) la Moulins. Boiii din Italia erau stabiliți la sud de Pad în jurul oraşului Bononia (azi Bologne). Boiii din Germania erau aşezați în regiunea Boiohaenum, azi Boemia, de unde au fost alungați de marcomani. Alți *boii,* stabiliți în Pannonia, sub regele lor Crotasiros, au fost exterminați de getul Burebista. Aici este vorba de boiii din Italia.

[8] Vezi Polybios, II, 17 şi Titus Livius, XXI 30, 8, unde se exprimă această idee, aflată de Strabon prin Poseidonios. Poate pentru prima oară a susținut-o Silanus.

[9] Totuşi în XII 3, 8, Strabon admite originea lor paflagoniană.

[10] *Osismii* (ostimii — în varianta lui Pytheas — variantă preferată de C. Müller, *Index variae lectionis,* p. 945, col. 1, 1. 20) erau o populație a Galliei Lugdunensis, stabilită în colțul extrem al Bretagnei, la promontoriul *Gabaeum* (azi Finistère).

binişor în ocean, totuşi nu în măsura în care susţine Pytheas şi cei care se încred îl el[1]. Dintre neamurile[2] aşezate între Sequana şi Liger, unii se învecinează cu sequanii, alţii cu arvernii.

2. Întregul neam, care se numeşte astăzi gallic şi galatic, este războinic, iute la mînie şi la bătaie, altfel modest şi fără patimi. De aceea, cînd sînt provocaţi, ei se strîng la luptă toţi grămadă, deschis şi fără să privească în jur, încît sînt uşor de răpus de cei care vor să folosească împotriva lor anumite şiretlicuri; într-adevăr, aţîţaţi cînd şi unde vrei şi dintr-un pretext iscat la nimereală, îi ai la îndemînă gata să se arunce în primejdie, fără să aibă vreun alt sprijin în luptă decît forţa şi îndrăzneala lor proprie. Luaţi cu vorbe bune şi convingătoare, ei uşor se dăruiesc unei cauze folositoare şi îmbrăţişează studiul artelor liberale şi al elocinţei. Forţa lor se datoreşte, în parte, taliei lor înalte, în parte, numărului lor mare; ei se adună laolaltă în mare mulţime, cu multă uşurinţă, datorită firii lor simple şi drepte [ca să asculte plîngerile] vecinilor lor indignaţi de unele jigniri ce par să li se fi adus. În prezent, cum sînt înrobiţi, ei trăiesc cu toţii în pace, potrivit cu dispoziţiile romanilor[3] care i-au supus; prezenta descriere ce le-am făcut-o este luată din timpuri străvechi, şi după obiceiurile lor care se păstrează pînă azi la germani. De fapt, aceştia din urmă seamănă cu ei atît prin fire, cît şi prin instituţiile lor politice, deoarece sînt înrudiţi între ei; ocupă apoi un teritoriu vecin cu al lor, despărţit doar de fluviul Rin şi asemănător în foarte multe privinţe. Dar, în afară de acestea, Germania este mai nordică, dacă judeci părţile ei sudice în raport cu sudul Galilei şi părţile nordice, cu nordul acesteia[4].

Tot datorită firii pe care o au, şi migraţiunile lor s-au întîmplat să se desfăşoare cu uşurinţă, deoarece plecau în grupuri mari şi cu toată oastea odată, ba mai mult, luînd cu ei întreaga familie, ori de cîte ori erau împinşi de alţii mai puternici decît ei. Romanii, de asemenea, i-au supus cu mult mai uşor pe aceştia decît pe iberi; într-adevăr, romanii au început luptele cu iberii mai devreme şi le-au terminat mai tîrziu[5], în schimb au biruit între timp toate seminţiile galle, de la Rin pînă la munţii Pirinei. Căci gallii, dînd atacul toţi laolaltă şi în mare număr, tot grămadă erau şi măcelăriţi, în vreme ce iberii se dovediră mai cruţători cu bătăliile lor şi le împărţiră pe teren purtînd-o pe fiecare la o altă dată şi în altă parte, şi luptîndu-se astfel în felul tîlharilor de codru. Cu toate acestea, gallii sînt cu toţii buni luptători din fire, mai dibaci călăreţi decît pedestraşi, de aceea cea mai bună cavalerie a armatei romane se recrutează de la ei[6]. De altfel, pe măsura ce sînt aşezaţi mai spre miazănoapte şi mai spre ocean, ei sînt mereu mai vajnici luptători.

3. Cei mai bravi dintre ei se spune[7] că sînt belgii care sînt împărţiţi în cincisprezece seminţii[8], ce populează ţărmul oceanului între Rin şi Uger; într-adevăr, odinioară singuri ei au ţinut piept invaziei[9] germane a

---

[1]Este vorba în special de Eratosthenes, şi poate de Artemidoros sau vreun alt autor din care s-a inspirat Plinius, *Naturalis Historia,* IV, 107.
[2]Este vorba de lingoni şi de haedui, ultimii fiind învecinați şi cu arvernii.
[3]Vezi puncte asemănătoare în descrierea lor la Diodor din Sicilia, V 27—31 şi la Ammianus Marcellinus, XV 12, 1—4, care s-au inspirat din Poseidonios (vezi fr. 15—17) prin intermediul lui Timagenes. Asupra acestei probleme, vezi şi K. Trüdinge, *Studien zur Geschichte der griechisch-römischen Ethnographie,* Diss. Bâle, 1918, p. 89 şi urm.
[4]Această digresiune asupra germanilor nu apare la Caesar, nici la Tacitus. Vezi totuşi vagi aluzii în *Bellum Gallicum,* I, 1, 3—4.
[5]Această judecată se bazează pe ideea că Gallia a fost definitiv cucerită de romani la data victoriei lui Marius 102 î.e.n. şi face abstracție de cucerirea ei întreagă de către Caesar.
[6]În 50 î.e.n., începe recrutarea cavaleriei gallice, ca *auxilia,* de către Caesar.
[7]Vezi Caesar, *Bellum Gallicum,* II 4, 1—10. Informația se datorează, în ultimă instanță, lui Poseidonios.
[8]Caesar, *Bellum Gallicum,* II, 4, 5—10, enumeră 15 popoare, dar, contrar lui Poseidonios, la Strabon ele nu ocupă toate teritoriile situate la sud de Marna şi Sena.
[9]*Teutonii,* populație germanică, originară de pe coastele Mării Baltice. Ei au invadat în Gallia şi în Italia, împreună cu cimbrii, între 114—101 î.e.n. Au trecut cursul superior al Dunării în 112 î.e.n., au dus cu ei şi pe ambroni, apoi pe tigurini (helveți) şi, prin 111 î.e.n., au atins granițele Provinciei Romane din Gallia. Între anii 111 şi 106, au repurtat 6 victorii asupra romanilor. În 103, s-au

cimbrilor şi a teutonilor. Apoi între belgii înşişi, bellovacii sînt socotiţi cei mai destoinici, iar după ei, suessionii. O dovadă a numărului mare al bărbaţilor acestora este, se spune, faptul că la un recensămînt s-au numărat pînă la 300.000[1] de belgi care erau pe atunci în stare să poarte arme, de asemenea s-a citat mai înainte efectivul helveţilor, al arvernilor şi al aliaţilor lor; din cele de mai sus iese în vileag ce importanţă prezintă numărul populaţiei şi, ceea ce am mai spus, calitatea [deosebită] a femeilor acestora de a naşte şi a alăpta copii.

Gallii îmbracă sagum şi îşi lasă plete lungi; ei folosesc pantaloni largi[2], iar în loc de tunici, poartă bluze cu mîneci răscroite[3], ajungînd pînă din jos de pîntece şi pînă la şezut. Lîna din care ţes stofa deasă pentru sagum este aspră, dar cu fire lungi, pe care o numesc *laenae*[4]. Romanii cresc turme de oi chiar în regiunile cele mai nordice[5] ale Galliei, acoperindu-le cu o învelitoare; aceste oi dau lînă destul de fină. Armamentul gallilor este pe măsura taliei lor [şi constă din] săbii lungi, ce le atîrnă pe şoldul drept, un scut alungit, mare, şi lănci pe măsură, precum şi madaris, un soi de suliţă. Unii folosesc şi arcul şi praştia; au de asemenea şi o armă de lemn ce seamănă cu *pilum*[6], care se aruncă din mînă fără curea de lansare[7] şi care nimereşte o ţintă mai depărtată chiar decît o săgeată; de ea se folosesc mai ales la vînătoarea de păsări.

Cei mai mulţi galii se culcă pînă şi azi pe pămînt, şi iau masa şezînd pe paturi de paie. Hrana lor este foarte îmbelşugată, compusă din lapte şi carne de tot soiul, mai ales de porc proaspăt şi sărat. Porcii lor cresc în aer liber, atingînd o înălţime, forţă şi viteză deosebită; e primejdios să te apropii de ei pentru cine nu le cunoaşte năravul, la fel şi pentru un lup[8].

Casele şi le construiesc mari şi de formă circulară[9], din planşe şi din clei, acoperindu-le cu multă papură. Turmele lor de oi şi de porci sînt atît de bogate, încît furnizează cu prisosinţă materiale pentru sagum, precum şi cărnuri sărate, nu numai Romei, ci şi celor mai multe regiuni ale Italiei.

Cea mai mare parte din formele lor de guvernămînt au fost aristocratice; din vechime ei îşi alegeau anual cîte un singur conducător, tot astfel şi pentru război era desemnat de mulţime un singur comandant; în prezent, ei se supun în cea mai mare parte ordinelor romanilor. Comportarea în adunări le este specifică: dacă cineva întrerupe pe vorbitor, făcînd zgomot şi vociferînd, cel care face de gardă, apropiindu-se de el cu sabia scoasă, îi porunceşte să tacă ameninţîndu-l; dacă totuşi el nu încetează, garda repetă a doua şi a treia oară aceeaşi ameninţare, în cele din urmă îi taie din sagum atîta cît să-l facă în rest de nefolosit.

Faptul că muncile s-au distribuit între bărbaţi şi femei, tocmai contrar situaţiei de la noi, este ceva comun

---

împărțit în două. O parte, formată din teutoni şi ambroni, a trecut Ronul şi Alpii maritimi. A doua parte, formată din cimbri, a descins Alpii Rhetici. Marius a aşteptat pe teutoni de cealaltă parte a Ronului şi i-a distrus în bătălia de la Aquae Sextiae (Aix) în 102 î.e.n.

[1]Caesar, *Bellum Gallicum,* II 4, 10 dă 296.000 de oameni, fără remi, cifră foarte apropiată, de altfel, de cea a lui Poseidonios.

[2]Gallii purtau pantaloni largi (gr. anaxyride), întîlniți şi la perşi, vezi Herodot, *Istorii,* I 71 etc, Xenofon, *Anabasis,* I 5, 8; la mezi, vezi Plutarh, *Alexandru,* 45; la sciți, Herodot, *Istorii,* I 71; la galii, vezi şi Plutarh, *Otho,* 6 etc.

[3]Sau „despicate" fie la gît, fie la mînecă, începînd de la centură.

[4]Cuvîntul latin *laenae,* echivalent cu gr. χλαινα, a fost cules de la localnici de Poseidonios şi înseamnă manta de iarnă purtată peste tunică.

[5]Din timpul lui Poseidonios. În nordul Provinciei erau vestite turme de oi crescute de romani.

[6]Aceştia erau veliții, lat. *velites,* soldați de infanterie uşoară, la romani, recrutați din cetățenii cei mai săraci şi cei mai tineri. Erau aşezați, de obicei, între rîndurile cavaleriei, ale cărei operațiuni le însoțeau. În general, la o legiune de 6.000 oameni, se găseau 1.200 de veliți. Arma lor era *pilum,* o suliță scurtă, de aruncat.

[7]Lat. *ammentum,* o curea prinsă de lance *(hasta),* înlesnea aruncarea acesteia la o mai mare depărtare. Fără *ammentum,* lancea putea fi aruncată pînă la 20 m, cu *ammentum* pînă la 80 m.

[8]Despre talia şi forța unor astfel de porci, vorbeşte şi Aristotel, *Istoria animalelor,* VIII 6, exprimînd aceeaşi idee a primejdiei ce-ar întîmpina-o şi lupii în fața lor.

[9]Imaginea unei case gallice rotundă cu acoperiş țuguiat, de trestie, ne-a parvenit. În fața ei, gallul îşi apără coliba atacată de soldatul roman.

multor altor neamuri barbare[1].

4. La toate seminţiile galle, vorbind îndeobşte, sînt trei clase de oameni care se bucură de cinste în chip deosebit, *barzii, vates*[2] şi *druizii*[3]*;* barzii sînt cîntăreţi şi poeţi, vates practică slujbele sacre şi ştiinţele naturii, iar druizii, pe lîngă ştiinţele naturii, se mai consacră ramurii morale a filozofiei; ei sînt socotiţi cei mai drepţi oameni şi de aceea lor li se încredinţează judecarea diferendelor particulare şi publice, astfel că, înainte vreme, ei erau şi arbitrii războaielor şi puteau opri pe luptători chiar şi în momentul în care aceştia se aşezau pe poziţii, dar cu osebire, lor li s-a încredinţat judecarea proceselor criminalistice. Cînd numărul criminalilor este ridicat, gallii socotesc că şi belşugul în ţară va fi mare. Şi ei şi alţii susţin[4] că sufletele şi universul sînt nepieritoare, dar că o dată vor birui în univers focul şi apa.

5. La simplitatea şi curajul gallilor se mai adaugă însă şi multă nechibzuinţă, lăudăroşenie şi dragoste de găteli; într-adevăr, ei poartă podoabe de aur, cum sînt colierele din jurul gîtului, brăţările de la braţe şi de la încheietura mîinii, iar demnitarii îmbracă haine pestriţe şi cu ţinte de aur. Din pricina acestei firi uşuratice, ei sînt nesuferiţi cînd ies biruitori şi par uluiţi cînd sînt înfrînţi. La nechibzuinţa lor se mai adaugă şi o trăsătură barbară şi stranie, care se întîlneşte cu osebire la populaţiile nordice, ca de pildă atîrnarea capetelor duşmanilor de gîtul cailor, la întoarcerea din luptă, şi înfigerea lor în parii[5] din faţa porţilor, după ce le-au adus acasă. Poseidonios mărturiseşte că el însuşi a văzut, în multe părţi, această privelişte şi că la început l-a tulburat neobişnuinţa ei, dar după o vreme, deprinzîndu-se cu ea, a privit-o cu seninătate. Îmbălsămînd cu ulei de cedru craniile duşmanilor de vază, ei le arătau musafirilor şi nu socoteau cu cale să le înapoieze nici dacă erau răscumpărate pe o greutate egală de aur. Acestor datini, cît şi practicilor legate de jertfe şi de divinaţie, potrivnice obiceiurilor noastre, le-au pus capăt romanii. Căci, după ce loveau în spate cu cuţitul un om ales ca jertfă, ei dădeau prorociri din convulsiile acestuia. Jertfe nu aduceau decît în prezenţa druizilor. Se mai po-

---

[1]Această temă apare prima oară la Herodot, *Istorii,* II, 35 şi urm.; ea îşi are originea în antiteza φύσις — νόμος, spune F. Heinimann, *Nomos und Physis,* Bâle, 1945, p. 39, n. 51 şi p. 174, n. 18.
[2]Dintre toţi istoriografii care au tratat despre galii, singur Strabon vorbeşte despre *vates* la acest popor. Diodor din Sicilia, V, 31, 3, pomeneşte de μάντεις, considerîndu-i filozofi şi theologi (vezi Poseidonios, fr. 116, p. 305 Jacoby); Ammianus Marcellinus, XV, 9, 8 vorbeşte de *euhagis* (gr. ευαγεἰς),), avînd ca izvor pe Timagenes, F. Gr. Hist., 88, fr. 2; Caesar, *Bellum Gallicum,* VI, 13—14, aminteşte numai de *Druides,* iar Lucan, *Bellum civile,* I, 447 şi urm., numai de *Bardes* şi de *Druides.* Dacă gallii au avut sau nu *vates* şi despre înrudirea acestei funcţii cu cea de la latini, tratează T. Köves, *Le vates des Celtes,* Acta Etnographica Acad. Scient. Hung., IV, 1955, p. 171 şi urm. Vezi şi sugestiile cam îndrăzneţe ale lui J. Moreau, *Eubages et vates gaulois,* Bulletin de la Société nationale des Antiquaires de France, Paris, 1958 (1960), 180—190, care arată că termenul *eubage,* care desemnează una din tagmele sacerdotale ale gallilor, urcă la *euhagus,* despre care ne da mărturie numai Ammianus Marcellinus, XV, 9, 8. Termenul este o deformaţie a celticului *gutuater,* care desemna un slujitor al templului. Un text paralel prezintă Strabon, IV, 4, 4 şi urm.
[3]*Druizii* constituiau tagma preoţilor galii, care mai erau totodată profeţi, magicieni, profesori şi medici. Ei propovăduiau nemurirea sufletului şi transhumanta. Cultul lor, ale cărui secrete le păzeau cu străşnicie, avea în practică sacrificiile umane. În cadrul orînduirii sociale gallice, druizii constituiau o clasă socială de cel mai înalt rang, care se bucura de cele mai mari privilegii, atît sociale cît şi politice. Ei judecau procesele publice şi private, hotărau soarta războiului şi a păcii, erau scutiţi de impozite şi de serviciul militar, puteau interveni în alegerea magistraţilor etc. Vezi Caesar, *Bellum Gallicum,* VI 13 şi următoarele.
[4]Vezi aceeaşi credinţă la geţi şi daci, care cred nu numai în nemurirea sufletului, ci şi în viaţa de după moarte în tovărăşia zeilor. Vezi V. Pârvan, *Getica,* II, pp. 160—163.
[5]Aceşti pari pot fi de fapt propileele de la porţile unui sanctuar. Într-adevăr, în propileele sanctuarului din capitala salyenilor săpăturile au descoperit cranii, relatează F. Benoît, *Entremont, capitale celto-ligure des Salyens de Provence,* Aix-en-Provence, 1957 P 27 şi urm. Diodor din Sicilia, V, 29, 4, la fel ca Strabon, vorbeşte de obiceiul de a le atîrna şi la casele particulare.

menește și de alte forme de jertfe umane: astfel pe unii îi doborau cu săgeți, pe alții îi răstigneau în temple și, în sfîrșit, construind un colos de paie și de lemne și vîrînd înăuntrul lui animale domestice și sălbatice de tot soiul, la fel și oameni, le ardeau pe toate la un loc[1].

6. Poseidonios spune că se află o insulă[2] în ocean, mică, nu prea departe în larg, situată în fața gurii fluviului Liger; ea este locuită de femeile samniților[3], posedate de Dionysos, care încearcă să-l împace pe acest zeu prin ceremonii mistice și prin alte slujbe sfinte; nici un bărbat nu pune piciorul în insula lor, ci femeile, trecînd marea pe continent, se unesc cu bărbații și se întorc apoi iarăși înapoi. Ele au obiceiul ca, o dată pe an, să dezvelească templul și să-i refacă din nou acoperișul, în aceeași zi pînă la asfințitul soarelui, fiecare femeie purtînd cîte o încărcătură; aceea, căreia îi cade sarcina din mîini este sfîșiată în bucăți de celelalte; apoi purtîndu-i mădularele în procesiune în jurul templului în strigăte de bacchante, ele nu încetează mai înainte ca delirul lor să ia sfîrșit; și se întîmplă mereu ca una dintre ele să cadă și să îndure această soartă.

Iată acum o altă istorioară, mai fabuloasă încă, povestită de Artemidoros despre o întîmplare cu corbii.

El povestește că la țărmul oceanului se află un port, numit „Doi corbi"[4], unde se puteau vedea doi corbi cu aripa dreaptă cu desăvîrșire albă; cei care își disputau anumite lucruri, sosind aici, puneau într-un loc mai ridicat niște tăblițe cu orz măcinat, fiecare aparte; păsările, lăsîndu-se din zbor asupra lor, pe unele le ciuguleau, pe altele le împrăștiau; biruitor iese posesorul tăblițelor cu orzul risipit. Negreșit, asemenea povești pe care le relatează Artemidoros sînt mai mult de domeniul legendei; dar cele povestite de el[5] despre Demetra și Core[6] sînt mai vrednice de crezare, anume că există o insulă[7] lîngă Britannia, în care se celebrează ceremonii sfinte în cinstea Demetrei și a Corei, la fel ca în Samothrake. Și următoarea informație este din cele vrednice de crezare, anume că în Celtica crește un arbore[8] ce seamănă cu smochinul, care dă un rod foarte asemănător cu un

---

[1]Vezi descrierea și motivarea jertfelor umane la galii la Caesar, *Bellum Gallictim,* VI 16.
[2]Această insulă ar putea fi Batz, Croisic sau Saillé, toate trei regiunile fiind în vechime separate de continent printr-un braț de mare, spune E. Désjardins, *op. cit.,* I, p. 290; sau insula Dumet, situată la 10 km depărtare de estuarul Vilaine, vezi Fr. Lasserre, *op. cit.,* p. 216, nota 2, p. 163.
[3]După Ptolemeu, acești *samniți* locuiau la sud de veneți și la vest de Andecavi (azi Anjou), ceea ce a făcut ca învățații moderni să-i localizeze în Brière, sau în Guérandais, regiune separată odinioară de continent printr-un braț de mare. În general, se crede că în acest pasaj termenul *samniți* este o deformare a numelui *namneți,* populație menționată chiar de Strabon în IV 2, 1 (vezi nota 224 la această carte), de Caesar, *Bellum Gallicum,* III 9, 10. Dionysos Periegetul, 571, vorbește despre *amnitae* (gr. Ἀμνῖται), dar Ptolemeu, *Geografia,* II 8, 6, și Marcianus din Heracleea, *Periplus maris exterris,* II 21, vorbesc ca și Strabon despre samniți, pe care îi pune la gura Loarei. Izolarea femeilor samnite de bărbați reflectă acel stadiu al dezvoltării sociale în care era în vigoare matriarhatul.
[4]*Portul celor doi Corbi* a fost situat pe țărmul apusean al Galliei la gura Ligerului (Loire). Pe Liger, ceva mai în interiorul ținutului, se afla și localitatea *Corbilo.* Coray, într-o adnotație la acest pasaj din Strabon, spune că acest pretins „Port al celor doi corbi" ar putea să fie același cu *Nantes,* deoarece cele două maluri ale Loarei se termină aici ca două „ciocuri de corb".
[5]Adică de Artemidoros. Fr. 36
[6]*Demetra* (lat. Ceres) și *Core,* sau Fiica, adică *Persephona* (lat. Proserpina) formează, în mitologia antică, o pereche, numită adesea simplu *Zeițele. Demetra* era divinitatea pămîntului cultivat și zeița cerealelor. Unica ei fiică, născută cu Zeus, era *Persephona,* pe care a răpit-o Hades—Pluton și a făcut-o soție. După lungi peregrinări a găsit-o și a ajuns cu Pluton la un compromis; de primăvara pînă toamna, fiica să stea la mama ei, cînd bucuria mamei se manifestă în rodnicia cîmpului, iarna, la soțul ei, timp în care pămîntul e steril. În perioada căutării fiicei, Demetra a zăbovit ceva mai mult la Eleusis și în insula Samothrake, de aceea în aceste locuri cultul celor două zeițe este mai solemn și conține unele mistere.
[7]Pomponius Mela, *De Chorographia,* III 48, vorbind despre preotese *perpetua virginitate sanctae,* numite *Gallizenae,* situează această insulă în marea Britanniei, în fața țărmului osismiilor, numind-o *Sena,* ceea ce ar corespunde insulei Sein.
[8]E. H. F. Meyer, *Botanische Erläuterungen,* p. 16, identifică acest arbore cu *Datura Stramonium,* foarte frecvent în Franța, descris deja de Theophrast, *Istoria plantelor,* IX 11, 6.

capiteliu corintian[1], dacă se taie acest fruct, iese din el un suc ucigător cu care se ung săgeţile. Dar următorul fapt face parte din cele care se vîntură mereu, anume că toţi celţii sînt certăreţi[2] şi că la ei nu se socoteşte o ruşine ca tinerii să nu-şi cruţe floarea tinereţii.

Ephoros înfăţişează Celtica din cale afară de mare, închizînd în fruntariile ei foarte multe regiuni[3], [ca cele] pînă la Gadeira, pe care noi le socotim ale Iberiei. El prezintă pe oamenii Celticei ca fileieni şi povesteşte despre ei, într-un fel cu totul original, multe lucruri care nu seamănă de loc cu faptele aievea de astăzi. O trăsătură proprie lui descoperă şi următoarea informaţie, anume că celţii fac exerciţii ca să nu se îngraşe şi să nu facă burtă, că acela dintre tineri care depăşeşte o anumită măsură a centurei este pedepsit.

Acestea, despre Celtica Transalpină.

CAPITOLUL 5

1. Britannia are formă de triunghi; cea mai lungă coastă a ei se întinde paralel cu Celtica, fără să depăşească sau să nu atingă lungimea aceleia, pentru că amîndouă coastele sînt cam de 4 300 sau 4 400 de stadii [795,40 km — 814 km][4] lungime, coasta celtică fiind socotită de la gurile Rinului pînă la promontoriile nordice ale Pirineilor din Aquitania, iar coasta Britanniei, de la Cantium, situat în faţa gurilor Rinului, ca cel mai răsăritean punct al Britanniei, pînă la extremitatea apuseană a insulei din dreptul Aquitaniei şi al Pirineilor. Această cifră reprezintă cea mai scurtă distanţă de la Pirinei la Rin, pentru că cea mai lungă am arătat că măsoară 5 000 de stadii [925 km][5]; dar se pare să există o anumită deviere a fluviului de la linia paralelă, spre munte, din amîndouă părţile formînd o cotitură la capetele dinspre ocean.

2. Există patru căi de acces de pe continent în insulă, care se folosesc în mod obişnuit; ele încep de la gurile fluviilor Rin, Sequana, Liger şi Garumna. Cei care pleacă din regiunea Rinului nu se îmbarcă chiar la gurile fluviului, ci la morini, vecinii menapilor, la care se află şi Itium[6], staţiunea navală de care s-a folosit divinul Caesar, cînd s-a pregătit să treacă în insulă; el porni noaptea şi ajunse acolo în ziua următoare în jurul

---

[1]Capiteliul corinthian, care caracterizează un anumit ordin de coloană greacă, seamănă cu un coş din care se înalţă frunze de acant, ce se îndoaie uşor spre vîrf în afară. Derivă din capitelul ionic, ale cărei volute le păstrează. A fost mult folosit în arhitectura romană.

[2]A. Meineke, înlocuieşte aci cuvîntul φιλόνεικοι „iubitori de ceartă" cu ηδονικοί „iubitori de plăceri". Noi am păstrat prima lecțiune, după C. Müller, respectată şi de Fr. Lasserre în ediția citată.

[3]Strabon în II 4, 4, aduce aceeaşi acuzație lui Eratosthenes în legătură cu extinderea Celticei; probabil Eratosthenes (III B 123) l-a urmat în acest punct pe Ephoros.

[4]Caesar, *Bellum Gallicum,* V, 13, 1, dă cifra de 500 mile [740 km]. De fapt, coasta sudică a Britanniei, de la Douvres la Land's End, măsoară 515 km, iar din fundul golfului Gascogne pînă la gura Rinului, în linie dreaptă, 975 km. Poseidonios, care repetă aceste măsurători după Artemidoros, a respins cifra fabuloasă de 20.000 de stadii [3.700 km], prezentă de Pytheas.

[5]Se înțelege, de-a lungul coastelor. Vezi aceeaşi cifră dată de Strabon, după Poseidonios şi Artemidoros, în I 4, 3 şi în II 5, 28 împotriva lui Pytheas urmat de Eratosthenes.

[6]*Itium* sau *Itius portus* (la Caesar, *Bellum Gallicum,* V 2, 3). este un port antic al Galliei Belgice identificat cu Boulogne-sur-Mer şi cu Isques-sur-Liane, rîu ce traversează Boulogne.

orei patru[1], după ce parcurse cu flota sa o cale de 320 de stadii [59,19 km]; el găsi grîul încă [nesecerat] pe cîmp[2].

Cea mai mare parte a insulei o formează cîmpiile şi pădurile dar multe sînt şi regiunile ei cu coline[3]; ea produce grîu, vite, aur, argint şi fier; acestea sînt articolele de export ale insulei, precum şi piei de animale, sclavi şi cîini excelenţi de vînătoare. Celţii se servesc de ei la război, ca de altfel şi de cîinii lor indigeni. Britannii sînt mai înalţi decît celţii şi cu părul mai puţin blond, dar cu pielea trupului mai poroasă[4]. Iată o dovadă a mărimii lor: noi am văzut la Roma nişte adolescenţi care întreceau pe cei mai înalţi oameni din localitate chiar cu o jumătate de picior, dar sînt cu picioarele strîmbe şi cu liniile trupului nu prea frumos dăltuite de la natură[5]. Obiceiurile lor sînt în parte asemănătoare cu ale celţilor, în parte însă mai necioplite şi mai barbare, încît unii dintre ei, deşi au lapte din belşug, nu fac din el brînză, din nepricepere; ei nu cunosc de asemenea grădinăritul şi alte munci agricole. Au familii domnitoare. La război se folosesc mai mult de căruţe, la fel cum fac unii dintre celţi. Cetăţile lor sînt pădurile: încercuind cu arbori doborîţi la pămînt un teren întins de formă circulară, îşi fac înăuntrul lui colibe şi staule pentru vite, dar nu pentru multă vreme.

Cerul lor este mai mult acoperit cu nori de ploaie decît de ninsoare; pe timp senin, ceaţa stăruie atît de multă vreme, încît în ziua întreagă abia trei sau patru ore, în jurul amiezii, se vede soarele. Aceasta se întîmplă şi la morini şi la menapi şi, de altfel, la toţi cîţi se află în vecinătatea lor.

3. Divinul Caesar a trecut de două ori[6] în insulă, dar s-a întors în grabă, fără să fi săvîrşit lucruri mari şi fără să fi înaintat mult în interiorul insulei, din pricina revoltelor care s-au iscat la celţi, fie printre barbari, fie printre propriii săi ostaşi[7], şi pentru că şi-a pierdut multe corăbii[8] cu prilejul creşterii deosebite a fluxului şi a refluxului o dată cu luna plină[9]. A cîştigat totuşi două sau trei biruinţe asupra britannilor[10], cu toate că a trecut

---

[1]*Ora a 4-a de dimineaţă* corespunde aproximativ orei 8 sau 9 din orarul nostru. În antichitate, ziua şi noaptea erau divizate fiecare în cîte 12 ore, egale între ele, dar inegale de la un anotimp la altul şi în diverse puncte latitudinale. La echinocții, orele aveau durata orelor noastre, dar în celelalte momente ale anului, ele puteau fi mai lungi sau mai scurte. Aceasta se datoreşte faptului că orele se socoteau de la răsăritul la apusul soarelui şi deci ziua, ele erau mai scurte iarna, mai lungi vara. Sfîrşitul orei a 6-a şi începutul orei a 7-a însemnau totdeauna sau amiaza, sau miezul nopții. În textul nostru, fiind vorba de vară (grîul nu era încă secerat), prima oră a zilei, de cînd răsare soarele, corespunde orei 4 din orarul nostru, ca atare, a 4-a oră corespunde aproximativ orei 8 de la noi sau între 8 şi 9 dimineața.

[2]Strabon face aluzie aici la prima trecere a lui Caesar în Britannia, din anul 55 î.e.n., povestită de Caesar, în *Bellum Gallicum,* IV 23—36. Dar Strabon a luat informația de la Asinius Pollio, care precizează că, deşi era luna august, grîul încă nu era secerat în insulă.

[3]Vezi şi Caesar, *Bellum Gallicum,* IV 12—14, care, la fel cu Strabon, a luat informația de la Poseidonios şi acesta, la rîndul său, probabil de la Pytheas.

[4]Termenul este medical, referindu-se la țesuturi cu porii lărgiți. Vezi Hippocrates, *Aforisme,* 5, 67.

[5]Strabon trebuie să fi văzut britanni la Roma, cu ocazia şederii sale în acest oraş, în 7 î.e.n.

[6]Prima oară, în vara anului 54 î.e.n.

[7]Caesar, *Bellum Gallicum,* V 22, 4, vorbeşte despre desele răscoale din Gallia, dar niciodată nu pomeneşte de indisciplina propriilor săi ostaşi. Strabon a luat informația de la Asinius Pollio. Probabil este vorba de unele revolte printre ostaşii unităților auxiliare celtice care se aflau de partea lui Caesar.

[8]*Caesar şi-a pierdut o bună parte a flotei — cînd a trecut în Britannia, în timpul mareelor de lună plină* — informează Strabon în acest loc. Este vorba de distrugerea corăbiilor ancorate la țărmul Britanniei, iar nu de echipaj. Vezi relatarea acestei întîmplări, petrecută în noaptea de 30 spre 31 august, 55 î.e.n. la Caesar, *Bellum Gallicum,* IV 29.

[9]Această specificare ne lămureşte că e vorba de prima expediție a lui Caesar, descrisă de acesta în *Bellum Gallicum,* IV 29, 1 şi IV 36, *2.*

[10]Despre victoriile lui Caesar asupra britannilor, vezi Caesar, *Bellum Gallicum,* IV 26—36. Este vorba de mici succese care se rezumă la a ieşi cu fața curată din atacul britannilor, fără îndrăzneala de a părăsi coasta şi de a-i urmări în interior. A fost, după cum mărturiseşte Caesar

marea doar cu două legiuni[1], şi a adus cu el ostatici, sclavi şi o mulţime de alte jafuri[2]. Astăzi unii din căpeteniile lor de acolo căutînd să-şi creeze, prin soli şi tot felul de servicii, legături de prietenie cu Caesar Augustus, au închinat ofrande pe Capitoliu şi aproape şi întreaga insulă au pus-o la picioarele romanilor[3]; ei mai îndură pe deasupra atît de grele taxe vamale pe mărfurile exportate de ei în Celtica şi pe cele importate de acolo (este vorba de salbe de ivoriu, coliere şi chihlimbare, unelte de sticlă şi alte articole de acest fel), încît nu este nevoie de nici o garnizoană în insulă; într-adevăr, ar fi nevoie de cel puţin o legiune şi de o unitate de cavalerie ca să perceapă şi impozitele de la ei, iar cheltuiala cu întreţinerea armatei ar echivala cu sumele încasate, pentru că în acel caz trebuie să se micşoreze taxele vamale impuse asupra mărfurilor, totodată s-ar întîmpina primejdii, dacă s-ar recurge la silnicie[4].

4. Mai sînt şi alte insule în jurul Britanniei, numai că sînt mici; mare este doar insula Ierne[5], care se întinde la miazănoapte, paralel cu Britannia, avînd mai mult o formă alungită, dar îngustă. Despre această insulă nu putem spune nimic limpede, afară de faptul că locuitorii ei sînt mai sălbatici decît britannii, hrănindu-se cu carne de om şi cu buruieni; ei socot un lucru frumos să-şi mănînce părinţii după moartea acestora; au legături în văzul lumii şi cu alte femei şi cu propriile lor mame şi surori[6]. Numai că aceste informaţii noi le prezentăm cu rezervă, fără să avem martori vrednici de încredere[7]; totuşi practica antropofagiei se spune[8] ca se întîlneşte şi în obiceiul sciţilor, şi se mai povesteşte că, în nevoile împresurării, celţii înşişi, precum şi iberii şi mai mulţi alţii, au recurs la această măsură.

5. Despre insula Thule informaţia noastră este încă şi mai tulbure, din pricina depărtării ei; într-adevăr, aceasta este socotită[9] cel mai nordic din tărîmurile care poartă un nume. Datele pe care le-a procurat Pytheas[10], în legătură cu această insulă şi cu alte locuri din părţile acelea, e limpede că sînt curate născociri, ţinînd seamă de ştirile date de el despre ţinuturile cunoscute; într-adevăr, cele mai multe dintre aceste informaţii sînt false, după cum am spus şi mai înainte, încît nu încape îndoială că el a denaturat lucrurile cu atît mai mult cînd a fost vorba de locuri îndepărtate.

însuşi, doar o simplă punere a piciorului în insulă şi o recunoaştere a terenului şi a oamenilor.
[1]Acesta este efectivul oştirii lui Caesar din prima sa expediție. Vezi Caesar, *Bellum Gallicum,* IV 22, 3.
[2]Caesar, *Bellum Gallicum,* IV 36, 2, nu menționează decît pe ostatici.
[3]Augustus, *Res Gestae,* 32, precizează că s-au refugiat la el regii britannilor, Dumnobellaunus şi Tincommius. Evenimentul a avut loc probabil în anul 7 î.e.n., în timpul şederii lui Strabon la Roma.
[4]Vezi aceeaşi idee exprimată în II, 5, 8; este vorba de vreo declarație de-a lui August sau de-a lui Tiberiu în legătură cu politica imperială.
[5]*Ierne* azi Irlanda (numele local oficial *Eire)* este pusă greşit de Strabon în nordul Britanniei, după Eratosthenes şi, în ultimă instanță, după Pytheas. În realitate se afla la vest. Vezi aceeaşi eroare la Plinius, *Naturalis Historia,* IV 102, şi Pomponius Mela, *De Chorograpbia,* III, 53. Caesar, *Bellum Gallicum,* V 13, 2, o pune corect la apus de Britannia.
[6]Ei se aflau, deci, în cadrul comunei primitive, în acel stadiu al dezvoltării sociale în care era în vigoare prima treaptă evolutivă a familiei, aşa-zisa familie înrudită prin sînge.
[7]În afară de Pytheas, referirea se face la călători care au vizitat relativ recent locurile; de la ei au cules informații Poseidonios şi Artemidoros.
[8]De către Poseidonios şi Pytheas.
[9]De către Eratosthenes, după Pytheas. Poseidonios se îndoieşte că ar fi existat vreo insulă Thule (vezi Strabon, II, 5, 8). învățații moderni au identificat-o, fără să cadă de acord, cu Islanda, cu Heligoland, cu Feroe, cu coasta Norvegiei. Limita nordică a grîului la coastele Atlanticului se aflã la paralela 58 (Fiordul Stavanger din sudul Norvegiei), dar sporadic şi firav mai pot creşte cerealele pînă la insulele Lofoten în nordul Norvegiei. Probabil că în aceste părți se găsea Thule.
[10]Deşi Strabon consideră pure plăsmuiri relatările ce urmează, după II 4, 1, ele se bazează pe datele informațiilor unui martor ocular. Pytheas, atît de nedreptățit de scepticismul anticilor, a fost mult reabilitat de ştiința modernă.

Totuşi s-ar părea că el s-a folosit de lucrări de astronomie şi de teorie a matematicii, cînd spune că locuitorilor din apropierea zonei glaciale le lipsesc cu desăvîrşiri roadele culturilor şi animalele din părţile noastre, iar alte produse sînt o raritate la ei, de aceea se hrănesc cu mei, cu alte plante leguminoase, cu poame şi cu rădăcini; acei la care se produce grîu şi miere îşi scot din ele şi băutură[1], dar grîul, deoarece soarele nu-l au niciodată senin pe cer, îl îmblătesc în şoproane mari după ce au cărat aici spicele; nu practică ariile deschise din pricina lipsei de soare şi din cauza ploilor.

CAPITOLUL 6

1. După[2] Celtica Transalpină şi după neamurile care ocupă această ţară, se cuvine să vorbim despre Alpii înşişi şi despre cei care îi populează, apoi despre întreaga Italie, dacă păstrăm în descrierea noastră aceeaşi ordine pe care o prezintă natura locurilor.

Alpii, aşadar, încep nu de la portul Monoicos[3], cum au spus unii autori[4], ci din aceleaşi locuri de unde pornesc şi munţii Apenini, anume de lîngă Genua[5], piaţa de negoţ a ligyenilor, şi de la aşa-numitele Vada Sabati[6], care sînt nişte mlaştini; într-adevăr, Apeninul începe la Genua, Alpii, la Sabata; între Genua şi Sabata sînt 260 de stadii [48,10 km][7]; la 370 de stadii [68,44 km][8] de aici, se află orăşelul Albingaunum[9], iar ligyenii care îl populează se cheamă ingauni[10]; de aici pînă la portul Monoicos sînt 480 de stadii [88,79 km][11]. În intervalul dintre ele se găseşte un oraş bine dezvoltat, Albium Intemelium[12], ai cărui locuitori sînt intemelii. Pînă şi din aceste denumiri reiese[13] că Alpii încep de la Sabata, deoarece Alpii se numeau înainte vreme Albia, după cum şi Alpionia[14]. Într-adevăr, încă şi astăzi masivul înalt de la iapozi *Iapozii* sau *Iapyzii* erau o populaţie a Illyriei, în partea de nord a Dalmaţiei, între coasta Adriaticii şi rîul Colapis (Kulpa) din Croaţia. Oraşele lor

---

[1]Un fel de hidromel

[2]Cu acest capitol şi paragraf începe partea a cincea: descrierea Alpilor (paragrafele 1—12).

[3]*Portul Monoicos al lui Heracles (Portus Monoeci Herculis),* azi Monaco, era oraş de pe țărmul Alpilor Maritimi, situat pe o stîncă ce înaintează în Marea Mediterană, la 11 km spre est de Nicaia (Nice). Ținea de regiunea Liguria a Italiei.

[4]Probabil Artemidoros. Polybios, II 14, 6, spune că Alpii încep mai sus de Massalia, iar izvorul lui Plinius, *Naturalis Historia,* III 132, la Var (acest izvor ar putea fi Agrippa, fr. 45, Klotz). Strabon îl urmează în acest punct pe Poseidonios.

[5]*Genua,* azi Genova, este un oraş al Italiei, situat în golful cu acelaşi nume, de pe coasta Mării Tyrrheniene, în Liguria. Fundată în 707 î.e.n. de liguri, a fost cucerită de romani şi inclusă în Gallia Cisalpină, aproximativ în 222 î.e.n.

[6]*Vada Sabati* (azi Vado, la 32 km sud-vest de Genova) era o localitate maritimă a Liguriei Cisalpine, situată pe țărmul golfului Genovei (Mare Ligurticum). D. Brutus, care urmează probabil pe Poseidonios (vezi Cicero, *Ad familiares,* XI 13, 2) fixează în acelaşi loc limita dintre Alpi şi Apenini (la Colle di Cadibona, la 10 km de Savona, pe drumul ce duce la Torino).

[7]Distanța rutieră exactă.

[8]Apreciere mai puțin exactă; azi se numără 87 km, pe cale rutieră.

[9]*Albingaunum* sau *Albium Ingaurmm,* azi Albenga, era situat pe coasta Liguriei, la 64 km sud-vest de Genua. Era capitala inguanilor.

[10]Tribul ligur al *ingaunilor* popula, în antichitate, partea Liguriei de la poalele mediterane ale extremității vestice a Apeninilor, între Genova şi gura rîului Merula. Capitala lor era *Albingaunum,* azi Albenga. Romanii au supus acest trib în 185 î.e.n., sub conducerea lui Appius Claudius Pulcher. În 181 î.e.n. ei au ridicat armele, dar au fost înfrînți în 180 de Posthumius.

[11]Distanță apreciată exact.

[12]*Albium lntemelium* sau *Albmtemelium,* azi Vintimille (ital. *Vintimiglia),* capitala intemelilor, un trib ligur situat pe țărmul mării la conecțiunea Apeninilor cu Alpii.

[13]Probabil de către unii autori ca Poseidonios, fr. 48, sau ca Polybios.

[14]Nici *Albia,* nici *Alfionia* nu sînt atestate în altă parte.

principale erau Metulum *(Munjam)* şi Avendo *(Kampolje)* Sempronius Tuditanus şi Pandusius i-au supus pe iapozi romanilor, în 129 î.e.n., care se întîlneşte într-un fel cu Ocra[1] şi cu Alpii, se cheamă Albius[2], ca şi cum Alpii s-ar întinde pînă acolo.

2. Deoarece, aşadar, o parte din ligyeni sînt ingauni, alţii intemeli, pe drept cuvînt aşezările lor de pe ţărmul mării se numesc una Albium Intemelium, adică Intemelium Alpin, cealaltă, mai des sub formă prescurtată, Albingaunum. Polybios[3] mai adaugă la aceste două seminţii ligyvne[4] neamul oxybiilor şi pe cel al decieţilor.

Îndeobşte, întreg ţărmul de la portul Monoicos pînă la Marea Tyrrheniană este bătut de vînturi şi lipsit de porturi, afară doar de cîteva locuri de acostare şi de ancorare, puţin adinei. Coastele sînt dominate de povîrnişu-rile abrupte, foarte înalte, ale munţilor, care lasă doar o trecere strîmtă între ei şi mare. Aceste meleaguri le ocupă ligyenii, care se hrănesc mai mult cu produsele de carne ale vitelor tinere, cu lapte şi cu o băutură de orz, popu-lînd regiunile dinspre mare şi mai ales munţii. Ei au aici foarte multe păduri de lemn bun pentru construcţii navale şi cu copaci atît de uriaşi, încît se găsesc unii cu o grosime de opt picioare diametru[5]; mulţi dintre ei, prin coloratura variată, nu sînt mai prejos de lemnul thyia[6], bun pentru construirea meselor. Ei duc aceste materiale pe piaţa Genuei, precum şi puietul turmelor lor, piei şi miere, şi cumpără în schimb ulei şi vin din Italia; vinul de la ei este puţin, răşinos şi oţărît. Din părţile lor provin aşa numiţii *ginni,* cai şi catîri totodată, precum şi tunici şi cămăşi ligurice[7]; le prisoseşte şi chihlimbarul galben, pe care unii îl numesc electrum[8]. Armata o fac mai rar în unităţi de cavalerie, dar sînt bravi ostaşi greu înarmaţi şi buni aruncători la ţintă; iar faptul că poartă scuturi de arama, după unii autori[9], ar fi o dovadă că sînt eleni.

3. Portul Monoicos e un simplu loc de acostare, potrivit pentru vase nu prea mari şi nu prea numeroase. El are şi un templu al lui Heracles zis Monoicos[10]; după nume[11], se pare că navigaţia massaliotă se întindea pînă aici; portul se află la o distanţă cu puţin mai mare de 200 de stadii [37 km][12] de Antipolis. De aici pînă la

---

[1]*Muntele Ocra* este partea extremă cea mai joasă, sud-orientală, a Alpilor Iulieni, care se întind de la reți la iapozi, pe drumul ce duce de la Aquileia la Emona (Ljubliana).
[2]*Albius* este lanțul Kerst, în special vîrful Sneznila sau Monti dei Vena (vechiul Alben), culminînd cu Plavnik, mai sus de Rijeka (Fiume).
[3]Polybios vorbeşte de diviziunea ligurilor în *Istorii,* XXXIII 9, 8—10, 14, adăugînd la cele 2 neamuri de mai sus pe *oxybii* şi *deciați* (la vest de Nicaia).
[4]Vezi despre *semințiile ligyene* (sau *ligure)* şi Diodor din Sicilia, *Bibliotheca istorica,* V 39, care are acelaşi izvor ca Strabon, pe Poseidonios.
[5]Adică de 2,46 m. E. H. F. Meyer, *Botanische Erläuterungen,* p. 20, îl identifică cu lemnul de tisa, *Taxus baccata,* care poate atinge 13 m lungime, iar trunchiul, un diametru enorm.
[6]*Lemn de thyia* (lat. *citrus)* este un arbore odorifer din Africa, foarte apreciat de romani pentru construcția balustradelor şi a porților.
[7]*Cămăşi ligurice,* lat. *sagum,* era o manta scurtă, de lînă, îmbrăcăminte militară romană şi gallică, pe care o prindeau cu o broşă pe umăr.
[8]În latină, *lingurium* sau *electrum.* Poseidonios se înşală în acest punct; *electrum* (chihlimbarul sau ambra) nu se producea in Liguria, ci provenea din nord, iar ligurii erau ultimii pînă la care acesta ajungea prin schimb în natură. Menționat încă în *Odiseea,* XV, 460, *electrum* era considerat de geografii vechi — zice Herodot, *Istorii,* III, 115 — ca provenind dintr-un fluviu, Eridanos, ce se varsă în marea de miazănoapte (Baltica) a Europei.
[9]Probabil după Poseidonios, Ephoros.
[10]Epitetul înseamnă „Singuraticul", „Care locuieşte singur", „Monahul". Servius, *Ad Vergilii Aeneidem,* VI, 830, dă două explicații: fie că Heracles i-a alungat pe indigeni şi s-a făcui *singur* stăpîn al locului, fie că era singur adorat în sanctuarul său. F. Lasserre, *op. cit.,* p. 218, nota 4 la p. 171, presupune că epitetul desemna fie situația izolată a templului în acel loc, fie caracterul izolat al cultului pe coasta ligură.
[11]Deoarece era un nume grec.
[12]Evaluarea aproape exactă. Azi pe cale de uscat se numără ceva mai mult de 40 km.

Massalia şi, puţin chiar mai departe, locuieşte neamul salyenilor, amestecat cu eleni, în Alpii care predomină ţărmul şi pe o porţiune a litoralului însuşi. Vechii autori eleni[1] numesc pe salyeni ligyeni şi desemnează Ligystica regiunea pe care o ocupă massalioţii[2]. Autorii ce le-au urmat îi numesc celto-ligyeni[3] şi le atribuie acestora întreaga cîmpie pînă la Luerion şi la Ron, de unde, împărţiţi în zece părţi, ei recrutau nu numai trupe de infanterie, ci şi de cavalerie. Salyenii au fost primii dintre celţii de peste Alpi pe care i-au supus romanii[4], după lupte îndelungate purtate şi cu aceştia şi cu ligyenii, deoarece ei baraseră romanilor căile ce duceau de-a lungul coastei în Iberia. Aceste două populaţii făceau jafuri pe uscat şi pe mare şi erau atît de puternice, încît drumul cu greu putea fi parcurs, chiar de oşti mari. Abia în al optzecilea[5] an de luptă cu ei, romanii au dobîndit cu greu îngăduinţa să li se lase un drum liber de 12 stadii [2,22 km] lăţime pentru cei care călătoreau pe aici în interesul slujbei[6]. După aceea, totuşi romanii i-au supus pe toţi şi au cîrmuit ei treburile obşteşti ale acestora, silindu-i să plătească tribut.

4. După salyeni, albii[7], albiecii[8] şi voconţii ocupă părţile de miazănoapte ale munţilor[9]. Voconţii se întind pînă la allobrigi, stăpînind văi în adîncul munţilor vrednice de pomenit şi nu mai sărace decît acelea pe care le ocupă allobrigii. Allobrigii, apoi, şi ligyenii se află sub porunca guvernatorilor sosiţi în provincia Narbonensis[10], voconţii însă, după cum am spus[11] ca sînt şi volcii din preajma oraşului Nemausus, se cîrmuiesc singuri. Ligyenii de pe ţărmul mării dintre Var şi Genua au aceleaşi drepturi ca italioţii[12], în vreme ce la munteni se trimite un prefect[13] din ordinul cavalerilor, la fel ca şi la alte populaţii cu desăvîrşire barbare.

---

[1]Este vorba de Hecataios, Fr. 55 şi de Herodot, I 163, care încadrează Massalia în teritoriul ligurilor. După Skylax, 3 şi urm. şi Ephoros (Pseudo-Scymnos, 201 şi urm.), coasta Liguriei începea la *Emporium,* în Iberia. Eratosthenes, fr. III B 97 (vezi Strabon, II 1, 40), consideră Iberia un promontoriu al Ligysticei (Liguriei).
[2]Pentru că în secolul al VI-lea î.e.n., ligurii desemnau, în general, populațiile apusene.
[3]Numele salyenilor a apărut în geografia greacă, probabil, prin Poseidonios sau prin Artemidoros, după campania lui M. Fulvius Flaccus din 125 î.e.n. Numele *celto-ligyeni* apare pentru prima oară la Pseudo-Aristotel *Miraculae auscultationes,* 837a 7, în legătură cu legenda lui Heracles, avînd probabil ca izvor pe Timaios.
[4]În 123 î.e.n., armatele romane erau comandate de consulul C. Sextius Calvinus.
[5]Aceşti aproximativ 80 de ani de lupte încep în 203 î.e.n., cînd romanii alungă pe Magon din valea Padului, dată de la care romanii vor avea mereu de luptat cu diverse seminții ligure; în 181 î.e.n. ei îi înfrîng pe ingauni, în 154 î.e.n., pe oxybii şi în 125 î.e.n., pe ligurii transalpini (viitoarea Gallia Narbonensis), care făceau incursiuni de jaf în Massalia.

[6]Aceasta a constituit o condiție prealabilă construirii drumului de către Cn. Domitius Ahenobarbus, în 118—117 î.e.n., şi fixării unei colonii romane la Narbona, ca centru al provinciei Narbonensis, în 118 î.e.n. Deci, obținerea acestei fîşii de pămînt a avut loc anterior acestor date.
[7]*Albii* sînt menționați numai de Strabon. Nu au fost localizați în interiorul Galilei.
[8]*Albiecii,* probabil aceiaşi cu *Albicii* lui Caesar, *Bellum Civile,* I 34, 4, care locuiau mai sus de Massalia. Există încercări de localizare a lor în Riez, la 43 km sud-vest de Digne, după Fr. Lasserre, *op. cit.,* p. 224, indice *Albieni* şi *Albieci.* G. Barruol, *Le territoire des Albieques,* Revue des Etudes Ligures, 24, 1958, pp. 228—256, îi situează la vest de Durance, în jur de Apt şi de Forcalquier.
[9]Este vorba de munții Alpilli, Estaci, Sf. Victorie etc.
[10]Narbona a devenit provincie ienatorială în 22 î.e.n.; guvernatorul ei, numit de Strabon „strateg", era un proconsul.
[11]În IV 1, 12.
[12]Ei au obținut *ius Italicum,* oferit întregii Gallii Cisalpine după consulatul lui Asinius Pollio. *Caesar,* în 45 î.e.n., prin *lex Iulia municipalis,* a instituit un guvernămînt unitar pentru toată Italia.
[13]În anul 14 î.e.n., romanii au creat provincia Alpilor Maritimi, în fruntea căreia trimiteau un prefect.

5. După voconţi vin la rînd iconii[1] şi tricorii, iar după ei, medulii, care ocupă cele mai înalte piscuri; se spune[2] despre masivul lor cel mai abrupt că ar avea un urcuş de 100 de stadii [18,50 km][3] şi, de acolo, tot pe atîta coborîşul pînă la hotarele Italiei. Sus pe culmi, în depresiuni, se află un lac mare[4] şi două izvoare nu departe unul de altul; dintr-unul dintre ele ia fiinţă fluviul năvalnic Druenţia, care coboară în cascade pînă la Ron, precum şi Durias[5], ce curge pe versantul celălalt şi-şi uneşte apele cu Romii, după ce a străbătut pămîntul salassilor trecînd în Celtica Cisalpină; din al doilea izvor, aflat mai jos de aceste locuri, ţîşneşte însuşi Padul, mare şi impetuos, dar pe măsură ce înaintează el creşte şi se domoleşte, deoarece, ajuns pe cîmpie, se măreşte cu afluenţii săi numeroşi şi se lăţeşte; iar datorită împrăştierii [apelor sale], el îşi resfiră şi îşi încetineşte curentul; se varsă în Marea Adriatică, după ce a ajuns cel mai mare[6] din rîurile Europei, afară de Istru.

6. Medulii sînt aşezaţi mai cu seamă pe înălţimile ce domină confluenţa Isarului cu Ronul. Pe versantul potrivnic ce se înclină spre Italia al acestui munte locuiesc taurinii[7], un neam ligystic, precum şi alţi ligyeni. Aceştia stăpînesc şi aşa-zisul pămînt al lui Donnus[8] şi al lui Cottius[9]. După ei şi dincolo de Pad[10], sînt aşezaţi

---

[1]C. Müller propune aici în loc de *iconi* (iceni), pe *ucenii* din regiunea Oisans, pentru a face apropierea cu *uzenii* lui Plinius, *Naturalis Historia,* III 24.
[2]Referirea se face la Polybios, *Istorii,* III 48, 12, prin intermediul lui Poseidonios.
[3]Deoarece singura trecătoare care uneşte Durance cu Doire este cea din muntele Genevre, intervalul total indicat ar fi între Briançon şi Exilles, între care azi este o cale de 32 km. W. W. Hayde, *Roman Alpine Routes,* Philadelphia, 1935, p. 50 şi urm., specifică faptul că primul drum prin Alpi a fost tăiat de romani, în *77* î.e.n., la ordinul lui Pompeius.
[4]Acest lac ar putea fi cel de pe muntele Cenis.
[5]Polybios vorbea de *Duna Riparia,* unul din afluenții de stînga ai acestuia, care izvora din muntele Genevre. Poseidonios l-a confundat cu Duria Baltea, de aceea îl trece pe la salassi.
[6]*Padul,* it. Po, numit în timpuri străvechi şi *Eridanus,* precum şi *Bodincomagus* pentru cursul său superior, este cel mai mare fluviu al Italiei. Izvorăşte în muntele Vesulus (Viso), udă de la vest la est toată cîmpia nordică a Italiei, despărțind-o în vechime în Gallia Cispadana şi Transpadana şi se varsă în Adriatica prin mai multe guri.
[7]*Taurinii,* locuitorii Galilei Cisalpine, Transpadane, care populau Piemontul de azi, în apropierea Alpilor Cottieni şi a izvoarelor Padului. Originea lor este celtă sau ligură sau poate un amestec al acestora. Capitala lor era *Augusta Taunnorum,* pe temeliile căreia s-a dezvoltat oraşul Torino de azi. Taurinii au fost aliați ai poporului roman în al doilea război punic.
[8]Donnus a fost un rege al populațiilor ligure stabilite în Alpii dinspre Italia, numiți după Cottius, fiul lui Donnus, *Alpes Cottiae.* Manuscrisele oferă numele *Ideonnos,* dar inscripția Arcului din Susa (CIL V 7231 şi 7232), precum şi Ovidius, *Pontica,* IV 7, *6,* 29, dau numele *Donnus.* Cottius a dedicat lui August arcul din Segusi (Suza) în 745/6 ceea ce înseamnă anul 9/8 î.e.n. Probabil pe atunci Donnus nu mai era în viață G. Nenci, *La terra di Cozio e la terra di Ideonno,* Rendiconti della Classe di Scienze morali, storiche e filologiche dell'Accademia dei Lincei, Roma, Ser. 8, VI, 1951, 299—305, consideră că a existat un teritoriu al Iui Ideonnos (sau Donnus) diferit de cel al lui Cottius şi independent pînă în an. 10 î.e.n. situat mai la sud, în Alpii Maritimi. Dar, pe lîngă text care nu permite decît greu o astfel de interpretare, dacă Strabon scrie acest pasaj pe timpul lui Tiberiu, ar fi un anacronism, deoarece acest teritoriu a fost alipit cu 25 ani mai devreme la Alpii Maritimi — spune Fr. Lasserre, *op. cit.,* pp. 229—230, la cuv. *Donnus*
[9]G. Nenci, idem ibidem, propune să se respecte lecțiunea din manuscris in Strabon IV, 6, 6, § 204 şi să se admită istoricitatea a două personaje diferite, Cottius şi Ideonnus; primul a realizat fericirea regatului său, al doilea a murit în luptele pe care ligurii munteni le-au susținut pentru independența lor.
[10]Poseidonios greşeşte în acest punct: Padul nu despărțea pe taurini de salassi, ci primii locuiau pe ambele maluri ale fluviului în preajma oraşului Torino, iar salassii, locuind în Alpii Penini, nu coborau mai jos de *Eporedia* (Ivrea) de-a lungul rîului Duria Maior. El ignora existența rîului Duria Minor de la Segasio.

salaşii; mai sus de ei, pe crestele munţilor se află keutronii[1], catorigii[2], varagrii[3], nantuaţii[4] şi lacul Lemenna[5], prin care curge Ronul, precum şi izvorul acestui fluviu. Nu se află departe de aceste locuri nici izvoarele Rinului, nici muntele Adulas, din care curge atît Rinul, spre miazănoapte, cît şi Aduas, în direcţia potrivnică, vărsîndu-se în lacul Larius situat lîngă Comum[6]. Mai sus de Comum, care se află la poalele Alpilor, s-au aşezat de o parte reţii şi vennonii[7], înclinînd spre răsărit, de cealaltă parte, leponţii[8], tridentinii[9], stonii[10] şi mai multe alte seminţii mărunte care populau Italia în timpurile de odinioară, trăind în hoţii şi în lipsuri; astăzi[11], o parte dintre ei a fost nimicită, o altă parte a fost potolită cu desăvîrşire, astfel că trecătorile muntelui ce duc pe la ei, înainte vreme puţine şi greu de străbătut, se deschid azi din toate părţile şi prezintă siguranţă din partea populaţiei, şi datorită amenajărilor lor sînt cum nu se poate mai uşor de bătătorit. Negreşit, Caesar Augustus a contribuit la nimicirea tîlharilor prin construirea şoselelor pe cît i-a stat în putinţă; într-adevăr, nu peste tot se poate forţa natura din pricina stîncilor şi a povîrnişurilor înalte, care aci se ridică ameţitoare deasupra drumului, aci deschid prăpăstii adînci sub el, astfel că, la un mic pas greşit, nu scapi de primejdia căderii în văgăuni fără fund. Astfel, în unele părţi, drumul este atît de îngust, încît provoacă ameţeli atît celor care merg pe jos, cît şi animalelor de povară nedeprinse cu el; dar animalele din partea locului îşi poartă sarcinile în toată siguranţa. Prin urmare, nici neajunsurile acestea nu au leac, nu au, de asemenea, nici blocurile uriaşe de gheaţă, care alunecă de pe înălţimi în stare să ia cu sine o caravană întreagă şi s-o rostogolească în genuni ce se deschid din jos de drum; într-adevăr, multe blocuri se îngrămădesc unele peste altele cînd se adună gheţari peste gheţari, formaţi ca şi cristalul din zăpadă, cei de deasupra desprinzîndu-se mereu de pe cei de dedesubt, înainte de a se topi cu desăvîrşire sub razele soarelui.

7. O mare parte a pămîntului salassilor[12] se află într-o vale adîncă, închisă din amîndouă părţile de munţi, o altă parte apoi se întinde chiar pînă pe culmile ce străjuiesc valea. Drumul celor care trec munţii din Italia

---

[1] *Keutronu* (Ceutrones) populație din regiunea Alpes Graiae et Poeninae, al căror teritoriu corespunde regiunii actuale Tarantaise şi pînă la extremitatea apuseană a trecătorii Petit-Saint-Bernard.
[2] *Catorigii* şi *Caturigii* (vezi Caesar, *Bellum Gallicum,* I 10) erau o populație din regiunea Alpes Cottiae, stabilită în valea superioară a rîului Druentia (Durance) şi înglobată în sec. I, în regatul lui Cottius.
[3] *Varagrii* erau un trib celtic care locuia în Alpes Poeninae, pe valea Ronului, mai sus de lacul Lemannus în Haute-Savoie. Sînt aceiaşi cu varagrii lui Caesar, *Bellum Gallicum,* III, 1, 2.
[4] *Nantuații,* populație situată de Caesar, *Bellum Gallicum,* III, 1, 4, pe valea Ronului, mai jos de defileul Saint Maurice (la 43 km SE de Lausanne). Ei ocupau şi două țărmuri ale lacului Leman. Poseidonios şi-a imaginat teritoriul acestora mai întins spre nord (spre est, după orientarea dată pe atunci Alpilor) pînă spre izvoarele Rinului (Vezi şi Caesar, *Bellum Gallicum,* IV, 10, 3).
[5] *Lacul Lemenna (Lacus Lemannus),* azi Leman, sau lacul Geneva.
[6] Vezi IV 3, 3
[7] *Vennonii,* erau populația Venonetes din Gallia Transpadană, locuind pe valea superioară a rîului *Adua* (Adda), înainte de intrarea acestuia în lacul Larius (Como).
[8] *Lepontii,* populație din Gallia Transpadană, între muntele numit azi Rosa şi Alpii Lepontini, şi Verbanus (Lago Maggiore).
[9] *Tridentinii,* locuitorii din preajma oraşului *Tridentum,* azi Trento situat în regiunea Veneția pe rîul Atesis (Adige), în *Alpes Tridentinae* (Dolomiți).
[10] *Stonii* sau *stoenii,* populație din nord-vestul Veneției, situați în munți la vest de cursul superior al Adigelui şi la nord de Lacus Benacus (Garda), pe valea rîului Sarca.
[11] Pacificarea populațiilor subalpine a fost făcută de August între anii 25 î.e.n.-—10 e.n. (cu ocazia potolirii revoltei din Pannonia).
[12] *Salassii,* populație ligură a Galliei Transpadane, situată în Alpii Poenini, pe valea Duria Maior (Doria Baltea). Romanii i-au supus în 143 î.e.n. şi au întemeiat pe teritoriul lor colonia Eporedia (Ivrea). În 25 î.e.n., răsculîndu-se, au fost înfrînți din nou şi vînduți ca sclavi. Cu această ocazie, romanii au pus temelia unei noi colonii, pe teritoriul lor, numită *Praetona Augusta* (azi Aosta). Vezi pentru *salassi* şi Titus Livius, V, 35; XXI 38 etc; Dio Cassius fr. 74, 1; Polybios, II 17, 4 etc.

duce prin valea despre care vorbim. Apoi el se bifurcă[1]: unul duce prin aşa-numitul Poenin[2], fiind impracticabil cu căruţele sus pe crestele Alpilor, celălalt[3], pe la keutroni, trece mai spre apus. Pămîntul salassilor conţine şi zăcăminte de aur[4], pe care mai înainte le stăpîneau salassii înşişi, pe vremea cînd alcătuiau o mare putere şi cînd erau şi stăpînii drumurilor ce treceau pe acolo. La prelucrarea acestui metal, de foarte mare folos le-a fost rîul Durias, prin alimentarea cu apă a bazinelor de spălat aurul. În acest scop, împărţindu-i cursul pentru a distribui apa în multe locuri, ei i-au secat albia comună. Această împrejurare le-a slujit la vînătoarea lor de aur, dar a provocat daune agricultorilor care cultivau cîmpiile mai din vale[5], din pricină că aceştia erau privaţi de apa de trebuinţă pentru irigaţii, cu toate că rîul ar fi putut alimenta cu apă [întreg] ţinutul, deoarece îşi avea cursul ceva mai sus de el. Din pricina zăcămintelor s-au purtat războaie continuu între cele două popoare[6]: ieşind biruitori romanii, salassii fură scoşi din instalaţiile lor de preparare a aurului şi chiar din ţinutul lor, dar, rămînînd pe mai departe stăpîni în munţi[7], ei vindeau apă publicanilor[8] care arendaseră minele de aur. Din pricina lăcomiei acestora, erau în veşnice neînţelegeri. Aşa s-a întîmplat că întotdeauna acei romani care comandau operaţii militare şi erau trimişi în aceste locuri aveau din prisosinţă pretexte pentru care să se bată.

Pînă de curînd, salassii, cînd luptîndu-se, cînd întrerupînd prin armistiţii războiul cu romanii, erau totuşi puternici şi provocau prin deprinderile lor tîlhăreşti mari pagube celor care treceau munţii pe la ei; astfel, cînd Decimus Brutus[9] fugea de la Mutina[10], i-au luat o drahmă pe cap de om, iar cînd Messala[11] şi-a aşezat în apropierea lor taberele de iarnă[12], le-a plătit acestora preţul lemnelor de foc şi al lemnelor de ulm pentru lănci şi pentru arme de instrucţie. Aceşti oameni jefuiră într-o zi şi banii Cezarului[13] şi rostogoliră stînci peste

---

[1]Bifurcarea are loc la Aosta.

[2]*Muntele Poenin (Alpes Poeninae)* este o ramură a Alpilor, la sud de valea superioară a Ronului.

[3]Al doilea pas era Alpis Graia, azi Petit-Saint-Bernard.

[4]În regiunea Courmayeur, unde se văd şi azi galeriile antice care conțin plumb argentifer.

[5]Este vorba probabil de ligurii *libici* din cîmpia Vercellae, vezi Plinius, *Naturalis Historia,* III 124, supuşi de gallii insubri, apoi de romani la 194 î.e.n. de la care au primit *ius Latii* în 89 î.e.n. şi *civitas Romana,* în 49 î.e.n.

[6]Adică între salassi şi romani, aceştia ca protectori ai libicilor; aceste războaie au avut loc între 143—140 î.e.n., romanii avînd în frunte pe Appius Claudius Pulcher. Înfrîngerea salassilor este prezentată şi de Titus Livius, CXXXV.

[7]Se pare că romanii n-au depăşit mult regiunea Fort de Bard (18 km nord-vest de Ivrea), unde era barajul natural al văii şi n-au atins Aosta, astfel că salassii au continuat să rămînă stăpîni pe accesul celor două trecători. P. Fraccaro, *Opuscule,* Pavia, 1957, III 113, precizează că vama a fost fixată în sec. I, mai întîi la Pont-Saint-Martin, apoi la Bard.

[8]Se înțelege apa de spălat aurul, deci instalațiile, primitive cum au fost, totuşi instalații de separare a aurului de minereu. *Publicanii* erau, în statul roman, perceptorii impozitului *(publicum).* La Roma exista *societas publicanorum,* o organizație de arendaşi care plătea anticipat statului roman o anumită sumă de bani, pentru a o stoarce cu prisos de la locuitorii provinciilor. Despre jafurile publicanilor vorbeşte Titus Livius, XLV, 18, 4.

[9]Este vorba de *Decimus Iunius Brutus Albinus,* fiul lui D. Iunius Brutus, consul în *77* î.e.n., şi fiul adoptiv al lui Postumius Albinus, consul în 59 î.e.n. Fiind rudă cu M. Iunius Brutus, unul din fruntaşii complotului care a pus capăt vieții lui Caesar, a fost atras şi el în acest complot. După moartea lui Caesar (15, III, 44 î.e.n.), el s-a ferecat între zidurile oraşului Mutina (Modena) unde a fost asediat de Antonius pînă în aprilie 43, cînd D. Brutus a reuşit să fugă la Aquileia în aprilie 43 î.e.n. Pe drum însă a fost ucis de oamenii lui Marcus Antonius, prin mijlocirea unui gal. Vezi şi Appian, *Războaiele civile,* III 73.

[10]*Mutina,* azi Modena, oraş al regiunii Aemilia din Italia, situat în regiunea boiilor, între oraşele Parma şi Bononia, a fost fundat se pare de etrusci. În 183 î.e.n., a devenit colonie romană.

[11]Este vorba de *Marcus Valerius Messala,* supranumit *Niger,* consul în 61 î.e.n. împreună cu M. Piso. Cicero, *Brutus* LXX 246, îl consideră un orator celebru, dar *(Ad Atticum,* I, 14, 6) fără caracter.

[12]În 34 î.e.n.; expediția lui M. Valerius Messala continuă pe cea a lui C. Vetus din 35.

[13]Adică ai împăratului Augustus. Asemenea acte de îndrăzneală au provocat campania romană finală, din 25 î.e.n., întreprinsă împotriva lor. În 1856 s-a descoperit aproape de Etroubles (la 11

cantonamentele de ostaşi romani, sub cuvînt că ei construiesc un drum sau că fac poduri peste rîuri. În cele din urmă, totuşi, Augustus i-a supus în întregime şi i-a vîndut ca pradă de război, după ce i-a dus la Eporedia[1], o colonie a romanilor pe care a întemeiat-o[2] în dorinţa de a avea acolo o garnizoană de straja împotriva salassilor; localnicii însă cu greu au putut să le ţină piept, pînă ce acest neam a fost nimicit cu desăvîrşire; s-au socotit atunci 36 000 de prizonieri din oamenii rămaşi în viaţă şi 8.000 de luptători; pe toţi i-a vîndut la licitaţie[3] Terentius Varro[4], generalul care i-a învins; apoi trimiţînd acolo 3.000 de romani, Caesar a fundat oraşul Augusta Este vorba despre *Terentius Varro Murena,* generalul roman care a învins pe salassi în 25 î.e.n. pe locul în care Varro şi-a aşezat tabăra; în prezent, întreg ţinutul din apropiere trăieşte în pace, pînă la înălţimile trecătorilor din munţii Alpi.

8. În continuare, părţile dinspre răsărit ale munţilor şi cele care privesc spre miazăzi sînt ocupate de reţi şi de vindolici, care se învecinează cu helveţii şi cu boiii; într-adevăr ei domină cîmpiile acestora. Reţii se întind pînă la hotarul Italiei din sus de oraşele Verona[5] şi Comum. Vinul retic, socotit a nu fi mai prejos de vinurile lăudate ale Italiei, se produce la poalele munţilor acestora; ei se întind şi pînă în regiunile pe care le străbate Rinul; din acest neam fac parte şi leponţii, şi camunii[6]. Vindolocii apoi şi noricii[7] ocupă cea mai mare parte a poalelor versantului exterior al muntelui, împreună cu breunii[8] şi genaunii[9], care sînt illyri.

Toate aceste neamuri făceau mereu incursiuni în ţinuturile învecinate atît ale Italiei, eît şi ale helveţilor, sequanilor, boiilor şi germanilor. Cei mai îndrăzneţi dintre vindolici sînt socotiţi licatii[10], clautenaţii[11] şi

---

km nord-vest de Aosta) un depozit de monede de argint, din care cea mai recentă data din 30—29 î.e.n.

[1]Oraşul Eporedia, azi Ivrea, era oraş al Galilei Transpadane, situat în regiunea de nord-vest, la salassi. Eporedia era o colonie romană, întemeiată în anul 100 î.e.n.

[2]În anul 100 î.e.n., din ordinul senatului.

[3]În gr. ὑπδ δόρυ πωλήσαι, expresie care traduce lat. *sub hastis vendere.* Sursa este romană.

[4]Este vorba despre *Terentius Varro Murena,* generalul roman care a învins pe salassi în 25 î.e.n.

[5]*Verona,* azi Verona, este un oraş al Galilei Cisalpine, situat în regiunea Veneția pe Atesis (Adige). Oraşul a fost fundat de etrusci sau de gallii cenomani; Caesar a trimis aici coloniştí romani. Verona, odinioară retică, a ajuns sub stăpânire romană înainte de anul 148 î.e.n., iar Comum în 194 î.e.n.

[6]*Camunii* (în manuscrise *camulii)* sînt o seminție antică a reților, situați în Alpii din nordul Italiei, pe actuala vale Camonica, în marginea de vest a regiunii Veneția.

[7]Noricii, locuitorii provinciei romane, *Noricum,* situată între Reția, la vest, Panonia la est, Dunărea la nord, corespunzînd în mare parte Austriei actuale. Regiune muntoasă în care se înalță Alpii Norici, era remarcabilă prin minele sale de fier. Romanii i-au supus pe norici pe vremea lui August, *Noricum* devenind provincie romană în 15 î.e.n. Vezi despre *Noricum* şi *norici,* Polybios, II, 35, 4; Caesar, *Bellum Gallicum,* 1, 5, 4; Dio Cassius, LIV 20, 2.

[8]*Breunii* sau *Breones,* o populație a Retiei, care locuia în Alpii răsăriteni, la izvoarele rîului Isarcus afluent al Adigelui. Ei au fost învinşi de Tiberiu în 14 sau 13 î.e.n. Numele lor este amintit de actualul pas Brenner dintre Italia şi Austria.

[9]*Genaunii,* populație gallică din Retia, locuind pe valea Innului (Aenus), la nord de breuni. Au fost supuşi de romani prin Drusus, fratele împăratului Tiberius şi prin Tiberius însuşi în 14—13 î.e n. Vezi aceeaşi asociere de nume la Horatius, *Carmina,* IV 14, 10.

[10]*Licatti* era unul din neamurile Vindeliciei, situați în valea rîului *Licus* (Lech), pînă în regiunea Augsburg *(Augusta Vindelicorum).*

[11]*Clautenații,* atestați sub acest nume numai de Strabon, nu au fost identificați. Ei sînt, se pare, aceiaşi cu *Catanatii* din inscripția trofeului de La Turbie (CIL, V 7817); Plinius, *Naturalis Historia,* III, p. 136—137. Par să fi fost una din cele patru neamuri ale Vindeliciei.

vennonii[1], iar dintre reţi, rucantinii[2] şi cotuanţii[3]. Şi estionii[4] fac parte din vindolici şi briganţii[5] de asemenea[6]; oraşele lor sînt Brigantion[7] şi Cambodunum[8], precum şi Damasia[9] care este un fel de acropole a licaţilor.

Se povesteşte următoarea deprindere brutală a acestor tîlhari faţă de populaţiile italiene, anume că, atunci cînd cuceresc vreun sat sau vreun oraş, ei ucid nu numai pe bărbaţii în floarea vîrstei, ci merg pînă la cei mai fragezi copii de parte bărbătească, şi nu se opresc nici aici, ci omoară şi femeile însărcinate despre care vracii le prezic că vor naşte băieţi.

9. Dincolo de aceste populaţii locuiesc cei din apropierea înfundăturii Adriaticii şi a regiunii Aquileii[10], anume cîţiva norici şi carni[11]; din norici fac parte şi tauriecii[12]. Dar tuturor acestor incursiuni fără măsură le-a pus capăt într-o singură vară[13] Tiberius şi fratele său Drusus[14], astfel că astăzi sînt treizeci şi trei de ani[15] de cînd aceştia îşi plătesc impozitele trăind în pace.

---

[1]*Vennonii* — ca vindolici, cum îi prezintă Strabon aici, sînt necunoscuți din alte izvoare. Numele lor prezintă analogii cu al venoneților de la nord de lacul Larius (Como) din Transpadana şi cu al venostilor din Retia, de pe valea superioară a rîului Atesis (Adige).
[2]*Rucantinii* sau *Rusinates* erau o populație a Vindeliciei, aceiaşi cu *runicatii* lui Ptolemeu. *Geografia,* II 12, 3, cu rucinații lui Plinius, *Naturalis Historia,* III 20, 24, cu rucinații inscripției Trofeului de La Turbie. Ei au fost fixați spre Dunărea superioară între Aenus (Inn) şi Licus (Lech).
[3]*Contanții,* de fapt Consuanetes, o populație a Vindelicei, probabil aceiaşi cu consuaneții inscripției Trofeului de La Turbie şi ai lui Ptolemeu, *Geografia,* II 12, 3 (consuanții); ei par a fi înrudiți de asemenea cu suaneții, fixați pe Rinul superior în Retia (vezi Plinius, *Naturalis Historia,* III, 135). Consuaneții din Vindelicia erau aşezați la poalele de nord ale Alpilor răsăriteni, între rîurile *Licus* (Lech) şi *Aenus* (Inn).
[4]*Estionii,* menționați numai de Strabon ocupau un teritoriu dependent de Cambodunum (azi Kempten) la 105 km sud-vest de München, între Lacus *Brigantinus* (Constanța) şi rîul Licus (Lech).
[5]*Brigantii* ocupau, pe timpul lui August, bazinul lacului Constanța, {*Brigantinus* sau Venetus Lacus, azi germ. Bodensee), avînd capitala *Brigantium* (azi Bregenz).
[6]În afară de estioni şi briganți, toate popoarele menționate în acest capitol se află trecute în inscripția de pe Trofeul de La Turbie (CIL V, 7817, Plinius, *Naturalis Historia,* III 136—137), al cărei text a fost recent reconstituit complet de J. Formige, în Gallia, 13, 1955, p. 101 şi urm. cu o hartă pe care situează aceste popoare.
[7]*Brigantium,* azi Bregenz, oraş al Vindoliciei, pe lacul Constanța (Brigantinus).
[8]*Cambodunum* (sau *Campodunum),* azi Kempten, oraş al Vindoliciei, situat la estioni la 105 km sud-vest de actualul München. Vezi W. Kleiss, *Die offentlichen Bauten von Cambodunum,* Kallmünz, 1962.
[9]*Damasia,* oraşul licattilor, identificat cu ruinele găsite pe Auerberg, lîngă Bernbeuern, la 35 km est de Kempten.
[10]*Aquilea,* azi Grado, oraş şi port al regiunii Veneția din Italia, situat în fundul Adriaticei. În 181 î.e.n., oraşul a devenit colonie romană. A fost mărit şi fortificat în timpul imperiului, cînd avea un rol principal în legăturile dintre Italia şi provinciile de la Dunăre. Vezi şi mai jos IV 6, 12.
[11]*Carnii,* o populație celtică din nord-estul Italiei, din regiunea Veneția, în Alpes Carnicae, pe cuprinsul actualelor ținuturi Carniola (de la numele lor) şi Friul. Capitala lor, *lulium Carnicum,* corespunde oraşului actual Zuglio.
[12]*Tauriscii,* o populație celtică, situată în Alpii austrieci, în Noricum, la nord de cursul superior al Dravei.
[13]În vara anului 15 î.e.n.
[14]Este vorba de cei doi frați *Tiberius Claudius Nero* şi *Drusus Claudius Nero,* fiii Liviei şi fiii adoptivi ai lui August. Tiberius a devenit împărat după moartea lui August, la 14 e.n., Drusus s-a distins în mai multe bătălii din Gallia, Reția, Vindelicia si Germania; lui i se datoreşte construirea canalului de la Rin la Flevo (Yssel). A fost tatăl celebrului Germanicus şi al viitorului împărat Claudius. A murit în anul 9 e.n.
[15]*La 33 ani* de la pacificarea noricilor — înseamnă anul 18 al e.n., dacă Noricum a fost pacificat în anul 15 î.e.n. Deci la această dată relatează Strabon evenimentele cărții a IV-a.

Pe tot parcursul munţilor Alpi se află coline care pot fi bine cultivate cu plante agrare, precum şi văi frumos colonizate. Totuşi cea mai mare parte a lor şi mai cu seamă în jurul crestelor, unde s-au şi strîns hoţii, este săracă şi stearpă, din pricina gheţarilor şi a pămîntului stîncos. In lipsa lor de hrană şi de alte resurse, ei au cruţat uneori populaţia din cîmpie ca să aibă la îndemînă furnizori, cărora ei le dădeau în schimb răşină, smoală, lemn de pin, ceară, brînză şi miere, pentru că asemenea produse le prisoseau.

Mai sus de carni, se înalţă muntele Apenin, care are un lac[1] ce se scurge în rîul Isara[2], care la rîndul său, primind apele unui alt rîu cu numele Atesis[3], se varsă în Adriatica. Din acelaşi lac se desprinde încă un rîu, numit Ainos[4], care se varsă în Istru. Căci Istrul însuşi izvorăşte din aceşti munţi care sînt cu multe ramificaţii şi cu multe piscuri. De fapt, începînd din Ligystica şi pînă în punctul descris aci, culmile Alpilor se ţin lanţ şi lasă impresia unui singur masiv, apoi întrerupîndu-se şi scăzînd în înălţime, ele se înalţă iarăşi în mai multe părţi şi prin mai multe creste. Primul din aceste lanţuri potrivit de înalt, se îndreaptă spre răsărit, întinzîndu-se dincolo de Rin şi de lacul acestuia, pînă la izvoarele[5] Istrului, în apropierea suebilor şi a pădurii Hercynia[6]. Alte lanţuri muntoase cotesc spre Illyria şi spre Adriatică; din acestea fac parte muntele Apenninus[7], pomenit mai înainte, Tullus[8] şi Phligadia[9] care sînt situaţi mai sus de vindolici şi din care izvorăşte Duras[10], Clanis[11] şi alte mai multe rîuri torenţiale care îşi unesc apele în aceeaşi albie a Istrului.

10. În preajma acestor locuri sînt şi aşezările iapozilor[12] [aceştia sînt un neam amestecat de illyri şi de celţi), de asemenea în apropierea lor se află şi Ocra. Iapozii, aşadar, care erau puternici înainte vreme şi populau amîndouă coastele muntelui, dominînd ţinutul prin acţiunile lor de jaf, au fost distruşi cu desăvîrşire fiind

---

1Poate lacul *Resia* de la trecătoarea Resia (Reschensee, Reschenpass), dar tot aşa de bine şi unul din lacurile mici de la pasul Brenner.
2Aici începe un pasaj dificil, restituit de C. Müller. El corectează numele *Isara* în *Isarga* sau *Isarca,* azi Isarco sau germ. Eisach, care corespunde rîului Isargus al lui Titus Livius. Locuitorii de e malurile lui se cheamă Isarci, la Plinius, *Naturalis Historia,* III 137. El izvorăşte la breuni, din lacurile pasului Brenner. Dacă lacul menționat aici va fi cumva Resia, este vorba de izvoarele rîului Atesis (Adige) cu care Isarca se uneşre la Bolzano.
3*Atesis, azi* Adige (corectat din Atagis), este un rîu al Italiei de nord izvorînd din Reția, străbate regiunea Veneția şi se varsă în Marea Adriatică, la nord de gura Padului.
4*Ainos* (Aenus) azi Inn, este un rîu al Austriei, izvorăşte din Alpii Retici, curge spre nord-est, despărțind Noricul de Vindelicia şi, după o cale de 450 km, se varsă în Dunăre la actualul Passau.
5Adică în Germania Superior, aproape de Rin, în actualii munți Pădurea Neagră.
6*Pădurea Hercynia (Hercynia silva)* era o pădure vastă care acoperea aproape toată Germania antică. Ea se întindea de la Rin pînă în Boemia. Din această faimoasă pădure dăinuie ca resturi Pădurea Neagră şi pădurile munților Hartz şi Erzgebirge, care îi amintesc şi numele. Lanțul descris de Strabon aici este artificial compus din munți diferiți (Westerwald, Taunus, munții Pădurii Negre (sau Hercynia) şi este imaginat de-a lungul țărmului drept al Rinului în direcția nord-sud. Caesar, *Bellum Gallicum,* IV 10, 3, îl prezintă la fel, avînd pe Poseidonios ca izvor, la fel ca Strabon.
7*Muntele Apeninus* este lanțul muntos format din masivii Oetztal, Zillertal, Tauern, culminînd la Grossglockner. Din extremitatea sa apuseană izvorăşte rîul Atesis (Adige).
8*Tullus,* azi Terglu (sau Triglav), se numea cea mai mare parte a Alpilor Iulieni, spre sud de Villach, spre Illyria. La Strabon acest nume pare să desemneze atît lanțul Alpilor Iulieni cît şi pe al Alpilor Carnici şi Karawanken (Caruanca).
9*Phligadia* este un lanț calcaros al Alpilor Algavieni din Bavaria şi Austria, sau poate muntele Plezzo — azi Flitsch — de la izvoarele Isonzului (Aesontius).
10*Duras* este numele celtic al unui rîu din Alpi, neprecizat, care a fost identificat pe rînd cu Salzach, Traun, Enns, cu unii afluenți bavarezi ai Dunării, cu Mur etc.
11*Clanis* este numele celtic al unui rîu neprecizat, care a făcut obiectul a diferite localizări. Cea mai veche ipoteză, după care ar fi identic cu Glan, un afluent al Dravei de lîngă Virunum (Klagenfurt) izvorît din Hohe Tauern, este susținută din nou de A. Grilli, Acme, 17, 1964, pp. 213-222.
12*Iapozii,* populație situată în actuala Slovenie, de la coasta ilirică pînă la Dunăre.

înfrînţi de Caesar Augustus[1]. Oraşele lor sînt Metulum[2], Arupium[3], Monetium[4] şi Vendon[5].

Dincolo de aceştia, în cîmpie se întîlneşte oraşul Segestica[6]; pe lîngă el curge rîul Sava[7], ce se varsă în Istru; acest oraş are o bună poziţie de la natură în războiul purtat împotriva dacilor[8]. Ocra apoi este cea mai joasă regiune a Alpilor, în punctul unde aceştia se învecinează cu teritoriul carnilor şi pe unde se transportă în căruţe mărfurile din Aquileia în localitatea numită Nauportum, pe o cale nu cu mult mai lungă de 400 de stadii [73,99 km][9]; de aici, mărfurile sînt coborîte pe rîuri pînă la Istru şi la regiunile din preajma acestuia. Într-adevăr, pe lîngă Nauportum[10] curge un rîu[11] navigabil, care vine din Illyria şi se varsă în Sava, astfel că mărfurile sînt cărate la vale cu uşurinţă pînă la Segestica şi la pannoni[12] şi taurici. În oraşul Segestica îşi uneşte apele cu Sava şi rîul Colapis[13]; amîndouă aceste ape sînt navigabile şi curg din Alpi[14].

În munţii Alpi trăiesc şi cai sălbatici, şi boi. Polybios[15] susţine că în aceşti munţi creşte şi un animal cu înfăţişare aparte, cu chip de cerb, în afara gîtului şi a părului care seamănă cu ale mistreţului; sub bărbie are un boţ de carne cu smoc de păr în vîrf, cam de o spithame de lung[16] şi gros cît o coadă de mînz.

---

[1]Cu prilejul războiului illyric al lui Octavian din anii 35—33 î.e.n., cînd încă nu era Augustus.
[2]Cu prilejul războiului illyric al lui Octavian din anii 35—33 î.e.n., cînd încă nu era Augustus.
[3]*Arupium,* oraş iapod, azi poate Vital, între colinele Katun şi Projor, la sud-vest de Otocac (la 30 km sud-est de Senj) la nord-vestul provinciei Dalmaţia, în Croaţia.
[4]*Monetium* — oraş iapod — fixat de Strabon între Vendon (Avendo) şi Arupium, în Dalmaţia de azi. Appian, *Illyrica,* 48, îl fixează între Senia (Senj) şi Avendo. Nu a fost identificat cu precizie.
[5]*Vendon* sau *Avendo,* oraş iapod, situat în Illyria. Pe tabla lui Peutinger (după Appian, *Illyrica,* 48) Vendon sau Avendo e pus pe calea ce duce de la Senia la Iader (Zara, Zadar), la 20 mile romane spre sud-est de Senia. Inscripţiile găsite la Crkvina, la Castelul Kompolje, la jumătatea drumului dintre Zutalovka şi Otocac, indică aproximativ locul acestei aşezări.
[6]*Segestica,* acelaşi cu *Segesta* lui Appian, de fapt *Siscia,* azi Sisak, era un oraş al Pannoniei Superioare, situat la confluenţa Savei cu Kulpa (Colapis).
[7]*Rîul Savus,* azi Sava, este un mare afluent din dreapta Dunării, curgînd prin Iugoslavia de azi. Izvorînd din munţii Caruanca în Noricum, forma axa părţii de sud a Pannoniei şi se vărsa în Dunăre la Singidunum (Belgrad). În VII 5, 2, acest rîu este greşit înlocuit cu Noaros ce curge în Noricum.
[8]E vorba de războaiele duse de romani împotriva dacilor în timpul împăratului August; vezi V. Pârvan, *Getica,*
[9]În VII 5, 2 Strabon apreciază această cale la 350 sau la 500 de stadii. Drumul actual de la Aquileia la Vrhnika (unde se află primul afluent al Savei) este de aproximativ 100 km.
[10]*Nauportum* (în Manuscrise Pamprotos), azi Vrhnika, la 20 km sud-vest de Liubliana, era un oraş din Pannonia Superior, situat între limita de est a Italiei venete şi oraşul Emona, situat pe un afluent al Savei.
[11]Este rîul actual Ljublianica.
[12]*Pannonii,* locuitorii Pannoniei, regiune ilirică din spaţiul actualei Ungarii şi din partea de nord a Iugoslaviei, mărginite la nord şi est de Dunăre, la vest de Noricum, de care o despărţea muntele Cetius (Wiener Wald). Locuitorii de baştină ai Pannoniei au fost illyri, peste care s-au aşezat celţii, supuşi ulterior de Burebista. Au fost supuşi de îomani în 12 î.e.n. După o mate răscoală din anii 9—11 e.n., au fost pacificaţi complet. Sub Traian, Pannonia a fost împărţită în două: *Pannonia Superior* în vest, *Pannonia Inferior* în est.
[13]*Colapis (Colops* la Cassius Dio) azi Kulpa — este un rîu al Illyriei, care se varsă în Sava la Siscia (Sisak).
[14]De fapt Colapis izvorăşte din Karst, care nu aparţine Alpilor propriu-zişi.
[15]*Istorii,* XXXIV 10, 8—9. Animalul descris mai jos pare să fie elanul, ale cărui urme se găsesc în Europa şi în special în Elveţia; se presupune că el se găsea în mare număr prin secolul al III-lea î.e.n. Sau poate este renul descris de Caesar, *Bellum Gallicum,* VI *26,* 1 (bos cervi figura) şi cunoscut de asemenea în Elveţia antică.
[16]De 23 cm.

11. Una dintre trecătorile ce străbat munţii din Italia în Celtica Transalpină şi nordică este aceea care duce prin ţinutul salassilor pînă la Lugdunum; ea are două traseuri: unul, ce poate fi parcurs de căruţe pe o lungime mai mare — este vorba de calea ce trece pe la keutroni — celălalt, pieziş şi îngust, dar mai scurt, duce prin Poenin[1]. Iar Lugdunum se afla in mijlocul ţarii Celticei, ca o citadela a ei, datorită faptului ca se aflâ la confluenţa rîurilor şi în apropierea tuturor regiunilor ţării. De aceea şi Agrippa[2] de aici a pornit să construiască drumurile, unul prin munţii Kemmenos pînă la santoni şi în Aquitania, altul pînă la Rin, al treilea pînă la ocean, care duce la bellovaci şi la ambiani; al patrulea drum se întinde pînă în provincia Narbonensis şi pînă la ţărmul massaliotic. Mai este încă o cale ce se abate de la acest drum[3] — lăsînd în stînga Lugdunum şi regiunea ce se întinde mai sus de el —, chiar în Poenin, traversînd Ronul sau lacul Lemenna spre cîmpiile helveţilor, iar de aici urmează prin muntele Jura[4], trecătoarea[5] ce duce la sequani şi la lingoni[6]; după ce trece de aceştia, drumul se desparte în două ramuri[7], una care înaintează spre Rin, alta, spre ocean.

12. Polybios[8] mai povesteşte că, pe timpul său, s-a găsit, mai cu seamă în împrejurimile Aquileii la tauriscii norici[9], o mină de aur atît de avantajoasă, încît, dacă se scoteau numai două picioare de pămînt de la suprafaţa solului, îndată se găsea aur, iar excavaţia, de obicei, nu depăşea adîncimea de cincisprezece picioare; o parte din aurul scos de acolo era curat, format din fire de mărimea bobului sau a lupinului, din care numai a opta parte se pierdea la topire; ce rămînea avea nevoie de o curăţire mult mai adîncă, totuşi încă foarte avantajoasă. Cum italioţii au exploatat [aceste mine] împreună cu barbarii un răstimp de două luni, dintr-o dată preţul aurului a scăzut cu o treime în toată Italia; cînd şi-au dat seama de această stare de lucruri, tauriscii, alungîndu-şi asociaţii, au pus ei singuri stăpînire pe mine[10]. Dar în prezent, toate exploatările aurifere se află în posesiunea romanilor. Şi în această parte, la fel ca în Iberia, pe lîngă aurul din mine, şi rîurile cară la vale firişoare de aur, numai că nu în aceeaşi cantitate. Acelaşi scriitor[11], vorbind despre întinderea şi înălţimea Alpilor, îi pune alături de cei mai înalţi munţi ai elenilor, ca Tayget, Lycaion, Parnas, Olymp, Pelion şi Ossa, şi alături de Munţii Thraciei, ca Haemus, Rodope, Dunax[12], şi spune că fiecare dintre aceste culmi poate fi urcată de oameni bine încinşi la brîu, în răstimp de aproape o zi şi de o zi întreagă ca să-l ocolească, în vreme ce Alpii[13] nu s-ar putea urca nici în cinci zile; lungimea lor, măsurată de-a lungul cîmpiei înconjurătoare este de

---

[1]Aceste două căi duceau deci prin Micul şi Marele Saint-Bernard.
[2]Agrippa a început aceste construcţii de şosele în 22—21 î.e.n.
[3]Această cale se bifurca deci la Chessel (la 40 km sud-est de Lausanne). Ramura stîngă ducea la Lugdunum prin Chablais.
[4]*Munţii Jura* (variante *Iuratus* sau *Iurassus mons),* azi Juras.
[5]Este vorba probabil de trecătoarea Jougne, între Orbe şi Yougne (la 17 km sud-sud-est de Pontarlier) sau, mai puţin sigur, de Etroits, dintre Sainte-Croix (la 37 km sud-vest de Neuchâtel) şi Pontarlier.
[6]*Lingonii,* populaţie a Galilei Belgice, situaţi între haedui la sud, senoni la vest, sequani la est, în cîmpia numită Cîmpia Orientală. Capitala lor era *Andomatunum* sau *Lingones* (azi Langres). In războaiele gallice, lingonii au fost printre cei mai viteji şi mai puternici galii belgici. O parte din lingoni au emigrat în Italia şi s-au aşezat la gurile Padului
[7]Bifurcarea avea loc în preajma actualului Besancon (Vesontio).
[8]Polybios vorbeşte despre galeriile aurifere ale tauriscilor-norici în *Istorii,* XXXIV 10, 10—14.
[9]*Tauriscii norici* desemnează toate populaţiile alpine situate la răsărit de colinele euganee, adică de lacul Benacus (Garda).
[10]Textul lui Polybios se referă la o conjunctură pasageră şi ridică dificultăţi cît timp se încearcă să se aplice la politica monetară a romanilor. Nu s-ar putea dovedi că cifrele XX, XXXX, LX de pe piesele de aur de tipuri Marte şi cu vultur desemnează aşi şi nu sesterţi.
[11]Adică Polybios care dă dimensiunile Alpilor, în II 14, 6 şi urm. Vezi şi XXXIV 10, 15—21.
[12]Munţii Thraciei, *Haemus, Rodope, Dunax* sînt actualii munţi Balcani, Rodopi; iar ultimul, menţionat de Titus Livius, XL, 58 sub forma *Donuca,* este actualul Rila.
[13]*Alpii* sînt cel mai mare sistem de munţi ai Europei, situaţi între Italia, Franţa, Germania, Austria şi cuprinzînd Elveţia. Iată denumirile anticilor date diferitelor părţi ale acestor masivi: *Alpes Maritimae,* de la golful Ligystic *(Ligusticus sinus)* pînă]a muntele *Vesulus* (azi Viso) şi la izvoarele

2.200 de stadii [407 km][1]. El pomeneşte numai patru trecători în Alpi: una pe la ligyeni, care se află foarte aproape de Marea Tyrrheniană, apoi trecătoarea ce duce pe la taurini şi pe care a străbătut-o Hannibal, alta pe la salassi şi, în sfîrşit, a patra pe la reţi[2], toate fiind povîrnite. Lacuri se află mai multe în aceşti munţi, zice Polybios[3], dar trei dintre ele sînt mai mari; dintre acestea, Benacus[4] are o lungime de 500 de stadii [93 km] şi o lăţime de 50 de stadii [9,30 km][5]; din el izvorăşte rîul Mincius[6]; următorul lac, Verbanus[7], de 400 de stadii [74 km][8] lungime şi cu o lăţime puţin mai îngustă decît a celui dinainte, constituie izvorul rîului Adua[9]; al treilea lac, Larius[10], lung aproape de 300 de stadii (56 km], lat de 50 de stadii [9,30 km][11], dă naştere unui rîu mare numit Ticinus[12]; toate aceste rîuri îşi unesc apele cu Padul.

Atîtea aveam de spus despre munţii Alpi.

Padului; *Alpes Cottiae* de la muntele Vesulus pînă la actualul Mont Cenis; *Alpes Graiae* sau *Cremonis iuga,* de la muntele Cenis, pînă la izvoarele rîului *Duria maior* (Doire); *Alpes Poeninae,* de la Duria pînă la muntele de azi St. Gothard; *Alpes Helveticae* sau *Lepontinae,* în sudul Elveției; *Alpes Rheticae* sau *Tridentinae* care traversau Reția; *Alpes Carnicae* sau *Noricae* care constituiau hotarul dintre Noricum şi regiunea Veneția din Italia.

1Mai precis 391 km, potrivit cu stadiile lui Polybios. De fapt arcul interior al poalelor Alpilor măsoară 800 km.

2Cele patru trecători din Alpi sînt: la taurini este trecătoarea din actualul Munte Genèvre, care duce din Franța în Piemont, la salassi este trecătoarea din muntele Cenis şi St. Bernard mic, care leagă Savoia şi Piemont; la reți trebuie să fie trecătoarea Splaga dintre Verbanus (Lago Maggiore), în Italia, şi Rin; la liguri este trecătoarea de pe malul mării pe la Vintimiglia. Despre trecătorile din Alpi, vezi şi Polybios, XXXIV 10, 17 ți III 39, 10.

3Despre trei lacuri din Alpi, vezi Polybios, XXXIV 19, 10—21.

4*Lacul Benacus,* azi Garda, este situat în regiunea Veneția.

5După stadiile lui Polybios, 88,8 km pe 8,88 km. Azi lacul are 50 km lungime şi 13 km lățime maximă.

6*Mincius,* azi Mincio, este un afluent al Padului; izvorăşte din lacul Boenacus (Garda) în partea lui de sud-est, străbate Verona, Mantua şi se varsă în Pad, după 65 km de drum. Vergilius, care era din Mantua, i-a cîntat frumusețea.

7*Verbanus,* azi Lago Maggiore, se află la hotarele Lombardiei Venete. Lacul este traversat de rîul Ticinus (azi Ticino) care izvorăşte în Elveția din muntele Saint-Gothard şi se varsă în Pad.

8După stadiile lui Polybios, 71 km. De fapt sînt 54 km.

9Rîul *Adua,* Acida actual. În realitate acesta este rîul Ticinus; Polybios a confundat aceste două rîuri.

10*Larius* (citeşte Verbanus) — azi lacul Como — este situat în Gallia Cisalpină, regiunea Transpadană.

11După stadiile lui Polybios, 53,3 km pe 8,88 km. Măsurătorile sînt puțin exagerate. În realitate, lungimea maximă a acestui lac este de 50 km, lățimea peste tot, sub 5 km.

12*Ticinus,* azi Ticino, este un afluent al Padului, care izvorăşte din muntele St. Gothard din Elveția, străbate lacul Maggiore, şi se varsă în Pad aproape de *Ticinus* (Pavia), după un curs de 154 km. Aici l-a bătut Hannibal pe consulul P. Scipio, în anul 218 î.e.n.